Universitäts- und Landesbibliothek Bonn

Matenagrowt'iwnk' Ewt'aġi

Euthalius <Diaconus>

Vienna, 1930

urn:nbn:de:hbz:5:1-74490

Visual Library

Goussen
4°
4856

Enthalius
Werke
1930

~~Bibl. Goussen 4856~~

~~4°~~

Goussen 4' 4856

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ ԵՒԹԱՂԻ

EUTHALIUS WERKE

UNTERSUCHUNGEN UND TEXTE

ANHANG:

BRIEF DES EUSEBIOS VON CAESAREIA AN KARPIANOS

HERGESTELLT UND HERAUSGEGEBEN

VON

P. ARISTACES VARDANIAN

WIEN

MECHITHARISTEN-BUCHDRUCKEREI

1930

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ ԵՒԹԱՂԻ

ՔՆՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲՆԱԳԻՐ

ՅԵՒԵԼՈՒԱԾ

ԵՒՍԵԲԵԱՅ ԿԵՍԱՐԱՑԻՈՅ

ԹՈՒՂԹ

ԱՌ ԿԱՐՊԻԱՆՈՍ

ՀՐԱՏԱՐԱԿԵՑ

Հ. ԱՐԻՍՏԱԿԷՍ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

Ի ՄԽԻԹ. ՈՒԽՏԻՆ

ՎԻԵՆՆԱ
ՄԵԽԻԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ
1930

4856

Universitätsbibliothek
Bonn

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Եւթաղեան մեր այս ուսումնասիրութիւնը նախապէս լոյս տեսաւ «Հանդէս Ամսօրեայ»ի մէջ շատ համառօտ տարազով: Առաջիկայ հրատարակութեանս մէջ սակայն զգալաբար ընդարձակեցինք ծանօթութիւնները ու շատ կարեւոր փոփոխութիւններով նոյն իսկ մտքերու էական յեղափոխութիւններ ներմուծեցինք տեղ տեղ: Մեր վերջին համոզումները ու եզրակացութիւնները այս հատորին մէջ ամփոփուած են հետեւաբար:

Կը յանձնենք այս կէտը մասնաւորապէս անոնց ուշադրութեան, որոնք հետեւած են «Հանդէս Ամսօրեայի» մէջ մեր յօդուածաշարքերուն:

Աւելորդ չենք համարիր նաեւ շեշտել այս տեղ, թէ Եւթաղի՝ Կորեան, Փաւստոսի եւ Ազաթանգեղոսի, ինչպէս նաեւ Մակաբայեցւոց գրքերու թարգմանութեան հանդէպ բազմաթիւ տեղիքներու մէջ ցոյց տրուած բառագրական եւ ոճագրական նմանութիւններն ու նոյնութիւնները չեն հետապնդեր նպատակը ապացուցանելու Նորայրի[1] հետ, թէ Կորիւնն է թարգմանիչը Եւթաղեան Մատենագրութեան, այլ զետեղած ենք պարզապէս իբրեւ հետաքրքրական զուգադիպութիւններ, կամ՝ աւելի ճիշդ ցոյց տալու համար, որ Եւթաղի նախադրութիւնները կից Նոր Կտակարանի մասերուն՝ ծանօթ եղած են արդէն Ե. դարուն յիշեալ մատենագիրներուն եւ կարդացուած շահեկանութեամբ: Համակարծիք ենք այս կէտին մէջ Կոգեանին[2] թէ «Մեր նպատակը չէ ընականաբար ժխտել ոեւէ նմանութիւն Նորայրի թուած գրութիւններուն միջեւ, այլ անոնց՝ մէկ ձեռքի — Կորեան — արդիւնք ըլլալն բաւականաչափ ապացուցուած չենք համարիր: Նորայրեան տուեալներով կարելի է արդարացնել դասական շրջանի մէջ զանազան ուղղութիւններու, դպրոցներու կամ դասերու գոյութեան պաշտպան կարծիքը, բայց ոչ յանկնէ յանուանէ որոշել մէն մի գրոց հեղինակը կամ թարգմանիչը: Այս նկատմամբ Նորայրի քննակերպը պէտք է Աբեղեանի[3] հետ վախճանաւորէպ կոչել»:

---

[1] Կորիւն վարդապետ եւ նորին թարգմանութիւնք. Տփղիս 1900:

[2] Մակաբայեցւոց Բ. գրքին հայերէն թարգմանութիւնը. Վիեննա 1923, էջ 22:

[3] A. Abeghian, Vorfragen zur Entstehungsgeschichte der altarmenischen Bibelübersetzung, Marburg i. H. 1906.

Տարբեր է սակայն աղերսը Եւթաղի Մատենագրութիւններուն եւ Մակաբայեցւոց գրքերու միջեւ: Երկուքն ալ թարգմանուած յունարէն սկզբնագրէ ունին նմանութեան ինքնայատուկ գծեր, որոնք կը թելադրեն մինչեւ իսկ նկատել թարգմանչի նոյնութիւն. բայց այս խնդիրը կը կարօտի դեռ անդրագոյն քննութեան:

Եւթաղեան Մատենագրութիւնները իրենց դասական նկարագրովն արժանի էին հայ բանասէրներու առանձին ուշադրութեան: Եւ որովհետեւ իբրեւ թարգմանութիւն Ե. դարու առաջին կէսէն կ'ընծայեն հարազատագոյն օրինակ յունարէն սկզբնագրի ուսումնասիրութեան համար, այս պատճառաւ կարեւոր էին նաեւ միջազգային բանասիրութեան:

Վիեննա, 10 Մայիս 1930: *ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉԸ*

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԵՒԹԱՂԻ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ . . . . . 1—76

Ա. Թեր ու դէմ կարծիքներ Եւթաղի մասին . . . . . 1—7
Բ. Եւթաղ հայ մատենագրութեան մէջ . . . . . 8—14
Գ. Եւթաղի հարազատ գործերը ըստ Ռոբենսոնի . . . . . 15—24
Դ. Ի՞նչ կ'ըսեն սակայն դասական հայ բնագիրները . . . . . 24—48
Ե. Եւթաղեան լուսանցագրութիւններ հայ ձեռագիրներու մէջ . . . 49—66
Զ. Տպագիր եւ ձեռագիր օրինակներ . . . . . 66—76

ԵՒԹԱՂԻ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ 77

Ա. Յառաջաբան Պաւղոսի առաքելոյ նախակարգեալ ի գլուխ գրոցս . 77—158
Վկայութիւն Պաւղոսի առաքելոյ . . . . . 99—101
Բովանդակութիւն ընթերցուածոց . . . . . 102—108
Յառաջագիր . . . . . 108—109
Բովանդակութիւն աստուածեղէն վկայութեանց . . . . . 109—115
Յառաջագիր 116
Բովանդակութիւն աստուածեղէն վկայութեանց . . . . . 117—128
Այս ինչ է ի գիրս Պաւղոսի Թուղթք ԺԴ. 129
Համաւրէն գլխոց դիր 130
Գլուխք Ա—ԺԴ Թղթոցն . . . . . 131—152
[Վերջնագիրք] . . . . . 152—154
[Յիշատակարան] 155
Թելադրութիւն 156
Նաւարկութիւն Պաւղոսի առաքելոյ ի Հռոմ'. . . . . . 157—158

Բ. Յառաջաբան գրոցս Գործոց առաքելոց . . . . . 159—190
Դիր գլխոց Գործոց առաքելոց . . . . . 171—173
Գլուխք Գործոց առաքելոց . . . . . 173—185
Ընթացք Պաւղոսի առաքելոյ . . . . . 185—190

Գ. Յառաջաբան Եւթանեցունց Թղթոցն Կաթողիկեայց . . . . . 191—212
Գլուխք Ա—Ի Թղթոցն . . . . . 195—208
Աղերս Եւթաղի . . . . . 209—212

ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ

ԵՒՍԵԲԵԱՅ ԿԵՍԱՐԱՑՒՈՅ ԹՈՒՂԹ ԱՌ ԿԱՐՊԻԱՆՈՍ ՎԱՍՆ ՀԱՄԱԲԱՐԲԱՌՈՅՆ ԱՒԵՏԱՐԱՆԱՑ . . . . . 215—257

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ . . . . . 215—244

1. Ս. Գրոց Դասական Նախադրութիւնները . . . . . 215—217

2. Ամոս Աղեքսանդրացի . . . . . 217—221

3. Եւսեբեայ կազմածը . . . . . 221—226

4. Եւսեբեան կազմածին հայերէն թարգմանութիւնը . . . . 226—228

5. Ներսէսի Շնորհալւոյ "Մեկնութիւն սակս տասն խորանացն" . 228—233

6. Ստեփանոս Սիւնեցւոյ Մեկնութիւն տասն խորանաց . . . 234—235

7. Տպագիր եւ ձեռագիր օրինակներ . . . . . 235—243

Բնագիր: Եւսեբի Կարպիանոսի սիրելի եղբաւր ի տէր ողջոյն . . . 244—249

Եւսեբեայ Կեսարացւոյ տասն կանոնք . . . . . 250—257

Բառացանկ 258

Ուղղելիք 260

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

Ա.

ԹԵՐ ՈՒ ԴԷՄ ԿԱՐԾԻՔՆԵՐ ԵՒԹԱԴԻ ՄԱՍԻՆ

Գործք Առաքելոցի, Կաթուղիկէ եւ Պաւղոսի թղթերուն իբրեւ "Յառաջաբան" (πρόλογος), "Բովանդակութիւն ընթերցուածոց" (ἀνακεφαλαίωσις), "Դիր գլխոց" (ἔκθεσις), "Գլուխք" (κεφάλαια), "Յառաջագիրք" (πρόγραμμα), "Վերջագիրք" եւ "Տունք" (στίχοι) խմբագրուած մանր գրութիւններու, ինչպէս նաեւ "Նաւարկութիւն", "Ընթացք", "Վկայութիւն Պաւղոսի Առաքելոյ" եւ այլն խորագիրները կրող փոքրիկ գործերու լիակատար հաւաքածոն առաջին անգամ հրատարակեց Zacagni 1698ին Հռոմ՝ իբրեւ հեղինակութիւն "Եւթադի Սուղկեայ Եպիսկոպոսի" = Εὐθαλίου ἐπισκόπου Σούλκης (Collectanea Monumentorum veterum, t. 1, էջ 401—708[1]: — Zacagniի համաձայն Եւթադ, նոր կտակարանի առաջին Մասորէտը (quis primum in Novi Testamenti libris masoretam egerit, Praef. liv), ղեռ Սարկաւագ Աղեքսանդրիոյ[2] անծանօթ Հօր մը ("ի հայր պատուական") խնդրանքով 458ին (Praef. lxij) ստիպուեցաւ "ընդ նեղ եւ ընդ նուրբ ծերպս պատուութեան զանձն ի ներքս արկանել" զբելու "զյառաջաբան Պաւղոսի", վերածելու զանոնք տներու (στίχοι[3]), տալու անոնց հա-

---

[1] *Einiges in der Polyglotta Complutensis, in den Ausgaben des Neuen Testaments von Erasmus, R. Stephanus, Boeckler, und endlich in dem Kommentar zu den Paulusbriefen von Oecumenius davon veröffentlicht worden war, Ehrhard, Zentralblatt für Bibliothekswesen, VIII, 1891, էջ 386, հմմտ. նաեւ Zacagni, Praef., էջ lxxxv եւ այլն. This work was partially reprinted by Galland (Ven. 1774, Tom. X) and afterwards, yet more incompletely by Migne in the Patrologia Graeca, vol 85, Robinson, Euthaliana, էջ 1.*

[2] *Z. (Praef. lxij) կը նոյնացընէ Եւթադը Քաղկեդոնի ժողովին մէջ յիշատակուած Սարկաւագ (ոչ Սարկաւագապետ) Կոստանդնուպոլսոյ Եւթադին հետ (տես Mansi VI, 1096):*

[3] *Στίχοι բառով պէտք է հասկնալ տունները, որոնք բնագիրը իմաստի համաձայն կը բաժնեն որոշ հատածներու՝ Պատարագամատոյցի ընթերցուածոց տեղիքները դիւրացընելու նպատակով (Duchesne, Mission au Mont Athos, ի թերթին Arch. des Missions scient. et littér., III, 3, 1876, էջ 430 եւ Սարգիսեան, Նագրի Պոնտացւոյ վարք եւ մատենագրութիւնք, էջ ՂԹ), եւ որովհետեւ Graux-ի հետազօտութեանց շնորհիւ στίχοι այսօր բոլորովին ուրիշ իմաստ մը ստացած է հնագէտներու մօտ (Revue de philologie, de littérature et d'histoire anciennes, Paris 1878, II, 97), Եւթադի կիրարկած բառի փոխարէն Gardthausen կառաջարկէ գործածել Colometrie բառը (Griechische Paleographie, Leipzig 1878, էջ 128) the true Euthalian stichometry, or colometry, as it is now more conveniently termed, is his division of the text into cola, or short sentenels, as an aid to intelligent reading,*

մասնաւոր բովանդակութիւնն ու պատրաստելու Պաւղոսի ժամանակագրութեան նուիրուած հակաճառութիւն մը՝ առնուած Եւսեբեայ Քրոնիկոն Կանոններէն: 490ին դեռ կենդանի եւ արդէն Եպիսկոպոս Սուղկեայ (Praef. lxiv) — տեղ մը, զոր կարելի չէ որոշապէս սահմանել[1] — ձեռնարկեց միեւնոյն յօրինուածով օժտել նաեւ Գործք Առաքելոցն ու Կաթուղիկէ թղթերը եւ ընծայեց զանոնք "Եղբայր Աթանասի„, որ էր երկրորդ արքեպիսկոպոս Աղեքսանդրիոյ՝ անուանակիր նոյն անուան: Համառօտ գիծերու մէջ այս է ահա կորիզը Zacagnի ընդարձակ ուսումնասիրութեան, որ անհակաճառ ընդունելութիւն կը վայելէր մինչեւ 1889 (Praefatio, էջ liv—xcvi): Միայն Millն էր (Nov. Test. ed Küster, 1710, Proll. 907) որ "Հայը պատուական„ անորոշ ասութեան ներքեւ կը կարծէր գուշակել թէ ծածկուած ըլլայ Թէոդորոս Մոպսուեստացի, ենթադրութիւն մը, որ կրցաւ քննադատներու ուշադրութիւնը վայրկեան մը գրաւել: Այսպէս Swete (Theodori ep. Mops. in epistulas b. Pauli commentarii, Cambr. 1880, I, էջ LXI) եւ Gregory, Prolegomena, էջ 159):

Թէ օտար եւ թէ ազգային մատենագրութեան մէջ վերջնականապէս իբր ստոյգ կարծուած այս տեսութեան շուրջ հիմնական յեղափոխութիւն մը ստեղծելու առիթն ընծայեց անգիտակցօրէն Omont իր Notice sur un très ancien manuscrit grec en onciales des Epîtres de Saint Paul գրութեամբ (Notices et Extraits des manuscrits de la Bibliothèque Nationale, t. XXXIII, 1, Paris 1889), ուր լիակատար հրատարակութեան կը տրուէին ճշգիմ հատակոտորները Պաւղոսի թղթերը պարունակող յոյն Codex H^paul^ի, որուն 41 թերթերը ցրուած կը մնան դեռ վայրավատին Պարիսի, Էթոս Լերան, Մոսկուայի, Պետերբուրգի, Կիէվի եւ Տորինոյի մատենադարանները: Ա՛յն թերթը որ կը բովանդակէ Պաւղոսի թղթոց վերջը կցուած Եւթաղի անունով ծանօթ "Ցիշատակարան„ը, պահուած է բարեբախտաբար Bibliothèque Nationaleի մէջ, որով Omont առանց անյաղթելի դժուարութիւններու կրցաւ տրա-

---

Robinson, Euthaliana, էջ 102: Ժամանակին գրած էր Զարբհանալեան. "Եւթաղի երկասիրութիւնը երկուքի կը բաժնուի... երկրորդն է տողից չափը կամ տողաչափութիւնն (stichométrie), ստիքերոն կամ տունք չափով արարեալ, ինչպէս կը թարգմանեն մեր նախնիք...: Եւթաղի երկասիրութեան երկրորդ մասն՝ աւելի կարեւորն է եւ հետաքննական — ստիքերոնը: Ընդհանրապէս քերթուածոց տող առ տող գրուելուն կը վերաբերի այս բառին նշանակութիւնը: Նախնիք մեր գոյն արմատն ուշիչ թարգմանած են կարգ, տող, ոտանաւոր, ստոր, պարիսպ, տուն աղօթից եւ այլն. իսկ ուշիչորդ, -ըօն, ոտանաւոր, ստիքերոն, տուն չափոյ„ (Մատենադարան Հայկական թարգմանութեանց Նախնեաց. էջ 175—176): Հմմտ. նաեւ Ուրբեան. Բազմավէպ, 1877, էջ 205: Սակայն եւ անպէս Lüdtkeի հետ դեռ պիտի ստիպուինք ըսել թէ Zum Schlusse möchte ich mich den Ausführungen von Serruys (Anastasiana III, La stichométrie de l'Ancien et du Nouveau Testament, Mélanges d'archéologie et d'histoire, 22, 1902, p. 194—207) anschliessen, dass wir trotz der eindringenden Untersuchungen von Graux u. a. immer noch über das wahre Wesen der Stichometrie im Unklaren sind (Die Stichometrie der Bibel nach Ananias von Sirak, ի թերթին Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1913, էջ 220):

[1] Հմմտ. այս մասին Z. Praefatio, էջ IXXI եւ այլն, Ehrhard, Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1891, էջ 402 եւ այլն, Robinson, The locality of Euthalius (Euthaliana, էջ 43), v. Soden, Die Schriften des Neuen Testaments in ihrer ältesten erreichbaren Textgestalt, Berlin, I, 1, էջ 643 եւ 680 եւ Zahn, Neue kirchliche Zeitschrift, 1904, էջ 307—308:

մաղրել հասարակութեան նոյնին լուսանկար արտագրութիւնը. այս հրատարակութիւնն էր որ հրատապ ընոյթ մը տուաւ Եւթաղեան հարցին:

Zentrallblatt für Bibliothekswesen թերթին մէջ (VIII, 1891, էջ 385—411) A. Ehrhard, Codex H-ի եւ Եւթաղի մասին հրատարակեց ուսումնասիրութիւն մը (Der Codex H ad epistulas Pauli und Euthalios Diaconus), ուր ցոյց կը տրուէր թէ Codex H-էն արտագրուած "Ցիշատակարան"ը Codex Neapolitan.-ի մէջ ալ (II. A. 7) կ'աւանդուի քանի մը էական տարբերակներով, որոնց մէջ կարեւորագոյնն է սկզբի սա ընթերցուածը Εὐάγριος ἔγραψα καὶ ἐξεδέμην եւ այլն (հմմտ. Fabric.-Harless, Bibl. Graeca, V, 789). H-ի նմանահանութեան մանրակրկիտ ուսումնասիրութիւն մը իսկոյն համոզում զոյացընել տուաւ Ehrhard-ի թէ ἔγραψα բառը կանխող շափազանց եղծ ու անընթեռնելի տողին մէջ Εὐάγριος անուան հետքը պէտք էր մնացած ըլլար եւ իրապէս Omont վերստին քննութեան ենթարկելով ընագիրը՝ վաւերացուց Ehrhard-ի ենթադրութիւնը[1]: Այս ընթերցուածին վրայ յեցած Ehrhard վայրկեան մը իսկ չտատամնեցաւ զոյութեան իրաւունքն իսկ ժխտելու Եւթաղի — որ խորհրդաւոր անձնաւորութիւն մին էր, մերթ սարկաւագ, մերթ եպիսկոպոս, երբեմն Աղեքսանդրացի, երբեմն Սուղկեցի եւ Զեռագիրներու մէջ ստէպ անանուն — եւ մինչեւ այն ատեն անկասկած Եւթաղի սեփականութիւն ճանչցուած գրութիւնները վերագրեց անվերապահ Եւագրի Պոնտացւոյ: Աւելի հաստատուն հիմունքներու վրայ դնելու համար իր այս վարկածը, Ehrhard կը շեշտէր թէ 460-ին պատմականօրէն ապացուցուած ո՛չ Եւթաղ սարկաւագ մը զոյութիւն ունեցած է եւ ո՛չ ալ նոյնանուն եպիսկոպոս մը ապրած, մինչդեռ գրեթէ 70—80 տարի երիցագոյն ὁ ἐν σκήτει ճգնաւոր Եւագրը բացորոշակի ինքգինքը Codex H-ի գրիչ կը հռչակէ: Codex H գրուած է κατὰ δύναμιν στιχηρόν, արդ Սոկրատ (Hist. Eccl. 4, 23, հրտրկ. Bright, էջ 195) կը հաւաստէ թէ Եւագր ալ գրած է երկու στιχηρά, որով ըստ Գեննատիոսի պէտք ենք հասկընալ բարոյական բովանդակութեամբ միանձանց եւ կուսանաց ուղղուած երկու գրութիւններ. գրութեան այս կերպը Սոկրատի նկարագրածին համաձայն կը նոյնանայ βίβλοι στιχηρῶν γεγραμμέναι կամ՝ βίβλοι στιχηραίներուն, այսինքն իմաստներու համաձայն զլխահամարներու եւ տուներու բաժնուած գրուածներուն հետ[2] (Graux, Nouvelles recherches sur la stichometrie,

---

[1] Omont-ի հրատարակութեան մէջ — կը գրէ Ehrhard, — որոշապէս կրնայի կարդալ ΕΥ . . . ΙΟΟ, մինչդեռ մէջտեղի տառերը անհնար էր առեղծուլ. հետեւաբար անորոշ կացութեան մէջ հարկ էր մնալ թէ Εὐάγριος ընթեռնելու է թէ Εὐθάλιος: Իմ ինդրանքովս Omont հաւաստեց ինձ թէ ընչուած տողին սկիզբը կը նշմարուի իրօր Εὐάγριος անունը, Zentrallblatt für Bibliothekswesens, անդ. էջ 397:

[2] Պալլատ կը պատմէ թէ Եւագր ժամանցի համար գոչութեան արուեստով կը պարապէր եւ ունէր ինքնայատուկ գիր մը զոր τὸν ὀξύρυγχον χαρακτῆρα կ'անուանէ (Hist. laus., Գլ. 86. Migne, Pat. gr. 35, էջ 1188), այս բացատրութիւնը Պալլատիոսի լատին թարգմանիչը կը վերածէ անիմանալի սա բառերու pulchre enim scribebat libralem manum (Rosweid, Vitae patrum, Antwerpen 1628, էջ 999). յոյն ասութիւնը գործածուած է նախապէս նաեւ Փիլոպոնոսի (Comment. in Analyt. Aristot.) մօտ՝ τὸν ὀξύρυγχον τύπον γράφειν (հրտրկ. Schweigh էջ 3), զոր Պարիսի հրատարակիչը (1543) կը թարգմանէ acuto rostro pingere. Բայց որովհետեւ դիտել կու տայ Ehrhard այս բացատրութիւնը առաւելապէս նկարչութեան համար է որ կը գործածուի, Եւագրի մօտ պէտք է

Revue de philol., 1878, էջ 130): Եւթաղ սարկաւագ կը գրէ "հարց եւ եղբարց„ եւ իր գործը տեղ մը բացայայտ կը ձօնէ "Եղբօր Աթանասի„. ճիշդ միեւնոյն կերպով Եւագը ալ իբրեւ սարկաւագ. միանձն եւ անդամ եգիպտացնակ ճգնաւորներու իր գրութիւնները կ'ուղղէ "հարց եւ եղբարց„ եւ կը նուիրէ գրութիւն մը "Եղբօր Անապոլիոսի„ (Migne, Patr. gr. 40, էջ 1220): Թէ ինչպէս Եւագը նախկին անունը տեղի տուած է Եւթաղի, սապէս կը մեկնէ Ehrhard. կամ Եւագը իբրեւ Որոգինէսի կողմնակից կասկածելի համարուելով ջնջուած է անունը եւ փոխանակ ներմուծուած Եւթաղ անվնաս անունը — ու նման դէպքեր պակաս չեն եկեղեցական մատենագրութեան պատմութեան մէջ — եւ կամ հնագիտօրէն անկարելի է որ Եւագը սխալմամբ ընթերցուած ըլլայ Եւթաղ: Վերջապէս Պաւղոսի վկայաբանութեան վերջը գտնեղուած երկու թուականներու մասին (396 եւ 458) այսպէս կ'արտայայտուի Ehrhard. առաջին թուականը — կը գրէ — պէտք ենք անպայման վերագրել հեղինակին, իսկ երկրորդը 458ին հետագայ ընդօրինակողի մը կողմանէ ներմուծուած է նախկին ընագրին մէջ եւ յետոյ անմոռէն անայլայլ պահուած եւ աւանդուած յաջորդ սերունդներու. իսկ 396 թուականը ընաւ դժուարութիւն չկայ Եւագբի վերագրելու, քանի որ Եւագը մեռաւ 399ին:

Գրեթէ բոլոր նոր կտակարաններու մէջ իր ոչ-անկարեւոր գրական գործունէութեան շնորհիւ մուտ գործած հեղինակի մը անունն այսքան անակնկալօրէն առասպելներու աշխարհը փոխադրելու փորձը սակայն հարկ էր թէ յարուցանէր հակառակորդներ՝ zu gewaltsam այս կարծիքին դէմ ծառանալու համար: Dobschütz (Ein Beitrag zur Euthaliusfrage, Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1893, էջ 49—70) առաջինն եղաւ որ յայտարարեց թէ Ehrhardը շլացընող Codex H վեցերորդ դարուն կամ առ առաւելն հինգերորդ դարու երկրորդ կիսուն միայն կրնար հնագիտօրէն գրուած ըլլալ: Այս կարեւոր կէտն ապացուցանելէ յետոյ դիւրին էր այնուհետեւ ջրել մի առ մի Ehrhardի միւս ոչ այնքան ուժեղ փաստերը: Եւթաղ մը պատմականօրէն դիւրին էր ապացուցանել քանի որ յոյն բազմաթիւ ընագիրներու մէջ ստէպ երեւան կու գար անուանս բացորոշ գրութիւնը εὐθάλιος διάκονος կամ εὐθάλιος ἐπίσκοπος σούλκης (կամ ἐσύλκης) եւ տեղ մին ալ εὐθάλιος ὁ σούλκης ἐπίσκοπος խորագիրներով (Dobschütz, անդ, էջ 61): "Սարկաւագ„ եւ "եպիսկոպոս„ անյարիր յորջորջումներն իրարու հաշտեցուցած էր արդէն Zacagni դիտել տալով թէ առաջին ընագիրը (Պաւղոսի յառաջաբանը) պատրաստած պաշտն դեռ սարկաւագ էր Եւթաղ, ինչպէս յայտնի է գրութեան ոճէն իսկ, ուր իրապէս խոնարհազոյնի մը բարձրագոյնի հանդէպ տուած յարգանքն ու ակնածանքը ակնյայտնի կ'երեւի, ուր ստիպուած է Եւթաղ գրել պարզաբար "ակնածութեան եւ հաւանութեան անուացեալ„, "առ երկիւղի անհնազանդութեան զմոռաւ ածեալ զայն որ յԱռաքեն պատմի եթէ Որդի անհնազանդ ի կորուստ եղիցի եւ հնազանդն արտաքոյ նորին„,

---

հանդէպ յոյն գլխագրի տեսակ մը (spitzschnabelige Schriftletter) հակառակ cursiv գրութեան, տես Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1891, էջ 504, Dobschütz, անդ, էջ 62 եւ Սարգիսեան, Եւագը եւ այլն, էջ ԺԹ:

մինչդեռ Գործք Առաքելոցի եւ Կաթուղիկէ Թղթոց յառաջաբանութիւններուն մէջ ոճն յանկարծ կը փոխուի. եպիսկոպոս մին է որ կը խօսի ճոխաբար, քանի որ հրամայողը կը կոչուի այնուհետեւ "եղբայր սիրելի Աթանասիէ", "եղբայր պատուական Աթանասիէ", որ շեշտենք ժամանակին եպիսկոպոսակիցներու միջեւ գործածուած սովորական ընտանի բացատրութիւն մըն էր (հմմտէ Բասեղ, Վասն Հոգւոյն Սրբոյ առ Ամփիղոքիոս, Գլ. Ա): Սխալ է — կը շարունակէ Dobschütz — կարծել եւ հաստատել փորձել թէ միանձանց ընկերութեան շրջանին մէջ գումարուած "հարց եւ եղբարց" մասին է այս տեղ խնդիրը. Գործք Առաքելոցի յառաջաբանին մէջ է որ կը գործածէ Եւթաղ "զեղբարս եւ զքարս" ասութիւնը յայտնապէս անոր համար միայն որպէս զի իր յանդգնութեան եւ ժպիտութեան "եղբայրաբար" (ἀδελφικῶς) ներողամիտ գտնուին եւ "զյանցանս եւ զսխալանս ի խամութենէ չյիշատակեն": Յառաջ տանելով իր հակասութիւնը՝ կը հարցնէ Dobschütz, ինչպէս կարելի է երեւակայել թէ ὁ ἐν σκήκει կամ՝ ὁ ἐν κελλίοις եւ կամ՝ ποντικὸς Եւագրը՝ Սուղկէի Եպիսկոպոս կամ՝ պարզապէս Սարկաւագ Եւթաղի տեղի տուած ըլլայ խորագիրներու մէջ. արդեօք յառաջաբանին մէջ ստէպ կիրարկուած εὐθαλής բառն է որ առիթ տուած է զարմանալի այս անուանափոխութեան. բայց ինչպէս այն ատեն մեկնելու է կրկին տիտղոսներու գոյութիւնը: Ehrhard փոքրիկ ծիգ մը անգամ՝ ցոյց չի տար լուսաբանելու այս կարեւոր հարցումները, հարցումներ որոնք ամբարան ունելի հրատապ կը դառնան, որքան ցայժմ կարելի չէ եղած Սուղկէ անունով թեմ՝ մը երեւան հանել բայց ի Սարդինիայէ. իսկ եթէ Ehrhard այս իրողութիւններէն կը տարուի ոչ միայն տիտղոսներու այլ նաեւ անուան անպատմական ըլլալն եզրակացնելու՝ շափազանց կը հեռանայ քննադատօրէն ուղիղ ճանապարհէն. ճիշդ տիտղոսներու անմեկնելի մնալն է որ տիտղոսներու հարազատութեան երաշխաւոր կը կանգնի. gerade die Unerklärlichkeit des Titels spricht für seine Echtheit (էջ 62): Վերջապէս անդրադառնալով խնդրական ժամանակագրութեան կը կարծէ Dobschütz թէ կրկին թուականներէն երկրորդը պէտք է որ եգիպտական ծագում՝ ունենայ, մինչդեռ առաջինը բարձրագոյն հաւանականութեամբ նախկին հնագոյն ասորական խմբագրութեան վերաբերի: Եթէ Եւթաղ եգիպտացի էր — որուն ապացոյց է ի մէջ այլոց լեզուին նկարագիրը — եւ ոչ ասորի, այս պարագային երկրորդ թուականը պէտք ենք վերագրել Եւթաղի, իսկ առաջինը հնագոյն Հօր մը, թերեւս նոյն իսկ այն Հօր, զոր կը յիշատակէ Եւթաղ իր յառաջաբանին մէջ: Թէ այս Հայրը Թէոդորոս Մոպսուեստացւոյ հետ նոյն էր, կարելի չէ որոշապէս հաստատել, բայց այսքանը յայտնի է որ ասորի Հայրը Պաւղոսի վկայութիւնը գրեց 396ին, մինչդեռ Եւթաղ իր յաւելուածը խմբագրեց 458/9ին, դեռ Սարկաւագ Պաւղոսի թղթերուն հրատարակութիւնը եւ քիչ յետոյ իբրեւ եպիսկոպոս Սուղկեայ Գործք Առաքելոցի եւ Կաթուղիկէ թղթոց կազմածը (էջ 68):

Rendel-Harris նախապէս American Journal of philology թերթին մէջ (1893, էջ 313 եւ այլն) ընդհանրապէս stichometryի վրայ գրած ուսումնասիրութեան երկրորդ

տպագրութեան մէջ (1893) Zacagnih հրատարակութեան մէջ պահուած եւթաղեան տողաչափութեան մասին կը նուիրէ բաւականաչափ ընդարձակ քննութիւն մը, որուն յաւելուածին մէջ մասնաւորապէս կը ջանայ լուսաբանել մթութիւններ, որոնցմով համակ զգածուած են Եւթաղի անձնաւորութիւնն ու գործերը: Գործք Առաքելոցի եւ Կաթուղիկէ թղթոց յառաջաբանները — կը գրէ Harris — ուղղուած են անորոշ Աթանասի մը (ἀδελφὲ Ἀθανάσιε προσφιλέστατε, Z. էջ 409, ἀδελφὲ Ἀθανάσιε τιμιώτατε, Z. էջ 479): Եթէ Zacagnih հետ Պաւղոսի թղթերուն եւթաղեան կազմածն ընդունինք 458ին խմբագրուած, աւելի քան 30 տարի հարկ կ'ըլլայ անցած ըլլալ Գործք Առաքելոցի եւ Կաթուղիկէ թղթոց կազմածը կրտսեր արքեպիսկոպոս Աթանասի ընծայել կարենալու համար: Այս շատ լայն անջրպետը սակայն Գործք Առաքելոցի յառաջաբանին տուած տեղեկութիւններուն ուղղակի կը հակասէ: Harris շարունակելով իր հետազօտութիւնը կը ծանրանայ յատկապէս յառաջաբանին մէջ ստէպ գործածուած μελέτη բառին վրայ, որով հեղինակը միշտ կը խաղայ՝ լուսաբանելու համար հնարաւոր բոլոր աղբիւրներու գործածութեամբ Ս. Գրոց ուսման կարեւորութիւնը եւ տեղ մը նոյն իսկ որոշակի Μελέτη՝ կը մատնանշէ իբրեւ անուանակից անծանօթ Հօր, որուն կը նուիրուի Գործը (τῶν θείων λογίων ἐμφιλόσοφόν φημι μελέτην[1] (Z. էջ 406): Այս անդրադարձումէն շլացած Harris կը փութայ իսկոյն եզրակացութեան գալ եւ հաստատել թէ եւթաղեան ընագրին ներկայացուցած անծանօթ Հօր իսկական անունն էր Մեղեդիոս, որ նոյնանալու է Մեղեդիոս Մոպսուեստացւոյ հետ եւ թէ Աթանաս անունը յետսամուտ է եւ ներմուծուած է ընագրին մէջ անկապակած իբրեւ ուղղափառ անուն՝ փոխանակ աքսորական հերետիկոսի անուան: Մեղեդիոս աշակերտ էր Թէոդորոս Մոպսուեստացւոյ. հետեւաբար դարձեալ կը շրջինք եւ նոր ուղիով կու գանք կը յանգինք Millի այն ենթադրութեան թէ Եւթաղ Պաւղոսի թղթոց բովանդակութիւնները Թէոդորոսէն փոխ առած է: — Այսպէս ուրեմն Գործք Առաքելոցի յառաջաբանին նախկին Εὐθαλίου... πρὸς Ἀθανάσιον խորագիրը գերման ու անգղիացի քանասէրներու երկկողմանի ժխտումներու շնորհիւ նորահնար խորագրի մը կ'այլափոխուի՝ Εὐαγρίου... πρὸς Μελέτιον. Այս զարմանալի երեւոյթին հանդէպ արժանապէս արտայայտուելու համար պէտք է միայն ձայնակցիլ Robinsonի՝ *I am afraid that neither of the critics could consent to this juxtaposition (Euthaliana, էջ 8):*

Նոր ուղղութիւն թուեցաւ թէ առաւ եւթաղեան խնդիրը, երբ v. Soden (*Die Schriften des Neuen Testamentes in ihrer ältesten erreichbaren Textgestalt I, 1, Berlin 1902, 638—741*) հրապարակ հանեց հաւատոյ հանգանակ մը, որ կը կրէր սա

[1] *Now it is clear from this that the writer is playing with the word μελέτη; and he has personified her and made her into a fair bride for the good father to whom he writes. But why should he say of her that she is foster-sister, ay! and his namesake? (Stichometry, էջ 81), աւելի նկարագրական են սակայն հետեւեալ տողերը՝ But this can hardly by the case unless te discourse were adressed not to Athanasius, but to some one of the name of Meletius. Make this supposition and all is clear: Melete (Study) is your foster-sister, bride, and namesake; wenght in her toils, you, Meletius, tave made her renowned, անդ. էջ 82:*

խորագիրը՝ Εὐθαλίου ἐπισκόπου Σούλκης ὁμολογία περὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως եւ որ ինչպէս բնագիրն ինքնին ցոյց կու տար եօթներորդ դարու երկրորդ կիսուն ծնունդ առած գործ մին էր։ Այս գրութեամբ խանդաւառ v. Soden Եւթաղի ժամանակագրութեան հարցը կը կարծէր թէ վերջնականապէս լուծած է[1], թէ Եւթաղ եօթներորդ դարուն ծաղկած է (ein Kind des 7. Jahrhunderts, vielleicht ein Opfer seiner Zeit, էջ 682) եւ հաւանաբար ոչ թէ Եգիպտոս, այլ Ասորիք (թերեւս Անտիոք) սարկաւագութեան աստիճանին բարձրացած է եւ յետոյ եպիսկոպոս ձեռնադրուած Սուլկէի, որ է Sulci (Սարդինիա)։

Վայրկեան մը "գրեթէ ջախջախիչ„ (fast niederschmetternd) համարուած այս նոյնացումը (Bousset, Theologische Literaturzeitung, 1903, էջ 328) սակայն տեղի տուաւ ընդհանուր հակաճառութեան։ Jülicher արդէն վնուած էր՝ die Forschung über das an diesen Namen geknüpfte Werk muss neu aufgenommen werden (Einleitung in das N. T. 1894, էջ 370). ու սկսաւ գրչամարտը հակառակ ի հարկէ v. Sodenի կարծիքին։ Կոնիբիրի (The date of Euthalius, ի թերթին Zeitschrift für die Neutest. Wiss. 1904, 39—52), Ռոբինսոնի (Recent Works of Euthalius, ի թերթին Journal of theol. Studies, 1905, 87—90) եւ Zahnի (Neues und Altes über den Isagogiker Euthalius, ի թերթին Neue kirchl. Zeitschr., 1904, 305—330, 375—390) նոր ուսումնասիրութիւններն եկան փաստացի ցոյց տալու թէ Եւթաղ անկասկած 396էն յառաջ խմբագրած է իր կազմածը, թէ Եւթաղի գործերն արդէն հինգերորդ դարուն թարգմանուած են հայերէնի եւ վեցերորդ դարու սկիզբն ասորերէնի (Dobschütz, Euthaliusstudien, Zeitschrift für Kirchengeschichte, 1899, 107—156) եւ թէ հետեւաբար նոր Կտակարանի կազմածին հեղինակ հին Եւթաղը կարելի չէ նոյնացընել օրհնագիի հեղինակ եօթներորդ դարու եպիսկոպոսին հետ։ Հաւանաբար Ասորիքն է եղած եւ ոչ Եգիպտոս հայրենիքը հին Եւթաղին, որուն կեանքին պարագաները անթափանցելի մշուշով կը մնան շրջապատուած, իսկ "սարկաւագ„ կամ "եպիսկոպոս„ տիտղոսները վերջին ժամանակներու սխալ ենթադրութիւններ են, եզրակացուած անպայման յառաջաբաններու տուած ոճագրական տարբերութենէն[2]։

---

[1] Durch einen glücklichen Fund, den ich meinem damaligen Mitarbeiter Herrn L. Dr. Wobbermin verdanke, ist die Wissenschaft solcher Penelopearbeit nun enthoben, անդ, էջ 368 նոյնպէս եւ Bousset: Durch einen von Wobbermin auf dem Athos gemachten glücklichen Fund... wird die Person des rätselhaften Euthalius ein- für allemal aus dem vierten oder fünften Jahrhundert, in welchem man sie bisher suchte, verwiesen. Euthalius lebte... in der zweiten Hälfte des 7. Jahrhunderts. Theolog. Literaturzeitung, 1903, էջ 328:

[2] Es ist nicht nur möglich, sondern das allein Wahrscheinliche, dass aus solchen Erwägungen nur Vermutungen der verschiedenen Titulatur des Euthalius als Diakonus und als Bischof in den Überschriften der beiden zusammengehörigen euthalianischen Arbeiten entstanden ist (Zahn, Neue kirchliche Zeitschrift, 1904, էջ 317) հետեւաբար die in den Titelüberschriften der Prologe ausgedrückte Tradition von dem ehemaligen Diakonus und nachmaligen Bischof von Sulci ist trotz ihrer anschaulichen Verbreitung falsch (անդ, էջ 320):

Բ.

ԵՒԹԱՂ ՀԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Եւթաղի քննադատները թերեւս այսքան շափազանց ու այլամերժ կարծիքներու չէին միտեր եթէ միայն յոյն հողի վրայ հաստատուած իրենց ենթադրութիւններուն հայ մատենագրութեան այս հարցի մասին աւանդած կարեւոր տուիքներն ալ կցելու դիւրութիւնն ունեցած ըլլային:

Առաջին ոտնվիրան, որ կրցաւ լուրջ ուշադրութեան առարկայ դարձընել Եւթաղի հայերէն բնագիրները՝ եղաւ Կոնիբիր, որուն ուսումնասիրութիւններն ապահովեցին նախ Եւթաղի գոյութիւնն ու յետոյ գրութիւններուն հարազատութիւնը: Journal of philologyի մէջ (On the Codex Pamphili and the date of Euthalius, XXIII, էջ 241—259, տես համառօտ թարգմանութիւնը "Բազմավէպ„ 1895, էջ 209—212 եւ 260—263) փորձեց Կոնիբիր գտնել Եւթաղի գործունէութեան տարին Պաւղոսի վկայութեան մէջ յառաջ բերուած առաջին թուականին համաձայն՝ 396ին: Հայ մատենագրութեան մէջ պահուած եւ "միւս այլ յիշատակագիր„ տեղիքով Զարբհանալեանէ յառաջ բերուած գրութեան մը մէջ[1] տեղեկութիւն մը կը հաղորդէ թէ "Եւթաղ Աղեքսանդրացի[2] արար զգանկ առաքելոյս ի խնդրոյ մեծի հաւրն Թեոփիլոսի„ (Զարբհանալեան, Հայկական թարգմանութիւնք նախնեաց, էջ 174). տարօրինակ այս ծանօթութիւնը Կոնիբիր շահագործեց հայկական անկախ վկայութեամբ մը ալ լուսաբանելու Եւթաղի ժամանակագրութեան հարցը. Կոնիբիրի կարծիքով յիշուած Թէոփիլոսն է անտարակոյս Աղեքսանդրիոյ քսանեւերկրորդ եպիսկոպոսը, որ 385ին գահ բարձրացաւ եւ մեռաւ 412ին. այս դէպքն ալ թոյլ կու տար իրեն հաստատապէս պնդելու թէ Եւթաղ Պաւղոսի թղթոց հրատարակութիւնն աւարտեց արդէն 412էն յառաջ եւ ոչ թէ 458ին: Եւթաղ 396 թուականին առնլով Պամփիլեայ բնագիրը՝ օժտեց զայն յառաջաբաններով, վկայութիւններով եւ գլուխներու բովանդակութեամբ: Հայ հայրերը թարգմանեցին Պաւղոսի թղթերը հինգերորդ դարուն՝ Ս. Գրոց միւս մասերուն հետ: Անոնք ընտրեցին թարգմանութեան համար այն բնագիրը, զոր մենք կրնանք Եւթաղեան նոր հրատարակութիւն անուանել, որ կը բովանդակէր Պամփիլեան բնագիրը. They selected for translation what we may call he new edition by Euthalius, which comprised the Text of Pamphilius[3].

---

[1] Միայն է Կոնիբիրի (Journ. of philol. XXIII, էջ 251) եւ Dobschützի (Euthaliusstudien, Zeitschrift für Kirchengeschichte 1899, 112), հետ կարծել թէ Զարբհանալեանի (Մատենադարան, էջ 174) մէջ բերած վկայութիւնները միայն Կայսերաց գրքէն քաղուած են. անբաւական տեղիքներով զանազան հեղինակներէ հաւաքուած յառաջբերութիւններ են անոնք:

[2] Եւթաղի աղեքսանդրացի յորջորջման մասին կը կարծէ Zahn թէ mag ein Nachklang davon sein, dass die riechischen Texte, die bei der Umarbeitung der ursprünglichen armenischen Bibelübersetzung benützt wurden, und mit ihnen euthalianische Materialien unter anderem auch aus Alexandrien zu den Armeniern gekommen sind (Neue kirchliche kirchliche Zetschrift, 1904, էջ 366, ծանոթ 1).

[3] Պէտք է գիտնալ սակայն թէ in the present state of criticism we must avoid speaking of "the Euthalian text„ at all, Robinson, Euthaliana, էջ 35, թէ ինչու, տես ընդարձակ անդ the Armenian version and its sup-

Հայ հին մատենագրութեան մէջ այնքան բազմաթիւ են ի նպաստ Եւթաղի վկայութիւնները, որ Կոնիբիր եւ ոչ իսկ վայրկեան մը կրնար իրաւամբ կասկածիլ Եւթաղի պատմական գոյութեան ու անոր գրութիւններու հարազատութեան մասին. կարելի՞ էր պարզ ենթադրութիւններու վրայ հիմնուելով կղզիացած հայ մատենագրութեան մէջ դարերու ընթացքին Եւթաղի բացորոշ անունով աւանդուած գրութիւններուն ժխտել Եւթաղի հեղինակութեան իրաւունքը: Զարբհանալեանի Հայկական թարգմանութեանց նախնեաց Մատենադարանին մէջ (տես եւ "Բազմավէպ„ 1889, էջ 105 եւ յառաջ) եւ մանաւանդ Սարգիսեանի Եւագրի գործոց հրատարակութեան Յառաջաբանին մէջ յառաջ բերած (էջ ճԹ, ճԺԱ—ՂԺԴ) եւ դեռ ուրիշ հնաւանդ վկայութիւններն եթէ Ehrhard աչքի առաջ ունենար՝ համոզուած եմ թէ Եւթաղի խնդիրն այնքան կնճռոտ հարցի չէր վերածուեր եւ Zahn իրաւունք չէր ունենար այնքան ուժգնօրէն պատգամելու թէ man braucht nur den Namen Euthalios auszusprechen, um an eine Menge unerledigter Fragen zu erinnern (Geschichte der N. T. Kanons, II, էջ 384):

Միայն "Ողբս„ն է որ հայերէն Նոր Կտակարանի գրեթէ բոլոր Ճեռագիրներուն մէջ — ինչպէս պիտի տեսնենք — կը կրէ Եւթաղ բացորոշ անունը, միւս գրութիւնները Ն. Կ ի մէջ միշտ ու ամենուրեք կ'աւանդուին անանուն[1]. այս երեւոյթը սակայն փաստ չէ քնաւ Սարգիսեանի հետ ի նպաստ Եւագրի հեղինակութեան հաստատել փորձելու թէ որովհետեւ "Եւթաղիոս անունը Է. դարէն յառաջ Նոր Կտակարանի մէջ գոյութիւն ունեցած չէ, հետեւաբար նա եւ ոչ իսկ եղած է գրիչ Նոր Կտակարանին, թող թէ հեղինակ նախաղրութեան (?) եւ կարգաւորութեանց„ (Եւագր, էջ ճԶ): Եթէ պարզապէս Եւթաղի անուան Ն. Կ.ի մէջ անյիշատակ մնալը՝ Եւթաղի հեղինակութեան իրաւունք զանալու համար կարելի է իբր փաստ գործածել, այն ատեն a fortiori Եւագրի ոչ միայն Ն. Կ.ի մէջ, այլ նաեւ բովանդակ հայ մատենագրութեան մէջ խնդրական գրութիւններու իբրեւ հեղինակ բնաւ չյիշատակուիլը աւելի ուժեղ փաստ պէտք է համարիլ Սարգիսեանի հակառակ Սարգիսեանի իսկ բառերով հաստատելու համար թէ "որովհետեւ Եւագրիոս անունը ոչ միայն Է. դարէն յառաջ, այլ քնաւ Նոր Կտակարանի մէջ գոյութիւն ունեցած չէ, հետեւաբար նա եւ ոչ իսկ եղած է գրիչ Նոր Կտակարանին, թող թէ հեղինակ նախաղրութեան (?) եւ կարգաւորութեանց„: Նոր Կտակարանէն դուրս սակայն, ինչպէս ըսինք, հայ աւանդութիւնը Է. դարէն արդէն Եւթաղն է որ կը դաւանի հեղինակ խնդրոյ նիւթ գրութիւններուն[2]:

---

posed relation to Euthalius, էջ 75—98, 8էր Մովսեսեան, Исторія перевода Библіи на армянскій языкъ, էջ 66 եւ յառաջ եւ Dobschütz, Euthaliusstudien, Zeitschrift für Kirchengeschichte. 1899, էջ 109—110:

[1] Այս մասին կ'արժէ մէջբերել Dobschützի սա տողերը՝ (Die Überschriften) in ihrer jetzigen Form alle von Abschreibern herrühren, während der Verfasser selbst gewiss nur die kurzen Überschriften wie πρόλογος τῶν πράξεων ... schrieb und wohl irgendwie seinen Namen (etwa mit Titel) sowie den des Adressaten auf dem Codex anbrachte, Zentralblatt für Bibliothekswesen 1893, էջ 63 տես եւ ծանօթութիւն:

[2] Conybeare կը հարցնէ· whence did the Armenians of the seventh century obtain the tradition that the prologues were the work of Euthalius of Alexandria? եւ իբրեւ պատասխան կը յարէ to this question I have no very satisfactory answer, Zeitschrift für Neutestament. Wissenschaft 1904. էջ 47.

"Կայսերաց զիրք„ը — որ Սարգիսեանի կարծիքով "հաւանօրէն Զենոնի կամ Անաստաս կայսեր մօտ ժամանակի մի մէջ„ գրուած է (Եւագր, էջ ճԺԲ) — այդպէս կ'արտայայտուի Եւթաղի հեղինակութեան մասին Սուրբեանի յառաջբերութեան համաձայն. "Արկադիոս եւ Ոնորիոս, որոնք Թէոդոսի մնձի, ամն բ.ամն եւ շորս: Ի սոցա երկրորդ ամին եղեւ Եւթաղ Աղեքսանդրացի, որ հրաշազան յօրինուածովք զտուրբ առաքելոյն Պաւղոսի եւ զԳործոց առաքելոցն եւ զեւթանասնից թղթոցն կաթուղիկեայց զառաջաբանս եւ զգլուխս եւ զմասնաւորս եւ զվկայութիւնս եւ զտուն կարգաց, յաղագս հերձուածոյն որ էին Կաղ(ար)բոսի եւ Կարպոկրատեայ, Կոթորոսի եւ Եկղորոսի, որ սոսկ մարդ ասէին զՔրիստոս„ (Բազմավէպ 1877, էջ 205), զոր Զարբհանալեան Մատենադարանին մէջ յառաջ կը բերէ պակասաւոր եւ յատուկ անուններու կարեւոր տարբերակներով (էջ 174)[1]: — "Միւս այլ յիշատակագիր„ (Զարբհ., անդ) կ'աւանդէ՝ "Յաւուրս Արկադեայ եւ Ոնորեայ տուրբն Եւթաղի Աղեքսանդրացի արար զցանկ առաքելոյս ի խնդրոյ մնձի հօրն Թէոդիդոսի. նաեւ զգործոցս եւ զկաթուղիկէից, ի խնդրոյ թագաւորազն կրտսերագորին Սթանասի համահաւասարի. յաղագս հերձուածոյն Կղէոբոսի եւ Կարպոկրատեայ, որք զվկայութիւն մարգարէիցն որ վասն Քրիստոսի հանե(ա)լ եղծանէին ի նոր կտակարանացս„[2]: — Ուրիշ գրչագիր մը ալ կ'ազդէ (Զարբհ., անդ), "Ա՛յլ է այս եւ այլ այն որ զԳործքն է խնդրել„ (տես նոյնները տպուած նաեւ "Բազմավէպ„ 1889, էջ 105):

Առաջին վկայութիւնն իբր աղբիւր կը գործածէ քառական Անանիա Շիրակացի՝ "ի սոցա (Արկադեայ եւ Ոնորեայ) երրորդ (կարդա՛ "երկրորդ„, Բազմավէպ 1877, էջ 205) ամին եղեալ Եւթաղ Աղեքսանդրացի որ հրաշազան յօրինուածովք զտուրբն առաքելոյ (յաւել "առաքելոյն Պաւղոսի„, Բազմավէպ, անդ)[3], զգործոցն առաքելոց եւ զկաթողիկէից թղթոցն զյառաջաբանսն եւ զգլուխս եւ զմասնաւորս եւ զվկայութիւնս եւ զտունս կարգաց սակս հերձուածողացն Կաղարբոսի„ եւ այլն (Ժամանակագրութիւն, էջ 56[4]): — Անկասկած մի եւ նոյն աղբիւրէն կը հոսին Ասողկան տուած տեղեկութիւններն ալ՝ "Ի սոցա աւուրս պայծառանայր... եւ Եւթաղ Աղեքսանդրացի, որ հրաշազան յօրինուածով զտուրբ առաքելոյն (այլ օր.՝ "առաքելոցն„) եւ զգործոց առաքելոցն եւ զկաթուղիկէից յառաջաբանսն եւ զգլուխսն եւ զմասնաւորսն եւ զվկայութիւնս եւ զտունսն կարգաց„ (Պատմ., տպ. Պետերսբուրգ 1885, էջ 139):

---

[1] Տես եւ Տէր Մովսէսեան, История перевода Библіи на армянскій языкъ, էջ 96:

[2] Հմմտ. Տէր Մովսէսեան, անդ, էջ 95–96:

[3] Ուրիշ օրինակ մը ունի "զտուրբ առաքեալ„ սակայն այս եւս ուղիղ չ'երեւիր: Ըստ իս ըլլալու էր "զթուղթսն առաքելոյն Պօղոսի„ եւ կամ լաւ եւս՝ "զթղթոցն„, Սարգիսեան (Եւագր, էջ ճԺԱ, ծանօթութիւն):

[4] Տես այս մասին Conybeare, The date of Euthalius, Zeitshrift für Neutestament. Wissenschaft 1904, էջ 45–46, ուր կը հաղորդէ թէ տեսած է Էջմիածին ձեռագիր մը, որ 981ին նորոգուած է եւ հետեւաբար գրուած է աւելի հին ժամանակ մը:

Մխիթար Այրիվանեցի սուրբ գրոց կարգաղրութեանց մէջ, "որք ստուգաբանեցան ի Սարկաւագ վարդապետէն եւ գրեցան յինէն ի տէր Մխիթար վարդապետէս պատմագրէ", Կաթուղիկէ թղթոց ցանկին կը կցէ անընդմիջապէս "ընդ ուսումնասէրն Եւթաղիայ (տպ. եւ Թաղիայ)" երկտողը, զոր Brosset կը թարգմանէ սխալ՝ ou philomathe Euthalius[1] (Hist. chronologique par Mkhithar d'Airivank, Pétersbourg 1869), իրականին մէջ սակայն Մխիթար կ'ուզէ յիշատակել այստեղ Եւթաղի "ընդ ուսումնասէր եւ ընդ փոյթ ..." սկզբնաւորութեամբ Պաւղոսի թղթոց յառաջաբանն, ինչպէս ուղիղ դիտել կու տայ Zahn (Forschungen zur Geschichte der Neutestament. Kanons V, 1893, էջ 149 տես եւ էջ 152, ծանօթ. 4): Մխիթար դարձեալ 402—424ի միջեւ կը զետեղէ այլուր վրիպմամբ զ Եւթաղ գրելով "Եւթաղի Աղեքսանդրացի յօրինեաց զցանկ առաքելոցն եւ զգործոցն[2]":

Զարբհանալեանի "միւս այլ յիշատակագիր" անբաւական տեղիքով մէջ բերած վկայութիւնն անտարակոյս կապ ունի Գրիգորի որդւոյ Աբասայ († 1217—1221)[3] Պատճառաց գրքին մէջ գրած սա յիշատակագրին հետ՝ զոնէ "Թէոփիլոս" հետաքրքրական անուան կրկնումին պատճառաւ. "իսկ զմուղթսն Պաւղոսի ստուգիւ եցոյց Եւթաղի ի խնդրոյ թագաւորազին կրօնաւորի Թէոփիլի, (որ) թարգմանի Աստուածասէր, որ եւ զԳործոցն եւս եցոյց զմուղթս առաքելոյ, զուստին եւ զուրն եւ զինչ պատճառաւն կարգ թղթոցն զեղեալն ի կղեմայ եւ զհաստատեալն Եւսեբէ, եւ պահել յարկեալն, մինչ ի բառնալ կարեացն աստուածամարտիցն" (Թ. 47 Ձեռ. Վիեննայ. Մատնոց.ի, թղ. 161բ եւ Թ. 1650 Ձեռ. Էջմիածնի թղ. 312, տես Տէր Մովսէսեան, История перевода Библіи на армянскій языкъ, էջ 96). Նոյն Գրիգորն է որ Եբրայեցւոց թղթոյն պատճառը — որուն Եւթաղի հարազատ գործ ըլլալուն երաշխաւոր է արդէն դասական լեզուն — կը վերագրէ "Սրբոյն Եւթաղեայ" (անդ. թղ. 189բ), որ սխալմամբ Վիեննայ. Մատնոց.ի Թ. 42 Ձեռ.ին մէջ Ոսկեբերանի գործոյն մէջ կ'առնուի (Տաշեան, Ցուցակ, էջ 204):

Յովհաննէս Որոտնեցի "ի Յառաջաբանս առաքելոյն Պօղոսի՝ համառօտ եւ պայծառ տեսութեամբ" մեկնութեան մէջ՝ "ընդ ուսումնասէր եւ ընդ փոյթ քոյոյ

---

[1] Հայ բնագրին սխալ ընթերցումէն ծագած անհեղեղ այս թարգմանութեան, ինչպէս նաեւ Վիեննայ. Ձեռագրի մը համաձայն Robinsonի առաջարկած cum philomathi Euthalio նոխնպէս սխալ սրբագրութեան հետեւելով Zahn, կը յանգի անհիմն սա եզրակացութեան թէ հայերուն քով Եւթաղ "ուսումնասէրն" (ὁ φιλομαθής) պատուոյ տիտղոսը կրած է, որուն յենլով կարելի է թերեւս անծանօթ Հիլարիոսի մը Կաթ. թղթոց մեկնութեան մէջ յիշած առեղծուածային Fidochusը (Fidochus[a] episcopus Graecorum sacrum earum [Կաթ. թղթոց] ordinem composuit) եղծումն համարել նախկին ὑπὸ φιλομαθοῦς τινος ἐπισκόπου ἡ ἱερὰ αὐτῶν τάξις συνετέθη բառին. Altes und neues über den Isagogiker Euthalius (Neue kirchliche Zeitschrift, 1904, էջ 316 եւ 330):

[2] Այս տեղիքը կ'անդարձնէ Զարբհանալեանի սա ծանօթութիւնը՝ "ուղղագոյն կ'ներենայ մեր ձեռագրաց մէջ յիշատակուած թուականն, ՆԾ (410) Եւթաղի աղեքսանդրացի յօրինեաց զցանկ Առաքելոցն եւ զԳործոց եւ որ աւելի կը յարմարի ժամանակի հայկական թարգմանութեան սուրբ Գրոց", Մատենադարան, էջ 177 Տես եւ Նորայր, Կորիւն Վարդապետ, էջ 35:

[3] Այս մասին Ակինեան, Հանդ. Ամս. 1907, էջ 132–135 եւ Սարգիսեան, Եւագր. էջ ՃԳ-ՃԴ. իսկ Պատճառաց Գրքի համար հմմտէ Տաշեան, Ցուցակ, էջ 213–233, եւ Теръ-Мовсесянъ, Исторія перевода Библіи на армянскій языкъ, էջ 225--238, տես եւ Այրարատ 1895, էջ 146—150:

սիրոյդ զարմացեալ, ո՛ հայր պատուական„ տողերը մեկնաբանել ուզելով, այսպէս կը զրէ Սարգիսեանի հատուածայն՝ "Եւթաղ գրէ առ ձգնաւոր ոմն Աթանաս անուն, որ խնդրէր ի նմանէ զցանգ առաքելոյն, ընդդէմ եղծանողաց գրոց գիրս: Ոչ սա այն է որ գՅործոցն խնդրեաց. այլ սոյն ոմն Թուգաւորազն„ (Եւագր, էջ ճԺԴ) այս հատուածը Զարբհանալեան "ուրիշ տեղ մին ալ„ տեղիքով արտատպած է արդէն Մատենադարանի մէջ (էջ 174):

Աւելի ընդարձակ տեղեկութիւն մը սակայն կը հաղորդուի Մատթէոս Վարդապետի — "յետին աշակերտի եռամեծացն Յոհաննու եւ Գրիգորի„ — Գործք Առաքելոցի մեկնութեան յառաջաբանին մէջ: Հեղինակը կը հարցընէ "նախ վասն առաջաբանութեան զրոցս թէ ո՞վ է արարեալ եւ կամ՞ վասն ո՞ւմ„ եւ առաջին հարցման կը պատասխանէ այսպէս "Թուի թէ զայս գրոցս եւ զառաքելոյն Պօղոսի Եւթաղ է արարեալ, որ էր վարդապետ եւ եպիսկոպոս Աղեքսանդրիոյ քաղաքի„: "Իսկ թէ վասն ո՞յր արարեալ„՝ այս մասին կու տայ սա ծանօթագրութիւնը՝ "Ոմանք ասեն թէ վասն Աթանասի ոստիոն ձգնաւորի յանապատն Թեբայիթա[1]: Իսկ ինձ թուի թէ այլ եւ այլ են խնդրողն առաքելոյն եւ Գործոցս: Զի զայն արարեալ է վասն Աղեքսանդր հայրապետին Աղեքսանդրի, զոր հայր պատուական կոչէ եւ զարմանս(յ) ընդ խոնարհութիւն նորին, ի յաշակերտէ խնդրել զրաանն եւ երկնչի անենազանդ գոլ զի մի ի կորուստ մատնիցի: Իսկ զայս գրոցս վասն Աթանասի նոցն հայրապետին աշակերտի որ զնաւատամբն ուղղեաց, զոր ասա եղբայր Աթանասիէ ասէ: Եւ բազում՝ բանիւ խրատէ [զ]որ յայտ է ի շարաբանութենէ առաջաբանիդ եւ նմա ոչ ասէ„ (Վիեննայ. Մատեան՝, Թ. 34, Ձեռ., թղ. 14ա):

Վենետ. Մատենադարանին Թ. 6 Ձեռագրին մէջ կայ պահուած Գործք Առաքելոցի անանուն նախադրութիւն մը (թղ. 501բ, Սարգիսեան, Մայր Ցուցակ, Ա, էջ 68—69), ուր՝ "Զայս առաքելոց եւ սարկաւագացս զործս պատմէ Ղուկաս եւ զնշանս զորս ի նոցանէ եղեն: Եւ են զորս պատմէ՝ նշանք այսորիկ„ տողերուն կը կցուի անծանօթ գրչի մը ձեռամբ սա ծանօթութիւնը՝ "եղբայր, այս յետի ցանկոյս ի ԻԲ գլուխ է ժողովեալ զգործս ողջ. Ժ սքանչելիք զայլ առաքելոցն, ի ծնէ կաղէն սկսեալ եւ ԺԲ ի կոչմանէն Պաւղոսի մինչեւ յաւարտ գրոցս, բ այլ մեք չգրեցաք կրկին, զի յԵւթաղեայ Խ գլուխս լիով գտցեն զատա„. խնդրոյ նիւթ նախադրութիւնը հակառակ Սարգիսեանի հաւաստումին թէ "չկայ ոչ նախբնթաց օրինակներուն եւ ոչ զօնրապետան տպագրութեան մէջ„, աւանդուած է նոյնպէս Վենետիկի Թ. 5 Ձեռագրին մէջ, թղ. 657բ (համեմատէ իր իսկ կազմած Մայր Ցուցակը, Ա, էջ 56), ինչպէս նաեւ Մատենադարանիս Թ. 71 Ձեռագրին մէջ բառական սա տարբերութիւն-

---

[1] "Դիտելու ենք որ ոմանք ասեն խօսքով՝ զՈրոմանեցին կ'ակնարկէ Մատթէոս, ինչպէս հետագայ բանից նոյնութիւնն իսկ յայտնի կ'ընէ. սակայն եւ այնպէս "յանապատէ Թեբայիթայ„ յաւելուածումն՝ ուշագրաւ նոր ծանօթութիւն մըն ալ կու տայ Աթանաս ճգնաւորին վրայ... իսկ երկրորդ կարծիքը՝ զոր Մատթէոս իրեն վերագրած է, զէթ իր արտաքին ձեւին մէջ նոր է. վասն զի Գործոցի նախադրութեան "առ ոմն ի հարցն մերոց.ի տեղ՝ Աղեքսանդր Հայրապետ Աղեքսանդրիոյ փոխանակուած է. այսպէս նաեւ Որոմանեցւոյ "ոմն Թագաւորազն„ին փոխանակուած է Աթանաս՝ աշակերտ Հայրապետին Աղեքսանդրի„. (Սարգիսեան, Եւագր, էջ ճճե):

ներով "...մեք չգրեցաք կրկին, զի յԵւթաղեայ ի (sic!) գլուխսն չիով գտանին եւ այսորիկ" (թղ. 468ա, տես Տաշեան, Ցուցակ, էջ 817): Ինչպէս այլուր ցոյց տուի (Հանդ. Ամս. 1924, էջ 20—21) անծանօթ տեղեկատուն "քառասուն գլուխք"ով կ'իմանայ նախադրութենէն առաջ արդէն ընդօրինակուած եւթաղեան դասական "գլուխք Գործոց Առաքելոց"ը, ուր իրապէս մանրամասնաբար յառաջ կը բերուին առաքեալներու գործերն ու հրաշքները, համաձայնող հետեւաբար չ'ուզեր գրել "կրկին, զի յԵւթաղեայ Խ գլուխս լիով գտցես զսոսա" կամ "գտանին եւ այսորիկ"[1]. ուրեմն հոս ալ ակնյայտնի է դասականքը Եւթաղի հեղինակութեան: — Յառաջ բերուած հայաւանդ այս վկայութիւնները կրնան երկրորդական խնդիրներու բարդ նկարագիրն շեշտել առաւելապէս, այսպէս "մեծի հօրն Թէոփիլոսի" կամ "Թագաւորազին կրօնաւորի Թէոփիլի", "Աղեքսանդր հայրապետին Աղեքսանդրի" եւ "Թագաւորազն կրօնաւորին Աթանասի" խորհրդաւոր անուններն ու մակդիրները[2], բայց հեղինակութեան կենտրոնական հարցին շուրջ կու գան բոլորը կը միանան եւ միաձայն հաւանութեամբ Եւթաղն է որ կը ճանչնան միակ հեղինակ որոշ գրութիւններու:

Հինգերորդ դարուն, Մաշթոցի աշակերտները Եւսեբեայ վասն Համաբարբառոյն Աւետարանաց առ Կարպիանոս ուղղած թղթոյն (Բազմավէպ 1877, էջ 206—207) առընթեր փութացին Եւթաղի լիակատար գործերու ալ թարգմանութեան[3] իբր անհրաժեշտ կազմած ու լրացուցիչ մաս իրենց թարգմանած Նոր Կտակարանին: Կոնիբիր 1892ին Էջմիածնի Մատենադարանին մէջ գտաւ պահպանակ մի, ուր պահուած

---

[1] Տես նաեւ Lüdtke, Der Katalog der armenischen Bibelhandschriften von S. Lazzaro, ի թերթին Zeitschrift für Neutestament. Wissenschaft 1916, էջ 75: Զարմանալի է թէ ինչպէս Սարգիսեան, որ մասնաւորապէս ուսումնասիրած է եւթաղեան խնդիրը (տես Եւագրի Պոնտացւոյ վարք եւ Մատենագրութիւնք, Վենետ. 1907, էջ ՂԴ-ՃԼԸ) եւ Ի՛ր Ցուցակին մէջ ստէպ յիշատակած "քառասուն գլուխք"ը (տես էջ 13, 36, 56, 82, 122, 799, 816 եւ 831) չէ կրցած անդրադառնալ շատ պարզ իրողութեան մը եւ անճար ստիպուած է հարցընել "ի՞նչ էին այդ քառասուն գլուխքն Եւթաղի, մեզ անյայտ է»: Այս անտեղի հարցման հիմնական պատասխանը տուած է արդէն v. Soden, Die Einteilung in 40 κεφάλαια (անդ, էջ 442—444 եւ 447—448): Փոքրիկ անդրադարձում մը "յոյժ հետաքրքրական եւ հետազօտելի" կարծել պիտի չտար անտարակոյս Սարգիսեանի "Խ գլուխք»ը:

[2] Այս երկրորդական խնդիրներու մասին հայ աւանդութեան պահած տեղեկութիւնները Dobschütz կը կարծէ թէ ըլլան freie Phantasie eines armenischen Haere-iologen (Zeitschrift für Kirchengeschichte 1899, էջ 131) նոխպէս Zahn (Neue kirchliche Zeitschrift, 1904, էջ 316).

[3] Հաճելի է շեշտել թէ ուղղակի յոյն բնագրէն եղաւ Եւթաղի գործոց հայերէն թարգմանութիւնը: Բրիտանական Թանգարանի Add. 7157 Ձեռագրին մէջ պահուած եւթաղեան առաքելոցներն հատակոտորները գոնէ իրենց նիւթոյ ձեւին մէջ ո եւ է կապ ցոյց չեն տար հայ թարգմանութեան հետ՝ որքան թոյլ կու տան ի հարկէ հաստատելու Դոբշիւցի հրատարակած շատ ճշգրիտ բնագիրներու գերմաներէն թարգմանութիւնները (Euthalius-studien, Zeitschrift für Kirchengeschichte, 1899, էջ 123 եւ այլն), մինչ եւթաղի վրացերէն բնագիրները (որոնք պահուած են Թիֆլիսի Եկեղեցական Թանգարանին մէջ, թ. 345) կ'երեւի թէ նոյն իսկ հայերէնէ թարգմանուած եւ հետեւաբար ուղղակի կապակցութեան մէջ են եւթաղեան հայ բնագիրներու հետ: Այս մասին Goussen կը գրէ. Alles was Shordanija (Beschreibung der Hss des Tifliser Krchl. Museums, I, S. 329 345) aus dieser kostbaren Hs an- und ausführt über Prolog, Stichometrie, Liste alttestamentl. Zitate, Argumente, Kapiteleinteilung, Glossen usw. findet sich genau in den altarm. Hss. der Paulusbriefe wieder, d. h. mit kurzen Worten beide, der alte Georgier wie der alte Armenier haben in ihrem "Apostolos" die sog. Rezension des Euthalius mitsamt dem ganzen Apparat gemeinsam, ի թերթին Oriens Christianus, 1906, էջ 314. Ո՞րքան կարեւոր է վրացերէն բնագրին ուսումնասիրութիւնը:

է եւթաղեան Պաւղոսի յառաջաբանին եւ վկայութեան քնագիրը. այս քնագիրը կու տայ ընթերցուած մը, որուն շնորհիւ կը յաջողի Կոնիբիր որոշել հայ թարգմանութեան ժամանակը: Այս հատակոտոր վկայութեան մէջ ծանօթ քնագիրներու ընթերցուածին դէմ կը կարդանք "յառաջ քան զերիս կաղանդացն յունիս ամսոյ, որ է մարգոց ամիս„ եւ քիչ մը վար "ի հինգեւտասանեւորդում՝ շրջանակի ամսոյն յամսեանն յունի, որ է մարգոց, որ աւր քսան եւ ինն էր ամսոյն„: Առաջին նախադասութիւնը Կոնիբիր կը թարգմանէ on the third day before the calends < of the month July > in the month of June which is the month margotz եւ կը ծանօթագրէ թէ փակագծի մէջ կը ներմուծէ "յունիս ամսոյ„ ընթերցուածը, որ պէտք է գտնուած ըլլայ երբեմնի հայ քնագրին մէջ, քանի որ յետնագոյն ձեռագիրներն ունին զայն, բայց կը ձգեն "յունիս ամսոյ„ ընթերցուածը: Ինչպէս շատ մը յոյն, նոյնպէս հայ ձեռագիրներու մէջ կը յիշուէին երկու ամիսներն ալ, բայց "մարգաց„ ամիսն է որ կը համապատասխանէ "յունիս„ին, ինչպէս կայ երկրորդ նախադասութեան մէջ:

Արդ Ա. Տ. 388, յունիս 15 = Մարգաց 1
„ „ 448, „ 1 = „ 1
„ „ 508, „ 15 = Մայիս 1

ուրեմն վկայութիւնը հայերէնի թարգմանուած է 388 եւ 508 տարիներու միջեւ, բայց 448 միջին թիւը լաւագոյնս կը յարմարի թարգմանչին քնագրին, քանի որ յունիս ամիսն ամբողջութեամբ կը համապատասխանէ "մարգաց ամսոյ„ (The date of Euthalius, Zeitschrift für Neutestament. Wissenschaft, 1904, էջ 50):

Վիեննական դպրոցը Եւթաղի գրութիւններն ոսկեդարեան մատենագրութեան շրջրոջ դասին տակ կը զետեղէ, որուն ենթակայ մատենագրութեան լեզուական ընորոշ նկարագիրն է "մեղմ, հանդարտ եւ բաղցրախօս եւ կանոնաւոր քան զերկուս առաջինսն (Բիւզանդ եւ Եփրեմ՝), սակայն եւ ոչ իբրեւ զառաջինն զայն դաս, յոր Եզնիկն եւ մեծ մասն մատենագրաց ժամանակին մատենագրեցին„ (Քաղուածոյք էջ 3), իսկ Նորայր Եւթաղի՝ Կորեան, Ագաթանգեղեայ եւ Բիւզանդայ պատմութիւններուն հետ ունեցած ոճագրական նոյնութենէն կը հետեւցընէ թէ Կորիւն է եղած թարգմանիչը Եւթաղի գրութիւններուն (Կորիւն վարդապետ եւ այլն, էջ 33): Որ դասին ալ պատկանին Եւթաղականք, սա է մեզի համար ամենակարեւորը, որ Եւթաղի հայերէնին դասական նկարագիրը գլխաւորագոյն մասնաւանդ թէ ամենագլխաւոր դետակատարն է հանդիսանալու ստուգապէս եւ վերջնականապէս ցոյց տալու համար թէ որոնք են եղած եւթաղեան հարազատ գործերն ու որոնք անհարազատ:

Գ.

ԵՒԹԱՂԻ ՀԱՐԱԶԱՏ ԳՈՐԾԵՐԸ ԸՍՏ ՌՈԲԻՆՍՈՆԻ

Zacagni լիակատար գործ մը հրատարակած ըլլալու զոհունակութիւնն ունենալու համար անտարակոյս Collectaneaի մէջ հիւրընկալեց ինչ որ իր գլխաւոր Ձեռագիրը (Codex Regio-Alexandrinus) կը բովանդակէր, նոյն իսկ ὑποθέσεις-ները, որոնց անհարազատ ըլլալուն ինքն իսկ համոզուած էր: Այս հրատարակութեան մէջ ուրեմն Dobschützի հետ խօսելու համար was uns vorliegt, ist ein Sammelsurium verschiedener Hände (Euthaliusstudien, Zeitschrift für Kirchengeschichte, 1899, էջ 107): Եւթաղի քննադատներն զբաղեցան ի հարկէ մատնանշելու զանազան ձեռքերու արդիւնք այս խառնուրդին մէջ Եւթաղի իսկական գործերն ու Եւթաղի անունին վերագրուած կեղծ գրութիւնները. այս տեսակէտով անուրանալի է կարեւորութիւնը մանաւանդ Robinsonի ուսումնասիրութեան (Euthaliana 1895, Texts and Studies, vol. III, No. 3), որուն էական գիծերուն կարեւոր է մերձուստ ծանօթանալ:

Պէտք ենք նախ՝ կը գրէ Robinson, հաւաքելու քննել այն տեղեկութիւնները, զորոնք Եւթաղ անձամբ իր յառաջաբանին մէջ իր ձեռնարկած գործի մասին կու տայ. յետոյ հետազօտել թէ ներկայ ծանօթ կազմածին որ մասերը Հեղինակի իսկական բացատրութիւններուն հետ կը համաձայնին: Յայտնի է թէ Եւթաղ նախ խմբագրած է Պաւղոսի թղթոց յառաջաբանը: Այս յառաջաբանը կը սկսի (Zac, 513) տեղեկութեամբ մը թէ գործի ձեռնարկուած է պարզապէս հաւանութեան անուացեալ եւ հետեւելով հրամանին Հօր, զոր Եւթաղ πάτερ τιμιώτατε կ'անուանէ, որուն աղօթքովն է որ "ուղղեալ զմտակոյկ բանին" պիտի դիմէ "յապահով եւ ի խաղաղ նաւահանգիստ". կը յաջորդէ Պաւղոսի կենսագրականը, որ կը փակուի յիշատակութեամբ տօնախմբութեան, զոր ամի ամի կը կատարեն հռովմայեցիք "ի զեղեցիկ եւ յարքունական ապարանսն". յետոյ յառաջ կը բերուի չորեքտասան թղթոց համառօտ բովանդակութեան շարքը. Թեսաղոնիկեցւոց Բ. թղթին կը կցուի Եբրայեցւոց թուղթը եւ Փիլեմոնի թղթոյն յառաջբերութեամբ — ուր կը տեղեկանանք թէ Ոնեսիմոս ան Ծերտիղեան բարձաբերութեան հարուածովք զվճիռ մարտիրոսութեանն ելից — կը փակուի թղթոց շարքը: Յաջորդող հատուածն ամբողջութեամբ պէտք է յառաջ բերել այստեղ.

> *Եւ այսպէս ամենայն գիրքս ազգի ազգի աւրինակս առաքինութեան ունին առ ի յաճումն. եւ ինչ ինչ համառաւտիւք վասն նոցունց ասասցի ի մէնջ եւ զիւրաքանչիւր թղթոցն մի ըստ միոջէ՝ նախ զգլխոցն գիր (τὴν τῶν κεφαλαίων ἔκθεσιν) կարգեսցուք, զոր ուրումն իմաստնոյ եւ քրիստոսասիրի ի հարցն մերոց աշխատեալ է: Եւ ոչ զայն միայն, այլ եւ զբնթերցուածոցն հաւատեաւ դիւրամուռնն (τὴν τῶν ἀναγνώσεων ἀκριβεστάτην τομήν) եւ զաստուածեղէն գլուց վկայութիւնս (վկայութեանց) զդիւրացոյց զգիւտս (τὴν τῶν θείων μαρτυριῶν εὔπτοδεκτον εὕρεσιν) մեզէն իսկ արուեստաբարտեալ բովանդակեսցուք, որով երթեալ զնետ միատարր ընթերցուածոցն, դիցուք զայն առընթեր յետ իւրաքանչիւր մեոյ մեոյ յառաջաբանութեանցն (μετὰ τόνδε τὸν πρόλογον).*

Ուրեմն յառաջաբանին պիտի կցուի անընդմիջապէս ցանկ մը՝ դիւրաւ գտնելու համար գրոց վկայութիւնները եւ յետոյ իւրաքանչիւր թղթէն յառաջ անջատորէն

պիտի զետեղուի ἔκθεσις κεφαλαίων. պայծառ չէ, դիտել կու տայ Robinson, թ ինչ միտք ծածկուած է τὴν τῶν ἀναγνώσεων ἀκριβεστάτον τομὴν նախադասութեան ներքեւ, նոյնպէս որոշ չէ թէ այս խօսքերը նախընթաց թէ հետեւորդ նախադասութեան կը վերաբերին, թերեւս այս մթին տեղիքը վերջէն պիտի լուսաբանուի Գործք Առաքելոցի յառաջաբանին սա տողերուն՝ μετρίαις ταῖς τῆς ὀλιγομαθοῦς ἡμῶν ἀναγνώσεως τομαῖς (Z., էջ 405), որ ինչպէս քիչ մը վար պիտի տեսնենք հայ բնագրին մէջ եղած է "զընթերցուածոցն ընտրութիւնս": Դառնանք այժմ՝ — կը շարունակէ Robinson — Եւթաղի վերջին գործին, այսինքն Գործք Առաքելոցի եւ Կաթուղիկէ Թղթոց հրատարակութեան: Այստեղ յառաջաբանը կը բացուի ի մէջ այլոց հանդիսաւոր սա տողերով՝ "Նոցա, որ զայնպիսի հրամանս տան, պարտ է հնազանդել եւ լինել նոցա սպասաւոր յամենայն ժամ՝ յաւգուտ" եւ այլն. այս նախադասութեան կը յաջորդէ անմիջապէս պատմական սա հատուածը.

Նախ աւասիկ իմ՝ իսկ զառաքելական գիրս տուն առ տուն (στιχηδόν, այսպէս B. M. Add. 28.816, 22 մեջտ կը տարբերին στιχηδόν, στοιχιδόν եւ στοιχηδόν ձեւերով) ընթերցեալ եւ գրեալ կանխագոյն առաքեցի առ ոմն ըստ Քրիստոսի ի հարցն մերոց սակաւ ինչ իմովսանն տկարութեամբ ջանացեալ իբրեւ զաւանակ մի անվարժ նորուսումն ընդ անապատ եւ ընդ անկոխ ճանապարհ անցանել մտանել ի հրահանգս հրամայեալս: Զի ոչ զոք յայնցանէ որք աստուածեղէն բանին եղեն պատգամաւորք մինչեւ ցայսաւր գիտէի թէ վասն զրոցս այսոցիկ փոյթ յանձին կալեալ եցոյց զկերպարանս աշխատութեան, քանզի ոչ իսկ այնպէս յանդուգն եւ ժպիրն էի եթէ զայլոց ջան վաստակոց յիս առեալ անինայ թշնամանէի տկարութեամբ սակաւ գիտութեանս մերոյ զընթերցուածոցն ընտրութիւնս (μετρίαις ταῖς τῆς ὀλιγομαθοῦς ἡμῶν ἀναγνώσεως τομαῖς): Արդ վաղագոյն ի մաւտոյ, որպէս յառաջագոյն ասացի զգիրսն Պաւղոսի ընթերցեալ եւ անդէն առ նմին զգործոցս առաքելոց, միանգամայն եւ զկաթուղիկեայց թղթոցն առաքելոց զշաբաթ մի ողջ ջանացեալ այժմ՝ առ քեզ առաքեցի, աղաչեմ՝ յոյժ շէնել մեղադիր ի վերայ երկոցուն յանդգնութեանն իմոյ եւ ժպրհութեան...:

Քիչ ետքը դարձեալ կը կարդացուին սա տողերը.

Եւ ի մաւտոյ ինձ իսկ զլխովին, որ զգործոց առաքելոցն գիրս, միանգամայն եւ զթղթոցն կաթողիկեայց մոտաքերեցի ընթեռնուլ ըստ գլխոցն եւ ըստ տեանցն (յոյնը միայն κατὰ προοιμίαν) եթէ որչափ պարտ իցէ ընտրել զգլուխս եւ զտուն եւ զատաանել զմիտսն ի միմեանց մանր մանր մասամբք (ἀνακεφαλαιώσασθαι καὶ διελεῖν τούτων ἑκάστης τὸν νοῦν λεπτομερῶς), որպէս հրաւ մայեցեր մեզ եղբայր սիրելի Աթանասիէ: Եւ զայս իմ՝ առանց դանդաղութեան մտադիրութեամբ արարեալ տուն առ տուն (στιχηδόν) կարգեցի միանգամայն ամենեւին զյստակն ըստ իմում տկարութեան առ ի զարդարուն առնելոյ զընթերցուածն եւ առաքեցի առ քեզ կարճ ի կարճոյ ըստ խրատանշիւր կարգի յանդրիմեալ զանակատտուն բովանդակութիւնս (κατ' ἀκολουθίαν ἑκθέμενος ὀλιγοστὴν ἀνακεφαλαίωσιν), նախ վասն որոյ Ղուկաս աւետարանիչ արար սկիզբն կարգելոյ:

Քանի մը տող Ղուկասի մասին եւ կը փակուի յառաջաբանը: — Այս ծանօթութիւնները նոր լոյս կը սփռեն Եւթաղի Պաւղոսի թղթոց մասին գրած նախորդ գործին վրայ: Կը տեսնենք որ Եւթաղ գիտակից էր որ հոն սկիզբ կը դնէր կարեւոր մասնագիտութեան մը, այսինքն Նոր Կտակարանի ընագիրը դիւրիմաց ընթերցուածի մը վերածելու համար կը ձեռնարկէր կարճ հատուածներու բաժնել զայն: Այս աշխատութիւնը զանազան աստիճաններով է որ կը բացատրուի՝ տուն առ տուն ընթերցեալ եւ գրեալ — զընթերցուածոցն ընթերցմունս — ընթեռնուլ ըստ գլխոցն եւ ըստ տեանցն — տուն առ տուն կարգեցի միանգամայն ամենեւին զյստակն... առ ի զարդարուն առնելոյ զընթերցուածն: Իր նոր երկին մէջ նոյն ուղղութեան պիտի հե-

տեսի Եւթաղ եւ միաժամանակ պիտի ջանայ տալ Գործք Առաքելոցի եւ Կաթուղիկէ թղթոց իւրաքանչիւրին համառօտ բովանդակութիւնը: Կաթուղիկէ թղթոց կցուած է աւելի կարճառօտ յառաջաբան մը, որ էական սա տողերով է որ կը փակուի.

Այլ եւ տուն առ տուն կարգաւ զիւրաքանչիւրս թուղթսն ընթերցայց եւ զգլխակարգութիւնսն, միաւորումսն եւ զաստուածեղէն վկայութիւնսն ըստ իմում տկարութեանս կարգեցից — ἐγὼ δέ τοι στιχηδὸν τὰς καθολικὰς καθεξῆς ἐπιστολὰς ἀναγνώσομαι, τὴν τῶν κεφαλαίων ἔκθεσιν ἅμα καὶ θείων μαρτυριῶν μετρίως ἐνθένδε ποιούμενος (Z, էջ 477):

Հոս ուրեմն զրութեան երեք մասերն են որ համառօտիւ կը յիշատակուին՝ ընագիրներու զանազան տուներու (հատուածներու, մասերու) բաժանումը, գլուխներու ամփոփոյթը եւ վկայութեանց բովանդակութիւնը կամ՝ ցանկը: — Եւթաղի ձեռնարկին քանակն այսպէս Եւթաղի երկերէն իսկ արտացոլացընելէ եւ յիշեցընելէ յետոյ թէ Եւթաղի խօսքերով Պաւղոսի թղթոց յառաջաբանին անմիջապէս պիտի կցուի վկայութեանց բովանդակութիւն (Z., էջ 14)՝ կ'անցնի Robinson տեսնելու թէ ներկայիս ինչ կը տրամադրէ մեզ Zacagni ի հրատարակութիւնը.

(1) Μαρτύριον Παύλου τοῦ ἀποστόλου (Z. 535):

(2) Ανακεφαλαίωσις τῶν ἀναγνώσεων καὶ ὧν ἔχουσι κεφαλαίων καὶ μαρτυριῶν καθ' ἑκάστην ἐπιστολὴν τοῦ ἀποστόλου, καὶ ὅσων ἑκάστη τούτων στίχων τυγχάνει (Z. 537):

(3) Πρόγραμμα տասը տող (Z. 542), որ կը մեկնաբանէ գործածութիւնը սեւ եւ կարմիր թիւերու հետեւեալ վկայութեանց մէջ՝

(4) Ἀνακεφαλαίωσις θείων μαρτυριῶν (Z. 542), համառօտ բովանդակութիւն մը:

(5) Πρόγραμμα քսանեւվեց տող (Z. 548), որ կը մեկնաբանէ դարձեալ գործածութիւնը սեւ եւ կարմիր թիւերու հետեւեալ վկայութեանց մէջ՝

(6) Ἀνακεφαλαίωσις θείων μαρτυριῶν (Z. 549), ընդարձակ բովանդակութիւն մը, ուր վկայութեանց խօսքերն ալ կ'արձանագրուին:

(7) Պաւղոսի թղթոց ցանկ մը եւ ծանօթութիւն մը անոնց թիւի մասին (Z. 569):

(8) Ὑπόθεσις πρώτης πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῆς (Z. 570):

(9) Ἔκθεσις κεφαλαίων առ Հռովմայեցիս թղթոյն համար (Z 572):

Հարեւանցի ակնարկ մը իսկ բաւական է — կը շարունակէ Robinson — ակներեւ ցոյց տալու թէ այս ցանկի մէջ Եւթաղի խոստացածէն շատ աւելի նիւթեր կան: "Պաւղոսի վկայութիւն„ը (1) մասնաւոր ուսումնասիրութեան վերապահելով՝ Robinson կը ձեռնարկէ քննել նախ

"Բովանդակութիւն ընթերցուածոցն„ը (2): Գործք Առաքելոցի յառաջաբանին կից ալ կայ նմանաձեւ բովանդակութիւն մը (Z. 411), զոր Z. Cod. Regio-Alex.ի մէջ միայն կը գտնէ, իսկ Կաթուղիկէ թղթոց յառաջաբանին կցուած նմանակերպ բովանդակութեան մասին կը տեղեկացընէ Z. թէ պահուած է միայն յիշուած եւ Cod. Cryptoferrat.ի մէջ, իսկ in caeteris codd. չկայ (Z 478). Նոյնը կը թուի թէ կարելի է ըսել նաեւ Պաւղոսի թղթոց համար. ἀναγνώσεις-ներու այս բովանդակութիւններն, ուրեմն, եւթաղ-

եան ՀՀներու շատերուն մէջ կը պակսին. տեսանենք — կ'ըսէ Robinson — անոնց բովանդակութիւնը.

"Ի Հռոմայեցւոց թղթին ընթերցուածք (ἀναγνώσεις) և, գլուխք (κεφάλαια) ԺԹ, վկայութիւնք (μαρτυρίαι) խբ, տունք (στίχοι) ՉԻ".

ընթերցուածք	գլուխք	վկայութիւնք	տունք
Ա.	4 (1—4)	9 (1—9)	242
Բ.	9 (5—13)	1 (10)	248
Գ.	3 (14—16)	26 (11—36)	185
Դ.	1 (17)	6 (37—42)	125
Ե.	2 (18, 19)	6 (43—48)	125

"տուն"երու յաւելումը կու տայ 125 փոխանակ 120ի[1]: Միւնոյն հաշիւները կան նաեւ Պաւղոսի թղթոց իւրաքանչիւրին ինչպէս նաեւ անոնց ամբողջութեան համար: — Այս ἀναγνώσεις-ը ոչ միայն շատ երկայն են, այլ նաեւ իրենց երկարութեան մէջ հետաքրքրօրէն անկանոն. ինչպէս Հռոմ. թղթոյն բովանդակութեան վրայ նետուած թռուցիկ ակնարկ մը իսկոյն ցոյց կու տայ. այսպէս առաջին եւ երկրորդ ընթերցուածներու իւրաքանչիւրը կը բովանդակէ արդի Ս. Գրոց չորս գլուխները, երրորդ եւ չորրորդ՝ իւրաքանչիւրը մեր ներկայ գլուխներուն երկուքը, հինգերորդը կը բովանդակէ՝ երկու գլուխ եւ այլն: Չեմ կրնար — կը յարէ Robinson, — ըսել թէ ի՞նչ է այս երկայն ընթերցուածներու ծագումը կամ՝ թէ ի՞նչ է անոնց հետապնդած նպատակը: Եկեղեցւոյ մէջ կարդացուելիք ընթերցուածներ ըլլալէ աւելի կը թուի թէ կը ներկայացնեն անոնք մեկնիչի մը բաժանումները. They look like the divisions of a commentator, rather than lections for reading in Church. Առաջին տեսութեամբ այնպէս կ'երեւի թէ այստեղ Եւթաղի յառաջաբանին մէջ խոստացած (Z. 529) ἀκριβεστάτη τῶν ἀναγνώσεων τομή խօսքը կ'ակնարկուի, որ հայերէնի թարգմանուած է "ընթերցուածոց հուսաստեան որոշմունք" բառերով. բայց Եւթաղեան ձեռագիրներու մեծամասնութեան մէջ այս բովանդակութեանց պակասը հակառակ է այս խօսքին. իրողութիւն է դարձեալ որ նոյներն ո եւ է ձեւի տակ չեն երեւիր հետեւող բովանդակութիւններու մէջ եւ ոչ ալ նոյն իսկ գլխակարգութեանց մէջ: Կարելի է որ Եւթաղի խօսքերը սխալ իմաստով մեկնուած ըլլան եւ հետեւաբար ἀναγνώσεις-ի այս բովանդակութեանց ներմուծումին առաջնորդած ըլլան անծանօթ խմբագիրը՝ կազմուածի մէջ խրամատի երեւոյթ ունեցող բացը փակելու դիտումով: Այս վարկածը դնելէ յետոյ Robinson կը յանգի սա եզրակացութեան թէ ան այժմ խոհեմութիւն պիտի ըլլար այս բովանդակութիւններն Եւթաղի վերագրելն հրաժարիլ՝ it will be wisest for the present to abstain from attributing these tables to Euthalius himself.

---

[1] Յոյնին այս սխալը, որուն անդրադարձած է Robinson, չկայ հայ բնագրին մէջ, որ Z.ի մօտ (էջ 538) Ե. ընթերցուածին համար նշանակուած στοίχοι ρκε՛ (= versus CXXV) թուին դէմ ունի "տունք ճԻ" (= ρκ՛), որով կ'ունենանք պահանջուած 120 համագումարը:

Բովանդակութիւնք աստուածաշնչական վկայութեանց (4): Գործք Առաքելոցի վկայութեանց բովանդակութեամբ (Z., էջ 414) սկսելով Robinson իր հետազօտութեան՝ նոյնին անհարազատութեան իբր ապացոյց յառաջ կը բերէ ոչ թէ սա իրողութիւնը որ զրութիւնս Եւթաղի գործածած բացատրութիւններու դէմ ունի πράξεις τῶν ἀποστόλων անսովոր ատութիւնը — խնդիր մը որ կրնայ խթանել վայրկեան մը մեր կասկածը — եւ կամ որովհետեւ կը գործածուի ὁμοῦ μαρτυρίαι λά, մինչդեռ Եւթաղ պիտի ըսէր ἅπασαι αἱ μαρτυρίαι τῶν πράξεων λά, այլ հետեւեալ երկու հիմերը. նախ որ այս զրութիւնը մասնաւոր գործածութիւնը մը կամ արժէք մը չունի գրքի մը մէջ, որ կը բովանդակէ արդէն ամբողջական բովանդակութիւնը թէ եւ դասաւորուած է Հին Կտակարանի գրքերուն կարգաւ եւ ոչ թէ Գործք Առաքելոցի յաջորդութեան համաձայն. երկրորդ անհամաձայնութիւններ ունի ընդարձակ բովանդակութեան հետ: Համառօտ այս բովանդակութիւնը օրինակ Բ. Օրինաց գրքէն մէկ վկայութիւն կը բովանդակէ, իսկ ընդարձակը ոչ մէկ վկայութիւն, սա միակ պատճառով որ խնդրոյ նիւթ վկայութիւնը կը վերագրէ, թէեւ վրիպմամբ, Ելից գրքին: Արդ համառօտ բովանդակութիւնը կը ներմուծէ զայն նաեւ Ելից գրքէն առնուած վկայութեանց մէջ, այնպէս որ խնդրական վկայութիւնը երկիցս կը կրկնուի: Ի՞նչպէս կ'ըլլայ ուրեմն որ — կը հարցնէ Robinson — երկու բովանդակութիւններն ալ 31 վկայութիւն ունենան բովանդակ Գործք Առաքելոցի մէջ: Եթէ հետեւինք Z.ի հրատարակութեան (էջ 420) կը տեսնենք թէ ընդարձակ բովանդակութեան մէջ թիւ 24 ամբողջովին կը պակսի: Այս պակասը Z. կը մեկնաբանէ սա հիմամբ թէ նոյնը իրականին մէջ մասնակի կրկնումն է թիւ 4ին եւ իբր այդ կը թուի թէ նախապէս դրուած ըլլայ իբրեւ լուսանցագրութիւն բնագրին համապատասխան տեղը: Բայց համառօտ բովանդակութեան խմբագրիչը բոլորովին անտեսած է զայն եւ այսպէս կարողացած ներկայացընել միեւնոյն համագումարը, որ կայ ընդարձակ բովանդակութեան մէջ: — Պաւղոսի թղթոց վկայութեանց համառօտ բովանդակութեան վերջը կայ պահուած ցուցակ մը տեղերու, ուստի այս թղթերը կը գրուին: Այս տեղերը կը համապատասխանեն այն տեղերու հետ, որոնք կը յիշատակուին պաւղոսեան թղթերու ստորոտը: Կը յաջորդէ ուրիշ ցանկ մը, ուր թղթերը կը բաժնուին երեք կարգի, թղթեր որոնք Պաւղոսի անունով միայն գրուած են, որոնք պաշտօնակիցի մը անունն ալ կը կրեն եւ որոնք անանուն են, այսպէս Եբրայեցւոց թուղթը: Այս եւ այսպիսի տեսութիւններուն կը յարէ վերջապէս Robinson թէ այս մասնաւոր գրութիւններուն եւ ոչ մէկն իրաւունք ունի Եւթաղեան ծագում պահանջելու՝ none of this matter has any claim to a Euthalian origin. Այս համառօտ բովանդակութիւններուն հետ, զորոնք իբրեւ անհարազատ կը մերժէ Robinson, կը մերժուին բնականաբար նաեւ "Յառաջաբանի„ները πρόγραμμα (3, 5), որոնք գրուած են պարզապէս մեկնելու համար բովանդակութեանց մէջ դրուած սեւ եւ կարմիր թիւերը:

Ἀνακεφαλαίωσις θείων μαρτυριῶν (6): Վկայութեանց այս ամբողջական բովանդակութիւններն են որ Robinsonի կարծիքով կը մնան հարազատ գործեր Եւթաղի (Z., էջ 415, 482 եւ 549) իբր իրագործում յառաջաբաններու մէջ տրուած

խոստումներու՝ there seems no reason to doubt that there are the genuine work of Euthalius in fulfilment of the pledge given in his Prologues (էջ 18): Պաւղոսի թղթերու վկայութեանց ընդարձակ բովանդակութիւնը կրկին թիւ ունի. թիւերու առաջին մասը կարմրագիր է եւ իւրաքանչիւր թղթի հետ նոր կը սկսի, մինչդեռ երկրորդ թիւերը սեւ են եւ կը շարունակուին չորեքտասան թղթերու տեւողութեամբ՝ եւ ցոյց կու տան թէ որքան ատէպ մինչեւ նշանակուած կէտը միւնոյն գիրքը Պաւղոսէն վկայութեան կը բերուի. այսպէս օրինակի համար Ա. Կորն. Բ. 16 տեղիքին համար ունինք հետեւեալ թուարկումը (Z. 556)

IIII. [νβ'] Ἡσαΐου προφήτου ις'

որ կը նշանակէ թէ Կորնթացւոց Ա. թղթոյն մէջ այս վկայութիւնը չորրորդն է եւ թէ Առաքեալն այժմ տասնուվեցերորդ անգամ է որ վկայութեան կը կոչէ Եսային, այսինքն երկու անգամ յիշեալ թղթին մէջ եւ տասնուչորս անգամ նախորդ Հռովմայեցւոց թղթին մէջ: Robinson կը շարունակէ. մեր քառակուսի փակագիծի մէջ անցուցած թիւը, Zacagni-ի ներմուծումն է, որ հիմնուած է նախորդ "Յառաջագիր"-ին սխալ ըմբռնումին վրայ. այս մասին երկու հարցում՝ կը յառնէ. կրկին թուարկումը նախնակա՞ն է եւ թէ Եւթաղ արդեօք անձնապէս գործածե՞ց սեւ եւ կարմիր՝ երկու շարքերու միջեւ զանազանութիւն դնելու համար: Codex H-ի մէջ, կը նկատէ Robinson, կը գտնենք միայն առաջին շարքը բնագրին լուսանցքին վրայ, այսպէս Երր. Բ. 13-ի դէմ՝ ունինք

Ἡ̄ ΙᾹ
ΗϹΑΪΟΥ ΗϹΑΪΟΥ

որոնք կը համապատասխանեն Zacagni-ի ցանկին Դ. եւ ԺԱ. համարներուն (էջ 563). վերջնագոյն ձեռագիրներու մէջ "Եսայեայ" բառին ստորեւ պիտի գտնենք ΚΓ եւ ΚΔ երկրորդական թիւերն ալ իբրեւ 23. եւ 24. յառաջբերութիւն Եսայեայ մարգարէութենէն, որոնք կիրարկուած են Պաւղոսի թղթոց գրքին մէջ: Ուրեմն կը գրէ Robinson, կամ՝ պէտք ենք ըսել թէ Codex H եւթաղեան կազմածն տուած է մեզի շատ անկատար ձեւի մը տակ եւ կամ՝ պէտք ենք ըսել թէ երկրորդ թուարկումը եւթաղեան շատ զարգ տարագիր վրայ կատարուած բազմաթիւ կերպարարումներուն միւ է որ կը ներկայացնեն: Robinson-ի այս վերջին երկրորդ ենթադրութիւնը աւելի բանաւոր կը թուի, զոր եթէ ընդգրկենք կ'եզրակացնէ՝ սեռ եւ կարմիր թիւերու զանազանութիւնը իսկոյն կարելի կ'ըլլայ վերագրել Եւթաղի ժամանակին յաջորդող ուրիշ ժամանակաշրջանի մը (3, 5). if we accept it, the distinction of black and red numeration falls of course to a period subsequent to that of Euthalius himself (էջ 20):

Պաւղոսի թղթոց բովանդակութիւնը կը փակուի (6) երկու ցուցակով. առաջինը կու տայ (Z. 568 f.) թղթերու մէջ մէկը աւելի գործածուած վկայութիւններու թիւերը. բանի որ հաւանական է թէ վկայութեանց առաջին բովանդակութիւնը խմբագրողին գրչէն ելած ըլլայ այս ցուցակը, there is no reason to assign it to Euthalius (էջ 20),

իսկ երկրորդը (Z. 569) թղթերու տիտղոսներուն պարզ մէկ ցուցակն է, որ կը սկսի Τάδε ἔνεστιν Παύλου ἐπιστολαί. ἡ πρὸς Ῥωμαίους, κ. τ. λ. (= "Այս ինչ է ի գիրս Պաւղոսի թուղթք հորեքտասանք, Ա. առ Հռովմայեցիս„ եւ այլն) խօսքերով, այս ցուցակն ալ կ'առնուանուի probably a subsequent addition (էջ 20): — Այս համառօտ գրութիւններուն կը յաջորդէ համառօտագոյն ծանօթութիւն մը սա գլխակարգութեամբ՝ Διὰ τί Παύλου ἐπιστολαὶ δεκατέσσαρες λέγονται (Z. 570), անիմաստ խօսք մը, իսկ ծանօթութիւնն ինքնին եւ ոչ իսկ նկատողութեան արժանի է, բանի որ յայտնապէս ներմուծում է եւթդեղեան գործին մէջ, յար եւ նման "պատճառք„ներու (8), որոնք Աթանասի վերագրուած σύνοψις-ներէն ծագում առած են, ինչպէս ցոյց տուած են Matthaei եւ անկախաբար նաեւ Dobschütz (էջ 20):

Ἔκθεσις κεφαλαίων. — "Համարէն գլխոցն դիր„ (Z., էջ 573). այստեղ կը գտնենք կը գրէ Robinson երկու գլխակարգութիւն, երկրորդն է հաւանականաբար նախնականը՝ κεφάλαια τῆς πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῆς Παύλου ιθ', իսկ առաջինը ընդհանուր գլխակարգութիւն մը է բոլոր թղթերու համար and clearly out of place. Հայերէն Աստուածաշունչի Զօհրապեան հրատարակութեան մէջ կը պակսի այն եւ է թերեւս անհարազատ. ահա՛ խնդրական այս հատուածը՝ ἔκθεσις κεφαλαίων καθολικῶν καθ' ἑκάστην ἐπιστολὴν τοῦ ἀποστόλου. ἐχόντων τινῶν καὶ μερικὰς ὑποδιαιρέσεις τὰς διὰ τοῦ κινναβάρεως, որ է ըսել գլուխներէն ոմանք ունին ստորաբաժանումներ, որոնք նշանակուած են կարմրագիր. այս ծանօթութիւնը նկատողութեան առնելու ենք — կը յարէ Robinson — Գործք Առաքելոցի գլխակարգութեան նախադասուած ἔκθεσις κεφαλαίων τῶν πράξεων τῶν ἀποστόλων գրութեան հետ ունեցած կապակցութիւնն աչքի առաջ ունենալով: Անցողակի նկատել տալէ յետոյ հոս Robinson թէ գրութեան այս գլխակարգութիւնը կու տայ մեզի Գործոց արդէն ընդարձակուած տիտղոսը՝ կ'անցնի ἔκθεσις-ի բնագիրն ամբողջութեամբ ներկայացնելու իր ընթերցողներուն. ահա՛ այս բնագրին հայերէն թարգմանութիւնը, զոր առ այժմ կ'արտագրեմ Զօհրապի հրատարակութենէն (էջ 224).

> Կի հարցն եւ ի վարդապետաց զաւրինակն եւ զպայման ընկալեալ եւ շահեալ, ձեռն ի գործ առնեմք ձեռագրութեամբ (μετρίως) գլխակարգութեանս: Աղաչեմք չլինել մեղադիր մերոյ յանդգնութեանս, որ կրսերքս եմք ժամանակաւք եւ ուսմամբ, յիւրաքանչիւր ումեք ի ձէնջ որ ընթեռնուցուք, աղաւթք վասն մեր ըստ մեզ գիշաներոյ յիմիցիմ (εὐχῇ τῇ ὑπὲρ ἡμῶν τὴν συμπεριφορὰν κομιζόμενοι) ձեռով առգտուութեամբ: եւ արդ դիցուք զայս ըստ պատմութեանն Դուկայ մատենագրի, սեւագեղով զգլուխն եւեթ եւ կարմրագեղով զմասնաւորս մաւտ առ մաւտ առ նոսին զներքնաբաժինն նշանակեսցուք՝„

Շեշտը բացարձակ ներդաշնակութեան մէջ է յառաջաբաններու շեշտին հետ, կը յաւելու Robinson, եւ սահուն ոճն ու յատկանշական ասացուածները (μετρίως, εὐχῇ τῇ ὑπὲρ ἡμῶν, συμπεριφορὰν) կը յիշեցնեն մեզ եւթդեղեան ոճագրութիւնը. միակ լուրջ տարակոյսը սակայն ծայր կու տայ եթէ նկատի առնունք գրութեան վերջին հատուածը, քանի որ մերժեցինք վերը վկայութիւններու սեւ եւ կարմիր թուերուն եւթդեղեան ծագումը. իսկ հոս՝ հարազատ են անոնք: Պատճառ մը չկայ ի հարկէ չընդունե-

լու որ Եւթաղ եթէ ուզէր, կրնար կարմրաղեղ (κιννάβαρι) գործածել, քանի որ Եւսեբիոս ալ իրմէ առաջ գործածած է նոյնը իր Ժամանակագրութեան եւ Կանոններու ցանկին մէջ: Սակայն եւ այնպէս կը վճռէ Robinson, մենք բաւական պատճառ ունինք կասկածելու նոյնին եւթաղեան յառաջաբանութեան մասին: Montfaucon իր Bibl. Coisl.ի մէջ (էջ 78 եւ այլն) տասներորդ դարու ձեռագրէ մը մէջ կը բերէ հետեւեալ հատուածը, որ Գործք Առաքելոցի եւ Կաթուղիկէ Թղթոց հաւաքածոյի մը նախադրուած է.

Ἔκθεσις κεφαλαίων τῶν πράξεων τοῦ Παμφίλου

որուն կը յաջորդէ "Ի հարցն եւ ի վարդապետաց զաւրինակն եւ զպայման„ ծանօթ գրութիւնը: Այս գրութեան վերջին հատուածը սակայն ունի սա ընթերցուածը՝ τοιγαροῦν διὰ μὲν τοῦ ἄλφα καὶ βῆτα αὐτοτελῆ τὰ κεφάλαια, διὰ δὲ τοῦ ἀστερίσκου τὰς ἐν μέρει τούτων ἐχομένας ὑποδιαιρέσεις ἐσημειωσάμεθα, *ուրեմն սեռ ու կարմիր թիւերու խնդիր չկայ՝ այլ այլ ու բեմի եւ աստեղանիշի: Կարեւոր այս ընթերցուածին կը յաջորդէ առանց նոր գլխակարգութեան α΄. περὶ τῆς ἐξ ἀναστάσεως κ. τ. λ., որ է գլուխներու բովանդակութեանց առաջին թիւը (Z., էջ 428). Robinson կը գրէ՝ զանազան նպատակներու համար ձեռագիրներու մէջ աստեղանիշերու գործածութիւնը շատ ծանօթ է, այսպէս օրինակի համար Որոգինէսի վեցիջեանին մէջ. եթէ ընդունինք կը կցէ, որ ներքնաբաժիններն իրապէս աստեղանիշերով է որ զատուած էին եւ ոչ թէ կարմիր կամ սեւ գրերով, կրնանք շատ դիւրաւ մեկնաբանել այնուհետեւ այն տարբերութիւններն ու խառնակութիւնները, որոնք բազմաթիւ ձեռագիրներու մէջ այս ներքնաբաժիններու առթիւ երեւան կու գան: Թուարկութեան ձեռագիրներու մէջ տեսնուած զանազան եղանակները յառաջ բերելէ յետոյ, կը կրկնէ Robinson. Թուարկութեան մեթոդներու մէջ այսքան կարեւոր տարբերութիւններ թերեւս շատ աւելի դիւրաւ կը բացատրուին եթէ աստեղանիշերն համարինք ներքնաբաժիններու սկզբնական հարազատ ցուցանիշերը, եւ այս տեսութեան կը նպաստէ ներքնաբաժիններու յաճախագոյն մոռացումը: Ճիշդ է թէ ներքնաբաժիններու շարունակական թուարկումը միշտ բաւականաչափ չէր կրնար պաշտպան կանգնիլ գրչագիրներու անհոգութեանց դէմ, սակայն ակներեւ է որ աստեղանիշ մը աւելի դիւրաւ ենթակայ էր մոռացութեան եւ աւելի նուազ հաւանականութեամբ յետոյ վերագտնելու, քան ո եւ է թիւ: — Գործք Առաքելոցի 40 գլուխներուն կը հետեւի հատուած մը (Z., էջ 438), որ յոյն ձեռագիրներու շատերուն մէջ կը բացակայի, ինչպէս նաեւ հայ քնագիրներու մէջ: Ուրեմն there is no ground at all for connecting it with the original Edition of Euthalius (էջ 25):*

Zacagniի ընագրին ներմուծումներն այսքանով չեն վերջանար Robinsonի համար, մասնաւոր գլխով (Further interpolations) իբրեւ կեղծ կը դատապարտուին Ἀποδημίαι Παύλου *(Z., էջ 425) = "Ընթացք Պաւղոսի„, no one will, I think, be disposed to claim this piece for Euthalius (էջ 26) եւ* Πλοῦς Παύλου... ἐπὶ Ῥώμην *(Z., էջ 514) = "Նաւարկութիւն Պաւղոսի ի Հռոմ„, here (Պաւղոսի թղթոց վերջը) it is*

peculiarly out of place (էջ 27), ինչպէս նաեւ ուրիշ մանր գրութիւն մը, որ հայ թարգմանութեան մէջ անծանօթ է:

Տեսնենք այժմ թէ ինչպէս կ'արտայայտուի Robinson "Պաւղոսի վկայութեան" մասին (1): Zacagni կը ծանօթագրէ թէ վկայաբանութիւնս մինչեւ Ἐσημειωσάμην ἀκριβῶς եւ այն խօսքերը հեղինակած է այն Հայրը, որ Եւթաղէն առաջ Պաւղոսի թուղթերը գլուխներու բաժնեց, եւ այս պատճառով է որ առանց եւթաղեան նախորդ յառաջաբանի Ուրբինատ. Զեռագրի մէջ կը գտնուի վկայաբանութիւնս եւ կ'անուանուի յառաջաբան շրջեբտասան թղթոց Պաւղոսի: Robinson յառաջաբանի եւ վկայաբանութեան մի քանի հատուածները զուգադիր համեմատութեան դնելէ ետքը դիտել կու տայ թէ շափազանց անընդունելի պիտի ըլլար եթէ գրող մը, որ բացատրութիւններու այնպիսի մեծ առատութիւն ունի ինչպիսի է յառաջաբանին հեղինակը, իր սեփական լեզուն այնքան ստրկօրէն կրկնել ուզէր, եւ ոչ ալ միւս կողմանէ փոքրիկ հաւանականութիւն կայ կարծելու թէ վկայաբանութիւնս՝ յառաջաբանի խմբագրութեան մէջ գործածուած ըլլայ իրարմէ բաժնուած կարեւոր անջրպետներով: Վիպաբանութեան աւելի նոր գրութիւն ըլլալն ապացուցանելու համար գծուած ընդհանուր այս նկատողութիւններուն կը յարէ Robinson դեռ երեք զլխաւոր փաստեր. 1. Հոն՝ ուր — ex hypothesi — գրողն յառաջաբանէն նախադասութիւն մը փոխ կ'առնու՝ կու տայ մեզի յունիս 29ի համապատասխանող հռոմէական թուականը՝ "յառաջ քան զերիս կաղանդացն յուլիս ամսոյ", քիչ ետքը սակայն կը գտնենք "յամենեանն յոմի ... որ ասէր բասան եւ ինն էր ամսոյն": 2. Վկայաբանութեան τῷ κατ' αὐτὸν μαρτυρίῳ նախադասութիւնը՝ թեթեւագոյն բառը գործածելու համար, շափազանց խորթ է. եթէ նոյն իսկ αὐτὸνը Պաւղոսին վերագրենք կամ՝ Ներոնի, որ գրութեան առաջին տողին մէջ միայն կը յիշատակուի. մինչդեռ յառաջաբանին մէջ "Եւ ապրեցայ ի բերանոյ առիւծուն" առաջին պատասխանատուութիւնն ակնարկող վկայութեան կը կցէ անմիջապէս հեղինակը "եւ զայս զՆերոնէ ասէր" եւ կը շարունակէ περὶ δὲ τῆς δευτέρας (պատասխանատուութեան), ἐν ᾗ καὶ τελειοῦται τῷ κατ' αὐτὸν μαρτυρίῳ, φησίν եւ այն, ուր αὐτὸνը որոշակի Ներոնն է որ կ'ակնարկէ: 3. Բայց աւելի ուժեղ անհամաձայնութիւն մը կայ դեռ յիշատակուելիք. վկայաբանութեան հեղինակը Պաւղոսի վկայութիւնը կը դնէ յունիս 29ին, բայց այս յետնագոյն ժամանակի հետեւութիւն մըն էր այն իրողութենէն որ Հռոմէական Եկեղեցին Պետրոսի եւ Պաւղոսի տօնները նոյն օրն է որ կը կատարէր, որ սակայն ինչպէս Լիքերեան Յուցակէն գիտենք (354) պարզապէս Հանգստեան օրն էր (258ին), տես Lightfoot, Clem. Rom. 1890, հատ. Բ, էջ 499 եւ յառաջ: Սխալը հասարակ էր, շրջելու համար համաշխարհական, յետնագոյն ժամանակներու մէջ, մինչդեռ յառաջաբանի հեղինակին մօտ չկայ նման սխալում: Այս հետազօտութիւններու արդիւնքն անակնկալներու կ'առաջնորդէ Robinsonը, այսինքն թէ ոչ 458 եւ ոչ 396 կրնան այդ եռս իրրեւ եւթաղեան ժամանակ նկատուիլ. Եւթաղ կը պատկանի կանխագոյն ժամանակի մը. we must take him lack earlier still (էջ 30): Եւ որովհետեւ Եւթաղ Պաւղոսի թղթոց յառաջաբանին մէջ կը յիշատակէ թէ Պաւղոսի

քարոզութեան ժամանակը նշանակած է "ի ժամանակական կանոնաց Եւսեբեայ Պամփիլեայ առնել զբովանդակութիւնն (ἐκ τῶν χρονικῶν κανόνων Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου τὴν ἀνακεφαλαίωσιν ποιούμενος), նոյնպէս քիչ մը վար նոյն Եւսեբեայ Եկ. Պատմութենէն քառակաւ յառաջ բերած է հատուած մը (Բ, 24), կ'եզրակացընէ Robinson թէ Եւթաղի գրութիւնները 323էն վերջ միայն կարելի է զետեղել:

Zacagniի հրատարակութիւնն այսպէս մանր մաղելէն յետոյ, Robinson կ'անցնի ցոյց տալու թէ ո՞րոնք են եղած Եւթաղի իսկապէս հարազատ գործերը. իր հետազօտութեան քննադատական արդիւնքները իբրեւ այսպիսի թոյլ կու տան ճանչնալ միայն՝

(1) Երեք յառաջաբանները (Պաւղ. Գործք. Կաթ.)
(2) Վկայութեանց ընդարձակ բովանդակութիւնները
(3) Գլուխները, եւ Դիր գլխոց Գործոց Առաքելոց:

Գ.

Ի՞ՆՉ Կ'ԸՍԵՆ ՍԱԿԱՅՆ ԴԱՍԱԿԱՆ ՀԱՅ ԲՆԱԳԻՐՆԵՐԸ

Մանրամասնօրէն մէջ բերուած այս ուսումնասիրութեան նպատակն ակներեւ է. Robinson կը ջանայ ամենուրեք ստեղծել փաստեր ու երեւոյթներ՝ անպայման հաստիլ կարենալու համար իր առաջադրածին. այսինքն վերագրել Եւթաղի այնքան միայն, որքան Եւթաղ ինքն անձամբ իր յառաջաբաններուն մէջ կը խոստանայ արտադրել[1]: Ինչ որ բացայայտ այս խոստումէն դուրս է՝ կեղծ է, անհարազատ է ու ծնունդ յետնագոյն ժամանակներու: Հայ քանասիրութիւնը սակայն չի կրնար ստէպ բաւարար նկատել Robinsonի պատճառաբանութիւնները, որոնք դժբախտաբար զրեթէ առանց բացառութեան հիմնուած են յոյն բնագրական տուիչներու վրայ, մինչդեռ հայ հնագոյն բնագիրներու բովանդակութեան ու լեզուին մերձաւոր ու հիմնական ծանօթութիւնը բոլորովին ուրիշ արդիւնքներու պիտի առաջնորդէր ճշմարտախոյզ քանասէրը:

Եւթաղ Պաւղոսի թղթերուն յառաջաբանը գրեց — խնդիր չկայ — 396ին, որուն ընդհուպ հետեւեցան Գործոց եւ Կաթ. թղթոց կազմածներն եւ ուրիշ թերեւս առթական մանր գրութիւններ: Այս գործերն — անտարակոյս լիակատար — վերածուեցան հայերէնի հինգերորդ դարու առաջին կիսուն՝ հաւանաբար ինչպէս վերը տեսանք՝ 448ին: Ուրեմն բացայայտ է թէ հեղինակի եւ թարգմանչի միջեւ իսկապէս

[1] Նոյնը կը կրկնէ Zahn, Als ursprüngliche Bestandteile der nach Euthalius zu benennenden Ausgaben der Paulusbriefe und der Apostelgeschichte samt den katholischen Briefen können ausser den drei Prologen, womit der Verfasser seine Ausgaben einleitet, nur diejenigen Stücke gelten, welche er selbst in den Prologen namhaft macht. Neue kirchliche Zeitschrift, 1904, էջ 387—388:

նուազ է ժամանակագրական անջրպետը, ու չկայ հետեւաբար ո եւ է հնարաւորութիւն մոռնալ փորձելու թէ այսքան նեղ ժամանակամիջոցին Եւթաղի իսկական գործերը նոր խմբագրութիւններու ենթարկուած ըլլան ու ընդունած բազմաթիւ ներմուծումներ, որոնք անայլայլ ու անփոփոխ փոխադրուած ըլլան յետոյ նաեւ հայ մատենագրութեան: Իսկ Եւթաղի անունով աւանդութեան մեզ փոխանցած գրութիւններու հայ բնագիրներն՝ առանձնապէս հինգերորդ դարու յատուկ լեզուով այնքան սերտօրէն զօղուած են իրարու ու կազմած այնպիսի անբակտելի միութիւն, որ անհերելի աղիկամութիւն միայն պիտի ըլլար ազատօրէն հերձատել զանոնք ու հատուածաբար վերագրել այլեւայլ հեղինակներու ու զանազան ժամանակներու: Դասական հայերէնի աշակերտներու համար զոնէ ցացարձակ ստուգութիւն է թէ եւթաղեան իբր անհարազատ դատապարտուած այն գրութիւնները, զորոնք հայ դասական լեզուն անբակտելիօրէն կը պարաւանդէ եւթաղեան իբր հարազատ դաւանուած գործերուն՝ չեն կարող շվերարերիլ Եւթաղի եւ հետեւաբար աւելորդ աշխատանք է նոյներն Եւթաղէն տարանջատելու ո եւ է փորձ:

Մերձենանք այժմ՝ ու նկատենք մերձուստ ոսկեդարեան մատենագրութեան մեզի աւանդած դասական բնագիրներն ու ծանօթանանք անոնց գլխաւոր առանձնայատկութիւններուն, որոնք իրենց ըստօր հնութեան շնորհիւ անսխալ վճիռներ արձակելու ճոխութիւնն ու առաւելութիւնն ունին:

Յառաջաբաններ: Պաւղոսեան թղթերու, Գործք Առաքելոցի եւ Կաթ. թղթոց նախադրուած իսկապէս եւթաղեան յառաջաբաններու հայ հնաւանդ թարգմանութեան հետ մանրամասն համեմատութիւնը բնագիրներու ստորադիր ծանօթութիւններու վերապահելով, այստեղ կարեւորութենէ զուրկ չեմ՝ համարիր մատնանշել հայ բնագիրներու քանի մը էական առանձնայատկութիւնները, որոնք անհրաժեշտօրէն նկատի առնուելու են այժմեան յոյն բնագիրներուն տալու համար իրենց նախկին ընիկ ձեւն ու տարազը: Այսպէս Պաւղոսի թղթոց յառաջաբանին յոյն գլխակարգութիւնը, որուն սկզբնական ձեւը խառնուելով բազմաթիւ տարբերակներու՝ տուժած է իր գոյութիւնը, հայ բնագրին աւանդած ինքնայատուկ գլխակարգութեամբ է որ կը վերստանայ իր նախկին հարազատ ձեւը՝ πρόλογος Παύλου τοῦ ἀποστόλου προτασσόμενος εἰς τὴν κεφαλὴν τῆς βίβλου = «Յառաջաբան Պաւղոսի առաքելոյ նախակարգեալ ի գլուխ գրոցս» (Lüdtke, Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft, 1916, էջ 74), առանց ուրեմն յոյն ներկայ բնագիրներու մէջ պահուած Սարկաւագ կամ՝ Եպիսկոպոս Եւթաղի բացորոշ անուան, առանց τῶν δεκατεσσάρων ἐπιστολῶν կամ՝ τῆς βίβλου τῶν ἐπιστολῶν շատ զարգացած ձեւերու[1] եւ էապէս տարբեր v. Soden՝ Originalfassung համարած սա գլխակարգութենէն՝ πρόλογος Εὐθαλίου διακόνου προτασσόμενος τῆς βίβλου τῶν ἐπιστολῶν Παύλου τοῦ ἀποστόλου (Die Schriften des Neuen Testamentes in ihrer ältesten erreichbaren Textgestalt, I, 1, էջ 645): Գործք Առաքելոցի յառա-

---

[1] Զարգացման աստիճանաւորումը տես Dobschütz մօտ, Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1893, էջ 63.

ջաբանին գլխակարգութիւնը հայ ձեռագիրները կ'ունենան "Յառաջաբան Գործոց Առաքելոց„ կամ՝ "Յառաջաբան գրոց Գործոց Առաքելոց„ ընթերցուածներով, ուրեմն յոյն բնագրին (Reg. Al. 179) պարզ τῶν πράξεων-ի դէմ՝ հայ ծանօթ օրինակներն առանց բացառութեան հաստատում կը պահեն "Առաքելոց„ յաւելուածը, որուն եւթաղեան յառաջաբանութեան մասին լրջօրէն կը կասկածի Robinson (Euthaliana, էջ 16—17). հետաքրքրական է սակայն դիտել տալ այս տեղ թէ Եւթաղի հայ թարգմանիչը նախընտրին գործածած թէ՛ τῶν πράξεων-ը, եւ թէ՛ τῶν ἀποστολικῶν πράξεων-ը միշտ միաձեւ "Գործք Առաքելոց„-ով հայացրնելու մասնաւոր նախասիրութիւն մը ցոյց կու տայ. այսպէս Z., էջ 409՝ τὴν τῶν πράξεων βίβλον կը թարգմանէ "զգործոց առաքելոցն գիրս„, Z., էջ 428՝ κεφάλαια τῶν πράξεων կը շրջէ "գլուխք գործոց առաքելոց„, Z., էջ 405՝ τὴν τῶν ἀποστολικῶν πράξεων (βίβλον) կը փոխէ "զգործոցս առաքելոց„ եւ Z., էջ 410՝ τὴν περὶ τῶν ἀποστολικῶν πράξεων (βίβλον) ի դէմ՝ կը դնէ "զգործոց առաքելոց„: Կ'երեւի թէ Եւթաղի գրութեանց թարգմանութեան ժամանակաշրջանին արդէն իբրեւ գիտական բանաձեւ սովորական էր դարձած հայերուն քով "Գործք Առաքելոց„ ասութիւնը: Կաթուղիկէ թղթոց յառաջաբանին իբր գլխակարգութիւն յոյն լաւագոյն ձեռագիրներու մէջ ընդհանրապէս կը դրուի πρόλογος τῶν καθολικῶν ἐπιστολῶν եւ երբեմն պարզաբար πρόλογος, առանց Եւթաղի անուան յիշատակութեան (Dobschütz, անդ, էջ 64 եւ v. Soden, էջ 673). հայ թարգմանութեան "յառաջաբան եւթանեցունց թղթոցն կաթողիկեայց„ գլխակարգութիւնը սակայն իր գրաւած առանձնայատուկ դիրքով արժանի է մասնաւոր ուշադրութեան եւ է թերեւս սկզբնական: Հետաքրքրական է մատնանշել այստեղ սա պարագան ալ որ Մատենադարանիս Թ. 315 Ձեռագրին մէջ Կաթուղիկեայց յառաջաբանի հեղինակ կը համարուի "Սարգիս վարդապետ„ սա գլխակարգութեան մէջ՝ "ի Սարգիսէ վարդապետէ առացեալ„ Թղ. 23ա: — Στίχοι ունին ոչ միայն Ս. Գրոց բնագիրները, այլ նաեւ Եւթաղի անձնական գրութիւնները. այսպէս Պաւղոսի թղթոց յառաջաբանին տնտահամարն է երեքհարիւր՝ πρόλογος προτασσόμενος τῆς βίβλου Παύλου τοῦ ἀποστόλου στίχων τ'. այս տողերուն Z. կը կցէ սա ծանօթութիւնը թէ haec verba non leguntur in duobus Vaticanis codd. nec in Lolliniano, չկան նոյնպէս Զօհրապեանի եւ Բազրատունւոյ հրատարակութիւններուն մէջ, հայ ձեռագիրները սակայն շափազանց շատ ընդարձակուած յոյն այս տնտահամարին հանդէպ պահած են իսկապէս նախնական տնտահամար մը՝ "Յառաջաբանիս տունք յ„: Գործք Առաքելոցի յառաջաբանին վերջը կը կցէ յոյն բնագիրը στίχοι ρν', նոյնը տառական կ'ունենուի նաեւ հայ ձեռագիրներու մէջ՝ "տունք ճիւ„, զոր նոյնպէս անտեսած են իրենց հրատարակութիւններուն մէջ Զօհրապեան եւ Բազրատունի: Z.ի բնագրին մէջ Կաթ. Թղթոց յառաջաբանին տնտահամարը կը պակսի (էջ 477), այլուր սակայն կայ προοίμια τῶν καθολικῶν (ἐπιστολῶν) στίχοι λζ' (անդ, էջ 513), որ կատարելապէս կը համաձայնի հայ թարգմանութեան պահած տնտահամարին "տունք լէ„. հարազատ այս տնտահամարն ալ զանց առնուած է Զօհրապեանի եւ Բազրատունւոյ կողմանէ: — Պաւղոսի յառաջաբանին մէջ յոյն բնագիրը յիշելէ յետոյ լրջօրէն թէ "այն-

չափ փոփոխումն գտեալ երանելւոյն Պաւղոսի, մինչեւ անուանն եւս փոփոխումն լինէր»՝ յանկարծ «Սաւղոս»ն ու «Պաւղոս»ը տղայամտօրէն համեմատութեան կը դնէ ἐσάλευε *եւ* πέπαυται *իբր թէ նմանաձայն բառերու հետ եւ կը փորձէ եւթաղեան լրջմտութեան տրամագծօրէն հակառակ բառախաղ մը. ուրախ եմ՝ շեշտել կարենալուս որ անհամ՝ այս բառախաղը չկայ հայ ընտիր օրինակներու մէջ, որոնց յետոյ՝ առանց կարեւորութիւն ընծայելու Զօհրապեանի եւ Բագրատունւոյ բնագիրներուն տուած «Սաւղոսն ընդ ընդհանուր լցեալ զեկեղեցիս Պաւղոս անուանէր» նոյնպէս յետոյամուտ անիմաստ բառերուն, իբրեւ ներմուծում՝ կը մերժեմ՝ յոյն բնագրին* καὶ καθ' ἑτέραν — τοῖς Χριστοῦ μαθηταῖς *հատուածը (Z. 519, 24—520, 3): — Պաւղոսի վկայութեան իբր թուական հայ թարգմանութեան մէջ կայ միայն «յառաջ քան զերիս կաղանդացն յուլեայ, որ աւր վեց է Նոյեմն ամսոյ», առանց յաւելուածական* πέμπτῃ Πανέμου μηνός *ի. հայ բնագրին, ինչպէս նաեւ յոյն քանի մը ՁՁներու մէջ ասորա-մակեդոնական այս թուագրութեան պակաս (Robinson, էջ 44 եւ Dobschütz, անդ, էջ 67) հետեւաբար նախնական է եւ յետոյ է ներմուծուած Պաւղոսի վկայաբանութենէն: Հիմ՝ չունի հետեւաբար Robinson յառաջաբանի այս թուագրութեան վրայ յենլով հաստատել փորձուելու թէ նոյնը might be taken as pointing to Syria — perhaps to Caesarea or to Antioch (էջ 44)[1]: — Հայ թարգմանութիւնը՝ Պաւղոսի յառաջաբանին մէջ հիւսուած շրեքտասան թղթերու ցանկը կը ներկայացնէ Ա. Բ. Գ.ով, որ եւթաղեան յատկութիւն ըլլալուն, չէ կարելի զլանալ Եւթաղի եւ հետեւաբար յոյն բնագրին ալ տալու է սկզբնական այս ձեւը (Z. 523—528):*

Վկայութիւն Պաւղոսի Առաքելոյ: — Պաւղոսեան թղթերու նախադրուած «յառաջաբանին ու վկայութեան հայերէն թարգմանութիւններուն լեզուական նոյնութիւնը ցոյց կու տայ թէ միեւնոյնն է եղած թարգմանիչը երկու բնագիրներուն» (Conybeare, Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft, 1904, էջ 51): Ուրեմն հայ թարգմանիչը 448ին արդէն իր եւթաղեան սկզբնագրին մէջ անբաժան զտած է յառաջաբանն ու վկայութիւնը իբրեւ զորձ միեւնոյն հեղինակի: Robinsonի՝ վկայութիւնը Եւթաղի զլանալու համար մէջ բերած փաստերն արհամարհելի չեն ի հարկէ. յոյն բնագրէն քաղուած երկրորդ փաստը (τῷ κατ' αὐτὸν μαρτυρίῳ) նոյն իսկ վճռական է ըստ Կոնիբիրի՝ in itself conclusive (անդ, էջ 41), բայց մատնանշենք թէ հայ բնագիրը «իւրով վկայութեամբ» ընթերցուածով նման փաստի մը հնարաւորութեան տեղի չի տար բնաւ, ինչպէս նաեւ ասորի բնագիրը (B. M. add. 7157, fol. 196b), որուն գերմաներէն թարգմանութիւնը ճշգրիտ կը զուգընթանայ հայերէն ընթերցուածին՝ und es ward vollendet der heilige Apostel in seinem Martyrium (Dobschütz, Euthaliusstudien, Zeitschr f. Kirchengeschichte, 1899, էջ 124). իսկ առաջին եւ երրորդ փաստերու ծանրակշռութեան զիտակից է եւ v. Soden երբ կը զրէ՝

---

[1] Նոյնպէս Conybeare, *It is quite likely that Euthalius repaired to Caesarea, the great home of Study of the Sacred Text, in order to fulfil the command laid on him by Alexander, the date of Euthalius, Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft, 1904, էջ 49:*

Die Kalenderbezeichnung am Schlusse (des Prologs) macht gegenüber dem Martyrium durch die umgekehrte Aufeinanderfolge der römischen und syrischen Datierung den Eindruck der Selbständigkeit (Die Schriften des Neuen Testamentes in ihrer ältesten erreichbaren Textgestalt, I, 1, էջ 656)։ Նոյնպէս կարելի է անտեսել վկայութիւնը եւթաղեան հեղինակութիւն համարելու համար Zahn-ի մատնանշած դժուարութիւնը. ինչ հարկ կար «վկայութիւն Պաւղոսի Առաքելոյ» խորագրով՝ յառաջաբանին մէջ կիրարկուած ասութիւններու ու դարձուածներու աղբիւրական փոխառութեամբ քաղուածոյ փոքրիկ գրութիւն մը ալ յօրինել ու կցել նոյն յառաջաբանին, որուն մէջ արդէն մանրամասնօրէն ուսումնասիրուած էին Պաւղոսի կեանքին ու վկայութեան պատմական ու ժամանակագրական պայմանները (Neue kirchliche Zeitschrift, 1904, էջ 325)։ Ըմբռնելով հանդերձ սակայն այս փաստերուն առաւել կամ նուազ ծանրակշիռ հանգամանքը՝ չենք կարող տարանջատել իրարմէ յառաջաբանն ու վկայութիւնը ու վերագրել զանոնք տարբեր հեղինակներու։ v. Soden-ի թուած 48 ձեռագիրներուն մէջ վկայութիւնը կը գտնուի միշտ կցուած յառաջաբանին, նոյնպէս առանց բացառութեան հայ ձեռագիրներու մէջ։ Այս իրողութեամբ կը մղուի իսկապէս եզրակացընել Կոնիբիր թէ յառաջաբանն ու վկայութիւնը երբեք անկախ եղած չեն իրարմէ. եթէ Robinson-ի կարծիքով յառաջաբանը հեղինակուած է 396էն շատ առաջ արդէն եւ 396ին է որ վկայութիւնը կցուած է յառաջաբանին, այս պարագային — դիտել կու տայ Կոնիբիր — պիտի ունենայինք ձեռագիրներ, ուր յառաջաբանը պիտի գտնուէր առանց վկայութեան՝ if... the martyrium was added to the prologue in 396, we may expect to find in some codices the prologue without martyrium (անդ, էջ 42), որ սակայն զոյութիւն չունի։ — Վկայութեան գրութեան ստոյգ թուականն եղած է 396. իսկ յոյն մի քանի բնագիրներու մէջ գրութեանս կցուած 458 անտեղի թուականը բովանդակող հատուածը, որ ինչպէս տեսանք իրապէս կնճռոտ բնոյթ մը տուաւ եւթաղեան հարցին, իսկական վկայաբանութեան հայերէն թարգմանութենէն ուղիղ 10 տարի յետոյ է որ խմբագրուած է Եւթաղն ընդօրինակող անծանօթ գրչի մը ձեռքով, իբրեւ երկրորդական յիշատակարան, որ յետոյ յոյն մի քանի օրինակներու մէջ անմտօրէն պահուած է անայլայլ ու աւանդուած յաջորդ սերունդներու[1]։ — Կոնիբիր կը գրէ, վկայութեան հայերէն օրինակներու մէջ աւանդուած «ի հինգետասաներորդում՝ շրջանակի ամացն յամենեանն յուսի, որ է մարտի», ընթերցուածը կը համապատասխանէ 332ին, զոր մերժելու ենք իբրեւ գրչագրական սխալ. պահպանակի բնագիրն է միայն (յամենեանն յուսի, որ է մարգոյ [կարդա՝ մարգաց]), որ կը համապատասխանէ իրողութիւններու եւ կարելիութիւններու եւ

---

[1] Անա իր ամբողջութեամբը այս թուականը երրդ յիշատակարանը. καὶ ἀπὸ τῆς ὑπατείας τετάρτης μὲν Ἀρκαδίου τρίτης δὲ Ὀνωρίου, μέχρι τῆς παρούσης ταύτης ὑπατείας, πρώτης Λέοντος Αὐγούστου, ἰνδικτιῶνος δωδεκάτης, Ἐπιφὶ ε', Διοκλετιανοῦ ροδ', ἔτη ξγ'. ὡς εἶναι τὰ πάντα ἀπὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίας μέχρι τοῦ προκειμένου ἔτους ἔτη τετρακόσια ἑξήκοντα δύο, Z, էջ 537։ Հմմտ. այս մասին Robinson (էջ 5–6), Zahn, Neue kirchliche Zeitschrift, 1904, էջ 325–326 եւ v. Soden, էջ 657–658։

ցոյց կու տայ թէ յառաջաբանն ու վկայաբանութիւնը թարգմանուած են հայերէնի հինգերորդ դարու կիսուն, որուն իրապէս ալ կը պատկանին լեզուագիտօրէն» (Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft, 1904, էջ 51): Ինչպէս ուրեմն Պաւղոսի Թղթոց յառաջաբանին "*յառաջ քան զերիս կաղանդացն յուլիայ... որ է մարդոյ*», նոյնպէս վկայութեան "*ի հինգեւտասաներորդում՝ շրջանակի ամացն յամենեանն յուլի, որ է մարդոյ*» ընթերցուածը յետնադարեան հայ գրչագրի մը իմաստակութեան արդիւնքն է պարզ. ուղիղ զուգադրութիւնը պահուած է միայն վկայութեան առաջին թուականին մէջ՝ "*յառաջ քան զերիս կաղանդացն յուլիս ամսոյ, որ է մարգաց ամիս*» եւ Կոնիբիրի էջմիածին գտած պահպանակի երկրորդ թուագրութեան մէջ՝ "*ի հինգեւտասաներորդում՝ շրջանակի ամսոյն* (sic) *յամենեանն յուլի, որ է մարգոյ* (կարդա՛ *մարգաց*)»: *Մարգաց ամիսն է որ կը համապատասխանէ հռովմէական յունիսին* (*յառաջ քան զերիս կաղանդացն յուլեայ* = 29 *յունիս*), *մինչդեռ* "*նոյեմն*»*ի*[1] *զուգահեռաբար դրուած* "*մարդոյ*» *կը համապատասխանէ* 324*ին՝ յունիսին եւ* 200*ին՝ յուլիսին. իսկ յառաջաբանի հայ թարգմանութիւնը գոյութիւն չունէր* 396*էն յառաջ, ուր սակայն* "*մարդոյ*» *մէկ կը համապատասխանէր մայիս* 14*ին կամ՝* 15*ին. հետեւաբար, կ'եզրակացընէ Կոնիբիր, հայ օրինակներու մէջ պահուած յայտնապէս սխալ* "*մարդոյ*»*ի հետ անկարելի է ո եւ է համաձայնութեան գալ* (Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft, 1904, էջ 50—51): — *Զ.ի մօտ բուն վկայութեան այսինքն* "*Եւ ես ստոյգ նշանակեցի զժամանակ վկայութեան Պաւղոսի*» *հատուածին վերջը կը դրուի անմիջապէս* στίχοι ιζ', *որ in Cryptoferratensi tantum codice habetur, զարմանալիօրէն հայ ձեռագիրներու մէջ չէ պահուած վկայաբանութեան այս տեղամասը:*

Բովանդակութիւնը ընթերցուածոց: — Պաւղոսի Թղթոց, Գործք Առաքելոցի եւ Կաթ. Թղթոց ընթերցուածներու բովանդակութիւններն Եւթաղի գլանալու համար մէջ բերուած փաստերն այնքան տկար ու անկարեւոր են որ Robinson *մերժումի ամենաթեթեւ բանաձեւ մը կը ստիպուի հնարել՝ it will be wisest for the present to abstain from attributing these tables to Euthalius himself* (Euthaliana, *էջ* 16): *Ընթերցուածոց այս բովանդակութիւնները յոյն ընագիրներու մէջ կը վերջանան համանիւթ ծանօթագրութեամբ մը թէ հեղինակը ընթերցուածները կը բաժանէ* (διαιρεῖ) *ու ընագիրն յիսունական տներու կը ստրսէ, "եւ զգլուխն ըստ իւրաքանչիւր ընթերցուածոցն առընթեր» կը դնէ, "եւ զվկայութիւնսն որ ի նմին կրին եւ զայն եւս թէ ո՞րչափ տունք իցեն ընթերցուածոցն*[2]»: *Այս ծանօթութիւնն ալ, որ* v. Soden*ի կարծիքով ist*

---

[1] "*Նոյեմն*» *ընթերցուածը, որ անաղարտ տառադարձուած է* τῶν νόμων *բոլոր տարբերակն ունեցող յոյն ընագիրէ մը, սխալ է փոխանակ ըլլալու* τῶν ὅλων, *որ նոյնպէս իր կարգին վրիպակ է* τῷ λόῳ *Նախնականին, որ հաւանաբար նախապէս դրուած էր իբրեւ լուսանցագրութիւն ու յետոյ անցաւ ընագրին մէջ Լոռս* 6 — *Պանեմոս* 5 — *Ցունիս* 29: *Հմմտ.* Dobschütz (Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1893, *էջ* 67). Robinson (*էջ* 44) *եւ* Conybeare (Zeitschrift für Neutestamentliche Wissenschaft, 1904, *էջ* 50–51): *Նոյեմն ընթերցուածը կարեւոր է հայ ընագրին յոյն ընագիրներու որ դասուն պատկանիլը ցոյց տալու համար:*

[2] *Այս մասին կը գրէ* Zahn, Ohne jetzt zu untersuchen was das Neue an dem Unternehmen des Mannes (Euthalius) war, und was alles er Vorgängern entlehnt hat, darf man doch behaupten, dass die Stiche, nach

sicher nicht Subskriptio, sondern eine Ankündigung der Behandlung des folgenden Textes der Briefe (անդ, էջ 659) եւ որ Եւթաղի տողաչափական եռանդն առաւելապէս զգալի է, կը դժուարի Robinson վերագրել Եւթաղի (էջ 17): Սակայն եւ այնպէս ինչպէս ընթերցուածներու բովանդակութիւնը, նոյնպէս կցուած ծանօթութիւնը (ԾեՀՀՀ) կարելի չէ հերձել եւթաղեան միութենէն, քանի որ դասական իսկատիպ բարբառով այնքան կանխօրէն ու այնքան սերտօրէն զօղուած են Եւթաղի հարազատ գործերուն: — Հետաքրքրական է սակայն մատնանշել այստեղ թէ հայ ձեռագիրներու մէջ, ինչպէս պիտի տեսնենք, Գործք Առաքելոցի ընթերցուածոց բովանդակութիւնը, ինչպէս արդէն նկատած է Robinson (էջ 16, ծանօթ.), չափազանց համառօտ է ու չունի խնդրական ծանօթութիւնը. իսկ Կաթուղիկէ Թղթերն ո՛չ անկախ ընթերցուածոց բովանդակութիւն կը ճանչնան եւ ո՛չ ծանօթութիւն. եւ զարմանալի զուգադիպութեամբ Եւթաղ ինքնին իր յառաջաբանին վերջը կը յիշատակէ լոկ թէ պիտի ընթեռնու "տուն առ տուն կարգաւ զկաթողիկեայս թուղթն եւ զգլխակարգութիւնսն, միանգամայն եւ զառաքելական վկայութիւնսն", իսկ գլխաւորը, որ է ընթերցուածոց բովանդակութիւնը, կը թողու անյիշատակ: Այս խորհրդաւոր լռութեան պատճառը կը փորձէ լուսաբանել v. Soden ենթադրութեամբ թէ որովհետեւ Եւթաղ իր գլխաւոր նպատակակէտէն չէր կրնար շեղիլ, պէտք է ընդունիլ թէ հնագոյն ընդօրինակող մը ուտում մը է փորձած այստեղ (անդ, էջ 673): Հայ ձեռագիրներու մէջ Գործք Առաքելոցի վկայութեանց բովանդակութեան ներկայ կարճառօտ վիճակը եւ Կաթ. Թղթոց վկայութեանց բովանդակութեան պակասը չեմ՝ կարծեր որ հայ ընդօրինակողներու համառօտագրութեան կամ՝ զանցառութեան արդիւնք եղած ըլլայ պարզ, քանի որ խղճամիտ ու երկիւղած գրչագիրները խորապէս գիտակից էին թէ նման յանդուգն կրճատումներով անէծքի կը դատապարտուէին եւ "զմասն Կայէնի եւ Յուդայի" կ՝առնուին: Արդ կարելի՞ է արդեօք կարծել թէ Գործք Առաքելոցի ընթերցուածոց բովանդակութեան յոյն նախնական ընագիրը, զոր անաղարտ պահած կ՝երեւի հայերէն թարգմանութիւնը, Պաւղոսի Թղթոց ընթերցուածներու ընդարձակագոյն հարազատ բովանդակութեան նմանողութեամբ ընդլայնուած ըլլայ ժամանակի ընթացքին եւ առած փոխեալ զփոխելիս եւթաղեան ծանօթութիւնը: Կարելի՞ է կարծել նոյնպէս թէ Կաթուղիկէ Թղթերուն յոյն երկու ձեռագիրներու մէջ միայն աւանդուած[1] ընթերցուածոց բովանդակութիւնը նոյնպէս նմանողաբար յերիւրուած ըլլայ նորագոյն յոյն հեղինակէ մը, քանի որ եւթաղեան հնաւանդ հայ ընագիրները թոյլ չեն տար ընդունիլ

---

welchen er seine ganze Ausgabe der genannten Bücher (Թղ. Պղ., Գործ. Առ. եւ Կաթ. Թղ.) mit Einschluss seiner eigenen Zutaten gemessen, und welche er am Rande seines Textes in Abständen von 50 Stichen angemerkt hat, ihrer Art nach keine anderen sind, als diejenigen, nach welchen lange vor seiner Zeit heidnische und christliche Bücher gemessen wurden, Geschichte des N. T Kanons, II, էջ 386:

[1] Կարեւոր է անգամ մը ալ շեշտել թէ Գործք Առաքելոցի ընթերցուածոց բովանդակութիւնը in Rergi Alexandrino tantum codice reperitur (Z, էջ 411), իսկ Կաթ. Թղթոց ընթերցուածոց բովանդակութիւնը բաց ի Zacagnip գլխաւոր օրինակէն, cum omnibus, quae sequuntur, usque ad argumentum epistolae Jacobi, habentur etiam in Cryptoferratensi, in caeteris codd. desunt (Z., էջ 478. տես վերը, էջ 17):

թէ. Եւթաղ իսկապէս խմբագրած ըլլայ Պաւղոսեան թղթերու ընթերցուածոց բովանդակութեան յար եւ նման ինքնակաց բովանդակութիւններ Կաթուղիկէ թղթոց ընթերցուածներուն[1], այլ բաւականացած միայն իւրաքանչիւր թղթի գլխակարգութեան վերջը կցել, ինչպէս պիտի տեսնենք, ընթերցուածներու բովանդակութեանց համագումարը, այսպէս օրինակ "յառաջին թուղթն Պետրոսի ընթերցուածք բ. ընթերցուած ա՝ տունս ձև. ընթերցուած բ՝ տունս ճիսը„ եւ այլն: Եթէ հաւանական նկատուի մեր ենթադրութիւնը, այն պարագային մնանաւոր կարեւորութիւն կը առանայ ի հարկէ նաեւ Robinsonի ուսումնասիրութեան յատկապէս 16—17 էջերը: Անմեկնելի կը մնայ սակայն "բաժանեցի„ ծանօթութեան հայերէն ձեռագիրներու մէջ պակասը, քանի որ ինչպէս Գործքը Առաքելոցի ընթերցուածոց բովանդակութեան, նոյնպէս Կաթ. Թղթոց գլուխներուն կցուած համառօտ ծանօթութիւններու մէջ հայերէն բնագիրները կու տան եւթաղեան տներու համագումարը եւ լուսանցքներու վրայ կ՝աւանդեն անպակաս բնագիրներու յիսունական տներու բաժանումը: Անմեկնելի կը մնայ դարձեալ թէ ինչու պաւղոսեան թղթերու լուսանցագրութեան մէջ գործածուած "տունք„ բառը, Գործոց եւ Կաթ. Թղթոց լուսանցքներուն մէջ յանկարծ կը փոխուի "ստիք„ յունաձեւին: — Ցատուկ ուշադրութեան արժանի է որ հայերէն ձեռագիրներու մէջ ընթերցուածոց բովանդակութեան բնագիրը ստէպ եռագոյն մելանով է որ կը ներկայանայ. Մատենադարանիս Թ. 71 Ձեռագրին մէջ օրինակի համար բուն բնագիրը կը գրուի սեւագեղ, խորագիրը, գլխագրերն ու վկայութիւններու շարունակական թիւերը՝ կարմրագիր, իսկ գլուխներու գլխագրերն ու շարունակական թիւերը՝ կանաչ մելանով, այսպէս "Ը[կարմիր]նթերցուածն ա [սեւ]. Գ[կանաչ]լուխս ղ[սեւ]՝ ա, բ, գ, դ [կանաչ]. Վ[կարմիր]կայութիւնս թ [սեւ]՝ ա, բ, գ, դ, ե, զ, է, ը, թ [կարմիր]. տունս միք [սեւ]„. Վենետ. Մխիթ. Մատենադարանին Թ. 1 Ձեռագիրն ալ այսպէս եռագոյն է, ինչպէս պատահմամբ կը յիշատակէ Սարգիսեան գրելով "ի Հռովմայեցւոց թղթին ընթերցուածք և: Գլուխք ժթ, ժթ (կանաչ ղեղով առընթեր), Վկայութիւնք խբ, խբ (կարմրադեղիւ)„ Մայր Ցուցակ, Ա, էջ 15: Դժբախտաբար Թ. 3, 5, 7, 8, 10, 12, 193, 195 եւ 196 ձեռագիրներու մէջ պահուած բովանդակութեանց մասին շափազանց ժլատ տեղեկութիւններ կը հաղորդէ Սարգիսեան, որով կարելի չէ յիշել այստեղ թէ դեռ որ ձեռագիրներն այսպէս եռագոյն կամ՝ դեռ ուրիշ գոյներով կը ներկայացընեն բովանդակութիւնը: Մակլէրի Notices de manuscrits arméniens vus dans quelques bibliothèques de l'Europe centrale ցուցակագրութեան մէջ հրատարակած եւթաղեան բովանդակութեան Լայպցիգի շատ խեղճ հատակոտորն ալ կու տայ սեւ, կարմիր, կանաչ

---

[1] Զ. Հրապեան կը ծանօթագրէ թէ "բաց ի յառաջաբանից առաքելոց Եւթաղիոսի արարեալ է նա եւ բովանդակութիւնս ընթերցուածոց...: Այլ հայկական օրինակք մեր ունելով եւեթ զուաւղոսեան թղթոցն, պատշաճ՝ համարեցաք զանց առնել եւ զսովաւ, իբրեւ անկատար՝ եւ անպէտ մեզ առ այժմ„ (էջ 766), այս կարծիքին սակայն հաւան չէ Սարգիսեան "վասն զի այդ կարգադրութիւնները կը գտնուին նոյն իսկ Գործք Առաքելոցի եւ Կաթողիկեայ թղթոց լուսանցքներու վրայ„ եւ կը յարէ. "Այսպիսի կարգադրութիւնք շատ հին են եւ յունարէնէ թարգմանուած՝ Բ. Թարգմանչաց ձեռքով, որոնք ըստ Խորենացւոյ, յԱղեքսանդրիա հմտանալով վերաբանութեանց Ս. Գրոց, յետոյ թարգմանեցին եւ լուսցուցին առաքելոց պակասը„ (!). Մայր Ցուցակ, Ա., էջ 807:

բնագիրը, էջ 137—138[1]. մինչդեռ Մատենադարանիս Թ. 113 Ձեռագիրը բուն բնագիրը կ'ընդօրինակէ սեւադեղով, խորագիրն ու վկայութեանց շարունակական թիւերը՝ կարմրագրով, գլխագրերն կարմիր եւ կապոյտ խառն, իսկ գլուխներու շարունակական թիւերը՝ միայն կապոյտ, այսպէս "Ը[կարմիր]ՆԹԵՐՑՈՒԱԾՆ ա գլուխս ունի դ [սեւ]՝ ա, բ, գ, դ [կապոյտ], վկայութիւնս ունի Թ [սեւ]՝ ա, բ, գ, դ, ե, զ, է, ը, Թ [կարմիր], տունք միք [սեւ]„: Թիւերու եռագոյն մելանով այս ներկայացումը իսկապէս հանճարեղ ու թերեւս նաեւ եւթադեան հնարամտութիւն մըն է՝ լուսանցքներու վրայ խճողուած զանազան պաշտօններ ունեցող թիւերու մէջ անխուսափելի շփոթութիւններու առաջքն առնելու համար. եւ սակայն միայն 113 Ձեռագիրն է որ պաւղոսեան թղթերու լուսանցագրութիւններուն մէջ գլուխներու բաժանումը այսպէս երրորդ գոյնով (կապոյտ) որոշած է: Պաւղ. թղթոց բովանդակութեան տնահամարը դրուած է "բաժանեցի„ ծանօթութեան ծայրը՝ "տունք ոկ„, մինչդեռ յոյնը նոյնպէս ծանօթութեան վերջը կը զետեղէ στίχοι ξ' = կ, որուն համաձայն պէտք է ուղղել անպայման հայուն յայտնապէս եղած "ոկ„ ընթերցուածը: Լոկ հետաքրքրական են եւ զուրկ գիտական կամ՝ պատմական ո եւ է կորիզէ Մխիթար Երզնկացւոյ "ոկ„ի լուծման նուիրած սա տողերը. "Առաջին միտք զայս ասեն՝ թէ յՈւսումնասիրէն մինչեւ ի յո եւ ի կենն ՈԿ տուն է...: Երկրորդ՝ թէ այն առաքինի այրն՝ որ ցանկ է արարեալ Առաքելոյն, այնչափ մեծամեծ տներ է բաժանել զԱռաքեալն, որ ի Ո եւ ի Կ տուն է բերել: Երրորդ՝ ասեն թէ յորժամ Եւթադի առնէր զցանկն՝ նա Եգիպտացւոց թուականն Ո եւ Կ էր[2]„:

Բովանդակութիւնք աստուածեղէն վկայութեանց: — Ինչպէս նկատեցինք Գործք Առաքելոցի վկայութեանց համառօտ (Z., էջ 542) եւ ընդարձակ (Z., էջ 549) բովանդակութիւններու ներքին անհամաձայնութիւններէն կը մղուի Robinson հաստատել թէ անհարազատ է համառօտ բովանդակութիւնը, մինչդեռ ընդարձակ բովանդակութիւնը ստուգապէս հարազատ գործ կը համարի Եւթադի: Կը փութամ նախ շեշտել յատկապէս այս տեղ թէ հայ ձեռագիրներու մէջ Գործք Առաքելոցի աստուածեղէն վկայութեանց ո՛չ համառօտ բովանդակութիւնը գոյութիւն ունի եւ ոչ ընդարձակը, այլ միայն "ընթերցուած„ոց ծայրն անընդմիջապէս կը կցուի գլուխներու, վկայութիւնների եւ տներու ընդհանուր համագումարը՝ "գլուխք խ. վկայութիւնք ղ, տունք աշձ„, որոնք յոյն բնագրին մէջ (Z., էջ 411) ընթերցուածոց բովանդակութեան սկզբնաւորութիւնը կը կազմեն: Վերյիշելով հայ գրչագիրներու երկիւղածութեան մասին վերն յառաջ բերուած խորհրդածութիւնը՝ նոյնպէս պատահական երեւոյթ չեմ համարիր հայ ձեռագիրներու կարեւոր այս պակասը եւ կը տարուիմ հարցընել թէ կարելի՞ է արդեօք հաստատել կամ՝ ենթադրել թէ ընթերցուածոց բովանդակութեան նման՝ Գործք Առաքելոցի աստուածեղէն վկայութեանց համառօտ եւ ընդարձակ բովանդակութիւններն ալ յոյն անծանօթ խմբագրի մը կողմանէ Պաւղոսի թղթոց համառօտ ու ընդարձակ իսկա-

---

1. Տես այս հատակոտորի մասին Վարդանեան, Հանդ. Ամս. 1924. էջ 191–192:

2. Սարգիսեան. Եւագր. էջ ճԻԴ–ճԻԵ, ուր դարձեալ զգալի է թէ Սարգիսեան իր ուսումնասիրած նիւթին բաւականաչափ չէ տիրացած:

պէս հարազատ բովանդակութեանց կաղապարէն ծուլուած ըլլան յետոյ եւ ազուցուած Եւթաղեան գրութիւններուն: Այս հարցման որոշ պատասխանը կարծես Եւթաղ ինքն անձամբ կու տայ երբ Պաւղոսի Թղթոց յառաջաբանին մէջ կը գրէ բացորոշ թէ "աստուածնչեալ գրոց վկայութեանց դիւրուսոյց գիւտն արուեստախօսեալ" պիտի բովանդակէ, մինչդեռ Գործք Առաքելոցի յառաջաբանին մէջ չի տար նման խոստում: Կաթ. Թղթոց համառօտ (Z., էջ 480) եւ ընդարձակ (Z., էջ 482) վկայութեանց համապատասխան վկայութիւններ կը պակսին նոյնպէս հայ ձեռագիրներու մէջ, հակառակ Եւթաղի բացայայտ յայտարարութեան թէ "միանգամայն եւ զաստուածնչեալն վկայութիւնսն ըստ իմում տկարութեան կարգեցից". այս յայտարարութիւնը կ'երեւի թէ կ'ակնարկէ առաւելապէս հայ ձեռագիրներու մէջ Կաթ. Թղթոց իւրաքանչիւրին գլխակարգութեանց ծայրը կցուած շատ հին մանր ծանօթութիւնները, ուր, ինչպէս Գործք Առաքելոցի ընթերցուածոց վերջը, կը հաւաքուին ընթերցուածներու, գլուխներու, վկայութեանց եւ տանց ընդհանուր համագումարներն՝ այսպէս օրինակ "յառաջին Թուղթն Պետրոսի ընթերցուածք բ. ընթերցուած ա՝ տունս ձէ, ընթերցուած բ՝ տունս ճիր, գլուխս ը, վկայութիւնս ժդ, տունս մզ": Բովանդակութեանց համառօտ ու ինչպէս կը կարծեմ՝ Եւթաղեան այս ձեւն աչքի առաջ ունենալով, կը փորձուիմ՝ կարծելու թէ նաեւ Կաթ. Թղթոց յոյն թէ՛ համառօտ թէ՛ ընդարձակ վկայութիւնները Պաւղոսի Թղթոց հարազատ վկայութիւններու հետեւողութեամբ աշխատասիրուած են ու ներմուծուած Եւթաղի գործերուն մէջ՝ Պաւղոսի Թղթերուն՝ եւ Գործք Առաքելոցի ու Կաթ. Թղթոց Եւթաղեան կազմածին մէջ յօրինուածութեան նոյնութիւն ստեղծելու դիտումով: Ուրեմն հնաւանդ հայ դասական Մատենագրութիւնը Եւթաղի իբր հարազատ գործ գիտէ միայն պաւղոսեան Թղթերու աստուածնչէն վկայութեանց համառօտ եւ ընդարձակ բովանդակութիւններն ու ասոնց համապատասխան լուսանցագրութիւններն, իսկ Գործք Առաքելոցի եւ Կաթուղիկէ Թղթոց վկայութիւններուն համար՝ յոյն բովանդակութեանց նման ո՛չ համառօտ եւ ո՛չ ընդարձակ բովանդակութիւններ կը ճանչնայ եւ կը վերագրէ, այլ միայն պաւղոսեան Թղթերու լուսանցագրութեանց ձեւէն էապէս տարբեր լուսանցագրութիւններ, ինչպէս նաեւ վկայութիւններու ընդհանուր համագումարը ցոյց տուող համառօտ ծանօթագրութիւններ, զորոնք միայն կը կարծեմ՝ թէ պէտք է համարիլ Եւթաղի իսկապէս հարազատ բովանդակութիւնները, հիմնուած մանաւորապէս Եւթաղի Գործոց յառաջաբանին մէջ Աթանասին ուղղած բացորոշ սա խօսքերուն՝ "առաքեցի առ քեզ կարճ ի կարճոյ (ἐν βραχεῖ) ըստ իւրաքանչիւր կարգի յարիւնեալ զանկանատուն (ὀλιγοστὴν) բովանդակութիւնս". եւ իրապէս կարելի՞ է հայ թարգմանութեան մէջ պահուած ընթերցուածներու եւ վկայութեանց բովանդակութենէն աւելի "կարճ" եւ "անկանատուն" բովանդակութիւն երեւակայել: Այս իրողութիւնները կը խախտեն բնականաբար այն շատ տարածուած կարծիքը, որուն թարգման են ս. Sodenի սա տողերը՝ natürlich ist der Text der Akten (und der katholischen Briefe) ebenso ausgestattet, wie bei Pls. (էջ 694): — Յոյն բնագիրներու մէջ աստուածնչեալ վկայութիւններու կարգին մէջ կը բերուին անխտիր նաեւ

վկայութիւններ ոչ միայն Մովսէսի, Ենովքայ, Եղիայի եւ Երեմիայի անվաւերական գրութիւններէն (Z. 485, 556, 561, 567), այլ եւ Հոմեր, Մենանդր, Արատոս եւ Եպիմենիդէս արտաքին փիլիսոփաներէն (420, 558, 567) եւ լակոնացի առասպել մը (588), զորոնք սակայն դժուարաւ կարելի է աստուածնդէմ մակդիրի ենթարկել. այս պատճառաւ անշուշտ կը հարցընէ Zahn թէ այս ամէնը իսկապէս եւթաղեան՞ ծագում ունին (Neue kirchliche Zeitschrift, 1904, էջ 388, ծանօթ.): Միայն դրական է այս հարցման մեր տալիք պատասխանը, սա շատ կարեւոր դիտողութեամբ սակայն թէ անվաւերական հեղինակները փոխանակ յանուանէ յանուանէ յիշատակելու՝ հայ թարգմանութիւնը ամէնուն համար առհասարակ կը գործածէ միաձեւ "այլուստ" բառը թէ՛ բնագրին մէջ եւ թէ՛ լուսանցքի վրայ. անյապէս էր արդեօք յոյն նախնական բնագրին մէջ ալ[1]: — Հայ ձեռագիրներու մէջ վկայութեանց ինչպէս համաւոտ նոյնպէս ընդարձակ բովանդակութիւնները պահած են տնահամար, առաջինը յոյն բնագրին յար եւ նման "տունք հը = ՕՂ" (Z., էջ 546), իսկ երկրորդը "տունք յ" կամ "զճ", որ զետեղուած է ճիշտ, ինչպէս համաւոտ բովանդակութեան մէջ՝ "եւ կրկնաբանեցան" հատուածէն վերջը. Z.ի մօտ չկայ այս տնահամարը. այս պակասն ալ ի զուր կ'օգտագործէ ս. Soden ապացուցանելու համար թէ ընդարձակ բովանդակութիւնն եւթաղեան ծագում չունի (էջ 663):

Յառաջագիր: — Պաւղոսի թղթոց վկայութեանց ընդարձակ բովանդակութեան նախադրուած երկրորդ յառաջագրին մէջ կը տեղեկացրէ Եւթաղ թէ պիտի գործածէ սեւագիր եւ կարմրագիր. կարմրագիրը պաւղոսեան թուղթերու իւրաքանչիւրին հետ նոր պիտի սկսի, մինչդեռ սեւագիրը պիտի անընդհատ շարունակուի չորեքտասան թղթերու տեւողութեամբ. Robinson սակայն նկատելով որ Cod. Hի լուսանցքին վրայ թուարկութեան առաջին շարքը միայն գոյութիւն ունի եւ վերջնագոյն ձեռագիրներու մէջ է որ երկրորդական թիւերը կը սկսին երեւան զալ՝ կը հարցաքննէ "կրկին թուարկումը նախնական՞ն է եւ թէ Եւթաղ անձնապէս գործածե՞ց արդեօք սեւ եւ կարմիր՝ երկու շարքերու միջեւ զանազանութիւն դնելու համար". որովհետեւ իսկապէս շլացուցիչ է Cod. Hի հնութիւնը՝ կը վարանի Robinson ընդունիլ որ Cod. Hի եւթաղեան կազմածը անկատար ձեւի մը տակ աւանդած ըլլայ մեզի եւ բանաւոր կը համարի ենթադրել թէ "երկրորդ թուարկումը եւթաղեան շատ պարզ տարազին վրայ կատարուած բազմաթիւ կերպաւորումներէն մին է որ մեզի կը ներկայացընէ". այս ենթադրութեամբ իբրեւ յետնագոյն ժամանակներու ծնունդ կը ժխտուի ի հարկէ յառաջագիրներու ալ հարազատութիւնը: Յառաջագիրներու հարազատութիւնը սակայն երաշխաւորած է մաշտոցեան դարու դասական հայ լեզուն, որով անբակտելիօրէն միացած են անոնք Եւթաղի միւս գործերուն հետ ընդհանրապէս եւ վկայութիւններու բովանդա-

---

[1] "Այլուստ" անորոշէն որոշ իսկական տեղիներու զարգացումը պայծառ կը տեսնուի Մատենադարանին թ. 113 Ձեռագրին մէկ լուսանցագրութենէն, թղ. 128ա՝. ուր "այլուստ" բառին տակ նշանակուած է "ա՞ն եզրն է". յոյնը ունի Ηλία ἀποκρύφου. իսկ Cryptoferratensis Ησαία In margine autem textus epistolae dicitur Ηλία ἀποκρύφου καὶ Ἰωάννου ἀποκαλύψεως (Z., էջ 556):

կութեանց հետ յատկապէս, այս մասին տարակոյս չկայ ընտ. գալով սեւ եւ կարմիր թիւերու եւթաղեան գործածութեան՝ Cod. Hէն շատ աւելի հին հայ ձեռագիրները պահած են անաղարտ թուարկումի իսկապէս նախկին տարազը, որ սակայն ամէն պարագայի տակ Robinsonի հատատատել փորձածը չէ: Վկայութեանց համառօտ բովանդակութեան յառաջաբանին մէջ կը գրէ Եւթաղ.

"Որ թիւով թիւս է (διὰ τοῦ μέλανος ἀριθμός) զքանիաւնութիւնն միայն յայտնէ զիւրաքանչիւր գրոցն վկայութեանց, իսկ որ կարմրովն (διὰ τοῦ κινναβάρεως) զկարգն մինանգամայն եւ զքանիաւնութիւնն ըստ իւրաքանչիւր թղթոցն եւ կանոնի դարձեալ ի մէջի նոյնպէս առընթերակայ թուոցն որ կայ դէպ նոցին իսկ քանից առաքելական գրոցս: Եւ դաղարեն երկոքին թիւքն եւ դարձեալ սկիզբն առնեն ըստ թղթոցն:"

Որ է ըսել սեւագիրը ցոյց պիտի տայ թէ օրինակի համար Հռովմայեցւոց թղթին մէջ ծննդոց գրքէն քանի՛ վկայութիւն գործածած է Առաքեալը՝ "ի Հռովմայեցւոց թղթին վկայութիւնք խը" [սեւագիր]: ՑԱրարածոց զ [սեւագիր]", որուն իսկոյն պիտի կցուին կարմրագիր թիւեր, որոնք պաշտօն պիտի ունենան ցոյց տալ թէ օրինակի համար Հռովմայեցւոց թղթին մէջ ծննդոց գրքէն առնուած վկայութիւնները Ս. Գրոց ուրիշ տեղերէն քաղուած վկայութիւններու մէջ քաներորդ կարգը կը գրաւեն եւ քանի՛ են. օրինակ թէ՝ "յԱրարածոց զ [սեւագիր]" վկայութիւնները՝ զ, ը, թ. ժա, ժբ, ժգ [կարմրագիր]" կարգն ունին: Այս թիւերը առաքելական թղթոց լուսանցքին վրայ նշանակուած թիւերուն ալ պիտի համապատասխանեն ու երկու թիւերն ալ իւրաքանչիւր թղթի վերջաւորութեան հետ պիտի վերջանան ու սկզբնաւորութեան հետ պիտի սկսին վերատին: Իսկ աստուածեղէն վկայութեանց ընդարձակ բովանդակութեան նախադրուած յառաջաբանին մէջ՝

"որ կարմրովն է ի մինաւորէ սկսեալ թիւն զկարգն եւ զքանիաւնութիւնն յայտ առնէ ըստ իւրաքանչիւր թղթոցն վկայութեանց եւ դադարէ դարձեալ ըստ թղթոյն: Իսկ որ թիւովն է եւ որ ի ներքոյ համաւրէն թիւ է ամենայն գրոց եւ ամէն ընդ ընթերցուածոցն մինչեւ ցգլուխ եւ ցուցանէ մեզ զքանիաւնութիւն ըստ ամենայն գրոց վկայութեանց:"

Եւ կը դրուի

"առ ընթեր իւրաքանչիւր սոցա իւր թիւ, զի գիտել մարթասցես թէ զքաներորդ վկայութիւն առեալ իցէ յիշատակելոյ միանգամայն եւ առընթեր եղելոյ գրոցն առաքելոյ եւ զտանիցես զկարմրովն թիւ կանոնեալ ընդ միւսանգամ ի ներքս ընթերակաց նոցին իսկ քանից առաքելական գրոց:"

Ուրեմն կարմրագիրը ընդարձակ բովանդակութեան մէջ ալ վկայութեանց կարգն ու քանիօնութիւնը ցոյց պիտի տայ եւ առաքելական իւրաքանչիւր թղթին հետ պիտի վերջանայ. իսկ սեւագիրը պիտի շարունակուի չորեքտասան թղթերու տեւողութեամբ, այսպէս օրինակի համար (Թ. 71, Զ. Թղ. 494ա).

ԼԶ (կարմրագիր)	Լէ (կարմրագիր)	Լը (կարմրագիր)
ժա (սեւագիր)	ա (սեւագիր)	դ (սեւագիր)

Թուարկումները, պիտի նշանակեն թէ Հռովմայեցւոց թղթոյն մէջ "ո՞ զիտաց զմիտս Տեառն" եւ այլն հատուածը ընդհանուր Ս. Գրքէն առնուած վկայութեանց մէջ 36.

կարգն ունի, իսկ Նայեայ մարգարէութենէն քաղուած 11. վկայութիւնն է, նոյնպէս "խորհեցարուք զբարիս առաջի Տեառն„ խօսքը նոյն Թղթոյն մէջ ընդհանուր Ս. Գրքէն յառաջ բերուած վկայութեանց մէջ 37. կարգն ունի, իսկ Առակաց գրքէն հանուած ա. վկայութիւնն է, ինչպէս նաեւ "իմ են վրէժխնդրութիւնք„ եւ այլն նոյն Թղթոյն մէջ դարձեալ 38. ընդհանուր վկայութիւնն է, իսկ Բ. օրէնքէն մէջ բերուած 4. վկայութիւնն է եւ այլն: Ցեռոյ այս թիւերն անփոփոխ պիտի զետեղուին համապատասխան տեղեր նաեւ առաքելական Թղթոց լուսանցքին վրայ՝ նշանակելու համար վկայութեանց քանիօնութիւնն ու կարգը: Եւթաղեան այս կարգադրութեան քայլ առ քայլ հետեւած է հայ դասական թարգմանիչը ու հայ Ս. Գրքի կարգադրիչները խնամով պահած են կարեւոր այս լուսանցագրութիւններն, այսպէս օրինակ (Թ. 71 2. Թղ. 498ա)՝

$\frac{\text{Ղ}}{\text{յարաբ}}$ $\frac{\text{ածոց}}{\text{ա}}$ (Թղ. 498բ) $\frac{\text{Թ}}{\text{յարաբ}}$ $\frac{\text{ածոց}}{\text{գ}}$ (Թղ. 509ա) $\frac{\text{ա}}{\text{յիսայ}}$ $\frac{\text{այ}}{\text{ժե}}$ (Թղ. 504ա) $\frac{\text{Է}}{\text{էյոբա}}$ $\frac{\text{ա}}{}$

որոնք ճշտօրէն կը համապատասխանեն ընդարձակ բովանդակութեան տուած ընթերցուածներուն, այսպէս Հռովմայեցւոց Թղթոյն մէջ գ [կարմիր] վկայութիւնը առնուած է առաջին անգամ՝ ա [սեւ]՝ "յԱբարածոց„, նոյն Թղթոյն մէջ Թ [կարմիր] վկայութիւնը երրորդ վկայութիւնն է՝ գ [սեւ] "յԱբարածոց„, Ա. Կորնթացւոց Թղթոյն մէջ ա [կարմիր] վկայութիւնը Նայեայ մարգարէութենէն բերուած 15. վկայութիւնն է, այսինքն Նային տասնուչորս անգամ՝ վկայութեան կոչուած է Հռովմայեցւոց Թղթոյն մէջ եւ այժմ Ա. Կորնթացւոց Թղթոյն մէջ անգամ՝ մին ալ վկայութեան կ'առնուի, որով համագումար կու տայ տասնեւհինգ[1]: Հինգերորդ դարէն մնացած ու անեղծ մեզի աւանդուած այս լուսանցագրութիւնը ամէն պարագայի տակ աւելի հին եւ հետեւաբար աւելի հեղինակաւոր է քան Cod. H-ի իրապէս անկատար ձեւի մը տակ (in an incomplete form) մեզի փոխանցած լուսանցագրութիւնը, ուր ո՛չ թէ շատ պարզ տարազը (more simple scheme) յաւելուածական կերպաւորումներ է կրած, այլ ճիշդ հակառակէն կատարելագոյն ձեւն է որ տուժած է իր նախկին ամբողջութիւնը: Այսպէս Robinsonի հակառակ արտայայտուելով, իսկոյն հարկ կ'ըլլայ եզրակացընել թէ սեւ եւ կարմիր թիւերու զանազանութիւնը բացատրելու համար խմբագրուած յառաջաբանն իբրեւ անհրաժեշտ մասեր բովանդակութեանց՝ անբաժան են վկայութեանց եւթաղեան համաձայն եւ ընդարձակ հարազատ բովանդակութիւններէն: Հարցը սակայն բոլորովին կը փոխուի եւ Robinsonի կրկին թիւերու գործածութեան մասին արտայայտած

---

1. Մայր Ցուցակի մէջ Թ. 192 Ձեռագրի լուսանցագրութիւններու մասին Սարգիսեան կու տայ ի մէջ այլոց նաեւ սա տեղեկութիւնը՝ "իսկ արտաքին լուսանցից վրայ նշանակուած են... քանիօնութիւնք կամ թիւք տանց, ստիք, ընթերցուածք, եւ որ ամէնէն աւելի ուշադրութեան արժանի են՝ կոչմունք կամ տեղիք Գրոց՝ հին կտակին եւ աւետարանաց, հանդերձ իրենց յենորոշ գլխահամարով եւ տնահամարով (!), այսպէս ԻԸ. (յերկրորդ օրինաց) Գ.„ (Ա, էջ 795). այս տողերէն յայտնի կ'երեւի թէ Սարգիսեան, որ մասնաւոր ուսումնասիրութեան նիւթ առած է եւթաղեան հարցը, եւ ոչ իսկ ըմբռներ է Եւթաղեան թուարկումի մեթոդը:

կարծիքը կը դառնայ ստուգութիւն, երբ նկատողութեան կ՚ենթարկենք Գործք Առաքելոցի եւ Կաթ. Թղթոց հայերէն հնաւանդ լուսանցագրութիւնները, ուր ինծի մատչելի բոլոր ձեռագիրներու մէջ՝ Cod. Hի աւանդած թուարկումի ձեւն է ու կը տիրէ, այսինքն վկայութիւններու քանիօնութիւնը ցոյց տալու համար կիրարկուած սեւագիր առաջին թիւերը միայն կը գործածուին, իսկ կարմրագիր երկրորդական թիւերն ամբողջութեամբ կը բացակային. այսպէս Թ. 245. Ձեռագրին լուսանցքին վրայ կը գրուի Գործք Առաք. (Ա, 5)՝

ա	(Բ, 17) գ	(Է, 24) ԺԳ	(Յովհ. Բ, 8) ա	(Բ, 11) Բ	(Բ, 23) գ
իմա	յով	յել	յղեւ	յել	ինն
ութէ	ել	ից	աա	ից	դ
է					ց

ու թուարկումի այս ձեւին համար բնական է թէ սեւ եւ կարմիր թիւերու զանազանութիւնը բացատրելու պաշտօն ունեցող "յառաջագիր„ներու ալ պէտք չկայ. հետեւաբար հայ թարգմանութեան մէջ Գործք Առաքելոցի եւ Կաթ. Թղթոց "յառաջագիր„ներուն բնական պակասը ցոյց կու տայ թէ Եւթաղի անունով եւ եւթաղեան նմանողութեամբ է որ յերիւրուած են նաեւ ներկայ յոյն ձեռագիրներու մէջ պահուած Գործոց եւ Կաթ. Թղթոց "յառաջագիր„ները: Պաւղոսի Թղթոց վկայութիւններու բովանդակութեանց "յառաջագիր„ները տնահամար չունին հայ ձեռագիրներու մէջ:

Մանուկեան: — Պաւղոսի Թղթոց վկայութեանց ինչպէս համաձայն նոյնպէս ընդարձակ բովանդակութիւններու կցուած են մանր գրութիւններ, որոնք որքան ալ աննշանակ թուին չեն կրնար՝ իրենց կրած լեզուի դասական դրոշմէն դատելով՝ չկազմել մաս Եւթաղի հարազատ գործերուն: Մանր այս գրութիւններն են՝ 1. "Եւ գրեցան յայլ եւ այլ քաղաքաց Թուղթք շրջեալսանք„ եւ այլն որ ունի "տունք ժբ = ՍԲ„ (Z., էջ 546). 2. "Եւ գրեցան ի Պաւղոսի երեսաց միայնոյ Թուղթք հինգ„, որ ունի "տունք ժգ„, մինչ Z. ունի նոյնպէս ՍԲ (էջ 547). այս երկու գրութիւնները կցուած են վկայութեանց հարմաձայն բովանդակութեան. եւ 3. "Այս ինչ է ի գիրս Պաւղոսի Թուղթք շրջեալսանք„ եւ այլն. որ կցուած է վկայութեանց ընդարձակ բովանդակութեան եւ յոյնին նման չունի տնահամար (Z. 569). Die Zeugenreihe für diese zwei (ըստ երեք) Verzeichnisse gestattet kaum einen Zweifel, dass sie zu den Beigaben des Euthalius gehören... Auch passen diese Aufzählungen für den Statistiker, als welcher sich uns bisher Euthalius präsentiert hat. Այս տողերը զորոնք v. Soden, է. դարու իր Եւթաղին համար կը գրէ (էջ 661), կը պատշաճին առաւելապէս եւ կատարելապէս հինգերորդ դարու մեր Եւթաղին: — Յոյն ձեռագիրներու մէջ աւանդուած διὰ τί Παύλου ἐπιστολαὶ δεκατέσσαρες λέγονται. գլխակարգութեամբ անիմաստ մանր գրութիւնը (Z., էջ 570), որ կը գտնուի նաեւ սխալմամբ Աթանասի վերագրուած σύνοψις մէջ (Migne, 28, էջ 284—437), հայ ձեռագիրները չեն ճանչնար. կարելի է հետեւաբար կասկածիլ ծանրապէս նոյնին հարազատութեան մասին եւ լիուլի իրաւունք տալ Robinsonի վճռելու թէ the heading is absurd; for the note itself does not attempt to

answer the question: and both (այս գրութիւնը եւ Հռովմայեցւոց թղթոյն "պատճառ„ը) are interpolations into the Euthalian work (Euthaliana, էջ 20), որուն կը ծայնակցի նաեւ v. Soden դիտել տալով թէ "Եւթաղի համար բոլորովին օտար հարց ու պատասխանի ձեւով այս գրութիւնն այն տպաւորութիւնը կը ծգէ, որ զայն Եւթաղ ինքն անձամբ չէ խմբագրած„ (էջ 663):

*Դիրք գլխոց: — Պաւղոսի թղթոց յառաջաբանին մէջ բացայայտ կը տեղեկացրէ Եւթաղ թէ "զիւրաքանչիւր թղթոցն մի ըստ միոջէ նախ զգլխոցն դիր„ պիտի կարգէ, "զոր ուրումն իմաստնոյ եւ քրիստոսասիրի ի հարցն մերոց աշխատեալ է„. Նոյնպէս Գործք Առաքելոցի գլուխներուն նախաբանական ծանօթագրութեան մէջ կը յիշատակէ թէ գլխակարգութեան ձեռն ի գործ պիտի արկանէ "ի հարցն եւ ի վարդապետաց զաւրինական եւ զպարմանն ընկալեալ եւ շահեալ„: Անձանօթ այս հոր աշխատասիրութիւնը, զոր Եւթաղ իրապէս զետեղած է չորեքտասան թղթոց իւրաքանչիւրին գլխակարգութեան սկիզբը (տես Z., էջ 573, 591, 613, 625, 635, 643, 650, 658, 664, 671, 688, 696, 704, 707), հայ թարգմանութեան մէջ Հռոմայեցւոց թղթոյն գլխակարգութեան սկիզբը միայն կը ներկայանայ համառօտ սա ձեւին տակ՝ "համարէն գլխոցն դիր ըստ իւրաքանչիւր թղթոցն առաքելոյ եւ են ի նոցանէ որ մասնաւոր ներքնաբաժինս (ունին) կարմրաղեղով„: Այս յայտնապէս իբրեւ a general heading for all the Epistles խմբագրուած կտորը, որուն հարազատութիւնը կարելի չէ ի հարկէ կասկածի ենթարկել, յոյն ձեռագիրներու մէջ ալ զետեղուած է ճիշդ Հռովմայեցւոց թղթոյն գլխակարգութեան սկիզբը (Z., էջ 573). ընդհանուր այս ծանօթութեան կից յոյն ձեռագիրներու մէջ կար երբեմն ի հարկէ Հռովմայեցւոց թղթոցն գլխակարգութեան համար յօրինուած մասնաւոր "դիր„ մին ալ, որ անտարակոյս միեւնոյն էջի վրայ կրկնութիւն համարուելով ընագրէն անմօտէն արտաքսուած է, որուն հետեւութեամբ ընդհանուր դիրը գրաւած է անպատշաճ տեղ մը եւ անարդար դիտողութեան առիթ տուած Robinsonի թէ is clearly out of place եւ perhaps spurious (էջ 20) եւ v. Sodenի թէ die Generalüberschrift vor Rm kann nicht für diese Stelle formuliert sein (էջ 664): Հայ ձեռագիրներու մէջ իւրաքանչիւր թղթի գլխակարգութեան նախադրուած մասնական "դիր„երն[1] ամբողջութեամբ կը բացակային: Կը կարծեմ թէ հայ թարգմանիչը միօրինակ կրկնութիւններէ խորշելու համար է որ գիտակցօրէն ձեռնարկած չէ մասնական "դիր„երու թարգմանութեան, քանի որ "համարէն գլխոցն դիր„ը բաւական էր ինքնին ցոյց տալու արդէն թէ մէն մի թղթոց գլուխներէն ոմանք ներքնաբաժիններ ունին, որոնք կը նշանակուին կարմրագիր: Cod. H եւս կ'երեւի թէ չունէր մասնական դիրերը, ինչպէս Տիմոթեայ գլխակարգութիւնը բովանդակող հատակոտորը թոյլ կու տայ ենթադրել, որ ἔκθεσις κεφα-

---

[1] v. Sodenի համաձայն ընդհանուր "դիր„ը կը պատկանի անծանօթ հոր. իսկ մասնականները Եւթաղի. die doppelten Überschriften sprechen für zwei Hände, deren einer, der des Schöpfers des ἔκθεσις, die Generalüberschrift, die wir vor Rm finden... während Euthalius nach dem Modell jener Generalüberschrift die breiten Spezialüberschriften verfasste, էջ 665:

λαίων καθολικῶν τῆς πρὸς Τιμόθεον πρώτης ἐπιστολῆς եւ այլն մասնական դիրքը չկայ, այլ կայ միայն κεφάλαια τῆς πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολῆς πρώτης (Omont, Notice sur un très ancien manuscrit grec en onciales des Epîtres de Saint Paul, Notices et Extraits des manuscrits de la Bibliothèque Nationale, t. XXXIII, էջ 117). այս երեւոյթէն կը մղուի Ehrhard եզրակացընելու թէ մասնական դիրքերը ընդհանուր դիրքին կրկնումներն են ու ներմուծում՝ յետնագոյն ժամանակներու՝ eine spätere Einschaltung (Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1891, էջ 393): Եթէ Եւթաղ անձամբ բացայայտ շեշտած չըլլար թէ "զիւրաքանչիւր թղթոցն մի ըստ միոջէ նախ զգլխոցն դիր„ պիտի կարգէ, իսկոյն կարելի էր հայ թարգմանութեան համար ալ ընդգրկել ինչպէս Ehrhardի այս կարծիքը, նոյնպէս Dobschützի սա կարծիքը թէ յոյն նախնական բնագրին մէջ, ինչպէս ատորոյն բով, Պաւղոսի շորեքտասան գլուխները վկայութեանց բովանդակութեան նման թերեւս միայար կցուած էին իրարու եւ կազմած ամբողջութիւն մը, որուն միակ մնացորդն է անտարակոյս այժմեան բոլորովին անտեղի (ganz unmotivierte) ընդհանուր դիրը (Euthaliusstudien, Zeitschrift für Kirchengeschichte, 1899, էջ 149): Եւ իրապէս գլուխներու իրարայաջորդ շարքին միայն կատարելապէս պիտի պատշաճէր հայ բնագրին "համարէն գլխոցն դիր„ շատ նկարագրական խորագիրը: — Գործք Առաքելոցի գլխոց "դիր„ը "շեշտով բացարձակ ներդաշնակութեան մէջ է յատաջաբաններու շեշտին հետ. ու սահուն ոճով ու յատկանշական ասացուածներով կը յիշեցընեն մեզ եւթաղեան ոճագրութիւնը„ (Robinson, էջ 21): Հակառակ սակայն բացայայտ այս յայտարարութեան դեռ կը վարանի Robinson վերագրել այս գրութիւնը Եւթաղի՝ կասկածի իբր միակ հիմ՝ յառաջ բերելով, ինչպէս վերը տեսանք, գրութեանս տասներորդ դարու ձեռագրի մը մէջ (Մեկնութիւն Անդրէի) աւանդուած կարեւոր մէկ տարբերակը, ուր կը տեղեկացուի թէ գլուխներու ներքնաբաժինները աստղանիշով (διὰ τοῦ ἀστερίσκου) է որ ցոյց պիտի տրուին: Գլուխներու այսպէս աստղանիշով բաժանման դրութիւնը ընդունելով իբրեւ սկզբնական՝ սեւ եւ կարմիր գրերու խնդիր չի մնար այնուհետեւ ի հարկէ ըստ Robinsonի եւ դիւրաւ կը մեկնուին ձեռագիրներու մէջ երեւան եկող իրապէս բազմաթիւ խառնակութիւնները. բայց եւ այնպէս դասական հայ բնագիրը ներքնաբաժիններու համար միշտ ու ամենուրեք գործածելով կարմիր ա, բ, գ՝ ենթադրող չի տրամադրեր Robinsonի կարծիքին: Եթէ Եւթաղ իսկապէս աստղանիշ գործածած ըլլար, հայ բնագիր անտարակոյս անփոփոխ եւ անայլայլ պահած պիտի ըլլար նոյն դրութիւնը, ինչպէս ժամանակակից հայ աստուածաշունչը պահած է այնքան խնամով Որոգինի աստղանիշերը: ս. Sodenի հարցումը երկրորդական նշանակութիւն ունի մեզի համար բնականաբար. sollte der Schöpfer der ὑποδιαιρέσεις sie nur mit Asterisken angedeutet, Euthalius sie gezählt, Andreas und Oecumenius aber die alte Form festgehalten haben? (էջ 665): — Հայ ձեռագիրներու մէջ Կաթ. Թղթոց գլխակարգութեանց սկիզբը կը կրէ "դիր գլխոց եւթանեցունց թղթոցն կաթողիկեայց„ խորագիրը, բայց չի ներկայացներ բնագիրը: Կարելի չէ սակայն հաստատել թէ Եւթաղ Կաթ.

Թղթոց գլուխները կարմրագրով ստորաբաժանած չէ, քանի որ գլուխներու հայ բնագիրները ձեռագիրներու մէջ ունին անպակաս ներքնաբաժինները ցոյց տուող կարմրագիր թիւերը. կարելի չէ նոյնպէս կարծել թէ Կաթ. Թղթոց գլուխները նախապէս չեն ունեցած սեփական «դիր», այլ Գործք Առաքելոցի «դիր»ը առանձին բաւական համարուած է Կաթ. Թղթոց գլուխներու ներքնաբաժիններու համար կիրարկուած կարմիր թիւն ալ մեկնելու, քանի որ Եւթաղ Գործք Առաքելոցի «դիր»ը գրած է յատկապէս Գործք Առաքելոցի գլուխներուն համար: Կը մնայ միայն առաւելագոյն հաւանականութեամբ կարծել թէ թերեւս իբրեւ կրկնաբանութիւն ժամանակի ընթացքին Կաթ. Թղթոց «դիր»ը դուրս է ձգուած հայ ձեռագիրներէն: Եւ իրապէս ձեռագիրներու միաձայն աւանդած «դիր գլխոց եւթանեցունց թղթոցն կաթողիկեայց» խորագրին գոյութիւնը չափէն աւելի հրամայական է ընդունիլ տալու մեզ թէ երբեմն իսկապէս գոյութիւն ունեցող հայ «դիր»ը այսպէս թէ այնպէս տուժած է իր գոյութիւնը: Ինչպէս յոյն, նոյնպէս հայ ձեռագիրներու մէջ Գործք Առաքելոցի «դիր»ը միայն ունի տնահամար՝ ՃԻԷ (XVII), որուն դէմ հայը կու տայ «տունք ժգ» կամ «ժդ» տարբերակը:

Գլուխք: — «Պաւղոսեան թղթերու, Գործք Առաքելոցի եւ Կաթ. Թղթոց գլխակարգութիւններուն ոճի եւ ատութեան մէջ ցուցադրած այնքան մեծ նմանութիւնը, առանց նոյն իսկ Եւթաղի անձնական հաւատատումն ունենալու, ստուգիւ պիտի ստիպէին զմեզ նոյներն սկիզբէն մինչեւ վերջ միեւնոյն հեղինակի վերագրելու եզրակացութեան յանգիլ» (Robinson, էջ 25): Հայ թարգմանութեան մէջ այս գլխակարգութիւնները բովանդակութեամբ եւ քանակով էապէս կը համընթանան յոյն բնագրին, ներքնաբաժիններու մէջ սակայն ցոյց կու տան այժմեան յոյն բնագիրներէն շատ զգալի տարբերութիւններ ու շեղումներ, որոնք իսկապէս արժանի են լուրջ ուշադրութեան: Նախ Պաւղոսի թղթերուն գլխակարգութեանց ներքնաբաժինները թէ՛ գլուխներու մէջ եւ թէ՛ ի լուսանցս յանախագոյնս կը հետեւին Cod. H-ի, որուն մէջ գլխակարգութիւններու գլխաւոր թիւին անընդմիջապէս կը կցուի α՛ ստորաբաժանում՝ մը, որով Zacagnի α՛ եւ β՛ ստորաբաժանումները կը դառնան կը վերածուին β՛ եւ γ՛ ստորաբաժանումներու[1]: A similar plan, այսինքն Z.ի մօտ աւանդուածը — կը գրէ Robinson սխալմամբ — is followed in Zohrab's edition of the Armenian Bible (Euthaliana, էջ 22). այս մասին նշդագոյնս արտայայտուելու համար պէտք է շեշտել մանաւորապէս թէ ոչ միայն Զոհրապի հրատարակութեան, այլ եւ բոլոր ինծի ծանօթ հայ ձեռագիրներու մէջ Հռոմ., Ա. եւ Բ. Կորն. եւ Կողոս. Թղթերուն ներքնաբաժինները կը հետեւին անբացառ Cod. H-ի planին. այսպէս օրինակ կը ստորաբաժանուի Հռոմ. Թղթին ԺԷ գլուխն. լուսանցքի վրայ կը դրուի սեւագիր «ԺԷ», որուն ստորեւ անընդմիջապէս կը կցուի կարմրագիր «α» եւ բովէն բնագիրը կը սկսի «խրատ վասն

[1] In Codex H, where the main chapters are numbered in black and the subdivisions in red, we have (in the chapter summaries of the Epistle to the Hebrews) for chap. Z, which has two subdivisions: Z in black, with ā in red immediately underneath it; then the subdivisions are numbered in red as Ā and Γ, Robinson, Euthaliana, էջ 22: միշտ այս տեղ սակայն ինծի ծանօթ հայերէն ձեռագիրները զարմանալիօրէն կը հետեւին ստորաբաժանումի Z.ի մօտ պահուած դրութեան (էջ 672):

առաքինութեան..., բ. (Z. α՛) յորս ընդ միմեանս միաբանութիւնն է, գ. (Z. β՛) վասն Աստուծոյ պաշտամանն, դ. (Z. γ՛) վասն առ հակառակողսն անոխակալ լինելոյ, ե. (Z. δ՛) վասն իշխանաց հնազանդ լինելոյ, զ. (Z. ε՛) վասն զգաստութեան եւ հեզութեան, է. (Z. ζ՛) վասն ի կերակուրս„ եւ այլն. որով եօթն ստորաբաժանում կ'ունենայ հայր, վեց ստորաբաժանում յոյնը: Գաղ., Եփես., Փիլիպ., Ա. Թես., Բ. Տիմ., Տիտ. եւ Փիլ. չունին ստորաբաժանումներ: Իսկ Բ. Թես., Եբր. եւ Ա. Տիմ. զարմանալիօրէն կը շեղին յանկարծ Cod. Hի բառէն եւ կը հետեւին Z.ի բնագրին տուած ստորաբաժանումներու օրինակին, ինչպէս Գործք Առաքելոցն ու Կաթ. Թղթերը: Դժուար է որոշել թէ որն էր ստորաբաժանումի նախնական ձեւը եւ թէ՝ ինչպէս հայ ձեռագիրներու մէջ կողք կողքի ստորաբաժանումի իրարմէ տարբեր երկու դրութիւններ կրնան գտնուիլ: Ձեռագրական համեմատութիւնները փոխանակ լուծելու աւելի կը բարդեն կնճռոտ այս հարցը. այսպէս Հռովմ. ԺԷ գլխուն ստորաբաժանումները Մատենադարանիս Թ. 55 եւ 71 ձեռագիրներուն մէջ (թէ՛ ի գլուխս եւ թէ՛ ի լուսանցս), ինչպէս մեր յառաջբերութեան մէջ կը տեսնուի, կը հետեւին Cod. Hի, նոյնպէս Թիւ 113 ձեռագիրը ի լուսանցս, մինչդեռ Զօհրապեան (էջ 766) եւ Բագրատունի (1112) կը հետեւին Z.ի (էջ 766). իսկ Թիւ 247 ձեռագիրը ստորաբաժանումները գլխաւոր բաժանումներու վերածելով կը շարունակէ սեւագիր ԺԷ, ԺԸ, ԺԹ, Ի, ԻԱ, ԻԲ, ԻԳ, ԻԴ, ԻԵ, որ ի հարկէ չի կրնար համապատասխանել "ի Հռովմայեցւոց Թղթին գլուխք ԺԹ„ին: Ա. Կորն. Ա. Գ. Դ. Ե., Բ. Կորն. Թ. Ժ. եւ Կող. Ժ. գլուխներուն ստորաբաժանումները բոլոր ինծի մատչելի ձեռագիրներու մէջ թէ՛ ի գլուխս եւ թէ՛ ի լուսանցս կը հետեւին Cod. Hի, Զօհրապեան ալ նոյնպէս, բայց "Ա„ գլխաւոր բաժանումներու անմիջապէս կից չի գտնեցեր չեմ գիտեր ինչու ստորաբաժանումի կարմրագիր "ա„ թիւերը (էջ 776—777, 786, 809), մինչդեռ Բագրատունի (էջ 1125, 1137, 1160), կը հետեւի կամայականօրէն անտարակոյս Zacagniի մօտ աւանդուած դրութեան (Z., էջ 591—593, 613—615, 650—651): — Բ. Թես. Դ. եւ Դ. գլուխներու ստորաբաժանումները թէ՛ Թիւ 71 եւ 113 ձեռագիրներու եւ թէ՛ Զօհրապեանի եւ Բագրատունեաց հրատարակութիւններու մէջ կը հետեւին Zacagniի. Թիւ 55 եւ 247 ձեռագիրները չունին ո եւ է ստորաբաժանում՝ ոչ ի գլուխս եւ ոչ ի լուսանցս. Թիւ 71 եւ 113 թէ՛ ի գլուխս եւ թէ՛ ի լուսանցս Բ. գլխուն համար ունին "ա„ ստորաբաժանում՝ մը, զոր ոչ Z. (էջ 665) եւ ոչ Զօհրապեան (էջ 807) եւ Բագրատունի (էջ 1167) կը ճանչնան: — Եբր. Դ. Է. Թ. ԺԳ. Ի. գլուխներուն համար Զօհրապեան (էջ 809) եւ Բագրատունի (1171—1172) կը հետեւին Z.ի (էջ 672—674). Թիւ 55 Դ. եւ Ի. գլուխներու համար չունի ստորաբաժանում՝, Է. եւ ԺԳ. գլուխներու համար կը հետեւի Zacagniի, իսկ Թ. գլխուն համար Cod. Hի. այս ձեռագիրը Եբր. Թղթոյն համար լուսանցագրութիւն չունի: Թիւ 71 ալ թէ՛ ի գլուխս եւ թէ՛ ի լուսանցս կը հետեւի Դ. Է. ԺԳ. եւ Ի. գլուխներու համար Z.ի, իսկ Թ. գլխուն համար Cod. Hի: Թիւ 113 ի գլուխս ոչ գլխաւոր բաժանում՝ ունի եւ ոչ ստորաբաժանում՝, իսկ ի լուսանցս կը հետեւի նոյնպէս Դ. Է. ԺԳ. եւ Ի. գլուխներուն համար Z.ի, իսկ Թ. գլխուն համար

Cod. Hի: Թիւ 247 միայն ի լուսանցս ունի Է. ԺԳ. եւ Ի. գլուխներու համար Z.ի մօտ պահուած ստորաբաժանումները, իսկ Թ. գլխուն համար կը հետեւի Cod. Hի: — Ա. Տիմ. Զ. եւ Է. գլուխները թէ՛ ձեռագիրներու եւ թէ՛ հրատարակութիւններու մէջ կը հետեւին Z.ի: In Codex H there is no trace here of secondary numeration (Robinson, էջ 23): Պարիսի Ազգային Մատենադարանին թիւ 27 երկլեզուեան Նոր Կտակարանի (Macler, Catalogue des manuscrits arméniens et géorgiens de la Bibliothèque Nationale, էջ 12—14) գլուխները Հռովմ. թղթոյն համար միայն գլխաւոր բաժանում ունի, իսկ միւս թղթոց բաժանումներու համար կը հետեւի Z.ի մօտ գործածուած դրութեան (Robinson, էջ 24): — Երկրորդ Բ. Կորն. թուղթը ընթերցուածոց բովանդակութեան համաձայն պէտք է ունենայ "գլուխս ժ", իսկ Z.ի բնագիրը կու տայ ΔΙ (= ԺԱ) գլուխ. յայտնի այս սխալը հայ թարգմանութեան մէջ պահուած ուղիղ բաժանումով կը սրբագրուի՝ ΔΙ գլխաւոր թուարկումը ջնջելով ու նախադասութիւնը փոխանցելով նախորդ Δ գլխուն իբրեւ ծ՛ ստորաբաժանում եւ ΔΙի անտեղի α՛ ստորաբաժանումը նոյնպէս Δ գլխուն ε՛ ստորաբաժանում դնելով. դարձեալ Յովհ. Գ. թուղթը գլխակարգութեան կցուած ծանօթութեան համաձայն ունենալու է միայն "գլուխ ա", մինչդեռ Z.ի բնագիրը կու տայ երեք գլուխ՝ Ա. միակ գլխոյն β՛ եւ γ՛ ստորաբաժանումները գլուխներու գլխաւոր բաժանում՝ կարծելով վրիպումը: Հակառակէն Յովհ. Բ. թուղթը, որ պէտք է ունենայ "բ գլուխ"՝ գլխակարգութեան կցուած ծանօթութեան համաձայն, հայուն մէջ սխալմամբ կը վերածուի մէկ գլխոյ, Բ. գլխաւոր բաժանման սեւագիր թիւը առնուելով իբրեւ բ ստորաբաժանման կարմրագիր թիւ: — Երրորդ Գործք Առաքելոցի գլխակարգութեանց յոյն բնագրին կատարածին կցուած յայտնապէս յետնադարեան ծանուցում՝ մը կը տեղեկացրէ թէ քառասուն գլուխները կը բովանդակեն քառասունեւութ ստորաբաժանումներ (κεφάλαια μὲν τὰ ὅλα μ΄. τὰ δὲ τούτοις ἑπόμενα μη΄, Z., էջ 438) ճիշդ հայ թարգմանութեան պէս (տես այս մասին v. Soden, էջ 444): Հայ թարգմանութեան մէջ սակայն այս ստորաբաժանումները չափազանցօրէն կը շեղին ներկայ յոյն բնագրին պահած ստորաբաժանումներէն եւ իրենց բնականութեամբը կը թուին թէ կը ներկայացնեն նախկին եւթադեան ստորաբաժանումները: Այս շեղումներու ու զարտուղութիւններու միակ պատճառը աստեղանիշներէ աւելի՝ թուարկումներու բնագրէն դուրս լուսանցքի վրայ դրուած ըլլալն է կը կարծեմ՝, որոնք իբրեւ լուսանցագրութիւն չեն արժանանար նախ բնագիրներու հանդէպ ցոյց տրուած յատուկ յարգանքին եւ խնամքին, երկրորդ լուսանցագարդերը շատ անգամ այնքան տեղ կը գրաւեն որ ուղղակի կ՛արգելեն թուարկումներու ճշդիւ նշանակումը եւ վերջապէս ցանցառ չեն դէպքեր ուր գրչագիրը կամ թերեւս կարմրադեղի պակասէն եւ կամ յետաձգելով լուսանցագրութիւնները չի յաջողիր ամբողջական ներկայացընել իր ընդօրինակութիւնը: Ամէն պարագայի տակ հայ թարգմանութեան անվիճելի հնութիւնը եւ հայ ձեռագիրներու աւանդած ստորաբաժանումներուն համեմատական միօրինակութիւնը պահած են մեզի Եւթադի եւ կամ "ուրումն իմաստնոյ եւ քրիստոսասիրի ի հարց" յօրինած ներքնաբաժիններուն նախնական ձեւը: Գործք Առաքելոցի Ի. գլուխ-

ներուն կցուած 36 վկայութիւնները (Z., էջ 438—441) տարակոյս չկայ թէ յետադմուտ են, նախ որովհետեւ յոյն ձեռագիրներու շատերուն մէջ կը պակսին եւ երկրորդ որովհետեւ հայ ձեռագիրներու բոլորովին անծանօթ են եւ հետեւաբար there is no ground at all for connecting it with the original Edition of Euthalius (Robinson, էջ 25): — Հայ ձեռագիրները կու տան Պաւղոսի թղթոց գլուխներու համար սա տնահամարները՝ Հռովմ. "տունք լէ„ (Z. λζ′), Ա. Կորն. "տունք իգ„ (Z., չիք), Բ. Կորն. "տունք լա„ (Z. λα′), Գաղատ. "տունք ժթ„ (Z. ιβ′), Եփես. "տունք ժգ„ (Z. ιγ′), Փիլիպ. "տունք թ„ (Z. θ′), Կող. "տունք ժթ„ (Z. ιθ′), Ա. Թես. "տունք ժդ„ (Z. ιδ′), Բ. Թես. "տունք ժե„ (Z. ιε′), Եբր. "տունք հե„ (Z. οβ′), Ա. Տիմ. "տունք իբ„ (Z. κβ′), Բ. Տիմ. "տունք ժդ„ (Z. ιδ′), Տիտ. "տունք ը„ կամ "ծա„ (Z. չիք), Փիլեմ. "տունք գ„ (Z. չիք): Գործք Առաքելոցի գլուխներն ունին "տունք ճնբ„ (Z. ροβ′): Յակ. "տունք իե„ (Z. κε′), Ա. Պետր. Նոյնպէս "տունք իե„ (Z. κε′), Բ. Պետր. "տունք ժ„ (Z. ι′), Ա. Յովհ. "տունք իգ„ (Z. κγ′), Բ. Յովհ. "տունք ե„ (Z. ε′), Գ. Յովհ. "տունք գ„ (Z. չիք), Յուդ. "տունք ժա„ (Z. ια′): Գրեթէ կատարեալ համաձայնութիւն կայ հետեւաբար յոյն եւ հայ տնահամարներու մէջ:

Պատճառք Եբրայեցւոց թղթոյն: — Պաւղոսի թղթոց նախադրուած "պատճառ„ները, որոնց Եւթաղի հետ ո եւ է առընչութիւն չունենալն ապացուցուած է արդէն շատ հնուց (տես Mill, Nov. test. proll. 993, էջ 95 եւ Wettstein, Nov. test. gr. I, էջ 75 եւ Matthaei, Nov. test. gr. et lat, էջ 7 եւ 242, 252), հայ ձեռագիրներու մէջ ալ անցած են եւ խառնուած ժամանակի ընթացքին եւթաղեան կազմածի շարքին: Այս պատճառներու մէջ, որոնք շեշտենք շատ հեռու են դասական հայ լեզուի նկարագիրը ներկայացնելէ, կայ "Գլուխք Եբրայեցւոց թղթոյն„ խորագրին ներքեւ եբրայեցւոց թղթոյն պաւղոսեան ծագման մասին գրուած միակ դասական պատճառը, որ Z.ի մօտ (669), Եբրայեցւոց թղթոյն պատճառին կցուած է եւ որ սակայն յոյն ձեռագիրներու մէջ յատուկ սկզբնաւորութիւններով եւ խորագիրներով[1] "պատճառ„ներէն մերթ յառաջ եւ մերթ վերջ կը զետեղուի ու կը զտնուի նաեւ այն ձեռագիրներու մէջ, որոնք "պատճառ„ները չեն բովանդակեր, եւ որ հետեւաբար հին եւթաղեան կազմածին կը պատկանի (Dobschütz, Euthaliusstudien, Zeitschrift für Kirchengeschichte 1899, էջ 130): Եւ իրօք Պատճառաց գրքին մէջ իր կրած "Սրբոյն Եւթաղեայ„ բացայայտ տիտղոսով[2] (Ձեռ. Թ. 47, թղ. 189բ), հայ ձեռագիրներու մէջ եւթաղեան գլխակարգութեան խորագրին ներքեւ իր գրաւած որոշ դիրքով եւ մանաւանդ իր լեզուին դասական տարազով ամէն կասկածէ վեր է եւթաղեան սկզբնաւո-

[1] Variiert im Eingangssatz, häufig mit ἄλλως oder ἑτέρᾳ oder τινὸς eingeführt, häufig uno tenore angehängt, manchmal durch rote Initiale abgehoben, v. Soden, էջ 347. Oxon. Coll. Nov. 333 ասորի ձեռագրին մէջ (fol. 266) կը զետեղուի անընդմիջապէս գլխակարգութեան խորագրին ներքեւ, Dobschütz, Zeitschrift für Kirchengeschichte, 1899, էջ 130:

[2] Մատենադարանիս Թ. 42 Ձեռագրին մէջ այս գրութիւնը կը վերագրուի Ոսկեբերանի, ինչպէս դիտել կու տայ Տաշեան (Ցուցակ, էջ 221 եւ 222): Իսկապէս Ոսկեբերանեան յատաջաբանը սակայն բոլորովին տարբեր է ինդրական այս գրութենէն, տես իմ հրատարակած բնագիրը, Դասական մանր բնագիրներ եւ Ձեռագրական համեմատութիւններ, Ա, էջ 118—127 եւ 127—137:

րութիւնը զրութեանս, որուն՝ ինչպէս Եփրեմի[1] Եբրայեցւոց թղթոյն մեկնութեան յառաջաբանին՝ ուղղակի աղբիւրներն են եղած Եւսեբեայ Եկեղեցական պատմութեան մէջ Եբրայեցւոց թղթոյն հեղինակին եւ թարգմանչին մասին Կղեմէսէն եւ Որոգինէսէն մէջ բերուած հատուածները (այս մասին տես ընդարձակ Mill, Nov. test., էջ 514): Զուգադիր կը ներկայացնեմ այստեղ չորս հատուածներն ալ՝ ցոյց տալու համար անոնց իրարու հետ ունեցած սերտ առնչութիւնը.

Կղեմէս	Որոգինէս	Եփրեմ	Եւթաղ
"Իսկ վասն թղթոյն հեբրայեցւոց ասաց եւ հաստատեաց (Կղեմենտոս) բայ Պաւղոսի է, եւ գրեցաւ առ հեբրայեցիս ի լեզու հեբրայեցւոց. բայց յունարէն Ղուկայ թարգմանեաց զնա եւ ետ յունաց. վասն այնորիկ նմմանեալ գտանին գիրք թարգմանութեան այսր թղթոյ զրոյն զործոց առաքելոցն: Եւ զի չէ գրեալ ի սկիզբն թղթոյն Պաւղոս առաքեալ, վասն որոյ առ հեբրայեցիսզրեաց նա, զի կանխեցի՝ յառաջագոյն կալան ի վերայ նորա կարծիս. եւ իմաստութեամբ արար նա զայս, զի մի իսկզբանն իսկ դարձուցէ զնոսա զի լուիցեն նմա: Մինչդեռ իշանէր ի բան անդր, յաւել եւ ասաց [զի ասէր] որպէս ասէր երէցն երանելի[2], եթէ վասն զի տէր մեր [առաքեալ] յԻսուծոյ ամենակալ(է) [որ][3] առաքեցաւ առ հեբրայեցիս, վասն այսորիկ խոնարհութեամբ արար զայս Պաւղոս: Եւ վասն զի առ հեթանոսս առաքեցաւ նա, ոչ գրեաց զանձն իւր առաքեալ հեբրայեցւոց, յաղագս պատիւ առնելոյ տեառն մերոյ. եւ քանզի չէր նմա հարկ գրել առ հեբրայեցիս, զի նա բարոյ հեթանոսաց էր եւ ոչ նոցա" (Եկ. Պատմ., էջ 449–450):	"Բայց ասաց նա (Որոգէնէս) զարձեալ վասն թղթոյն (յօր. թղթոցն) հեբրայեցւոց յորժամ թարգմանէր թէ տիպք բանի թղթոյն հեբրայեցւոց ոչ տգէտ է մեկնութիւն նորա, որպէս եւ ինքն առաքեալ խոստովան լինի վասն անձին իւրոյ թէ տգէտ էր նա բանիւ իւրով. զի կորովութեամբն արգելեալ[4] եւ յարմարեալ է Թուղթս այս յաւղապատ զարդագիր բանիւք իւրովն ըստ յոյն լեզուի առաւել քան զայլ թուղթս առաքելոյ եւ խոստովանէ ամենայն մարդ թէ[5] տեղեակ է նա ընդել զընտրութիւնս մեկնութեանց...: Եւ յետ այսորիկ յաւել նա եւ ասաց. զի ես ասէ հաստատեմ եւ ասեմ թէ միտք որ են յայսմ թղթի առաքելոյ են. իսկ մեկնութիւն եւ կարգ բանի սորա այլոյ ուրումն է... Բայց պատմութիւն որ եհաս առ մեզ վասն սորա, ասեն եղեմենտոս զրեաց զսա, այն որ ասի եթէ էր նա եպիսկոպոս եկեղեցւոյն հռովմայեցւոց եւ այլք ասեն թէ Ղուկաս զրեաց զնա, այն որ զաւետարան եւ զգործս առաքելոցն զրեաց" (Եկ. Պատմ., էջ 473–474):	"Են ոմանք որ ասեն թէ բնաւ ամենեւին իսկ չէ գրեալ զԹուղթս զայս Պաւղոսի, մի՝ վասն անուան իւրոյ, զի չէ գրեալ ի սմա, որպէս եւ յայլ ընկերս իւր եւ երկու՝ զի եւ ոչ ինքն իսկ տիպք կերպարանաց սորին թղթոյ նման ինչ է ընկերաց իւրոց...: Սոքին իսկ այսորիկ ասեն թէ հեբրայեցերէն գրեաց զնա եւ ոչ յունարէն եւ վասն զի հան զնա կղեմենտէս ի հեբրայեցւոց անտի ի յոյն անդր, ի ձեռն տպոց կերպարանաց բանիցն կարգելոյ կղեմենտեայ կարծեցաւ թէ իցէ այս: ...ի սկզբան թղթոյն... ընդէր ոչ գրեաց զնա (զանունն). զուցէ արդեւք առաքելոյն ցայն վայր անդ էին. եւ վասն զի նոցա առեալ էր պատուէր վասն առաքելութեան թլփատութեան, որպէս եւ ինքն առ հրաման վասն առաքելութեան հեթանոսաց...:"	"Եբրայեցւոց թուղթս՝ թուի թէ չիցէ Պաւղոսի վասն նկարագրին եւ վասն ոչ ի զլուխն կարգելոյ զիւր անունն, որպէս եւ յայլ թուղթսն...: Փոխելոյ նկարագրի թղթոյս յայտնի են պատճառք, զի առ եբրայեցիսն նոցին բարբառուն գրեալ, յետոյ ասեն թարգմանեցաւ, ոմանք թէ ի Ղուկայ եւ այլք թէ ի Կղեմայ, զորոյ եւ զնկարագիրն իսկ ողջ ածէ: Բայց չգրելոյ զանունն ի թղթի աստ պատճառն ի դէպ են, զի հեթանոսաց առաքեալ էր Պաւղոս եւ ոչ հրէից, բանզի ձեռն տուեալ էր Պետրոսի եւ այլոց առաքելոցն հաւանութեան, զի ինքն ...ի հեթանոս եւ պետրոսականք ի թլփատութիւն...:"

---

[1] Սրբոյն Եփրեմի մատենագրութիւնք. Վենետիկ 1836, գ., էջ 194–197:

[2] Տես Zahn, Geschichte des Neutestamentlichen Kanons, I, էջ 284.

[3] [ ]ի մէջ անցուցած բառերը ջնջելի են, ( )ի մէջ դրուածը՝ յաւելի, տես եւ Preuschen, Eusebius Kirchengeschichte, Buch VI und VII. Aus dem Armenischen übersetzt, Leipzig 1902, էջ 19.

[4] Preuschen, անդ. էջ 33 կ'ուղղէ "յարդարեալ":

[5] Der Armenier hat , (որ) fälschlich durch թէ übersetzt, Preuschen, անդ. էջ 33.

Վերջագիրք: — Այս խորագրին ներքեւ կը գտնենք պաւղոսեան թղթերու իւրաքանչիւրին վերջը կցուած իսկապէս եւթաղեան դասական մեծ ծանօթագրութիւնները, որոնք խմբագրուած են ցոյց տալու թէ որ քաղաքներէ եւ որոնց ձեռքով գրուած են թղթերը եւ քանի՛ տունք ունի իւրաքանչիւրը (տես v. Soden, էջ 666): Հետաքրքրական է շեշտել այս տեղ թէ Անանիա Շիրակացի՝ զիտնալով հանդերձ թէ "Եւթաղ Աղեքսանդրացի հրաշագան յօրինուածովք ... զտոհմս կարգեաց„ (Պտմ., էջ 139), իր յօրինած տողաչափութեան մէջ (Անանիայի Շիրակունւոյ համարողի... թիւք որշափութեանց Նոր կտակարանաց) կը հետեւի ինքնայատուկ տողաչափութեան մը, այնպէս որ "ամենայն ապահովութեամբ կրնանք ըսել թէ Անանիա հետեւած չէ Եւթաղի„ (Փէրհատեան, Հանդ. Ամս. 1908, էջ 22, տես նաեւ Lüdtke, Die Stichometrie der Bibel nach Ananias von Širak, Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1913, էջ 216—220):

Յիշատակարան: — Խնդիր չկայ այլեւս թէ եւթաղեան Autographon ըլլալէ առելի հնագոյն ձեռագրի մը ընդօրինակութիւնն է պարզապէս ու այն նոյն իսկ սխալներով (Corssen, Gött. gel. Anzeiger, 1899, թ. 9) Cod. Hի յիշատակարանը (Omont, Notice sur un très ancien manuscrit grec en onciales des épitres de Saint Paul, էջ 189), որուն իսկական հեղինակը նոյն է այն գրողին հետ, որ խմբագրեց յառաջաբանները (Ehrhard, Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1891, էջ 389—390), քանի որ յիշատակարանը բովանդակութեամբ եւ ոճով սերտ առընչութիւն ցոյց կու տայ յառաջաբաններուն հետ՝ because it agrees with them in style and contents (Conybeare, The date of Euthalius, Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft, 1904, էջ 49) եւ ունի այնքան բարձր հնութիւն, որքան Պաւղոսի վկայութիւնը (v. Soden, 366, 680): Եւթաղի յատուկ միեւնոյն ոճին, հնութեան միեւնոյն դրոշմին ու դասական հայ լեզուին միեւնոյն նկարագրին բաժանակից են ի հարկէ նաեւ "ընդարձնացան զիրքս այս ըստ Կեսարացւոց արձանակաց որ կան յարկեղս գրոց սրբոյն Պամփիլեայ իւրովք[1] ձեռաւք գրեալ„ փոքրիկ գրութիւնը, "Թելադրութիւն„ն (προσφώνησις) ու "Պատասխանի„ն (ἀντίφρασις) եւ հետեւաբար չկայ հաւանականութիւն կարծելու Robinsonի հետ թէ յիշատակարանին առաջին մասը (= գրեցի եւ կարգեցի) եւթաղեան սկզբնաւորութեան տպաւորութիւն ձգելու համար եւթաղեան ոճի նմանողութեամբ յերիւրուած

[1] "իւրովք„ (= αὐτοῦ) չկայ Cod. Neapol.ի մէջ, իսկ Cod. Hի մէջ անընթեռնելի է. Montfaucon (Bibl. Coislin., էջ 262) Y տառը միայն նշմարած է հոն եւ անփոփոխ արտագրած: Αὐτοῦի գոյութիւնը սակայն անհրաժեշտ պէտք է այս տեղ եւ եւթաղի բնագրին մէջ կար երբեմն ինչպէս կը հաստատէ հայ թարգմանութեան "իւրովք ձեռաւք„ ընթերցուածը. Zahn կը գրէ այս մասին. In der Tat ist das αὐτοῦ unerlässlich. Denn hinter dem Satz "es wurde aber das Buch kollationiert mit dem in Cäsarea befindlichen Exemplar der Bibliothek des heiligen Pamphilius„ würden die Worte χειρὶ γεγραμμένον ohne αὐτοῦ nur den absurden Gedanken ergeben, dass die Hs in Cäsarea "mit der Hand geschrieben„ und nicht durch eine Schreibmaschine oder eine Druckerpresse hergestellt sei. Schon darum ist der Vorschlag v. Sodens S 681 unannehmbar, dieses αὐτοῦ, dessen Echtheit er anerkennt, zu προσφώνησις zu ziehen, was heissen soll, dass auch diese "Ansprache„ von demselben Mann herrühre, aber nicht etwa von dem zuletzt genannten Pamphilus, sondern von dem vorher in erster Person von sich redenden Euagrius. Überdies weiss jedermann, dass dies nicht durch αὐτοῦ, sondern durch τοῦ αὐτοῦ auszudrücken wäre (Neue kirchliche Zeitschrift, 1904, էջ 322—323).

ըլլայ, ինչպէս Պաւղոսի վկայաբանութիւնը, իսկ երկրորդ մասը (= ընդարձինակեցան) յաւելուածն ըլլայ գրչի մը, որ Կեսարիոյ Մատենադարանին մէջ յետնագոյն ժամանակաշրջանի մը սրբագրած ըլլայ եւթաղեան ընդօրինակութիւն մը (Euthaliana, էջ 75): Զօհրապեան դեռ անծանօթ յիշատակարանին յոյն բնագրին գոյութեան Փիլեմոնի թղթոյն վերջը կցած է պատշաճ ծանօթութիւն մը թէ "սաղէն յաւարտ պաւղոսեան թղթոցս յարեն գրչագիրք այլ եւս կցկտուր սասացուածս ինչ թերեւս Եւթաղեայ. ընդ որս եւ այն թէ "ընդօրինակեցան գիրքս այս„ եւ այլն: Զօհրապեանի շատ ուղիղ այս ենթադրութիւնը կը ջանայ կարծես շարափոխել Սարգիսեան "ընդօրինակեցան գիրքս այս ըստ կեսարացւոյ օրինակաց„ խօսքը Ս. Ղազարու Մատենադարանին Թ. 1322 Ձեռագրին ընդօրինակութեան համար ալ թերեւս արձանագրուած ըլլալու մասին խնդիր յուզելով տարօրինակօրէն (Եւագր, էջ ճ). Նոյն Սարգիսեան, որ եւթաղեան հարցին ուսումնասիրութեան կը նուիրէ այնքան ընդարձակ տեղ Եւագրի հրատարակութեան յառաջաբանին մէջ, չի գիտեր զարմանալիօրէն թէ Թ. 1322 ձեռագրէն իր արտագրած ու հրատարակութեան տուած "ամենահետաքրքրական յիշատակագրութիւնքն„ (անդ, էջ ՂԸ), բազմիցս ուսումնասիրուած ու զանազան առիթներով տպագրուած են ստէպ, այսպէս միայն հնագոյն հրատարակութիւնները յիշելու համար, 1877ին, 1888ին եւ 1895ին Բազմավէպի մէջ (էջ 206, 297 եւ 210), 1884ին Սրուանձտեանցի Թորոս աղբարին մէջ, Բ. (էջ 264) 1889ին Զարբհանալեանի Մատենադարանին մէջ (էջ 139), 1892ին Հանդէս Ամսօրեայի մէջ (էջ 214) եւ 1900ին Նորայրի Կորիւն վարդապետին մէջ (էջ 478):

Նաւարկութիւն Պաւղոսի Առաքելոյ ի Հռոմ: — Յոյն ձեռագիրներու մէջ այս փոքրիկ հատուածը πλοῦς Παύλου տեղափոխութիւններու ենթարկուած է՝ զետեղուելով երբեմն Գործք Առաքելոցի երբեմն Կաթ. թղթոց եւ երբեմն Պաւղոսի թղթոց վերջը[1], իսկ Հայ ՁՁներու մէջ միշտ կը դրուի "Գրեցի եւ կարգեցի„էն անմիջապէս վերջ, ուրեմն Պաւղոսի թղթոց ծայրը ուր մասնաւորապէս անյարմար է[2]: Robinson առանց ըսելու թէ ինչո՞ւ՝ կը մերժէ գրութեանս հարազատութիւնը (էջ 27). Հայ բնագրին ոսկեղինիկ բարբառը սակայն ուժգնօրէն կը բողոքէ աղիկամի այս ժխտումին դէմ (v. Soden, էջ 178):

Ընթացք Պաւղոսի առաքելոյ: — "Վիճակագրական շոր այս հատուածը[3]„, որ յոյն բնագիրներու մէջ կը կոչուի ἀποδημία եւ քիչ անգամ՝ ἀποδημίαι կամ՝ περίοδοι Παύλου եւ կը գտնուի յոյն ՁՁներու մէջ ստէպ Գործք Առաքելոցէն եւ ցանցառ Պօղոսի

---

[1] Այսպէս α 65, α 70, α 101, α 133, α 139 (?), α 178 եւ δ 150 (?) Կաթ. Թղթոց վերջը, α 132, α 172, α 481 Գործք Առաքելոցի վերջը, իսկ α 2000 Պաւղոսի Թղթոց վերջը (v. Soden, էջ 366).

[2] "Ցամենայն ասատուածաշունչ գիրս գտանին օրինակք նաւարկութեանս. եղեալ զկնի թղթոցն Պաւղոսի„, Զքարեան, Քանգարան հայ. հին եւ նոր դպրութեանց, Գ, էջ ԺԴ: Կը սխալի հետեւաբար Zahn երբ կը գրէ Es fehlt in H und bei den Armeniern an dieser Stelle ein im Neapolitanischen ungeschickt genug hier zwischeneingeschobenes Stück über die Seefahrt des Paulus nach Rom, Neue kirchliche Zeitschrift, 1904, էջ 322, ծանօթ. 3:

[3] Eine ganz mechanische Aufzählung der in Ac verzeichneten Reisestationen des Pls., ein trockenes statistisches Excerpt (v. Soden, էջ 367).

թղթերէն յառաջ, իսկ հայ ՁՁներու մէջ միշտ Գործք Առաքելոցէն յառաջ (v. Soden, էջ 367) ոչ միայն Robinson (էջ 26), այլ նաեւ Zacagni (Praef. LXVI), Ehrhard (Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1891, էջ 389) եւ v. Soden (էջ 367) կը համարին անվաւեր[1]: Հայ թարգմանութեան սակայն իսկապէս դասական լեզուն եւ հետեւաբար բնագրին անվիճելի բարձր հնութիւնը այս հեղինակութիւններու կարծիքները չի վաւերացներ եւ զրոյցիւնը կը մնայ ստացուած իր բուն սեփականատիրոջ՝ Եւթաղի: Ընթացքի հայ թարգմանութեան բնագիրը կը վերջանայ "անտի եմուտ ի Հռոմ՝ եւ վարդապետեաց ժամանակս սակաւս, յետոյ ի նոյն Հռոմ վկայեաց", այսպէս եւ Zacagni, էջ 425, մինչդեռ ուրիշ յոյն ՁՁներու մէջ, որովհետեւ Պաւղոսի մահուան պարագաները զրոյցեանս մէջ շատ համառօտ կը յիշատակուին, հարկ համարած են զրչագիրներն Առաքելոցն վախճանը աւելագոյն մանրամասնութիւններով լուսաբանել ու կցել հետեւաբար զանազան յաւելուածներ, տես այս մասին, v. Soden, էջ 368—369: Սարգիսեան, որ Եւթաղեան հարցը յատկապէս ուսումնասիրած է, կ'անգիտանայ զարմանալիօրէն թէ Մայր Ցուցակի մէջ իբրեւ նորութիւն հրատարակութեան տուած իրեն անծանօթ այս ընթացքը (էջ 69) տպուած է արդէն ի մէջ այլոց 1532ին Oecumeniusի վերոնեզեան հրատարակութեան եւ 1698ի Zacagniի եւթաղեան հրատարակութեան մէջ: Սանտարեան վարժարանի Ձեռագրաց Ցուցակին մէջ "շրջագայութիւն" (ուրեմն περίοδοι) անուամբ է որ կը յիշատակէ Աճառեան զրոյցիւնս՝ "Պաւղոսի շրջագայութիւնը մէկ սիւնակ" (Թ. 26), որ չեմ կարծեր թէ բնագրին մէջ գործածուած բառն ըլլայ, այլ Աճառեանի պատահմամբ կիրարկած մէկ բացատրութիւնը:

"Աղերս Եւթաղի": — Եւթաղեան համբաւաւոր Աղերսը, որ Կարենեան Ցուցակի մէջ "Աղօթք Եւթաղեայ" ալ կոչուած է (Թ. 219), Նոր Կտակարանի հայերէն ձեռագիրներու մէջ կը գտնուի միշտ Ցուղայի թղթոյն ծայրը՝ "զրեթէ ամենայն զրչագիրք... աստէն յետ Ցուղայի թղթոյն դնեն զԱղերսն Եւթաղի" (Զօհրապեան, էջ 864)[2]. եւ որովհետեւ Ցուղայի թուղթը Հոգեզալստեան նախատօնակին սահմանուած ընթերցուածներու շարքին մէջ կը հիւրընկալուի ճաշոցներու մէջ, առաքելական

[1] Կը մնայ ինձ համար առեղծուած Սարգիսեանի տարօրինակ սա տողերը. "Ներկայացման այս անցուկ շրջանակիս մէջ... որոշակի կը տեսնուի երկու էական ճշմարտութիւններ. այսինքն են նախադրութեանց, վերջաբանի եւ Պօղոսի ուղեւորութեան կամ նաւարկութեան ձեռնարկումը. որոնց մասին շատ գիտնականներն դեռ կը հակասեցնին կատարելապէս" (Տեւագր. էջ ճԺ). Սարգիսեան "ընթացքը" կը նոյնացնէ "նաւարկութեան" հետ, որ սակայն առանձին զրոյցիւն մըն է եւ կը կոչուի ոչ թէ ձեռնարկ, այլ πλοῦς:

[2] Սարգիսեան անգիտակ թէ հայ ՁՁներու մէջ "Աղերս"ը միշտ անբաժան է Ցուղայի թղթէն՝ կը գրէ Մայր Ցուցակին մէջ "... այլ որ զարմանալին է՝ Եւթաղի Աղերսին իսկ Պօղոսի թուղթերէն աւելի նախապատիւ տեղ դրուած է", ու կարծեցեալ այս նախապատուութիւնը մեկնելու համար կը փութայ իսկոյն կարկատել սա տողերը "այս բանս ուրիշ կերպ դժուար է մեկնել, բայց եթէ ասել որ այս օրինակիս գրութեան ժամանակ ոչ միայն Յայտնութեան գիրքն, այլ եւ Եւթաղի աղերսն արդէն մեծ հեղինակութիւն ստացած էին եւ կամ՝ ընդհակառակն ազատամտաց ոմանց կողմանէ դաբեալ վէճեր ծագած էին անոնց վաւերականութեան վրայ ուստի զանոնք յարգելի ընելու համար՝ մինչեւ նաթոդիկեայց թուղթերը յառաջ մատուցեր են" (էջ 14—15): Անհարկի այս տողերն ակամայ յառաջ կը բերենք ցոյց տալու թէ որքան քիչ պատրաստութիւն ունեցած է Սարգիսեան եւթաղեան հարցը մասնաւոր ուսումնասիրութեան նիւթ ընելու:

թողնէն միշտ անբաժան Աղերսն ալ ծիսական այս կարգադրութեան շնորհիւ կ'անցնի միջնորդաբար ճաշոցներու մէջ. Petermannի Realenzyklopädie für protestantische Theologie und Kircheի Բ. տպագրութեան մէջ Armenien բառին տակ (I, էջ 668) այս մասին հաղորդած տեղեկութիւնէն ծանօթանալով Dobschütz եւթաղեան յոյն բնագիրներու շարքին մէջ անծանօթ այս գրութեան գոյութեան՝ կը փութայ տալ նոյնին զերմաններէն թարգմանութիւնը եւ կը յաւելու՝ schwere Schicksale scheint der Mann durchlebt zu haben, der dieses in der Stimmung dem Kohelet verwandte Selbstbekenntnis niederschrieb. Dass es in der armenischen Kirche gottesdienstliche Verwendung fand, ist höchst beachtenswert (Euthaliusstudien, 1899, էջ 114—115): Ցեռոյ է որ կը յաջողի v. der Goltz երեւան հանել Կ. Պոլիս (Ղալբի) πρὸς ἐμαυτὸν խորագրին ներքեւ Աղերսին յոյն բնագիրը (Cod. α 54), զոր կը հրատարակէ v. Soden (էջ 648): Բնագրին եւ թարգմանութեան համեմատութիւնը թոյլ կու տայ նկատել իսկոյն թէ հայ թարգմանութեան մէջ Եւթաղի անունը փոխադրուած է խորագիրներու մէջ, մինչ the greek of the prayer has the name embedded in the text itself (Conybeare, The date of Euthalius, Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft, 1904, էջ 45) այսպէս՝ ταῦτ' ἐγὼ πρὸς ἐμαυτὸν πάντα γράφω νῦν καὶ πρὸς ἑστίαν πατρὸς ἐμοῦ τὴν τρισαθλίαν Εὐθάλιος. Հայ թարգմանիչը πρὸς ἑστίαν (= "առ բնտանիս") երկրորդական շատ անյարմար նշանակութեամբ ("առ սնունդ") առնլով հատուածին բուն իմաստը հիմովին մթագնած է արտաքսելով միաժամանակ եւ Եւթաղի անունը՝ "զբեմ անձամբ անձին իմում՝ եւ առ սնունդ հաւր իմոյ զբազում թշուառութիւնս իմ[1]": Zacagni ծանօթ էր πρὸς ἐμαυτὸν խորագրին, յոյն ձեռագիրներու մէջ պահուած սա միակ տողէն՝ καὶ τὸ πρὸς ἐμαυτὸν στίχοι κζ', բայց բնագիրը չունենալուն չէր կարող ի հարկէ ըմբռնել յոյն նախադասութեան իսկական իմաստը եւ տալ ուղիղ թարգմանութիւնը, հետեւաբար et quae ad meipsum pertinent, versus XXVI՝ կը մնար մութ եւ անըմբռնելի, locus obscurus, de cuius sensu mihi nondum liquet (էջ 513, ծանօթ. 3) եւ կ'առաջնորդէր Dobschützը անտեղի ենթադրութիւններու (Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1893, էջ 66, ծանօթ. 1): Սարգիսեան մոռնալով անտարակոյս թէ եւթաղեան դասական Աղերսը՝ Եւագրի սեփականելու դիտումով ընդարձակօրէն զուգադրած է "հինգերորդ դարում յունարէնէ թարգմանուած" (Եւագր, էջ ՂԳ) եւագրեան դասական հատուածներու (անդ, էջ ՃԼԶ—ՃԼԸ) եւ այլուր աւելի որոշ արտայայտուած է թէ Աղերսի "շարադրութեան լեզուն իսկ ոսկեդարեան է" (անդ, էջ ՃԻԴ), Մայր Ցուցակի մէջ կը գրէ անըմբռնելի սա տողերը՝ "Գէորգ վարդապետ (Սկեւռացին) ալ գրած կամ թարգմանած է Եւթաղի Աղերսն" (Ա, էջ 62): Աղերսը հայ ձեռագիրներու մէջ տեսահամար չունի:

[1] Die mannigfaltigen Unglücksfälle, welche Euthalius zu seiner trübseligen Resignation geführt haben, betrafen nicht ihn allein, sondern zugleich die Familie seines Vaters und ihn nicht um seiner persönlichen Überzeugung willen, sondern ihn als Glied seiner unglücklichen Familie, daher spricht er im Pluralis, wo er sie beschreibt, und nur, wo er sie ausspricht, was er daraus gelernt hat, im Singular, Zahn, Neue kirchliche Zeitschrift, 1904, էջ 315, ծանօթ. 1.

Բ.

ԵՒԹԱՂԵԱՆ ԼՈՒՍԱՆՑԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՀԱՏ ՁԵՌԱԳԻՐՆԵՐՈՒ ՄԷՋ

Quod autem de textus S. in particulas distinctionibus iam verba facimus, illud omnino notandum, ab initio canonis N. T. ad exitum fere saeculi quarti, textum graecum Actorum et Epistolarum, continuo quodam tenore ductuque exaratum incessisse; nullis capitulis, alteriusve generis insignioribus segmentis distinctum (Mill, Nov. Test., proll 905). Սոյն գործին առաջին անգամ՝ ձեռնարկեց, ինչպէս տեսանք, անուամբն հայր մի, որ Եւթաղի հաւատարմութեամբ, աշխատասիրեց նախ «զլխոցն դիր», միւնոյն հայրն էր անտարակոյս որ գլխագրգռութիւններն ալ յօրինեց ու զետեղեց զանոնք ad oram codicis (Mill, անդ): Եւթաղ օգտագործեց անուամբն այս աշխատասիրութիւնը, ինչպէս ինքն անձամբ կը յայտարարէ՝ «Նախ զգլխոցն դիր կարգեսցուք, զոր ուրուսմն խնամարանոյ եւ բրիատուասիրի ի հարցն մերոց աշխատեալ է», կամ՝ «ի հարցն եւ ի վարդապետաց զաւրինակն եւ զպայմանն ընկալեալ եւ շահեալ ձեռն ի գործ արկանելիք նիազութեամբ գլխակարգութեանն»[1]: Նոր Կտակարանը լուսանցագրութիւններով այնպէս յատուկ գլուխներու բաժներով ու գլուխներու ստորաբաժանումներու ենթարկելով չգտնացաւ սակայն Եւթաղ, այլ ինչպէս նկատեցինք, նախաձեռնութիւնն ունեցաւ[2] Նոր Կտակարանի միապաղաղ բնագիրները բաժներու ինքնայատուկ լուսանցագրութիւններով որոշ ընթերցուածներու, նոյնպէս հեթանոս եւ բրիատոնեայ հեղինակներու հետեւողութեամբ՝ անելու կամ սահքներու[3]: Իր կազմած աստուածեղէն վկայութեանց բովանդակութիւններն ալ զետեղեց ի լուսանցս բնագիրներու կողքին եւ վերջապէս Պաւղոսի թղթոց լուսաբանութեան ծառայելու համար դրաւ ի լուսանցս մի քանի հետաքրքրական ծանօթութիւններ ու տեղեկութիւններ: Լուսանցքներու վրայ զանազան թիւերու մէջ անխուսափելի շփոթումներու առաջն առնելու համար անտարակոյս զործածեց Եւթաղ, ինչպէս յիշեցինք, նոյազոյն մելան՝ սեւ, կարմիր եւ կանաչ (կամ՝ կապոյտ):

---

[1] *Veri simile est ad patrem hunc veterem, fortasse ad auctores τίτλων, qui evangeliis praefixi sunt, spectavisse Euthalium dum scribebat in praefatione breviarii capitum ad actus: ἐκ πατέρων ἡμεῖς λαμβάν, Gregory, Prolegomena, էէ 157.*

[2] *Չի ոչ զոր յայնցանէ — կը յայտարարէ Եւթաղ — որք ասուածեղէն բանին նեղն պատգամաւորք մինչեւ ցայսաւր գիտէի թէ վասն զոցս այսոցիկ փոյթ յանձին կալեալ եցոյց զկերպարանս աշխատութեան, քանզի ոչ իսկ այնպէս յանդուգն եւ ժպիրն էի նթէ զայլոց Հան վասնակոց յիս առնալ անհնայ թշնամանէի տկարութեամբ սակաւ գիտութեանս մերոյ զընթերցուածոցն ընտրութիւնս:*

[3] *Usi sunt veteres στίχῳ hoc mensura librorum cum poematum tum orationum prosarum, ut Diogenes Laertius (De vita et mor. philosoph lib 5, cap. 28) refert Aristotelis opera stichos 445270 continere, Hieronymus (Catal. script. eccles cap. 117) Gregorii Nazianzeni opera triginta millia versuum continere... Apud Eusebium dicitur epistula Iesu ad Abgarum paucos stichos continere (Hist. eccl. I, 13, որ զժբախտաբար հայ թարգմանութեան մէջ կը պակսի) et Origines adsecerat Paulum paucos stichos ad ecclesias misisse et Iohannem epistolam perpaucorum stichorum reliquisse et Iohannis epistulas secundam et tertiam stichos non centum facere, Haec omnia ad στίχους eos pertinent quibus spatium certum definitur et quod sciam non nisi huiusmodi στίχοι commemorantur in subscriptionibus librorum Nov. Testamenti, Gregory, Prolegomena, էէ 112–113 Յետ եւ վարդ, էէ 29|30:*

Եւթաղեան այս լուսանցագրութիւնները փոխադրուած են լիակատար եւ անփոփոխ Նոր Կտակարանի հայ թարգմանութեան լուսանցքներուն վրայ, ուստի սակայն ժամանակի ընթացքին որոշ ձեռագիրներու մէջ զանազան պատճառներով մնասմի կամ ամիրողջովին դուրս են վտարուած. արտաքսումներու եւ զանցառումներու պատճառները վերն արդէն թուեցինք: Ձեռագիրներու փոխադարձ ձեռնտուութեամբ սակայն կարելի է բարեբախտաբար դեռ վերակազմել եւթաղեան լուսանցագրութիւններու գրեթէ ամիրողջական պատկերը: Առ այս կը նուիրուին հետագայ տողերը:

ԹՈՒՂԹՔ ՊԱՒՂՈՍԻ:

ԸՆԹԵՐՑՈՒԱԾՔ: — Հռովմ. ընթերցուածք և: — Ա. 1՝ Բ ընթերցուած[1] ա, ԱԲԸ չիք: — Ե. 1՝ ԱԲԸ ընթերցուած բ: — Թ. 1՝ նոյնք ընթերցուած գ: — ԺԲ. 1՝ ԱԲ ընթերցուած դ, Ը չիք: — ԺԵ. 1՝ ԱԲԸ ընթերցուած ե:

Ա. Կորն. ընթերցուածք և: — Ա. 1՝ ԲԸ ընթերցուած ա, Ա չիք: — Է. 1՝ ԱԲԸ ընթերցուած բ: — Ը. 1՝ նոյնք ընթերցուած գ: — ԺԲ. 1՝ նոյնք ընթերցուած դ: — ԺԵ. 1՝ նոյնք ընթերցուած ե:

Բ. Կորն. ընթերցուածք դ: — Ա. 1՝ Բ ընթերցուած ա, ԱԸ չիք: — Դ. 7՝ ԱԲԸ ընթերցուած բ: — Ը. 1՝ Ա ընթերցուած գ, ԲԸ չիք: — Ժ. 1՝ ԱԲԸ ընթերցուած դ:

Գաղ. ընթերցուածք բ: — Ա. 1՝ Բ ընթերցուած ա, ԱԸ չիք: — Գ. 15՝ ԱԲԸ ընթերցուած բ:

Եփես. ընթերցուածք բ: — Ա. 1՝ Բ ընթերցուած ա, ԱԸ չիք: — Գ. 1՝ ԱԲԸ ընթերցուած բ:

Կող. ընթերցուածք բ: — Ա. 1՝ ԲԸ ընթերցուած ա, Ա չիք: — Գ. 18՝ ԱԲ ընթերցուած բ, Ը չիք:

Ա. Թես. ընթերցուած ա: — Ա. 1՝ Բ ընթերցուած ա, ԱԸ չիք:

Բ. Թես. ընթերցուած ա: — Ա. 1՝ Բ ընթերցուած ա, ԱԸ չիք:

Եբր. ընթերցուած գ: — Ա. 1՝ Բ ընթերցուած ա, ԱԸ չիք: — Զ. 11՝ ԱԲԸ ընթերցուած բ: — ԺԱ. 1՝ նոյնք ընթերցուած գ:

Ա. Տիմ. ընթերցուած ա: — Ա. 1՝ Բ ընթերցուած ա, ԱԸ չիք:

Բ. Տիմ. ընթերցուած ա: — Ա. 1՝ Բ ընթերցուած ա, ԱԸ չիք:

Տիտ. ընթերցուած ա: — Ա. 1՝ Բ ընթերցուած ա, ԱԸ չիք:

Փիլեմ. ընթերցուած ա: — Ա. 1՝ Բ ընթերցուած ա, ԱԸ չիք:

ԳԼՈՒԽՔ: — Հռովմ. Գլուխք ԺԹ: — Ա. 18՝ ԳԴ ա[2], ԱԲԸ չիք: — Բ. 11՝ ԲԴ բ, միւսն. չիք: — Գ. 1՝ ԲԳԴԸ գ, Ա չիք: — Դ. 9՝ ԲԳԴԸ դ, Ա չիք: — Ե. 1՝ ԲԳԴԸ ե, Ա չիք: — Ե. 12՝ ԲԳԴ գ, Ա չիք, Ը կը դնէ համար 6: — Զ. 1՝ ԲԳԴԸ է, Ա չիք: — Զ. 22՝ բոլորը բ:

---

1 Դիտել կու տամ թէ 22ներու մէջ ընթերցուած, գլուխ եւ տուն կամ ստիր բառերը երբեմն բոլորովին զանց կ'առնուին եւ երբեմն կը գրուին զանազան համառօտագրութիւններով այսպէս ընթ ընթն ընթեր ընթերց ընթերցու ընթերցուա, գլ գլխ, ստ եւ այլն: — 22ներու համառօտագրութիւններու մասին տես յաջորդ գլուխը:

2 Ը կապոյտով կը լուսանցագրէ գլուխներու թիւերը. հմմտէ եւ Սարգիսեանի ծանօթութիւնը, Ցուցակ Ա., էջ 25:

— Է. 7՝ բոլորը Թ: — Է. 14՝ ԱԲԳԸ ժ, Գ կը դնէ համար 12: — Է. 25՝ բոլորը ժա: — Ը. 18՝ ԲԳԴԸ ժը, Ա կը դնէ համար 3: — ԺԱ. 1՝ ԲԳԴԸ ժզ, Ա չիք: — ԺԲ. 1՝ բոլորը ժէ, գլուխս ունի է ստորաբաժանում՝ ԺԲ. 1՝ ԱԲԳԸ ա[1], 3՝ ԱԲԸ բ, Գ չիք, 11՝ ԱԲԳ գ, Ը չիք, 17՝ ԱԲԳԸ դ, ԺԳ. 1՝ նոյնք և, 11՝ նոյնք զ, ԺԴ. 1՝ նոյնք է: — ԺԵ. 1՝ ԲԳԴԸ ժը, Ա չիք: — ԺԵ. 14՝ նոյնք ժԹ, Ա չիք:

Ա. Կորն. գլուխք Թ: — Ա. 10՝ ԱԲԳԸ ա, Գ չիք, գլուխս ունի և ստորաբաժանում՝ Ա. 10՝ ԱԲԸ ա, Գ չիք, Բ. 6՝ ԱԲԳԸ բ, Գ. 4՝ ԲԸ գ, ԱԳ չիք, — դ եւ և ստորաբաժանումներու Թիւերը կը պակսին ինծի ծանօթ ձեռագիրներու մէջ: — Գ. 21՝ ԲԳԴԸ ը, Ա չիք: — Զ. 1՝ բոլորը գ, գլուխս ունի ը ստորաբաժանում՝ Զ. 1՝ ԲԸ ա, ԱԳ չիք, 15՝ ԲԸ բ, ԱԳ չիք: — Է. 1՝ ԲԳԴԸ դ, Ա չիք, գլուխս ունի զ ստորաբաժանում՝ Է. 1՝ ԲԸ ա, ԱԳ չիք, բ եւ գ ստորաբաժանումներու Թիւերը կը պակսին ինծի ծանօթ ձեռագիրներու մէջ: — Ը. 1՝ բոլորը և, գլուխս ունի և ստորաբաժանում՝ Ը. 1՝ ԲԳԸ ա, Ա չիք, բ ստորաբաժանումի Թիւը կը պակսի ինծի ծանօթ ձեռագիրներու մէջ, Թ. 19՝ ԲԸ գ, ԱԳ չիք, Ժ. 14՝ ԲԸ դ, ԱԳ չիք, 23՝ ԲԳԸ և, Ա չիք: — ԺԱ. 1՝ ԲԳԴԸ զ, Ա չիք: — ԺԱ. 17՝ ԲԳԸ է, ԱԳ չիք: — ԺԲ. 1՝ բոլորը ը, գլուխս ունի զ ստորաբաժանում՝ ԺԲ. 1՝ ԲԸ ա, ԱԳ չիք, 31՝ ԳԸ բ, ԱԲ չիք, ԺԴ. 1՝ ԳԸ գ, ԱԲ չիք: — ԺԵ. 1՝ բոլորը Թ, գլուխս ունի դ ստորաբաժանում՝ ԺԵ. 1՝ ԲԳԸ ա, Ա չիք, 20՝ ԲԳԸ բ, Ա չիք, 35՝ ԲԸ գ, ԱԳ չիք, 45՝ ԲԸ դ, ԱԳ չիք:

Բ. Կորն. գլուխք ժ: — Ա. 3՝ ԱԳԴԸ ա, Բ կը դնէ "ընթերցուած ա"ի տակ 1. համարին կից: — Ա. 21՝ բոլորը ը: — Բ. 12՝ ԱԳԴԸ գ, Բ չիք: — Գ. 4՝ ԱԳԸ դ, ԲԳ չիք: — Դ. 1՝ բոլորը և: — Դ. 7՝ բոլորը զ: — Ե. 11՝ ԱԲԳԸ է, Գ կը դնէ համար 12: — Է. 4՝ ԲԳԴԸ ը, Ա չիք: — Ը. 1՝ ԱԳԴԸ Թ, Բ չիք, գլուխս ունի բ ստորաբաժանում՝ Ը. 1՝ Ը ա, միւսն. չիք, 16՝ ԲԸ բ, միւսն. չիք: — Ժ. 1՝ բոլորը ժ, գլուխս ունի և ստորաբաժանում՝ Ժ. 1՝ ԲԳԸ ա, Ա չիք, ԺԱ. 1՝ ԲԳԸ բ, Ա չիք, 13՝ ԲԳԸ գ, Ա չիք, ԺԲ. 14 Բ դ, միւսն. չիք, ԺԳ. 1՝ ԱԳԸ և, Բ չիք:

Դաղ. գլուխք ժը: — Ա. 11՝ բոլորը ա: — Բ. 1՝ բոլորը ը: — Բ. 11՝ ԲԳԴԸ գ, Ա չիք: — Բ. 17՝ ԲԳԴԸ դ, Ա ունի զ: — Գ. 6՝ ԱԲԳԴ և, Ը կը դնէ համար 2: — Գ. 10՝ ԲԳԴԸ զ, Ա չիք: — Գ. 15՝ նոյնք է, Ա չիք: — Դ. 1՝ բոլորը ը: — Դ. 21՝ բոլորը Թ: — Ե. 2՝ ԲԳԴԸ ժ, Ա չիք: — Է. 13՝ ԲԳԴԸ ժա, Ա չիք: — Զ. 11՝ ԲԳԴԸ ժը, Ա չիք:

Եփես. գլուխք ժ: — Ա. 3՝ ԱԳԴԸ ա, Բ չիք: — Ա. 15՝ ԱԲԳԸ ը, Գ չիք: — Բ. 1՝ բոլորը զ: — Գ. 1՝ բոլորը դ: — Գ. 14՝ ԲԳԴԸ և, Ա չիք: — Դ. 1՝ բոլորը զ: — Դ. 17՝ ԲԳԴԸ է, Ա չիք: — Ե. 3՝ ԱԳԸ ը, ԲԳ չիք: — Ե. 22՝ ԲԳԴԸ Թ, Ա չիք: — Զ. 10՝ ԱԳԴԸ ժ, Բ չիք:

Փիլիպ. գլուխք է: — Ա. 3՝ բոլորը ա: — Ա. 12՝ ԱԲԳԸ բ, Գ չիք: — Ա. 27՝ ԱԳԴԸ գ, Բ չիք: — Բ. 19՝ բոլորը դ: — Գ. 1՝ ԱԲԳԴ և, Է չիք: — Դ. 1՝ բոլորը զ: — Դ. 10՝ ԲԳԴԸ է, Ա չիք:

Կող. գլուխք ժ: — Ա. 3՝ բոլորը ա: — Ա. 9՝ բոլորը բ: — Ա. 15՝ ԱԳԴԸ գ, Բ չիք:

---

[1] Ենդագիրները կարմրագիր են ձեռագիրներու մէջ:

— Ա. 21՝ բոլորը դ: — Ա. 24՝ բոլորը ե: — Բ. 1՝ բոլորը զ: — Բ. 11՝ բոլորը է: — Բ. 18՝ բոլորը ը: — Գ. 5՝ բոլորը թ: — Գ. 8՝ բոլորը ժ, զլուխս ունի զ ստորաբաժանում՝ Գ. 8՝ ԲԸ ա, ԸԴ չիք, Դ. 5՝ ԲԸ բ, ԸԴ չիք, 7՝ ԲԸ զ, ԸԴ չիք:

Ա. Թես. զլուխք է: — Ա. 2՝ ԸԲԳԸ ա, Դ չիք: — Բ. 17՝ նոյնք ը, Դ կը դնէ 13. համարին կից եւ 17. համարին կից կը դնէ զ: — Գ. 11՝ ԸԲԳԸ զ: — Դ. 1՝ բոլորը դ: — Դ. 12՝ բոլորը ե: — Ե. 1՝ բոլորը զ: — Է. 22՝ ԲԸ է, ԸԴ չիք:

Բ. Թես. զլուխք զ: — Ա. 3՝ բոլորը ա: — Բ. 1՝ բոլորը ը: — Բ. 12՝ ԸԲԳԸ զ, Դ չիք, զլուխս ունի ը ստորաբաժանում՝ Բ. 12՝ ԲԴԸ ա, Ը չիք, 15՝ ԲԴԸ բ, Ը չիք: — Գ. 1՝ բոլորը դ, զլուխս ունի ա ստորաբաժանում՝ Գ. 3՝ ԲԸ ա, ԸԴ չիք: — Գ. 6՝ բոլորը ե: — Գ. 16՝ բոլորը զ:

Նբր. զլուխք իբ: — Ա. 1՝ ԲԴԴԸ ա, Ը չիք: — Ա. 6՝ բոլորը ը: — Բ. 9՝ ԸԲԳԴ զ, Ը չիք: — Գ. 1՝ բոլորը դ, զլուխս ունի ա ստորաբաժանում՝ Գ. 12՝ Ը ա, միւսն. չիք: — Դ. 1՝ բոլորը ե: — Դ. 11՝ ԸԲԳԴ զ, Ը չիք: — Ե. 11՝ ԸԲԳԴ է, Ը չիք, զլուխս ունի ը ստորաբաժանում՝ Ե. 11՝ Բ ա (իսկ Ը Զ. 1 ա), միւսն. չիք, Զ. 9՝ ԲԸ բ, միւսն. չիք: — Զ. 12՝ ԸԲԴ ը, Դ կը դնէ համար 9, Ը չիք: — Է. 1՝ բոլորը թ, զլուխս ունի ը ստորաբաժանում՝ Է. 1՝ ԲԴԸ ա, Ը չիք, 4, նոյնք բ, Ը չիք, Դ ի զլուխս կը դնէ ա ստորաբաժանում, որ կը համապատասխանէ Է. 4. համարին: — Է. 11՝ ԲԴԸ ժ, Ը չիք: — Ը. 7՝ բոլորը ժա: — Թ. 11՝ ԸԲԳԸ ժբ, Դ չիք: — Ժ. 5՝ ԲԴԴԸ ժզ, Ը չիք, զլուխս ունի ա ստորաբաժանում՝ Ժ. 19՝ ԲԴԸ ա, Ը չիք: — Ժ. 24՝ ԲԴԴԸ ժդ, Ը չիք: — Ժ. 32՝ նոյնք ժե, Ը չիք: — ԺԱ. 1՝ ԲԴԸ ժզ, ԸԴ չիք: — ԺԲ. 1՝ բոլորը ժէ: — ԺԲ. 15՝ ԸԲԴԸ ժը, Դ կը դնէ համար 12: — ԺԲ. 18՝ բոլորը ժթ: — ԺԳ. 1՝ բոլորը ի, զլուխս ունի զ ստորաբաժանում՝ ԲԴ 4. համարին կից, իսկ Ը 3. համարին կից կը դնեն ա, Ը չիք, 5՝ ԲԴԸ բ, Ը չիք, 7՝ միայն Դ զ, միւսն. չիք: — ԺԳ. 10՝ բոլորը իա: — ԺԳ. 20՝ ԲԴԸ իբ, ԸԴ չիք:

Ա. Տիմ. զլուխք ժը: — Ա. 3՝ ԲԴԸ ա, ԸԴ չիք: — Ա. 12՝ ԲԴԴԸ բ, Ը չիք: — Ա. 18՝ ԲԴԴ զ, ԸԸ չիք: — Բ. 1՝ ԲԴԴԸ դ, Ը չիք: — Բ. 11՝ ԲԴԴԸ ե, Ը չիք: — Գ. 1՝ նոյնք զ, զլուխս ունի ա ստորաբաժանում՝ Գ. 8՝ միայն Բ ունի ա: — Գ. 14՝ ԸԲԴԴ է, Ը թերթի մը անկումով պակաս, զլուխս ունի ա ստորաբաժանում՝ Դ. 1՝ միայն Բ ունի ա: — Դ. 8՝ բոլորը ը: — Դ. 11՝ ԲԴԴԸ թ, Ը չիք: — Ե. 1՝ ԸԲԴԸ ժ, Դ չիք: — Ե. 3՝ բոլորը ժա: — Ե. 17՝ ԸԴԴԸ ժբ, Բ չիք: — Ե. 22՝ բոլորը ժզ: — Ե. 24՝ բոլորը ժդ: — Զ. 1՝ բոլորը ժե: — Զ. 3՝ բոլորը ժզ: — Զ. 11՝ ԸԲԴԸ ժէ, Դ չիք: — Զ. 17՝ բոլորը ժը:

Բ. Տիմ. զլուխք Թ: — Ա. 3՝ ԲԴԴԸ ա, Ը կը դնէ համար 8: — Ա. 15՝ ԸԲԴԸ բ, Դ հոս կը դնէ զ, իսկ 6. համարին կից կը դնէ բ: — Բ. 2՝ ԸԲԸ զ, Դ կը դնէ 3. համարին կից, իսկ Ը հոս կը դնէ դ: — Բ. 8՝ ԸԲԴԸ դ, Դ չիք: — Բ. 14՝ նոյնք ե, Դ կը դնէ հոս զ: — Գ. 1՝ նոյնք զ: — Գ. 10՝ նոյնք է, իսկ Դ կը դնէ հոս ը: — Դ. 1՝ նոյնք ը, իսկ Դ՝ թ: — Դ. 6՝ նոյնք՝ թ, Դ չիք:

Տիտ. զլուխք զ: — Ա. 5՝ ԸԲԴԴԸ ա: — Ա. 11՝ նոյնք բ: — Բ. 2՝ ԸԴԴԸ զ, Բ չիք: — Բ. 9՝ բոլորը դ: — Գ. 1՝ ԸԲԴԸ ե, Դ չիք: — Գ. 9՝ ԲԴԴԸ զ, Ը չիք:

Փիլեմ. զլուխք բ: — Ա. 4՝ բոլորը ա: — Ա. 8՝ բոլորը բ:

ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՔ: — Հռովմ. վկայութիւնք խը: — Ա. 18՝ Ը ա[1] յամբակու ա, Բ ա յամբակումայ ա, Դ ա յամբակու ա, Ե յամբակ: — Բ. 24՝ Ը բ յեսա ա, Բ բ յիսայայ ա, Դ յեսայիա ա, Ե յեսայի ա: — Գ. 4՝ Ը գ ծ սաղմէն ա, Բ գ ծ սաղմոսէն, Ե ծ սաղմոս ա, Դ գ սաղմ. ա: — Գ. 11՝ Ը դ ժգ սղէն բ, Բ դ ժգ ծբ սաղմոսէն բ, Դ դ սաղ բ: — Գ. 13՝ Ը ե յեսա բ, Բ ե յեսայ բ: — Դ. 3՝ Ը զ յարարած ա, Բ զ յարարածոց ա, Ե յարարածոց ա: — Դ. 8՝ Ը է լա սղէն զ, Բ է լա սաղմոսէն զ, ԵԴ լա սաղմոս զ. — Դ. 17՝ Ը ը յարարած բ, Բ ը յարածոց բ, Դ ը յարարած բ: — Դ. 18՝ Ը թ յարարած զ (ձեռ.՝ բ), Բ թ յարարածոց զ, Դ թ յարարած զ: — Ը. 36՝ ԵԴ միայն (ժ) խգ սաղմոս դ: — Թ. 7՝ Ը ժա յարարած դ, Բ ժա յարարածոց դ, Դ ժա յարարծ դ, Ե յարարածոց դ: — Թ. 9՝ Ը ժբ յարարած ե, Բ ժբ յարարածոց ե, Դ ժբ յար ե, Ե յարարածոց ե: — Թ. 12՝ Ը ժգ յարարծ զ, ԲԴ ժգ յարար զ, Ե յարարածոց զ: — Թ. 13՝ Ը ժդ ի մաղաք ա, Բ ժդ ի մաղաքեայ, Դ ժդ ի մաղաք ա, Ե մաղաքիայ ա: — Թ. 15՝ Ը ժե յելից ա, ԲԴ ժե յելից ա, Ե յելից ա: — Թ. 17՝ Ը ժզ յելից բ, ԲԴ ժզ յելից բ, Ե յելից բ: — Թ. 26՝ Ը ժէ յովսէէ ա, Բ ժէ յովսէէ ա, Ե յովսեե ա: — Թ. 27՝ Ը ժը յեսա զ, Բ ժը յիսայի զ, Դ ժը եսայի զ, Ե եսայեա զ: — Թ. 29՝ Ը ժթ յեսա դ, Բ ժթ յիսայայ դ, Դ ժթ եսաի դ, Ե եսայեա դ: — Թ. 33՝ Ը ի յեսա ե, Բ ի յիսայայ ե, Դ ի եսաի ե, Ե եսայի ի: — Ժ. 5՝ Ը իա յեզեկ եւ յբ աւրինաց ա, ԲԴ իա յբ աւրինաց եւ յեզեկիելէ ա, Ե յեզեկելէ եւ յերկրորդ աւր նոյն ա: — Ժ. 6՝ Ը իբ յբ աւր ա, Բ իբ յբ աւրինաց, Ե յբ աւր ա, Դ միայն իբ: — Ժ. 9՝ Ը իգ յբ աւր բ, Բ իգ երկրորդ աւրինց բ, Ե յերկորդ աւրի բ: — [Ժ. 11՝ Ե կը յաւելու եսայի զ, իսկ Բ պարզապէս եսայի:] — Ժ. 13՝ Ը իդ յովելա ա, Բ իդ ի յովելեայ ա, Ե յովել ա: — Ժ. 14՝ Ը իե ի նաւումա եւ յեսա ա, Բ իե ի նաւումայ եւ իսայայ ա, Ե նաւում եւ յեսայի ա: — Ժ. 16՝ իզ յեսա զ, Բ իզ յիսայ զ, Դ եսայի իզ, Ե եսայի է: — Ժ. 18՝ Ը իէ ժբ սղ ե, Բ իէ ժբ սաղմոն ե, Դ ժբ սաղմոս իէ, Ե ժբ սաղմոս ե: — Ժ. 19՝ Ը իը յբ աւր գ, Բ իը յբ աւրինաց դ, Դ երկրորդ աւ իը, Ե յբ աւրի գ: — Ժ. 20՝ Ը իթ յեսա է, Բ իթ յիսայ է, Դ յիսայի իթ, Ե եսայի ը: — Ժ. 21՝ Ը ի յեսա ը, Բ ի յիսայայ ը, Դ յիսա ի, Ե եսայի թ: — ԺԱ. 3՝ Ը ղա յգ թագ ա, Բ ղա թագաւորութեն, Դ ղա գ թագաւ ը, Ե յբ թգրունէն ա: — ԺԱ. 4՝ Ը ղբ յգ թագ բ, Բ ղբ բ թագաւորութենէ, Դ ղբ գ թագվ գ, Ե յբ թգր բ: — ԺԱ. 8՝ Ը ղգ յեսայ թ, Բ ղգ յիսայայ թ, Դ ղգ իսայի թ, Ե եսայի ժ: — ԺԱ. 10՝ Ը ղդ կը սղ գ, ԲԴ ղդ կը սաղմոսէն գ, Ե կը սղմն գ: — ԺԱ. 26՝ Ը ղե յեսա ժ, Բ ղե յիսայայ ժ, Դ ղե իսաիա ժ, Ե եսայի ժա: — ԺԱ. 34՝ Ը ղգ յեսա ժա, Բ ղգ յիսայայ ժա, Ե եսայի ժբ: — ԺԲ. 17՝ Ը ղէ յառակ ա, Բ ղէ յառակաց ա: — ԺԲ. 19՝ Ը ղը յբ աւրինաց դ, Ե ղբ բ յաւրինաց դ, Ե յբ աւրի դ: — ԺԲ. 20՝ Ը ղթ յառակ բ, Բ ղթ յառակաց բ, Ե հոս կը դնէ եսայի ժբ: — ԺԴ. 9՝ Ը խ յելից գ, Բ խ յելից գ, Ե յելից գ: — ԺԴ. 9՝ Ը խա ի ղեւտաց ա, Բ խա ի ղեւտացւոց ա: — ԺԴ. 11՝ Ը խբ յեսայ ժբ, Բ խբ յիսայայ ժբ: — ԺԵ. 3՝ խգ կը սղ է, Ե կը սղմն է: — ԺԵ. 9՝ Ը խդ ժէ սղին եւ յբ թգորու ա, Բ խդ ժէ սաղ եւ բ թագաւ ա, Դ խդ թագաւ եւ ժէ սաղ ա, Ե յբ թգրու

[1] Շեղագիրները կարմրագիր են ձեռագրին մէջ:

եւ ի ժէ սղ ա: — ԺԵ. 10՝ Ը խն յբ աւր ե, Դ խն բ աւրին ե, Ա յբ աւրին ե, Բ բ աւրինաց ե: — ԺԵ. 11՝ Ը խզ ճ(ժ)զ սղ ը, Բ խզ ճժզ սաղմն ը, Դ խզ ճ(ժ)զ սաղմ ը: — ԺԵ. 12՝ Ը խէ յեսա ը (sic), Բ խէ յիսայայ ժզ, Դ խէ իսաի ժզ: — ԺԵ. 21՝ Ը խը (Ձեռ. ժդ) յեսա ժդ, Դ խը իսայի ժդ, Ա եսայի ժդ:

Ա. Կորն. վկայութիւնք ժէ. — Ա. 19՝ Ը ա յեսայ ժե, Բ ա յիսայայ ժե, Դ ժե եսայի ա, Ա յեսայի ժե: — Ա. 31՝ Ը ք յա թզ եւ յերեմ ա, Բ բ ա թզ եւ յերեմիայէ նոյն ա, Դ բ ա թազաւ եւ յերեմի ա, Ա ա թզրո եւ յերեմի ա: — Բ. 9՝ Ը զ այլուստ ա, եզրն է, Ա զ այլուստ ա, Բ զ այլուստ ա, Դ զ այլուստ: — Բ. 16՝ Ը դ յեսայ ժզ, Բ դ յիսայայ ժզ, Ա եսայի ժզ: — Գ. 19՝ Ը և յովբայ ա, Բ ե ի յոբա ա, Դ ե յոբա ա, Ա յովբայ ա: — Գ. 20՝ Ը զ ի դ(զ) սղմ թ, Բ զ ի դզ սաղմոսն է, Դ զ սաղմ թ: — Ե. 13՝ Ը է յբ աւրի զ, Բ է բ աւրինաց զ, Դ է բ յաւրին զ, Ա զ յբ աւրինաց զ: — Զ. 16՝ Ը ը յարար է, Բ ը յարարածոց է, Ա յարարածոց է: — Թ. 9՝ Ը Թ յբ աւրին է, Բ Թ բ աւրինաց է, Ա յբ աւրի ժ: — [Ժ. 5՝ ԲԴ կը դնեն ի Թուց, 6՝ ԱԲԴ կը դնեն յելից.] Ժ. 7՝ Ը ժ յելից դ, Բ ժ յելից դ, Դ ժ յելից զ, Ա յելից դ: — [Ժ. 8—10 Ա երկու, իսկ Բ երեք անգամ կը դնէ ի Թուց.] Ժ. 26՝ Ը ժա իզ սղէ ժ, Բ ժա իզ սաղմոսէն ժ, Ա իզ սաղմն ժ, Դ ժա սաղմ իզ: — ԺԱ. 23՝ Ը (ժբ) ի մատթէոսի աւետարանէն ա, Բ ժբ իմատտոսի աւետարանէն ա, Դ ժբ ի մաթ աւն ա, Ա մատթէի աւետ ա: — ԺԴ. 21՝ Ը ժզ յեսայ ժէ, Բ ժզ յիսայայ ժէ: — ԺԵ. 32՝ Ը օ օ եւ ստորեւ՝ զոեհիկ ղակոնացի առասպել, զոր յիշէ եւ յեսայի մզէ, Բ ժե զոեհիկ լակոնացոց առասպել զոր յիշէ եւ յեսայի ա, Ա զոեհիկ լակոնացի առասպել զոր յիշէ եսայի մարգարէ ա, Դ ժդ զոեհ. Զօհրապեան կը ծանօթագրէ ամենայն զրչագիրք նշանակեն ի լուս. զոեհիկ լակոնացի առասպել, զոր յիշէ եւ եսայի. (տես եւ Սարգիսեան, Եւագր, էջ ԺԲ եւ ծանօթ, եւ Ցուցակ, Ա, էջ 796): — ԺԵ. 33՝ Ը օ օ մենանդրի երգագրի, Բ ժե մենանդրի երգագրի, Ա մենանդրի երգ զրչի (?) այլուստ (?) ա. Զօհրապեան՝ ի լուս. մերումս նշանակի Մենանդրի արագագրի, զոր այլք ոմանք ուղղագոյն եւս ունին Մենանդրի երգագրի կամ երգչի խրատ (տես եւ Սարգիսեան, Եւագր, ՃԲ եւ Ցուցակ, էջ 796): — ԺԵ. 45՝ Ը ժզ յարարած ը, ԲԴ ժզ յարարածոց ը: ԺԵ. 55՝ Ը ժէ յովսէէ ը, Բ ժէ յովսեէ ը, Ա ովսեե ը:

Բ. Կորն. վկայութիւնք ժա: — Դ. 6՝ Ը ա յեսայ ժը, Բ ա յիսայայ ժը, Դ ա իսաի ժը, Ա յեսայեա ժը: — Դ. 13՝ Ը ք ճժե սղմ ժա, Դ բ ճժե սաղմ ժա, Ա ճժե սղմն ժա: — Զ. 2՝ Ը զ յեսա ժթ, Բ զ յիսայայ ժթ, Ա յեսայեայ ժթ: — Զ. 16՝ Ը դ յերեմիայ ա, Բ դ յերեմիայէ ա, Դ զ յերեմի ա, Ա յերեմիայէ ա: — Զ. 18՝ Ը և եսա ի, Դ ե իսաիա ի, Բ ե յիսայ ե, Ա յեսայ ի: — Ը. 15՝ Ը զ յելից ե, ԲԴ զ յելից ե: — Ը. 21՝ Ը է յառակ զ, ԲԴ է յառակաց զ, Ա յառակաց զ: — Թ. 7՝ Ը ը յառակ դ, ԲԴ ը յառակաց դ: — Թ. 9՝ Ը Թ ճժա սաղ ժբ, ԲԴ Թ ճժա սաղմոսէն ժբ, Ա ճժա սղմս ժբ: — Ժ. 17՝ Ը ժ յա թզութեան եւ յերեմիայէ նոյն ա, Բ ժ ա թազաւորութենէ եւ երեմիայէ ա, ԱԴ ա թազաւոր եւ յերեմ ա: — ԺԴ. 1՝ Ը ժա յբ աւրին ը, Բ ժա յերկրորդ աւրինաց ը, Ա յբ աւրին ը:

Գաղ. վկայութիւնք ժա. — Գ. 6՝ Ը (ա) յարարած թ, Բ ա յարարածոց թ, Ա յարարած թ: — Գ. 9՝ Ը (բ) յարարած ժ, Բ բ յարարածոց ժ, Ա յարարածոց ժ: — Գ. 10՝ Դ (գ) յբ աւրին թ, Բ գ յաւրինաց թ, Ա յբ աւրի թ: — Գ. 11՝ Ը (դ) յամբակ ա, Բ դ յամբակումայ ա, Ա յամբակումա ա: — Գ. 12՝ Ը (ե) յեզեկիէլ եւ յբ աւրի ա, Բ ե յեզեկիելէ եւ բ աւրինացն ա, Ա յեզեկիէլ եւ յբ աւրի: — Գ. 13՝ միայն Ը (զ) յբ աւրի ժ: — Գ. 22՝ Ը է յարարա ժա, Բ է յարարածոց ժա, Ա յարարածոց ժա: — Գ. 27՝ Ը ը յեսայ իա, Բ ը յիսայայ իա, Ա եսայեայ իա: — Գ. 30՝ Ը թ յարարած ժբ, Բ յարարածոց ժբ, Ա յարարած ժբ: — Ե. 14՝ Ը ժ ի ղեւտաց ա, Բ ժ ի ղեւտացւոց ա, Դ ժ ղեւտաց, Ա ղեւտացւոց բ: — Զ. 16՝ Ը ժա այլուստ ա, Բ ժա այլուստ ա:

Եփես. վկայութիւնք զ. — Բ. 17՝ Ը ա յեսայ իբ, Բ ա յիսայայ իբ, Դ ա իսաիա, Ա յեսայեայ իբ: — Դ. 8՝ Ը բ կէ սղ ժզ, ԱԴ բ կէ սաղմոս ժզ, Բ բ կէ սաղմոսէն ժդ: — Դ. 26՝ Բ միայն գ դ սաղմոսէն ժդ: — Ե. 14՝ Ը դ այլուստ ա, Բ դ այլուստ ա, Ա այլուստ ա: — Ե. 31՝ Ը ե յարարածոց ժզ, Բ ե յարարածոց ժզ, Ա յարարածոց ժա: — Զ. 2՝ միայն Բ զ յերկրորդ աւրինաց, Ա ունի յարարածոց ժա:

Եբր. վկայութիւնք լ. — Ա. 5՝ Ը ա յբ սղ ժե, Բ ա սաղմոս, ԱԴ բ սաղմոսէն ժե: — Անդ՝ Ը բ յբ թզաւ բ, Բ բ բ թզութենէ բ, Ա բ յբ թզրութ բ, Դ յբ թազաւոր: — Ա. 6՝ Ը գ յբ աւր ժբ, ԲԴ գ բ աւրինաց ժբ, Ա յբ աւրին ժե: — Ա. 7՝ Ը դ ճ(զ) սղէ ժզ, Բ դ ճզ սաղմ ժզ, Դ ժզ սաղմոս ժզ, Ա ունի ճա սղմ ժբ: — Ա. 8՝ Ը ե խդ սղ ժէ, Բ ե խզ սաղմոսէն ժե, Դ ե խդ սաղ ժե: — Ա. 10՝ Ը զ ճա սղմ ժբ, Բ զ ճա սաղմոսէն ժբ: — Ա. 13՝ Ը է ճթ սղմ ժթ, ԱԲ է ճթ սաղմոսէն ճթ: — Բ. 6՝ Ը ը բ սղէ ի, Բ ը սաղմոսէ ի, Ա սղմս ի: — Բ. 12՝ Ը թ իա սղ իա, Բ թ իա սաղմոսէ իա, Ա իա սղմ իա: — Բ. 13՝ Ը ժ յեսայ իգ, Բ ժ յիսայայ իգ, Դ ժ իսաի իգ, Ա յեսայի իբ: — Անդ՝ Ը ժա յիսայ իդ, Բ ժա յիսայայ իդ, Ա յիսայ իգ: — Գ. 7՝ Ը ժբ յբ աւր դդ սղ ժզ, Բ ժբ աւրինաց եւ ի դդ սաղմոսէ ժզ, Դ բ աւրին դդ սաղմ ժզ, Ա յզ աւրինաց եւ ի դզ սաղմ ժզ: — [Գ. 13՝ Բ կը դնէ յելից, 16՝ Ը կը դնէ յելից, 17՝ ԱԲԸ կը դնեն ի թուոց, 18՝ ԱԲ կը դնեն դարձեալ ի թուոց:] Դ. 4՝ Ը ժզ յարար ժդ, ԲԴ ժզ յարարածոց ժդ: — [Ե. 5՝ ԲԴԸ կը դնեն բ սաղմոսէն:] — Ե. 6՝ Ը ժդ ճթ սղ իբ, Բ ճթ սաղմոսէն իբ, Ա ժթ սաղմոսէն ժթ, Դ ճթ սաղ: — Զ. 14՝ Ը ժե յարա ժե, Բ ժե յարարածոց ժէ: — [Ը. 17, 21՝ ԲԸ ունին ճթ սաղմոս:] — Ը. 5՝ Ը ժզ յելից զ, Բ ժզ յելից զ: — Ը. 8՝ Ը ժէ յերեմիայէ բ, Բ ժէ յերեմիայէ բ: — Թ. 20՝ Ը միայն ժբ յելից է: — Ժ. 5՝ Ը ժթ լթ սղ իգ, Բ ժթ լթ սաղմոսէն իգ: Ժ. 30՝ Ը ի յբ աւր, ժդ, Բ ի բ աւրինաց ժդ, Ա յբ աւրին ժդ: — Անդ՝ Ը իա յբ աւ ժե, Բ իա բ աւրինաց ժե, Ա յբ աւրին ժե: — Ժ. 37՝ Ը իբ յամբակ ա, Բ իբ յամբակումա ա, Ա յամբակ բ: — [ԺԱ. 4, 5, 7, 8, 11, 17, ԲԴ կը դնեն յարարած:] — ԺԱ. 18՝ Ը իգ յարարած, Բ իգ յարարածո ժդ, Դ իգ յարա: — [ԺԱ. 21, 22, ԲԸ կը դնեն յարարած, 24, 28՝ յելից, 30, 31՝ Բ միայն ունի յեսուայ:] — ԺԲ. 5՝ Ը իդ յառակ ե (ձեռ. դ), Բ իդ յառակաց ե, Ա յառակաց ե: — ԺԲ. 15՝ Ը իե յբ աւր. ժզ, Բ իե բ աւրինաց: — [ԺԲ. 16՝ ԲԸ կը դնեն յարարած:] — ԺԲ. 21՝ Ը իզ յելից ը, Բ իզ յելից ը, Դ յելից: — ԺԲ. 26՝ Ը իէ յանգէէ ա, Բ իէ յանգէէ ա, Դ իէ յանկ եւ

զաբար, Ա յանգէէ ա։ — ԺԲ. 29՝ Ը իր յբ աւրի ժէ, Բ իր բ աւրինաց ժէ, Ա յբ աւրի ժէ։ — ԺԳ. 5՝ Ը ինթ յբ աւր ժբ, ԲԳ ինթ բ աւրինացն ժբ, Ա յբ աւրի ժբ։ — ԺԳ. 6՝ Ը ոչ ճժէ աղ իդ, ԲԳ ոչ ճժէ սաղմոսէն իդ, Ա ճժ սղմ իդ։

Ա. Տիմ. վկայութիւնք բ. — Ե. 18՝ Ը ու յբ աւր. ժթ, ԲԳ ա բ աւրինաց ժթ. Ա յբ աւրի ժթ։ — Ե. 18՝ Ը բ ի մատթէի աւետ բ, Բ բ ի մարթէոսէ բ, Ա մարթէոս բ։

Բ. Տիմ. վկայութիւն ա. — Բ. 19՝ Ը ա ի թուոց ա, Բ ա ի թուոց ա, Գ ա ի թվոց, Ա ի թուոց ա։

Տիտ. վկայութիւն ա. — Ա. 12՝ Ը օ Եպիմենիդեայ կրետացւոյ հրաման ա, Բ եպիմենիդոսէ հարցկէ ըղձութիւն, Ա եպիմենիդէս՝ ցկրետացւոյ հարցկէ ա, Զ օ-հրապլեան՝ բազում զրչագիրք համաձայն մերումն ի լուս. նշանակեն յեպեմենդոսէ հարցկէ ըղձութիւն եւ ոմանք իպեմենդեայ կրետացւոց հարցկի հրաման (տես եւ Սարգիսեան, Ուսգր, էջ ճԲ եւ Ցուցակ, Ա., էջ 799)։

ՏՈՒՆՔ։ — Հռովմ. Ա. 24՝ Բ տունք ծ, Ը 25. համարին կից, Ա դրած է սխալմամբ Ա. 3 տունք ծ, որուն վերեւ սակայն ծանօթագրած է "յանձինս իւրեանց„ ցոյց տալու համար թէ "տունք ծ„ կը պատկանի ըստ ինքեան Ա. 24. համարին։ — Բ. 14՝ ԲԸ տունք ճ, Ա դրած է 15. համարին կից տունք ճ։ — Գ. 9՝ ԱԲ տունք ճծ, Ը ունի սխալմամբ տունք ղ։ — Դ. 9՝ Բ տունք մ, Ը 8. համարին կից, Ա չիք։ — Ե. 6՝ ԱԲ տունք մծ, Ը չիք։ — Զ. 1՝ ԲԸ տունք յ, Ա չիք։ — Է. 1՝ ԱԲ տունք յծ, Ը չիք։ — Է. 21՝ ԲԸ տունք ն, Ա ունի սխալմամբ տունք ղ։ — Ը. 22՝ Բ տունք նծ, Ա 18. համարին կից ունի տունք նծ, Ը չիք։ — Թ. 6՝ ԱԲԸ տունք շ, Ա 3. համարին կից ալ կրկնած է սխալմամբ տունք շ։ — Թ. 31՝ ԱԲԸ տունք շծ։ — ԺԱ. 1՝ ԲԸ տունք ո, Ա չիք։ — ԺԱ. 24՝ Բ տունք ոծ, Ը 25. համարին կից, Ա չիք։ — ԺԲ. 11՝ ԱԲԸ տունք չ։ — ԺԳ. 14՝ ԲԸ տունք չծ, Ա ԺԴ. 3. համարին կողքին կը դնէ տունք չծ։ — ԺԴ. 24՝ ԲԸ տունք պ, Ա չիք։ — ԺԵ. 25՝ Բ տունք պծ, ԱԸ կը դնեն տունք պծ 22. համարին կից։ — ԺԶ. 18՝ ԱԸ տունք ջ, Բ չիք։ — Ի վերջ թղթոյս համագումար տունք ջի։

Ա. Կորն. Ա. 26՝ ԱԲ տունք ծ, Ը կը դնէ տունք ծ 27. համարին կից։ — Գ. 4՝ ԲԸ տունք ճ, Ա չիք։ — Դ. 8՝ Բ տունք ճծ, Ը կը դնէ 7. համարին կից, իսկ Ա չունի։ — Ե. 11՝ ԱԸ տունք մ, Բ չունի։ — Զ. 18. համարին կից կը դնէ Բ տունք մծ, իսկ Ը Է. 1. համարին քով ունի տունք մծ, Ա չիք։ — Է. 27՝ ԲԸ տունք յ, Ը չիք։ — Ը. 8՝ ԲԸ տունք յծ, Ա չիք։ — Թ. 16՝ Ը տունք ն, Բ կը դնէ 17. համարին կից, իսկ Ա չիք։ — Ժ. 14՝ ԱԲԸ տունք նծ։ — ԺԱ. 10. Բ տունք շ, Ը կը դնէ 13. համարին կից, Ա չիք։ — ԺԲ. 1՝ Բ տունք շծ, Ը կը դնէ ԺԱ. 34. համարին կից, որովհետեւ ԺԲ. 1. համարին լուսանցքը ազատ չէ, Ա չիք։ — ԺԲ. 26՝ Բ տունք ո, ԸԸ չիք։ — ԺԴ. 7՝ ԲԸ տունք ոծ, Ա չունի։ — ԺԴ. 29՝ ԱԸ տունք չ, Բ կը դնէ 30. համարին կից։ — ԺԵ. 18՝ Ը տունք չծ, ԱԲ չիք։ — ԺԵ. 42՝ Բ տունք պ, ԱԸ չիք։ — ԺԶ. 12՝ ԱԸ տունք պծ, Բ 11. համարին կից կը դնէ։ — ԺԶ. 24՝ Ը կը դնէ տուն ի, զոր ջնջելու է։ Ի վերջ թղթոյս համագումար տունք պհ։

Բ. Կորն. Ա. 19՝ ԲԸ տունք ծ, Ա կը դնէ վրիպմամբ Դ. 7՝ տունք ծ։ — Գ. 3՝ ԲԸ

տունք Ճ, Ա չիք: — Դ. 7՝ Բ տունք ՃԾ, Ը ի հոս դրած "Ծ„ն սրբագրելու է անտարակոյս ՃԾ. Ը կը դնէ տունք ՃԾ 5. համարին կից: — Ե. 10՝ Բ տունք Մ, Ը կը դնէ 8. համարին մօտ, Ա չիք: — Զ. 14՝ ԱԲԸ տունք ՄԾ: — Է. 13՝ ԲԸ տունք Յ, Ա չիք: — Ը. 20՝ ԱԲԸ տունք ՅԾ: — Թ. 14՝ ԲԸ տունք Ն, Ը չիք: — ԺԱ. 4՝ ԱԲ տունք ՆԾ, Ը կը դնէ 5. համարին կից: — ԺԱ. 28՝ ԱԸ տունք Շ, Բ չիք: — ԺԲ. 18՝ ԱԲ տունք ՇԾ: Ի վերջ թղթոյս համագումար տունք ՇՂ:

Գաղ. Բ. 1՝ ԱԲԸ տունք Ծ: — Գ. 1՝ ԸԲԸ տունք Ճ: — Դ. 24՝ ԱԲԸ տունք ՃԾ: — Դ. 27՝ ԱԲԸ տունք Մ: — Ե. 21՝ Ը տունք ՄԾ, ԱԲ չիք: Ի վերջ թղթոյս համագումար տունք ՄՂԳ:

Եփես. Բ. 1՝ ԲԸ տունք Ծ, Ա չիք: — Գ. 1՝ ԱԲ տունք Ճ, Ը չիք: — Դ. 10՝ ԱԲ տունք ՃԾ, Ը չիք: — Դ. 32՝ ԱԲԸ տունք՝ Մ: — Ե. 28՝ ԲԸ տունք ՄԾ, Ա չիք: — Զ. 19՝ Ը տունք Յ, Ա չիք, իսկ Բ 14. համարին կից կը դնէ վրիպմամբ տունք Մ: Ի վերջ թղթոյս համագումար տունք ՅԺԸ:

Փիլիպ. Ա. 27՝ ԱԲԸ տունք Ծ: — Բ. 19՝ նոյնք տունք Ճ: — Գ. 15՝ նոյնք տունք ՃԾ: — Դ. 18՝ Բ տունք Մ, ԱԸ չիք: Ի վերջ թղթոյս համագումար տունք ՄԸ:

Կող. Ա. 22՝ ԱԲԸ տունք Ծ: — Բ. 14՝ ԲԸ տունք Ճ, Ը չիք: — Գ. 16՝ Ը տունք ՃԾ, Ը կը դնէ 17. համարին կից, Բ չիք: — Դ. 16՝ Ա տունք Մ, Բ կը դնէ նախ 10. համարին, յետոյ դարձեալ 14. համարին կից, Ը չիք: — Ի վերջ թղթոյս համագումար տունք ՄԸ:

Ա. Թես. Բ. 10՝ ԱԲ տունք Ծ, Ը չիք: — Գ. 11՝ ԱԲԸ տունք Ճ: — Ե. 1՝ նոյնք տունք ՃԾ: — Ի վերջ թղթոյս համագումար տունք ՃՂԳ:

Բ. Թես. Բ. 9՝ ԲԸ տունք Ծ, Ը չիք: — Գ. — ԱԲԸ չեն պահած տունք Ճ: — Ի վերջ թղթոյս համագումար տունք ՃԳ:

Նբր. Բ. ԱԲԸ տունք Ծ: — Գ. 12՝ նոյնք տունք Ճ: — Դ. 14՝ նոյնք տունք ՃԾ: — Ե. 13՝ Ը տունք Մ, Բ կը դնէ Զ, 5. համարին կից, Ա չիք: — Է. 6՝ ԲԸ տունք ՄԾ, Ը չիք: — Ը. 1՝ ԱԲԸ տունք Յ: — Թ. 6՝ նոյնք տունք ՅԾ: — Թ. 26՝ ԱԸ տունք Ն, Բ ունի 25. համարին կից: — Ժ. 22՝ ԱԲԸ տունք ՆԾ: — ԺԱ. 5՝ ԲԸ տունք Շ, Ա չիք: — ԺԱ. 26՝ ԸԸ տունք ՇԾ, Բ չիք: — ԺԲ. 6՝ ԸԲԸ տունք Ո: — ԺԴ. 2՝ ԲԸ տունք ՈԾ, Ա դնէ 3. համարին կից: — ԺԴ. 22՝ Բ տունք Չ, Ը կը դնէ 24. համարին քով, Ա չիք: — Ի վերջ թղթոյս համագումար տունք ՉՂ:

Ա. Տիմ. Բ. 5՝ ԱԲ տունք Ծ, Ը չիք: — Գ. 1՝ Բ տունք Ճ, ԱԸ չիք: — Ե. 9՝ Ա տունք ՃԾ, Բ կը դնէ 10. համարին իսկ Ը 3. համարին կից: — Զ. 10՝ Ը տունք Մ, Ա չիք: — Ի վերջ թղթոյս համագումար տունք ՄԼ:

Բ. Տիմ. Բ. 5՝ ԲԸ տունք Ծ, Ա չիք: — Գ. 6՝ Բ տունք Ճ, Ը կը դնէ 5. համարին կից, Ա չիք: — Դ. 10՝ ԱԲԸ տունք ՃԾ: — Ի վերջ թղթոյս համագումար տունք ՃԵ:

Տիտ. Բ. 9՝ ԱԲԸ տունք Ծ: — Ի վերջ թղթոյս համագումար տունք ղէ:

Փիլեմ. Թուղթը ի կատարածի ունի միայն համագումար տունք լէ:

ԶԱՐՄԱՆԱԼԻՆՔ: — Ա. Կորն. Գ. 18, Թ. 26, եւ Գաղ. Ե. 21 ամենայն գրչագիրք ի լուսանցս նշանակեն ատոփիկեցի է կատոնա (Զ օ հ ր.), իսկ Ա. Կորն. ԺԱ. 19, յայս համար

ոմանք ի լուս. նշանակեն աստիկեցի կամ աստիկոսի էր կանոնս (Զ o հ p.): Հմմտ. Սարգիսեան, Նաւզր, էջ ՃԲ եւ Մայր Ցուցակ, Ա., էջ 795: Նախաբնագիրն ալ, որ միեւնոյն տեղիքներու լուսանցքները կը զբաւէ ունի՝ ὁ κανὼν ἀττικός կամ ἀττικοὶ κανόνες, Z., էջ 596, ուր կը ծանօթագրուի quid autem iis verbis sibi voluerit Euthalius mihi non liquet, fortasse indicare voluit, Paulum illis in locis uti aliquo Atticorum effato, ad fidem dictis suis apud Corinthios conciliandam. Ա ունի ամենուրեք "աստիկեցի է կանոնս", նոյնպէս Բ ի լուս. Ա. Կորն. Թ. 26, իսկ Ա. Կորն. Գ. 18, ԺԱ. 19 եւ Գաղ. Ե. 21 չիք, Ը Ա. Կորն. Գ. 18 եւ Թ. 26՝ "աստիկեցի կանոնս", ԺԱ. 19՝ "աստի...եցի է ...անոնս", իսկ Գաղ. Ե. 21՝ կանոնաւոր. Դ Ա. Կորն. Գ. 18՝ "տիկ" եւ ստորեւ "կանո", միւսները կը պակսին:

Ա. Կորն. Թ. 5, ուր ամենայն գրչագիրք ունին "եղբարքն տեառն" եւ ի լուս. նշանակեն Որդիք Յովսեփայ, Յակոբոս գլուխ եպիսկոպոսաց, Յովսէփ, Սիմոն, Յուդա բաց ի միոյ օրինակէ որ զանց առնէ դնել "գլուխ եպիսկոպոսաց", եւ այլ մի օրինակ զրէ գլխաւոր եպիսկոպոսաց (Զ o հ p.) հմմտ. Սարգիսեան, Ցուցակ, Ա, էջ 795: Նախաբնագիրը կայ Z.ի մօտ այսպէս բառական օἱ υἱοὶ Ἰωσήφ, Ἰάκωβος ὁ ἀρχιεπίσκοπος, Ἰωσήφ, Σίμων, Ἰούδας, էջ 601: Ը "որդիքն Յովսեփայ, Յակոբոս եւ այլք", Բ "որդիք Յովսեփայ, Յակոբոս գլուխ եպիսկոպոսաց, Յովսէփ, Սիմոն, Յուդա", ԴԸ չիք:

Բ. Կորն. Ը. 18, յայս համար ի լուս. նշանակի համաձայն բազմաց գՂուկայ ասէ (Զ o հ p.): Նախաբնագիրը տես Z., էջ 620, τὸν Λουκᾶν λέγει. Բ ունի "զղուկ" եւ ստորեւ "այսէ", Ը "զղուկայ" եւ ստորեւ "էասէ", ԱԴ չիք, հմմտ. Սարգիսեան, Ցուցակ, էջ 821:

Բ. Կորն. ԺԱ. 32, ուր ի լուս. ամենայն գրչագիրք նշանակեն աներ Հերովդի էր Արեւս այս (Զ o հ p.), հմմտ. Սարգիսեան, Ցուցակ Ա. 796: Նախաբնագիրը տես բառական Z. էջ 623 πενθερὸς ἦν Ἡρῴδου ὁ Ἀρέτας οὗτος. ԱԲԴ չիք, Ը ունի "Աներ Հերովդէի է արեւս այս":

Գաղ. Գ. 17, ի լուս. այսր համարոյ գրեթէ ամենայն գրչագիրք նշանակեն զայս. Աբրահամ հե. մինչեւ ի ճ. ամ. եւ Իսահակ կ. Յակոբ զգ. (ուղղելի զա) Յովսէփ ճժ. յԵգիպտոս ճխդ. միանգամայն նլ (Զ o հ p.). հմմտ. Սարգիսեան, Ցուցակ, էջ 796, որուն նախաբնագիր յունարէնն է Ἀβραὰμ ἀπὸ οε΄. ἔτους ἔτη κε΄. Ἰσαὰκ ἔτη ξ΄. Ἰακὼβ ἔτη կα΄. Ἰωσὴφ ἔτη ρι΄, ἐν Αἰγύπτῳ ἔτη ρμδ΄ γίνεται ἔτη υλ΄, Z., էջ 629: Վենետ., Թ. 192 ունի "Աբրահամու՝ եւթանասուն եւ հինգ մի(ն)չ ի հարիւր ամ: Իսահակա վաթսուն, Յակոբա զգ. Յովսէփ ճժ. յԵգիպտոս ճխդ. միանգամայն նլ" (Սարգ, Ցուցակ, էջ 797), Բ ունի "Աբրահամու հ եւ ե մինչեւ ի ճ ամ. եւ ի Սահակայ կ. Յակովբ զգ. Յովսէփ ճժ. յԵգիպտոս ճխդ. միանգամայն նլ", Ը Աբրահամու հե մինչեւ ի ճ ամն. Իսահակ կ. Յակովբ զգ. Յովսէփ ճժ. յԵգիպտոս ճխդ. միանգամայն նլ, Դ լուսանցքի նեղութեան պատճառով կը դնէ համառօտագիր "աբրա|հե ամ|Իսահա|կ. յակո|զգ յովս|ճժ յեգի|ճխդ մի|անգամ|նլ", իսկ Ա կը հետեւի Դ ի: Այս լուսանցագրութիւնը առնուած է Եւսեբեայ Ժամանակագրութենէն՝ "Եւ արդ լինին

յառաջին տիոցն Աբրահամու ամք հե. եւ յետիանանէ հինգերորդէ ամէն Աբրահամու մինչեւ ցելան հրէից յԵգիպտոսէ ամք նլ: Զսոյն եւ առաքեալն Պաւղոս վկայէ զկտակն, ասէ, որ յառաջագոյն հաստատեալ էր„ եւ այլն, Ա, էջ 152—153, "Աբրահամ ամս ճ. Իսահակ ամս կ. Յակոբ ամս ճիա. Յովսէփ առաջնորդ յԵգիպտոս ամս ծ. Նբրայեցիք ծառայեն յԵգիպտոս ամս ճկդ„, Բ, էջ 17. համագումար շե, որմէ հանելով հե կը մնայ նլ:

Գաղ. Դ, "որ է առակ աւրինակի„ ընթերցուածին դէմ ի լուս. բազում զրչագրաց նշանակի որ է այլաբանութիւն (Զ o հ ր.). Նման լուսանցագրութիւն մը կը տրամադրէ մեզ Z., էջ 631 ad verbum ἀλληγορούμενα Regio-Alex. habet ἑτέρως κατὰ μετάφρασιν νοούμενα, καὶ οὐ κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν. այսպէս եւ Բ, իսկ ԱԴԸ չիք:

Կող. Դ. 16, ամենայն զրչագիրք ի լուս. այսր համարոյ նշանակեն զառաջնոյ թղթին (թղթէն?) կամ թղթոյն որ առ Տիմոթէոս ասէ (Զ o հ ր.): Նախաբնագիրը տὴν πρὸς Τιμόθεον πρώτην λέγει, Z., էջ 656: Ա "զառաջին թխթոցն որ առ Տիմոթէոս է ասէ„, Բ "զառաջնոյ թղթոյ որ առ Տիմոթէոս ասէ„, Ը "զառաջնո թխթոյն որ առ Տիմոթէոս ասէ„, Դ չիք, Վենետ. Թ. 197 "զառաջնոյ թղթոյն որ առ Տիմոթեա„ (Մ ա ր գ., էջ 826):

Եբր. Ա. 3. "որ կրէ„ բառին իբրեւ մեկնութիւն ամենայն զրչագիրք նշանակեն դարմանէ, խնամէ, տածէ, առաջնորդէ (Զ o հ ր.), տես նախաբնագիրը διοικῶν, κοβερνῶν, οἰκονομῶν, Z., 675: Ա տակայն ունի "դարմանէ, տածէ, առաջնորդէ, կազմէ„, Բ "առաջնորդէ„, իսկ Ը "դարմանէ, տածէ, առաջնորդ է„, չիք "խնամէ„, Դ չիք:

Եբր. Բ. 16. "բուռն հարկանէ„ բառին իբրեւ մեկնութիւն ամենայն զրչագիրք ի լուս. նշանակեն մեղադիր լինի, բամբասէ, պարտաւորէ (Զ o հ ր.) = ἐπαιτιᾶται. ἢ καταμέμφεται καὶ κριματίζει, զոր Z. կ'ուզէ կարդալ χρηματίζει, էջ 676: Ա միայն "մեղադիր լինի եւ բանբասէ„, Ը "մեղադիր լինի բամբասէ„, ԲԴ չիք:

Եբր. Գ. 10. ի լուս. ի վերայ "տաղտկացայ„ նշանակի զարշեցայ (Զ o հ ր.). Ճիշդ յոյնի նման ἐσοχάνθην, Z., էջ 676. այսպէս ԱԲԸ, իսկ Դ չիք:

Եբր. ԺԱ. 24, ամենայն զրչագիրք ի լուս. այսր համարի նշանակեն Թերմոթէս կամ Թերմոթիս է անուն դստերն Փարաւոնի (Զ o հ ր.): Նախաբնագիրն է Θερμουθῆς ἐλέγετο, որուն աւելի կը համապատասխանէ Վենետ. Թ. 192 ձեռագրին "Թերմութիս անուն էր„ ընթերցուածը (Մ ա ր գ., Մայր Ցուցակ, էջ 798), զոր սակայն Եւագրի հրատարակիչը չի ներկայացներ հաւատարմօրէն՝ "Թերմութիս էր անուն նորա„ գրելով (էջ ճԲ), Բ ունի "Թերմոթէս անուն էր դստերն Փարաւոնի": Նոյնպէս Գործք Առաքելոց Է. 20. համարին հանդէպ ոմանք ի լուս. նշանակեն Թերմութիս անուն կամ Թերմովթէս է անուն (Զ o հ ր.), Զ. կը դնէ սա լուսանցագրութիւնը. "Թերմոթ էր անուն կնոջն„, իսկ Ե աւելի համեստօրէն "Թերմոթես„, նոյն լուսանցագրութիւնը կայ նաեւ Regio Alex.ի մէջ, Z., էջ 448/9՝ ad marginem autem notat Thermutidem vocatam fuisse filiam Pharaonis:

Եբր. ԺԱ. 33—39, ամենայն զրչագիրք սկսեալ յայսր համարոյ մինչեւ ց 38. ի լուս. նշանակեն զանուանս նահապետացն եւ զմարգարէից՝ առ իւրաքանչիւր հատուած

բանի (Զ.ՀԸ.)՝ Աբրահամ, Մովսէս, Յեսու։ Աբրահամ եւ Փենեէս։ Յեսու եւ Քաղեբ։ Դանիէլ։ Սեդրակ, Միսաք եւ Աբեդնագով։ Ուրիա, Նասայի։ Եզեկիա։ Աբրահամ, Մովսէս, Սասփան (Բարակ եւ Դաւիթ)։ Կինն սոմնացի եւ սարեփթանացի։ Մակաբայեցիքն եւ թն եղբարքն եւ մայրն։ Եղիշա, Երեմիա, Միքէ։ Նաթովթ եւ Զաքարիա։ Նասայի։ Զորաբաբել, Միքէէ։ Ուրիա, Յոհաննէս։ Եղիա եւ Եղիշէ։ Մարգարէքն զոր կերակրեաց Արդիու (յայրի անդ)։ Այսպէս Վենետ. Թ. 192 Զ. Սարգիսեանի արտագրութեան համեմատեալ (Յուցակ. Ա., էջ 798). ԱԴի մէջ չիք, իսկ ԲԸի տարբերակներն են՝ Բ Աբրաամ. Բ Յեսու. Բ Փենեհէս (եւ չիք). Ը Փենեհէզ. Բ Քաղեբի Յեսու. Ը Յեսու եւ Քաղեբի. Ը Սեդրաք. Բ Միսակ. Բ Աբնագովը (sic). Ը Աբեդ (sic). Ը Ուրիա Նասայ. Բ Ուրիաս. Բ Սամիսով (sic). Ը Սամոսոն. "Բարակ եւ Դաւիթ" չիք յօրին., Բ ունի. Ը ալ ունի "Գեդէոն" յաւելուածով յետոյ "Բարակ" եւ այլն. Ը սարփթացի. Բ չիք "կինն սոմնացի եւ սարեփթանացի". Բ մայր. Ը միայն մակաբաեցիք. Ը Միրիէ. Բ Սոթովթ Զաքայիայի. Ը Զաքարի. Ը Նասայի. Բ չիք. Յօրին. Զատիաբ, Աբէլ. Բ Զորոբաբեղ, Միքէ. Ը չիք. Բ Յովհաննէս. Ը Յովանէս. Բ Եղիա Եղիշա. Ը Եղիայ Եղիշա. Յօրին. չիք "յայրի անդ". Բ ունի, իսկ Ը յայրին եւ յետոյ "յիսուն ծ": Այլուր (Հանդ. Ամս. 1922, էջ 666) այս լուսանցագրութեան մասին խօսելով Ջանացի ցոյց տալ թէ եփրեմեան ծագում ունի եւ առնուած է Եփրեմի Նբր. մեկնութենէն (Գ., էջ 226—227). այստեղ սակայն նկատել կու տամ թէ ինչպէս Նբր. Թղթոյն պատճառին համար Եւթաղ եւ Եփրեմ միեւնոյն աղբիւրն են զործածած, նոյնպէս ալ այս լուսանցագրութեան համար հատարակաց աղբիւր մը ին ունեցած։ 33. համարին դիմաց "Աբրահամ, Մովսէս, Յեսու" = Ἀβραὰμ, Μωϋσῆς, Ἰησοῦς (Z., էջ 683), Եփրեմ ունի "Աբրահամ, Դաւիթ, Մովսէս, Յեսու" (էջ 227)։ "Գործեցին զարդարութիւն"ի դիմաց "Աբրահամ եւ Փենեէս" = Ἀβραὰμ, Φηνέες, Եփր. չունի։ "Հասին աւետեաց"ի դիմաց "Դանիէլ" = Δανὴλ [Σαμψών]. Եփր. "տունն դանիէլեան" (էջ 226)։ "Հրոյ"ի դիմաց "Սեդրաք, Միսաք, Աբեդնագով", յոյնն ունի οἱ τρεῖς παῖδες, որուն աւելի մերձ է Եփր. "տունն անանիանց" (էջ 226)։ "Սրոյ"ի դիմաց "Ուրիաս, Նասայի" = Οὐρίας καὶ Ἠλίας οἱ προφῆται, Եփր. "Որիա եւ Եղիա [եւ] մարգարէքն" (էջ 227)։ "Ի տկարութենէ"ի դիմաց "Եզեկիա" = Ἐζεκίας βασιλεύς, Եփր. "Եզեկիա արքայ"։ "Ի պատերազմի" եւ "աւտարաց" բառերուն համեմատ "Աբրահամ, Մովսէս, Սամիսոն, Բարակ, Դաւիթ", յոյնը շփոթութիւն մը ունի այստեղ՝ Ἀβραὰμ καὶ Δαυίδ, (Λώτ?)... Μωϋσῆς, Ἰησοῦς. Βαράκ. Δαυίδ, Եփր. ունի "Աբրահամ, Դաւիթ, Մովսէս, Յեսու... Սամիսոն, Բարակ։ "Կանայք"ի դիմաց "կինն սոմնացի եւ սարեփթանացին" = ἡ Σωμανῖτις καὶ ἡ χεῖρα ἡ Σαραφθά. Եփր. "Սիղոմացին եւ Ծարփաթացին։ "Կոչկոճեցան"ի դիմաց "Մակաբայեցիքն եւթն եղբարքն եւ մայրն = οἱ Μακκαβαῖοι ἑπτὰ. καὶ ἡ μήτηρ αὐτῶν. Եփր. "մակաբայեցիքն եւթն եղբարք մարքն հանդերձ"։ Զատանջանաց"ի հանդէպ "Եղիշա, Երեմիա, Միքէ" = Ἱερεμίας καὶ Μιχαΐας, Եփր. Եղիշա... եւ Երեմիա եւ Միքիա"։ "Քարկոճեցան"ի դէմ "Նաթովթ եւ Զաքարիա" = Ναθὼθ καὶ Στέφανος, Եփր. ունի "Մովսէս, Նաթովթ, իսկ "Զաքարիա եւ Նասայի" կը դնէ "սղոցեցան"ի հանդէպ։

"Սողոցեցան"ի դիմաց Եւթաղ ըստ յոյնին ունի միայն "Եսայի" = Ἡσαΐας. "Փորձեցան"ի դիմաց "Զաւրաբաբէլ (յօրին. Զաւրաբ. Սրէլ), Միքէէ", յոյնը ունի քորոմին տարբեր Ἀβραὰμ καὶ Ἰώβ. իսկ Եփր. ունի միայն "Յովբ": "Սպանմամբ սրոյ մեռան"ի դիմաց "Ուրիա, Յոհաննէս" = Οὐρίας καὶ Ἰάκωβος (էջ 684)՝ Եփր. "Միքա, Ուրիա, Յոհաննէս": "Լեշմաշկաւք"ի դիմաց "Եղիա եւ Եղիշէ" = Ἠλίας, Ἐλισσαῖος, Ἰωάννης. Եփր. "Եղիա եւ Եղիշա": "Զարշարեալք"ի հանդէպ "մարգարէքն զորս կերակրեաց Աբդիու յայրին" = οἱ προφῆται οὓς ἔτρεφεν Ἀβδίου, Եփր. "մարգարէքն, զոր թաղուցեալ էր Աբիեղիայ եւ կերակրէր յանապատի":

Բ. Տիմ. Գ. 10, յայս համար ամենայն գրչագիրք ի լուս. նշանակեն գԹեկղի չարչարանն ասէ (Զօհր.) կամ Սարգ., Եւագր, էջ ՃԲ. գԹեկղի չարչարանացն ասէ, Զ. չունի այս լուսանցագրութիւնն, այլ ունի միայն խուրատչ ԿՂ. եւ սեպտեմբրիզ ԿԴ. տէր ἁγίας πρωτομάρτυρος Θέκλης (Զ., էջ 701): ԲԸ "չարարանն" իսկ վենետ. Թ. 192 Զ. "չարչարանացն" ԱԳ չիք:

Բ. Տիմ. Գ. 13, յայս համար ամենայն գրչագիրք ի լուս. նշանակեն մասանաք էին Հրէիցն գաղարելով, զայնմանէ ասէ (Զօհր.), հմմտել Սարգ., Յուցակ, Ա, էջ ՃԲ. = Ἰουδαϊκὸν εὐηγτάριον τοῦ νόμου λέγει, Զ., էջ 702. այնպէս ամենայն գրչագիրք: ԱԳ չիք:

Գործք Առաքելոց:

ԸՆԹԵՐՑՈՒԱԾՔ: — Գործոց Առաքելոց ընթերցուածք ժգ: — Ա. 1՝ Բ ընթերցուած ա, ԴԶ միայն ա, ԱԼ չիք: — Ա. 15՝ ԲԶ ընթերցուած բ. ԱԴԼ չիք: — Բ. 1՝ ԲԶ ընթերցուած գ, ԱԴ միայն ա, Լ չիք: — Գ. 1՝ ԱԲ ընթերցուած գ, Զ կը դնէ սխալ Բ. 40. համարին կից, ԴԼ չիք: — Դ. 32՝ ԲԶ ընթերցուած և, ԱԴԼ կը դնեն հոս՝ միայն գ: — Զ. 1՝ ԱԲԶ ընթերցուած գ, ԴԼ չիք: — Է. 1՝ ընթերցուած է, չունի ոչ մէկ ձեռագիր: — Թ. 1՝ միայն Զ ընթերցուած ը, իսկ Ա սխալ ընթերցուած ժգ, ԲԴԼ չիք: — Թ. 32՝ ԲԶ ընթերցուած թ, ԱԴԼ չիք: — ԺԱ. 27՝ ԱԶ ընթերցուած ժ, ԲԴԼ չիք: — ԺԵ. 1՝ Զ ընթերցուած ժա, ԱԲԴԼ չիք: — ԺԷ. 1՝ ԲԶ ընթերցուած ժբ, ԱԴԼ չիք: — ԺԹ. 1՝ ԱԶ ընթերցուած ժգ, ԲԴԼ չիք: — ԻԱ. 15՝ ընթերցուած ժդ, չունի ոչ մէկ օրինակ: — ԻԴ. 1՝ ԲԶ ընթերցուած ժե, ԱԴԼ չիք: — ԻԵ: 13՝ ԲԶ ընթերցուած ժզ, ԱԴԼ չիք:

ԳԼՈՒԽՔ: — Գործոց Առաքելոց գլուխք խ: — Ա. 1՝ միայն Դ ա: — Ա. 12՝ Դ բ, իսկ Զ 15. համարին կից կը դնէ գլուխ բ, գլուխս ունի ա ստորաբաժանում՝ զոր ինձի ծանօթ ձեռագիրներու մէջ միայն ԲԶ ունին՝ Ա. 20՝ ա: — Բ. 1՝ ԱԴԴԶ գ, ԲԼ չիք, գլուխս ունի գ ստորաբաժանում՝ Բ. 14՝ ԲԶԼ ա, միան. չիք, 37՝ Զ բ, միան. չիք, գ ստորաբաժանում՝ չիք ի լուս.: — Գ. 1՝ միայն ԲԴ դ, գլուխս ունի գ ստորաբաժանում՝ ա չկայ ի լուսանցս, Դ. 15՝ Զ միայն բ, 24՝ Զ միայն գ: — Դ. 32՝ ԲԴԶ և, միան. չիք, գլուխս ունի ա ստորաբաժանում՝ որ չիք ի լուս.: — Ե. 19՝ ԴԶ միայն զ, գլուխս ունի բ ստորաբաժանում՝ Ե. 27՝ Զ միայն ունի ա, 34՝ Բ միայն ունի բ: — Զ. 1՝ ԴԶ է: — Զ. 8՝ ԲԴԶ զ, գլուխս ունի ա ստորաբաժանում՝ Է. 11՝ Է միայն ունի ա:

— Ը. 1՝ ԱՐԳ Թ, Զ 3. համարին կից, գլուխս ունի ա ստորաբաժանում՝ Ը. 4՝ ՐԶ միայն ունին ա: — Ը. 9՝ ԱՐԳԷ ժ, ա ստորաբաժանում՝ 14՝ ՐԶ միայն ա: — Ը. 18՝ նոյնք ժա, ա ստորաբաժանում՝ 19՝ միայն Զ ունի ա: — Ը. 26՝ ԱՐԳԶ ժբ: — Թ. 1՝ նոյնք ժգ, գլուխս ունի ա ստորաբաժանում, որ սակայն չկայ ի լուս.: — Թ. 32՝ ՐԳԶ ժդ, ա ստորաբաժանում՝ 36՝ ՐԶ միայն ա: — Ժ. 1՝ նոյնք ժե, գ ստորաբաժանում՝ 23՝ Է ունի միայն ա, իսկ Ր 25. համարին կից, 30՝ ԶԷ բ, հոս Ր դարձեալ կը դնէ ա, 44՝ միայն Զ գ: — ԺԱ. 1՝ ԱՐԳԷ ժգ: — ԺԱ. 27՝ ՐԳԷ ժէ: — ԺԲ. 1՝ նոյնք ժը, գլուխս ունի ա ստորաբաժանում՝ 19՝ միայն Ր ունի ա: — ԺԳ. 1՝ ԳԶԷ ժԹ, Ր կը դնէ ԺԲ. 25. համարին կից: — ԺԳ. 16՝ ՐԳԶ ի, միւսն. չիք, գլուխս ունի բ ստորաբաժանում՝ 26՝ միայն Ր կը դնէ ա, իսկ Է 20. համարին կից ունի ա, ի լուս. չիք բ ստորաբաժանում: — ԺԴ. 1՝ ԳԶ իա, իսկ Ր ԺԳ. 44. համարին կից: — ԺԴ. 8՝ ՐԳԶԷ իբ, ունի ա ստորաբաժանում՝ 18՝ Ր միայն ունի ա: — ԺԵ. 1՝ ԳԶԷ իգ, ունի բ ստորաբաժանում՝ 23՝ Զ միայն ունի ա, 36՝ ՐԶ միայն բ: — ԺԵ. 40՝ Գ միայն իդ, որ ունի բ ստորաբաժանում՝ ա չիք ի լուս , իսկ բ ունի միայն Ր՝ 25: — ԺԷ. 1՝ ԳԶԷ իե, իսկ Ր ԺԶ. 25. համարին կից կը դնէ իե, իսկ ԺԷ. 1 համարին քով իզ: — ԺԷ. 16՝ ԳԶԷ իզ, իսկ Ր ունի այստեղ իէ: — ԺԸ. 1՝ ԳԶԷ իէ, որ ունի բ (Z., էջ 435՝ γ՛) ստորաբաժանում՝ 8՝ ՐԶ միայն ա, 12՝ նոյնք բ: — ԺԹ. 1՝ ՐԳԶԷ իը, Ա կը դնէ 2. համարին կից, գլուխս ունի բ ստորաբաժանում՝ 13՝ Զ միայն ունի ա, իսկ Ր կը դնէ 24. համարին կից ա, ուր պէտք էր սակայն դնել բ (տես Z., էջ 436): — Ի. 1՝ ԱՐԳ միայն իԹ, որ ունի բ (Z., էջ 436՝ α՛) ստորաբաժանում՝ ա չիք ի լուս. իսկ բ, ունի միայն Զ՝ ԻԱ. 1. համարին կից: — ԻԱ 8՝ ԱԳԶ լ: — ԻԱ. 15՝ ԳԶԷ լա, Ա կը դնէ 17. համարին կից: — ԻԱ. 27՝ ՐԳԶԷ լբ, որ ունի ա (Z., էջ 436—437՝ γ՛) ստորաբաժանում՝ 37՝ ՐԶ միայն պահած են ա: — ԻԲ. 30՝ ԳԶԷ լգ: — ԻԳ. 12՝ ՐԳԶԷ լդ, որ ունի ա ստորաբաժանում՝ 23՝ ՐԶ միայն ա: — ԻԴ. 1՝ նոյնք լե: — ԻԴ. 27՝ Գ միայն ունի լզ, Զ կը դնէ 24. համարին կից: — ԻԵ. 13՝ միայն ՐԳ լէ, Է հոս կը դնե լզ, գլուխս ունի ա (Z, էջ 437՝ β՛) ստորաբաժանում՝, որ չիք ի լուս.: — ԻԷ. 1՝ ՐԳ լը, իսկ Զ հոս ունի լէ, եւ 26. համարին կից լը, գլուխս ունի բ ստորաբաժանում՝ 11՝ Ր միայն կը դնէ ա, իսկ 39՝ Զ միայն կը դնէ բ: — ԻԸ. 11՝ ԳԶ միայն ունին լԹ: — ԻԸ. 17՝ ՐԳԶ ունին խ:

ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՔ: — Ի Գործս Առաքելոց վկայութիւնք լ: — Ա. 5՝ Զ ա ի մատթէէ, Ր ա. ի մաթէոսէ: — Ա. 20՝ Զ բ սաղ կը, Է կը սաղ բ եւ ճէ սաղ բ, Ա բ սաղմոս ճե, Ր կը սաղմոս բ: — Բ. 17՝ Զ գ յովել, Ա յովել գ, Ր գ յովելեայ: — Բ. 25՝ Զ դ ժե սաղ, Ա ժե սաղմ՝ դ, Ր սաղմոսէ, Է ժե սաղ գ: — Բ. 30՝ Ր ե սաղմոս, Ա սաղմ՝ ճլ գ, Է ճլա սղ դ: — Բ. 34՝ Զ է ճԹ սաղ, Ր սաղմոսէն: — Գ. 22՝ Զ բ յբաւրին, հմմտէ Z.ի ծանօթութիւնը, էջ 417, Ա յելից Թ, ՐԶ յելից բ: — Գ. 25՝ Ր Թ ի ծնընդոց, Է յելից Թ: — Դ. 25՝ Զ ժ բ սաղմ, Ր բ սաղմոսէ, Է բ սղ ժ: — Է. 3՝ Ա ժա ծնունդք, Զ ժա ծնդոց, Է ի ծնդոց ժա: — Է. 6՝ Ր ժբ յարարածոց, Զ ժբ ծնդոց, Է յարարած ժբ: — Է. 27՝ Ա յելից ժգ, ՐԶԷ ժգ յելից: — Է. 32՝ Է ժդ յելից, Ա յելից ժդ, Ր ժդ յելից

կը դնէ 27. համարին կից, իսկ հոս՝ ժե յելից: — Է. 37՝ Բ ժե յելից, Զ ժզ յելից, Է ժ յել, որուն տակ անմիջապէս ժզ յել: — Է. 38. համարին կից Բ միայն կը դնէ ժզ ի ծննդոց: — Է. 40՝ ԲԶ ժէ յելից: — Է. 42՝ Զ ժը ամուս, իսկ Է ժէ յամուս: — Է. 46՝ Զ միայն ժԹ ճժա սաղ: — Է. 49՝ Զ ի յեսայեա, Է յեսայե, տես այս մասին Z.ի ծանօթութիւնը, էջ 419: — Ը. 32՝ Զ իա եսաի, Է յեսայեայ իա: — ԺԱ. 16՝ Զ իբ ի մաթէ, Է ի մաթէոս ա: — ԺԳ. 22՝ Զ իգ ա թագաւորութենէ, Է ը ի թագաւորու: — ԺԳ. 25՝ Զ իդ ի մաթէոս, Է ի մաթէոսէ իբ: — ԺԳ. 33՝ Զ իե բ սաղմոսէն, Է բ սաղ, Ա իդ սղմ ի: — ԺԳ. 34՝ Զ իզ յեսայեա, Է յեսայ իզ: — ԺԳ. 35՝ Զ իէ ժե սաղ, նոյնպէս Է ժէ սաղմ (տես Z.ի ծանօթութիւնը, էջ 420): — ԺԳ. 41՝ Զ իէ ամբակում, Ա ամբակում, իսկ Է յեսայեայ իե: — ԺԳ. 47՝ Զ միայն ունի իը յեսաեա: — ԺԵ. 16՝ Զ իԹ յամուսա, Ա իԹ ամուս, Է յամուսա իզ: — ԻԳ. 5՝ միայն Զ ունի իԹ յելից: — ԻԸ. 26՝ Զ Լ յեսայեա, Է յեսայ:

ՍՏԻՔ: — Ա. 15. համարին կից Զ ունի ստիք խ, որ կայ նոյնպէս Z.ի մօտ (էջ 443): — Ա. 19՝ ԱԷ ստիք ծ, Զ տուռնք ծ: — Բ. 14՝ ԲԷ ստիք ճ, Զ տուռնք ճ: — Բ. 35՝ ԲԷ ստիք ճծ: — Գ. 11՝ միայն Է ունի ստիք մ: — Դ. 8՝ ԱԶԷ ստիք մծ, զոր Բ կը դնէ 5. համարին կից: — Դ. 27՝ միայն Զ ունի տուռնք յ: — Ե. 12՝ ԶԷ ստիք յծ: Ե. 29՝ ԱԶ ստիք ն, իսկ Է միայն ստիք: — Զ. 7՝ Բ միայն ստիք նծ, Է ստիք ծ: — Է. 9՝ Է ստիք շ, Զ տուռնք շ, Բ կը դնէ 12. համարին կից: — Է. 33՝ ԱԲԷ ստիք շծ, Է կը դնէ 30. համարին կից: — Է. 50՝ ԶԷ ստիք ո, իսկ Ա ստիք յլ, որ սխալ է: — Ը. 13՝ ԱԶ ստիք ոծ, նոյնպէս Z., էջ 449, մինչ Է 9. համարին կից: — Ը. 38՝ Զ ստիք շ, իսկ Է Ը. 34. համարին կից, այսպէս եւ Z., էջ 450: — Թ. 19՝ Է միայն ունի ստիք շծ: — Թ. 36՝ ԱԶԷ ստիք պ: — Ժ. 13՝ նոյնք ստիք պծ: — Ժ. 34՝ նոյնք ստիք ջ: — ԺԱ. 9՝ միայն Զ ստիք ջծ: — ԺԱ. 29՝ ԱԶԷ ստիք ռ: — ԺԲ. 17՝ ԱԷ ստիք ռծ, իսկ Զ կը դնէ 20. համարին կից: — ԺԳ. 11՝ չիք ստիք ռճ: — ԺԳ. 32՝ միայն Ա ունի ստիք ռճծ, ուր Է կը դնէ ստիք մ: — ԺԳ. 49՝ միայն Զ ունի ստիք ռմ: — ԺԴ. 18՝ միայն Զ ունի ստիք ռմծ: — ԺԵ. 11՝ չիք ստիք ոյ: — ԺԵ. 37՝ միայն Է ունի ստիք ոյծ: — ԺԶ. 16՝ ԶԷ ստիք ոն: — ԺԶ. 36՝ Ա ստիք ոնծ, իսկ Զ 37. ստիք ոնծ: — ԺԷ. 15՝ ԱԶ ստիք ոշ: — ԺԷ. 33՝ ԱԶ ստիք ոշծ: — ԺԸ. 18՝ ԲԶ ստիք ոո: — ԺԹ. 11՝ ԱԶ ստիք ոոծ: — ԺԹ. 28՝ Զ ստիք ոչ, իսկ Է 29. համարին կից: — Ի. 7՝ միայն Բ ոչծ: — Ի. 28՝ միայն Զ ստիք ոպ: — ԻԱ. 10՝ ԱԶ ստիք ոպծ: — ԻԱ. 26՝ Զ ստիք ոջ, իսկ Է կը դնէ 29. համարին կից: — ԻԱ. 40՝ ԱԲ ստիք ոջծ, իսկ Զ կը դնէ ԻԲ. 6. համարին կից: — ԻԲ. 17՝ Ա ստիք ս, Զ 28. համարին կից, իսկ Է ԻԳ. 13. համարին կից: — ԻԳ. 16՝ Զ կը դնէ ստիք սծ, Ա՝ սճ, իսկ Բ սխալմամբ ԻԲ. 6. համարին քով կը գրէ ստիք սծ: — ԻԳ. 34՝ միայն Զ ունի ստիք սճ: — ԻԴ. 1՝ Ա ստիք սճծ, իսկ Զ՝ 22. համարին կից: — ԻԵ. 13՝ Զ ունի ստիք (սմ՝), Է ունի հոս ստիք սմծ, իսկ Բ ստիք սմ կը դնէ ԻԳ. 33. համարին կից: — ԻԶ. 4՝ Զ ստիք սմծ, Բ կը դնէ ստիք սմծ ԻԴ. 21. համարին կից: — ...ստիք պյ չիք (նոյնպէս Z 471), Բ ստիք պյ կը դնէ սխալմամբ ԻԷ. 14: — ԻԷ. 5՝ Ա ստիք պյծ, իսկ Զ կը դնէ 11. համարին կից, Բ նոյնպէս վրիպմամբ ԻԶ. 4. համարին քով կը

դնէ այծ։ — ԻԷ. 31՝ Զ ստիք սն, Բ կը դնէ ստիք սն ԻԶ. 24. համարին կից։ — ԻԸ. 12՝ Զ ստիք սնծ, զոր Բ կը դնէ ԻԷ. 11. համարին քով։ — ԻԷ. 31. համարին քով Բ կը դնէ ստիք սշ, յետոյ կը կրկնէ նոյնը ԻԸ. 11. համարին կից, իսկ Ը ԻԸ. 32. համարին կը կցէ ստիք սշժ։ Համագումար ԲԻ տողեր աշժզ, Զ ստիք սշ։

ԿԱՊՈՒՂԻԿԻ ՄՈՒՂՔԸ։

ԸՆԹԵՐՑՈՒԱԾՔ։ — Ցակ. ընթերցուածք բ։ — [«Դիր զլխոց»էն վերջ ԱԴԶ կը յաւելուն «ընթերցուածք բ։ Ցակովբոս Աստուծոյ» եւ այլն եւ կը կցեն «վասն համբերութեան» զլխակարգութիւնը, Ի «Դիր զլխոց»ին կը կցէ «ընթերցուած առաջին։ Ցակովբոս Աստուծոյ» եւ յետոյ «վասն համբերութեան», Բ չունի ընթերցուածոց յիշատակութիւն] Ա. 1՝ Զ ընթերցուած ա, Բ ունի միայն ա, ԱԴԷ չիք։ — Գ. 1՝ ԱԲԶ ընթերցուած բ, ԴԷ չիք։

Ա. Պետր. ընթերցուածք բ։ — Ա. 3՝ ԱԶ ընթերցուած ա, ԲԴԷ չիք։ — Բ. 13՝ ԱԲԶ ընթերցուած բ, ԴԷ չիք։

Բ. Պետր. ընթերցուած ա — չիք ի լուսանցս։

Ա. Յովհ. ընթերցուածք բ։ — Ա. 1՝ ԱԲԶ ընթերցուած ա, ԴԷ չիք։ — Գ. 10 (Z. 15. համարին կից, էջ 478)՝ Զ ընթերցուած բ, ԱԲԴԷ չիք։

Բ. Յովհ. ընթերցուած ա — Ա. 1՝ Բ ընթերցուած ա, զոր Զ կը դնէ 4. համարին հանդէպ, ԱԴԷ չիք։

Գ. Յովհ. ընթերցուած ա — Ա. 1՝ ԲԶ ընթերցուած ա, ԱԴԷ չիք։

— Յուդ. ընթերցուած ա — Ա. 1՝ Բ ընթերցուած ա, Զ կը դնէ 3. համարին կից, ԱԴԷ չիք։

ԳԼՈՒԽՔ։ — Ցակ. գլուխք զ։ — Ա. 2՝ ԱԲԳԶ ա, իսկ Է ունի գ, գլուխս ունի ա ստորաբաժանում՝ Ա. 13՝ ԱԲԶ ա, ԴԷ չիք։ — Ա. 19՝ ԲԳԶ բ, միսն. չիք։ — Բ. 1՝ ԱԲԳԶ գ, Է ունի դ։ — Բ. 14՝ ԱԲԳԶ դ։ — Գ. 1՝ ԳԶ ե, միսն. չիք, գլուխս ունի դ ստորաբաժանում՝ 13՝ ԲԶ միայն ա, 17՝ նոյնք բ, Դ. 1՝ նոյնք գ, 7՝ նոյնք դ։ — Դ. 13՝ Գ միայն զ, որ ունի դ ստորաբաժանում՝ Ե. 1՝ ԲԶԷ ա, 6՝ նոյնք բ, 12՝ նոյնք գ, 19՝ նոյնք դ։

Ա. Պետր. գլուխք բ։ — Ա. 3՝ միայն Գ ունի ա։ — Ա. 13՝ ԲԳԶ բ։ — Բ. 1՝ նոյնք գ։ — Բ. 13՝ նոյնք դ, որ ունի դ ստորաբաժանում՝ 18՝ ԲԶ միայն ա, Գ. 1՝ նոյնք բ, 7՝ միայն Զ ունի գ, 15՝ ԲԶ դ։ — Դ. 1՝ ԱԲԳԶ ե։ — Դ. 11՝ նոյնք զ։ — Ե. 1՝ նոյնք է, որ ունի ա ստորաբաժանում՝ 4. համարին կից Բ միայն ունի ա։ — Ե. 8՝ ԱԲԳԶ բ։

Բ. Պետր. գլուխք դ։ — Ա. 3՝ միայն Գ ա։ — Ա. 13՝ Գ միայն բ, Զ կը դնէ 12. համարին կից (Z. 10., էջ 499)։ — Ա. 20՝ ԱԳԶ գ։ — Գ. 1՝ նոյնք դ, որ ունի ա ստորաբաժանում՝ Գ. 10՝ Բ միայն ունի ա։

Ա. Յովհ. գլուխք բ։ — Ա. 1՝ ԳԶ ա, որ ունի ա ստորաբաժանում՝ 8՝ ԲԶ միայն ա։ — Բ. 7՝ ԳԶ բ, որ ունի բ (Z., էջ 503—504, α՝) ստորաբաժանում՝ 10՝ Զ միայն ա, 15՝ նոյն Զ բ։ — Բ. 18՝ ԲԳԶ գ, որ ունի ա (Z., էջ 504, β՝) ստորաբաժանում՝ Դ. 2

Զ միայն ունի ա: — Գ. 10՝ ԳԶ դ, որ ունի բ ստորաբաժանում՝ 21՝ չիք ի լուս. ա, Դ. 1՝ ԲԶ ունին բ: — Դ. 7՝ ԳԶ ե: — Դ. 16՝ նոյնք զ, որ ունի ա ստորաբաժանում՝ Ե. 3՝ միայն Զ ա: — Ե. 16՝ ԸԳԶ է, որ ունի ա ստորաբաժանում՝ 17՝ Բ միայն ա, իսկ Զ 18. համարին կից ա: — Ե. 19՝ ԲԳԶ ը, որ ունի ա ստորաբաժանում՝ 21՝ ԲԶ ա, Z. չունի Ը. գլուխը, էջ 504:

Բ. Յոմ. գլուխ ա. — Ա. 4՝ ԳԶ միայն ա, որ ունի բ ստորաբաժանում՝ 10՝ ԲԶԻ միայն ա, 12՝ նոյնք բ:

Գ. Յոմ. գլուխ ա. — Ա. 2՝ ԳԶ միայն ա, որ ունի գ ստորաբաժանում՝ 9՝ ԲԶԻ ունին ա, 12՝ նոյնք բ, 13՝ միայն Բ ունի գ:

Յուդ. գլուխք դ. — Ա. 3՝ ԳԶ ա, որ ունի ա ստորաբաժանում՝ 5՝ ԲԶԻ ա: — Ա. 8՝ ԳԶ բ: — Ա. 17՝ նոյնք գ: — Ա. 21՝ նոյնք դ:

ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՔ: — Յակ. ունի դ վկայութիւն՝ Ղեւտ., Ել., Ծնն. եւ Առ. (Z., էջ 480, 482). Զ որ լուսանցագրութիւններն այնքան խնամով օրինակած է, ունի սակայն հինգ, Բ. 8՝ ա յղեւտա, Ը ղեւտաց, Բ. 11՝ բ. յելից, Ը յելից, Բ. 23՝ գ. ի ծննդոց, Դ. 6՝ դ. յառակաց, Ե. 4՝ ե. յեսայեա. Ը կը յաւելու վեցերորդ վկայութիւն Ե. 17՝ չորրորդ թգ, իսկ Ի ունի ուրիշ վկայութիւն մը ալ Ա. 9՝ յեսայեայ ա, որով յոյն բնագրին չորսին դէմ կ'ունենանք եօթը վկայութիւն: Բ չունի ի լուս. վկայութիւն:

Ա. Պետր. ունի ժդ վկայութիւն (Z., էջ 480, 483—484), զոր Զ միեւնոյն կարգաւ եւ թիւով կը ներկայացընէ այսպէս. Ա. 16՝ ա. յղեւտացոց, Ը ղեւտաց, Ա. 24՝ բ. յեսայեա, Բ. 3՝ գ. լգ սաղմոս, Ը սաղմոս, Բ գ սաղմոսէն, Բ. 6՝ դ. յեսայեա, Ը իսայի, Բ դ յիսայայ, Բ. 7՝ ե ճժե սաղմոս, Բ ե սաղմոսն է, Բ. 8՝ զ. եսայեա, Բ զ. յիսայ, Բ. 9՝ է. յելից, նոյնպէս Բ, Բ. 10՝ ը. յովսեէ, Բ յովսէ, անդ՝ թ. յովսեէ, Բ թ. յովսէ, Բ. 22՝ ժ. յեսայեա, Գ. 10՝ ժա. լգ սաղմոսն, Ը ժբ. սաղմ, Գ. 14՝ ժբ. յեսայեա, Ը յեսա, Դ. 18՝ ժգ. յառակաց, այսպէս եւ Բ, Ե. 5՝ ժդ. յառակաց: Գ. 6՝ միայն Ը ունի ծնունդք:

Բ. Պետր. ունի զ վկայութիւն, Զ ճիշդ միեւնոյն վկայութիւնները կու տայ Ա. 18՝ ա. ի մաթէոս, Բ. 20՝ բ. ի մաթէոսէ, Բ. 22՝ զ յառակաց. Ը առաջինը միայն կը յիշէ՝ "ամենթ", իսկ միւսները չունին:

Ա. Յոհ. միակ վկայութիւնն է Յոհ. (Z., էջ 480, 484). Զ հաւատարմօրէն կը ներկայացընէ այս վկայութիւնը, Ա. 5՝ "ա. ի յոհանէ աւետ". միւս օրինակները կը լռեն:

Յոհ. Բ. եւ Գ. թղթերուն մէջ չկան Ս. Գրքէն վկայութիւններ (Z., էջ 480, 484—485):

Յուդ. ունի սա երկու վկայութիւնները Μωϋσέως ἀποκρύφου եւ Ἐνὼχ ἀποκρύφου (Z., էջ 480, 485), Զ-ի մէջ միայն անվաւերական գրքերէ մէջբերուած այս վկայութիւնները կը յիշուին ինչպէս Պաւղոսի թղթերու մէջ "այլուստ" բառով, այսպէս Ա. 9՝ ա՝ վկայութիւն այլուստ, Ա. 14՝ բ. վկայութիւն այլուստ, տե՛ս էջ 34:

ՍՏԻՔ: — Յակ. Ա. 19՝ ԸՐԻ ստիք ծ: — Բ. 14՝ Բ ստիք ճ, Ը կը դնէ 12. համարին դիմաց, իսկ Ի 13. համարին դիմաց ունի ստիք ո: — Գ. 13՝ Ը միայն ստիք ճծ,

Է. 14. համարին, իսկ Զ. Դ. 1՝ համարին կից ունին ստիք ճծ: — Ե. 7՝ Զ. միայն ստիք մ: Ի վերջ թղթոյս համագումար մլէ:

Ա. Պետր. Ա. 22՝ ԱԲ ստիք ծ, Է ունի ստիք ճծ: — Բ. 20՝ ԶԷ ստիք ճ: — Գ. 15՝ ԱԶԷ ստիք ճծ: — Դ. 17՝ ԶԷ ստիք մ՝, իսկ Բ կը դնէ 16. համարին կից: Ի վերջ թղթոյս համագումար "ստիք„ կամ "տունք մլզ„:

Բ. Պետր. Ա. 21՝ ԲԶ ստիք ծ: — Բ. 19՝ ԲԶ ստիք ճ: — Գ. 17՝ Զ ստիք ճծ, իսկ Ա միայն ծ, զոր լրացընելու է ճծ: Ի վերջ թղթոյս համագումար տունք ճծդ:

Ա. Յովհ. Ա. 10՝ Զ ստիք ծ: — Գ. 2՝ Զ ստիք եւ ստորեւ կարմրագիր ա, զոր փոխելու կարդալու է ճ: — Գ. 23՝ Զ ստիք ճծ: — Դ. 19՝ Զ ստիք մ: — Ե. 19՝ Զ ստիք մծ. Ի վերջ թղթոյս համագումար տունք մծդ:

Բ. Յովհ. համագումար տունք լ:

Գ. Յովհ. համագումար տունք լզ:

Յուդ. Ա. 16՝ ԶԷ ստիք ծ: Ի վերջ թղթոյս համագումար տունք կը:

Զ.

ՏՊԱԳԻՐ ԵՒ ԶԵՌԱԳԻՐ ՕՐԻՆԱԿՆԵՐ

Մաշթոցեան դպրոցին յատուկ իսկապէս դասական քարքառով անսրկրայ միակատար հայերէնի վերածուած ու գրչագիրներու երկիւղածութեան շնորհիւ գրեթէ նոյնպէս միակատար մեզի փոխանցուած եւթաղեան հայ մատենագրութիւնը՝ իր պատկառելի հնութեամբն ու լեզուին յատկանշական նկարագրովը եւթաղի գրականութեան խառնակ ու մութ հարցին պարզման ու լուսաբանութեան մեծապէս սատարելու կոչուած ըլլալով հանդերձ, շվայելից այն ուշադրութիւնը, որուն իսկապէս արժանի էր: Զօհրապեան Ատուածաշունչի իր հրատարակութեան մէջ (1805) առաւ միայն եւթաղեան Յառաջաբանները, Գլուխները, Պաւղոսի վկայութիւնը, Դիր գլխոց գործոց առաքելոց եւ Աղերսը, մինչդեռ ամենակարեւոր "Բովանդակութիւնք ընթերցուածոց... հանդերձ այլ եւս ընդարձակ ցուցակօք վկայութեանց հին կտակարանաց„ իբրեւ "անպէտ„ ու "թերեւս եւ ոտնառութեան առիթ վերծանողաց մատենիս„ (էջ 766), իսկ "Դրեցի եւ կարգեցի„, "Ընդարձակեցան„, "Թելադրութիւն„ եւ "Պատասխանի„ մնոր գրութիւններն իբրեւ "կցկտուր ասացուածք„ (էջ 824) քարտարծակապէս ամենեսեանց ու շարժանացան հրատարակութեամբ մատչելի դառնալու հասարակութեան: "Այլ ի վերայ այսր ամենայնի — կը գրէ Զօհրապեան — առ ի շծանրաբեռնելոյ առատելապէս զբովանդակութիւն մատենիս, շատացաք այնորիւք զորս եւ եդաք. զգուշացեալ յառաւելն յսածախել՝ պատճառս իմն տալ շփոթմանն վերծանողաց մերոց„ (Նախաբանութիւն, էջ 9—10): Բազմատունի իր "ըստ միաբան վաղեմի գրչագրաց մերոց եւ յայլ ընտրագրաց„ կազմած հրատարակու-

թեան մէջ (1860) եւթաղեան ընագիրներուն տուաւ այնքան նշանակութիւն, որքան իր նախորդը՝ Զօհրապեան, լոյս ընծայելով վերստին միայն Յառաջաբանները, Գլուխները, Պաւղոսի վկայութիւնը, Դիր գլխոց գործոց առաքելոց եւ Աղերսը՝ ընթերցուածներու մի քանի ոչ այնքան կարեւոր տարբերակներով: Թորնեան զանազան վերնագիրներու տակ (Անցք կենացն Պաւղոսի եւ մահն վկայական, Ա., էջ 407, Յեւսեբի պատմութենէն վասն նորին առաքելոյ, 413, Յառաջաբան գործոց Առաքելոց, Բ., էջ 139, Յառաջաբան եւթանեցունց թղթոցն կաթողիկեայց, 143, Յառաջաբան թղթոց Պաւղոսի առաքելոյ, 145, Ժամանակ քարոզութեանն եւ վկայութեան Պաւղոսի առաքելոյ, 151) հրատարակեց քաղուածօրէն եւթաղեան հատուածներ Հատընտիր ընթերցուածներու Ա. (1893) եւ Բ. (1910) հատորներուն մէջ, ուր իբրեւ միակ նորութիւն "այլ եւ այլ օրինակներն իրարու եւ յոյն սկզբնագրին հետ համեմատելով, իւրաքանչիւր օրինակին աւելի ընտիր երեւցածն ու յունարէնին աւելի համաձայնն„ կ'ընտրուէր (Ա., Յառաջաբան, էջ 21): Բնագիրներու քննութեան ու համեմատական ուսումնասիրութեան Թորնեանի սկսած այս գործն ընդարձակեց Ներսէս իր Կորիւն վարդապետ աշխատասիրութեան մէջ (1900), Եւթաղի թարգմանութեան հայերէնը՝ Կորեան, Բուզանդայ, Ագաթանգեղի եւ Մակաբայեցւոց գրոց "մի միայն գրչի վաստակը„ հայերէններուն հետ մանրակրկիտ համեմատութեան ենթարկելով ու ուղղագրելով շատ տեղ եւթաղեան ծանօթ ընագիրները: "Ոսկեդարու հատորաւոր մատենից մէջ չկան այլ ընագիրք որ այնքան լուսաւորեն զմիմեանս, այնչափ ապահովութեամբ եւ յանձախութեամբ ուղղեն զիրերաց սխալմունս, գործեալս ի տգէտ կամ՝ յանհաւատարիմ գաղափարողաց, որքան վարքն Մաշթոցի (Կորիւն), Ագաթանգեղ, Բուզանդ, Մակաբայեցիք, Եւթաղ: Ո՞չ սպաքէն յայտնի նշան է այս թէ մի միայն գրչի վաստակք են հնգեքին մատենագրութիւնքդ եւ թէ Կորիւն է որ զԿորիւն կը սրբագրէ կը յարդարէ„ (Յառաջաբան, էջ ԺԵ—ԺԶ): Յաւալի է իսկապէս որ Ներսէս "այլում՝ ժամանակի„ յետաձգեց անդրագոյն քննութիւնը "թարգմանութեանցն Մակաբայեցւոց եւ Եւթաղի„ (անդ, էջ ԻԲ): Եւթաղեան մատենագրութեան նուիրուած ընագրական եւ ընագրաքննական տեսակէտով կարեւոր այս գործերու կողքին ձեռագրաց ցուցակներու մէջ գլխաւորաբար երեւան եկան քաց աստի ցիր ու անտէր՝ եւթաղապատկան մանր գրութիւններու պատահական հրատարակութիւնները ու մանաւանդ սկզբնաւորութիւններու եւ վերջաւորութիւններու կցկտուր ու անբաւական յառաջերումներ, որոնց վրայ հիմնուելով սակայն կարելի չէր ո եւ է վերջնական վճիռ արձակել ու յանգիլ որոշ եզրակացութեան (հմմտ. Lüdtke, Der Katalog der armenischen Bibelhandschriften von S. Lazzaro, Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft, 1916, էջ 75):

Բանասիրական շրջանակներու մէջ տակաւին անլոյծ մնալու դատապարտուած եւթաղեան գրականութեան հարցն ընդհանրապէս, ու այս հարցին լուծման համար եւթաղեան կազմածի քննական հրատարակութեան անհրաժեշտ պէտքը — a critical edition of the Euthalian apparatus is greatly needed (Robinson, Euthaliana, էջ 1)

— մասնաւորապէս՝ գրգիռ եղան ինձ ձեռնարկելու լիակատար քննական ու համեմատական հրատարակութեանը Եւթաղի հայերէն դասական հնաւանդ երկերուն, որոնց մերձաւոր ծանօթութեամբ ու անսայթաք առաջնորդութեամբ զլխաւորաբար համոզուած ենք թէ կարելիութիւն ալիտի տրուի եւթաղագէտ քանասէրներու՝ լուծել բազմաթիւ կնճիռներ ու պարզաբանել անթիւ թիւրիմացութիւններ, որոնցմով ինչպէս տեսանք լի են սովորաբար եւթաղեան գրականութեան յատկացուած կարեւոր մենագրութիւններն իսկ:

Ներկայ հրատարակութեան հիմն կը կազմեն հետագայ ձեռագիր ու տպագիր օրինակները, որոնց մանրակրկիտ համեմատութեամբ եւ յոյն բնագիրներու անհրաժեշտ օժանդակութեամբ կը դիւրանայ հայերէն բնագիրներն իրենց սկզբնական կատարելագոյն անարատ վիճակին վերածելու դժուարին գործը:

Ամբողջական օրինակներ:

Ա = Վիեննա. Մխիթ. Մատեն. Թ. 55 Զ. Աստուածաշունչ, 1368—1375էն յառաջ (Ցաշեան, Ցուցակ, էջ 253): Յովհաննու Հանգստեան անմիջապէս կը կցուի "Այս ինչ է ի գիրս„ կարմիրատառ խորագրին տակ Գործոց եւ Կաթ. Թղթոց կազմածին սա բովանդակութիւնը՝ "Յառաջաբան գրոցս առաքելոց: Դիր գլխոց գործոց առաքելոց: Գլուխք գործոց առաքելոց: Գործք առաքելոց: Յառաջաբանութիւն եւթն թղթոցն կաթուղիկէից: Դիր (sic) գլխոց եւթանեցունց թիւթոյն կաթուղիկէից: Յակոբու եւ այլոցն թուխթք կաթուղիկէք եւթն եւ գիր (sic) գլխոց եւ վկայութեանց: Աղերս Եւթաղի„, 530բ²: Կը հետեւի Յառաջաբան Գործոց 530բ²—531բ²: Դիր գլխոց, 531բ²: Գլուխք գործոց, 531բ²—532բ²: Ընթերցուածք, 532բ²: — Յառաջաբան Կաթ. Թղ., 545ա²—545բ¹: Գլուխք Կաթ. Թղ., Յակ.՝ 545բ¹—545բ², Ա. Պետր.՝ 547ա¹⁻², Բ. Պետր.՝ 548բ², Ա. Յովհ.՝ 549բ², Բ. Յովհ.՝ 551ա¹⁻², Գ. Յովհ.՝ 551ա², Յուդ.՝ 551բ¹⁻²: Ի վերջ Թղթոյն Յուդայի Աղերս Եւթաղի, 552ա¹⁻²: — Յառաջաբան Պաւղ., 552ա²—554ա², որուն առանց վերնագրի կը յաջորդէ "Առ Ներուխիս կայսեր„ (sic), 554ա²: Բովանդակութիւն ընթերցուածոց, 554ա²—554բ²: Բաժանեցի, անդ: Յառաջագիր՝ որ թխով եւ այլն, անդ: Բովանդ. աստուած. վկ., 554բ²—555ա²: Եւ կրկնաբանեցան, 555ա²: Եւ գրեցան, 555ա²—555բ¹: Յառաջագիր՝ զսմենայն եւ այլն, 555բ¹: Ի Հռովմ. Թղ. վկ. խը եւ այլն, 555բ¹—557ա¹: Եւ կրկնաբանեցան, 557ա¹⁻²: Այս ինչ է ի գիրս, 557²ա: Համարէն գլխոցն դիր եւ այլն, անդ եւ անմիջապէս գլուխք Հռովմ. Թղ., 556ա²—556բ¹: Վերջագիր Հռովմ. Թղ. 561¹: Գլ. Կորն. Ա. Թղ., անդ: Վերջագիր Կորն. Ա. Թղ., 566ա²: Գլ. Կորն. Բ. Թղ., 566բ¹: Վերջագիր Կորն. Բ. Թղ., 569բ²: Գլ. Գաղ. Թղ., անդ: Վերջագիր Գաղ. Թղ., 571ա²: Գլ. Եփ. Թղ., 571բ¹: Վերջագիր Եփ. Թղ., 573ա¹: Գլ. Փիլ. Թղ., անդ: Վերջագիր Փիլ. Թղ., 574ա²: Գլ. Կող. Թղ., անդ: Վերջագիր Կող. Թղ., 575բ¹: Գլ. Թես. Ա. Թղ., 579բ¹: Վերջագիր Թես. Ա. Թղ., 576բ¹: Գլ. Թես. Բ. Թղ., 576բ¹⁻²: Վերջագիր Թես. Բ. Թղ., 577ա²: Գլ. Եբր. Թղ., որուն տակ կը դրուի անընդմիջապէս "Եբրայեցւոց Թուխթս Թուի Թէ„ եւ այլն

պատճառը, 577ա²—577բ¹, եւ յետոյ դարձեալ "Գլուխք երբայեցւոց Թխթին", 577բ¹⁻²: Վերջագիր Եբր. Թղ., 581բ¹: Գլ. Տիմ. Ա. Թղ., անդ: Վերջագիր Տիմ. Ա. Թղ., 589ա¹: Գլ. Տիմ. Բ. Թղ., անդ: Վերջագիր Տիմ. Բ. Թղ., 584ա¹: Գլ. Տիտ. Թղ., 584ա²: Վերջագիր Տիտ. Թղ., 584բ²: Գլ. Փիլեմ. Թղ., անդ: Վերջագիր Փիլեմ. Թղ., 585ա², որուն կը յաջորդէ "Գրեցի եւ կարգեցի", "Անդաւրինակեցան", "Թելադրութիւն" եւ "Պատասխանի", անդ, եւ ի վերջոյ Նաւարկութիւն, անդ:

Բ = Վիեննա. Մխիթ. Մատեան., Թ. 71 Ձ. Աստուածաշունչ, ԺԳ.—ԺԴ. դար (Տաշեան, Ցուցակ, էջ 314): Եզեկիէլի Մահուան պատմութեան կը յաջորդէ Յառաջաբան Գործոց, 466ա¹—466բ²: Դիր գլխոց, անդ: Գլուխք գործոց, 466բ²—467բ²: Ընթերցուածք 467բ²: Ոչ-եւթաղեան նախադրութեան 467բ²—468ա¹, կը կցուի Ընթացք, 468ա¹⁻²: — Յառաջաբան Կաթ. Թղ., 481բ²—482ա¹: Գլուխք, Ընթերցուածք, Վկայութիւնք, Տունք, Կաթ. Թղ., Յակ.՝ 481ա¹⁻² (վերջագիր Յակ. Թղ., 484ա¹), Ա. Պետր.՝ 484ա¹, Բ. Պետր.՝ 485բ¹, Ա. Յովհ.՝ 486բ², Բ. Յովհ.՝ 488ա², Գ. Յովհ.՝ 488բ¹, Յուդ.՝ 489ա¹: Ի վերջ Թղթոյս "Յուդայի Թղթիս կաթուղիկէի տունք կը միանգամայն Թուղթք կաթուղիկէից տունք ոժգ", որուն կը յաջորդէ Աղերս Եւթաղի, 489բ¹: — Յառաջաբան Պաւղ., 489բ¹—491բ²: Վկայութիւն Պետրոսի (sic) առաքելոյ՝ Ի Ներոմնիւ եւ այլն, 491բ²—492ա¹: Բովանդակութիւն ընթերցուածոց, 492ա¹—492բ¹: Բաժանեցի, անդ: Յառաջագիր՝ որ Թխով եւ այլն, անդ: Բովանդ. աստուած. վկ., 492բ¹—493ա¹: Եւ կրկնաբանեցան, 493ա¹⁻²: Եւ զրեցան, 493ա²: Յառաջագիր՝ զամենայն եւ այլն, 493ա²—493բ¹: Ի Հռովմ. Թղ. վկ. խը, 493բ¹—495բ¹: Եւ կրկնաբանեցան, 495բ¹⁻²: Այս ինչ է ի գիրս, 495բ²: Համաւրէն գլխոցն դիր, անդ, եւ յետոյ անմիջապէս Գլ. Հռովմ. Թղ., 495բ²—496ա²: Վերջագիր Հռ. Թղ., 502բ²: Գլ. Կորն. Ա. Թղ., անդ: Վերջագիր Կորն. Ա. Թղ., 507բ¹: Գլ. Կորն. Բ. Թղ., անդ: Վերջագիր, 511բ¹: Գլ. Գաղ. Թղ., անդ: Վերջագիր Կորն. Բ. Թղ., 513բ¹: Գլ. Եփ. Թղ., անդ: Վերջագիր Եփ. Թղ., 515բ¹: Գլ. Փիլ. Թղ., անդ: Վերջագիր Փիլ. Թղ., 517ա¹: Գլ. Կող. Թղ., անդ: Վերջագիր Կող. Թղ , 518բ¹: Գ. Թես. Ա. Թղ., անդ: Վերջագիր Թես. Ա. Թղ., 519բ²: Գլ. Թես. Բ. Թղ., անդ: Վերջագիր Թես. Բ. Թղ., 520բ²: "Գլուխ Թղթոյն երբայեցւոց" խորագրին տակ "Երբայեցւոց Թուղթս Թուի Թէ" եւ այլն պատճառը, 520բ² եւ յետոյ Գլ. Եբր. Թղ., 520բ²—521ա¹: Վերջագիր Եբր. Թղ., 525ա¹: Գլ. Տիմ. Ա. Թղ., 525ա¹⁻²: Վերջագիր Տիմ. Ա. Թղ., 526բ¹: Գլ. Տիմ. Բ. Թղ., անդ: Վերջագիր Տիմ. Բ. Թղ., 527բ²: Գլ. Տիտ. Թղ., անդ: Վերջագիր Տիտ. Թղ., 528բ¹: Գլ. Փիլեմ. Թղ., անդ: Վերջագիր Փիլեմ. Թղ., 528բ², յետոյ անընդմիջաբար "Գրեցի եւ կարգեցի", "Ընդաւրինակեցան", "Թելադրութիւն" եւ "Պատասխանի", անդ, եւ յետոյ Նաւարկութիւն, 528բ²—529ա¹:

Գ = Վենետ. Մխիթ. Մատեն. Թ. 1 Ձ. Աստուածաշունչ, ՉԿԸ (= 1319), որ կազմած է Զօհրապեանի հրատարակութեան բնագիրը (տես Նախաբանութիւն, էջ 5—6, Զարբհանալեան, Մատենադարան, էջ 129—141 եւ Սարգիսեան, Մայր Ցուցակ. Ա, էջ 1—20): "Իրք շնացեալ կնոջ"ին, ուրեմն Յովհաննու Աւետարա-

նին կը յաջորդէ Գործոց եւ Կաթ. Թղթոց եւթաղեան կազմածին սա բովանդակութիւնը՝ "Այս ինչ է ի գիրս: ա. Յառաջաբան գրոցս առաքելոց: բ. Դիրք (sic) գլխոց գործոց առաքելոց: գ. Գլուխք գործոց առաքելոց: դ. Գործք առաքելոց: ե. Յառաջաբան եւթն թղթոցն կաթուղիկեայց: զ. Դիր գլխոց եւթանեցունց թղթոցն կաթուղիկեայց: է. Յակոբու եւ այլոցն թուղթք կաթուղիկէք եւթն եւ դիր գլուխ վկայութեանց: ը. Աղերս Եւթաղի„, 467բ[1] (Սարգ., Ցուցակ, էջ 12): Կը հետեւի Յառաջաբան գործոց, 467բ[1]—468ա[2] (Սարգ., անդ, էջ 12—13, Զօհր., էջ 723—724): Դիր գլխոց, 468ա[2] (որուն մէկ մասը կը հրատարակէ Սարգիսեան, անդ, էջ 13, Զօհր, էջ 224): Գլուխք գործոց, անդ (Սարգ., էջ 13, Զօհր., էջ 224—225). ծայրը կցուած է "ի գիրս գործոց առաքելոց ընթերցուածք ժգ„ (Սարգ., էջ 13): Յառաջաբան Կաթ. Թղ., 482ա[2] (Սարգ., էջ 13, Զօհր, էջ 750): Գլուխք կաթ. Թղ. Յակ.՝ անդ (Սարգ., էջ 13, Զօհր., էջ 753), Ա. Պետր.՝ 484ա[2] (Սարգ., անդ, Զօհր., էջ 753), Բ. Պետր.՝ 486ա[1] (Սարգ., անդ, Զօհր., էջ 756), Ա. Յովհ.՝ 487ա[1] (Սարգ., էջ 14, Զօհր., էջ 758), Բ. Յովհ.՝ 488բ[2] (Սարգ., էջ 14, Զօհր., էջ 761), Գ. Յովհ.՝ 489ա[1] (Սարգ., էջ 14, Զօհր., էջ 762), Յուդ.՝ 489բ[1] (Սարգ., անդ, Զօհր., էջ 763): Ի վերջ Թղթոյն Յուդայի "Աղերս Եւթաղի„, 490ա[1] (Զարբհ., Մատենադարան, էջ 138), զոր Զօհր. դիտմամբ կը թողու կարգել ի յաւելուած մատենիս„ (էջ 764, ծանօթ.): — Յովհաննու Յայտնութեան 490ա[1]—497բ[1] կը հետեւի Յառաջաբան Պաւղ., 497բ[1] (Սարգ., էջ 15, Զօհր., էջ 764—766), որուն կը կցուի Վկայութիւն Պաւղ., 499բ[1] (Զօհր., էջ 766, զոր կը հրատարակէ եւ Սարգիսեան, Եւագր, էջ ճԺէ): Բովանդակութիւն ընթերցուածոց, Թղ. 499բ[2] (Սարգ., էջ 15): Բաժանեցի, 500ա (զոր կը հրատարակէ մասամբ Սարգիսեան, էջ 16): Յառաջագիր՝ որ թիւով եւ այլն, 500ա[2], զոր կը հրատարակէ Սարգիսեան, էջ 15): Բովանդ. աստուած. վկայ., եւ Կրկնաբանեցան, 500ա[2]—502բ[2] (Սարգ., էջ 15): Սարգիսեան չի յիշատակեր "Եւ գրեցան„ը, Բ. Յառաջագիրը եւ վկայութեանց Բ. Բովանդակութիւնը, Բ. "Կրկնաբանեցան„ը եւ "Այս ինչ է ի գիրս„ը. իսկ Զօհր. ընթերցուածոց եւ վկայութեանց բովանդակութիւններն, ինչպէս նաեւ Յառաջագիրներն ու մանր գրութիւնները չէ հրատարակած, ինչպէս տեսանք, "իբրեւ անկատար եւ անպէտ մեզ առ այժմ՝ նաեւ միջամուխ երկարաձգութեամբն, թերեւս եւ ոտնատութեան առիթ վերծանողաց մատենիս„ (էջ 766): Գլուխք Հռովմ. Թղ., 503ա[2] (Սարգ., էջ 16, Զօհր., էջ 766): Վերջագիր Հռովմ. Թղ. (Զօհր., էջ 776): Գլ. Կորն. Ա. Թղ., 508բ[2] (Սարգ., անդ, Զօհր., էջ 776): Վերջագիր Կորն. Ա. Թղ. (Զօհր., էջ 786): Գլ. Կորն. Բ. Թղ., 514բ[1] (Սարգ., անդ, Զօհր., էջ 786): Վերջագիր Կորն. Բ. Թղ. (Զօհր., էջ 793): Գլ. Գաղ. Թղ. 518ա[2] (Սարգ., անդ, Զօհր., էջ 793): Վերջագիր Գաղ. Թղ. (Զօհր., էջ 796): Գլ. Եփես. Թղ., 520ա[2] (Սարգ., էջ 17, Զօհր., էջ 797): Վերջագիր Եփես. Թղ. (Զօհր., էջ 800): Գլ. Փիլիպ. Թղ., 522ա[1] (Սարգ., անդ, Զօհր., էջ 800): Վերջագիր Փիլիպ. Թղ. (Զօհր., էջ 802): Գլ. Կող. Թղ., 523բ[1] (Սարգ., անդ, Զօհր., էջ 802): Վերջագիր Կող. Թղ. (Զօհր., էջ 805): Գլ. Թես. Ա. Թղ., 525ա[1] (Սարգ.,

անդ, Զօհր., էջ 805): Վերջագիր Թես. Ա. Թղ., (Զօհր , էջ 807): Գլ. Թես. Բ. Թղ., 526ա² (Սարգ., անդ, Զօհր., էջ 807): Վերջագիր Թես. Բ. Թղ. (Զօհր., էջ 809): Գլ. Եբր. Թղ., 527ա¹ որուն տակ կը դրուի անմիջապէս "Եբրայեցւոց Թուղթս Թուի Թէ" եւ այլն պատճառը (Սարգ., էջ 18, Զօհր., էջ 809): Վերջագիր Եբր. Թղ. (Զօհր.. էջ 817): Գլ. Տիմ. Ա. Թղ., 531բ¹ (Սարգ., անդ, Զօհր., էջ 817): Վերջագիր Տիմ. Ա. Թղ. (Զօհր., էջ 819): Գլ. Տիմ. Բ. Թղ., 533ա² (Սարգ., անդ, Զօհր., էջ 820): Վերջագիր Տիմ. Բ. Թղ. (Զօհր., էջ 822): Գլ. Տիտ. Թղ., 534բ¹ (Սարգ., անդ, Զօհր., էջ 822): Վերջագիր Տիտ. Թղ. (Զօհր., էջ 823): Գլ. Փիլեմ. Թղ., 535ա² (Սարգ., անդ, Զօհր , էջ 823): Վերջագիր Փիլեմ. Թղ. (Զօհր , էջ 824): Ի վերջ Թղթոյս կը յարին անմիջապէս "Դրեցի եւ կարգեցի", "Ընդաւրինակեցան", "Թելադրութիւն" եւ "Պատասխանի, 535բ¹ (զորոնք կը հրատարակեն Սարգիսեան, էջ 18, Զարբհանալեան, Մատենադարան, էջ 139 եւ Բազմավէպ 1888, էջ 297) եւ յետոյ "Նաւարկութիւն" անդ (Սարգ., էջ 19 եւ Զարբհ., անդ, էջ 139):

Դ = Վիեննա. Մխիթ. Մատեան. Թ. 247 Զ. Նոր Կտակարան Թերի, 1279—1280 (Տաշեան, Ցուցակ, էջ 635), Թղ. 75ա¹ կը սկսի պակասաւոր ...Եւ կրկնաբանեցան, յետոյ Այս ինչ է ի գիրս, անդ, որուն կը հետեւի Համաւրէն գլխոցն դիր եւ այլն եւ անմիջապէս, Գլ. Հռովմ. Թղ , 75ա²—75բ²: Վերջագիր չիք: Գլ. Կորն. Ա. Թղ., 94ա²—94բ¹: Վերջագիր չիք: Գլ. Կորն. Բ. Թղ., 112բ²—113ա²: Վերջագիր չիք: Գլ. Գաղ. Թղ., 125բ²—126ա¹: Վերջագիր չիք: Գլ. Եփես. Թղ., 132բ¹: Վերջագիր չիք: Գլ. Փիլիպ. Թղ., 138բ²: Վերջագիր, 143բ¹: Գլ. Կող. Թղ., 143բ¹: Վերջագիր չիք: Գլ. Թես. Ա. Թղ , 148բ¹: Վերջագիր, 152բ¹: Գլ. Թես. Բ. Թղ., 152բ¹: Վերջագիր, 155ա¹: Գլ. Եբր. Թղ., 155ա¹—155բ¹, ուր չկայ "Եբրայեցւոց Թուղթս Թուի Թէ" եւ այլն հատուածը: Վերջագիր, 169բ¹: Գլ. Տիմ. Ա. Թղ., 169բ¹: Վերջագիր, 174բ²: Գլ. Տիմ. Բ. Թղ., 174բ²—175ա¹: Վերջագիր չիք: Գլ. Տիտ. Թղ., 178բ¹: Վերջագիր, 180բ²: Գլ. Փիլեմ. Թղ., 180բ²: Վերջագիր, 181բ² եւ յետոյ "Դրեցի եւ կարգեցի", "Ընդաւրինակեցան" 172ա¹, "Թելադրութիւն" եւ "Պատասխանի", որուն կը յաջորդէ "Նաւարկութիւն": — Թերթերու անկումով կը պակսին Գործոց Յառաջաբանը, Դիր Գլխոց եւ Ա.—ԻԹ. գլխակարգութիւնը, 183ա¹ կը սկսի "Լ. յորում Պաւղոսի վասն իւրոյ հաստատութեանն եւ յառաքելութեան (sic) կոչելոյ": Ընթերցուածք, 189ա¹—183բ¹: — Կը պակսի Յառաջաբան Կաթ. Թղ.: Գործք Առաքելոցի կցուած Ցիշատակարանէն յետոյ անընդմիջապէս կը դրուի Դիր գլխոց իւրաքանչիւր Թղթոյն կաթողիկեայիոց: Թուղթ Յակոբայ եւ այլն: Գլ. Յակ.՝ 232բ¹, Ա. Պետր.՝ 238ա¹: Բ. Պետր.՝ 243բ¹: Ա. Յովհ.՝ 247ա¹: Բ. Յովհ.՝ 252ա¹: Գ. Յովհ.՝ 252բ²: Յուդ.՝ 253բ¹: Ի կատարած Յուդ. Թղ. Աղերս Եւթաղի, Թղ. 255ա²—255բ¹:

Ե = Պարիսի Ազգ. Մատեան. Թ. 27 Զ. Նոր Կտակարան երկլեզուեան[1] Թերի,

---

[1] *Le texte, incomplet au commencement et à la fin, est bilingue et partiellement trilingue: grec, arménien, italien. Une note de* **Dulaurier**, *copie d'une note d'un ms plus ancien, sur le feuillet de garde du commencement, datée de 1850, attribue ce précieux ms. à Nersès de Lambron, évêque de Tarse en Cilicie de 1176—1198,*

ԺԲ. դար (Macler, Catalogue des manuscrits arméniens et géorgiens de la Bibliothèque Nationale, էջ 12): Dobschütz այս ձեռագրի մասին տարօրինակօրէն կը հարցնէ ob dieser armenische Euthaliustext in seiner Anpassung an eine bestimmte griechische Vorlage eine selbständige neue Übersetzung oder eine Bearbeitung der älteren armenischen Euthaliusübersetzung enthält (Zeitschrift für Kirchengeschichte, 1899, էջ 113): Այս հարցման պատասխանելու համար դիմեցի Պր. Վ. Պաստակեանի, որ իրեն սովորական պատրաստակամութեամբ պարիսեան ձեռագրին ընդօրինակութիւնը փութաց իսկոյն տրամադրել ինձի. բաղդը պարտականութիւն է ինձի համար հրապարակաւ ալ յայտնել այստեղ շնորհակալութիւն Պր. Վ. Պաստակեանի: Գործոց Յառաջաբանը թղ. 1ա թերի է, Դիր գլխոց եւ գլուխք կը պակսին ամբողջապէս. թղ. 6բ կայ Ընթացք, որ նոյնպէս պակասաւոր է ի վերջոյ: — Յառաջաբան Կաթ. թղ. 72բ: Գլուխք կաթ. թղ. Յակ՝ 74ա, Ա. Պետր.՝ 83ա, Բ. Պետր.՝ 92ա, Ա. Յովհ.՝ 98բ, Բ. Յովհ.՝ 107բ, Գ. Յովհ.՝ 109ա, Յուդ.՝ 110բ: Ի վերջ Յուդայի թղթոյն չիք Աղերս Նեթաղի: — Յառաջաբան Պաւղ. 113ա: Վկայութիւն, 123ա: Պակասին բովանդակութիւնք ընթերցուածոց եւ վկայութեանց, յառաջաբերք եւ մանունք: Գլ. Հռովմ. թղ. 126ա, հոս feuillets mutilés et probablement arrachés entre les fol. 156 եւ 157 (Macler, էջ 13): Գլ. Կորն. Բ. թղ., 181ա: Գլ. Գաղ. թղթոյն պակասէ: Գլ. Եփես. թղ., 209ա: Գլ. Փիլիպ. թղ., 219բ: Գլ. Կող. թղ., 227ա: Գլ. Թես. Ա. թղ., 234բ: Գլ. Թես. Բ. թղ., 242բ: Գլ. Եբր. թղ., 247բ: Գլ. Տիմ. Ա. թղ., 271բ: Գլ. Տիմ. Բ. թ., 280բ: Գլ. Տիտ. թղ., 287ա: Գլ. Փիլեմ. թղ. 291ա: Զկան "Գրեցի եւ կարգեցի", "Ընդարձակեցան", "Թելադրութիւն", "Պատասխանի" եւ "Նաւարկութիւն":

Մատնանշեալ օրինակներ:

Զ = Վիեննայ. Մխիթ. Մատենադ. թ. 245 Զ. ճաշոց Յովհաննու Արբայեղբօր, 1270—1289 (Տաշեան, Ցուցակ, էջ 633): թղ. 149ա²—191ա¹ "Գիրք գործոց առաքելոց" առանց Յառաջաբանի, Դիրի եւ ընթերցուածոց. ի լուսանցս միայն կան եւթաղեան բաժանմունք գլխոց, ընթերցուածոց եւ ստիքներու եւ ի կատարածի թղ. 191ա², Գործք Առաքելոց ունի ընթերցուածս ժզ: Վկայութիւնք լ: Ստիք սշժզ: — Յառաջաբան Կաթ. թղ., 191ա¹: Գլ. Կաթ. թղ., Յակ.՝ 191բ², Ա. Պետր.՝ 196բ², Բ. Պետր.՝ 201բ¹—201բ², Ա. Յովհ.՝ 204բ², Բ. Յովհ.՝ 209ա², Գ. Յովհ.՝ 210ա², Յուդ.՝ 211ա¹: Ի վերջ Յուդայի թղթոյն Աղերս Նեթաղի 212բ¹⁻²:

Ի = Վիեննայ. Մխիթ. Մատենադ. թ. 261 Զ. Գործք Առաքելոց եւ թղ. Կաթ., ԺԳ. դար (Տաշեան, Ցուցակ, էջ 667): Յառաջաբան Գործոց, 1ա¹: Դիր գլխոց, 5ա¹: Գլուխք Գործոց, 5ա¹: Ընթերցուածք, 10բ¹: — Յառաջաբան Կաթ. թղ., 111ա²: Գլուխք Կաթ. թղ., Յաբ.՝ 112բ, Ա. Պետր.՝ 123ա¹, Բ. Պետր.՝ 133բ², Ա. Յովհ.՝

---

d'après fol 292, Vo, 1ra colonne. Ներսէս Նեասա եպիսկոպոս տարսոնի սիրով վաստակաւոր ի սուրբ մատեանս զոր ծերացեալ զտի ըստ հեղինացւոյդ եւ նորոգեցի ըստ հայոյդ... Macler, էջ 14. տես նաեւ Ալիշան, Սիսուան. էջ 87. ծանօթ. 1:

141ա[1], Բ. Յովհ.՝ 151ա[2], Գ. Յովհ.՝ 152բ[2]: Յուդ.՝ 154ա[2]: Ի կատարած Յուդայի Թղթոյն Աղերս Եւթաղի, 158ա[1]:

Ը = Վիեննա. Մխիթ. Մատեան. Թ. 113 Հ. Եսայի եւ Թուղթք Պաւղոսի, 1356 (Տաշեան, Ցուցակ, էջ 393): Յառաջաբան Պաւղ., 83ա[1]: Վկայութիւն Պաւղ., 90բ[1]: Բովանդակութիւն ընթերցուածոց, 91ա[1]: Թերթի անկումով կը պակսի Բաժանեցի, Յառաջագիր՝ որ թիւով եւ այլն, եւ Աստուածեղէն վկայութեանց համառօտ բովանդակութեան սկիզբը մինչեւ «Յերեմիա մարգարէէ՝ այլ ա, դ: Ի գաղատացւոց Թղթին վկայութիւնք ժա» 93ա[1]: Եւ կրկնաբանեցան, 94ա[1]: Եւ զրեցաւ անդ: Յառաջագիր՝ զամենայն Թուղթս եւ այլն, 94բ[2]: Ի Հռովմ. Թղ. վկ. խբ եւ այլն, 95ա[1]: Եւ կրկնաբանեցան, 101ա[1]: Այս ինչ է ի գիրս, 101բ[1]: Համարէն զլեռոցն դիր, 101բ[2] եւ անընդմիջապէս Գլ. Հռովմ. Թղ.: Վերջագիր Հռովմ. Թղ., 125բ[2]: Գլ. Կորն. Ա. Թղ., անդ: Վերջագիր Կորն. Ա. Թղ., 146ա[1]: Գլ. Կորն. Բ. Թղ., անդ: Վերջագիր Կորն. Բ. Թղ., 160ա[2]: Գլ. Գաղ. Թղ., անդ: Վերջագիր Գղ. Թղ., 167բ[2]: Գլ. Եփես. Թղ., անդ: Վերջագիր Եփես. Թղ., 174բ[2]: Գլ. Փիլիպ. Թղ., անդ: Վերջագիր Փիլիպ. Թղ., 179բ[2]: Գլ. Կող. Թղ., անդ: Վերջագիր Կող. Թղ., 184բ[2]: Գլ. Թես. Ա. Թղ., 185ա[1]: Վերջագիր Թես. Ա. Թղ., 189բ[1]: Գլ. Թես. Բ. Թղ., 189բ[2]: Վերջագիր Թես. Բ. Թղ., 192ա[2]: Գլ. Եբր. Թղ. եւ յետոյ անընդմիջապէս Եբրայեցւոց Թուխթն Թուի Թէ» եւ այլն, 192ա[2]: Վերջագիր Եբր. Թղ., 209բ[2]: Գլ. Տիմ. Ա. Թղ., անդ: Վերջագիր Տիմ. Ա. Թղ., 214բ[1]: Գլ. Տիմ. Բ. Թղ., անդ: Վերջագիր Տիմ. Բ. Թղ., 219ա[2]: Գլ. Տիտ. Թղ., 219բ[1]: Վերջագիր Տիտ. Թղ., 222ա[1]: Գլ. Փիլեմ. Թղ., 222աբ: Վերջագիր Փիլեմ. Թղ., 223ա[2], յետոյ «Գրեցի եւ կարգեցի», «Ընդաւրինակեցան», «Թելադրութիւն», «Պատասխանի» եւ «Նաւարկութիւն», 223բ[2]:

Թ = Պարիսի Ազգ. Մատեան. Թ. 26 Հ. Թուղթք Պաւղոսի Առաքելոյ, ԺԵ. դար (Macler, էջ 12): Սկիզբը Թերի. կը սկսի Հռովմ. Գ, 7. «[առ]աւելաւ ի փառս Նորա...»: Գլ. Կորն. Ա. Թղ., 25ա: Գլ. Կորն. Բ. Թղ., 53բ: Գլ. Գաղ. Թղ., 77ա: Գլ. Եփես. Թղ., 87ա: Գլ. Փիլիպ. Թղ., 96ա: Գլ. Կող. Թղ., 103ա: Գլ. Թես. Ա. Թղ., 110ա: Գլ. Թես. Բ. Թղ., 116ա: Գլ. Եբր. Թղ., 119բ: Գլ. Տիմ. Ա. Թղ., 143ա: Գլ. Տիմ. Բ. Թղ., 151բ: Գլ. Տիտ. Թղ., 157բ: Գլ. Փիլեմ. Թղ., 161ա:

Ժ = Վիեննա. Մխիթ. Մատեան. Թ. 315 Հ. Սարգիս-գիրք (Տաշեան, Ցուցակ, էջ 750). Թղ. 23ա—25ա կը բովանդակեն Յառաջաբան եւ Գլուխք կաթ. Թղ., Յառաջաբան 23ա—23բ: Գլ. Յակ.՝ 23բ, Ա. Պետր.՝ 24ա, Բ. Պետր.՝ 24ա—24բ, Ա. Յովհ.՝ 24բ, Բ. Յովհ.՝ 25ա, Գ. Յովհ. անդ, Յուդ. անդ:

ԱՌԱՆՁՆԱԿԱՆ ԲՆԱԳԻՐՆԵՐ:

Ի = Վիեննա. Մխիթ. Մատեան. Թ. 125 Հ. Նւսեբեայ ժամանակագրութիւն, ԺԹ. դարու ընդօրինակութիւն (Տաշեան, Ցուցակ, էջ 410). Թղ. 120բ—122բ, կը բովանդակէ «Յառաջաբան գործոց առաքելոց» եւ Դիր զլեռոց գործոց առաքելոց», որուն կը յաջորդէ «Յառաջաբան Պաւղոսի» վեց տող «Ընդ ուսումնասէր — եթէ որդի անհնազանդ»:

Լ = Վենետ. Մխիթ. Մտնդրն. ճառընտիր ԻԹ. (տես Զրաքեան, Թանգարան հայկական հին եւ նոր դպրութեանց Գ, Անկանոն գիրք առաքելականք), ուր "Վկայաբանութիւն Պաւղոսի սրբոյ առաքելոյն„ գրութեան (սկիզբն՝ Եկին հասին ի Հռոմմ Ղուկաս ի Գալիլէէ, Տիտոս ի Դաղմատեայ, տես Peeters, Bibliotheca hagiographica orientalis, p. 885) կցուած է եւթաղեան Պաւղոսի Վկայութիւնը՝ "Առ Ներուխիւ կայսերը„ եւ այլն (Զրաքեան, անդ, էջ 61): "Եկին հասին„ սկզբնաւորութեամբ վկայաբանութիւնը կը գտնուի Մատենադարանիս Թ. 2 եւ 7 ձեռագիրներուն մէջ ալ առանց եւթաղեան վկայութեան:

Խ = Leipzig, Universitäts-Bibliothek, Nr 1096 մագաղաթեայ թերթը (ԺԲ. կամ ԺԳ. դար), որ կը պարունակէ "Բովանդակութիւն ընթերցուածոց„էն հատակոտոր մը, հրատարակուած Macler, Notices de manuscrits arméniens vus dans quelques bibliothèques de l'Europe centrale, Paris 1913:

Ծ = Վենետ. Մխիթ. Մտնդրն. Թ. 193 Զ. Նոր Կտակարան, 1284 (Սարգիսեան, Ցուցակ Ա., էջ 803, որուն մէջ պահուած Ցառաջագիրները, թղ. 13բ[1] եւ 17ա[1]), կը հրատարակէ Սարգիսեան, էջ 806 եւ 807:

Կ = Վիեննն. Մխիթ. Մտնդրն. 456 Թ. հատակոտոր, "իբր պահպանակ շորս թուղթ որ նախնականին երկու թուղթն են: Շատ հատ եւ շքեղ ողորկեալ մագաղաթ, երկուքին ալ երկրորդ սեան տողերուն ծայրը կտրուած„ (Տաշեան, Ցուցակ, էջ 928): Թղ. 1բ կը բովանդակէ Բ. Կորն. վերջաբանը եւ Գաղ. թղթոյն գլուխքը:

Հ = Վիեննն. Մխիթ. Մտնդրն. Թ. 47 Զ. Գիրք պատճառաց, ԺԹ. դար, բուն ՌԾՀԴ = 1725 (Տաշեան, Ցուցակ, էջ 213, որ կը բովանդակէ "Սրբոյն Եւթաղեայ պատճառ Եբրայեցւոց թղթոյն, թղ. 189բ: Նոյն Մատենադարանին Թ. 307 Ձեռագրին մէջ (Գիրք պատճառաց) կը պակսի այս կտորը թերթերու անկումով (Տաշեան, Ցուցակ, էջ 733):

Ղ = Վիեննն. Մխիթ. Մտնդրն. Թ. 42 Զ. Ոսկեբերանի մեկնութիւն թղթոց Պաւղոսի, ԺԶ.—ԺԷ. դար (Տաշեան, Ցուցակ, էջ 202), որ պահած է "Առաջաբանութիւն թղթոյն եբրայեցւոց„ խորագրին տակ եբրայեցւոց թղթոյն պատճառը, թղ. 284ա[1]:

Ղ. = Վիեննն. Մխիթ. Մտնդրն. Թ. 103 Զ. Ոսկեբերանի մեկնութիւն թղթոց Պաւղոսի, ԺԶ.—ԺԷ. դար, գրութիւնը կը յիշեցնէ քիչ շատ Թ. 42 ձեռագիրն (Տաշեան, Ցուցակ, էջ 376—377): Այս Ձեռագրին մէջ ալ կայ "Առաջաբանութիւն„ը, թղ. 129բ. կայ նոյնպէս Աբգար Ցովհաննէսեանի Թ. 6 համանուն ձեռագրին մէջ (Finck, Ցուցակ, էջ 143) "Եւթաղեա պատճառ Եբրայեցւոց„ վերնագրով, թղ. 276բ[1]—276ա[2]:

Ճ = Վենետ. Մխիթ. Մտնդրն. Թ. 192 Զ. Նոր Կտակարան, ԺԲ.—ԺԳ. դար (Սարգիսեան, Ցուցակ Ա., էջ 793 եւ Եւագր, էջ ՂԷ), ուստի կ'արտագրէ Սարգիսեան լիակատար Պաւղոսի թղթոց Վերջաբանները, Ցուցակ Ա., էջ 795—799 եւ "Գրեցի եւ կարգեցի„ եւ "Ընդարձինակեցան„ մանր գրութիւնները, Եւագր, էջ ՂԸ:

Մ = Վենետ. Մխիթ. Մտնդրն. Թ. 196 Զ. Նոր Կտակարան, ԺԳ.—ԺԴ. դար

(Սարգիսեան, Ցուցակ Ա., էջ 819), ուստի կ'արտագրէ Սարգիսեան Պաւղոսի թղթոց Վերջաբանները, էջ 820—822:

ϐ = Աբգար Յովհաննիսեանի Թ. 6 Զ. Ոսկեբերանի մեկնութիւն թղթոց Պաւղոսի 1646 (Փինկ, Ցուցակ, 1963, էջ 135), ուստի կ'արտագրէ Finck Պաւղոսի թղթոց Վերջաբանները (անդ, էջ 137—148):

ն = "Գրեցի եւ կարգեցի", "Ընդարձինակեցան", "Թելադրութիւն" եւ "Պատասխանի" մանր գրութիւններուն Սուքրեան հրատարակութիւնը առնուած վենետիկեան X ձեռագրէ, Բազմավէպ 1877, էջ 206. այս տեղէն արտագրած կ'երեւի Նորայր իր հրատարակութեան տուած բնագիրը (Կորիւն Վարդապետ, էջ 478):

շ = նոյն գրութիւններուն եւ Պաւղոսի Նաւարկութեան Սրուանձտեանց հրատարակութիւնը առնուած Ս. Ամիրտոլու վանքի Մատենադարանի Թ. 1 Աստուածաշունչ ձեռագրէն, 1594, Թորոս Աղբար, Բ. 1884, էջ 264—265:

ռ = Վատիկ. Մտնդրն. Թ. 1 Զ. Աստուածաշունչ, 1625 (Միսքճեան, Ցուցակ, 1892, էջ 11), որուն 578բ եւ 570ա թղթերը կը պահեն "Ընդարձինակեցան", "Թելադրութիւն" եւ "Պատասխանի" գրութիւնները, զորոնք կը հրատարակէ Միսքճեան (անդ, էջ 13 եւ կամ Հանդ. Ամս. 1892, էջ 214):

շ = Կարնոյ Սանասարեան Վարժարանի Թ. 26 Զ. Եսայի եւ թուղթք Պաւղոսի, 1381 (Ճառեան, Ցուցակ, 1897, էջ 22), որ ունի նոյն մանր գրութիւնները, զորոնք կը հրատարակէ Ճառեան (անդ, էջ 22):

պ = Դաղեան Մաչիկ Վրդ.ի Թ. 14 Զ. Թուղթք Պաւղոսի առաքելոյ, 1635 (Թօփճեան, Ցուցակ, 1898, էջ 11), ուր արտագրուած են "Գրեցի եւ կարգեցի", թղ. 147ա "Ընդարձինակեցան", թղ. 147բ:

ջ = Սեբաստիոյ Ս. Նշան վանքին Թ. 1 Զ. Աստուածաշունչ, 1636 (Գուշակեան, էջ 1—3), ուստի ունիմ ընդօրինակութիւնը նոյն մանր գրութիւններու, ինչպէս նաեւ Նաւարկութեան Պաւղոսի:

ռ = Զմմառի Մտնդրն. Թ. 26 Զ. Աստուածաշունչ, ՌԶԳ = 1634 (Քէշիշեան, Ցուցակ, անտիպ), ուր մէջբերուած են "Գրեցի եւ կարգեցի", "Ընդարձինակեցան", "Թելադրութիւն" եւ "Պատասխանի" մանր գրութիւնները, թղ. 852ա[2]:

ս = Վենետ. Մխիթ. Մտնդրն. Թ. 4 Զ. Աստուածաշունչ, 1655 (Զօհր., էջ 5, Զարբհանալեան, Մատենադարան, էջ 141, Սարգիսեան, Ցուցակ Ա., էջ 44), որուն աւանդած Պաւղոսի Նաւարկութեան բնագիրը հիմ կ'առնու Զրաքեան իր հրատարակութեան (Անկանոն գիրք առաքելականք, Թանգարան հայկական հին եւ նոր դպրութեանց Գ, 123) համեմատութեամբ Վենետ. Մխիթ. Մտնդրն.ի Թ. 10 (Սարգ., Ցուցակ, էջ 100 = առաջին օրինակ), 6 (Սարգ., էջ 61 = երկրորդ օրինակ) եւ 2 (Սարգ., էջ 21 = երրորդ օրինակ) ձեռագիրներու (Զրաքեան, անդ, էջ Ժ).

Վ, Ս, Ր ով կը նշանակեմ այս երեք օրինակները: Ս էն կ'արտագրէ Սարգիսեան նաեւ "Ընթացք Պաւղոսի առաքելոյ" (Ցուցակ Ա., էջ 69):

ȣ = Վիեննա. Մխիթ. Մատեան. Թ. 9 Հ. ճաշոց, 1506 (Տաշեան, Ցուցակ, էջ 52). Թղ. 202ա², որ կը բովանդակէ Աղերս Եւթաղի:

Ի = Վիեննա. Մխիթ. Մատեան. Թ. 53 Հ. ճաշոց, 1239 (Տաշեան, Ցուցակ, էջ 250), Թղ. 204բ², որ կը բովանդակէ Աղերս Եւթաղի:

Φ = Վիեննա. Մխիթ. Մատեան. Թ. 217 Հ. ճառընտիր, 1848/49 (Տաշեան, Ցուցակ, էջ 548), Թղ. 72բ, որ կը բովանդակէ Աղերս Եւթաղի (Ցուցակ, էջ 554):

Ֆ = Վիեննա. Մխիթ. Մատեան. Թ. 697 Հ. ճաշոց (անտիպ), որ կը բովանդակէ Աղերս Եւթաղեայ, Թղ. 238բ¹ (Հոգեզալատեան նախատօնակին):

Օ = Վիեննա. Մխիթ. Մատեան. Թ. 698 Հ. ճաշոց (անտիպ), որ կը բովանդակէ Աղերս Եւթաղի, Թղ. 231բ¹⁻² (Հոգեզալատեան նախատօնակին):

Լատին տառերով կը նշանակեմ հետեւեալ ձեռագիրները, որոնցմէ վերնագիրներ, սկզբնաւորութիւններ ու վերջաւորութիւններ միայն ծանօթ են.

A =	Վենետ. Մխիթ. Մատեան. Թ.		3	Հ.	(Սարգիսեան, Ցուցակ, էջ		26—44)
B =	„ „ „ „		5	„	(„ „ „		47—62)
C =	„ „ „ „		7	„	(„ „ „		73—86)
D =	„ „ „ „		8	„	(„ „ „		86—96)
E =	„ „ „ „		12	„	(„ „ „		118—128)
F =	„ „ „ „		14	„	(„ „ „		133—140)
G =	„ „ „ „		195	„	(„ „ „		815—818)
H =	„ „ „ „		197	„	(„ „ „		823—830)
I =	„ „ „ „		198	„	(„ „ „		831—834)
J =	Սեր. Ս. Նշան Վանքի	„	3	„	(Գուշակեան, Ցուցակ, „		7)
K =	British Museum	Codex	7		(Conybeare, Catalogue, „		9—10)
L =	„ „	„	8		(„ „ „		11—12)
M =	Bibliotheca M. Laurenziana	„	15		(Macler, Notices եւ այլն, 1913, էջ		41)
N =	„ Ambrosiana	„	4		(„ „ „ „ 1913, „		8)

ԵՒԹԱՂԻ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

Ա.

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ ՊԱՒՂՈՍԻ ԱՌԱՔԵԼՈՅ ՆԱԽԱԿԱՐԳԵԱԼ[1] Ի ԳԼՈՒԽ ԳՐՈՅՍ

Ընդ ուսումնասէր եւ ընդ փոյթ[2] քոյոյ սիրոյդ զարմացեալ[3], ո՛[4] Հայր[5] պատուական[6], ակնածութեան եւ հաւանութեան անասցեալ, ընդ նեղ եւ ընդ նուրբ ծերպս պատմութեան զանձն ի ներքս արկի զյառաջաբան Պաւղոսի ի մատենիս գրել։ Եւ կարի իսկ յոյժ

22 Ներու համեմատութեամբ մեր կազմած բնագիրներուն ստորոտը կը կցենք կրկին ծանօթութիւններ. առաջինները կը բովանդակեն 22 Ներու տարբերակներն ու յոյն բնագիրներն այն տեղիքներուն, ուր Հայ թարգմանիչը կը գտնի բառական հեռաւորեալ յանդիմանագիր յոյն բնագրին՝ կերպարելու համար Հայերի անխառն նախադասութիւններ, մինչդեռ երկրորդ ծանօթութիւնները կը բովանդակեն բառաքննական զանազան դիտողութիւններ, ոճագրական նմանութիւններ, բնագրական փոխառութիւններ ու յառաջբերութիւններ, իսկ Պաւղոսի թղթոց կազմածին ստորագրուած երկրորդ ծանօթութիւնները նաեւ "Երանելւոյ սուրբ հօրն մերոյ եռամեծի իմաստասիրի եւ տիեզերահռչակ բարեբանպետի Յովհաննու Որոտնեցւոյ ի յառաջաբանս Պաւղոսի առաքելոյ համառօտ տեսութիւն" տակաւին անտիպ գրութիւնը, որ արտագրուած է Պարիսի Ազգային Մատենադարանի թ. 36 Ձեռագրէն եւ համեմատուած նոյն Մատենադարանի թ. 27 եւ 38 համանիւթ 22 Ներուն հետ (Macler, Catalogue, էջ 18—20)։ Որոտնեցւոյ գրութեան ընդօրինակութիւնն ու համեմատութիւնը կը պարտիմ Պր. Վ. Պատատակեանի ազնիւ ջանքերուն։

1 Մ Յառաջաբանութիւն Պաւղոսի առաքելոյն, Ե յառաջաբան առաքելոյ նախակարգեալ ի գիրս, Ծ ի գլուխս գրոց, Ա ի գլուխ գրոց, Վ գրոյս, Դ ի խորագիրը Սարգիսեան (Ցուցակ, Ա, էջ 15) կը կարդայ նախակարգեալ գլուխ գրոց ‖ 2 Մ քո սիրոյդ։ Ծ զարմացեալ եմ։ Ե ով ‖ 3 Բ եւ ընդ սուրբ փինկ նուրբ։ Ընդ — պատմութեան = στενωπῷ τινὶ καὶ παρεισδύσει τῆς ἱστορίας ‖ 4 Ե ի ներս արկի։ Ա զառաջաբան, յոյնը կը յաւելու τὸν πρόλογον τῆς Παύλου πραγματείας (Cod. Boeclerianus ἱστορίας) συγγράψαι· Ա չէք գրել, Բ մատենիս գրել։ ԱԲԵԸ չէք իսկ։

---

[1] ԲԱՌԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ՝ Ն՝ բայը կը համեմատէ բառս կորեան "առնն, զոր ի Ն-ի-ա-ր-ի բանիս նշանակեմք... էր Մաշտոց անուն", էջ 6, եւ Ագաթանգեղեայ "կատարել զմորհուրդ Ն-ի-ա-ր-ի յաւիտեանցն", էջ 187, կազմութեան հետ եւ կը յաւելու՝ "Եւթաղի Ն-ի-ա-ր-ի-ա-լ բառն կը գտնուի եւ ի վերնագրի Սրբոյն Յերոնիմայ Յառաջաբանին Աստուածաշունչ գրոց՝ "Յառաջաբան Ն-ի-ա-ր-ի-ա-լ թագաւորութեանց", այլ չգիտեմ թարգմանչի՞ն է բառդ թէ օրինակողաց Աստուածաշունչ մատեանին"

մեծ քան զմեզ գործ առեալ զանձամբ առ երկիւղի անհնազանդութեան, զմտաւ ածեալ զայն որ յԱռաքն պատմի եթէ Որդի անհնազանդ ի կորուստ եղեցի եւ հնազանդն արտա-

1 Ա չէք մեծ։ Ա առ երկիղի։

(Կոր. Վարդ., էջ 60)։ Յոյն բնագրին առաջնորդութեամբ կարելի է հաստատել վառաւարար թէ եւ-թագեան թարգմանութեան խնդրական Ն-Ի-Ի-ԲՓԷ-ԼԸ յունարէն προτασσόμενος-ին ստուգ հեռեւողականութեամբ բարգած է անձամբ Եւթագի հայ թարգմանիչը. նոյնպէս Ցերոնիմեայ Յառաջաբանին մէջ գործածուած Ն-Ի-Ի-ԲՓԷ-ԼԸ, զոր այլուր համարած եմ ներմուծում (տե՛ս Ցերոնիմեայ վասն ի քսան եւ յերկուս գիրս առ ի հեբրայեցւոց զպատմութիւնսն բաժանելոյ, Վիեննա 1920, էջ 20), հաւանական կ'երեւի կարծել այժմ թէ նոյնքան ստիպօրէն հայացուցած է թարգմանիչն անձամբ՝ Prologus galeatus-ի յոյն այժմ անծանօթ թարգմանութեան երբեմն կրած πρόλογος προτασσόμενος τῶν Βασιλειῶν վերնագրին հետեւելով բառ առ բառ. դժուարաւ քան այսմ կարելի է ենթադրել հոս ընդօրինակողներու ներմուծում։

[2] ԲԱՌԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ՝ Ո-----Ն-Ա-Էր գոյական վերացական առում ունի այստեղ եւ է թարգմանութիւն յոյն φιλομαθής ածականին, որուն չէզոք ձեւը գոյականաբար գործածուելով (τὸ φιλομαθές) կը ստանայ "ուսումնասիրութիւն" իմաստը. կը սխալի հետեւաբար Ն ո ր այ ր երբ Ներսիսեան դպրանոցի ձեռագրոյ ցուցակին մէջ կ ա ն ա յ ե ա ն ց է ն յառաջ բերուած "ընդ ո-----Ն-Ա-Էր Ե- Ի-ՅՐ ԸՆԴ ՔՈՅՈՅ ՍԻՐՈՅԴ ՂԱՐՄԱՑԵԱԼ" յոյանապէս եղծուած տարբերակին, էջ 20, ինչպէս նաեւ Կ ո ր ե ա ն գործածած Ն-Ի-Ի-ԲՓԷ-Ի-Ի, էջ 25 եւ Ի-Ի-Ի-

քոյ նորին եղեցի[1]։ Արդ աւն առեալ զքո աղաւթսդ տացես ինձ ի սատարութիւն եւ ըստ աւրինակի նաւացն թեւոց թռուցես զիս նոքաւք առ Աստուած, որպէս եւ յայնժամ մեծին Մովսիսի տարածեալ զբաղուկսն՝ լինէր պաշտպան իսրայէլեան բանակին։ Զի եւ իմ խուսափեալ յաւազական այսոցն ի վերայ յարուցելոց, ուղղեալ զմակոյկ բանին[2] դիմեցից յապահով եւ ի խաղաղ նաւահանգիստ[3]։ Նա արդ սկսեալ ճառիս ըստ աւրինակի ճշմարտութեանն[4] որպէս եւ էն իսկ ըստ իմում կարի կարգեցեալ զպատմութիւնն։

Պաւղոս[5] առաքեալ[6] երրայեցի էր յազգէ, ի գնդէ Բենիամինի, փարիսեցի ուսմամբ,

1 Ե զքո զաղաւթսդ, Բ աղաւթս դատեսցես։ Տացես ինձ ի սատարութիւն = ἐπίδος ‖ 1—2 Ե ըստ նմին աւրինակի, Ա ըստ աւրինակին նաւացս, Ը նաւուցն ‖ 2 Ա չիք նոքաւք ‖ 3 Գ զբաղուկս, Ե զբաղուկս իւր։ Իսրայէլեան բանակին = τῷ Ἰσραὴλ ἐν τῇ πάρεμβολῇ ‖ 4 Բ աւազական։ Խուսափեալ — յարուցելոց = τὰς τῶν ἀερίων πνευμάτων ἐπαναστάσεις ἐκκλίνω. Հայուն ուղղեալ զմակոյկ բանին կը վերադարձնէ վատիկանեան Թ. 367 Ձեռագրին աւանդած καὶ κατευθύτας τὸ σκάφος τοῦ λόγου ընթերցուածին նախնականութիւնը ‖ 5 յապահով եւ ի խաղաղ = εὔδιον. ԱԲ նաւահանգիստն։ ԱԲԳԵ ի ճառիս։ Որպէս եւ էն իսկ, ուրեմն ինչպէս omnes alii codices ὥς ἔχει ‖ 6 Ըստ իմում կարի չիք յայժմեան յոյնն։ Ա չիք կարի։ Բ պատմեցից փոխանակ կարգեցից։ Կարգեցից զպատմութիւնն = διηγήσομαι։

---

[1] ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ՝ Այս տեղիքէն ազդուած է յայտնապէս Ղ. Փարպեցի Հայոց Պատմութեան Յառաջաբանին սա տողերը գրած պահուն. «Երբորդ՝ պատմութիւնս այս ի կարգէ նորին գրոց՝ շարադրեալ տկարութեանս մերում, յոր հարկաւորեալ հրամանաւ իշխանաց եւ բանիւ սուրբ վարդապետաց, տուաք զանձինս յայսպիսի գործ կարեւոր, չիշխեցեալ ընդդիմանալ. յիշելով ի սուրբ գրոց զպատառելեան անհնազանդիցն որդւոցն եւ զոր գրէ ներսղութիւն հնազանդից եւ հաւանելոց՝ կարդել մի ըստ միոջէ զերս եւ զգործս...» (տպ. Վենետիկ 1892, էջ 3)։ Եւ թ ա զի սոյն տեղիքը կը յիշեցնէ նաեւ Ն ա ր ե կ ա ց ի ն՝ Երզ երզոցի Մեկնութեան յիշատակարանին մէջ գրելով սա տողերը. «Զ[illegible] [illegible] [illegible] [

առ ոսս Գամաղիէլի հաւատարիմ վարդապետի ըստ աւրինացն Մովսիսի խրատեալ եւ վարժեալ, հանդերձ այսոքիւք եւ ի կիլիկեցւոց ի հոյակապ եւ ի հռչակաւոր եւ յականաւոր[1] ի Տարսոն քաղաքի ընակէր, հաղածէր եւ աւար հարկանէր զեկեղեցին Աստուծոյ։ Վասն որոյ եւ այնոցիկ որ սպանանէին զՍտեփանոս զառաքեալ եւ զնախավկայ[2]՝ կամակից եւ հաղորդ էր սպանութեանն. զամենայն զքարկոծչացն զհանդերձս առեալ յինքն ամփոփեալ պահէր, զի զամենեցուն զձեռս պարապեցուցէ ի սպանութիւնն. եւ զլեսաւոր ընդ խաղմարարսն[3] երեւեալ՝ ամենայն ուրեք Ջանայր զաստուածպաշտութեան[4] պատգամաւորսն

1—2 ըստ աւրինացն — վարժեալ τὸν Μωϋσέως νόμον ἐκπεπαιδευμένος։ Բ չէք ըստ ‖ 2 Ա կիլիկեցւոց, Բ կիլիկեցւոց, Ը կիլիկացոց ‖ 2—3 ի կիլ. — բնակէր = τὸν τῆς Κιλικίας ὀφθαλμὸν τὴν Ταρσὸν οἰκῶν. Ե չէք եւ յականաւոր ‖ 3 Ա չէք եւ ‖ 4 Բ յայնոցիկ։ ԲԵԸ սպանանէին։ Ե զառեփաննոս։ Գ զառաքեալն եւ զնախավկայն ‖ 4—5 վասն որոյ — սպանութեանն = διὸ δὴ καὶ συμπαρῆν τῇ ἀναιρέσει Στεφάνου τοῦ ἀποστόλου καὶ μάρτυρος, κοινωνός τε ἦν τότε τοῦ φόνου ‖ 5 Ե քարկոծչացն։ ԱԲ զհանդերձսն ‖ 6 Ե զամենեցունց։ Ա զձեռսն։ ԱԸ ի սպանութիւն ‖ 7 Ա զպատգամաւորսն։

նութենէն, ի փոքոյն, ի հնազանդութենէն եւ ի գործոյն ի հաղորդութիւն Աստուծոյ կայանայ ամենուրեք առաքելութիւն», Որոտ., թղ. 4բ։

[1] ՄԵՆՆՈՒԹԻՒՆ՝ «Իսկ ասասանօր ի սեռս երիս կամի բացայայտել զնշանաւորութիւն առնս. Նախ ի սերմանէ սեռին, ասէ զնախատոհմն ի Ցերերա(յ) գոլ, որ [յ]երեւելի է [քան] յամենայն ազանց ասասուածպաշտութեամբն իւր ի պահպանութեան լեզուին. երկրորդ ի մակացութեանն ի սեռէն, եւ զի ամենայն որ ընդունի զգովութիւն ուսմանն ըստ երից կարգաց, առաջին ի կղմանէ ուսուցանողին, երկրորդ ի յիրէ ուսանելեացն, երրորդ ի ուղղապէս ուսանելոյն. վասն առաջնոյն յիշէ ՀԱՐԱՆԵԼ ՀԱՐԱՐԵԼՈՎ, այս է զոր բանիւ ասէ զնոյն հաւատայ գործով. վասն երկրորդին ասէ ՈՒՍՄԱՆ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅ. վասն երրորդին ասէ ԽՐԱԽԵԼ Է ՎԱՐԺԵԼ, այսինքն պահեալ ի վաղթարէն եւ ածեալ առ բարին. երրորդ սեռ ասէ զգաւառն եւ զնոյն ի քաղաքէ, զի վասն երկուց իրաց քաղաքացին քան զգեղացին հանճարեղ է, նախ վասն բազմաց երթեւեկութեանց, երկրորդ վասն բազում իմաստնոց գոլոյն ի նմա։ Իսկ զի զքաղաքն ասէ ՀԱՅԻՊ. լԺ. զի ՀԱՅԻՊ ասելն եռագարդ ճոխութեամբ բարգաւաճէ զքաղաքն. մին ցուցանէ զշինուածն գեղեցկապէս կազմեալ. երկրորդ նշանակէ քաղաքական օրինօքն յարգ արեալ. երրորդ բազմառատ փարթամութեամբն առլցեալ եւ վասն այսորիկ ասէ ՀԱՐԻՍԱՆԻ եւ ՅԱՒԱՆՈՒՐ. լԺ. անուանի եւ նշանաւոր», Որոտ., թղ. 4բ—5ա։

[2] ԲԱՌԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ՝ ՆԽՎԻՑ բառին զէմ յոյն բնագիրն ունի պարզ μάρτυρ եւ ոչ թէ πρωτόμαρτυρ, թարգմանիչն հեռաւոր չի կրնար հոս ազգուած բլլալ ուղղակի յոյն նախաբնագրէն, որով կարծես աւելի կը շեշտուի Եւ թաղի թարգմանութեան Բուղանդայ եւ Ագաթանգեղի գրութիւններուն հետ ցոյց տուած լեզուական սերտ կապակցութիւնը, քանի որ բովանդակ դասական մատենագրութեան մէջ երկու պատմագիրներն են որ կը գործածեն ՆԽՎԻՑ բարդութիւնը՝ «զոր եւ ասէր իսկ ՆԽՎԻՑ (այսպէս ԱԲ, իսկ միւս 22 ՎԻՑ Ստեփանոս) թէ Աստուած փառաց երեւեցաւ հաւր մերում Աբրահամու», Ագաթ., էջ 169, «զմեծն եւ ընտրեալն զյառաջատարկաւագն Ստեփանոս եւ զընկերս նորա», Բուղ., էջ 17։ Հոս այլուր ՆԽՎԻՑ կը կոչուին նաեւ Գայիանէ եւ Հռիփսիմէ, «այնպէս եւ ի գաւառն Այրարատեան ընտրեալն ՆԽՎԻՑն Քրիստոսի, ուր Գայիանէն եւ Հռիփսիմէն կային...», անդ, էջ 37. աւելն Նորայր, Կոր. Վարդ., էջ 237—238, ԺԴ եւ ԺԷ։

[3] ՄԵՆՆՈՒԹԻՒՆ՝ «Ցետ այսորիկ զառաւել վրէժխնդրութիւն օրինացն ցուցանէ ընդ ԽՐՄՐՌՆ. լԺ. այսինքն ընդ խռովարարսն երեւեալ նախավկային քարկոծմանն», Որոտ., թղ. 5ա։

[4] ԲԱՌԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ՝ Cod. Regio-Alex. կ'ընթեռնու τοὺς τῆς ἐκκλησίας λογάδας (Z,

շինչուցանել[1]։ Բազում ինչ եւ մեծամեծ այն էր, որ ի նմանէ անցք ընդ եկեղեցին անցանէին[2] եւ ոչ իւիք ի յաճախութենէ մոլութեանն նուազեալ զանէր եւ այնու աստուածապաշտ լինել կամէր եւ մեծամեծ ինչ ուղղութիւնս կարգել կարծէր, որպէս եւ ինքն իսկ իւրովքն ի թուղթսն խոստովան լինի եւ Ղուկաս պատմէ յերկրորդում ի գիրսն իւրում։ Ոչ միայն ի վաղուց հետէ քան աւրինակի բազմաց ի հրէից անտի առեալր եւ աւղոց եղանէր[3] ի քարոզութենէ ճշմարտութեանն, այլ եւս առաւել զամենայն ազգն գրգռէր ի բար-

1 ԱՆ եկեղեցիսն, յոյնը սակայն κατὰ τῆς ἐκκλησίας. Ե մեծամեծ անցք այն էր, որ ի նմանէ ընդ եկեղ. ‖ 2 Ե ուրեք փխնկ իւիք։ 22 անբացատ մոլբրութենն, ուղղելի քան յոյն բնագրին μανίας ընթերցուածին ‖ 3 կամէր լինել։ Ե չիք ինչ։ Մեծամեծ ինչ ուղղութիւնս = τὰ μέγιστα ‖ 3—4 ինքն իսկ իւրովքն = αὐτός։ ԱԸ ի թուխթսն ‖ 4 Ե խոստովանի։ Բ կարդէ փխնկ պատմէ։ Գե գիրսն ‖ 5 Ա վաղուց... բազմաց ի վա ի ցանուատայր (sic) եւ աւղոց։

էջ 515), պէտք է սակայն նախադասել անպայմանն ու նախաբնագրին մէջ անցընել Oecumeniusի եւ Cod. Lollinianusի τοὺς τῆς εὐσεβείας λογάδας ընթերցուածը ու այս ուղիղ ընթերցուածին աւաջնորդութեամբ գերապատուութիւն տալ ԱԲի "ղ-ոգ-ած-պ-ղ-ոգ-ութեան պատգամաւորսն" ընթերցուածին. ԵԸ ունին սխալմամբ "ղ-ոգ-ած-ութեան (Գ ղ-ոգ-ած-ութենն) պատգամաւորսն"։ Այլուր միշտ ա-ոգ-ած-պ-ղ-ոգ-ութեան կը թարգմանուի εὐσέβεια բառը։

[1] ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ Հմմտ. Գ. Մակաբ. Ա. 2 "անդէն ի խորանի անդ արագ արագ շինչ-ցանէին (զՓոռղիմէոս) եւ այսպէս մարտն բորբոքէր"։ Շինչ-ցանիմ ը-ի է փոխաբերաբար ապանանել (Նորայր, Կոր. Վարդ., էջ 379) եւ թուի թէ է զուտ հայերի ասութիւն, քանի որ թէ Մակաբ. κτείνω թէ Եւթաղի καθαίρω իրարմէ տարբեր բայերը միեւնոյն շինչ-ցանիմով է որ կը թարգմանուին՝ անկախ նախաբնագիրներէն։ Կայ այլով փոխաբերութեամբ՝ "շինչ-ցանին (= σβέσουσι) զկայծակն իմ զմեռցեալ, առ ի չթողլոյ առն իմում մեռցորդ եւ անուն ի վերայ երեսաց երկրի", Բ. Թագ. ԺԴ, 7. Նոյնպէս անդ "յայնժամ երդուան... եւ ասեն եթէ ոչ եւս ելցես ընդ մեզ ի պատերազմ եւ ոչ շինչ-ցես (= καὶ οὐ μὴ σβέσῃς) զճրագդ Իսրայէլի", ԻԱ. 17. Կորիւն բուած է շինչ-ցանիմ իբր խափանել. "իսկ զՊաւղոս որ ի մոր եգեալ էր շինչ-ցանել զքրիստոսագիր կարգացն պայծառութիւնն, անաւթ ընտրութեան անուանեալ, անուանակիր յաշխարհի իւրոյ ոքանչելի անուանն առնէ", էջ 4. սմին նման եւ Յովսկ. Մեկն. Փիլիպպ., էջ 373 եւ Եբր., էջ 520 "շինչ-ցանել զքարոզութիւն", տես Նորայր, անդ, էջ 379—380։

[2] ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ՝ Նորայր (Կոր. Վարդ., էջ 317) այս նախադասութեան կը զուգադրէ պատշաճօրէն Ագաթանգեղեայ սա տողը "Բաղ-մ եւ անշափ էր -ն որ ի նմանէ -նցանէր ընդ եկեղեցի-Աստուծոյ", էջ 81, ուր իսկապէս զգալի է նիւթի ու ոճագրութեան նոյնութիւն։

[3] ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ "Զի ոչ միայն քան այլոցն հրէից ---ոց լինէր. լծ. այսինքն ապստամբ եւ անհնազանդ ճշմարտութեանն, այլ զամենեսեան բորբոքէր ի բարկութիւն յորժամ տեսանէր (զքարոզութիւնն) պայծառացեալ եւ (զբանն ճշմարտութեան) ծաղկեալ, զի ի նուազէն ի յառաւելն ընթանայր", Որոտ., թղ. 5ա։ — Եւթաղի ---ոց ելանէր (= ἀπεστρέφετο), որ Որոտնեցւոյ մօտ ---ոց ձեւն առած է, Ոսկերերանի Մատթ. եւ Պաւղ. Մեկնութիւններուն մէջ կը ներկայանայ --ելոց ելանիմ տարազով՝ "որովհետ ցանկութեան իցէ արժանի այն եւ ոչ փախատի եւ --ելոց (պարիսեան օր.՝ --ելոյ) ելանելոյ", Մեկն. Մատթ. Ա, էջ 331 = φυγῆς καὶ δρόμων, "զիտեմ զի ասսկայ եւ --ելոց ելանէ ոգին եւ չունի յանձին տանջել ի խղճէն՝ յորժամ զչարիսն յիշեցէ", Մեկն. Պաւղ. Բ, էջ 564 = οἶδα ὅτι ἀποπηδᾷ καὶ... ։ Իսկ Հին Բառարանին մէջ կը յիշատակուին միայն --ոց եւ ---ոց ձեւերը "արտաքս, ի բաց" մեկնաբանութեամբ (տես ՀԲ. Ա, էջ 397)։ Դժուար է իսկապէս որոշել թէ այս երեք տարբեր ձեւերուն մէջ ո՞րն էր սկզբնական հարազատ ձեւը։

կութիւն։ Քանզի իբրեւ ետես զքարոզութիւնն պայծառացեալ եւ զբանն ճշմարտութեան առաւել քան զհրէական վարդապետութիւնն ծաղկեալ՝ խանդացեալ ընդ իրսն կարծէր եղծանել զմեծամեծ կարգս վարդապետութեան նոցա եւ զամենայն զփոյթ եւ զյաւժարութիւն հակառակ եկեղեցւոյ խաչանցն սրէր, որպէս զի զնոսա ի ճշմարիտ վարդապետութենէն մերժիցէ կամ վրէժս ինչ արժանի հաւատոցն որ ի Քրիստոս իցէ՝ գործիցէ[1]։ Արդ առեալ Պաւղոսի թուղթս[2] ի քահանայապետիցն եւ ի վարդապետացն[3], որ ի ժամանակի անդ էին, առ այնոսիկ որ ի Դամասկոս հրէայքն էին տանէր. դիմեալ երթայր, մրմռեալ յաւուցեալ իբրեւ զհեղեղատ սասիկ. ողողել զերփել կարծէր զայնոսիկ որ ի Դամասկոս աշակերտքն էին եւ յիւր կողատեան խորխորատն յուղարկել։ Իբրեւ զիտաց տէր երթէ զապիրատ[4] մոլութիւնն զոգցես թէ[5] իբրեւ ի պատճառս արդարութեան կամաց ստացեալ ունէր, զմիջոցաւ ճանապարհին երեւեալ, շրջոյց զնա յաչաց[6] սատակութեամբ լուսոյն որ

2 Բ քանզի հրէական։ Ա խանդացեալ։ Յոյնը παθὼν πρὸς τοῦτο. Ե կամէր փոխակ կարծէր ‖ 3 Ը զմեծամեծս կարգս, Ե կարգ։ յոյնը մեծամեծ կարգսի գէմ միայն τὰ μέγιστα, զոր վերը տող 23 տեսուէք թարգմանուած մեծամեծ ինչ ուղղութիւնս։ ԱԲ փոյթ, Ե փութ ‖ 4 հակառակ — սրէր = κατὰ τῶν τῆς ἐκκλησίας θρεμμάτων ἐποιεῖτο ‖ 5 Բ զվրէժս։ ԲԵ գործեսցէ ‖ 6 ԱԸ թուխթս։ ԱԸ ի քՀնէիցն, ուրեմն ի քահանայիցն, ըստ Cod. Regio-Alex. ի՝ παρὰ τῶν ἱερέων, իսկ Cod. Vat. n. 367 եւ Lollinianus ունին ἀρχιερέων. Գ ի վարդապետաց։ Ե ի ժամանակին էին ‖ 7 Ե ի դամասկոսն էին հրէայքն տանէր։ Ա մռմռեալ ‖ 9 Ը յուղարկեալ ‖ 10 ԲԳ մ-ըրո-ՐԻ-Ն, ԱԵԸ մ-ըրո-ՐԻ-ՆՆ, ուղղիր, յոյնը μανίαν. Ա գոգցէ։ Բ չէր կամաց, որ է սակայն թարգմանութիւն προαίρεσις-ին՝ ἐν δικαίᾳ δῆθεν προαιρέσει ἐκέκτητο. Ը ստացեալ փոխակ ստացեալ ‖ 11 Ա շրջացոյց։ Ե ի յաչացն։ Ա սատակութեան։

---

[1] ՄԵՆՆՈՒՔԻՆ՝ "(Խ-ՆԴ-ՑԵ-Լ). լծ. այսինքն մաքացեալ եւ աչալեալ ընդ իրն փութայր, յօժարապէս ջանայր ամենայն մակացութեամբ Հ-Լ-Ա-Ա-Լ ԷՒԼԷՉՑ-ՅՆ, կամ խափանել ի ճշմարտութենէն կամ վրէժ-ինչ Է-ՐԾԵԼ», Որոտ., թղ. 5ա։

[2] ՄԵՆՆՈՒՔԻՆ՝ "Ա-Ե-Լ ԹՈ-ՂԹ-Ս ասէ. լծ. արդ ԹՈ-ՂԹ-Ս հաստատակաբար (38՝ չէր) անուն բաղմանունաբար (36 եւ 38 բաղում անունաբար, իսկ 37՝ բաղմանանունաբար) յոլովս երեւի. զի թուղթս հրովարտակ ցուցանի յիշխանութենէ առաքեալ. իսկ թուղթ նամոսաց (37՝ նամոսաց, 38՝ օմոսաց) իմանի վճռաւ իմն գատաստանի (36՝ ի գատաստանի). իսկ նամակացն վասն ուղիղ աւանդութեանց. իսկ մատեան թուղթ կոնդակս ի բազմաց հաւաքեալ. իսկ մուրհակն կնքեալն է. իսկ թուղթ գրեալ քարտէս հաստատակ կոչեալ։ Իսկ գիրն առանձինն ի բազում գծից բաղկանայ, եւ ժողովեալ գիր բազում տառ կոչի եւ ապա բանանայ. իսկ գիրք անուն փաղանունապէս կոչի, այս ինչ գիրք եւ այն, այսինքն աւետեաց կամ պատմութեան եւ այլն», Որոտ., թղ. 5ա։

[3] ՄԵՆՆՈՒՔԻՆ՝ "Իսկ Ի-ՄԱ-ՆՈՅ. լծ. ցուցանէ ունել իշխանութիւն ինքնեցունց ատիճանաց. իսկ Վ-ԻՐԳ-ԴԵԳՈՎ-Ն յեղանակն շորս է, ատհմանական, բաժանական, վերլուծական եւ ապացուցական», Որոտ., թղ. 5ա։

[4] ՄԵՆՆՈՒՔԻՆՆ ԵՒ ԲԱՌԱՌՆՈՒՔԻՆՆ՝ "Ա-ՊԻՐ-Դ-Ն. լծ. զանիրաւն ասէ», Որոտ., թղ. 5ա։ — 22 առանց բացառութեան ունին -ՊԻՐ-Դ, զոր սակայն հետեւելով յոյն բնագրին պէտք է թողուն եւ ի հետ ընթեռնուլ Ա-ՊԻՐ-Դ = ἄδικον μανίαν, Հատ. ընթերց. Բ, էջ 147։

[5] ՄԵՆՆՈՒՔԻՆ՝ "(Գ-Է-ՅԵ-). լծ. այսինքն իմա թէ ի գ-ՈՒ-Ն-Ա-Ա ՐԴ-ՐՈ-ՐԻ-Ն», Որոտ., թղ. 5ա։

[6] ՄԵՆՆՈՒՔԻՆ ԵՒ ՆՄԱՆՈՒՔԻՆ՝ "Եւ յաղագս այնորիկ Ը-Ա-Լ ՀՐԱՅՑ զտեսութիւն լուսոյն եւ

երեւեցաւ։ Եւ այնպիսի փոփոխումն առնոյր, մինչ զայն որ այնչափ լլկանս[1] հակառակ եկեղեցւոյն հնարէր եւ զամենայն աշակերտեալսն միանգամայն կորուսանել կարծէր, յանկարծակի եւ առժամայն իւր սիրելի եւ հաւատարիմ պատրաստէր. զի պաշտաւնեայ Ցիւսուսի վաղվաղակի հակառակորդն լինէր եւ նոյնժամայն զՀրամանս մոլութեանն ի բաց ընկեցեալ ի պատգամաւորութեան պայման փոխէր[2] եւ զՔրիստոսի աստուածպաշտութիւնն խոստովանէր եւ առաքէր առ Անանիա ոմն աշակերտ դամասկացի։ Իբրեւ եռես ճշմարտութեանն քննիչ Աստուած ցածուցեալ զայրն եւ ի լաւութիւն եկեալ ի չարութենէ անտի, ոչ այլազգ ինչ եթէ ոչ այնպէս զերծանել նմա ի պատժոյ անտի համարէր տէր։ Երթայր այնուհետեւ մկրտէր եւ անձառ խորհրդոյն լինէր խորհրդակից[3] եւ պաշտպան եւ հմուտ մարտակից քարոզութեանն եւ զնոր քարոզութիւնն հաւատացեալ նմա յԱստուծոյ՝ նորոյ փրկութեանն դասնէր պատճառս։

Այնչափ փոփոխումն զտեալ երանելւոյն Պաւղոսի, մինչեւ անուանն եւս փոփոխումն լինէր[4]. եւ այնպէս ի գլխաւոր աստուածպաշտութեան նախանձ հասեալ, մինչ զի ի ճշմար-

1 Ե երեւեցաւն։ Որ երեւեցաւ չէք ի յոյնն։ Ե մինչեւ ‖ 2 Ռ զաշակերտեալսն։ Ա միանկամայն ‖ 3 ՌԵ յանկարծակի առժամայն։ Ե հաստատէր փխկ պատրաստէր։ Ը պաշտաւնեա ‖ 4 22 անբացատ. մոլորութեանն, ուղղեցի յոյնը μανίας ‖ 4-5 Ը ընդենոյր ‖ 5 Ե բարեպաշտութիւնն փխկ աստուածպաշտութիւնն։ Զ.Քրիստոսի աստուածպաշտութիւնն = τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν ‖ 6 ԱԵԸ Անանիայ ‖ 7 Ը ցածացեալ։ Ա լաւութիւն։ Ե ի չարութենէն, չէք անտի ‖ 9 Ե պաշտաւնեայ փխկ պաշտպան ‖ 10 Ա զնոր քարոզութեանն։ Ա Աստուծոյ ‖ 10—11 Ե եւ նորոյ փրկութեանս լինէր պատճառս։ Գ փրկութեան ‖ 12 Ա եւ այնչափ։ ԱԵԸ երանելոյն ‖ 13 Ա այպէս, Ե յայնպիսի գլխաւոր, Ը այնպիսի գլխաւոր ‖ 13—1 մինչ զի թէ ի ճշմարտու-

---

զայն ՀԻՆՉՈՅ-- (յօրին.՝ ի ՀԻՆՉՈՅ--) ՏՈՒՈՂՐԻՆ. լծ. ի միջօրէի ընթացմանն, զի զոր կարծէր զնախանձն լուսոյ եւ արդարութեան առիթ գոլ խաւար ածէր հոգեւոր, Որոտ., թղ. 5ա—5բ։ — Նարեկացին եւ թաղեան այս տեղիքէն օգտուած է Երգ երգոցի Մեկնութեան մէջ "զի եւ Պաւղոսի սակաւ տեսութիւնն ՀՐԴՈՅՆ եւ կուրացոյց ՀՈՒՐԱՑՈՅՑ ՀՈՒՐՈՅՆ", Մատենագրութիւնք, էջ 437, նոյնպէս "Թողում ասել զՊաւղոսին, որ զառաջին պատուական գիտութիւն երրորդութեանն անդ ընկալաւ ի մերձենալն ի Դամասկոս եւ ի դամասկացւոյն Անանիայէ ՀՐԴՈՒՆ ՈՒՐՈՅՆ բժշկել ձեռնադրութեամբ նորա", անդ, էջ 463։

[1] ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ՝ "Լլկոն. լծ. զպէսպէս կապանսն ասէ", Որոտ., թղ. 5բ։

[2] ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲԱՌԱՄՆՈՒԹԻՒՆ՝ "Պայման. լծ. ուխտ եւ կամ սահման", Որոտ., թղ. 5բ։ — Նորայր կը գրէ. "եւ զամենայն միանգամայն յաստուածպաշտութեան պայման փոխեաց", Կոր., էջ 22 (տպ. "պայման անդ փոխեաց", ուր անդ յայանի սխալ է փոխանակ անդր). բայց ես ընտրելագոյն կը համարիմ զԱգաթանգեղի ընթերցուածն ի նմին հատուածի "յաստուածպաշտութեան պայման փոխեաց", էջ 441 համեմատ Եւթաղի։ ... Ա. Կորեան յաստուածպաշտութեան պայման փոխեմ ներգործական, դարձուցանել յաստուածպաշտութիւն։ Իսկ առ Եւթաղի է պոփոխումն պայման փոխիմ, չեզոք, է դառնալ ի վիճակ առաքելութեան։ Ցերկոսին եւս անզիպ միտ գիր աստուածպաշտութեան բառին", Կոր. Վարդ., էջ 170։ Ցոյն բնագիրն ունի պարզաբար εἰς πρεσβείαν ἐχώρει (Cryptoferratensis, χωρεῖ)։

[3] ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ՝ "Եւ տես զի յետ մկրտութեանն անմոռիցն խորհրդակցէր (այսպէս 37 եւ 38, իսկ 36՝ խորհրդակիցդ). ասէ յափշտակութեան յաղագս (այսպէս 37 եւ 38, իսկ 36՝ յափշտակեաց յերկինս), զոր այլք ի ճանապարհին Դամասկեայ ասեն", Որոտ., թղ. 5բ։

[4] ԲԱՌԱՄՆՈՒԹԻՒՆ՝ Գ "փոփոխումն լինէր"ին, իսկ Ե "նախանձ հասեալ"ին կը կցեն "Պաւղոսն

տութենէն աշակերտացն[1] թէ երբեք մեկուսի լինել դիպէր, թղթովք հաստատէր, զի մի միայն ի գործոց, այլ եւ ի բանից առ յապայ ստացեալ ունիցին զվարդապետութիւնն եւ

թենէն աշակերտացն մեկուսի։ Գ. ի ճշմարտութենէ։ Ե. ի ճշմարտութենէն Քրիստոսի աշակերտացն. Cod. regio-Alex. ունի τοὺς τῆς εὐσεβείας μαθητάς, մինչդեռ Vat. n. 367, Lollinianus եւ Oecumenius հայ բնագրին համաձայն ունին τῆς ἀληθείας ‖ 1 ԱԸ թղթովք ‖ 2 ԱՐԸ ի գործոցն։ ԱԸ ի բանիցն։ ԱՐԵԸ առ յապա։ Ստացեալ ունիցին = κτήσονται։

ընդ ընդհանուր (եւ ընթանուր) լեալ եկեղեցիս՝ Պաւղոս անուանէր„ նախադասութիւնը, զոր Թ ա գ ր ա տ ա ն ի, Գիրք աստուածաշունչք, էջ 1108, եւ Թ ո ռ ն ե ա ն, Հատ. Ընթերց. Ա, էջ 409, անկասկած կը պահեն իբրեւ հարազատ։ Սակայն եւ այնպէս ինչպէս վերն արդէն մատնանշեցինք, էջ 27, թէ Z.ի բնագրին տուած καὶ καθ' ἑτέραν — τοῖς Χριστοῦ μαθηταῖς հատուածը եւ թէ Գ եւ Ե օրինակներու եռեւառաջ աւանդած անսովոր նախադասութիւնը խոկապէս դժուար է հարազատ ենթադրել. ԱՐԸ շուներն արդէն նման հատուած մը, նոյնպէս Cod. Boeclerianus եւ Cod. Vat. n. 761, որոնք այստեղ տառական համաձայնութիւն ցոյց կու տան ԱՐԸի հետ. Boeclerianus Codex — կը ծանօթագրէ Zacagni — τοὔνομα μεταβαλών, καὶ οὕτως εἰς ἄκρον, caetera desunt, uti etiam in Vat. Cod. n. 761, in quo scribitur μεταβαλών, οὕτως, էջ 519։

[1] ԲԱՌԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ՝ Քերականօրէն անկանոն նախադասութեան մէջ կիրարկուած է ճշմարտութենէն աշակերտացն դարձուածը բացարձակ բացառական է հոս եւ է հաւասար է ճշմարտութեան աշակերտաց սովորականագոյն ձեւին եւ կը նշանակէ ոչ թէ ինչպէս կը կարծէ Թ ո ռ ն ե ա ն "եթէ երբեք դէպ լինէր աշակերտացն իւրոց ի ճշմարտութենէ մեկուսի լինել (հեռանալ, խատրիլ)„, Հատ. Ընթ. Ա, էջ 410, այլ "եթէ երբեք մեկուսի լինել դիպէր Պաւղոսի ի ճշմարտութեան աշակերտացն, թղթովք հաստատէր զնոսա„ = ὥστε τοὺς τῆς εὐσεβείας μαθητάς, εἴ ποτε συνέβη αὐτὸν ἀπολειφθῆναι, διὰ γραμμάτων ἐβεβαίου. Բացարձակ բացառականի գոյութեան անգիտակ Ա ճ ա ռ ե ա ն ն ալ այլթափած է Եղնիկի սա ասացուածէն՝ "զի ոչ յԱստուծոյ կարգեցան, այլ ի մարդկանէ հնարողութենէ„, էջ 121. "տարօրինակ է — կը գրէ Ա ճ ա ռ ե ա ն տարօրինակօրէն — յատկացուցչին համաձայնութիւնը իւր յատկացեալին հետ. շփոթութեան պատճառ եղած է անշուշտ ի նախդիրը. որ յաջորդ բառը բացառականի է վերածած անհմուտ գրիչներու տակ։ Անհաւանական է ենթադրել որ բառն բլլար փոխանակ "ի մարդկանէ հնարողութենէ (նախադասս համաձայնեալ ածական)„. այս խորհրդածութիւններուն կը հգէ Ա ճ ա ռ ե ա ն "ուղղելի է ի մարդկան„, քննութիւն եւ համեմատութիւն Եղնիկայ նորագիւտ ձեռագրին, Վիեննա 1904, էջ 88—89։ Յատկացուցչին իր յատկացեալին հետ բացարձակ համաձայնութեան դէպքեր թէեւ ցանցառ, բայց կան գործածուած մեր դասականներու քով. յառաջ կը բերեմ միայն հետեւեալ օրինակները, որոնց առաջին երբեք կը քաղեմ մանաւորապէս Ա գ ա թ ա ն գ ե ղ է ն եւ Բ ա ւ զ ա ն դ է ն, որոնց Եւթ ա ղ ի թարգմանութեան լեզուին հետ ունեցած սերտ յարաբերութիւնը շեշտելու առիթն ունեցանք ու պիտի ունենանք. "աւտար են ի խնամոց եւ ի ազգէ հարազատէրն մոռի նորա„, Ա գ ա թ., էջ 119. "ունէին սակաւ մի խորհուրդ համարձակութեան ի ինքն ի ինքեանս„, Բ ա ւ զ., էջ 8, զոր նոյնպէս կը փութայ ուղղել Ա ճ ա ռ ե ա ն "ի կնոջէ ի ինքեանս„, Բանասէր, 1903, էջ 126 (հմմտէ այս մասին Թ ո ռ ն ե ա ն, Հատ. Ընթ. Բ, էջ 289). "յետ այսորիկ լուր լուաւ յերկրէն Հայաստանի„, անդ, էջ 24. "ածիլ եւ զգերութիւն ի վերայ նոցա ի ծայրէ երկրի„, Յ ա ւ դ ի թ, Բ. 5 = ἐπὶ τὰ ἄκρα πάσης τῆς γῆς. "գոհութիւն նորա ոչ — յայդմ ոմն հարկանիցէ, այլ — ի ծածուկ ոմն — գտանիցէ„, Եփր. Գ., էջ 12։ Այս կերպ համաձայնութեան դէպքեր աւելի ստէպ են հոս եւ հոն բառերուն քով, ինչպէս դիտել կու տայ Ա յ ա ն ե ա ն, Քերականութիւն հայկազնեան լեզուի, էջ 148, օրինակ՝ "ի յերկրէ հողմանէ խուփանել„, Ո ս կ ե ր., Մեկն. Մատթ. Ա, էջ 571. "ի նմանէ հողմանէ զինչ պարտ

յերկոցունց կողմանց[1] ամրացեալք՝ անշարժ զաստուածպաշտութեանն հաստատութիւն
կրիցին յանձինս։ Յետ սակաւ ինչ ժամանակի դարձեալ յԵրուսաղէմ գիմեալ երթայր
Պաւղոս տեսանել զՊետրոս, ուր եւ բաժանէին իսկ ի միջի իւրեանց զամենայն տիեզերս,
զհեթանոսաց կողմն առեալ ի բաժնի Պաւղոսի, քանզի զհրէական կողմն[2] հասեալ էր ու-
սուցանել Պետրոսի։ Ընդ բազում քաղաքս եւ ընդ բազում աշխարհս հատեալ անցեալ՝ 5
զբեթէ զամենայն իսկ լիւրիկեցիս[3] կրաւնիւք աստուածպաշտութեամբն[4] Քրիստոսի ելից.

1 Բ երկոցունց։ Ա զաստուածպաշտութեան ‖ 2 Ե ի յանձինս։ Ա չիք գիմեալ ‖ 3 Գ չիք
Պաւղոս։ Բ չիք ուր։ ԳԼ բաժանէին։ Ե բարժանէին։ Ե ի մէջ փխնկ ի միջի։ Ե չիք զամենայն ‖
4 Գ զկողմն։ Բ Պաւղոս, միայն Բ զհրէական, միւսներքը հրէական։ Ե կողմն ‖ 5 Ա Պաւղոսի փխնկ
Պետրոսի։ Ե հասեալ փխնկ հատեալ ‖ 6 Ա լիւրիկացւոց։ Ե Քրիստոսի բարեպաշտութեանն

էր լինել եղեւ», Ոսկեբ., Մեկն. Պաւղ. Ա, էջ 60. «Ի նոցանէ յոլովանէ նոքա պարտապանք էին», Եփր. Գ, էջ 7. «կամ ի մարդկանէ — ի դրոնոբինէ յոլովանէ խուսափեալ փախչիմք», Եւագր, էջ 42. «Ի մէնջ յոլոր ամենայն ինչ ի գլուխ ելցի», Ոսկեբ., Մեկն. Մատթ. Գ, էջ 26. «եւ խաղացոյց ատանել գնալ ի սահմանս Հայոց ի Գոնիոյ յոլոր յատրպայական ատանէ», Բուզ., էջ 205 եւ այլն։

[1] ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ՝ «Ցերկոցունց կողմանց. այս է բանիւ եւ թղթովք ուսուցանէր», Ոսատ., թղ. 5բ։

[2] ԲԱՌԱՋՆՈՒԹԻՒՆ՝ Ա գաթ. կը գրէ «ոմանք (յառաքելոց) զիւրեանց հրէական կողմն առեալ վարդապետեցին, իսկ այլք սփռեցան ընդ տիեզերս», էջ 357, ուր Ա ունի հրէայկողմն, Բ ընդհրէայկողմն, b ընդհրէական, d եւ Հ Բ հրէական, «բայց Եւթագիւ կը հաստատուի հրէական կողմն (τὸ Ἰουδαϊκόν) ընթերցուածը», Նորայր, Կոր. Վարդ., էջ 318։

[3] ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՄԼՋԲԵՐՈՒՍ՝ «Լիւրիկեցիս (յօրին. լիւրեցիս). յծ. աշխարհի անուն է կամ զեղերս աշխարհի ասէ», Ոսատ., թղ. 5բ։ — Հմմտ. Եւսեբ., Եկ. Պատմ., էջ 145—146. «Զինչ ասացուք վասն Պաւղոսի, որ յԵրուսաղէմէ [եւ] մինչեւ ի կողմանս լիւրիկացւոց լի արար զաւետարանն Քրիստոսի»։

[4] ԲԱՌԱՋՆՈՒԹԻՒՆ՝ Նախաբնագիրն ունի τῶν τῆς εἰς Χριστὸν εὐσεβείας δογμάτων, որուն բառական հետեւողութիւնը պիտի ասէր իսկ ինքեան «կրաւնիւ աստուածպաշտութեանն», ոչ թէ «կրաւնից աստուածպաշտութեամբն», ինչպէս կը կարդէ Թոռնեան, Հատ. Ընթ. Բ., էջ 148, մինչդեռ թարգմանիչն անկախօրէն կը կերտէ հոս զուտ հայերի ասութիւն մը գործածելով բացարձակ դրական, զոր նման բացարձակ բացառականի կը սիրեն ցանցառ կիրարկել մեր դասականները, օրինակ՝ «զ-ր-յ-ա-ն-ն-ն-ր-ն-մ-ք ... ի կեսարիա առաքէր», Եւթաղ, էջ 87, տող 4 = μετὰ στρατιωτικῆς βοηθείας. «կրեալ զամենայն բ-ն-ի- զ-ր-ն-մ-ք», Բուզ., էջ 82. «լի առնէր զամենեսեան ոչ-ն-ի- ն ն-ր-ն-) -ն-գ-ր-ա-ն (այսպէս 22. միայն ԱԲ -ն-գ-ր-ն-ն) Քրիստոսի», Ա գաթ., էջ 427. «կենդանի եմ ես զ-ր-ն-մ-ք ն-գ-ր-ն-մ-ք ի-վ», Յուզ., Բ. 6 = καὶ τὸ κράτος τῆς βασιλείας μου. «Հասարակաց թշնամի է, սահեալ յողոյ զամենայն -ն-գ- մ-ր-գ-», Ոսկեբ., Մեկն. Մատթ., Ա, էջ 446 = τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους. «կամին ... հ-գ-ա-գ-ն-մ-ք ստաբան [խ]ստախորհուրդ գ-գ-ն-մ-ք խառնել զպարզամտութիւն», Թուղթ Պրոկղի (Հրտրկ. Վարդանեան, էջ 38) = γνώσεως, որմէ գայթելով գ-գ-ն-մ-ք գ-գ-ն-ն ուղղելի կը կարծէ Ա գոնց, Հանդ. Ամս. 1925, էջ 322, «բայց քանզի առաւել իմն -ր-ք-ց-ն-մ-ք -մ-դ-ր-ն-մ-ք թմրեալ էին», Ոսկեբ., Մեկն. Եւ., էջ 372. «եւ ել ընդ կողմանս Ասորեստանեայց բ-ն- խ-ղ-ն-մ-ք», Ա. Մակաբ. ԺԱ, 2 = λόγοις εἰρηνικοῖς. «վարեցաւ նա ամենայն -գ-ն- դ-գ-ն-վ որ ի թագաւորէ տուեալ լինէին» = ܐܬܪܥܝ, ܟܠ ܕܡܠܟܘܬܐ, ուրեմն դ-գ-ն- (Wright and Mc Lean, The eccl. hist. of Eusebius, էջ 339). Եւսեբ., Եկ. Պատմ., էջ 642, տես նաեւ անդ, էջ 643, «փառաւորեցաւ յեռոյ -գ-գ-ն-

բաղում եւ պէսպէս չարչարանս կրեալ ժուժկալութեամբ վասն Քրիստոսի հաւատոցն, տարեալ բազում եւ ազգի ազգի վշտաց[1], զորս ինքն իսկ մի ըստ միոջէ զրէ լսկեալ վասն աւետարանին եւ ամենայնի այնմ յաղթեալ եւ մերժեալ ի բաց հաւատովքն։ Եւ այլ եւս յառաջադէմ կամէր առնել զնա Աստուած, զի եղեալ կիտիւն շրջելոյ[2] նմա ընդ մարդկան, Թերեւս յամենայն հեթանոս քարոզելոյն աւետարանն։ Անազան ուրեմն երբեմն զարձեալ Պաւղոս ելանէր յԵրուսաղէմ յանձանձել զսուրբսն որ անդ էին եւ աղքատացն զարմանս բաշխել[3]։ Այն ինչ լինէր նմա անդր հասանել[4] եւ ամբոխ յուղէր ի քաղաքին եւ ռամիկն

եղեց ‖ 2 Ը. սաստիկ փխնկ սարեալ։ Ե զոր։ Գ չիք իսկ։ Լսկեալ չիք ի յոյնն ‖ 3 ամենայնի այնմ, ուրեմն ինչպէս ունին Vat. tres Codices cum Boecleriano et Oecumenio τοὺς αὐτούς. Մերժեալ ի բաց կը թուի թէ կը վաւերացընէ ἐξαγχωνισάμενος ընթերցուածը, այսպէս Cod. Regio-Alex., Cryptoferr., Boeclerianus, Վատիկ. երկու եւ Oecumenius քան Z. ի նախադասած ἐξαγωνισάμενος ‖ 3—5 Եւ այլ եւս — աւետարանն շատ մթին է եւ խարխափուն, յոյնն ունի εἰς ἔτι (Cod. Vat. n. 367 ὅτε) γὰρ τότε ἤθελε (Loll. ἤθελεν) Παῦλον ὁ Θεὸς [καὶ ἡ ἄῤῥητος τοῦ Κυρίου βουλὴ] καὶ ἡ προθεσμία αὐτοῦ, τοῦτον κατεῖχε μετ' ἀνθρώπων διάγειν, εἰς ὅτε τὸ Εὐαγγέλιον ἅπασι τοῖς ἔθνεσι κηρύξει ‖ 5 Ա չիք երբեմն, Ը ի լուս. երբեմն ‖ 6 Ե զսուրբս։ Ե աղքատաց, Բ աղքատացան ‖ 7 ԳԵ նորա։ Ը նոցա փխնկ նմա, Բ ագր. եւս

ՐԻՆՆ ԱՍՊԱՆՋԵՑԱՐԻՆՔ», զոր Merx (անդ, էջ 339) կը սրբագրէ ԱՍՊԱՆՋԵՑԱՐԻՆՔ ԱՍՊԱՆՋԵՑԱՐԻՆ եւ զոր ասկայն մեր կարծիքով պէտք է կարդալ «ԱՍՊԱՆՋԵՑԱՐԻՆՔ ԱՍՊԱՆՋԵՑԱՐԻՆՔ». «ոչ եթէ բանի՛ն ճշմարտարինքն զարձուցանեն զնոսա», Եփր., էջ 116. «այլ եւ ը՛նդ-ՐԻՆՔ Հ՚ԹՈՎ ՈՐՔՎ», անդ, էջ 175. «զի ոչ երբեք բանի՛ն ուղիանո՛ւ եղեալ մեք», անդ, էջ 176. «ոչ իբր զՈՀԻՒՔ պատարագաց, այլ մարդ՚ ՈՐՔՐԻՆՔ», անդ, էջ 248 եւ այլն։

[1] ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ՝ Գրեթէ յար եւ նման կազմութեամբ նախադասութիւն, ինչպէս կը գիտէ Նորայր, Կոր. Վարդ., էջ 170/171, կայ եւ Կորեան մատ՝ «սրուա՛մ դէպ լինէր յետ վախճանի սրբոյն (Մաշտոցի)՝ բ՚ընդ՚ ՆԷՐ ՆԷՐ փորձութեանց եւ կապանաւոր վշտաց... վասն Քրիստոսի յաղթութեամբ պ՚ՐԷՐԼ», էջ 28։ Հարկ է շեշտել թէ Եւթաղի թարգմանիչն այստեղ բառական կը հետեւի յոյն բնագրին՝ τλὰς δὲ πολλοὺς καὶ διαφόρους κινδύνους, որով Մաշտոցի Վարքը յայտնապէս ազդուած կ՚երեւի գարձեալ Եւթաղէն։ Բ՚ընդ՚ ՆԷՐ ՆԷՐ կայ առանձինն ի Ս ԵՐԵՐ., «լոյսն այն Բ՚ընդ՚ ՆԷՐ ՆԷՐ ճառագայթս բարերարութեան արձակէ», էջ 106, Նորայր, անդ, էջ 171։

[2] ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ՝ «ԵՐԷՐԼ ԷՐԷՐ ՀՐՋԷՐՅ. լծ. Նախ այսպէս իմանի թէ զեղեալն ի նմա յԱստուծոյ չափ, թէ որքան մարդ գարձուցանէ ի հաւատս. ընդ ամենայն շրջեցաւ եւ գարձոյց. երկրորդ նշանակէ թէ որպէս բոլորական ի միջին կիտին շինութիւն (37՝ բոլորակն ի վերայ միջին կիտին շինուի, 38՝ բոլորակն ի վերայ ի միջին կիտին շինութիւն), այսպէս ա՛ա կէտ գաւետարանն (36 գաւետեանն) եգ եւ զբոլոր հաւատացեալս ի վերայ շինեաց ինքեամբ շարժելովն. երրորդ ցուցանէ թէ ի կոչմանէ նորա մինչեւ ի կէտ մահուն իւրոյ ամենայն շրջել նորա եւ փոյթն այս էր զի զմարդիկ որսայցէ ի հաւատս», Որոտ., էջ 5բ։

[3] ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ՝ «ԵԼՈՒԷԼ ՅԵՐՈՒՍԱՂԷՄ. անդ վասն բարձր գոլոյն ասէ եւ այս վասն Բ. պատճառի, մին վասն յ՚ՈՒ(՚ՈՒ)ՆԷԼՈՅ ՀՐԱՌ ի լուսաւոր ուսնին եւ երկրորդ կարօտելոցն գ՚ՐՏՈՒՆ Բ՚ԱՂԷԼ, այսինքն զպէտսն», Որոտ., թղ. 5բ։

[4] ԲԱՌԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ՝ Յատկանշական է եւ արժանի մատնադրութեան որ ինչպէս հոս Եւթաղի ԷՆ ԴԷ ՏՈ՝ կը թարգմանուի ազատ՝ այն ինչ լինէր նմա անդր հասանել, նոյնպէս Բ. Մակա-

զրգռէր զաղմուկն մինչեւ ամենայն հրէայքն առ հասարակ խռովէին. զի անհնարին եւ ծանր աղէտս համարէին զնա ամբաստան ունել, որ երբեմն առաջնորդ եւ հաղորդ էր մոլութեանն նոցա, եւ փոյթ յանձին կալեալ կամէին սպանանել զնա, այլ հասեալ վաղվաղակի Լիւսիայ հազարապետի՝ թափէր զնա ի ձեռաց նոցա եւ զաւրականաւ աւգնականութեամբ իբրեւ զայր մի պատուաւոր ի Կեսարիա առաքէր. եւ առեալ ածէին զնա առ դատաւոր ազգին, որում անուն էր Փելիքս։ Եւ արդ խնացեալ Պաւղոսի եթէ դաւաճանութիւն իմն լինէր նմա ի հրէից անտի, վաղվաղակի յատեան կայսեր բողոք հարկանէր։ Հրաման լինէր նմա առժամանակ մի մերժել յատենէ անտի. ի դերեւ ելանէր եւ հրէիցն խոկացեալ դաւաճանութիւնն։ Ապա եւ ի Հռոմ իսկ առաքէր յիշխանաց անտի առ կայսր եւ անդ զեւր նահատակութիւնս ցուցեալ[1] եւ ի վերայ նոցին ճգնութեանց աշխատութիւն յանձին կալեալ, վախճան եւս կենաց ի վերայ ճշմարտութեանն կրաւնից ընդունէր. քանզի

նմա էջ 1108։ ԱԲ անդ։ Ե ամբոխն։ Ա լինէր փխնկ յուզէր ‖ 1 Գ զաղմուկ։ Բ չիք զի անհնարին — համարէին։ Եւ ամբոխ — խռովէին = στάσις κατειλήφει τις τὴν πόλιν, καὶ ὁ δῆμος ἦν ἐν θορύβῳ πολλῷ, Ἰουδαίων ταραττόντων τὸ κοινόν ‖ 2 Ա ծաղր փխնկ ծանր։ Բոլորը մոլորութեանն (Ե մոլորութեան), ուղղեցի, յոյնը τῆς μανίας ‖ 3—4 Բ վաղվաղակ Լիւսեայ։ Ը Լիւսիաս, Ե Լիւսիաս հազարապետն։ Ա.յսպէս ԱԲԵԸ, միայն Գ է որ ունի զաւրական, զոր եւ կը նախընտրեն Բ ագր., էջ 1108 եւ Թ ո ռ ն ե ա ն, Հատ. ընթ. Ա, էջ 411, Բ. հատորի մէջ սակայն բնագրի մէջ առնուած է զաւրականաւ, էջ 149 ‖ 5 Ե որպէս փխնկ իբրեւ։ Ա.յսպէս ԱԲԸ, իսկ Գ Ե պարտաւոր, յոյնը տարբեր՝ εἰς τὴν Καισάρειαν εἰς (Vat. n. 761, Regio-Alex., Loll., Cryptoferr. ὡς pro εἰς) τὸν ἡγούμενον ἐκπέμπει. ԱԵ ի կեսարիայ ‖ 6 ԱԸ Փիլիքս, Բ Փեղիքս։ Գ Ե թէ ‖ 7 Ե լինի նմա ի հրէիցն, չիք անտի։ Յատեան = ἐπὶ τοῦ βήματος ‖ 8 Գ.Ը առ ժամանակն։ Ա մերժիլ։ Ե յատենէն, չիք անտի։ Ա եւ ի դերեւ, Բ իբրեւ փխնկ ի դերեւ, Ը ի դերեւս, Ե ի բաց փխնկ ի դերեւ։ Ա ի հրէիցն փխնկ եւ հրէիցն ‖ 9 Ե չիք եւ։ ԱԸ ի Հռոմ։ ԱԸ նահատակութիւնն, Բ նահատակութիւն ‖ 10—11 Ա աշխատութիւն յանձին կալեալ = πονήσας ‖ 11 Ե վաճխան։ Ե ի վերայ նոցին ճշմ.։

բայեցւոց αὐτόθι δὲ καὶ πρὸς τοῖς Ἱεροσολύμοις ὄντωνը (ԺԱ. 8) կը շրջուի յոյն բնագրէն անկախ հայերէն միւնոյն ասութեամբ՝ «այն իսկ լինէր նոցա մերձ ի կողմն քաղաքին Երուսաղէմացւոց հանէլ», համեմատ Ն ո ր ա յ ր, Կոր. Վարդ., էջ 378։

[1] ԲԱՌԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ՝ «Եւ անդ զեւր նահատակութիւնս ցուցեալ» հաւատարիմ թարգմանութիւնն է նախընտրեալ բերանի՝ χἀχεῖσε τοὺς αὐτοὺς ἀγῶνας ἐπιδειξάμενος, ու այս բացատրութիւնը զարմանալիօրէն կայ նաեւ Կ ո ր ե ա ն եւ Ա գ ա թ ա ն գ ե ղ ի քով. «Եւ նորա ամենափիւռ վարդապետութիւնն՝ ոչ ինչ պակասութեամբ քան զայլոցն գաւառաց անդ ցուցեալ», Կ ո ր ի ւ ն, էջ 20 (այսպէս Ն ո ր ա յ ր, Կոր. Վարդ., էջ 115, մինչ ապ. ունի անցուցեալ). «բազում գործս արութեան քաջութեան եւ անդ ցուցեալ», Ա գ ա թ., էջ 100. «Նա եւ յոդիմպիադոն յուենաց հսկայազաւր երեւեալ, բազում գործս արութեան եւ անդ ցուցեալ», անդ, էջ 108։ Անդ եւ ցուցանէ՞ — կը գրէ Ն ո ր ա յ ր — շատ սովորական բառեր են, բայց ի կատարած պարբերութեանն անդ ցուցեալ գտած չեմ ի գիրս միւս դասուց, այլ միայն զՀետեւեալսդ. «Եւ ապաս իմն եւ կարգս եւ յաճախ զառաջաւորս եւ առատութիւնս անդ ցուցանէն», Ո ա կ ե բ., Մեկն. Մաթ. Գ, էջ 69. որպէս կեսարացի քրոն(ա)գրոփիւս (= χρονογραφεύς այսպէս ՀԲ. Բ, էջ 1018, մինչ ապ. եւ Ն ո ր ա յ ր ունին +ր-ն-գ-ր-փ-) անդ ցուցանէ», Եփր., Գ, էջ 257, Կոր. Վարդ., էջ 115։

լաւ համարէր ընդ Քրիստոսի լինել, քան ի մահկանացու եւ յանցաւոր կեանս յամել։ Յետ սակաւ միոյ ժամանակի կամեցեալ Ներոնի կայսեր հանել զնա յայսց կենաց[1], զՃշմարիտ եւ զարդարեւ կեանն շնորհէր նմա եւ ժառանգաւոր երկնից կացուցանէր, զոր յերկրէն վրիպեցուցանէր։ Եւ անդ իսկ երանելոյն Պաւղոսի զբաւոք պատերազմն պատերազմեալ, որպէս եւ ինքն իսկ ասէ, աստուածայաղթ[2] պսակաւք Քրիստոսի վկայիցն պսակեցաւ։ Եւ հռովմայեցւոց[3] ի դեղեցիկ եւ յարքունական ապարանսն զնորա նշխարս ոսկերացն ամփոփեալ, ամի ամի[4] զաւուր յիշատակի նորա տաւնախմբեն[5] յառաջ քան զերիս կաղան-

1 ԲԳԵ կեանս ‖ 2 Ե սակաւ ինչ ժամ։ ԱԲ սակաւ ժամանակի։ Ե միոյն Ներոնի ‖ 3 Ե զարդար կեանս։ ԱԲ շնորհել։ ժառանգաւոր = κληρονόμον, Vat. n. 761, Boeclerianus եւ Oecumenius։ Ե ի յերկրէ ‖ 4 Ե եւ արդ փիսնկ անդ։ ԱԲ երանելոյն, Գ երանելոյս, Ը երանոյն, Ե զիր երանելոյն Պաւղոսի։ Ե զբարիոք։ ԱԲԳ պատերազմ ‖ 5 ԱԲ պսակաւքն, Ե պսակովքն ‖ 6 Ե ի դեղեցիկն։ ԲԸ ապարանս։ Զնորա նշխարս ոսկերացն = τούτου λείψανα։

---

[1] ԲԱՌԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ՝ "Հանել զնա յայսց կենաց" բառական թարգմանութիւնն է յոյնին՝ αὐτὸν τῆς ζωῆς ταύτης ἐξαγαγεῖν, ուստի թերեւս ապդուած կը գրէ եւ Ագաթ. "Հանելով զնա յայսց կենաց յամենայն ինձ զպատրաստեալ ուրախութիւնն Քրիստոսի", էջ 32, հմմտեա Նորայր, կոր. Վարդ., էջ 316։

[2] ԲԱՌԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ՝ Ընտրելի յուսարանութիւն է եւ խարգարիչ անկանոնութիւն "աստուածայաղթ պսակաւք Քրիստոսի վկայիցն պսակեցաւ" նախադասութիւնը. յոյնին τῷ τῶν ἱερονικῶν Χριστοῦ μαρτύρων στεφάνῳ խօսքը պէտք էր Հայերէնի վերածել "պսակաւք աստուածայաղթ վկայիցն Քրիստոսի պսակեցաւ", որով ածականն իր իսկական գոյականին կը նախադրուէր եւ Որոտնեցին չէր առաջնորդուեր գրելու "--ԿՈՐԾԱՆՅԱՆՔ", այսինքն աստուածային բանիւք, բարիոք պատերազմաւ" եւ այլն, թղ. 5բ։ Եւ թաղի թարգմանչին ստրուկ այս հետեւողութեան անդրադարձած է Թորոնեան, Հատ. Ընթ., Բ. հատորին մէջ, էջ 150։ — Ա--ԿՈՐԾԱՆՅԱՆՔ ածականը գործածած է եւ Ագաթանգեղ "եւ ոչ ահաւորութիւն նշանացն --ԿՈՐԾԱՆՅԱՆՔ յարութեանն", էջ 241. տես Նորայր, կոր. Վարդ., էջ 317։

[3] ԲԱՌԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ՝ Բոլոր 22 ունին վրիպմամբ է հռովմայեցւոց (Ը) կամ է հռոմայեցւոց (ԱԲԳ) կամ է հռոմայեցւոցն (Ե) ընթերցուածը. անտեղի է նախդրին ջնջումով սակայն նախադասութիւնը բոլորովին ուրիշ իմաստ կ'առնու եւ կը մտնենայ յոյն նախաբնագրին՝ Ῥωμαῖοι δὲ περιχαλλέσιν οἴκοις, καὶ βασιλείοις τούτου λείψανα καθείρξαντες ἐπέτειον αὐτῷ μνήμης ἡμέραν πανηγυρίζουσι.

[4] ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ՝ "Հասեալ յԵրուսաղէմ անդ շարժէր աղմուկն, որոց նզովեալ քառանդիցն զանձինս իւրեանց վասն սպանմանն Պօղոսի, ուստի Լ--Ի--Ն Հ--Ղ--Դ--Ի--Ն զերծուցեալ գիշերի զօրքք --ԵՐ -- ՓԼԼԻ--Ի Կ--ՐԻ-- Պաղեստինեայ, ուր եւ Պօղոս է կ--Յ--Ր Ք--Ղ--ԵՐ։ Այս ինչ լիներ շահ յետ բողոքելոյն. մին -- Ք--Հ--Ն--Ա--Կ մի զերծումն յատենէն. երկրորդ Դ--Ի--Ր--, այսինքն ունայն լինել նենգութեանց հրէիցն. երրորդ ի նշանաւոր քաղաք ընթացեալ. չորրորդ զի եւ անդ Ն--Հ--Դ--Ի--Ր--Ն--Ի--Ն--Ն, այսինքն արիութիւն Եղ--ց. հինգերորդ զի զվ--Ի--Ճ--Ն կենցաղոյս վ--Ն Ճշմ--Ր--Ի--Ն կրօնից ընդ--Ն--Ի--Ր. վեցերորդ զի փոխան անցաւորիս գանանց կեանս (կամ՝ կենցաղս) եւ վասն երկրաւորիս զերկնայինն ժառանգէր. եօթներորդ զի --ԿՈՐԾԱՆՅԱՆՔ պ--Ի--Ղ, այսինքն աստուածային բանիւք, բարիոք պատերազմաւ յաղթող երեւեալ ընկալաւ յաղթանակ նորին. ութերորդ եւ ի վերոյ այսր [զ]հարտիրոսութեամբ պսակեցաւ արեամբ. իններորդ է Յ--Ր--ՆԻ Յ--Դ--Ր--Ն--Ն Ն--Ի--Ր --Ի--Ր--Ն լուսաղարդեցաւ. տասներորդ զի ամ յամէ ոտնիւ լուսաւորեցաւ", Որոտ., թղ. 5բ—6ա։

[5] ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ՝ Հմմտեա Կորիւն "որոց եւ նոյնպէս -Ն -Ն գումարելովք ի նոյն ամենան՝ զնոյն

զայն յուլեայ, որ աւր վեց է նոսմն ամսոյ, որ է մարերի[1], առնեն տաւն մարտիրոսութեան նորա։

Եւ բաղում եւս յառաջ քան զայն ժամանակ խրատս վասն վարուց եւ առաքինութեան կարգեաց երանելին յաշխարհի եւ բաղում ինչ վասն պատշաճ գործոց մարդկան յաւրինեաց թելադրութիւնս[2] եւ ամենեւին բնաւին[3] իսկ չորեքտասանեքումքը թղթովքս այսքիւք զմարդկան նկարեաց զառաքինութիւն։

1 Բ յուղեայ, Ե իուլեայ։ Ե պանեմոս (փխնկ նոսմն) ամսոյ, չէք որ է մարերի։ Բ մարտիրոսութեան ‖ 3 Ե բազումս յառաջ քան։ ԲԸ ժամանակս, Ե ժամանակն։ Գ խրատս եւս վասն, Ե խրատս վասն ‖ 4 վասն պատշաճ գործոց մարդկան = περὶ τῶν πρακτίων ‖ 5 "Յաւրինեացդ՝ն կը կցէ Ե Պաւղոս առաքեալ, որ կայ այժ մեան յոյն բնագրին մէջ ալ։ ԳԵԸ թելադրութիւն։ Ե չէք եւ։ Բ ամենեւին իսկ, չէք բնաւին, Ե բնաւ իսկ։ Ը թխթովքս, Ա թխթովքս, Գ թղթովքս։

(գնորին?) յիշատակն պատնէրմբնդ՝, էջ 26, Ա գ աթ. եւ Բ ուզ. կը գործածեն միայն "խմբեմ՝, այսպէս "զի խնդութեամբ ժողովեալ ղոր պատնէն խմբէոցեն՝ (ԱՐ՝ զաւրն պատնէնխմբէոցեն), անդ, էջ 425, "յորժամ զյիշատակ արբոյդ խմբէցեն (β պատնէնխմբէցեն) ձերով ուրախութեամբդ՝, անդ, էջ 430, "յայնմ աւուր խմբեալ ի նմին յաւանին տաւնեսցեն՝, անդ, էջ 435, "սոյնպէս եւ ի վկայարանս մարտիրոսացն ամի ամի ժողովեալք, զաւր տաւնին յիշատակի նոցա վարուց գործոց կենաց քաջութեան խմբեալ ցնծային՝, Բ ուզ., էջ 7, տե՛ս Նորայր, Կոր. Վարդ., էջ 126—127։

[1] ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ "Յ---Ի ՀԱՆ ՀԻՐԻ ԿՈՂՈՒՆԴԱՅ ՅՈՒԼԻՍ (36՝ ՅՈՒԼԻՍ). ԼԾ. այսպէս թուեցաւ թէ կաղանդ զմուտն յուլիս ամսոյն ասէ եւ յունիս ամսոյ իթ. տօն է (36՝ "տօն է՝ ի դէմ ունի "ասէ՝) գլխատման նորա, որ լինի գ. (38՝ լգ.) օր, եւ դարձեալ զի յիշէ ՀՐԷՐԻ թերեւս կարծի եւ այսպէս երիս կաղանդ զերեք ամամուտն (36՝ զի գ. ամամուտն), որ է յուլիս, յունիս եւ մայիս, որ է մարերի բան Սարկաւագին, այլ յայնապէս ծանիցես յառաջիկայոդ (36՝ յառաջ), Որոտ., թգ. 6ա։ — Սարկաւագէն հաստատուած ու փոքր կոչուած թուականին Որոտնեցիէն այս տեղ յիշատակութիւնն իսկապէս հեռաքրքրական է։ Սարկաւագ իրապէս մայիսին կը զուգադրէ մարերի ամիսը, տե՛ս Dulaurier, Recherches sur la Chronologie arménienne technique et historique, Paris 1859, էջ 408. Հմմտ. եւ Ալիշան, Վասն պարբերական եւ փոքր թուականացն Հայոց, Բազմավէպ 1848, էջ 261—264 եւ նոյն, Ցուշիկք Հայրենեաց Հայոց, Բ. հատ., 1870, էջ 289—292։ — Robinson ի (= Par Arm 9) իրրեւ ընթերցուած յառաջ կը բերէ πέμπτῃ πανέμου μηνός (Euthaliana, էջ 44), Ե սակայն ունի "որ աւր վեց է պանեմոս ամսոյ՝ ուրեմն ἕκτῳ πανέμου μηνός, կարեւոր է մատնանշել թէ Ե չունի որ է հրէէն յաւելուածը. նոյնպէս Պաւղոսի վկայութեան մէջ Ե չի ճանչնար որ է հրէոց ոչ եւ որ է հրէէն մեկնաբանութիւնները. Լամբրոնացին յոյն բնագրին հետ կատարեալ համաձայնութիւն գոյացընելու համար անտարակոյս հայ հին բնագրին ընթերցուածներն այսպէս աղեկամի փոփոխութեան ենթարկած է այստեղ եւ այլուր (տե՛ս օրինակներ՝ "Բերկրեցարուն, էջ 85, տող 6, Պարտեալ, էջ 89, տող 5, Հանդարտ, էջ 92, տող 14 ընթերցուածները եւ Պաւղոսի վկայութեան մէջ որոն, էջ 100, տող 4 եւ Բերդոյց. անդ, տող 7 բառերու յապաւումը եւ այլն) իր իսկ ընդօրինակած բնագրին մէջ. տե՛ս վերը, էջ 71—72 ծանօթ. եւ Conybeare, The Armenian version of Revelation եւ այլն, London 1907, էջ 69—70։

[2] ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ՝ "Թելադրութիւն. լԾ. զյորդորումն բանիցն ասէ՝, Որոտ., թգ. 6ա։

[3] ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ՝ "Ամենեւին. լԾ. իրր թէ բոլոր չորեքտասան թուղթքն. Բնաւին. լԾ. իրր թէ ի սկզբանէ մինչեւ յաւարտ թղթոցն՝, Որոտ., թգ. 6ա։

Ա. Եւ արդ ունի հռովմայեցւոց թուղթն խրատ ի Քրիստոս եւ մանաւանդ բնական խորհրդոցն աւրինակաւ, վասն որոյ եւ յառաջագոյն կարգեալ է այնպիսի ինչ որպէս առ նորընծայս[1] աստուածպաշտութեան գրեալ։

Բ. Եւ երկրորդն ըստ նմանէ կորնթացւոցն[2] է, առ մարդս վաղուց հաւատացեալս եւ ըստ հաւատոցն ոչ գնացս արժանաւորս ցուցեալ, որով առաւել նոցա մեղադիր լինի։

Գ. Եւ ի սատ մատուցեալ[3] դարձեալ այլ թուղթ գրէ առ նոսա, որ զնոյն նշանակէ, որով հաստատէ զնոսա յուղղութիւն եւ զհաւր գալուստն առ նոսա խոստացեալ եւ սպառնայ։

Դ. Յետ սոցա չորրորդ գաղատացւոցն, հակառակ այնոցիկ որ ի հրէութիւնն թիւրեալ էին գրեալ. որոց յետ արդեամբք յայտ առնելոյ որպէս թէ հրաժարիցէ ինչ ի նոցանէ ասէ Ա յսուհետեւ աշխատ ոք զիս մի արասցէ, զի ես զչարչարանս Քրիստոսի ի մարմնի իմում կրեմ։

Ե. Հինգերորդ առ եփեսացիսն կայ, առ մարդս հաւատացեալս եւ հպատակս, յորում ի սկզբանն զխորհուրդն իսկ ճառէ հանդոյն հռովմայեցւոց թղթոյն, երկոցունց ի համբաւոյ ծանուցելոց։ Եւ են երկոքին անջրպետ ի մէջ արկանելոյ սկզբունք երախայիս եւ հաւատացելոց նորընծայ վարդապետութիւնք։

Զ. Վեցերորդ կարգեալ է փիլիպեցւոցն ըստ ածման հաւատացելոց միանգամայն եւ

1 Ա չունի Ա, Բ, Գ եւ ոչն թուարկումը, միւս 22 ունին լուսանքի վրայ կարմրագիր կամ սեւագիր, տես վերը էջ 27։ Բ ունին։ ԱՒ հռովմայեցւոց։ ԱԸ թուխթն։ խրատ. = ταχήχεσιν ‖ 1—2 բնական խորհրդոցն աւրինակաւ = ἐκ φυσικῶν λογισμῶν ἀποδείξεως (Boeclerianus ἐπιδείξεως) ‖ 2 Ե չիք եւ ‖ 3 առ նորընծայս աստուածպաշտութեան (Ը աստուածպաշտութեանն) = πρὸς ἀρχὴν ἔχοντας εἰς θεοσέβειαν ‖ 4 Ե չիք եւ (երկրորդն) ‖ 5 Ե ցուցեալս ‖ 6 Ե չիք դարձեալ, ԱԸ թուխթ ‖ 7 խոստացեալ է, Ը սպառնա ‖ 8 Ե գաղատացւոցն է։ Ա որ ի հրէութեանն թիւրէին գրեալ ‖ 9 Յետ արդեամբք յայտ առնելոյ = μετ' ἀπόδειξιν։ ԳԵԸ չիք ինչ ‖ 10 Այսպէս Ը, յոյնն ալ պարզաբար τοῦ Ἰησοῦ կամ Cod. Vat. n. 367 τοῦ Χριστοῦ, իսկ ԱԲԳԵ զչարչարանս տեառն մերոյ (Ե չիք մերոյ) Յիսուսի Քրիստոսի ‖ 12 Ի սկզբանն։ ԱԲԸ հռովմայեցւոց։ ԱԸ թխթոյն, Բ թղթին ‖ 13 Ա ծանուցելոյ։ Երկոցունց — ծանուցելոց, սարուկ թարգմանութիւն ἀμφοτέροις δὲ ἐξ ἀκοῆς γνώριμοις. Ը երկոքեան։ Ա առ անջրպետ։ Ը սկսմունք։ Եւ են երկոքին անջրպետ ի մէջ արկանելոյ սկզբունք = καὶ εἰσὶν αὗται πρὸς ἀντιδιαστολὴν ἀρχαί. Ա երախայիցն, Ե երեխայից ‖ 14 նորընծայ վարդապետութիւնք = εἰσαγωγαί ‖ 15 Ա վեցերորդն։ Բ փիղիպեցւոցն։ Ե զնոյն։ Ը հաւատացե-

---

1 ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ՝ "Հռովմայեցւոց թուղթն՝ զի առաջին է կարգեալ ասէ զպատճառսն, որպէս զի [զ]բնական են, բերէ զօրինակ որ է առաջին ի մեզ քան զամենայն օրէնս. եւ երկրորդ զի նորընծայ էին ի քրիստոնէութիւնս, իբր տղայոց կաթն ջամբէր», Որոտ., թղ. 6ա։ — Հմմտէ Գիրք Պատճառացին սա տողերը՝ "Սոյգ է Եւթաղեայ տեսութիւնն թէ առաջին եգաւ Հռովմայեցւոցն, զի զբնութեան աւրէնսն պատմէր», թղ. 162ա։

2 ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ՝ "Զկորընթացւոցն երէր-էր ասէ ըստ նմանէ. լծ. այսինքն ի հռովմայեցւոցն, զի ըստ կարգի է երկրորդ եւ ոչ ըստ գրելոյն», Որոտ., թղ. 6ա։

3 ԲԱՌԱՋՆՈՒԹԻՒՆ՝ 22 Բ. բաժանման մաս կը համարին "Եւ ի սատ մատուցեալն», զոր սակայն քերականօրէն աւելի կը պատշաճի Գ. բաժանման սկզբնաւորութիւն ենթադրել, տես յոյն բնագիրը, որ Cod. Lollinianusի մէջ սապէս կը ներկայանայ՝ καὶ πρὸς τὴν ἐπίπληξιν μεταβαλλόμενος ἑτέραν ἐπιστέλλει τούτοις αὖθις σημαίνουσαν.

պողաբերաց, զորոց զբարեաց վկայէ ի մաւտոյ զիտել եւ ի հեռուստ ի նոյն յաւելուլ յաւժարեցուցանէ։ Ախոյանակից իմն է Թուղթս այս կորնթացւոց Թղթոյն, զի ցնոսա ասէ Սմանաւղք ինձ եղերուք եւ ցփիլիպեցիսն Թէ Սմանողակիցք ինձ եղերուք, այլ եւ պսակ եւ ուրախութիւն իւր անուանէ զնոսա, զի այնչափ լաւագոյնք էին նոքա քան զկորնթացիսն։

Ը. Եւ յետ սորա կայ որ առ կողոսացիսն գրեալ է, առ որս իբրեւ առ անծանաւթս մարմնով, բայց հաւատացեալս հաստատունս, զորս եւ յառաջադէմս անուանէ եւ զգուշանալ հրամայէ ի փիլիսոփայութեանն խաբէութենէ եւ հրէական խորութեանցն չանալ եւ թէ չեն սուրբք ի կրաւնս, այլ յանխայութեան մարմնոյ, որոց եւ զզաւրութիւնս Թղթոյն քննել հրամայէ. զրէ եւ առ Արքիպպոս պատուիրել նոցա զգուշութիւն։

Ը. Յետ ասացելոցս եւ առ Թեսաղոնիկեցիսն յիրաւի գրեցան երկու Թուղթք, յորոց ի միումն գովութիւն նոցա մատդիւր հաւանութեանն է առ յաճմանէ, մինչեւ զնեղութեանց եւս զփորձ յանձին կրելոց, զորս համեմատէ ընդ Հրէաստանի հաւատացեալսն՝ նոյն աւրինակ յիւրեանց ազգականաց չարչարանս կրեալ, ասէ, որպէս եւ նոցա յիւրեանցայոցն, զորս եւ պսակ իւրոց պարծանաց եւ ուրախութիւն անուանէ եւ առաւել եւս վասն չարչարանացն մխիթարութիւն մատուցանէ։

Թ. Եւ յետ այսր Թղթոյ այլ եւս առ նոսին գրէ, որ ունի զնոցա ամմանն վկայութիւն եւ զհամբերութեանն զոր կրէին ի նեղութիւնսն եւ վասն վախճանի աշխարհիս վարդապետութիւն եւ վասն զգուշանալոյ ի վարս եւ ի գնացս։

Ժ. Եւ յետ սոցա երրայեցւոցն, որոց նմանողս պատուիրեաց լինել յառաջադոյն ասացելոցն, որ ունի զհրէական խորհուրդսն եւ զանտի փոփոխումսն ի Քրիստոս ըստ յառաջադոյն դուշակելոյ ի մարգարէից անտի. ասա ի սոյն ածեն փակեն զժողովրդեանն զագիտական ամմումն Թուղթքս։

ԺԱ. Եւ յետ այսորիկ առ Տիմոթէոս կարգեցան երկու Թուղթք, յորոց առաջինն

լոցն, Ե հաւատոցն ‖ 1 Ա պողաբերից զորոյ բարեաց, Ե բարեաց գործոց վկայէր։ Բ աւելուլ։ Գ յաւելեալ ‖ 2 Ա Ախոյանակից իմն է = ἀντιδιατέλλεται· ԱԸ Թուխթս։ Ը կորընթացւոցն։ Ա Թխթոյն։ Ե Անդ փխնկ ցնոսա ‖ 3 Բ ցփիղիպեցիսն։ Ե չէք Թէ։ Գ Նմանողակից ‖ 4 Ե չէք զի։ Ը ոքա։ Ե կորնթացիս ‖ 5 Ը սոցա։ Ե չէք կայ։ Ե չէք առ։ Ե չէք առ։ Բ չէք է։ ԱԵԸ իբրեւ անծանաւթս ‖ 6 Բ հաւատացեալսն՝ չէք հաստատունս, Ե հաստատուն ‖ 7 Ա ի փիղիսոփայութենէ եւ հրէական, Ե ի փիլիսոփայական, Բ ի փիղիսոփայութեան։ Ը ի հրէական ‖ 8 Բ եթէ։ Ը սուրբ։ Ե յանխայութեանց։ Ը զաւրութիւն ‖ 8–9 Բ եւ զզաւրութիւն Թղթոյն, Ե զղաւրութիւն Թղթոյն գաւել, ԱԸ Թխթոյն։ Ե Արքիպպոս, Ը Արքիպպոս եւ երկրորդ "պղի վրայ ջնջանիշ ‖ 10 Ա Թեսաղոնիկեցիսն։ Բ կարգեցաւ փխնկ գրեցան։ ԱԸ Թուխթք։ Ե յորոց ‖ 11 Ա միումն, Բ իմումն . . . մատդեւր . . . առ ի յաճմանէ։ Ը առ յաճախմանէ։ Ա զնեղութեանցն, Ե զնեղութեան ‖ 12 Ը փորձ։ Բ հրելոյ փխնկ կրելոց ‖ 13 Ը եւ յիւրեանց։ Բ կրեալս է (sic)։ Ը յիւրեանց այսոցն ‖ 14 Ա պարծանացն։ Ե ուրախութեան, Ը ուրախութիւն իւր ‖ 16 ԱԸ Թխթոյ։ Ե չէք եւս ‖ 17 Ը զհամբերութիւնն։ Բ զնեղութիւնս։ Բ վաղճանի ‖ 18 եւ վասն փխնկ ի վարս ‖ 19 Բ առաջագոյն։ Ը նմանողս ‖ 20 Բ առաջագոյն ‖ 21 Ե ի մարգարէիցն, չէք անտի։ Ե ժողովրդեանն։ Բ ագիտական ‖ 22 Ե ամմումն։ ԱԸ Թուխթքս, Ե Թուղթս ‖ 23 Ը Տիմոթէոս։ Ա Թուխթք, Ը բ. Թուխթք։

ունի զվարդապետաց զգուշութիւն եւ զեկեղեցւոյ կարգս եւ թէ որով աւրինակաւ պարտ իցէ ունել զիշխանութիւն եւ տալ հրաման։

ԺԲ. Եւ երկրորդն առ նոյն գրեալ ունի ըստ ածմանն գովութիւն զհաւատոցն նորա որ ի նախնեաց անտի, որպէս թէ ի հանւոյ եւ ի մաւրէ, ի նա հասեալ եւ ի նմին եւս
5 յառաջ մատուցեալ եւ այնոցիկ որ ընդ նմայն էին մեղադիր լինի իբրեւ թերահաւատից։ Բայց միայն զՄնեսիփորայ զբաղում փութոյ վկայէ եւ Տիմոթեայ յաւժարութիւն տայ յերկրաւոր իրաց զանձն աւտարացուցանել եւ յիշեցուցանէ եւ վկայութիւն դնէ վասն քարոզութեան. գովեալ յառաջագոյն զնորա լաւութիւնս՝ յեռոյ եւ վասն իւրոյ վախճանաւոր ելին գրէ, յառաջագոյն ասացեալ զխուժան[1] հերձուածողացն ի վերայ յառնելոյ
10 եւ թէ չէ պարտ աւտար ինչ համարել զերսն։ Եւ իբրեւ զբաղում իրաց զհանգամանս եցոյց, ապա հրամայէ նմա առ ինքն գալ, թերեւս եւ մարթ իսկ էր զայն ի վախճանին տեսանել ի ժամանակի իւրոյ կատարմանն, զոր եւ յայտ իսկ արար ասելովն թէ Ես այսուհետեւ նուիրեալ եմ եւ ժամանակ դարձի իմոյ հասեալ կայ ի վերայ։

ԺԳ. Իսկ ի Տիտոսի թղթին թէ որպիսի ինչ պարտ իցէ լինել քահանայից նկարէ,
15 միանգամայն եւ զեկեղեցւոյ կարգս։

ԺԴ. Գրէ թուղթ եւ առ Փիլեմոն վասն հաւատացելոյ ծառային Ոնեսիմայ, որ յառաջն անպիտան էր եւ յեռոյ շրջեալ յայնց բարուց, ազատութեան արժանի լինէր բարեխաւսութեամբ առաքելոյն, այլ եւ վկայ եւս Քրիստոսի լինէր ի հռովմայեցւոց քաղաքի անդ առ Տերտիղեաւ որ զայնպիսի իշխանութիւն հաղարապետութեան ունէր, բարձարեկութեան հարուածով զվճիռ մարտիրոսութեանն ելից համբերութեամբ։

1 Ա գվարդապետացն։ Ե զգուշութիւնս։ Բ եւ եթէ որով, ԱԲԳ չէք թէ ‖ 2 Ա զիշխանութիւնն ‖ 3 Բ երկրորդ։ Բե որ ունի։ Ա զհաւատոյն ‖ 4 Ե չէք անտի։ ԲԳԵԸ հանոյ։ Բ եւ փինկ եւս ‖ 6 Բ զՈՆԷսիփորայ, Ե զՈՆԵսիփորա, Ը զՈՆԵսիփորեայ։ Ե բազում փութով, Ա զբազում փայթ, Բ զբազում զփութոյ։ Բ Տիմովթիայ աւժարութիւն, Ը Տիմոթեա ‖ 7 Գ երկրաւորաց փինկ յերկրաւոր իրաց։ Ե չէք եւ ‖ 8 ԵԸ քարոզութեանն։ Բ զնորա փինկ զնորա։ ԱԵ լաւութիւնն։ Գովեալ — լաւութիւնս = προεπαινέσας δὲ τὰ δέοντα ‖ 9 ԱԵ զխուժանն հերձուածողաց։ Ա յառնելոց։ Յոյնը προειπὼν περὶ τῆς τῶν αἱρεσιωτῶν ἐπαναστάσεως ‖ 10 Բ եւ եթէ ‖ 11 Գ չէք նմա։ Բ առ ինքն գնա գալ։ Ա եւ մարթ էր իսկ զայն եւ ի վախ., Բ մարթէ զայն ի վախճանին, Ե թերեւս մարթ էր զայն ի վախճանին, Ը մարթ էր իսկ զայն ի վախ. ‖ 12 Բ յայտնի փինկ յայտ։ Ե եթէ ‖ 13 Ե նուիրեալ։ Ը ի վերա ‖ 14 ԱԸ թխթին։ Ե գրէ թէ։ Բե պարտ է։ Ե ժառանգաւորաց փինկ քահանայից, այժմեան յոյնն ալ χληρικούς ‖ 15 Ե զեկեղեցոյ ‖ 16 ԱԸ թուխթ, Ա Փիլիմոն, Բ Փիղիմոնն, Ե Փիլեմոն։ Ա ծառայի։ Բ ՈՆԷսիմա, Գ ՈՆիսիմայ ‖ 16 – 17 ԱԵ յառաջ։ Գ յառաջագոյն ‖ 17 Ա ի յայնց։ Բ բարոց ‖ 18 Բ բարեխաւսութեամբ։ Ը առաքելոյս։ Ա լինէր Քրիստոսի ի հռովմայեցւոց քաղաքին, Ե ի հռովմայացւոց քաղաքին ‖ 19 Ա Տերտելեաւ, Բ Տէր տիղեաւ, Ը Տէր տէղեաւ։ Ա զհարազատութեան փինկ հաղարապետութեան ‖ 20 Ը հարուածով։ Ա մարտիրոսութեան, Բ մարտիրոսութեան ‖ 19—20 Ա — համբերութեամբ = ἐπὶ Τερτύλλου

---

[1] ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ՝ Մինչեւ այստեղ կը լռէ դարմանալիօրէն Որոտնեցին ու հոս յանկարծ կը գնէ սա մեկնութիւնը՝ "Խուխան, լծ. ամբոխ». Թղ. 6ա։

Եւ այսպէս ամենայն գիրքս ազգի ազգի աւրինակս առաքինութեան ունին առ ի յաճուն. եւ ինչ ինչ համառաւտիւք վասն նոցունց ասասցի ի մէնջ եւ զնւրաքանչիւր թղթոցն մի ըստ միոջէ նախ զզլխոցն դիր կարգեսցուք, զոր ուրուն իմաստնոյ եւ քրիստոսասիրի ի հարցն մերոց աշխատեալ է։ Եւ ոչ զայն միայն, այլ եւ զընթերցուածոցն հաւատեաւ որոշմունն եւ զաստուածեղէն գրոց վկայութեանց զդիւրացոյց զգիւտս մեզէն իսկ արուեստախաւսեալ[1] բովանդակեսցուք, որով երթեալ զհետ միատարր ընթերցուածոցն, դիցուք զայն առընթեր յետ իւրաքանչիւր միոյ միոյ յառաջաբանութեանցն[2]։ 5.

Բայց կարեւոր համարեցայ սակաւուք եւ զժամանակ քարոզութեանն Պաւղոսի նշանակել ի Ժամանակական կանոնաց Եւսեբի Պամփիլեայ սարարեալ զբովանդակութիւնն[3]։

τὸ τηνικαῦτα τὴν ἔπαρχον ἐξουσίαν διέποντος, τῇ τῶν σχελῶν κλάσει τὴν ψῆφον ὑπομείνας τοῦ μαρτυρίου ‖ 1 ԱԸ գիրք ‖ 2 Ե վասն նոցուն։ Ը վասն նոցունց իրաց։ ԱԸ թղթոցն ‖ 3 ԱՌ գիր փխնկ գիր, Ե զգիր, հմմտէ էջ 15, 38—40։ Ա ուրեմն փխնկ ուրուն ‖ 4 ԲԳ զորոշմունս, հմմտէ վերը էջ 15 ‖ 5 Բ աստուածեղէն։ Բոլոր 22 Ա-յ-Ֆ-ն, ուղղելի ըստ յոյնին, հմմտէ վերը էջ 15։ ԱԲԳԵ զդիւրացոյցն, հմմտէ վերը էջ 15։ Բ գիւտս ‖ 6 Բովանդակեսցուք = ἀνεκεφαλαιωσάμεθα։ Ա ընթերցուածոյն։ Երթեալ զհետ միատարր ընթերցուածոցն = τῇ τῆς ὑφῆς ἀναγνώσει ‖ 7 Ա չիք յետ։ Ա միս միս... յառաջաբանութեանց, Ե յառաջաբանութեան, հմմտէ վերը էջ 15 ‖ 8 Բ կարոր փխնկ կարեւոր։ Բ համարեցաք, զոր կ'ընդունի Թոռնեան Հատ. Ընթ. ոց Բ, հատորին մէջ, էջ 151, Ե համարեցա։ Ա քարոզութեան։ Ը Պօղոսի ‖ 9 Բ նշանակեալ։ Ե ի ժամա-

---

[1] ԲԱՌԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ՝ Ցունարէն բնագրին τεχνολογήσαντες բառին ստրկական թարգմանութիւնն է -բ-ն-ա-գ-ի-ա-ն-ա-լ բարդութիւնը, որ թերեւս Եւթաղի մկինորդութեամբ անցած է Կարեան եւ Ա գաթանգեղի գրութիւններուն մէջ՝ "ոչ ի մէնջ -բ-ն-ա-գ-ի-ա-ն-ա-լ մերոյն (?) կարծեաւք վիճաբանելով", Կոր., էջ 2, "նախ թեթեւագոյն ըստ աշխարհակիր կարգաց առակաբանեալ եւ -բ-ն-ա-գ-ի-ա-ն-ա-լ", Ա գաթ., էջ 360, "ոչ աւտարագոյնս ի միմեանց -բ-ն-ա-գ-ի-ա-ն-ա-լ", անդ, էջ 364. Հմմտէ Նորայր, Կոր. Վարդ., էջ 42, ԺԵ եւ ԺԳ։

[2] ԲԱՌԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ՝ "Ց-ա-ջ-բ-ա-ն-ա-Ֆ-ն բառը, զոր Եւթաղի թարգմանիչը կերտած է նոյնպէս հետեւելով յոյն προλόγος-ին, գործածած է եւ Բուզանդ "վեցերորդ գրութիւնս վերջ. յ-ա-ջ-բ-ա-ն-ա-Ֆ-ն վճարումն. Ճեացուածք բանից ի ծայրէ", էջ 261։ Ալյուր Եւթաղի թարգմանիչը գործածած է միշտ յ-ա-ջ-բ-ա-ն, հմմտէ Նորայր, Կոր. Վարդ., էջ 377։

[3] ՄԷՋԲԵՐՈՒՄ՝ Եւսեբեայ ժամանակագրութենէն քաղուած պատմական այս ակնարկը Եւթաղ զգալիօրէն ընդլայնած կը թուի. Եւսեբեայ այժմեան հայ բնագրին, ինչպէս նաեւ Syncellusի հատակոտորներուն մէջ գոնէ չկան այն մանրամասնութիւնները, զորոնք Եւթաղ կը յիշէ մանրապատում իբրեւ սեպհականութիւն ժամանակագրին։ Եւսեբիոս ունի միայն՝ "Ցիսուս աւծեալն Աստուծոյ... գայ ի շաբշաբանս յ-Ֆ-պ-ա-ն-էբ-ոբդ-ի (այսպէս Syncelli Chronographia, էջ 258, մինչ հայ բնագիրն ունի վրիպմամբ յ-ն-ն-պ-ա-ն-էբ-ոբդ-ի, ինչպէս Եւթաղեան բնագրին համար Cod. Complutensis ἐνάτῳ καὶ δεκάτῳ) ամի Տիբերի թագաւորութեանն", Բ, էջ 264։ — (Տիբերեայ ամ ԺԹ) "Ցիսուս աւծեալն Աստուծոյ... զիւրոյ արքայութեանն հանդամանս ամենայն հեթանոսաց քարոզել հրամայէր", էջ 264։ — (Կղաւդեայ ԺԳ ամ) "Կղաւդիոս զՓեղիքս Հրէաստանի ոստիկան առաքէ, առ որով Պաւղոս առաքեալ շարախաւսեալ ի հրէից առնէր ընդ անձին պատասխանի։ Փեստոս փոխանակ առաքի Փեղիկայ, առ որով եկաց ի մէջ Պաւղոս առաքեալ եւ պատասխանի տայր վասն որոյ եւ պաղատէրն եւ անդ յոտանին դիպէր լսել Ագրիպաս թագաւոր եւ էապեալ ի Հռոմ առա-

Ուստի եւ զգիրսն իսկ ի ձեռս առեալ եւ զնոյն բացեալ զտի զաղաչարանս Փրկչին մերոյ յուԹեւտասներորդի ամի Տիբերեայ կայսեր լեալ եւ իսկ եւ իսկ յերրորդում աւուր զյարուԹիւնն եւ զարձեալ ի քառասներորդումն զվերանալն Քրիստոսի յերկինս։ Եւ յետ սակաւ ինչ աւուրց տեսի անդէն զընտրուԹիւն առաքելոցն ի սպասաւորուԹիւն եւ զնոյն իսկ զանուանակիրն[1] զՍտեփանոս եւ զայլս նորատուն կամ ընդ նմա։ Եւ յետ այսորիկ ամ-
5 բոխս յոյժ հրէից ի վերայ հասեալ տեսանէի, որպէս այժմ եւս վերագոյնն ասացաք, եւ զՍտեփանոս պատերազմեալ անդ եւ զՊաւղոս կամակից սպանմանն, որ յետ սակաւ ինչ միոյ մատուցեալ առ իշխանս հրէիցն, ԹուղԹս առեալ տանէր առ հրէայսն որ ի Դամասկոս զաշակերտացն եւ զմիջոցաւ ճանապարհին լինէր նմա բարբառ յԱստուծոյ։ Եւ
10 մատա ի վերանալ ամին այնորիկ, ի մտանել իններեւտասներորդի ամին Տիբերեայ կայսեր սկիզբն առնելոյ քարոզուԹեանն Պաւղոսի ասէ պատմուԹիւնն։ Եւ ընդ ամենայն տիեզերս ընԹացեալ աւետարաներ զՔրիստոսի աստուածպաշտուԹիւնն մինչեւ ցերեքտասներորդ ամն Կղաւդեայ կայսեր ի դատաւորուԹեանն հրէից Փիլիկեայ, առ որով ամբաստանուԹիւն կրեալ Պաւղոսի ի հրէիցն՝ առնէր ընդ անձին պատասխանի։ Որ զառաքեալն ի Կե-

նական։ ԳԵ պամփիլեայ։ Բոլորը ուներն —ՆԵԼ, զոր յոյներն համաձայն կ'ուղեմ —ՐՐԵԼ = ποιούμενος. ԲովանդակուԹիւն = ἀνακεφαλαίωσις ‖ 1 Բ չէք իսկ։ ԳԵԼ ի ձեռն, Ա ձեռն, միայն Բ ի ձեռս = μετὰ χεῖρας։ Բ չէք եւ զնոյն բացեալ։ ԲԼ մերոյ ‖ 2 ԱԵԼ յուԹուատասներորդի, Բ յուԹուատասն երորդ (sic)։ Ա ի լուս. կայսեր։ ԲԼ լեալ, Ա զի է լեալ փխնկ լեալ։ Լ յերրում։ Ե յաւուրն ‖ 3 Բ ի քառասներորդումն, Ե ի քառասներորդին, որ չէք ի յոյնն ‖ 4 ԱԵ անդրէն, Լ անդ։ Ա զընտրուԹիւն, Լ զընտրուԹիւնս, Ե զնտրուԹիւնս... ի սպասաւորուԹիւնս ‖ 5 Բ զոյն փխնկ զնոյն։ Ե զնոյն ինքն զանուանակիրն։ ԱԼ զՍտեփաննոս։ Ա զայլս եւս նոր.։ Բ նորատունկ։ Ե այժմեան յոյն բնագրին համաձայն չունի նորատունկս, տես վերը, էջ 89, ծանոթ. 1։ ԱԵ այնորիկ ‖ 6 Ա հրեիցն վերայ, ԲԳ ի հրէից, Լ ի հրէիցն։ Ա որպէս եւ այժմ։ ԲԵ վերագոյն, Վերագոյն ասացաք = προείπαμεν ‖ 7 ԱԼ զՍտեփաննոս։ Լ զՊօղոս։ Ա չէք որ ‖ 8 Ե իշխանսն հրէից։ Ա հրեից։ ԱԼ Թուխթս, Բ Թուխթս։ Ա Դամասկոս ‖ 9 Եւ չէք ի յոյնն, որ մատա — այնորիկ նախադասուԹիւնը կը կապէ նախորդ հատուածին այսպէս... յԱստուծոյ մատա ի վերանալ ամին այնորիկ։ Ի մտանել եւ այլն ‖ 10 ԱԲ իններեւտասներորդի, Լ ինն ու ժ. որդի։ Ե ամի։ Բ Տիբերեայ ‖ 11 Ա առնու։ Լ Պօղոսի ‖ 12 Բ ընԹացեալս... աստուածպաշտուԹիւն։ զՔրիստոսի աստուածպաշտուԹիւնն = τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν։ Լ յերեքտասներորդ, ԲԳ ցերեքտասան ‖ 13 Ա ամ։ Լ Կղոդեայ, Ե Կղաւդեայ։ Գ ի դատաւորուԹեան։ Ա Փիլիքեայ, Բ Փեղիկեայ ‖ 14 Լ Պօղոսի։ Լ որ եւ։ ԱԵԼ ի կեսարիայ։

քէրդ, էջ 270։ — [a]Ներոն զԱգրիպիան սպան զիւր մայր եւ զՀաւրաքոյրդ, էջ 270։ — [b]Ներոն ընդ այլ այս փառաւորս եւ զՀոգտարիա (յօրին. զՀոքտարիա) զկին իւր սպանդ, էջ 272։ — Ներոն ի վերայ ամենայն յանցանացն նախ հալածանս քրիստոնէից յարոյց, առ որով (Ներոնի ամ ԺԳ) Պետրոս եւ Պաւղոս առաքեալքն ի Հռոմ վկայեցին, էջ 272։

[1] ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ՝ [a]Զ-ն-ա-ն-ա-կիրն. լծ. որ է Ստեփան[ն]ոս, զի պակ թարգմանի եւ ընկալաւ զպակ մարտիրոսուԹեան. եւ զարձեալ թէ որպէս Քրիստոս ի վերայ սպան[ն]ողացն աղօթէր առ Հայր, նոյնպէս եւ նա ի վերայ քարկոծողացն, եւ այսու անուանակից եղեւ Քրիստոսի. Որոտ., Թղ. 6։

սարիա ի բանտին կալաւ զերկուս ամս, յետ որոյ յաջողեալ ի նմանէ զեշխանութիւնն Պորկեայ Փեստոսի, իսկ եւ իսկ դատել զՊաւղոս յաւժարեաց հրէիցն մեծ իմն երախտիս համարեալ։ Ապա յայնժամ զմնաւ ածեալ երանելւոյն եթէ ոչ այլազգ ինչ կարէ զերծանել ի դաւաճանութենէ անսի, եթէ ոչ հասեալ յատեանն առ կայսր բողոք հարկանիցէ եւ ապա անսի առաքէր ի Հռովմ առ Սերոմն կայսր։ Էր ընդ նմա եւ Արիստարքոս զոր եւ ի դէպ իսկ ի միւմ թղթոցն գերեկիից իւր կոչէ եւ Ղուկաս, որ զԳործս առաքելոցն գրեաց ի գիրս եւ աւանդեաց։ Եւ անդ ի Հռովմայեցւոց քաղաքին զերկեամ մի ողջոյն դարձեալ նովին կապանաւք պահէր Պաւղոս։ Զայս եւ մինչեւ ցսոյն պատմէ Ղուկաս ի Գործս առաքելոցն, որ ի նմին իսկ ժամանակի զգիրսն մատենագրեաց[1] եւ մանաւանդ զի զայլն ոչ այնպէս ինչ ստուգիւ գիտացեալ եւ ոչ զվկայութիւնն Պաւղոսի կարդեաց ի գիրս, քանզի թողին զնա անդ Ղուկաս եւ Արիստարքոս եւ գնացին։ Բայց Եւսեբի ժամանակն որ յետ այնորիկ էին ճշգիւ խուզեալ պատմեաց մեզ եւ յերկրորդ առմարին Եկեղեցական պատմութեանն զվկայութիւն նորա[2]։ Եւ ասէ զՊաւղոսէ եթէ արձակ շրջէր եւ նշանակէ թէ անարգել զբանն Աստուծոյ քարոզէր եւ թէ յայնժամ առաջի

1 Ա կալաւ ի բանտին, Ը ի բանդին, Ե ի բանդի ‖ 2 ԱԸ Պորկեա։ Բ փեստոսի։ Ա դատեալ։ Ը զՊօղոս ‖ 3 ԱԸ երանելոյն, որուն ԲԵԸ կը կցեն Պաւղոսի (Ը Պօղոսի)։ ԱԳԵ թէ ոչ այլազգ կարէ ‖ 4 Ե ի դաւաճանութենէն, Բ անտ փխնկ անսի։ ԱԲԳ թէ ոչ։ Ե յատեան ‖ 5 ԱԲԳ ի Հռոմ, Ե ի Հռովմ առաքէր։ ԱԲԳԵ Ներոն ‖ 6 Ը իմում թխթոցն, Ա թխթոցն, Թոռնեան սխալմամբ կը կարդայ թղթոյն եւ ուղղելի կը համարի ի թղթոցն, Հատ. ԸՆԹ. Ա, էջ 153 ‖ 7 ի Հռոմայեցւոց։ Ը գերկեայմ ‖ 8 ԳԵ կապանաւքն։ Ա Պաւղոս, Ը Պօղոս։ Նովին կապանաւք պահէր = ἐφυλάττετο. Ա զայս մինչեւ ցայս ‖ 9 Ե որ եւ։ Ը զգիրս ‖ 10 ԱԲԵ չէք ինչ։ Ը Պօղոսի, Բ գրեաց փխնկ կարդեաց ‖ 11 Գ չէք անդ ‖ 12 ԲԳ զժամանակն։ Բ ճշգրտիւ։ ԱԸ յերկրորդում։ ԱԸ տումարին, Բ տաւմարին։ ԱԲ յեկեղեցական, եկեղեցական ‖ 13 ԱԲԸ թէ ‖ 14 Բ նշանակէր։ Ե եւ եթէ։

---

1 ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ Ցոյն բնագրին τὸ βιβλίον συγγραψάμενος ասուելիքը, որուն բառական յունաշունչ թարգմանութիւնը աւանդած է Եւսեբեայ ժամանակագրութեան թարգմանիչը՝ "Ամովթիս ... բժշկական ճարտարութեանց մատագիր լինէր եւ էր։ հանգամանաց հերձլոյ զմարմինս հոմէրէր„։ Ա, էջ 204 = καὶ βίβλους ἀνατομικὰς συνέγραφεν, Եւթաղեան այս բացատրութեամբ կ'ուզուի Ագաթանգեղեայ խսկապէս անիմաստ զանցեալ իրացն եղելոց էր։ մոդենէրէլ նախադասութիւնը, էջ 5—6, եւ կը կարդացուի "էր։ մոդենէրէլ„, հմմտէ Նորայր, Կոր. Վարդ., էջ 316 եւ ԺԹ։ Այլուր Եւթաղ συγγράφαιն կը հայացընէ է մոդենէ։ էրէլ ասուելեամբ, տես էջ 77, տող 3։

2 ՄԼՋԲԵՐՈՒՄ՝ "Առաքեցաւ ի Ներոնեայ Փեստոս ի տեղի Փելիքսեայ եւ իբրեւ ասաց զդատաստանն Պաւղոս ...։ է Հռոմ։ (ասորին միայն ܪܘܡܝܐ) կապանաւք։ Բայց էր ընդ Պ...։ Արիստարքոս, այն որ վասն այսորիկ նովն ընդ էրէրէլոյ է։ (Հայը om. ܥܡܐ and renders ասաց, for ܐܡܪ) Ի Ղ...։ որ գրեաց զԳործս ...։ Արիստարքոս էր ի կապանաց իւրոյ եւ անխափան։ որոյ անդ զբանն Աստուծոյ...։ Ի ժամանէն էրէրէ։ որոր է։ զդատաստանն վասն անոնց է։ յայնմ ժամանէն ընդ գրէլէ մնացեալ է դաշտան։ որոնք։ այլ իբրեւ եկն նա երէլոց անդր, ապա կատարեցաւ նա վիյոնրեամբ„, Եկ. պատմ., Դպ. Բ., Գլ. ԻԲ, էջ 123։

Ներոնի կայր յատենի Պաւղոս եւ առնէր ընդ անձին պատասխանի եւ դարձեալ ի քարոզութեանն սպասաւորութիւն հասեալ վասն արձակելոյն ի կայսերէ եւ այլ եւս երկուս ամս աւելաբանեալ։ Եւ ի զլուխս մոլութեանն հասեալ Ներոնի՝ սպան նախ զԱգրիպինա զիւր մայր եւ ապա զհաւրաքոյր իւր եւ զՀոկտաբիա զկին իւր եւ զայլս բազումս զազգականս իւր։ Ապա համաւրէն իսկ շարժեաց զհալածանս[1] ի վերայ քրիստոնէից, ապա եւ յառաքելոյն սպանութիւնս մատաբերեալ՝ կոչեաց զՊաւղոս եւ միւսանգամ կացոյց յատենի։ Էր ընդ նմա դարձեալ եւ Ղուկաս։ Եւ անդ հասանէր Պաւղոսի յերեւնելոցդում եւ ի վեցերորդում ամի կենաբար չարչարանացն տեառն եւ յերեքտասաներորդում ամի Ներոնի կայսեր վկայել[2] սրով զգլուխս երանելոյն կտրեալ։ Եւ արդ է յինեւտասներորդէ ամէ Տիբերիոս կայսեր, յորմէ քարոզել զաւետարանն սկսաւ մինչեւ ի քսաներորդն երկրորդ՝ ամք չորք եւ Գայիոսի Նոյնպէս ամք չորք, դարձեալ եւ Կղաւդիոս սակաւ ինչ

1 ԱՌԸ Ներոնի։ Ե Ներոնի կայսեր ‖ 3 բոլորը --Ե--Ր--Ն--Ի--Ց, ուղղեցի յոյնին համաձայն՝ καὶ εὐαγγελίσασθαι. Բոլորը Մ--Ը--Ռ--Ի--Ն, ուղղեցի, յոյնը μανίας. ԱՌԳԸ Ներոնի։ Ա զԱգրիպինայ, Ը զԱգրիպինայ ‖ 4 Ե զմայր իւր։ Ա զՀոգտաբիայ, ԵԸ զՀոքտաբիայ։ Ե բազում։ ԲԳԵ ազգականս ‖ 5 Բ եւ ապա։ Ը շարժեալ ‖ 6 Բ առաքելոյն։ Ե սպանութիւն մատաբերեաց ‖ 7—8 Ե յերեսներորդի եւ ի վեցերորդի, ԲԳ վեցերորդում, Ը չէք ի վեցերորդում։ Ե յերեքտասաներորդի ամին ‖ 9 ԱԳԸ Ներոնի։ ԱՌԸ երանելոյն, չէք ի յոյնն։ Ա եւ արդ ի յինեւտասներորդի ամի, Բ յինեւուտասներորդէ, Ե յիններուտասներորդէ, Ը յինն եւ ի ժ. երորդէ ‖ 10 Բ ամէն։ Ա յորմէ հետէ։ Ե ի քսաներորդ։ Բ երրորդն ‖ 11 Ե չորս։ ԵԸ per homoioteleuton չուն՝ եւ Գայիոսի Նոյն-

---

1 ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ ԱԸ ուն՝ զհալածումն, Ե հալածումն, Բ եւ Բագրատունի (Գիրք առաւուծաշունչք, էջ 1109) զհալածանն եւ Գ զհալածանս. յոյն բնագիրը սակայն ունի καθολικὸν διωγμόν, որուն եթէ հետեւիլ հարկ է, պէտք է հայ բնագիրն անշան փոփոխութեան ենթարկել ու ընթեռնուլ "համաւրէն իսկ շարժեաց հ--ա--ն--ն" կամ "հ--ա--ն--մ". այս պարագային սակայն յուներանութեան անհաճոյ գունաւորում կը առանոյ հայ նախադասութիւնը՝ "համաւրէն" ածականին իր գոյականէն բայի միջամտութեամբ բաժանումով։ Ես կը կարծեմ սակայն թէ հայ թարգմանիչը ճիշդ այս գունաւորումն խուսափելու մտքով է որ ազատ թարգմանութեան ենթարկած է նախադասութիւնը՝ յոյն ածականը մակբայի վերածելով շնորհալիօրէն։ Յոյն բնագրէն ապդուած է ակնյայտնի Եի ընթերցուածը, տե՛ս վերագոյն, էջ 89։

2 ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ Ա յապէս յոյն բնագրին համաձայն՝ συνέβη τὸν Παῦλον ... μαρτυρῆσαι, մինչդեռ Զ. հրապետեան սխալ ընթերցած, սխալ բմբռնած, ու հետեւաբար սխալ բաժանած ու սխալ կիրառած է նախադասութիւնը՝ "եւ անդ հասանէր Պ--ղ-- ի յերեսներորդում եւ վեցերորդում ամի կենաբար չարչարանացն տեառն. եւ յերեքտասաներորդում ամի Ներոնի կայսեր վ--յ--ց, սրով զգլուխս երանելոյն կտրեալ". Կուրօրէն կը հետեւին այլասեռած ու յօշոտուած այս ընթերցուածին Բագրատունի փոքրիկ տարբերութեամբ ("եւ անդ հասանէր Պ--ղ-- յերեսներորդում" եւ այլն) Գիրք առաւուծաշունչք, էջ 1109 եւ Թորոնեան տառացի հատ. Ընթերցուածոց Բ. հատորին մէջ, էջ 153։ Զ. հրապետեան գայթած է անտարակոյս իր բնագրին (Գ.) տուած վ--յ--ց ընթերցուածէն, որ միւս ձեռագիրներու մէջ կը ներկայանայ վ--յ--լ լաւագոյն տարբերակով, զոր Թորոնեան հատ. Ընթերցուածոց Ա. հատորին մէջ կ'ուղղէ վ--յ--լ, էջ 415. -ե--լ վերջաւորութեամբ աներեւոյթի խնդիր կարելի չէ յարուցանել այստեղ, հմմտ. Ա. յանեան, Քերականութիւն հայկազնեան լեզուի, էջ 414—415։

պակաս քան զամս չորեքտասան, զոր յաջորդեալ Սերոփէի յերեքտասաներորդում ամի իւրոյ իշխանութեանն սպան զառաքեալն։ Եւ արդ զրէ ինքն իսկ Պաւղոս առաքեալ առ Տիմոթէոս վասն առաջին պատասխանատուութեանն[1] իւրոյ եւ ասէ այսպէս թէ Յառաջին պատասխանատուութեանն իմում ոչ ոք եղեւ ընդ իս, այլ ամենեքեան թողին զիս, մի հաշուեսցի նոցա այն. այլ տէր պաշտպանեաց ինձ եւ զաւրացոյց զիս, զի ինձ 5 քարոզութիւնն հաստատեսցի եւ լուիցեն ամենայն հեթանոսք եւ ազատեցայ ի բերանոյ առիւծուն. եւ զայս զՍերոփէէ ասէր։ Այլ վասն երկրորդին, յորում վախճանեալոց էր ըստ վկայութեանն՝ ասէ Զբարւոք պաշտաւնդ քո կատարեալ կալ, զի ես այսու հետեւ նուիրեալ եմ եւ ժամանակ դարձի իմոյ հասեալ կայ ի վերայ։ Եւ զի Ղուկաս միւսանգամ ընդ նմա էր, յետ սակաւ միոյ ասէ ի թղթին թէ Ողջոյն ասայ քեզ Ղուկաս որ 10 ընդ իս է[2]։ Եւ արդ է ամենայն ժամանակ քարոզութեանն Պաւղոսի քսան եւ մի

պէտ ամք չորք։ Ե Կլաւդեայ, Կլօդեայ։ Ա չէք սակաւ ‖ 1 ԳԸ զոր եւ։ Բոլորը Ներսէի։ Ե յերեքտասաներորդի ամի տէրութեան իւրոյ ‖ 2 Ե զրէ այդ եւ ինքն ‖ 3 Ե չէք թէ։ ԵԸ յառաջնում ‖ 4 ԱԸ ամենեքին ‖ 5 հաստատիցի ‖ 7 ԱԲԳԸ գնեռնէ։ Ա ասէ ‖ 8 Բ ըստ վկայութեան։ Ըստ վկայութեանն, հմմտէ վերը, էջ 23, 27—28։ Ե զբարիքք ‖ 9 Ե կա, Ը միանգամ փիսնկ միւսանգամ ‖ 10 Ե ի թղթին ասէ, ԱԸ ի թխթին ‖ 10—11 Ե սա... ընդ իս է ‖ 11 Ը Պօղոսի։

---

[1] ԲԱՌԱՄԱՍՆՈՒԹԻՒՆ՝ Գ. կը շարագրէ այստեղ պոռոխանոպրոնիւն, Ը եւս ունի սոյն ազնաւ ձեւը թէ հոս եւ թէ յաջորդ տողին մէջ, մինչ միւս բոլոր ձեռագիրներն առանց բացառութեան կ'աւանդեն պոռոխանոպրոնիւն գաստական կանոնաւոր ընթերցուածը։ Բագրատունիին կը գրէ երկիցս եւ Զօհրապ մի անգամ չեմ գիտեր ինչու եւ ինչպէս պոռոխանոպրոնիւն (էջ 1109)։ Թոռնեան կը ծանօթագրէ թէ "պոռոխանոպրոնիւն ընտիր չէ" (Հատ. Ընթ. Ա, էջ 416), որուն սակայն կը դժուարի հաւանութիւն տալ Նորայր, Կոր. Վարդ., էջ 301. Նորայրի թուած եղծ ընթերցուածները սակայն անպայման կը վերատանան իրենց նախկին տարաղը, եթէ օր մը համեմատութեան կարենան գրուիլ լաւագոյն ձեռագիրներու ընթերցուածներուն հետ. հմմտէ Գաթրճեան, Սրբազան պատարագամատոյցը Հայոց, էջ 335, Մէնէվիշեան, Արդի լեզուագիտութիւն, էջ 125—126, Ամատեան, Քննութիւն եւ համեմատութիւն Եղնկայ Նորագիւտ ձեռագրին, էջ 80, Վարդանեան, Բառաքննական գիտողութիւններ, Ա, էջ 109 եւ Տաշեան, Ուսումն. գաստական հայերէն լեզուի, էջ 548։

[2] ՄԻՆՉԲԵՐՈՒՍ՝ "Գրէ՝ — Տիմոթէոս զՊոռոխոն երիրդի, որ ի նմա եցոյց է զանձն — ջին պոռոխանոյն որ եղեւ նմա եւ կատարման իւրոյ, որ յետ այսր (այսպէս է ուղիղ կիտագրութիւնը)։ Ընկալ այսուհետեւ վասն այսց վկայութեանց նորա զոր — — ի Քրիստոսն ի — — , — — , յոյժ — — — [— —] — — յեղբարց — — — — , այլ — — — Պաղին զանձ. մի համարեսցին նոցա այս մեղ (ասորին չունի մեղ), քանզի ինչ որոշ (Հայը om. ܕܠܐ) — — — — — — — զանձ, զի ինքս — — — — — — —

ամ[1] եւ այլ եւս երկու ամք, զորս ի Կեսարիա ի բանտին կատարեաց եւ առ նոքիմքք
զարձեալ այլ եւս ի Հռովմ զերկուս ամս առաջինսն եւ յետոյ տասն ամ, որպէս լինել
ամենայն ամաց միահամուռ ի կոչմանէ նորա մինչեւ ցկատարումն՝ երեսուն եւ հինգ ամ։
Այլ մի ոք այսոքիւք մեղադիր լինիցի եւ աղաղակիցէ զոր ասեմ թէ ի Գործս առաքելոցն
5 Ղուկայ զայդ չիք ասացեալ։ Ո՛ այր դու մատչի որ հարցանելոդ, եթէ վասն զի ի Գործս
առաքելոցն չիք գրեալ՝ չընդունիցիս եւ ասիցես թէ Ա՛ծ այսր զՂուկաս, որ զվկայու-
թիւնն Պաւղոսի պատմէ[2]։ Եթէ երկուքք միայն ամաւքն այնոքիւք թուեալ էր Ղուկայ
զՊաւղոսի կեանսն ի Հռովմ եւ զվկայութիւն նորա պատմեալ էր մեզ, ապա եւ ոչ միոյ
ինչ իրիք մեզ պէտք էին քննութեան ժամանակացն։ Այլ քանզի զվկայութիւն նորա
10 սա ոչ գրեաց, զի յետոյ այլուր զգիրսն գրեաց, հաւանեաց Եւսեբի ժամանակագրի եւ
իբրեւ սիրելի մատաղիւրութեամբ ընկալ զպատմութիւնն։ Քանզի Քրիստոսի աշակերտացն

1 ԱԵ ի կեսարիայ։ Ե ի բանդին ‖ 2 ԳԵ ամսն առաջինս, Ը ամսն առաջին ‖ 2—3 Ե որպէս
զի լինել ամենայն ամացն . . . ի կոչմանէն . . . ցկատարումն ‖ 4 Բ այլ մի ոք։ ԱԲԳ լիցի։ Գ առա-
քելոց ‖ 5 Ը մատչի դու։ Ա հանելոդ փխնկ հարցանելոդ ‖ 6 Բ որ եւ զվկայութիւն։ Ը առա-
քելոց։ Ե յաւելուածով Ղուկայ զայս չիք ասացեալ։ Ա ընդունիցիս, ԲԵԸ եւ Բ ա գ բ., էջ 1109
չընդունիցիս, Գ չընդունիցիս։ Ա ասես, ԲԳԵ ասիցես, Ը ասացիս ‖ 7 Ը Պօղոսի։ Ե եւ եթէ։
Ա ամաւքն ամաւքն, Բ ամաւք ‖ 8 Ը զՊօղոսի։ ԱԵ զկեանսն։ Բ ի Հռոմ։ Ե զվկայութիւնն, չիք
նորա ‖ 9 Բ պետէին մեզ (sic)։ Ապա եւ ոչ — ժամանակացն = οὐδεμιᾶς τινος ἡμῖν ἐδεῖτο (Pa-
latinus եւ Boeclerianus ἔδει) περιεργίας τῶν χρόνων. ԲԸ այլ զի ‖ 10 Ա սայ։ Բ Եւսեբի ‖
10—11 Բ եւ իբր։ ԱԲ (= Եր մ., թ. 1925 2, Մ ա ւ բ ա ա, Յայտն. Յովհ., էջ ՅԿԴ) աշակերտաց։

---

iungi; nam in epistola ad Colossenses IV, 14, ait: *Salutat vos Lucas medicus carissimus*; in epistola vero ad Timotheum secunda tantum legitur *Lucas est mecum solus*, Zacagni, էջ 533, ծանօթ. 15։

[1] ՆՄԱՆՈՒԹԻՆ՝ "Սկզբնաւորութիւն եւ կատարած Վարուցն Մաշտոցի (Կորեան), կը գրէ Նորայր, թուի գրեալ հեռաւորութեամբ Եւթաղի . . . Կորիւն առ ի նշանակել թէ քանի՛ ամս տեւեց Մաշտոցի կրօնաւորական կեանքն (զոր ինքն կ'անուանէ հ—ոգ+) կ'ըսէ՝ "Ի— —րդ լինի հա-մար հաւատոց երանելւոյն՝ —ոյ քառասուն եւ եւթն (տպ. քառասուն եւ հինգ)ը . . . Ի— —րդ առ-նու համար ամաց սրբոյն (տպ. սրբոցն) հաւատոց ի չրրրդ—ոյ —ոն կրմանայ սրբայի մինչ— ցառա-ջին ամն երկրորդ Յաղկերտի սրգւոյ Վռամայ, էջ 29։ Ա յս եւս կը յիշեցընէ զԵւթաղի յաջորդ տեղիդ "Ի— —րդ է յինն—գ—ոնէրդէ —ն Տիրերեայ կայսեր . . . մինչ— ի քսաներորդն երկրորդ՝ —ոյ չորք . . . Ի— —րդ է ամենայն ժամանակ քարոզութեանն Պաւղոսի քսան եւ մի —ոյ, Կոր. Վարդ., էջ 172—173։

[2] ԲԱՌԱՔՆՆՈՒԹԻՆ՝ "Ով·այր դու մատչի — պատմէ՝ այժմեան յոյն բնագրին մէջ հիմնովին խանգարուած է եւ գարձած անքմբռնելի այնպէս որ Zacagni ինքնահնար յաւելուածներով հաղիւ յաջողած է մէջին իմաստ մը տալ հատուածին, էջ 534. բարեբախտաբար հայ բնագրին առաջնորդու-թեամբ կարելի է վերականգնել խեղաթիւրուած այս տեղիքը հատուածն պահելով մանաւանդ ընդ—ունիցի՞ եւ —ի՛ն՝ հարցական ձեւերը, որոնք ինչպէս ՀՀներու նոյնպէս ապագիրներու մէջ անտե-սուած են ամբողջովին կամ մասամբ (տես Զ ո հ ր ա պ, էջ 766, Բ ա գ ր ա տ ո ւ ն ի, էջ 1109 եւ Թ ո ռ-ն ե ա ն, Հատ. ընթ. Բ, էջ 154), որով բնականաբար ազատած է թեթեւօրէն նախադասութեան իմաստը։

հաւանութեամբ եւ հաւատովք զՀարցն վարդապետութիւնս եւ զաւանդութիւնս ընկալեալ ի շինուած անձանց, որքայութեանն երկնից լինին ժառանգաւորք[1]։ — *Յառաջաբանիս տուն՝ յ*[2]։

ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆ ՊԱՒՂՈՍԻ ԱՌԱՔԵԼՈՅ[3]

Առ Ներսէսի կայսերը հռովմայեցւոց վկայեաց անդ Պաւղոս առաքեալ կարեալ զզլուխն սուրեաւ յերեսնեալորդի եւ ի վեցերորդի ամի կենաբար չարչարանացն զբարւոքն

1 Ա հաւատով։ ԱԳ վարդապետութիւն։ Ը զաւանդութիւն, Ե ընկալեալ վարդապետութիւն եւ զաւանդութիւն։ Բ զՀարցն զվարդապետութիւն եւ զաւանդութիւն ‖ 2 Ե ի շինած։ Ը լինել։

1 Ա շաւնի խորագիր։ Գ վկայութիւնք (զոր սակայն Սարգիսեան կը գրէ վկայութիւն, եւագր, էջ ՃԺԸ) նոյնպէս վկայութիւնք ՎDP (= ԵՂՄ., Թ. 1925 2, Մուրատ, Յոյս. Յովհ., էջ ՅԿԳ), Q (Բրուսայի 2., Կիւլէսէրեան, Լոյս 1906, էջ 1194) եւ Կանայեանց, Ցուցակ, էջ 20։ Բ Պետրոսի առաքելոյ, Ե սրբոյ Պաւղոսի առաքելոյ, Ը առաքելոյ ‖ 2 ԱԳԸՍԲ Ներոնի։ Ծ Ներոնի։ Ա կայսեր։ ԱԲ հռովմայեցւոց։ Լ չիք անդ ‖ 3 Գ զզլուխ, Սարգիսեան սակայն զզլուխն, անդ։ Լ չիք

---

[1] *ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ՝ Հետաքրքրական ու շահաւէտ է շեշտել յատկապէս այս տեղ թէ Յովհաննէս Կաթողիկոս, որուն հինգերորդ դարու դասական հեղինակներուն ինքնայատուկ ոճագրութեան նմանելու ցոյց տուած մասնաւոր ձգտումը ակներեւ է, յայտնապէս եւ թաղեան այս Յառաջաբանէն է որ փոխ կ'առնու հետագայ շատ նկարագրական ասութիւնները՝ "Թագաւորն անկեալ ընդ նէզ ի- ընդ նոցն խոխամս", էջ 12 (Հրատ. Մ. Էմին, Մոսկուա 1853) = Եւթագ, էջ 77, տող 3. "այսպէս եւ ես առատանօր ընդն ի նէզ- -ցին ի կարգ բանիս", էջ 3 = Եւթ., էջ 77, տող 4. "ընդ ոչինն- -ին Մովսիսի գրոցն... լինել գոլոգոն քրիստոսագրոյմ բանին", էջ 30 = Եւթ., էջ 79, տող 2—3. "սրամարեցայ թիակաւք ի մոյ- -ին ճառիս", էջ 4 = Եւթ., էջ 79, տող 4. "հայլոյ- -ր ի- հոյ- -ոյ երեւեալ", էջ 52 = Եւթ., էջ 80, տող 2. "ի- քոլոմ ին- -ն էր, որ ի նմանի -նոյ ընդ ասուածաշէն նիւթոյ- -նոյնին", էջ 140 = Եւթ., էջ 81, տող 1. "ի-նդոյ-նի- ընդ իր-ն... առ ինքն- -ն հաւանել փութայր զկապ միաբանութեան", էջ 88, գարձեալ "ի-նդոյ-նի- ընդ իր-ն", էջ 157 = Եւթ. էջ 82, տող 2. "ուրանալ զքրիստոսի -գոյ- -նդոյ- -ին", էջ 190 = Եւթ., էջ 83, տող 5 եւ էջ 94, տող 12. "եւ նիմ եր երբեմն ուրեք մեյ- -ի լինել", էջ 130 = Եւթ., էջ 84, տող 1. "բան հրամանի ջերանելոյ ասիկանին -մին երբեմն զ-ամ- -ն ի պատերազմ", էջ 128, նոյնպէս "ապա եւ -մին խաւսէցայն... երբեմն զ-ամ- -ն", էջ 176 = Եւթ., էջ 86—87, տող 7—1. "ի գերբեմ- ելաներ ի-ոյ-նի- նորայն գոյ- -ն- -ին", էջ 38, "ի գերբեմ- ելաներ ի-ոյ-նի- գոյ- -ն- -ին", էջ 129, "ի գերբեմ- ելաներ նորայն ի-ոյ-նի- գոյ- -ն- -ին", էջ 171 = Եւթ., էջ 87, տող 7—8. տես եւ վ-ի-ն- նի-ց, էջ 53, 196 եւ այլն = Եւթ., էջ 87, տող 11, եւ -ր- -ն- -ն ադ-ր-ն-, էջ 113, 132 եւ այլն = Եւթ., էջ 88, տող 7։ Ուրիշ նմանութիւններ կը յիշատակուին ուրոյն իրենց կարգին։*

[2] *ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ "Յառաջաբանիս գոն- յ" նախադասութիւնը Ա էն զատ ունին ինծի մատչելի միւս ձեռագիրները՝ ԲԵԸ. վերջինը գոն- ի- ն" գրութեամբ. նոյնպէս ինծի ծանօթ Ա (Սարգիսեան, Ցուցակ, Ա, էջ 37), K (Conybeare, Catalogue, էջ 10) եւ P (Մուրատ, Յայտնութեանն Յովհաննու հին հայ թարգմանութիւն, էջ ՅԿԳ) կը պահեն խնդրական այս անուանումը, ինչպէս նաեւ Որսոն ենցին, որ ինչպէս պիտի տեսնենք ստորեւ, էջ 108, կը գրէ իր Մեկնութեան մէջ "յԱւստրեանսիրէն մինչեւ ի Վկայութիւնն Պաւղոսի ի- գոն- է", թղ. 8ա, տե՛ս եւ վերը, էջ 36։*

[3] *ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ՝ Վ-ի-ն- -ին- Պ- -ղ- -ի. լծ. զարեամբն ասէ. ցուցանէ (37 եւ 38 գարձեալ) այժմ զուրն, զերբն եւ զորպէսն կատարմանն (36 կատարումն), Որսոն., թղ. 6ա։*

պատերազմն պատերազմեալ ի Հռովմ քաղաքի, որ աւր հինգ էր պանեմոս ամսոյ[1], որ կոչի Հռովմայեցւոց յառաջ քան զերիս կաղանդացն յուլիս ամսոյ, որ է մարգաց ամիս[2], յորում կատարեցաւ սուրբ առաքեալն իւրով վկայութեամբ ի վաթսներորդի եւ յիններորդի ամի փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի տեառն գալստեանն։

Նա՞ւարդ է ամենայն ժամանակն, յորմէ հետէ վկայեացն Պաւղոս, երեք հարիւր եւ երեսուն ամ[3], մինչեւ ցչորրորդ հիպատին Արկադեայ եւ ցերրորդ հիպատին[4] Ոնորեայ, երկոցունց եղբարց ինքնակալաց աւգոստոց[5] Թագաւորաց, յիններորդում ինդիկտիո-

եւ։ Ա ի վեցերորդ միւսները վեցերորդի, ուղղեցի։ Գ շաբշաբանաց, Ա շաբշաբանացն տեառն։ Ե գրաբիոք ‖ 1 ԱԳ (Սարգիսեան՝ պատերազմն) ԸԼ պատերազմ։ Ա վկայեալ փխնկ պատերազմեալ։ ԱԲԳ (Սարգիսեան՝ ի Հռովմ) Լ ի Հռոմ, Ե ի Հռովմայեցւոց քաղաքին, յոյնն ἐν Ῥώμῃ. Լ եօթն էր պանեմոն ամսոյ, Ը ամսոյ ‖ 2 ԱԲԳ (Սարգիսեան՝ Հռովմայեցւոց) Հռոմայեցւոց, Ե Հռովմայեցւոցն։ Լ յուլեայ փխնկ յուլիս ամսոյ, յոյնը Ἰουλίων. Ա որ կոչի փխնկ է։ Ա միա փխնկ ամիս։ Ե չէք որ է մարգաց ամիս ‖ 3 Ա իւրոյ։ ԲԸԼ վկայութեամբն, Լի ընթերցուածը Սարգիսեանի մօտ կը փոխուի վկայութեամբ, Ցուցակ, Բ, էջ 464։ Իւրով վկայութեամբ, այս մասին տես վերը էջ 23։ Գի ընթերցուածը Սարգիսեան կը շարափոխէ ի վաթսուներորդի, Եւագր, էջ ՃԺԸ ‖ 4 Ե չէք տեառն, նոյնպէս յոյնը։ Գն գալստեան, Սարգիսեան Լի ընթերցուածը կը կարդայ գալստեանց, Ցուցակ, Բ, էջ 464 ‖ 5 Լ չէք եւ արդ — ամսոյն ‖ 5—6 Ա գՃ եւ լ ամ, Բ յ եւ լ ամ, Ը երեք Ճ եւ լ ամ։ ԱԸ հիւպատին։ ԱԸ հիւպատին։ Գ չէք եւ ցերրորդ հիպատին Ոնորեայ, Ե չէք միայն հիպատին ‖ 7 Գ եր-

---

[1] ՄԵՆՆՈՒԹԻՆ՝ "Պ-ՆԷՄ- (37 պանեմոս) ինեներորդ ամիս է յունացս", Որոտ., թղ. 6ա, թ. 38 2. չունի այս մեկնութիւնը։ — Cod. Boeclerianus եւ Cod. Palatinus կը զուգընթանան այստեղ հայ բնագրին, մինչ յոյն ուրիշ 22 ունին յաւելուածական մանրամասնութիւններ՝ πέμπτῃ ἡμέρᾳ κατὰ Συρομαχεδόνας πανέμου μηνός, ἥτις λέγοιτο ἂν παρ' Αἰγυπτίοις ἐπιφὶ ε', παρὰ δὲ Ῥωμαίοις եւ այլն, որոնց անհարազատութիւնը սակայն վեր է ամէն կասկածէ։

[2] ԲԱՌԱՋՆՈՒԹԻՆՆ ԵՒ ՄԵՆՆՈՒԹԻՆ՝ Ինչպէս վերն արդէն յիշեցինք, էջ 28—29, Կոնիբիրի Էջմիածնի Մատենադարանին մէջ երեւան հանած հատակագրի պահպանակը շատ կարեւոր տարբերակ մը կը ներկայացնէ հոս՝ "յառաջ քան զերիս կաղանդացն յունիս ամսոյ, որ է մարգոց ամիս" եւ տողեւ՝ "ի հինգեւտասաներորդում շրջանակի ամսոյն յամենեանն յունի, որ է մարգոց, որ աւր քսան եւ ինն էր ամսոյն"։ Այս ընթերցուածներու մասին Կոնիբիրի արտայայտած կարծիքը, էջ 14 եւ 28—29, կը գնահատենք ուժգնօրէն, բայց առ այժմ չենք համարձակիր բնագիրի մէջ հիւրընկալել Էջմիածնի պահպանակին կղզեցած ընթերցուածները։ — Որոտնեցին կը մեկնաբանէ "տես այժմ զի ամ-րդոց [է] յու-լի- (36 է յու-լիս) ասէ, եւ ամ-րերքն յու-նի-, ուր վկայեաց ի իթ", թղ. 6ա։

[3] ՄԵՆՆՈՒԹԻՆՆ՝ "Ընդ է ամենայն ժամանակն յ ե- լ ամ. լծ. թիւս այս է ի կատարմանէն Պաւղոսի մինչեւ ցամն ուր Եւթաղ (36 եւ թախ) զցանգ առաքելոյս (Գործոց առաքելոց?) յօրինեաց եւ էր ի ծննդենէն Քրիստոսի ն ամ եւ թագաւորելոյն Ադրիանոսի եւ Ոնորեայ զ ամ", Որոտ., թղ. 6ա։

[4] ՄԵՆՆՈՒԹԻՆ ԵՒ ԲԱՌԱՋՆՈՒԹԻՆՆ՝ "Հիդ-դ (այսպէս 37 եւ 38, իսկ 36 Հի-դ-դ-ն). լծ. զժամանակն եւ կամ զիշխանութիւնն յայտնէ", Որոտ., թղ. 6ա։ — Բագրատունեաց սխալ կը կիրառուի այստեղ, մինչեւ ցչորրորդ՝ հիպատին Արկադեայ, եւ ցերրորդ՝ հիպատին Ոնորեայ, էջ 1110, Նորայր։ Կոր. Վարդ., էջ 34, տես յոյնը μέχρι τῆς παρούσης ταύτης ὑπατείας, τετάρτης μὲν Ἀρκαδίου, τρίτης δὲ Ὀνωρίου τῶν δύο ἀδελφῶν եւ այլն։

[5] ՄԵՆՆՈՒԹԻՆՆ ԵՒ ԲԱՌԱՋՆՈՒԹԻՆՆ՝ "Ա-ՓՈՍՏՈՍ. լծ. աշխարհակալ", Որոտ., թղ. 6ա։ —

նին[1], ի հնգեռասանեկրորդում շրջանակի ամսոյն, յամսեանն յունի, որ է մարերի, որ աւր քսան եւ ինն էր ամսոյն։

Եւ ես ստոյգ նշանակեցի զժամանակ վկայութեանն Պաւղոսի։ — Տունք ժ[2]։

կուց։ Եւ աւգոստայ, յոյնք Αὔγουστον, Եւ չէր թագաւորաց, յոյնն ալ չունի։ Ա յիններորդում ամին ինգ.։ 22 ունին ԻՆԴԻԿՏՈՆԻՆ, Բ ԻՆԴԻԿՏՈՆԻ, ուղղեցի ‖ 1 ԱԲԳ ի հինգեռասաներորդում, Եւ ի հինգեռասաներորդի։ Ը ամաց, յոյնը չէր ամսոյն։ Գի յամսեանն ընթերցուածը Սարգիսեան կը կարդայ ամսեանն Եւագր, ՃԺԸ։ ԱԻ յունիս։ Եւ չէր որ է մարերի ‖ 2 Բ յինն։ Եւ չէր ամսոյն ‖ 3 Ծ զժամանակս։ Բ եւ Սարգիսեան իբր ընթերցուած Գի վկայութեան։ Լ Պաւղոսի առաքելոյ։

Լատին Augustus բառը գիտեն գործածել զարմանալիօրէն նաեւ Կորիւն եւ Ագաթանգեղ. առաջինը կը գրէ "եւ երկիր պագեալ Ծիրանափառ ՍՓՈՓԷՆՆՈՅՆ... ելանէին ի գեսպակս [ի կառս] արքունատուրս", էջ 17, զոր գրեթէ բառական կը կրկնէ եւ երկրորդը՝ "ապա հրաժարեալ ի Ծիրանափառ ՍՓՈՓԷՆՆՈՅՆ... ելանէին յոսկիապատ կառս արքունատուրս", էջ 464, ու քիչ յետոյ կը գրէ դարձեալ "ապա յետ այսորիկ հրաման եւ մեծ կայսրն, ՍՓՈՓԷՆՆ Կոստանդիանոս ժողովել ամենայն եպիսկոպոսաց ի քաղաքն Նիկիացւոց", էջ 465։ Եւ թաղի, Կորեան եւ Ագաթանգեղի յատուկ այս բառը Ոսկերբերանի Պղ. Մեկնութեան թարգմանիչն ալ հետեւելով յոյն բնագրին կը գործածէ միանգամ՝ "ինքնակալ, ՍՓՈՓՈՍ (Αὔγουστος), կայսր եւ թագաւոր կոչէր", Ա, էջ 207։ Յոյն մատենագիրները սակայն փոխանակ լատինական Augustusի կը կիրարկեն ընդհանրապէս Σεβαστός... "ասասի ի գիրս միւս գասուց թարգմանչաց ՍԷԲԱՍՏՈՍ կամ ԱԷԲԱՍՏԱՆ", Նորայր, Կոր. Վարդ., էջ 109, այսպէս "ԱԷԲԱՍՏԱՆ զնդին" = σπείρης Σεβαστῆς, Գծ. Առաք. ԻԻ, 1, նոյնը Եւթաղի Նաւարկութիւն Պաւղոսի գրութեան մէջ "ի գնդէ որ կոչէր ԱԷԲԱՍՏԱՆ" գարձուածով. "յաղթողն ԱԷԲԱՍՏԱՆ" = Νικητοῦ Σεβαστοῦ, Եւսեբ., Ժամանակագրութիւն, Ա, էջ 196. "Աւգոստոս որ ՍԷԲԱՍՏՈՍ յորջորջեցաւ եւ թարգմանի Պաշտելի", անդ, էջ 105, եւ ասորական գունաւորում առած ՍԷԲԷՍՏՈՍ, զոր Նորայր կը սրբագրէ յանդգնօրէն ՍԷԲԱՍՏՈՍ, "Կոստանդիանոս ինքնակալ ՍԷԲԷՍՏՈՍ" (ܩܘܣܛܢܛܝܢܘܣ), Եւսեբ., Եկ. Պատ., էջ 652, "թագաւոր կատարեալ ՍԷԲԷՍՏՈՍ... անուանեալ լինէր... անուանեցաւ ինքնակալ ՍԷԲԷՍՏՈՍ" (ասոր. նոյն), անդ, էջ 653, "եւ եղեւ ինքն յանձնէ իւրմէ ՍԷԲԷՍՏՈՍ" (ասոր. նոյն), անդ, էջ 654, "ինքնակալ կայսր Մաքսենտէս (եւ) ՍԷԲԷՍՏՈՍ (ܩܣܛܢܛܝܢ ܘ ܡܟܣܢܛܝܘܣ), ինքնակալ կայսր Կոստանդինոս Աւսե[ր]ոս եւ ՍԷԲԷՍՏՈՍ" (ܩܣܛܢܛܝܢ ܘ ܐܘܣܒܝܘܣ) = Εὐσεβής, Σεβαστός), անդ, էջ 665, "Մաքսիմինոս ՍԷԲԷՍՏՈՍ առ Սարինոս (այսպէս ասորին ܣܪܝܢܘܣ), մինչ յոյնն. սխալ Ա-ԲԻՆ-), անդ, էջ 698, "Աւտիքոս, Անիկտոս (այսպէս ասորին ܐܢܝܩܛܘܣ), մինչ յոյնն. սխալ ԱՆԴԻԿ-) ՍԷԲԱՍՏՈՍ (ասոր. նոյն), անդ, էջ 705։ Գործք Առաքելոցի թարգմանիչն է որ առանց ազդուելու յոյն բնագրէն՝ εἰς τὴν τοῦ Σεβαστοῦ διάγνωσιν եւ αὐτοῦ δὲ τούτου ἐπικαλεσαμένου τὸν Σεβαστόν նախադասութիւններուն կը շնորհէ իսկապէս հայաշունչ տիպ ու ձեւ՝ "զի պահեսցի ի ԻՆՔ ՐՈՆՆ յանդիմանութիւն" եւ "դորա ինքնին բողոք կալեալ առ ԻՆՔ ՐՈՆՆ", ԻԵ, 21 եւ 25. հմմտեա Նորայր, Կորիւն Վարդ., էջ 109—110։

[1] ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ՝ "ԸՆԴԻԿՏՈՆԻՆ (այսպէս 37 եւ 38, իսկ 36 ԸՆԴԻԸՆ). լծ. ըստ յունաց թուականին ժե ամ է (այսպէս 37 եւ 38, մինչ 36 ասէ), որպէս առաջեկայոյդ։ Յայսմ ժամանակի եղեւ եւ ցանկ Պաւղոսի թղթոցն", Որոտ., թղ. 6ա։

[2] ԲԱՌԱՀՆՆՈՒԹԻՒՆ՝ Ինչպէս վերն արդէն մատնանշեցինք վկայութեանս անահամարը չեն պահած հայ ձեռագիրները. իսկ յոյնին στίχοι ις՝ կը գտնուի in Cryptoferratensi tantum codice, Որոտնեցին սակայն կ'աւանդէ մեզի պակաս այս անահամարը իր Մեկնութեան մէջ ինչպէս պիտի տեսնենք, էջ 108, գրելով "եւ դառն դառն է այն որ ասէ Վկայութիւն Պաւղոսի առաքելոյ՝ Առ Ներոնիս կայսերբ հաստատեցուց մինչեւ ցայն թէ Ստոյգ նշանակեցի զժամանակ վկայութեան Պաւղոսի առաքելոյ", թղ. 8ա։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ ԸՆԹԵՐՑՈՒԱԾՈՑ ԵՒ ՈՐՈՑ Ի ՆՈՍԱ ԳԼՈՒԽՔ ԵՒ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՔ ԵՆ ԸՍՏ ԻՐՐԱՔԱՆՉԻՒՐ ԹՂԹՈՑՆ ԱՌԱՔԵԼՈՑ ԵՒ Ո՛ՐՉԱՓ ԻՐԱՔԱՆՉԻՒՐ Ի ՆՈՑԱՆԷ ՏՈՒՆՔ ԻՑՆՆ[1]

Ի Հռովմայեցւոց Թղթին ընթերցուածք և. գլուխք ԺԹ՝ ՃԸ. վկայութիւնք խբ՝ խբ. տունք ջԸ։

Ընթերցուածն ա՝ գլուխս գ՝ ա, Է, Է, Ը. վկայութիւնս թ՝ ա, բ, գ, դ, ե, զ, է, ը, թ. տունս մԸ։

Ինչպէս վերն յիշեցինք, էջ 31—32, 22ներու մէջ սովորաբար եռագոյն է որ կը ներկայանայ ընթերցուածոց բովանդակութեան թիւերը. հայ բնագրին յատուկ հետաքրքրական այս գրչութիւնը ճշգրիտ ցոյց տալու համար՝ կաւմ.գրերը կը ներկայացնենք ինչպէս միշտ շեղագիր, իսկ կանաչ կամ կապոյտ թանաքով գրուածները՝ Նոտ-էէր։ Հայ բնագիրն աւանդած է դարձեալ գլուխներու եւ վկայութիւններու համագումարները գրել կրկին՝ թիւերու մէջ խառնակութեան եւ սխալումի առաջքն առնելու համար անտարակոյս. այս մասին Ռ ր ո տ ն ե ց ւ ո յ տուած մեկնութիւնը հետաքրքրական է. կան կ'երեւի սակայն հայ ձեռագիրներ ալ, որոնք չեն կրկներ ինգրական համագումարները, այսպէս օրինակ Ռ. Քէշիշեանի տակաւին անտիպ Ցուցակին համաձայն կը գրէ "Ի Հռովմայեցւոյ Թղթին (են) ընթերցուածք և. գլուխք ԺԹ. վկայութիւնք խբ. տունք ջԸ», Թղ. 796բ[1]։ 22ները շատ անգամ ընթերցուած, գլուխ, վկայութիւն եւ տուն բառերը կ'ենթարկեն քմայական զանազան համառօտագրութիւններու, որոնք գրչագիրներու մէջ մանաւանդ այսպէս ուղղականի ու հայցականի յաճախակի շփոթումին պատճառ կու տան. անտեղի այս համառօտագրութիւնները հետագայ տարբերակներու շարքին մէջ մանրամասն յառաջ բերել աւելորդ կը համարինք։

1 ԱՄՎ. բովանդակութիւնք։ Բ ընթերցուածոցն։ D եւ որոց ընդ նոսա, Ա չիք եւ որոց։ Ա գլուխ։ ԸՄ չիք են։ C եւ վկայութիւնք իւրաքանչիւր թղթոցն եւ տանց, այսպէս Պարգիսեան, Ցուցակ Ա, էջ 83 ‖ 2 ԱԸ թխթոցն։ A առաքելոց, Մ եւս առաքելոց?, Պարգիսեան, անդ, էջ 819 կը գրէ առաքելոյ(ց), P (= ԵՂՄ. 1925 2., Մուրատ, Ցայտ. Ցովհ., էջ ՃԿԴ) առաքելոյն։ Q (= Բրուսայի 2., Կիւլէսէրեան, Լայս, 1906, էջ 1194) ի սոցանէ։ Վ. ի իրրեւ ընթերցուած Պարգիսեան չակերտի մէջ յառաջ կը բերէ "բովանդակութիւնք ընթերցուածոց, վկայութեանց եւ տանց միահամուռ ամենայն թղթոցդ ‖ 4 ԱՐ ի հռովմայեցւոց։ ԱԸ թխթին։ Բ. ի իրրեւ ընթերցուած Մուրատ, անդ, յառաջ կը բերէ "Հռովմայեցւոց գլխոյն տունք ջԸ», ջԸ ուղղ. համագումարի մասին տե՛ս վերը, էջ 18, ծանօթ. եւ Zahn, Gesch. des Neutest. Kanons, II, 398 ‖ 6 Բ գլուխք, Ը գլուխս ունի ... վկայութիւնս ունի ‖ 7 Ը տունք։

---

[1] ՄԵԿՆՈՒԹԻՆ՝ "Բ-ՎԼ-ՆԳ-Ի-Ր-Ն. լծ. զմիահամուռ ժողովումն ասէ։ Զորս են դոքա՝ ընթերցո-ածն եւ գլ-խ-ն եւ վկ-յ-ր-ն-ն եւ տ-ն-ն (յ)իւրաքանչիւր թուղթս. օրինակ յայտնութեան քեզ առ Համեմատս չորեքտասան թղթոցն զբովանդակ ասղմսոն, իսկ իւրաքանչիւր թղթոցն՝ զմի (մի) ի կանանացն. ընթերցուածն է՝ որպէս զգաւրզայն, իսկ գլուխքն են որպէս զգիսխերքն, իսկ վկայութիւնքն իրրեւ հանգիստքն, որ են ի գլխերն եւ տունքն նման տանցն։ Իսկ այն որ ասէ ի Հ-ռ-մ-յ-ց-ց Ի-Ղ-Ի-Ն ընթերց-ածն(ս) է, գլ-խ-ն ԺԸ, ԺԸ, վկ-յ-ր-ն-ն ԽԸ, ԽԸ, է- տ-ն-ն Ջ է- է, այս զնուազոյ բոլոր թղթոցս ասէ։ Իսկ խրատ ընթերցմանցն է այսպէս, գլ-խ-ն Ր է- Ժ, ասոյգ Ր է- Ժ, վկ-յ-ր-ն-ն ԽԸ, մեծն ԽԸ։ Ընթերց-ածն հ-ռ-մ-ի գլ-խ-ս հ-ն-ի լ-ր-՝ զառաջնեւրորդն, դեկերորդն եւ զայլսն, նմանապէս եւ զվկայութիւնն ասա, այս թէ որպէս ընթեռնուս։ Իսկ կրկին զբեալքն ի գլուխսն կանաչ գիր եւ վկայութիւնքն

Ընթերցուածն բ՝ գլուխս Թ՝ Է, Ղ, Է, Ը, Ր, Ժ, Ժա, ԺԷ, ԺՓ. վկայութիւն ա՝ Ժ. տունս վխը։

Ընթերցուածն գ՝ գլուխս գ՝ ԺԲ, ԺԷ, ԺՂ. վկայութիւնս իգ՝ ժա, ժբ, ժգ, ժդ, ժե, ժզ, ժէ, ժը, ժթ, ի, իա, իբ, իգ, իդ, իե, իզ, իէ, իը, իթ, լ, լա, լբ, լգ, լդ, լե, լզ. տունս ՃՃԵ։

Ընթերցուածն դ՝ գլուխ ա՝ ԺԷ. վկայութիւնս զ՝ լէ, լը, լթ, խ, խա, խբ. տունս ՃԻԵ։

Ընթերցուածն ե՝ գլուխս բ՝ ԺԸ, ԺՐ. վկայութիւնս զ՝ խգ, խդ, խե, խզ, խէ, խը. տունս ՃԻ[1]։

Ի կորնթացւոց ա. Թղթին ընթերցուածք և. գլուխք Թ՝ Ր. վկայութիւնք ԺԷ՝ ժէ. տունք պՀ։

Ընթերցուածն ա՝ գլուխս զ՝ ա, Է, Փ. վկայութիւնս ը՝ ա, բ, գ, դ, ե, զ, է, ը. տունս ՄԾ։

Ընթերցուածն բ՝ գլուխ ա՝ Դ[2]. տունս ՃԳ։

1 Բ գլուխ, Ը գլուխս ունի։ Բ կայութիւն, Ը վկայութիւնս ‖ 2 Ա տունք ‖ 3 Ը գլուխս ունի։ Բ ԺԷ փխնկ ԺԷ ‖ 4 Բ ժգ, ժդ փխնկ իգ, իդ ‖ 6 Ա գլուխս, Ը գլուխս ունի ‖ 7 Ա չեք տունս ՃԻԵ ‖ 8 Բ գլուխ, Ը գլուխս ունի։ Ը չեք ԺՐ ‖ 10 Ա ա. Թխթ[ա], Ը յառաջնում Թխթին։ Ա վկայութիւնք ժե, ժե ‖ 12 Ա գլուխք, Ը գլուխս ունի ‖ 14 ԱԸ գլուխս։ Բ ԾՃԳ փխնկ ՃԳ։

կարմիր գիր, զի առաջին համարն սեւ գրանիութիւնն միայն ցուցանէ, իսկ կրկին գրեալքն գրանիութիւնն եւ զկարգն յայտնեն, զոր յայլ եւ այլ ընթերցուածսն են։ Դարձեալ զի առաջին համարքն ի կարմ (յորին. ի կարգ) ցանկին է, իսկ երկրորդքն ի յանցնիւր գրոցդ ի մասպաղ ցանգն է։ Եւ են այլ եւ այլ գեղով զի մի շփոթեսցին. արդ ի մէջ գրոցն (= ի լուսանցս) ուր լինի կանաչ գիր՝ գլուխն է այն եւ գրանիութիւն նորին, եւ կարմիր գիրն վկայութիւնքն է եւ գրանիութիւն նորին. է եւ տեղիս տեղիս կարմիր գիր միայն առանձնակի գրոշմեալ, այն զմասնաւորքն ցուցանեն„։ — Կարեւոր այս հատուածը, որ պարիսեան օրինակներու մէջ հիմնովին խանգարուած է եւ դարձած անըմբռնելի, կ՚արտագրենք՝ շնորհիւ Ղ. Երապ. Հ. Վ. Վ. Հացունիի ազնուութեան՝ Ս. Ղազարու Թ. 1020 "անթուական, հին շեղագիր գրութեամբ„ համանիւթ Ձեռագրէն։

[1] ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ՝ "Արդ ի Հռոմայեցւոց թղթին առաջին ընթերցուածն ունի զ գլուխս եւ վկայութիւնս Թ. յառաջին գլուխ (ա) ընթերցուածին մին վկայութիւն է, յերկրորդ գլուխն մին վկայութիւն է, յերրորդ գլուխն մին վկայութիւն է, ի չորրորդ գլուխն զ վկայութիւն կայ։ Երկրորդ ընթերցուածն ունի գլուխս Թ եւ մի վկայութիւն, եւ է ի վերջին գլուխն իններորդին։ Երրորդ ընթերցուածն ունի գլուխս զ, վկայութիւն իզ. յառաջին գլուխն Թ վկայութիւն է, յերկրորդ գլուխն ժա վկայութիւն է։ Իսկ չորրորդ ընթերցուածն գլուխ մի է եւ ի նոյն վկայութիւն վեց։ Հինգերորդ ընթերցուածն ունի գլուխս բ, եւ վկայութիւն վեց. յառաջին գլուխն ե վկայութիւն, յերկրորդ գլուխն մին վկայութիւն„, Որոտ., Թղ. Ցբ—Ղա։

[2] ԲԱՐԱՁՆՈՒԹԻՒՆ՝ Ը կը յաւելու բացառաբար այստեղ "վկայութիւն չկայ„ տեղեկագրութիւնը, որ Որոտնեցիէն առնուած կ՚երեւի (տե՛ս առաջեւ որոտնեան մեկնութիւնը). Նմանօրինակ յաւելումներ ցոյց կու տայ այլուր եւ Cod. Cryptoferratensis, այսպէս Փիլիպ. Բ. ընթերցուածին բովանդակութեան վերջը կը յարէ οὐκ ἔχει μαρτυρίαν τῆς παλαιᾶς, կամ. Բ. ընթերցուածին բովանդա-

Ընթերցուածն գ՝ գլուխս գ՝ Է, Ղ, Է. վկայութիւնս գ՝ Թ, Ժ, ԺԱ, ԺԲ. տուն, ՃԺԳ։
Ընթերցուածն դ՝ գլուխ ա՝ Ը. վկայութիւն ա՝ ԺԳ. տունս ՄԿԳ։
Ընթերցուածն Ե՝ գլուխ ա՝ Ր. վկայութիւնս դ՝ ԺԴ, ԺԵ, ԺԶ, ԺԷ. տունս ՃԾԳ[1]։
Առ նոսին յբ. Թղթին ընթերցուածք դ. գլուխք Ժ՝ Ժ. վկայութիւնք ԺԱ՝ ԺԱ. տունք ՇՂ։
Ընթերցուածն ա՝ գլուխս Ե՝ ա, Է, Ի, Ր, Է. վկայութիւն ա՝ ԻԱ. տունս ՃԾԲ։
Ընթերցուածն բ՝ գլուխս գ՝ Ղ, Է, Ը. վկայութիւնս դ՝ Բ, Գ, Դ, Ե. տունս ՃԾԴ։
Ընթերցուածն գ՝ գլուխ ա՝ Ր. վկայութիւնս դ՝ Զ, Է, Ը, Թ. տունս ՂԷ։
Ընթերցուածն դ՝ գլուխ ա՝ Ժ. վկայութիւնս բ՝ Ժ, ԺԱ. տունս ՃՁԷ[2]։
Ի գաղատացւոց Թղթին ընթերցուածք բ. գլուխք ԺԲ՝ ԺԲ. վկայութիւնք ԺԱ՝ ԺԱ. տունք ՄՂԴ։

1 Ա ՄԺԳ, ԲԸ ՄԺԳ, մինչդեռ յոյնն ունի ՃԺԳ (= ριζ'), զոր կ'առնում բնագրին մէջ ‖ 2 ԱԸ գլուխս... վկայութիւնս։ Բ տունք։ ԱԲ ՄԶ, Ը ՃԿԳ, յոյնն անեղծ σξζ' = ՄԿԶ, զոր կ'անցընեմ բնագրին մէջ ‖ 3 Ա գլուխս Թ, Ը գլուխս ա ‖ 4 Բ բ., Ա յերկրորդ թղթի, Ը յերկրորդ թղթին։ Ը վկայութիւնս ‖ 6 Ը վկայութիւն։ Ա ՃԺԴ, յոյնն ունի սխալ ρνζ', ուրեմն ՃԾԶ ‖ 7 Ա գլուխս։ Բ չէք Ն։ Ա զե, մինչդեռ Z. ունի սխալ XCIV եւ Cod. Cryptoferratensis σδ', այս եւ վերը յիշուած տարբերակներով Z ի բնագիրը փոխանակ ունենալու ուղիղ 590 ինչպէս այլուր (էջ 38, 624), կ'ունենայ 599 կամ 699, հմմտէ Zahn, անդ. էջ 398 ‖ 8 Բ գլուխս։ Բ Ն փոխակ Ժ ‖ 9 ԱԸ թղթին։ Ը վկայութիւնս ‖ 10 Ա ՃԴԳ։

կութեան վերջը՝ οὐκ ἔχει μαρτυρίας τῆς παλαιᾶς, Ա. թեւ. միակ ընթերցուածին բովանդակութեան կատարածին οὐκ ἔχει μαρτυρίας եւ Բ. թեւ. նոյնպէս միակ ընթերցուածին բովանդակութեան ծայրը՝ οὐκ ἔχει μαρτυρίας τῆς παλαιᾶς. Ու կամայական ու պակասաւոր այս յաւելուածները Zacagni կը փութայ առնուլ իր բնագրին մէջ՝ verba illa οὐκ ἔχει μαρτυρίαν vel μαρτυρίας τῆς παλαιᾶς tam hic quam in sequentibus ex Codice Cryptoferratensi supplevimus (էջ 540)։ Հայ թարգմանութիւնը իբր պարզ ներմուծում կը գտնուի պակաս յաւելուածական այս ծանօթութիւնները։

[1] ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ՝ "Ի ՀՐԷՄՈՅ Ա. ԲԷՐՈՅՆ ԸՆԹԵՐՑՈՒԱԾ Է (յօրին. -), ԷԼԻ Ի Ր, ՀԻՄՈՒՆ ԺԷ, տունս՝ դՀ։ Զբովանդակութիւնս հարկեցայ գրել, զի յայլ եւ յայլ օրինակաց ոչ խալբալեսցի։ Արդ առաջին ընթերցուածն՝ Պօղոս կոչեցեալ Յիսուսի Քրիստոսի ունի գլուխս գ եւ վկայութիւնս բ, ի յայսքան վկայութեանցս վեց վկայութիւն է յառաջին գլուխն, յերկրորդ գլուխն մին է վկայութիւն, յերրորդ գլուխն մին է վկայութիւն։ Երկրորդ ընթերցուած՝ Ա.յլ վասն որոյ գրեցաքն առ իս ունի գլուխս ա եւ վկայութիւն չկայ։ Երրորդ ընթերցուածն՝ Ա.յլ վասն զոհից կռոցն ունի գլուխս գ եւ վկայութիւն գ. յառաջին գլուխն է երիս վկայութիւնս, յերկրորդն չկայ, երրորդին մին է վկայութիւն։ Չորրորդ ընթերցուածն՝ Ա.յլ վասն հոգեւորացն եղբարք ունի գլուխս մի եւ վկայութիւնս մի։ Հինգերորդ ընթերցուածն՝ Ցուցանեմ ձեզ եղբարք զաւետարանն ունի գլուխս ա եւ վկայութիւնս գ։ Որոտ., թղ. 7ա։

[2] ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ՝ "Ի ՀՐԷՄՈՅ Բ. ԲԷՐՈՒՆ ԸՆԹԵՐՑՈՒԱԾ Ը, ԷԼԻ Ի Ժ, ՀԻՄՈՒՆ ԺԱ, տունս՝ ՂԷ։ Արդ առաջին ընթերցուածն՝ Պօղոս առաքեալ Յիսուսի Քրիստոսի կամաքն Աստուծոյ ունի գլուխս Ե եւ վկայութիւն ա եւ է վկայութիւնս այս ի Ե. գլուխն։ Երկրորդ ընթերցուածն՝ Ա.յսու հետեւ ունիմ զգանձս (յ)ամանս ունի գլուխս գ եւ վկայութիւնս չորս, ի յառաջին գլուխն մի է վկայութիւն, յերկրորդ գլուխն գ է վկայութիւն, երրորդ գլուխն չունի (վկայութիւն)։ Երրորդ ընթերցուածն գլուխս ունի ա եւ ի նոյն են գ վկայութիւն։ Չորրորդ ընթերցուածն՝ Ա.յլ եւ իսկ Պօղոս ապաչեմ հեղութեամբ ունի գլուխս ա եւ վկայութիւնս բ։ Որոտ., թղ. 7ա։

Ընթերցուածն ա՝ գլուխս գ՝ ա, է, ։, ը, ե, ղ. վկայութիւնս գ՝ ա. բ, գ, դ, և, զ. տունս ՃԼ։

Ընթերցուածն բ՝ գլուխս գ՝ է, ը, Ը, ԺԱ, ԺԱԷ. վկայութիւնս ե՝ և, թ, Թ, Ժ, ԺԱ. տունս ՃԿԳ[1]։

Յեփեսացւոց թղթին ընթերցուածք բ. գլուխք Ժ՝ Ժ. վկայութիւնք գ՝ գ. տունք ՅԺԲ։

Ընթերցուածն ա՝ գլուխս ե՝ ա, է, ։, ը, ե. վկայութիւն ա՝ ա. տունս ՃԿԳ։

Ընթերցուածն բ՝ գլուխս ե՝ գ, է, ը, Ը, Ժ. վկայութիւնս ե՝ բ, գ, դ, և, զ. տունս ՃՀԳ[2]։

Ի փիլիպեցւոց թղթին ընթերցուածք բ. գլուխք Է՝ է. տունք մը։

Ընթերցուածն ա՝ գլուխս գ՝ ա, է, ։, ը. տունս ՃԻ։

Ընթերցուածն բ՝ գլուխս գ՝ ե, գ, է. տունս ՃԸ[3]։

Ի կողոսացւոց թղթին ընթերցուածք բ. գլուխք Ժ՝ Ժ. տունք մը։

Ընթերցուածն ա՝ գլուխս թ՝ ա, է, ։, ը, ե, գ, է, ը, Ը. տունս ՃԾԷ։

Ընթերցուածն բ՝ գլուխ ա՝ Ժ. տունս ԾԱ[4]։

1 Ա գլուխ ‖ 3 Բ վկայութիւնս է ‖ 4 Ա ՃԿԳ ‖ 5 ԱԸ թխթին։ Բ չէք բ։ Ա գլուխս ‖ 6 Ա գՃԺԸ ‖ 7 Բ գլուխ։ Ը վկայութիւնս ‖ 8 Բ գլուխ։ Ը գլուխներու թիւը կը չարագրէ՝ ընթ. ա՝ գլ. է՝ ա, է, ։, ը, ե, գ. ընթ. բ՝ գլ. գ՝ է, ը, Ը, Ժ, ԺԱ, ԺԱԷ, որ փխնկ Ժ համագումարի կու տայ ԺԸ ‖ 10 ԱԸ թխթին։ Ը տունս ‖ 12 Բ չէք ե ‖ 13 Ա ի կոընթացւոց փխնկ ի կողոսացւոց։ ԱԸ ի թխթին։ Բ տունս ‖ 15 ԱԸ գլուխս։

---

[1] ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ՝ "Ի Է-Ը-Ա-Ց-Ւոց Ի-ԳՐԻՆ ԸՆԹԵՐՑ---Ա Բ, Է-Ը-Ի ԺԲ, ՎԻ-Յ-Ի-Ն Ժ-, Ա-Ն Մ-Ը։ Արդ առաջին ընթերցուած՝ Պօղոս առաքեալ, ցուցանեմ ձեզ եղբարք զՇնորհս Աստուծոյ ունի գլուխ գ, վկայութիւն գ. առաջին եւ երկրորդ եւ երրորդ գլուխն չկա(յ) վկայութիւն, ի չորս գլուխս է մի վկայութիւն, ի հինգերորդ գլուխն է մի վկայութիւն, ի վեցերորդ գլուխն կա(յ) չորս վկայութիւն։ Երկրորդ ընթերցուածն՝ Ըստ մարգկութեան... ունի գլուխս գ, վկայութիւն ե. եւթն եւ ութ գլուխն չկա(յ) վկայութիւն, յիններ գլուխն դ է վկայութիւն, ի ժ գլուխն չկա(յ), ի ժա բ վկայութիւն„ Ոբոտ., թղ. 7ա—7բ։

[2] ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ՝ "ՅԵՓԵՍ---Ա-Ց-Ւոց Ի-ԳՐԻՆ ԸՆԹԵՐՑ---Ա Բ, Է-Ը-Ի Ժ, ՎԻ-Յ-Ի-Ն Ղ, Ա-Ն Մ-Ը։ Արդ առաջին ընթերցուած՝ Պօղոս առաքեալ Յիսուսի Քրիստոսի կամաքն Աստուծոյ ունի գլուխ է, վկայութիւն ա, որ կայ ի գ գլուխն։ Երկրորդ ընթերցուած՝ Արդ աղաչեմ ես որ կապեալս եմ ի տէր ունի գլուխս է, վկայութիւնս ե. ի յառաջին գլուխն ընթերցուածոյս, որ է ըստ կարգին վեցերորդ, մի է վկայութիւն, եւթներորդ գլուխն մի է վկայութիւն, ի յութերորդ գլուխ մի է վկայութիւն, յիններորդ գլուխ բ է վկայութիւն, ի տասներորդն չկա(յ)„ Ոբոտ., թղ. 7բ։

[3] ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ՝ ընթերցուածոց Փիլիպ., Կողոս. եւ Ա. Թեսաղ. թղթերուն պակասաւոր է Թ. 36 Հեռագրին մէջ. այս պակասը կը լրացընենք Թ. 37 եւ 38 ձեռագիրներու օժանդակութեամբ. "Փ-Ի-Լ-Իպ-Ց---Ւոց Ի-ԳՐԻՆ ԸՆԹԵՐՑ---Ա Բ, Է-Ը-Ի Է, ՎԻ-Յ-Ի-Ն ՉԻ-Յ, Ա-Ն Մ-Ը։ Արդ առաջին ընթերցուած՝ Պօղոս եւ Տիմոթէոս ծառայք Յիսուսի Քրիստոսի ունի գլուխս գ։ Երկրորդ ընթերցուածն՝ Այսուհետեւ եղբարք ուրախ լերուք ի տէր ունի գլուխս գ„ Ոբոտ., 2. 37, թղ. 5ա։

[4] ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ՝ "Կ-Ո-Ղ---Ա-Ց-Ւոց Ի-ԳՐԻՆ ԸՆԹԵՐՑ---Ա Բ, Է-Ը-Ի Ժ, ՎԻ-Յ-Ի-Ն ՉԻ-Յ, Ա-Ն Մ-Ը։ Առաջին

Ի թեսաղոնիկեցւոց ա. թղթին ընթերցուած ա՝ գլուխս Է՝ ա, բ, գ, դ, ե, զ, է. տունս ՃՂԶ[1]։

Առ Նոսին յբ. թղթին ընթերցուած ա՝ գլուխս զ՝ ա, բ, գ, դ, ե, զ. տունս ՃՂ[2]։

Յեբրայեցւոց թղթին ընթերցուածք զ. գլուխք իբ՝ ԼԲ. վկայութիւնք Լ՝ ղ. տունք չգ։

Ընթերցուածն ա՝ գլուխս Թ՝ ա, բ, գ, դ, ե, զ, է, ը, Ը. վկայութիւնս ԺԵ՝ ա, բ, գ, դ, ե, զ, է, ը, թ, ժ, ժա, ժբ, ժգ, ժդ, ժե. տունս ՄԾԷ։

Ընթերցուածն բ՝ գլուխս զ՝ ԺԱ, ԺԱ, ԺԲ, ԺԳ, ԺԴ, ԺԵ. վկայութիւնս Է՝ ժզ, ժէ, ժը, ժԹ, ի, իա, իբ. տունս մԼբ։

Ընթերցուածն գ՝ գլուխս Է՝ ԺԶ, ԺԷ, ԺԸ, ԺԹ, Ի, ԻԱ, ԻԲ. վկայութիւնս ը՝ իգ, իդ, իե, իզ, իէ, իը, իԹ, ղ. տունս մԺդ[3]։

Առ Տիմոթէոս յա. թղթին ընթերցուած ա՝ գլուխս ԺԸ՝ ա, բ, գ, դ, ե, զ,

1 Ը յառաջնում։ ԱԸ թխթին։ Բ ընթերցուածն ‖ 3 Բ բ., Ա երկրորդ թխթին, Ը յերրորդ թխթին ‖ 4 Ա երբայեցւոց։ ԱԸ թխթին ‖ 12 Բ Տիմովթէոս, Ը Տիմոթէոս։ Բ ա. թղթին, Ը յառաջնում, ԱԸ թխթին։ Շեղագիր ու նոտրագիր թիւերը այս ու յաջորդ տեղը յոյն բնագիրներէն միայն Cod. Cryptoferratensis է որ կ'աւանդէ՝ in Cryptoferratensi

---

ընթերցուած՝ Պօղոս առաքեալ Յիսուսի Քրիստոսի կամաքն Աստուծոյ եւ Տիմոթէոս առ կողոսացիս ունի գլուխ Թ։ Երկրորդ ընթերցուած՝ կանայք հնազանդ լերուք արանց ունի գլուխ ա՝, Որ ա. (2. 37), թգ. 5ա։

[1] ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ՝ "Ի Թեսաղոնիկեցւոց ա. Թղթին ընթերցուածն ա. Պօղոս եւ Սիղուանոս եւ Տիմոթէոս ունի գլուխս է, վկայութիւն չիս, տունս ՃՂԶ։ Իսմա ոչ խոհեմ, զի յորում թղթումն որ ընթերցուածն մի է, գլխոց եւ վկայութեանց կրկին համարագիրն ոչ է գրոշմեալ, որպէս յայլ թուղթսն, որ զմիահամուռն ցուցանէր (թ. 38 ցուցանէ) բովանդակ ընթերցուածոյն՝ (այսպէս թ. 37 եւ 38, մինչ 36 պակասաւոր եւ սխալ), Որ ա. 2. 37, թգ. 5ա եւ 2. 38, թգ. 4բ։

[2] ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ՝ "Թ. Թեսաղոնիկեցւոց բ. Ընդ ընթերցուածն՝ Պօղոս եւ Սիղուանոս եւ Տիմոթէոս եկեղեցւոյդ գլուխս ունի ղ, վկայութիւն չիս, տունս ՃՂ՝, Որ ա. 2. 37, թգ. 5ա։

[3] ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ՝ "Եբրայեցւոց Ընդ ընթերցուածն գ, գլուխս ԺԲ, վկայութիւն Լ, տունս չգ։ Արդ առաջին ընթերցուածն՝ Բաղում օրինակաց ունի գլուխս Թ. վկայութիւնս ԺԵ. ի յայսքան վկայութեանցս յառաջին գլուխն բ վկայութիւն է, յերկրորդ գլուխն զ վկայութիւնք են, յերրորդ գլուխն գ (յօրինն՝ դ) են վկայութիւնք, ի չորրորդ գլուխն մի է վկայութիւն, ի հինգերորդ գլուխն մի է վկայութիւն, ի վեցերորդ գլուխն մի է վկայութիւն, յեւթներորդ գլուխն չկա(յ), ի յութերորդ գլուխն մի է վկայութիւն, ի յինն չկա(յ)։ Երկրորդ ընթերցուածն՝ Իսկ արդ թէ կատարումն զեւատացւոց քահանայութեան էր ունի գլուխս զ եւ վկայութիւն (է). ի յառաջին գլուխն ընթերցուածոյս, որ է բոտ կարգին ասան, մի վկայութիւն կա(յ), ի յերկրորդ գլուխն մի է վկայութիւն, յերրորդ գլուխն մի է վկայութիւն, ի չորրորդ գլուխն մի է, ի հինգերորդ գլուխն բ է վկայութիւն, ի վեցերորդ գլուխն մի է վկայութիւն։ Երրորդ ընթերցուած՝ Զեզ են հաւատք յուսացելոց ունի գլուխս է եւ վկայութիւնս բ. ի յառաջին գլուխն երրորդ ընթերցուածոյս մի է վկայութիւնս, ի յերկրորդ գլուխն մի է վկայութիւն, ի յերրորդ գլուխն մի է վկայութիւն, ի չորրորդ գլուխն գ է վկայութիւն, ի հինգերորդ գլուխն բ է վկայութիւն, վերջին գլուխ(ք)ն չունի(ն) վկայութիւն՝, Որ ա., թգ. 7բ—8ա։

Է, Ը, Ը, Ժ, ԺԱ, ԺԲ, ԺԳ, ԺԴ, ԺԵ, ԺԶ, ԺԷ, ԺԸ. վկայութիւնս բ՝ ՌԱ, ՌԲ. տունս մԸ[1]։

Առ Նոյն յԲ. Թղթին ընթերցուած ա՝ գլուխս Թ՝ Ա, Բ, Գ, Դ, Ե, Զ, Է, Ը, Ը. վկայութիւն ա՝ ՌԱ. տունս ՃՀԲ[2]։

Առ Տիտոս ի Թղթին ընթերցուած ա՝ գլուխս Զ՝ Ա, Բ, Գ, Դ, Ե, Զ. վկայութիւն ա՝ ՌԱ. տունս ղէ[3]։ 5

Առ Փիլիմոն ի Թղթին ընթերցուած ա՝ գլուխս բ՝ Ա, Բ. տունս լԷ[4]։

Միանգամայն շրջեալ-սահմանեցուն Թղթոցն ընթերցուածք լա. գլուխք ՃԾԷ՝ ՅԷ. վկայութիւնք ՃԻՀ՝ ՅԻՀ. տունք ԻՉԼԶ[5]։

tam hic quam in sequentibus singulorum capitulorum numerus additur, Zacagni, էջ 541 Ծանօթ. յոյն այս ձեռագրին աւանդած թուարկումը հիմնուելով հայ թարգմանութեան հնութեան եւ միաձայն աւանդութեան՝ պէտք է հիւրընկալել անպայման իբր իսկապէս եւթազեան յոյն բնագրին մէջ ‖ 1 Խ վկայութիւնք տար (?) ‖ 2 Macler (Notices եւ այլն, էջ 639) Խն կը կարդայ սխալ տունք տլ եւ կը հանէ 4.030 versets (էջ 137) ‖ 3 Բ բ. Թղթին, Ը յերկրորդում Թխթին, Խն Macler կը կարդայ արնմին բ Թղթին։ ԸԽ գլուխք ‖ 4 ԲԸ վկայութիւնս, այսպէս անշուշտ եւ Խ, զոր Macler կը կարդայ վկայութիւն Ա (?) Ա։ ԲԸ տունք։ ԸԽ ունին ՃՀ, ինչպէս ԱՐ Տիմ. Բ. Թղթի կատարածին, տես վերը, էջ 57, ուղիղն է սակայն ՃՀԲ, ինչպէս ունին ԱԲԵ եւ Ա Բ ա ռ ա ն ե ց ի ն, ինչպէս նաեւ Ը՝ Տիմ. Բ. Թղթի կատարածին. այս վերջին կարեւոր տարբերակը վերցուած է մեր ուշագրութենէն լուսանցագրութիւններու գլխաւն մէջ, էջ 57. Z. եւս ունի ροβ՝ (= ՃՀԲ) ուղիղ համագումարը Թղթոյս վերջագրութեան մէջ, էջ 702, մինչդեռ այստեղ կու տայ ροθ՝ սխալ համագումարը, Cod. Cryptoferratensis ի ρθ՝ նոյնպէս սխալ տարբերակով, տես Zahn, անդ, էջ 398 ‖ 5 Խ ի տիտոսի Թղթին, ԱԸ Թխթին։ Macler Խն կը կարդայ ընթերցուած Ա (?)։ Ը գլուխք ‖ 6 ԲԸ վկայութիւնս։ ԲԸԽ տունք։ Խ ղէ ‖ 7 Բ Փիլիմոնի, Խ Փիղեմոնի։ ԱԸ ի Թխթին։ ԱԸ գլուխ։ Բ գլուխս ունի բ։ Բ տուլէ. ԸԽ տունք լէ ‖ 8 ԱԸ Թխթոցն, Բ Թղթոյն։ Բ գլուխ։ ՅԷ միայն Բ։ ՃԻՀ միայն Բ։

---

[1] Մեկնութիւն՝ "Տիտոսի -- -- ցին Բ. Թղթին ընթերցուած = գլուխս ունի ԺԸ, վկայութիւն Բ, տունք մԸ։ Եւ վկայութիւնքս այս են ի Ժ. գլուխն՝, Ա ր ա տ., թղ. 8ա։

[2] Մեկնութիւն՝ "Իսկ Տիտոսի Բ. Թղթին ընթերցուած՝ Պօղոս առաքեալ Յիսուսի Քրիստոսի կամաքն Աստուծոյ ըստ աւետարանին գլուխս ունի Բ, վկայութիւն Ա, տունք ՃՀԲ։ Եւ վկայութիւնս այս է ի Է. գլուխն՝, Ա ր ա տ., թղ. 8ա։

[3] Մեկնութիւն՝ "Ի Տիտոսի (յօրինն՝ ի Փիլիմոնին) Բ. Թղթին ընթերցուած = գլուխս ունի Զ, վկայութիւն Ա, տունս ղէ։ Եւ վկայութիւնս այս է յերրորդ գլուխն՝, Ա ր ա տ., թղ. 8ա։

[4] Մեկնութիւն՝ "Ի Փիլիմոնի (յօրինն՝ ի Տիտոսի) Բ. Թղթին ընթերցուած՝ Պօղոս կապեալ Յիսուսի Քրիստոսի եւ Տիմոթէոս, գլուխ Բ, վկայութիւն չկայ, տունք լէ՝։

[5] Մեկնութիւն նաեւ Ա՝ ՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ "Միանգամայն ընդ-հանրական Բ. Թղթոցն ընթերցուածք լա, գլուխ ՅԷ (յօրինն՝ ՃԾԷ), վկայութիւն ՅԻՀ, տունք Ի Հազար Ի- ԻՆ Հարիւր Ի- ԼԶ։ Ա ր ա տ., թղ. 8ա։ Zahnի (Geschichte des Neutestamentlichen Kanons, II, էջ 385) Համառօտիկ տարբերակներու երկրորդ սիւնակին մէջ (jüngere Unizialen und Minuskeln) ներկայացուցած անոնց համագումարին (4939), ինչպէս նաեւ հայ բնագիրներու գումարելի թիւերուն ճշգրտօրէն համապատասխանելու հա-

Բաժանեցի զընթերցուածսն եւ սաքսեցի[1] զամենայն առաքելական գիրս հաւատեաւ ըստ յիսուն յիսուն տան եւ զգլուխս իւրաքանչիւր ընթերցուածոցն առընթեր եդի եւ զվկայութիւնսն որ ի նմին կրին եւ զայն եւս թէ օրչափ տունք իցեն ընթերցուածին։ — Տունք [ո][2]։

ՑԱՌԱՋԱԳԻՐ

Որ թիւով թիւս է զքանիաւնութիւնն միայն յայտ առնէ զիւրաքանչիւր գրոցն վկայութեանց, իսկ որ կարմիրն՝ զկարգն միանգամայն եւ զքանիաւնութիւնն ըստ իւրա-

1 P սաքսեցի, Գ սաքեցի (Պարգիսեան, Ցուցակ Ա. 16), ԱԾ սուգեցի, ԲQ սաքքսեցի, յոյնն ἐστίχισα. ԾP գիրն։ Ա հաւասար փխնկ հաւասաեաւ ‖ 2 ըստ յիսուն յիսուն տան (Ծ ըստ ԾԾ տանց) = κατὰ πεντήκοντα στίχους. ԱԲQ զգլուխսն (Q գլուխս) ըստ իւրաքանչիւր, իսկ ԳԾP զգլուխս (P զգլուխսն) իւրաքանչիւր համառօտն յոյնին՝ καὶ τὰ κεφάλαια ἑκάστης ἀναγνώσεως ‖ 3 Պարգիսեան Գը կը կարդայ կրկին։ Եւ զվկայութիւնսն — կրին = καὶ τὰς ἐν αὐτῇ φερομένας μαρτυρίας. Ծ չիք եւս։ P չիք տունք ‖ 4 Q ընթերցուածքն. ընթերցուածին բառին կը կցէ յոյնը τυγχάνει, որ կ'երեւի չէ թարգմանուած հայերէնի։ Ծ տունք ո, P տունք կո, յոյնն ունի միայն στίχοι ξ'.

1 Ցառաջագիր = πρόγραμμα ‖ 2 Ա թրթով, Բ թղով, διὰ τοῦ μέλανος. Ա գիրս է եւ թիւս, Ծ թիւն է։ Քանիաւնութիւն = ποσότητα. Ծ միանգամայն փխնկ միայն։ ԲԾ յայտնէ, D ըստ Պարգիսեանի Ցուցակ Ա, էջ 92, զքանիսնութիւնն ցուցանէ։ Ծ զիւրաքանչիւրոց, յոյնը τῶν ἐφ' ἑκάστης βίβλου μαρτυριῶν ‖ 3 ԳԾQ (= Բրուսայի 2., Կիւլէսէրեան,

---

մար՝ հայ բնագրի տուներուն համագումարը պէտք էր ըլլար այստեղ ըստ ինքեան աջլթ = 4939, այսպէս՝ 920 + 870 + 590 + 293 + 312 + 208 + 208 + 193 + 106 + 703 + 230 + 172 + 97 + 39 = 4939, մինչդեռ հայերէն ձեռագիրները առանց բացառութեան ունին ըջլզ = 5936 յայտնապէս սխալ համագումարը, որուն վերջին երեք թիւերը սակայն զարմանալի զուգադիպութեամբ կը նոյնանան Zacagni-ի բնագրին պահած նոյնպէս սխալ 4936 համագումարին։ Որ ոմանց ի, ինչպէս պիտի տեսնենք, "ըջլզ"ն մեկնաբանելու համար կը դիմէ սկոլաստիկ դրութեան. ծանօթ "սկ"ի "ո"ն (= 600) կը տասնապատկէ՝ 6000, յետոյ "կ"ն (= 60) ու "տասին գոյացութիւնը շրջբ"ն հանելով 6000 էն կ'ուններայ 5936, ուրեմն "ըջլզ", տե՛ս էջ 109։ Պարգիսեան (Եւագր, էջ ՃԻԴ եւ ՃԻԵ) չեմ գիտեր ուր տեղէն առնելով կը գրէ "–ջլզ", որ ամէն պարագայի տակ սխալ է։

[1] ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ՝ "Ստ-ը-ի-ն՝ լծ. անատեցի", Որոտ., թղ. 8ա։

[2] ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ՝ "սկ. լծ. առաջին միոք զայս ասեն թէ յՈւսումեասիրէն մինչեւ ի յս եւ ի կենն զծ եւ կ տուն է եւ այսպէս լուծեա յՈւսումեասիրէն մինչեւ ի Վկայութիւնն Պաւղոսի գծ տուն է, որպէս ինքն գասէ. իսկ յետ այսորիկ թուեա ծխէ գլուխսն եւ ծիէ վկայութիւնս եւ լա ընթերցուածսն եւ լա զջուխյս տանցն ընթերցուածոց եւ ժգ ջուխյս տանցն շրջբքտասան թղթոցն, եւ տասն տուն է այն որ ասէ Վկայութիւն Պաւղոսի առաքելոյ՝ Ա Ներսոնի կայսերը հռոմայեցւոց մինչեւ դայն թէ Սոյգ Ներոնակեցի զժամանակ վկայութեան Պաւղոսի առաքելոյ եւ այսպէս բովանդակէ սկ տուն (ուրեմն՝ 300 + 147 + 127 + 31 + 31 + 14 + 10 = 660)։ Երկրորդ թէ այն առաքիչի այրն որ ցանգն է արարեալ առաքելոյն, անչափ մեծամեծ աներ է բաժանել առաքելոյն, որ ի ս եւ ի կ տուն է բերեալ։ Երրորդ ասեն թէ յորժամ Եւթագի առնէր զցանկն նա եղիպացւոց թուականն սկ էր։ Չորրորդ ասեն թէ սկ (այսպէս 38՝ զծ եւ կ = սկ, իսկ 36 եւ 37 ունին սխալ ո. կ. զ.) ի յայս միտս է գրած, զի ողբաձայն կարգան

քանչիւր թղթոցն։ Եւ կանոնի դարձեալ ի միջի նոյնպէս առընթերակայ թուոյն, որ կայ դէպ նոցին իսկ բանից առաքելական գրոցս։ Եւ դադարեն երկոքին թիւքն եւ դարձեալ սկիզբն առնեն ըստ թղթոցն[1]։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ ԱՍՏՈՒԱԾԵՂԷՆ ՎԿԱՅՈՒԹՍԱՆՑ

Ի հռովմայեցւոց թղթին վկայութիւնք խբ՝ խբ։ ՅԱբրահամոյ զ՝ զ, ը, թ, ժա, ժբ, ժգ[2]։ Յենից զ՝ ժե, ժզ, իա։ Ի Ղեւտացւոց ա՝ խա։ Յերկրորդ Աւրինաց Ե՝ իգ, իզ, իը, ը, խե։ Յերկրորդ Թագաւորութենէ եւ յեւթնեւտասներորդէ Սաղմոսէն նոյն ա՝ խդ։ Յերրորդ Թագաւորութենէ բ՝ ղա, ղբ։ Յերեքտասաներորդ եւ յիսներորդ երկրորդ Սաղմոսէն նոյն ա՝ ղ։ Յերեսներորդէ առաջնորդէ Սաղմոսէն ա՝ ք։ Յութեւտաս-

Լոյս», 1906, էջ 1194) կարմրովն է, յոյնը διὰ τοῦ κινναβάρεως. Գ չէր բան ‖ 1 Ա թխթոցն։ Յոյնը τῶν καθ' ἑκάστην ἐπιστολήν. Ծ առ ընթերակա (Q առընթերակաց)։ ԳԾQ թուոյն, այսպէս եւ յոյնը ἀριθμῷ, մինչ ԱԲ ունին թուոցն ‖ 2 Ծ հանդէպ։ Ծ գրոցն։ Եւ կանոնի — գրոցս = καὶ κανονίζεται τῷ πάλιν ἔνδον ὁμοίως παρακειμένῳ ἀριθμῷ αὐτοῖς τοῖς ῥητοῖς τοῦ ἀποστολικοῦ τεύχους. Բ թիւերն։ Ծ չէր դարձեալ ‖ 3 ԳԾQ առնուն։ Ա թխթոցն։ Սարգիսեան Ծի ըստ թղթոցնի կը կոչէ անիմաստ "երկու գուռնՠ բառերը, Ցուցակ, Ա, էջ 806։ Յոյնն ունի ի կատարածի στίχοι ζ՝, որ չկայ հայ 22ներու մէջ։

1 ԱԲ բովանդակութիւնք, մինչ ԳԽԾՌP (= Եղմ. թ. 1925 2., Մուրատ, Յայտնութեանն Յովհաննու հին հայ թարգմանութիւն, էջ ՅԿԴ) եւ Q (Բրուսայի 2., Կիւլէսերեան, Լոյս, 1906, էջ 1194) բովանդակութիւն ‖ 2 Ա ի հռոմայեցւոց, P ի հռոմաեցոց, Խ հռովմայեւոց, Ծ ի հռոմայեցւոց թղթէն։ Ա թխթ.։ Կարմրագիր խբ չունին ԱԲՌ, մինչ Խ ունի վկայութիւնք խբ (?) en noir. խբ en rouge (Macler, Notices եւ այլն, էջ 640) եւ Ծ՝ վկայութիւնք խբ խբ (Սարգիսեան, Ցուցակ, Ա, էջ 806), նոյնպէս Ը։ Ա սխալ զ, ե, թ, ժ, ժա ‖ 3 Բ ժե փխնկ ժե։ Բ է փխնկ ե ‖ 4 Բ խբ փխնկ իբ։ Ա յեւթնեւտասներորդ սաղմ., Բ յեւթնուտասներորդէ ‖ 5 Ա խգ փխնկ խդ ‖ 6 Բ չէր նոյն։ Ա ունի յերեսներորդէ առաջնորդէ սղմն ա՝ ք (յօրին. ք), որ

(37 եւ 38՝ կարդա՛) զառաքեալն։ Ապա ի դէպ զայս ասեն թէ ստոյգ օրինակներն սկ եւ ժ լինի եւ ասեն թէ այն գրագիրք է ասելն թէ զոն որ է զ հարիւր, ասանապատկեա, որ լինի զ հազար, եւ ապա դարձեալ զկեանն որ է կ եւ զասային գոյացութիւնն որ է շորս ի բաց առ ի վեց հազարէն, մնայ ի տեղն ՐՂԼԶ (ուրեմն՝ 600×10 — 60 — 4 = 5936)։ Եւ այսչափ է բովանդակ առաքելոյ՛ասունն», Որ ասա., թղ. 7ա։

[1] ՄԵՆՆՈՒՔԻՆ՝ "Յաղագս Յ---ՂԻ-ԷՐԻՆ՝ Ռ--Ի[Ռ]Ի համարք մինչն զայն յայտնէ թէ քանի ՀԻ-Յ--ՌԻ-Ն է բոլոր Ի-Ր-Ի-ՆԷ-Ր ԷՐ-ՆՆ, որպէս ասէ յարաբածոցն զ եւ յայլոցն նմանապէս. իսկ Ի-Ր-ՆԷ համարն ՀՀԻ-Յ--ՌԻ-Ն Ի-ՆԻ-Ն ասէ եւ ՀԻ-ՐԷՆ ցուցանէ ը-Տ Ի-Ր-Ի-ՆԷ-Ր ՌԷՌ-Ց, որպէս արարածոց զ վկայութիւն. կարմիր ցուցանէ թէ յորում տեղոջ են, ասէ ի վեց համարին, ի յութ համարին, նմանապէս եւ զայլսն։ Ե- Ի-Ն-Ն-Ի Գ-ՐԻ-Ա-Լ լԺ. կանոնեալ զկարգելն ասէ, որ այսպէս է գրոշմեալ եւ ի ԴՂ ԷՐ-ՆՆ զհամարքն ուր գադարեն (այսպէս 38, իսկ 37 որ գադարեն, մինչ 36 որ արդար են) եւ Գ-ՐԻ-Ա-Լ Ի-Ն-Ն-Ի հետ ի թղթին (այսպէս 37 եւ 38, մինչ 36 յետի թխթին)», Որ ասա., թղ. 8բ։

[2] ՄԵՆՆՈՒՔԻՆ՝ "Եւ ընթերցիր այսպէս. ի Հ-Ռ-Մ-Յ-Ե-Ց-Ց ՌՊՌԻՆ ՀԻ-Յ--ՌԻ-Ն+ ԽԸ. Յ-Ր-Ր-Ձ-Ն Ը, կարգն ի վեցերորդն, ի յութերորդն, ի յիններորդն, այսպէր եւ զայլսն ընթերցիր։ Բայց զչարս կարգեալ ասասուածեղէն գրոցդ անմահաց պահեա եւ գիւրաւ գտցես ի սա», Որ ասա., թղ. 8բ։

ներորդէ Սաղմոսէն ա՝ իէ։ Ի քառասներորդէ երրորդէ Սաղմոսէն ա՝ ժ։ Ի յիսներորդէ Սաղմոսէն ա՝ զ։ Ի վաթսներորդ ութերորդ Սաղմոսէն բ՝ ղդ, խգ։ Ի հարիւրորդէ եւ ի վեշտասաներորդէ Սաղմոսէն ա՝ խզ։ ՅԱռակացն Սողոմոնի բ՝ ղէ, ղթ։ Ի Յովսէէ մարգարէէ ա՝ ժէ։ (Ի) Յովելայ մարգարէէ ա՝ իդ։ Ի Մաղաքիայ ա՝ ժդ։ Ի Նաւումայ եւ ՅԵսայեայ
5 նոյն ա՝ իե։ ՅԱմբակումայ ա՝ ա։ ՅԵսայեայ ժդ՝ բ, ե, ժը, ժթ, ի, իզ, իթ, ղ, ղգ, ղե, ղզ, խբ, խէ, խը։ ՅԵզեկիէլէ մարգարէէ եւ ՅԵրկրորդ Աւրինաց նոյն ա՝ իա։

Ի կորնթացւոց առաջնում թղթին վկայութիւնք ժէ, (ժէ)։ ՅԱրարածոց բ՝ ը, ժզ։ ՅՆլից ա՝ ժ։ ՅԵրկրորդ Աւրինաց բ՝ է, թ։ ՅԱռաջին Թագաւորութեանէն եւ ՅԵրեմիայէ նոյն ա՝ բ։ Ի քառներորդէ երրորդէ Սաղմոսէն ա՝ ժա։ ՅԻսներորդէ երրորդէ Սաղմոսէն
10 ա՝ զ։ Ի Յովբայ ա՝ է։ Ի Յովսէէ մարգարէէ ա՝ ժէ։ ՅՆասայեայ գ՝ ա, ը, ժզ։ Ի Մատթէի աւետարանէն ա՝ ժբ։ Այլուստ ա՝ զ[1]։ Մենանդրի խրատ[2] ա՝ ժե։ Ի լակոնացւոց զոհհիկ առասպելաց[3] ա՝ ժդ։

զարմանալիօրէն կը պակսի թէ Բ-ի եւ թէ Յ-ին մէջ, որով վերջինները կ'ունենան փխնկ խբ ի խէ սխալ համագումար. տես եւ լուսանցագրութիւն, Հռովմ. Դ. 8, էջ 53։ Ա յութաւժերորդ, Բ յութաւտասներորդէ սաղմանէ։ Բ սխալմամբ կը դնէ հոս նոյն ‖ 1 Ա իե փխնկ իէ։ Բ չէք երրորդէ ‖ 2 Բ ը փխնկ զ։ Բ ի հարիւրորդ էշտասաներորդէ (sic) ‖ 4 Ա Յովելէ, Բ Յովելեայ։ Յոյնը ի Մաղաքիային եւ ի Նաւումային եւ ՅԱմբակումային կը կցէ προφήτου. Ա յեսայեա ‖ 5 նոյն չէք ի յոյնն։ Ա իդ փխնկ իե։ Ա յեսայեա, Բ յեսայայ ‖ 6 Բ իզ փխնկ խզ։ Բ յերկրորդ ‖ 7 Ա կորնթացւոց առաջին թխթին։ ԱԲ ժե փխնկ ժէ ‖ 8 Բ յերկրորդ ‖ 9 Ա ի քառն երորդէ երկրորդէ, Բ երորդէ։ Բ չէք երրորդէ ‖ 10 Բ չէք ի Յովբայ ա՝ է։ Ա Յովբայ։ ա՝ ժի չկայ Cod. Regio-Alex.-ի մէջ, որով համագումարի անհամաձայնութիւն ունի Z.-ի թարգմանութիւնը (էջ 543)։ Ա գ փխնկ դ ‖ 11 Ա յ-

---

[1] ՄԵՍՆՈՒԹԻՒՆ՝ "Ա յլ՝ --- վկայութիւնք գ են։ Ոմանք ասեն թէ ի մարգարէիցն են, բայց (ի) գերութեան ժամանակս բազումք կորեան կամ սկիզբն գրոցն անկաւ, վասն այն յանուանէ ոչ յիշէ. եւ ոմանք ասեն թէ յարտաքին գրոցն է առեալ զայս վկայութիւնքս եւ թէպէտ յիշին (յ)ասուածեղէն գիրս մարգարէիցն, սակայն նոցա է բանք, այսինքն հեթանոսաց», Որ ա., թղ. 8բ։

[2] ՄԻՋՔԻՆ ՈՒՍ՝ "Ապականեն զբարս քաղցունս բանք չարք„ (ԺԵ, 33) խօսքն է որ այստեղ, համառօտ բովանդակութեան մէջ, կը կոչուի "Մենանդրի խրատ„ = Μενάνδρου γνώμη, եւ ասորեւ, էջ 113, տ. 9, "ի Մենանդրի խրատուէն„ = Μενάνδρου γνώμη, ընդարձակ բովանդակութեան մէջ՝ "Մենանդրի երգագրի թելադրութիւն„ = Μενάνδρου κωμῳδιογράφου γνώμη, իսկ հայ լուսանցագրութեան մէջ՝ "Մենանդրի երգագրի (երգչի) խրատ„ (տես վերը, էջ 54)։ Թէեւ Մենանդրի գործերէն ծաղկաքաղուած Γνῶμαι μονόστιχοι-ի գլխաւոր հրատարակութիւնները (այսպէս Meineke, Menandri et Philemonis reliquiae, IV, Բերլին 1823, էջ 340—356) չեն բովանդակեր իսկապէս Մենանդրեան գեղեցիկ այս խրատը, բայց եւ այնպէս մասնական հատակոտորներու մէջ կ'աւանդուի մեզի այն այնպէս ինչպէս եւ թ ադի մտ՝ φθείρουσιν ἤθη χρησθ' ὁμιλίαι κακαί, տես Dübner, Menandri et Philemonis fragmenta, Supplementun Γνωμων μονοστιχων ex Aldo, Պարիս 1862, էջ 102, տող 101։

[3] ՄԻՋԲԵՐՈՒՄ ԵՒ ԲԱՌԱՋՆՈՒԹԻՒՆ՝ "Կերիցուք արբցուք զի վաղիւ մեռանիմք„ (ԺԵ, 32)՝ հայ լուսանցագրութեան մէջ կը կոչուի "Լակոնացի առասպել, զոր յիշէ եւ Եսայի„, իսկ յոյն լուսանցագրութեան մէջ (Z., էջ 609) λακωνικὴ παροιμία, μέμνηται δὲ αὐτῆς καὶ Ἠσαΐας, ընդարձակ բովանդակութեան մէջ յառաջ կը բերուի "Ի լակոնացի եւ ի հին առասպելաց„, յոյն՝ λακωνικὴ παροιμία,

Առ նոսին յերկրորդ թղթին վկայութիւնք ժա, (ժա)՝ յՆլից՝ զ։ Յերկրորդ Աւրինաց՝ ժա։ Յառաջին Թագաւորութենէն եւ յՅերեմիայէ նոյն՝ ժ։ Ի հարիւրորդ տասներորդ առաջներորդ Սաղմոսէն՝ թ։ Ի հարիւրորդ տասներորդ հինգերորդ Սաղմոսէն՝ բ։ Ի Սողոմոնի Առակացն բ՝ ե, ը։ ՅԵսայեայ մարգարէէ զ՝ ա, գ, ե։ Յերեմիայ մարգարէէ՝ ը։

Ի գաղատացւոց թղթին վկայութիւնք ժա՝ ժա՝ յԱրարածոց զ՝ ա, բ, ե, թ։ Ի Ղեւտացւոց՝ ժ։ Յերկրորդ Աւրինաց բ՝ գ, զ։ Յամբակումայ մարգարէէ՝ ը։ ՅԵսայեայ մարգարէէ՝ ը։ Յեզեկիէլէ եւ յերկրորդ Աւրինաց նոյն՝ ե։ Այլուստ՝ ժա։

Յեփեսացւոց թղթին վկայութիւնք զ՝ զ՝ ՅԱրարածոց՝ ե։ Յերկրորդ Աւրինաց՝ զ։ Ի չորրորդ Սաղմոսէն՝ գ։ Ի վեցտասներորդ եւթներորդ Սաղմոսէն՝ բ։ Յեսայեայ մարգարէէ՝ ա։ Այլուստ՝ ը։

Ի փիլիպեցւոց թղթին եւ ի կողոսացւոց եւ ի թեսաղոնիկեցւոց յառաջնումն եւ յերկրորդումն ոչ ուստեք ինչ յիշատակեաց Պաւղոս առաքեալ։

Յեբրայեցւոց թղթին վկայութիւնք Լ, ՀՀ՝ յԱրարածոց զ՝ ժգ, ժե, իգ։ ՅՆլից զ՝ ժզ, ժը, իգ։ Յերկրորդ Աւրինաց զ՝ գ, ի, իա, իե, իը, իթ։ Յերկրորդ Թագաւորու-

լուստ = Ἡλία ἀποκρύφου, հմմտ. վերը, էջ 33—34։ Բ ի կողոնացւոց ‖ 1 Բ երկրորդ։ Ա թխթ. ‖ 2 Ա ժա փխնկ ժ ‖ 2—3 ի ճերորդ, ժերորդ առաջներորդ ‖ 3 Ա ի ճերորդ ժերորդ հինգերորդ ‖ 4 Բ ի Սաղոմնի։ Ա յեսայա, Բ յեսայայ. մարգարէէ չէք Բ, յոյնը ունի։ Բ յերեմիայէ, չէք գարձեալ մարգարէէ, յոյնը ունի ‖ 6 Ը ունի սեւագիր ժա՝ կողքին կարմրագիր ժա ‖ 7 Ա Ղեւտացւոց։ ԱԲ չէք մարգարէէ, յոյնը ունի ‖ 8 Ա յեսայա, Ը յեսայեա, Բ յեսայայ, չէք մարգարէէ, յոյնը ունի։ Յոյնը չէք նոյն, Ը այլ փխնկ նոյն, այսպէս եւ Cod. Cryptoferratensis Δευτερονομίου ἄλλη. Ա Այլուստ = Μωϋσέως ἀποκρύφου, հմմտ. վերը, էջ 33—34 ‖ 9 Ը միայն ունի կարմրագիր զ ‖ 10 ԱԲ յեսայայ։ Բ չէք մարգարէէ, յոյնը ունի ‖ 11 Ա Այլուստ = Ἱερεμίου ἀποκρύφου ‖ 12 Բ թեսաղոնիկեցւոց ‖ 13 Բ ուստէք։ Ը յիշատակ է Պօղոս ‖ 14 Ը միայն ունի կարմրագիր լ ‖ 15 Ա սխալ է՝ գ, ի, իա, իե, իգ, իը, իթ։

խսկ հա՝ համառօտ բովանդակութեան յոյն բնագրին մէջ կը վերագրուի Դեմադէսի՝ Δημάδου λακωνικὴ παροιμία, զոր հայ բնագիրը կը ներկայացնէ կերպարանափոխ՝ "ի լակոնացւոց ֆ-ԷՀԿ առասպելաց", ինչպէս նաեւ ստորեւ, էջ 113, տ. 9. "ի լակոնացւոց -ՀԿԷ եւ յառաջին առասպելաց" = λακωνικὴ καὶ ἀρχαία παροιμία. Հայ թարգմանիչը յայտնապէս սայթաքած է այստեղ՝ իր բնագրին Δημάδης յատուկ անունը չփոխելով յոյն δημώδης ածականին հետ, որմէ ծագում առած են անկասկած տեղւոյն իրապէս անյարմար ֆ-ԷՀԿ եւ -ՀԿ բառերը. ուղիղ թարգմանութիւնը պիտի տար "ի Դեմադէսյ լակոնացի առասպելաց" կամ լաւ եւս "Դեմադէսյ լակոնացի առասպել"։ Յոյն հանտարին այս վճիռը կը յիշուի նաեւ Եսայեայ մարգարէութեան մէջ (ԻԲ, 13), իրաւացի է հետեւարար վերը յառաջ բերուած լուսանցագրութիւններու նկատողութիւնը։ Կենսասէր ու կենսուրախ Դեմադեայ միայն արժանի այս խօսքն ալ սակայն մատնուած է ժամանակի ընթացքին կորուստի, քանի որ այժմեան Δημάδειαի մէջ գոնէ չկայ այն (տես Baiter եւ Sauppe, Oratores Attici, Turici 1850, II, էջ 312—318 եւ Diels, Δημάδεια, Rheinisches Museum für Philologie, 1874, էջ 107—117) ինչ որ կար անտարակոյս Եւթագլի օրով հակառակ Կիկերոնի հաւաստումին թէ cuius nulla extant scripta (Brut. 36)։

թենէն ա՝ ր։ Յերկրորդ Սաղմոսէն ա՝ ա։ Յուրբերորդ Սաղմոսէն ա՝ ը։ Ի քառասներորդէ
յառաջնորդէ Սաղմոսէն ա՝ թ։ Յերեսներորդէ իններորդէ Սաղմոսէն ա՝ ժթ։ Ի քառաս-
ներորդէ չորրորդէ Սաղմոսէն ա՝ և։ Ի հարիւրորդէ յառաջնորդէ Սաղմոսէն ա՝ զ։ Ի հա-
րիւրորդէ երրորդէ Սաղմոսէն ա՝ ղ։ Ի հարիւրորդէ յիններորդէ Սաղմոսէն բ՝ ւ, ժդ։
5 Ի հարիւրորդէ տասներորդէ եւթներորդէ Սաղմոսէն ա՝ լ։ Ի Սողոմոնի Առակացն ա՝ իդ։
ՅԱմբակումայ մարգարէէ ա՝ իր։ ՅԱնդէէ մարգարէէ ա՝ իւ։ Յեսայեայ բ՝ ժ, ժա։
ՅԵրեմիայ մարգարէէ ա՝ ժւ։ ՅԵրկրորդ Եւրինայ այլ, եւ յիններորդ չորրորդ սաղմո-
սէն նոյն ա՝ ժր։

Առ Տիմոթէոս յառաջնում թղթին վկայութիւնք բ, ր՝ յԵրկրորդ Եւրինայ ա՝ ա։
10 Ի Մատթէի աւետարանէն ա՝ ր։

Առ նոյն յերկրորդ թղթին վկայութիւն ա՝ ա՝ ի Թուոց ա՝ ա։

Առ Տիտոս ի թղթին վկայութիւն ա, ա՝ յՆպիմենիդոսէ կրեսացւոյ հարցկէ եւ ի
Կալիմաքոսէ կիւրենացւոյ պատերիկոսէ[1] նոյն ա՝ ա։

1 Բ ա փինկ ը ‖ 2 Ա առաջնորդէ, Ը ի քսան եւ մին։ Ը յերեսուն եւ թ., ի քառասուն եւ գ.։
Ա ի քառներորդէ փինկ ի քառասներորդէ ‖ 3 Բ առաջնորդէ փինկ երրորդէ ‖ 5 Ա ը փինկ լ ‖ 6 Բ ի
Յամբակումա։ Ա յԱնդէ։ Ա յեսայայ, Բ յեսայայ ‖ 7 Բ յերեմիայէ։ Ը չորրորդէ, Ա չիք չորրորդ։
Ը չիք այլ ‖ 9 Բ Տիմովթէոս, Ը Տիմոթէոս ‖ 10 Բ իմաստութիւն փինկ ի Մատթէի ‖ 11 Ը ունի
կարմրագիր ա ‖ 12 Ա վկայութիւնք։ Ը ունի կարմրագիր ա ‖ 12—13 ԱԲ յեպիմենիդոսէ,

---

[1] ՍԿԶԲՈՒՍ՝ "Կրեսացիք հանապազաւուրք, չարաձձիք, դատարկապորքք" (Ա, 13) լուսանցագրութեան մէջ կ'առնուանուի "Եպիմենիդեայ կրեսացւոյ հրաման" կամ "յեպիմենիդոսէ հարցկէ բղձութիւն" եւայլն (էջ 56), նոյնպէս ընդարձակ բովանդակութեան մէջ "Եպիմենիդոսի" կամ "յեպիմենիդոսէ կրեսացւոյ բղձութիւն" = Ἐπιμενίδου Κρητὸς μαντέως χρησμός (Z., էջ 567), իսկ այսուեղ "յեպիմենիդոսէ կրեսացւոյ հարցկէ եւ ի Կալիմաքոսէ կիւրենացւոյ պատերիկոսէ նոյն" = Ἐπιμενίδου Κρητὸς μαντέως χρησμὸς καὶ Καλλιμάχου Κυρηναίου ποιητοῦ ἡ αὐτή եւ ասորեւ, էջ 113, տ. 9, "յեպիմենիդոսէ հարցկէ" = Ἐπιμενίδου μαντέως χρησμός· Խնդրական այս յառաջաբերութիւնը Ոսկեբերան ալ Տիտոսի թղթոյն Մեկնութեան մէջ կը վերագրէ Եպիմենիդէսի, որ հայ թարգմանութեան մէջ չի յիշատակուիր, ինչպէս հրատարակիչը կը նկատէ ծանօթութեան մէջ՝ "յոյնն յաւելուածով՝ Եղ՝դ՝ն՝դ՝ե՝ ե՝ ր՝ ՝՝՝ն՝ ղ՝յ՝, ի՝ե՝՝ն՝ ի՝ը՝վ՝ ե՝ ի՝ն՝դ՝ ե՝ ՝ի՝ ը՝ն՝դ՝ե՝ր՝ ՝՝ի՝ն՝ ղ՝յ՝ ի՝ր՝ե՝՝ր՝ ի՝ն՝դ՝ե՝ն՝դ՝ե՝ե՝ դ՝ի՝ն՝ ը՝ն՝՝ի՝ն՝ կամ ի՝ն՝դ՝ն՝դ՝ե՝՝յ՝ ի՝ե՝՝ն՝՝յ՝ հ՝ր՝ց՝կ՝ հ՝ր՝մ՝ն՝ տս. 12. Ա. Տիտ., Մեկն. Պաւղոս, Ա, էջ 301։ Ոսկեբերանի Պաւիլեան հրատարակութեան մէջ (էջ 539) կայ ծանօթութիւն մը, որ կը մեկնէ ի մէջ այլոց նաեւ Եւթողի համառօտ բովանդակութեան մէջ յիշած Կալիմաքոսի այս վկայութեան մէջ ունեցած դերը. "Արդ ասէ պիտէան եթէ դու չես մեռեալ, այլ միշտ կենդանի ես" խօսքին (էջ 301, տող 26—27) կը յարէ հրատարակիչը սա տողերը՝ Reliquum poematis, quod attexit, e t apud Callimachum hymno Jovis.

Κρῆτες ἀεὶ ψευσταί, καὶ γὰρ τάφον, ὦ ἄνα, σεῖο
Κρῆτες ἐτεκτήναντο, σὺ δ' οὐ θάνες, ἐσσὶ γὰρ αἰεί.

Quid igitur? Hoc distichon Callimachus ab Epimenide furatus est? Non possum animum inducere ut credam. Carmen en m est mollissimum et vere Callimacheum. Ergo Calli-

Առ Փիլիմոն ի Թղթին ոչ ուստեք յիշատակեաց բան ինչ զուրուք Պաւղոս առաքեալ։
Միանգամայն ամենայն վկայութիւնք ճիշ, (ճիշ), եւ են այսոքիկ՝ յԱրարածոց ժ եւ այլ եւս կրկին գ. յԵլից ը. ի Ղեւտացւոց ա կրկին. ի Թուոց ա. յԵրկրորդ Աւրինաց ժև եւ այլ եւս կրկին բ. յԱռաջին Թագաւորութենէն ա կրկին. յԵրկրորդ Թագաւորութենէն բ. ի Սաղմոսարանէ անտի իդ. ի Ցովբայ ա. յԱռակաց գ եւ այլ միւս եւս կրկին ա. յՈվսէէ բ. յՈվելայ ա. ի Նաւումայ ա. յԱմբակումայ ա երիցս. յԱնգէէ ա. ի Մաղաքիայ ա. յԵսայեայ իբ եւ այլ միւս եւս երիցս ա. յԵրեմիայէ բ. յԵզեկիելէ ա երիցս. ի Մատթէի աւետարանէն բ. այլուստ ա, դարձեալ այլուստ ա. դարձեալ այլուստ ա. ի Մենանդրի խրատուէն ա. յԵպիմենիդոսէ հարցկէ ա. ի լակոնացւոց ռամկէ եւ յառաջին առաստղեայց ա։ Միանգամայն վկայութիւնք ճիշ, (ճիշ)։

Եւ կրկնաբանեցան յայլ եւ յայլ Թուղթս որ ի ներքոյ կարգեալ են ժա[1] եւ են այսոքիկ՝ յԱրարածոց գ. ի Ղեւտացւոց ա. յԵրկրորդ Աւրինաց բ. յԱռաջին Թագաւորութենէ ա. յԱռակաց ա. յԱմբակումայ ա երեքկին. յԵսայեայ ա. յԵզեկիելէ ա։ — Տունք հը[2]։

Եւ գրեցան յայլ եւ յայլ քաղաքաց Թուղթք չորեքտասանք, որպէս եւ ի ներքոյ իսկ կարգեալ են։

Ը յԵպիմենիդոսէ... կիւրացւոց պէէոիտոսէ ‖ 1 Բ Փիլիմոն։ Բ զուրուք, Ա բան ինչ Պ. ա. զուրուք ‖ 2 յոյնը սխալ Γενέσεως ιγ՛ ‖ 3 Ա չէք գ։ Ա յԵլից է։ Ա ի Ղեւտ. կրկին ա ‖ 4 Բ չէք բ։ Ցոյնը յԱռաջ. Թգ. ին կը կոչէ ἐκ՝ δευτέρου, որ առնուելու է հայ բնագրին մէջ ‖ 5 Ա ի Սաղմոսարանէ անտի, Ը ի Սաղմոսարանէն։ Բ ի Ցոբայ։ Ա ի յԱռակաց։ ԱԲ չէք միւս ‖ 6 Ը յՈվսեայ, յՈվելեայ, Ա յՈվելա, Բ յՈվելայ։ Ա յԱնկէէ ‖ 7 Ա յեսուա, Բ յեսայայ։ Մարգարէներու անուններուն քով յոյնը կը դնէ միշտ προφήτου. ԲԸ երիցս, յոյնը համառայն Ա ի սխալ ἐκ δευτέρου։ ԲԸ դարձեալ նոյնպէս երիցս, յոյնը սակայն Ա ի համառայն սխալ ἐκ δευτέρου ‖ 8 Բ աւետարանին։ Ա այլուստ եւ այլն = Ἠλία ἀποκρύφου α΄. Μωϋσέως ἀποκρύφου α΄. Ἱερεμίου ἀποκρύφου α΄ ‖ 9 Ա յԵպիմենիդոսէ, Բ յԵպիմենիդոսէ, Ը յԵպիմենիդոսէ հարցկէ։ ԲԸ ի Ղակոնացւոց, տես էջ 111 ‖ 11 Ը կրկնաբան։ Կրկնաբանեցան = ἐδιισσολογήθησαν. ԱԸ թուխթան։ 22 ժաբ տեղ ունին սխալ ժգ, ուղղելի ըստ յոյնին, որ ունի ια՛, այսպէս եւ Որոտնեցին, տես ծանօթ. 1 ‖ 12 ԱԲ այսպէս փխնկ այսոքիկ ‖ 14 ԱԸ թուխթք։ ԱԲՌ չորեքտասան, այսպէս ի ներքոյ իսկ Ը եւ Բ (= Եղմ. Թ. 1925 2., Մուրատ, Ցոյան. Ցովհ., էջ ցկե), իսկ ԱԲԴՌ ի ներքոյս։

---

machum innuit Paulus, non Epimenidem? At Callimachus non est Cres, sed Cyrenaeus; apostolus autem ait, εἶπέν τις ἐξ αὐτῶν, ἴδιος αὐτῶν προφήτης. Porro Epimenides non poeta erat, sed χρησμῳδὸς vel χρησμολόγος. Deinde unde hemistichium, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί? Verisimile est hoc ab Hesiodo sumsisse Epimenidem. Cuius Hesiodi hoc est in Theogonia.

Ποιμένες ἄγραυλοι, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί.

Callimachum autem ab Epimenide illud, Κρῆτες ἀεὶ ψευσταί.

[1] ՄԵՆՆՈՒՔԻՆ՝ "Վկայութիւնք իրմէ՝ բանեալ յայլ ե՝ յայլ թուղթս՝ ժ՝ են թուով", Որոտ., թղ. 8ա։

[2] ՄԵՆՆՈՒՔԻՆ՝ "Յոնդ հը. զհամարն ասէ ուստի բերեալ եղեն վկայութիւնք (ի) բովանդակ թուղթսն, որպէս զարարածոցն մի, զելից բ, զեւտացւոցն գ եւ զայլսն այսպէս իմա", Որոտ., թղ. 8բ։

Ի Կորնթոսէ մի՝ ա Հռովմայեցւոցն։

Ի Փիլիպպեայ երկու՝ ք առ կորնթացիս առաջինն. գ առ նոսին երկրորդն։

Ի Հռովմայ վեց՝ դ առ գաղատացիս. և առ եփեսացիս. զ առ փիլիպեցիս. է առ կոլոսացիս. ժբ առ Տիմոթէոս երկրորդն. ժդ առ Փիլիմոն եւ առ իւրան։

5 ՑԱթենայ երկու՝ ը առ Թեսաղոնիկեցիս առաջինն. թ առ նոսին երկրորդն։

Ցիտալիայ ա՝ ժ առ Եբրայեցիսն։

Ի Լաւոդիկեայ փոխուգայեցւոց մի՝ ժա առ Տիմոթէոս առաջին թուղթն, որ յԵփեսոսն էր։

Ի Նիկոպոլսէ մակեդոնացւոց մի՝ ժգ առ Տիտոս որ ի Կրետէ[1] կղզւոջն էր։ — Տուն ժբ[2]։

1 այս ու յաջորդ կարմրագիր թիւերը չունին ԸՌ, նոյպէս P։ ԱՌ Հռոմայեցւոցն ‖ 2 ԱՌ Ցեփեսոսէ մի ք առ կորնթացիս առաջինն, ի Փիլիպպեայ մի գ առ նոսին երկրորդն, Ը ի Փիլիպպեցւոց բ առ կորընթացիսն՝ առաջինն եւ երկրորդն։ Ցոյնը ունի ἀπὸ Φιλίππων β՛, οἱ πρὸς Κορινθίους II. καὶ III. (այսպէս Z., մինչ Cod. Regio-Alex. ունի սխալ միայն III.) πρώτη τε καὶ δευτέρα ‖ 3 Ը ի Հռոմայեցւոց, Ը ի Հռովմէ ‖ 5 22 ունին այսպէս առանց բացառութեան յԱՐԻՆՈՅ, յոյնը սակայն յԱՐԻՆՈՅ = ἀπὸ Ἀθηνῶν. Ը Թեսաղոնիկեցւոցն առաջինն եւ երկրորդն, այսպէս եւ յոյնը πρώτη τε καὶ δευτέρα ‖ 6 Ը յԻտալիոյ ‖ 7 Բ Տիմովթէոս, լաւագոյն կ՚ըլլար՝ առաջին թուղթն առ Տիմոթէոս, որ յԵփեսոսն էր = ἡ πρὸς Τιμόθεον πρώτη, ἐν Ἐφέσῳ ὄντα. ԱԸ թուխթն։ Ը յԵփեսոս ‖ 9 ԱՌ ի Նեկոպաւղսէ։ ԱԸ թուխթք։

---

1 ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ Բոլոր 22ներու աւանդած Կրէտէ ընթերցուածը կ՚ուղղեմ այսպէս. չեմ կարծեր թէ Եւթաղի թարգմանիչը ἐν Κρήτῃ ներգոյականին Κρήτη կանոնաւոր ուղղականն անգիտանալով՝ -ῃ վերջաւորութեամբ անգոյ ուղղական մը ենթադրած ու ինքնահնար Կրէտէ ձեւի մը ծնունդ տուած ըլլայ, քանի որ իր շրջանին այնքան ծանօթ էր արդէն եւ ընտանի Կրէտէ ուղղականը. Եւսեբիայ Քրոնիկոնէն գիտէր դարուն գոնէ կրթուած դասակարգը թէ "ի Կրէտէ թագաւորեաց նախ Կրէս անդամին յաշխարհէն, յորմէ Կրէտէ անուանեցաւ, զորմէ ասեն լինել մի ի Կուրեատայց, որք զԴիոս թագուցին եւ անուցին. ուրբ չինեցին զԿնոսոն քաղաք ի Կրէտէ", Բ, էջ 66—68, "ի Կրէտէ թագաւորեաց նախ Կրէս անդամին յաշխարհէն", անդ, էջ 74. Նոյն կրթուած դասակարգը գիտեր նոյնպէս թէ Պաւղոս վասն այնորիկ ձգած էր զՏիտոս ի Կրէտէ, զի որ ինչ պակաս իցէ ուղղեսցէ (Ա. 5) եւ մեկնիչներու թարգմաններն ալ այսպէս անփոփոխ աւանդած էին կղզւոյն անունը՝ "վասն այնորիկ թողի զքեզ ի Կրէտէ", Ոսկեբ., Մեկն. Պղ. Ա, էջ 291 (երիցս) եւ "Պաւղոս եթող զՏիտոս ի Կրէտէ իբրեւ զվերակացու", Եփրեմ, Գ, էջ 259 եւ այլն։ Սովորական ուղիղ այս ձեւին, ինչպէս նաեւ նուազ հանդուրժելի ու թերեւս կասկածելի Կրէտ- ձեւի մը կողքին (հմմտէ "զմեծ իսկ կղզին՝ զԿրէտ- ասեմ", Ոսկեբ., անդ, էջ 267 = τὴν Κρήτην) դասական մատենագրութիւնը աւանդած է մեզի շեղելով նախաբնագիրներէ զուտ հայական գրաձեւեր ալ, այսպէս "կացուցեր զնա ի վերայ Կրէտ-ոյ-ոց Կղզ-ոյն", Ոսկեբ., անդ, էջ 334 = ἐν Κρήτῃ եւ կամ "որպէս եւ Տիտոս եկեղեցեացն, որ էին ի Կղզ-ն Կրէտ-ոյ-ոյ", Եւսեբ., Եկ. պատ., էջ 150 = Կրետ (A սակայն ունի Կրետ, Կրետ), բայց չէ պահած -է- կամ -է- վերջաւորութեամբ ձեւ մը. ձեւ մը, որ գոնէ ինծի համար մեկնութիւն չունի եւ որ սակայն այնքան ընդհանրացած է հետագայ դարերու մէջ։ Մասնաւորապէս Պատճառաց Գրքին հեղինակն է որ գիւթուած կը թուի վրիպական այս ձեւէն ամենուրեք ընդհանրացընելով Կրէտէ-ը, այսպէս Ոսկեբերան ի Հռովմ. Թղթոյն Մեկնութեան սկզբնաւորութեան կամ պատճառին մէջ կը գրէ "եւ ի Նիկոպոլսէ զթուղթն որ առ Տիտոս ի Կրէտէ կղզի", թղ. 172ա, զոր կը կրկնէ "Գէորգ Կաղն կոչեցեալ" հեղինակի մը գրութեան մէջ՝

Եւ գրեցան ի Պաւղոսի երեսաց միայնոյ թուղթք հինգ. առաջինն որ առ Հռովմայեցին, հինգերորդն որ առ Եփեսացին, մեռասաներորդն որ առ Տիմոթէոս առաջինն, երկոտասաներորդն որ առ նոյն երկրորդն, երեքտասաներորդն որ առ Տիտոս։

Եւ ի Պաւղոսի եւ ի Սոսթենի դիմաց թուղթ մի որ առ կորնթացիս առաջինն։

Եւ յերեսաց Պաւղոսի եւ Սիղուանոսի թուղթ մի որ առ կորնթացիս երկրորդն։ 5

Եւ յերեսաց Պաւղոսի եւ միանդամայն ամենայն եղբարցն որ ընդ նմա էին թուղթ մի որ առ գաղատացիսն։

Եւ յերեսաց Պաւղոսի եւ Սիղուանոսի եւ Տիմոթեայ թուղթք երկու որ առ թեսաղոնիկեցիս առաջինն եւ երկրորդն։

Եւ յերեսաց Պաւղոսի եւ Տիմոթեայ թուղթք երեք որ առ փիլիպեցիսն, որ առ կո- 10 ղոսացիսն, որ առ Փիլիմոն եւ առ իւրան։

Անվերնագիր եւ անանուն գրեցաւ ի Պաւղոսէ թուղթ մի որ առ Հեբրայեցիսն։ — Ցունք ժգ[1]։

1 ԱՐ չիք որ։ ԱԸ Հռովմայեցիս ‖ 2 Բ Եփեսացիս։ Բ Տիմովթէոս ‖ 3 Ը չիք երկոտասաներորդն որ առ նոյն ‖ 4 ԱԸ թուխթ ‖ 5 ԱԸ Սիղուիանոսի ‖ 8 Բ Տիմովթեայ։ Ը թեսաղոնիկեցիսն ‖ 10 Տիմովթեայ ‖ 11 եւ առ իւրան. այսպէս մնաւորապէս Cod. Vat. n. 367 եւ Cryptoferratensis, πάντων ὁμοῦ τῶν συνόντων, իսկ Cod. Regio-Alex. ունի ընդլայնած՝ ἡ πρὸς Φιλήμονα καὶ Ἀπφίαν καὶ Ἄρχιππον τὸν διάκονον τῆς ἐν Κολ. ἐκκλησίας ‖ 12 Անվերնագիր = ἀνεπίγραφος. Բ անուն փխնկ անանուն։

“եւ անաբ (ի Նիկոպոլսէ) գրեաց զԹուղթն որ առ Տիտոս ի Կրէտէ։ կղզի», թղ. 163բ. խնդրական Գ. Էորդ իր գրութիւնը գրեթէ բառացի քաղած է Ոսկերերանի յիշուած Մեկնութեան սկզբէն. այս սկիզբը սակայն գ. ժ. բախտաբար սկերերանեան այժմեան հայ բնագրին մէջ չկայ, որով կարելի չէ մատնանշել թէ Գ. Էորդ արդեօք թէ Պատմառաց Գրքին հեղինակը Գրիգոր Նարեկացի Կրէտէն փոխած է Կրէտէ-ի, մինչդեռ կարելի է որոշակի ցոյց տալ թէ Գրիգորն է որ վերն յառաջ բերուած Եփրեմեան Նարեկացի Կրէտէն իրեն յատուկ անտարբերութեամբ ու անխղճութեամբ այլափոխած է եւ ընթերցած Կրէտէ՝ “Պաւղոս եթող զՏիտոս [զ]ի Կրէտէ», թղ. 198ա. Նման փոփոխութեան ենթարկուած է ժամանակի ընթացքին անպայման եւ Եւ թաղի սկզբնական Կրէտէն, այս է գոնէ մեր հասատատ համոզումը։ Ձեռագրութիւններու մէջ աւանդուած են ստէպ եւ Կրէտէ», Կրէտէ», Կրէ[-]տէ» անսովոր ձեւեր. տես միայն Տաշեան, Ցուցակ, էջ 69, 88, 90, 91, 34 եւ 588։

[1] ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ՝ “Իսկ այն որ ասէ պա՞ռն։ թէ այսպէս խորհեա զի որ մի քաղաքէ յայլ եւ յայլ քաղաքս գրեալ թուղթքն (յօրին. թուղթան) յայլ եւ յայլ թուով զատեցան, որպէս ի Հռոմա(յ) գրէ զ թուղթ, իսկ գրեալքն ի միոջէ քաղաքէ առ մի եւ նոյն քաղաքն թէպէտ եւ բազումք լինին թղթովք, զամենն ի մի է թուեալ, որպէս Ն՝ՐԸՆԻ՝ՑՈՅ ՈՐՈՍԼԻՆ Է՝ ԵՐԻՐՈՐԴՆ ՈՐ(Ի) ՓԻԼԻՊԷ՝(Յ) ԷՐԵՑՈՒՆ Մ՝ Է Ի ՀԱՄԱՐՆ», Որոտ., թղ. 8բ։

[1] ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ՝ “Այսպէս հետակայդ որ ասէ պա՞ռն։ թէ թէ յումմ երեսաց գրեցան եւ ասա զԹեսաղոնիկեցւոց զերկու թուղթքն ի մի թուեա, իսկ որ զերկրորդն կորնթացւոց թուղթն յերեսաց Պաւղոսի եւ Սիղիանոսի ասէ գրեալ եւ ի սկիզբն թղթին զՏիմոթէոս գրէ, մի ինչ տարակուսիր, զի յառաջ առանելով զբանն եւ զՍիղիանոս յիշէ», Որոտ., թղ. 8բ—9ա։

ՅԱՌԱՋԱԳՐԻ[1]

Զամենայն թուղթս Պաւղոսի ընթերցայ եւ առի ի նոցանէ զամենայն բանս վկայութեանցն եւ մի ըստ միոջէ ի մի վայր բովանդակեցի կարգաւ նախագրեալ զանուն գրոցն թէ ուստի իցեն։ Եւ արդ որ կարմրովն է ի մինաւորէ սկսեալ թիւն զկարգն եւ զքանիաւնութիւնն յայտ առնէ ըստ իւրաքանչիւր թղթոցն վկայութեանց եւ դադարէ դարձեալ ըստ թղթոցն։ Իսկ որ թխովն է եւ որ ի ներքոյ՝ համաւրէն թիւ է ամենայն գրոց եւ աճէ ընդ ընթերցուածոցն մինչեւ ցղլուխս եւ ցուցանէ մեզ զքանիաւնութիւնն ըստ ամենայն գրոց վկայութեանց։ Եւ եղի առընթեր իւրաքանչիւր սոցա զնոր թիւ, զի գիտել մարթասցես թէ զքանիերորդ վկայութիւն առեալ իցէ յիշատակելոյ միանգամայն եւ առընթեր եղելոյ գրոցն առաքելոյ։ Եւ զտանիցես զկարմրովն թիւ կանոնեալ ընդ միւսանգամ ի ներքս ընթերակաց նոցին իսկ բանից առաքելական գրոց։

1 Բ Յառաջագիր ‖ 2 ԱԸ թուխթս, P (= Եղմ. Թ. 1925 Զ. Մուրատ, Յայտն. Յովհ., էջ ՅԿԵ) թուխտս, A թուղթսն։ A չէք Պաւղոսի։ ԾD ընթերցս։ ԾՌՏP առի ի նոցանէ, իսկ ԱԲԸD առ ի նոցանէ (Ը ի նոցանէն)։ Ծ վկայութեանց։ Զամենայն բանս վկայութեանցն = τῶν πασῶν μαρτυριῶν τὰ ῥητά. ‖ 3 D չէք եւ։ ԸԾ բաւանդակեցի։ Ի մի վայր բովանդակեցի = ἀνεκεφαλαιωσάμην. P կանխաւ փինկ կարգաւ. Ը ունի Ն-Խ-Գ-Ր-Ի-Լ, մինչ ԱԲԾՌP Ն-Խ-Ի-Ր-Ի-Լ, յոյնը προτάσσων, որ վերագոյն տեսանէր թարգմանուած Ն-Խ-Ի-Ր-Ի-Լ, էջ 77։ Ընուն = προσηγορία. Բ գոցն փինկ գրոցն, Ծ նոցին փինկ գրոցն ‖ 4 միայն Ը ունի թէ։ Ը իցենն։ ԸԾ եւ Q (Բրուսայի Զ., Կիւլէսէրեան, Լոյս 1906, էջ 1194) եւ արդ է որ կարմրովն է։ ԸԾ ի մինաւորէն, Q ի միաւորէ, ἐκ μονάδος. Ը զթիւն։ Q զքանիաւնութիւն ‖ 5 Ծ յայտնէ, տես վերը, էջ 108։ ԱԸ թխթոցն։ Ըստ — վկայութեանց = τῶν καθ' ἑκάστην ἐπιστολὴν μαρτυριῶν ‖ 6 Ա ըստ թխթոյն, Բ թղթոյն, Ծ զթղթոցն, Ը ըստ թխթոցն, Q ընդ թղթոյն։ ԾQ չէք է եւ։ եւ որ ի ներքոյ = καὶ ὑποκείμενος τούτῳ. Ը համաւրին փինկ համաւրէն։ Բ թիւր է փինկ թիւ է, ԸԾ թիւն։ Համաւրէն — գրոց = καθολικός ἐστιν ἀριθμὸς πάσης τῆς βίβλου, զոր Zacagni սխալ կ'ըմբռնէ եւ կը թարգմանէ հետեւարար սխալ՝ ad totum septem catholicarum epistolarum librum pertinent, էջ 548 ‖ 7 Ծ ըստ ընթերցուածոցն։ ԸԾ ի գլուխ, Ա ցգլուխն։ ԱԲ զքանիաւնութիւն, Ծ զքանիաւնութիւնն։ Ըստ — վկայութեանց = τῶν ἀφ' ἑκάστης βίβλου μαρτυριῶν ‖ 8 Ը զի եղի։ Ծ իւրաքանչիւր առընթեր սոցա զնոր թիւն զի գիտացեալ մարթասցէ ‖ 9 Ը զքանիերորդ ‖ 9—10 Ծ յիշատակելոց ... եղելոց ‖ 10 Ը առաքելս, ԱԾ առաքելոց։ Բ գտանիցիս։ Ծ զնոր թիւն։ Ծ ըստ միւսանգամ ‖ 11 Ծ ընթերակացայ։ Ը նոցին իսկ զբանիցն ... գրոցս։

---

[1] ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ՝ "Դարձեալ ը-Գ-Ի-Ր-Ի այսպէս իմա՛, որ ուսուցանէ թէ վասն էր մերձ ամենայն վկայութեանց կրկին զգումարն գրոշմեալ, այս է կարմիր գրով եւ թխով. եւ ասէ այսպէս թէ [illegible] զ[illegible] [illegible] զ[illegible] [illegible] զ[illegible]

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ ԱՍՏՈՒԱԾՆԵՂԷՆ ՎԿԱՅՈՒԹՍԱՆՑ

Ի հռովմայեցւոց թղթին վկայութիւնք խը, (խը)՝

ա, ա՝ յԱմբակումայ՝ Որ արդարն է ի հաւատոց կեցցէ (Բ, 4)։

բ, ա՝ յԵսայեայ՝ Զի անուն Աստուծոյ վասն ձեր հայհոյի ի մէջ հեթանոսաց (ԺԲ, 5)[1]։

գ, ա՝ (ի) յիսներորդէ Սաղմոսէն՝ Որպէս արդար եղիցես ի բանս քո եւ յաղթեսցես ի դատել քեզ (Ժ, 6)։

դ, բ՝ յերեքտասաներորդէ եւ (ի) յիսներորդ երկրորդ Սաղմոսէն նոյն՝ Ոչ գոյ արդար եւ ոչ մի, ոչ ոք է որ իմանայ, ոչ ոք է որ խնդրէ զԱստուած, ամենեքեան խոտորեցան ի միասին անպիտանացան, ոչ ոք է որ առնէ զքաղցրութիւն, ոչ ոք է մինչեւ ի մի, գերեզման բաց է կոկորդ նոցա, լեզուաւք իւրեանց նենգաւորք եղեն, թոյնք իժից ի ներքոյ

Եւ գտանիցես — գրոց = εὑρήσεις δὲ τὴν διὰ τοῦ κινναβάρεως ἀπαρίθμησιν κανωνιζομένην τῇ πάλιν ἔνδον παρακειμένῃ αὐτοῖς τοῖς ῥητοῖς τοῦ ἀποστολικοῦ τεύχους. Հմմտէ վերը, էջ 109։

Ինձի ծանօթ 22ներու մէջ լուսանցքի վրայ իւրաքանչիւր վկայութեան կողքին տակէ տակ է որ գետեղուած են կարմիր ու սեւ թիւերը. այս "ի ներքոյ կարգեալ կարմրին թուխ թիւերը" տպագրութեամբ անփոփոխ ներկայացընելու տեքնիկական դժուարութիւններու բախեցանք. ուստի կը բաւականանանք կարմրագիր թիւերը տպելով շեղագիր, որուն առընթեր կը կցենք անմիջապէս հասարակ գրով սեւագիր թիւերը։ Կը շեշտենք անցողակի թէ հայ բնագրին աւանդած թուարկումը չի վաւերացներ Zacagniի սա ըմբռնումը թէ triplicibus numerorum notis usus fuerat Euthalius in concinnando testimoniorum, quae in Pauli epistolis afferuntur elencho, de quibus in praecedenti programmate agit, հետեւաբար անհարկի ներմուծում պէտք է համարիլ Zacagniի լրացումը՝ harum autem secundae quae atramento exaratae fuerant et ad omnes epistolas pertinebant, cum librariorum incuria omissae fuerint, nos ad formam in eodem programmate praescriptam supplevimus et minusculis numerorum notis designavimus, էջ 549, ծանօթ. 3։ Լրացումն այս փորձը, ինչպէս վերն արդէն ակնարկուեցաւ, էջ 20, յեցած է անտարակոյս on a misunderstanding of the preceding programma, Robinson, Euthaliana, էջ 19. տես եւ v. Dobschütz, Ein Beitrag zur Euthaliusfrage, Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1893, էջ 52։

1 վկայութեանց ընդարձակ կամ ինչպէս կը բացատրէ Որոտնեցին "ճապաղ" (էջ 103) այս ցանկը անխոցագիր է 22ներու մէջ. հետեւելով յոյն բնագրին ἀνακεφαλαίωσις θείων μαρτυριῶν-ին, այստեղ անգամ մըն ալ կը կրկնենք վկայութեանց համառօտ ցանկին խոցագիրը ‖ 2 Ա ի հռովմայեցւոց, Բ հռովմայեցւոց (ի չէք)։ ԱԸ թխթին ‖ 3 Բ յամբակումա։ Բ կեցէ։ Որ արդարն է = ὁ δὲ δίκαιος ‖ 4 Բ յԵսայայ, Ը յԵսայեա։ Բ անուն։ Ը հեթանո" ‖ 5 Բ աղթեսցես։ 7 Ը յերեքտասաներորդ։ Ա յիսներորդէ։ Բ չէք երկրորդ։ ԱԲ չէք նոյն, Ը ունի յոյնին համաձայն ἡ αὐτή ‖ 8 Բ չէք որ։ Ը իմանա ‖ 9 Բ եւ ի միասին։

---

1 ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ՝ "Եւ այսպէս ընթեռնուցաւ է հռովմայեցւոց ԲՂԹԻՆ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆ խը. առաջին ի մէնն յԱնբակումայ է բանն որ ասէ՝ Որ արդարն է ի հաւատոցն կեցցէ, երկրորդ ի մէնն Եսայեա որ ասէ՝ Անուն Աստուծոյ վասն ձեր հայհոյի ի մէջ հեթանոսաց, այսպէս եւ ամենայն թուղթքն մինչ ի կատարումն", Որոտ., թղ. 9ա։

շրթանց նոցա, որոց բերանք իւրեանց անիծիւք եւ դառնութեամբ լի են (ԺԳ, 1 եւ ԺԲ, 3)։

Ե, բ՝ յԵսայեայ՝ Երագ են ոտք նոցա հեղուլ զարիւն, բեկումն եւ թշուառութիւն ի ճանապարհս նոցա եւ զճանապարհս խաղաղութեան ոչ ծանեան (ԺԹ, 7)։

Զ, ա՝ յԱբրահամ՝ Հաւատաց Աբրահամ յԱստուած եւ համարեցաւ նմա յարդարութիւն (ԺԵ, 6)։

Է, գ՝ յերեսներորդէ առաջնորդէ Սաղմոսէն՝ Երանի որոց թողան անաւրէնութիւնք եւ որոց ծածկեցան մեղք իւրեանց, երանի առն որում ոչ համարեսցի տէր զմեղս նորա (ԼԱ, 1—2)։

Ը, բ՝ յԱբրահամ՝ Հայր ազգաց բազմաց եղի զքեզ (ԺԷ, 4)։

Թ, գ՝ յԱբրահամ՝ Այնպէս եղիցի զաւակ քո (ԺԵ, 5)։

Ժ, դ՝ ի քառասներորդէ երրորդէ Սաղմոսէն՝ Վասն քո մեռանիմք զաւր հանապազ, համարեցաք իբրեւ ոչխարք ի սպանումն (ԽԳ, 23)։

ԺԱ, դ՝ յԱբրահամ՝ Սահակաւ կոչեսցի քեզ զաւակ (ԻԱ, 12)։

ԺԲ, Ե՝ յԱբրահամ՝ Ի ժամանակի յայսմիկ եկից եւ եղիցի Սառայի որդի (ԺԸ, 10)։

ԺԳ, Զ՝ յԱբրահամ՝ Երէցն կրասերոյն ծառայեսցէ (ԻԵ, 23)։

ԺԴ, ա՝ ի Մաղաքեայ՝ ԶՅակովբ սիրեցի եւ զԵսաւ ատեցի (Ա, 2)։

ԺԵ, ա՝ յԵղից՝ Ողորմեցայց որում ողորմեցայցն եւ զթացայց յորս զթացայցն (ԼԳ, 19)։

ԺԶ, բ՝ յԵղից՝ Վասն այսորիկ իսկ զրդուեցի զքեզ, զի ի քեզ ցուցից զզաւրութիւն իմ եւ պատմեսցի անուն իմ ընդ ամենայն երկիր (Թ, 16)։

ԺԷ, ա՝ յՈվսէէ՝ Կոչեցից զոր ոչ ժողովուրդ իմ ժողովուրդ ինձ եւ զչսիրեցեալն սիրեցեալ եւ եղիցի ի տեղւոջ յորում ասացաւ նոցա թէ ոչ ժողովուրդ իմ դուք, անդ կոչեսցին նոքա որդիք Աստուծոյ կենդանւոյ (Բ, 23)։

ԺԸ, գ՝ յԵսայեայ՝ Թէ իցէ թիւ որդւոցն Իսրայէլի իբրեւ զաւազ ծովու, սակաւ ինչ մնացորդք մնասցեն, զի բան մի հակիրճ եւ համառաւտ արդարութեամբ, զբանն հակիրճ արասցէ տէր ի վերայ երկրի (Ժ, 22)։

3 Բ չէք ի լուս. բ.։ Ա միայեա (sic), Բ յեսայայ, Ը յեսայեա։ Բ երաք ‖ 4 Ը ոչ ծառնեանին կը կցէ "ոչ (է) երկիւղ Աստուծոյ առաջի աչաց նոցա„ ‖ 5 Ա գ փխնկ ա։ Ա Աբրաամ ‖ 7 Բ չէք ի լուս. գ.։ Ա յառաջնորդէ սղ.։ Ը չէք առաջնորդէ ‖ 8 Ա Համարի, Բ Համարեաց ի տէր, որ կ'ուղղուի ոչ համարեսցի ինչպէս ունի Ը ‖ 12 Բ երորդէ, Ը երկրորդէ ‖ 13 Ը որպէս զոչխար ‖ 14 Սահակաւ — ἐν Ἰσάακ ‖ 15 ԱԸ որդի Սարբայի ‖ 17 Բ չէք ի լուս. ա։ Բ ի Մաղաքիայ։ Բ զՅակոբ ‖ 18 Ը չէք յեղից։ Ը ողորմեցայց... զթացայց ‖ 20 Բ չէք իսկ, Ը վասն այնոր (sic) գրգռեցի ‖ 22 Ը յՈվսեայ։ Ա չէք իմ ‖ 23—24 Ը ի տեղւոջն... թէ դուք ոչ ժողովուրդ իմ... կենդանոյ ‖ 25 Ա յեսայայ, Բ յիսայայ, Ը յեսայեա։ Ը եթէ։ ԱԲ Իշի, Ը Իշի ‖ 26 Բ մնացեն ‖ 26—27 Բ զի բան մի հակիրճ արասցէ, չէք եւ համառաւտ — հակիրճ, Ա զի բան մի հակիրճ եւ համառաւտ, չէք արդարութեամբ — հակիրճ per homoioteleuton։ Ա-ին ընթերցուածք, զոր առինք բնագրի մէջ, կը համաձայնի յոյնին։

ԺԹ, գ՝ Յեսայեայ՝ Թէ ոչ տեառն զաւրութեանց թողեալ էր մեզ զաւակ, իբրեւ զՍոդոմ լինէաք եւ Գոմորայ նմանէաք (Ա, 9)։

Ի, ե՝ Յեսայեայ՝ Ահաւասիկ դնեմ ի Սիոն քար գայթակղութեան եւ վէմ գլորման եւ որ ի նա հաւատացէ, մի ամաչեսցէ (Ը, 14)։

ԻԱ, ա՝ Յեզեկիէլ եւ Յերկրորդ Աւրինաց նոյն՝ Որ արասցէ զոք զայն, կեցցէ ի նոսին (Ի, 11 եւ Դ, 1)։

ԻԲ, ա՝ Յերկրորդ Աւրինաց՝ Մի ասեր ի սրտի քում ով ելանիցէ յերկինս կամ ով իջանիցէ յանդունդս (Լ, 12)։

ԻԳ, բ՝ Յերկրորդ Աւրինաց՝ Մերձ է բանն ի բերան քո եւ ի սրտի քում (Լ, 14)։

ԻԴ, ա՝ Յովելեայ՝ Ամենայն որ կարդասցէ զանուն Տեառն կեցցէ (Բ, 22)։

ԻԵ, ա՝ ի Նաւումայ եւ Յեսայեայ (նոյն)՝ Իբրեւ զի գեղեցիկ են ոտք աւետարանչացն բարութեան (Ա, 15 եւ ԾԲ, 7)։

ԻԶ, զ՝ Եսայեայ՝ Տէր ո՞ հաւատաց լրոյ մերում (ԾԳ, 1)։

ԻԷ, ե՝ յութեւտասներորդ Սաղմոսէն՝ Ընդ ամենայն երկիր եկ բարբառ նոցա եւ ընդ ծագս տիեզերաց բանք նոցա (ԺԸ, 5)։

ԻԸ, գ՝ Յերկրորդ Աւրինաց՝ Ես նախանձեցուցից զձեզ ոչ ինչ ժողովրդեամբ եւ աղգաւ անմտաւ զկծեցուցից զձեզ (Բ, 21)։

ԻԹ, է՝ Յեսայեայ՝ Գտայ այնոցիկ որ զիս ոչ խնդրէին, յայտնի եղէ այնոցիկ որ զիս ոչ հարցանէին (ԿԵ, 1)։

Լ, ը՝ Յեսայեայ՝ Զաւրհանապազ ձգեցի զձեռն իմ առ ժողովուրդն անհաւան եւ հակառակող (ԿԵ, 2)։

ԼԱ, ա՝ Յերրորդ Թագաւորութենէն՝ Տէր, զմարգարէս քո կոտորեցին եւ զսեղանս քո կործանեցին, ես մնացի միայն եւ խնդրեն զանձն իմ (ԺԹ, 10)։

ԼԲ, բ՝ Յերրորդ Թագաւորութենէն՝ Թողի ես ինձ եւթն հազար այր, որ ոչ կրկնեցին ծունր Բահաղու (ԺԹ, 18)։

ԼԳ, Թ՝ Յեսայեայ՝ Եւ նոցա Աստուած հոգի յիմարութեան, աչս որովք ոչ տեսանիցեն եւ ականջս որովք ոչ լսիցեն մինչեւ ցայսաւր ժամանակի (Զ, 9)։

1 ԱԲ Յեսայայ, Ը Յեսայեա։ Ը ԵԹԷ։ Բ զմեզ զաւակ ‖ 2 ԱԲ Գոմորոյ ‖ 3 Բ իա փխնկ ի։ ԱԸ Յեսայա։ ԱԸ ի Սիոն։ Բ վէմ գլորման եւ քար գայթ. ‖ 4 Ը հաւատայ ի նա ‖ 5 Բ իբ փխնկ իա։ ԱԲ չէք զբ։ Ը զայս։ Որ արասցէ զբ զայս = πᾶς ὁ ποήσας αὐτὰ ἄνθρωπος. Բ կեցց (sic). Locus iste Levitici XVIII. 5 esse videtur, non Deuteronomii, Zacagni, էջ 552 ‖ 7 Բ իգ փխնկ իբ ‖ 9 Բ իդ փխնկ իգ։ Ը բան ‖ 10 Ը Յովելեա ‖ 11 Բ չունի թիւ ի Նաւումայ եւ Յեսայեայ վկայութեան կողքին, Ա ինի տակ բ փխնկ ա։ Բ Յեսայայ, Ը Յեսայեա։ 22 եւ յոյնը չունին "նոյն", զոր կ'առնում բնագրին մէջ, տես էջ 110, տող 5 ‖ 13 Ա Յեսայա, Բ Յեսայայ, Ը Յեսայեայ ‖ 14 Ա ի յութուժերորդ, Բ ի յութուտասներորդ, Ը ի ԺԵրորդ ԸԵրորդ ‖ 15 ԱԸ ի ծագս ‖ 16 Ը ժողովրդով ‖ 18—19 Ը զիսն . . . զինէն ոչ հարցանէին ‖ 20 Ը Միսայայ (sic), Բ Յեսայայ, Ը Յեսայեա ‖ 21 Ը հակառակող ‖ 22 Բ յերրորդ։ Ը թագաւորութիւն, Ա թգր. ‖ 23 Բ միայն մնացի։ Ը չէք ես ‖ 24 Ա թգրու.։ ԱԸ ինձ ասէ եւթն (Ը՝ է) ռ այր ‖ 26 Ը Յեսայեա։

ՂԸ, զ՝ Ի վաթսներորդ ութերորդ Սաղմոսէն՝ Եղեցին սեղանք նոցա յորոգայթ եւ յորս եւ Ի գայթակղութիւն եւ Ի հատուցումն նոցին, խաւարեսցին աչք նոցա եւ մի տեսցեն եւ զթիկունս նոցա հանապազ կորացո (ԿԸ, 23)։

ՂԵ, ժ՝ յԵսայեայ՝ Եկեսցէ Ի Սիոնէ փրկիչ եւ դարձուսցէ զամբարշտութիւնս Յակովբայ եւ այս նոցա որ յինէն ուխտ յորժամ բարձից Ի նոցանէ զմեղս նոցա (ԾԹ, 20)։

ՂԶ, ժա՝ ՅԵսայեայ՝ Ո՞վ զիտաց զմիտս տեառն կամ՝ ո՞վ եղեւ նմա խրատուու, ո՞ եւ նմա փոխ եւ հատուցանիցի նմա (Խ, 13)։

ՂԷ, ա՝ յԱռակաց՝ Խորհեցարուք զբարիս առաջի ամենայն մարդկան (Գ, 4)։

ՂԸ, գ՝ յԵրկրորդ Աւրինաց՝ Իմ են վրէժխնդրութիւնք եւ ես հատուցից ասէ տէր (ԼԲ, 35)։

ՂԹ, բ՝ յԱռակաց՝ Եթէ քաղցեալ իցէ թշնամին քո՝ հաց տուր նմա եւ եթէ ծարաւի՝ ջուր տուր նմա, զայս արարեալ կայծակունս հրոյ կուտեսցես Ի վերայ գլխոյ նորա (ԻԵ, 21)։

Ի, գ՝ յԵղից՝ Մի շնար, մի սպանաներ, մի գողանար, մի սուտ վկայեր, մի ցանկանար (Ի, 24)։

ԻԱ, ա՝ Ի Ղեւտացւոց՝ Սիրեսցես զընկեր քո իբրեւ զանձն քո (ԺԹ, 18)։

ԻԲ, ժբ՝ յԵսայեայ՝ Կենդանի եմ ես ասէ տէր, զի ինձ կրկնեսցի ամենայն ծունր եւ խոստովան լիցի ամենայն լեզու Աստուծոյ (ԽԵ, 23)։

ԻԳ, է՝ Ի վաթսներորդ ութերորդ Սաղմոսէն՝ Նախատինք նախատուչաց քոց անկան Ի վերայ իմ (ԿԸ, 10)։

ԻԴ, ա՝ յԵրկրորդ Թագաւորութենէն եւ յեւթներորդ տասներորդ Սաղմոսէն նոյն՝ Զոհացայց զքէն Ի հեթանոսս եւ անուան քում՝ սաղմոս ասացից (ԻԲ, 50 եւ ԺԷ, 50)։

ԻԵ, ե՝ յԵրկրորդ Աւրինաց՝ Ուրախ եղերուք հեթանոսք ընդ ժողովրդեան նորա (ԼԲ, 43)։

ԻԶ, ը՝ Ի հարիւրորդէ տասներորդէ վեցերորդէ Սաղմոսէն՝ Աւրհնեցէք զտէր ամենայն ազգք եւ գովեցէք զնա ամենայն ժողովուրդք (ՃԺԶ, 1)։

ԻԷ, ժգ՝ յԵսայեայ՝ Եղեցի արմատն Յեսսեայ եւ որ կանգնելոցն է Իշխան հեթանոսաց, Ի նա հեթանոսք յուսացին (ԺԱ, 10)։

ԻԸ, ժդ՝ յԵսայեայ՝ Յեսցեն որոց ոչ պատմեցաւ զնմանէ եւ որք ոչ լուան Ի միտ առցեն (ԾԲ, 13)։

2 Բ չիք եւ յորս։ Բ եւ խաւարեսցին ‖ 3 Ա կորացոյ ‖ 4 Բ չիք ժ։ ԱԲ յԵսայայ, Ը յԵսայեա։ ԳԳ Ի Սիոնէ։ Բ զամպարշտութիւնս նոցա փխկ Յակովբայ, Ը զամբարշտութիւնսն Յակոբա ‖ 6 Ա յԵսայայ, Բ յԵսայ"յ, Ը Յեսայեա։ Բ խարատու փխնկ խրատուու ‖ 7 Ա Հատուցանիցէ ‖ 8 ԱԲ առաջի տեառն եւ մարդկան ‖ 11 Բ քաղթեալ է (sic), Ա է, Ը իցէ ‖ 11—12 Ը ծարաւ իցէ ‖ 12 Բ Ի վերա ‖ 13 Ը ցանկար ‖ 15 Բ չիք Ի լուս. ա՝ խաի տակ։ Ա զնկեր ‖ 16 ԱԸ յԵսայեա, Բ յԵսայայ ‖ 20 Ա յեւթներորդ սաղմ., Բ յեւթնուտասն սաղմոսէն ‖ 21 Բ սաղմոսացից ‖ 22 Ա լերուք ‖ 24 Ը Ի ՃՁորդ ԺԵրորդ ՁԵրորդ սաղմոսէն ‖ 25 Բ չիք per homoioteleuton ազինք եւ գովեցեք զնա ամենայն։ Ը ժողովուրդ ‖ 26 Բ յԵսայայ, Ը յԵսայեա։ Ը Յեսսեա։ Բ կանգնելոց ‖ 28 Բ յԵսայայ, Ը յԵսայեա։ Բ պատմեսցես փխնկ պատմեցաւ։

Ի կոնթացւոց առաջին թղթին վկայութիւնք ԺԷ, (ԺԸ)՝

ա՝ ԺԵ՝ յԵսայեայ՝ Կորուսցից զիմաստութիւն իմաստնոց եւ զխորհուրդս խորհրդականաց արհամարհեցից (Թ. 14)։

բ, ա՝ յԱռաջին Թագաւորութենէն եւ յԵրեմիայէ նոյն՝ Որ պարծին ի տէր պարծեսցի (Բ, 10 եւ Թ, 24)։

գ, ա՝ այլուստ՝ Զոր ակն ոչ եւտես եւ ունկն ոչ լուաւ եւ ի սիրտ մարդոյ ոչ անկաւ, զոր պատրաստեաց Աստուած սիրելեաց իւրոց։

դ, ԺԳ՝ յԵսայեայ՝ Ո՞վ գիտաց զմիտս տեառն թէ եւ խրատոու լիցի նմա (Խ, 13)։

ե, ա՝ ի Յովբայ՝ Որ ըմբռնէ զիմաստունս ի խորագիտութեան իւրեանց (Ե, 13)։

զ, Թ՝ յԻնն ներորդ երրորդ Սաղմոսէն՝ Տէր ճանաչէ զխորհուրդս իմաստնոց, զի են ընդունայն։

է, զ՝ յԵրկրորդ Աւրինաց՝ Բարձէք զչարն ի միջոյ ձերմէ (ԻԲ, 21 եւ 24)։

ը, է՝ յԱրաքաածոյ՝ Նզիցին երկոքին ի մարմին մի (Բ, 24)։

թ, է՝ յԵրկրորդ Աւրինաց՝ Ոչ կապեսցես զցռուկ եզին կալոուոյ (ԻԵ, 4)։

ժ, դ՝ յԵլից՝ Նստաւ ժողովուրդն յուտել եւ յըմպել եւ յարեան ի խաղալ (ԼԲ, 6)։

ժա, Ժ՝ ի քսաներորդ երրորդ Սաղմոսէն՝ Տեառն է երկիր լրեւ իւրով (ԺԳ, 1)։

ժբ, ա՝ ի Մատթէի աւետարանէն՝ Տէր Յիսուս ի զիշերին յորում մատնէր առ հաց, գոհացաւ, երեկ եւ ասէ. Այս է մարմին իմ որ վասն ձեր, զայս արարէք յիմ յիշատակ. նոյնպէս եւ զբաժակն յետ ընթրեացն առ եւ ասէ. Այս բաժակ է նոր ուխտ իմով արեամբ, զայս արարէք քանիցս անգամ թէ ըմպիցէք յիմ յիշատակ. զի քանիցս անգամ թէ ուտիցէք զհացս զայս եւ զբաժակս ըմպիցէք, զմահն տեառն պատմեցէք մինչեւ եկեսցէ նա (ԻԶ, 26)։

ժգ, ԺԷ՝ յԵսայեայ՝ Յաւտար լեզուս եւ ի շրթունս աւտարոտիս խաւսեցայց ընդ ժողովրդեանս ընդ այսմիկ, սակայն եւ այնպէս ոչ լուիցեն ինձ ասէ տէր (ԻԸ, 11)։

ժդ, ա՝ ի լակոնացի եւ ի հին առասպելէ՝ Կերիցուք եւ արբեցուք, քանզի վաղիւ մեռանիմք։

ժե, ա՝ Մենանդրի երգագրի թելադրութիւն՝ Ապականեն զբարս քաղցուն բանք չարք։

ժզ, ը՝ յԱրաքաածոյ՝ Նզիւ մարդն առաջին Ադամ ի շունչ կենդանի (Բ, 7)։

1 Բ չէք առաջին, Ը յառաջնում, ԱԸ թխթին ‖ 2 Բ յԵսայայ, Ը յԵսայեա։ Բ խորհուրդ ‖ 3 Բ արհամարհ. ‖ 4 Ա թգրու. ‖ 6 Ա այլուստ, յոյնը տես վերը, էջ 34։ Ը էտես ‖ 7 Բ չէք զոր. Ը չէք իւրոց ‖ 8 Բ չէք տեառն, թէ եւ = ὅς. Բ խրատու։ Ը լինիցի ‖ 9 Ա ի Յոբայ։ Ը զիմաստունն ‖ 10 ԱԲԸ ի յինաներորդ։ ԱԲ մարդկան փխնկ իմաստնոց, նոյնպէս Cod. Regio-Alex. τῶν ἀνθρώπων ‖ 14 Ը կալուուս ‖ 15 ԲԸ ուտել եւ ըմպել ‖ 16 Ա ունի ա փխնկ ԺԺ ի տակ։ Բ երորրորդ (sic) փխնկ երրորդ ‖ 17 Բ արբոյ աւետարանէն ‖ 18 22 Ներու մէջ "որ վասն ձերոյ" էն եաքը կը պակասի բայը, յոյնը ունի διδόμενον, in vulgato textu graeco est κλώμενον, Z., էջ 557, ծանօթ. 3։ Ը առ իմն յիշատակի ‖ 19 ԱԲ չէք է, յոյնը τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ αἵματί μου ‖ 20 ԱԲ չունին per homoioteleuton ըմպիցէք — անգամ թէ ‖ 22 Բ յԵսայայ, Ը չէք յԵսայեայ ‖ 24 Բ ի զակոնացի, Ը զակոնացի եւ հին առասպելէ։ ԱԲ չէք եւ ... քանզի, տես էջ 110 ‖ 26 Ա երագագրի, Բ երագագիր, Ը երգագրի, տես էջ 110 ‖ 27 Ը կեն. փխնկ. կենդանի։

ԺԷ, բ՝ յՈվսէէ՝ Ընկալաւ մահ ի յաղթութիւն, ուր է մահ յաղթութիւն քո, ուր է դժոխք խայթոց քո (ԺԳ, 14)։

Առ նոսին յերկրորդ թղթին վկայութիւնք ժա, (ԺԱ)՝

ա, ԺԸ՝ յԵսայեայ՝ Ի խաւարէ լոյս ծագեայց (Թ, 2)։

բ, ժա՝ ի հարիւրորդ տասներորդ հինգերորդ Սաղմոսէն՝ Հաւատացի վասն որոյ եւ խաւսեցայ (ՃԺԵ, 10)։

գ, ԺԹ՝ յԵսայեայ՝ Ի ժամանակի ընդունելութեան լուայ քեզ եւ յաւուր փրկութեան աւգնեցի քեզ (ԽԹ, 8)։

դ, ա՝ յԵրեմիայէ՝ Բնակեցայց ի նոսա եւ գնացից ի նոսա եւ եղէց նոցա Աստուած եւ նոքա եղիցին իմ ժողովուրդ (Ղեւտ., ԻԶ, 12)։

ե, ի՝ յԵսայեայ՝ Ելէք ի միջոյ նոցա եւ մեկնեցարուք ասէ տէր եւ ի պիղծս մի մերձենայք եւ ես ընկալայց զձեզ եւ եղէց ձեզ ի հայր եւ դուք եղիջիք ինձ յուսաներս եւ ի դստերս ասէ տէր ամենակալ (ԾԲ, 11)։

զ, է՝ յԵլից՝ Որ բաղումն առ ոչ առաւելաւ եւ որ սակաւն՝ ոչ նուազեցաւ (ԺԶ, 18)։

է, գ՝ յԱռակաց՝ Խորհեցարուք զբարիս մի միայն առաջի տեառն, այլ եւ առաջի մարդկան (Գ, 4)։

ը, դ՝ յԱռակաց՝ Զտուրս զուարթառատս սիրէ Աստուած (ԻԲ, 8)։

թ, ԺԲ՝ ի հարիւրորդ տասներորդ առաջներորդ Սաղմոսէն՝ Սփռեայց եւ ետ աղքատաց, արդարութիւն նորա մնայ յաւիտեանս յաւիտենից (ՃԺԱ, 9)։

ժ, բ՝ յԱռաջին Թագաւորութենէն եւ յԵրեմիայէ նոյն՝ Որ պարծին ի տէր պարծեսցի (Բ, 10 եւ Թ, 24)։

ԺԱ, ը՝ յԵրկրորդ Աւբինաց՝ Ի բերանոյ երկուց եւ երից վկայից հաստատեսցի ամենայն բան (ԺԹ, 15)։

Ի գաղատացւոց թղթին վկայութիւնք ժա, (ԺԱ)՝

1 Ա յեսայեայ փխնկ յՈվսէ, Ը յՈվսեա։ Բ ընկալաւ։ Ը մահու յաղթութիւն ‖ 2 Ա չիք է ‖ 3 Ա երկրորդ, Բ բ, ԱԸ թխթին ‖ 4 Ա Մխայեայ, Բ յեսայայ, Ը յեսայեա։ Բ ի խաւէ (sic). Videtur Euthalius loqui de Esaiae loco cap. IX. 2 φῶς λάμψει ἐφ' ὑμᾶς, Z., էջ 558, ծանօթ. 3 ‖ 5 Ը վասն որոյ խաւսեցա ‖ 7 Բ յեսայայ, Ը յեսայեա։ Ա ասէ լուայ։ Բ լուա ‖ 9 Nescio cur Euthalius hunc locum Ieremiae adscribat; nam illa quidem verba, *ero illorum Deus et ipsi erunt mihi populus* apud eundem non semel occurrunt; sed antecedentia, quibus potissimum nititur Apostolus, apud Ieremiam me legisse nom memini; habentur tamen Levit. XXVI, Z., էջ 559, ծանօթ. 1 ‖ 11 Բ յեսայայ, ԱԸ յեսայեա ‖ 12 Ը եւ ես եղէց։ Բ հայր ‖ 14 Ա զբաղումն։ Ը նուազեցաց ‖ 18 Ը զտուիչս զուարթս առատս։ Ա տէր փխնկ Աստուած ‖ 19 Ը անանկաց փխնկ աղքատաց ‖ 20 Ը մնա յաւիտ" ‖ 21 Ը ունի այստեղ ա փխնկ բ՝ ժ ի տակ, սխալ է տակայն ա, քանի որ միեւնոյն վկայութիւնը յառաջ կը բերուի արդէն անգամ մը Ա. Կորնթ. թղթոյն բովանդակութեան մէջ իբրեւ ՚Ի. վկայութիւն, տես էջ 121, յոյնն ունի ուղիղ ἡ αὐτὴ β'. Ը որ պարծիցին ‖ 23 Ա յերկուց եւ յերից ‖ 25 ԱԸ թխթին։

ՠ, Թ՝ յԱբրահամ՝ Հաւատաց Աբրահամ յԱստուած եւ համարեցաւ նմա յարդարութիւն (ԺԵ, 6)։

Բ, Ժ՝ յԱբրահամ՝ Աւրհնեսցին ի քեզ ամենայն ազգք (ԺԲ, 3)։

Գ, Թ՝ յԵրկրորդ Աւրինաց՝ Անիծեալ որ ոչ կացցէ յամենայն գրեալս ի գիրս աւրինացն առնել զնոսա (ԻԼ, 26)։

Դ, Բ՝ յԱմբակումայ՝ Արդարն ի հաւատոց կեցցէ (Բ, 4)։

Ե, Բ՝ յԵզեկիէլէ եւ յԵրկրորդ Աւրինաց նոյն՝ Որ արասցէ զնոսա, կեցցէ ի նոսին (Ի, 11 եւ Դ, 1)։

Զ, Ժ՝ յԵրկրորդ Աւրինաց՝ Անիծեալ ամենայն որ կախեալ կացցէ զփայտէ (ԻԱ, 23)։

Է, Ժա՝ յԱբրահամու՝ Երկու որդիք էին մի յաղախնոյն եւ մի յազատէն (ԺԶ, 15)։

Ը, իա՝ յԵսայեայ՝ Ուրախ լեր ամուլ որ ոչ ծնանէիր, զոչեա եւ աղաղակեա որ ոչդ երկնէիր, զի բազում են որդիք սկնդկիդ առաւել քան զարամբոյն (ԾԴ, 1)։

Թ, Ժբ՝ յԱբրահամ՝ Ի բաց հան զաղախինդ եւ զորդի դորա, զի մի ժառանգեսցէ որդի աղախնոյն ընդ որդւոյն ազատի (ԻԱ, 10)։

Ժ, բ՝ ի Ղեւտացւոց՝ Սիրեսցես զընկեր քո իբրեւ զանձն քո (ԺԹ, 18)։

Ժա, ա՝ այլուստ՝ Ոչ թլփատութիւն ինչ է եւ ոչ անթլփատութիւն, այլ նոր արարածս։

Ցնփեսացւոց թղթին վկայութիւնք զ, զ՝

ա, իբ՝ յԵսայեայ՝ Խաղաղութիւն ձեզ հեռաւորաց եւ խաղաղութիւն մերձաւորաց (ԾԼ, 19)։

Բ, Ժգ՝ ի վաթսներորդ եւթներորդ Սաղմոսէն՝ Նշ ի բարձունս. զերեաց զգերութիւն եւ եւ պարգեւս մարդկան (ԿԼ, 19)։

1 Ա Աբրամ ‖ 3 Բ աւրհնեսցեն։ Ա ազգ ‖ 4 Բ յերկորդ։ Ը ի գրեալսն։ Ա չիք ի գիրս ‖ 5 ԱԲ զամենայն փխնկ զնոսա, ինչպէս ունի Ը = αὐτά. ‖ 6 22 ունին ա փխնկ բ՝ դի տակ, ա սակայն սխալ է քանի որ նոյն վկայութիւնը իբրեւ ա. վկայութիւն յիշուած է Հռովմ. Թղթոյն բովանդակութեան մէջ, տես վերը, էջ 117, յոյնը ունի արդէն Ἀμβακοὺμ προφήτου β'. Ը յԱմբակումա ‖ 7 22 դարձեալ ունին ա փխնկ բ՝ ելի տակ, ա սակայն ուղիղ չէ, քանի որ միւոնոյն վկայութիւնը Հռովմ. Թղթոյն բովանդակութեան մէջ յառաջ կը բերուի անգամ մը արդէն իբրեւ իա. վկայութիւն, տես վերը, էջ 119, յոյնն ալ ունի ἡ αὐτὴ β' ‖ 9 Ա կացցէ ‖ 10 Ա Աբրամու։ Բ աղախնոյն։ Ը յազատ" ‖ 12 Բ յեսայայ, ԱԸ յեսայեայ։ Ա որ ոչ երկ. ‖ 13 ԱԸ զարամբոյն ‖ 14 Ա դորայ ‖ 15 Ը որդւոյդ ‖ 16 22 ունին ա փխնկ բ՝ ժի տակ, բ է սակայն ուղիղը, քանի որ իբրեւ խա. վկայութիւն արդէն յառաջ բերուած է խօսքը Հռովմ. Թղթոյն բովանդակութեան մէջ, էջ 120, յոյնն ալ Λευϊτικοῦ β' ‖ 17 Ա Այլուստ = Μωϋσέως ἀποκρύφου. ‖ 18 Ա արարած ‖ 19 ԱԸ թխթին։ Ը կը սկսի այստեղ եւ կը շարունակէ իւրաքանչիւր թղթի վկայութիւններուն համագումարը ցոյց տուող սեւագիր թիւերու կողքին դնելով նոյն թիւերը եւ կարմրագիր, զորոնք համարելով սկզբնական կ'առնում բնագրին մէջ ու որոնց հետեւելով նախորդ վկայութիւններու համագումարը ներկայացնող սեւագիր թիւերուն ալ կը կցեմ կարմրագիր նոյն թիւերը ‖ 20 Ա Միսայայ (sic), Բ յեսայայ, Ը յեսայեա ‖ 22 Ը ելեալ։

գ, ԺԳ՝ Ի ՀՈՐԻՐՈՐԴ ՍԱՂՄՈՍԷՆ՝ Բարկանայք եւ մի մեղանչէք (Դ, 5)։

դ, ա՝ այլուստ՝ Արի որ ՆԵՋԵՍՈՒ եւ կանգնեաց ի մեռելոց եւ լուսաւոր լիցի քեզ Քրիստոս։

ե, ԺԴ՝ ՅԱՐԱՐԱԾՈՅ՝ Վասն այսորիկ թողցէ այր զհայր եւ զմայր իւր եւ երթիցէ զհետ կնոջ իւրոյ եւ եղիցին երկոքին ի մարմին մի (Բ, 24)։

զ, ԺԱ՝ ՅԵՐԿՐՈՐԴ ԱՒՐԻՆԱՑ՝ Պատուեա զհայր քո եւ զմայր, զի քեզ բարի լիցի եւ երկայնակեաց լիցիս ի վերայ երկրի։

Իսկ ի փիլիպեցւոց եւ ի կողոսացւոց եւ ի Թեսաղոնիկեցւոց յառաջնումն եւ յերկրորդումն ոչ ուստեք յիշատակեաց բան ինչ զուրուք Պաւղոս առաքեալ։

Հեբրայեցւոց ԹՂԹին վկայութիւնք Լ, ՀԱ՝

ա, ԺԵ՝ ՅԵՐԿՐՈՐԴ ՍԱՂՄՈՍԷՆ՝ Որդի իմ ես դու եւ ես այսաւր ծնայ զքեզ (Բ, 7)։

բ, Բ՝ ՅԵՐԿՐՈՐԴ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵՆԷՆ՝ Ես եղէց նմա ի հայր եւ նա եղիցի ինձ յորդի (Ի, 14)։

գ, ԺԲ՝ ՅԵՐԿՐՈՐԴ ԱՒՐԻՆԱՑ՝ Երկիր պագցեն նմա ամենայն հրեշտակք Աստուծոյ (ԼԲ, 43)։

դ, ԺԶ՝ Ի ՀԱՐԻՒՐՈՐԴ ԵՐՐՈՐԴ ՍԱՂՄՈՍԷՆ՝ Ո արար զհրեշտակս իւր հոգիս եւ զպաշտաւնեայս իւր ի բոց հրոյ (ՃԳ, 4)։

ե, ԺԷ՝ Ի ՔԱՌԱՍՆԵՐՈՐԴ ՀՈՐԻՐՈՐԴ ՍԱՂՄՈՍԷՆ՝ Աթոռ քո Աստուած յաւիտեանս յաւիտենից, գաւազան ուղղութեան գաւազան արքայութեան քոյ. սիրեցեր զարդարութիւն եւ ատեցեր զանիրաւութիւն, վասն այսորիկ աւծ զքեզ Աստուած Աստուած քո իւղով ուրախութեամբ առաւել քան զընկերս քո (ՂԴ, 7)։

զ, ԺԸ՝ Ի ՀԱՐԻՒՐՈՐԴ ԱՌԱՋՆԵՐՈՐԴ ՍԱՂՄՈՍԷՆ՝ Եւ դու տէր ի սկզբանէ զերկիր հաստատեցեր եւ գործք ձեռաց քոց երկինք են, նոքա կորնչին եւ դու կաս մնաս. ամենեքեան իբրեւ զձոյն մաշեսցին եւ իբրեւ զվերարկու դալարեսցես զնոսա եւ դալարեսցին, դու նոյն ինքն ես եւ ամք քո ոչ պակասեսցին (ՃԱ, 26)։

է, ԺԹ՝ Ի ՀԱՐԻՒՐՈՐԴ ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՍԱՂՄՈՍԷՆ՝ Նիստ ընդ աջմէ իմմէ մինչեւ եդիցից զթշնամիս քո պատուանդան ոտից քոց (ՃԹ, 1)։

ը, Ի՝ ՅՈՒԹԵՐՈՐԴ ՍԱՂՄՈՍԷՆ՝ Զինչ է մարդ թէ յիշեսցես զնա կամ որդի մարդոյ թէ այց արասցես նմա, փոքր մի խոնարհ արարեր զնա քան զհրեշտակս քո, փառաւք եւ պատուով պսակեցեր զնա, զամենայն ինչ հնազանդ արարեր ի ներքոյ ոտից նորա (Ը, 5)։

2 Ա այլուստ = ἐν ἀποκρύφῳ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου ‖ 5 Բ երկոքին ի մա (այսպէս համառօտուած է խօսքը), Ը երկոքեան ‖ 7 Բ եղիցի... լիցիս եւ ի վերայ երկրի ‖ 8 Ա չիք իսկ։ Ը ի փիլիպեցւոց թխթին։ Բ յառաջնումն յառաջնում (sic) ‖ 9 Բ ուստէք։ Բ չիք բան։ Բ զուրոք ‖ 10 ԱԸ թխթին ‖ 11 Բ ծնա ‖ 13 Բ որդի ‖ 16 Ը որ ‖ 18 Բ ի քառասունեարորդ ‖ 19 ԱԸ քո ‖ 20 ԱԸ զանաւրէնութիւն ‖ 21 ԱԸ ուրախութեան, հմմտէ վերը, էջ 85 ‖ 22 Ա ԺԶ փխնկ ԺԸ ‖ 23 Բ բայց դու փխնկ եւ դու։ Ը կաս եւ մնաս յաւիտեան. յոյնը διαμένεις ‖ 24 Բ մաշեսցեն։ Ա վերարկու։ Ը եւ իբրեւ զվերարկու դալարեսցես զնոսա իբրեւ զհանդերձս եւ դալարեսցին ‖ 25 Բ պակասցին ‖ 26 Ա Ժ փխնկ ԺԹ ‖ 28 ԲԸ ի յուԹերորդ։ Ա յիշես դու զնա... դու նմա, փոքր ինչ։

ԺԹ, իսկ՝ ի քսաներորդ առաջնորդ Սաղմոսէն՝ Պատմեցից զանուն քո եղբարց իմոց, ի մէջ եկեղեցեաց աւրհնեցից զքեզ (ԻԱ, 23)։

Ժ, իգ՝ յԵսայեայ՝ Ես եղէց յուսացեալ ի նա (ԺԲ, 2)։

ԺԱ, իդ՝ յԵսայեայ՝ Ահաւասիկ ես եւ մանկունք իմ, զոր ետ ինձ Աստուած (Ը, 18)։

ԺԲ, ԺԳ՝ յԵրկրորդ Աւրինաց եւ յիններորդ չորրորդ Սաղմոսէն նոյն՝ Այսաւր եթէ ձայնի նորա լուիցէք, մի խստացուցանէք զսիրտս ձեր իբրեւ ի դառնութեան ըստ աւուրն փորձութեան յանապատին, ուր փորձեցին զիս հարքն ձեր, քննեցին զիս եւ տեսին զգործս իմ զքառասուն ամ, վասն որոյ տաղտկացայ ազգաւն այնուիկ եւ ասացի թէ միշտ մոլորեալ են սրտիւք, եւ նոքա ոչ ծանեան զճանապարհս իմ, որպէս երդուայ ի բարկութեան իմում թէ մտցեն ի հանգիստս իմ (ՂԴ, 8)։

ԺԳ, ԺԴ՝ յԱբարածոյ՝ Եւ հանդերձ Աստուած յաւուրն երեքներորդի յամենայն գործոց իւրոց (Բ, 2)։

ԺԴ, իբ՝ ի հարիւրորդ ինների Սաղմոսէն՝ Երդուաւ տէր եւ ոչ եւս զղջացի, դու ես քահանայ յաւիտեան ըստ կարգին Մելքիսեդեկի (ՃԹ, 4)։

ԺԵ, ԺԶ՝ յԱբարածոյ՝ Այս աւրհնելով աւրհնեցից զքեզ եւ բազմացուցանելով բազմացուցից զքեզ (ԻԲ, 16)։

ԺԷ, Ը՝ յԵլից՝ Զգոյշ լեր, ասէ, արասցես զամենայն ըստ աւրինակին որ ցուցաւ քեզ ի լերինն (ԻԵ, 40)։

ԺԸ, Բ՝ յԵրեմիայէ՝ Ահաւասիկ աւուրք եկեսցեն ասէ տէր, եւ կատարեցից ի վերայ տանն Իսրայէլի եւ ի վերայ տանն Յուդայ ուխտ նոր, ոչ ըստ ուխտին զոր արարի ընդ հարս նոցա յաւուր յորում առի ի ձեռն հանել զնոսա յԵգիպտոսէ եւ զի նոքա ոչ կացին յուխտին իմում եւ ես անփոյթ արարի զնոցանէ ասէ տէր. զի այս է ուխտն իմ զոր եղից ընդ տանն Իսրայէլի յետ աւուրցն այնոցիկ ասէ տէր. տաց զաւրէնս իմ ի միտս նոցա եւ ի սիրտս նոցա գրեցից զնոսա եւ եղէց նոցա Աստուած եւ նոքա եղիցին իմ ժողովուրդ եւ ոչ եւս ուսուցանիցեն իւրաքանչիւր զքաղաքակից իւր եւ իւրաքանչիւր զեղբայր իւր եւ ասիցեն թէ ծանիր զտէր, զի ամենեքեան ծանիցեն զիս ի փոքրկանց մինչեւ ցմեծամեծս նոցա, զի քաւիչ եղէց անաւրէնութեանց նոցա եւ զմեղս նոցա եւ զանաւրէնութիւնս նոցա այլ ոչ եւս յիշեցից (ԼԱ, 31)։

1 ԱՌ ի քսաներորդէ առաջնորդէ։ Ը առաջներորդ։ Բ ի մէջ եղբարց ‖ 3 Բ ժա փխնկ ժ ‖ 3—4 Ա Մխայեայ, Բ յեսայայ, Ը յեսայեա ‖ 6 Ը լսիցէք ‖ 8 Ա չիք վասն որոյ։ Բ չիք աւրինաց — ուր։ ԺԲ կարմրագրէն կը սկսի անկանոն թուարկում մը Ա ի լուսանց քին վրայ այսպէս՝ ԺԲ, ԺԳ, ԺԴ, ԻԲ, ԺԵ, ԺԶ, Ը, ԺԷ. Բ, ԺԸ, Է, ԺԹ, ԻԳ, ԺԹ, ԺԳ, Ի, ԺԵ, ԻԱ, Ա, ԻԲ, ԺԶ, ԻԳ, Ե, ԻԴ, ԺԶ, ԻԵ, ԺԵ, ԻԶ, Ա, ԻԷ, ԺԸ, ԻԸ, ԺԹ, ԻԹ, ԻԴ, Ղ չիք ‖ 17 Բ աւրինակի նոր ցուցաւ քեզ ի լերինս ‖ 19 Բ ի վերա տան ‖ 20 ԱՌ ԻՇԼ, Ը ԻՇԼ։ ԱՌ չիք ի վերայ (տանն Յուդայ)։ Ը զոր ուխտեցի փխնկ արարի, Z. διεθέμην, in Cryptoferratensi ἐποίησα ‖ 21 Ը հարսն նոցա։ Բ առ ի ձեռն։ Ը յերկրէն Եգիպտացւոց = ἐκ γῆς Αἰγύπτου ‖ 22 Բ չիք իմում։ Ը տէր ամենակալ։ ԱՌ այլ այս է ‖ 24 Բ եղիցեն։ Ը ինձ ի ժողովուրդ ‖ 25 զքաղաքակից = τὸν πλησίον ‖ 26 Բ փոքրկանց ‖ 27 Ը ի մեծամեծս ‖ 28 Ը չիք նոցա։ Բ այլ։

ԺԸ, Է՝ յՆղէց՝ Այս է արիւն կտակին զոր պատուիրեաց ձեզ Աստուած (ԻԴ, 8)։

ԺԹ, Իգ՝ յԵրեմներորդ Իններորդ Սաղմոսէն՝ Զզոհս եւ զպատարագս ոչ կամեցար, բայց մարմին հատուցեալ ինձ, ընդ ողջակէզս եւ ընդ վասն մեղացն ոչ հաճեցար, յայնժամ ասացի թէ ահաւասիկ եկի. ի ճառս գրոց գրեալ է վասն իմ առնել զկամս քո Աստուած (ԻԹ, 7)։

Ի, Ժգ՝ յԵրկրորդ Աւրինաց՝ Իմ են վրէժինդրութիւնք եւ ես հատուցից ասէ տէր (ԼԲ, 35)։

Իա, Ժե՝ յԵրկրորդ Աւրինաց՝ Զի դատեսցի տէր զժողովուրդ իւր (ԼԲ, 36)։

ԻԲ, Գ՝ յԱմբակումայ՝ Փոքր միւս եւս զի մինչ որ գալոցն իցէ եկեսցէ եւ ոչ յապաւեսցէ, զի արդարն ի հաւատոց կեցցէ եւ եթէ յերկմիտս ոք իցէ ոչ հաճեսցի ընդ նա անձն իմ (Բ, 3)։

Իգ, Ժզ՝ յԱբաբածոյ՝ Սահակաւ կոչեսցի քեզ զաւակ (ԻԱ, 12)։

ԻԴ, Է՝ յԱռակայ՝ Որդեակ մի լքանիր ի խրատու տեառն եւ մի վհատիցիս յանդիմանեալ ի նմանէ, զի զոր սիրէ տէր խրատէ, տանջէ զամենայն որդի զոր ընդունի (Գ, 11)։

ԻԵ, Ժզ՝ յԵրկրորդ Աւրինաց՝ Մի ոք արմատ դառնութեան ի վեր երեւեալ նեղեցէ եւ նովաւ բազումք պղծիցին (ԻԹ, 18)։

Իզ, Ը՝ յՆղէց՝ Զահի հարեալ եմ եւ դղեամ (ԺԹ, 1)։

ԻԷ, ա՝ յԱնգէէ՝ Դարձեալ միւսանգամ շարժեցից ոչ միայն զերկիր, այլ եւ զերկինս (Բ, 7)։

ԻԸ, Ժէ՝ յԵրկրորդ Աւրինաց՝ Աստուած մեր հուր ծախիչ է (Դ, 24)։

ԻԹ, Ժը՝ յԵրկրորդ Աւրինաց. Ոչ թողից զքեզ եւ ոչ ընդ վայր հարից (ԼԱ, 6 եւ 8)։

Ն, Իդ՝ ի Հարիւրորդ տասներորդ եւթներորդ[1] *Սաղմոսէն՝ Տէր է իմ աւգնական եւ ես ոչ երկիւղցի, զի՞ արասցէ ինձ մարդ* (ՃԺԷ, 6)։

2 Ը յերեսներորդէ իններորդէ ‖ 3 ԱՒ չէք բայց ‖ 4 Ը ճառս։ Ի ճառս = ἐν κεφαλίδι ‖ 6 Բ չէք ասէ տէր ‖ 8 Ը գատի ‖ 9 22 ունին ա փխնկ գ՝ իրի տակ. ա տակայն յայտնապէս սխալ է, քանի որ այստեղ իրապէս երրորդ անգամ է որ վկայութեան կը բերուի Ամբակումայ, տես Հռովմ. Թղթոյն բովանդակութեան մէջ ա. վկայութիւն, էջ 117 եւ Գաղատ. Թղթոյն բովանդակութեան մէջ գ. վկայութիւն, էջ 123։ Ցոյնն ալ ունի գ՝. Ը Ամբակումա ‖ 10 Բ երկմիտս ‖ 13 Բ ունի ժդ, ժե, ժզ մինչեւ ի փխնկ իդ, իե, իզ — լ։ Բ յորդեակաց փխնկ յԱռակաց։ Ը որդեակ իմ ‖ 14 Բ չէք զի ‖ 15 Ա նեղեցի ‖ 17 ԱԲ յԵրկրորդ Աւրինաց փխնկ յեղէց ‖ 18 Ը յԱնգէէ մարգարէէ ‖ 20 Բ Աւրինացն։ Բ չէք հուր։

---

[1] ԲԱՌԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ՝ Այս եօթներորդ անգամ է որ վկայութեանց համառօտ եւ ընդարձակ բովանդակութիւններուն մէջ կը հանդիպինք այս ձեւ տարօրինակ թուարկումի՝ "ի Հարիւրորդ տասներորդ ութներորդ Սաղմոսէն", էջ 111, տող 3 եւ էջ 122, տող 19. "ի Հարիւրորդ տասներորդ հինգերորդ Սաղմոսէն", անդ եւ էջ 122, տող 5. "ի Հարիւրորդէ տասներորդէ եւ-ութներորդէ Սաղմոսէն" կամ "ի Հարիւրորդ տասներորդ եւ-ութներորդ Սաղմոսէն", էջ 112, տող 5 եւ "ի Հարիւրորդէ տասներորդէ վեցերորդէ Սաղմոսէն", էջ 120, տող 24։ Ինչպէս կը տեսնուի տասներորդ ութներորդ, տասներորդ հինգերորդ, տասներորդ եւ-ութներորդ՝ նոյնաձեւ կը կիրարկուին թէ համառօտ եւ թէ ընդարձակ բովանդակութիւններուն

Առ Տիմոթէոս յառաջնում թղթին վկայութիւնք բ, բ՝
ա, ԺԹ՝ յՆերկրորդ Աւրինաց՝ Մի կապեսցես զցռուկ եղին կալուցոյ (ԻԵ, 4)։
բ, բ՝ ի Մատթէի աւետարանէն՝ Արժանի է մշակն վարձու իւրոյ (Ժ, 10)։
Առ նոյն յերկրորդ թղթին վկայութիւն ա, ա՝
ա, ա՝ ի Թուոց՝ Ծանեալ ասէր զիւրան (ԺԶ, 5)։
Առ Տիտոս ի թղթին վկայութիւն ա, ա՝
ա, ա՝ Եպիմենիդոսի կրետացւոյ հարցկի ըղձութիւն՝ Կրետացիք հանապազաստուք, չարաձ՛ձիք, դատարկապորք։
Առ Փիլիմոն ի թղթին ոչ ուտեք յիշատակէ բան ինչ զուրուք Պաւղոս առաքեալ։
Սիանգամայն վկայութիւնք ճիէ, ճիէ։
Եւ կրկնաբանեցան յայլ եւ յայլ թուղթս որ ի ներքոյ դրոշմեալ վկայութիւնքս, զորոց եւ զմիաբանութիւն[1] կանոնացն եղի առընթեր միմեանց.
Ի հռովմայեցւոց թղթին զ՝ յԱրարածոց ա, ի գաղատացւոց թղթին ա՝ յԱրարածոց թ։

1 Բ Տիմովթէոս, Ը Տիմոթէոս։ Ա յառաջնումն։ Բ ա. թղթին, ԱԸ թխթին ‖ 2 Ա ի փինկ ԺԹ։ Ա ոչ փինկ մի։ Ը կալուս ‖ 3 Ը սրբոյ աւետարանէ ‖ 4 Բ բ. թղթին, ԱԸ թխթին ‖ 6 ԱԸ ի թխթին։ Ը վկայութիւնք ա, ա ‖ 7 Ա յեպեմինդոսէ... հարցկէ, Բ յեպիմինիդոսէ... հարցկէ ‖ 9 ԱԸ ի թխթին։ Բ ուտէք։ Ա չիք բան ‖ 10 Բ չիք միանգամայն — ճիէ, Ը կը կրկնէ ճիէ, ճիէ ‖ 11 կրկնաբանեցան = ἐδιεσσολογήθησαν. Դ յայլ եւ այլ։ ԱԸ թուխթս, Բ (= Եղմ. Թ. 1925 2., Մուրատ, Ցայտն. Ցովհ., էջ ցկե) թուխաս։ Բ չիք որ։ Բ ի ներքոս։ Ա վկայութիւնս, Դ վկայութիւնք։ Որ ի ներքոյ դրոշմեալ վկայութիւնքս = αἱ ὑποτεταγμέναι ‖ 12 Բ զորոյ։ Միաբանութիւն = συμφωνία ‖ 13 Դ յԱրարածոց բ փինկ ա։

մէջ, մինչդեռ ընդարձակ բովանդակութեան գ-ոնէրդդ վէրէրդդը համառօտին մէջ կը ներկայանայ "ի հարիւրորդէ եւ է վէրգ-ոնէրդդէ Սաղմոսէ" սովորական ձեւի տակ, էջ 110, տող 3, որուն հարազատութեան մասին կը կասկածիմ լրջօրէն։ Շեշտելու է մանաւորապէս որ անսովոր այս ձեւը կը գործածուի կանոնաւորաբար միշտ հ-ըէ-ըդդ թուականին կից, մինչդեռ առանձին սովորական ձեւն է որ կը տիրէ՝ "յե-ՌՆԷ-գ-ոնէրդդ Սաղմոսէն", էջ 109, տող 4 եւ էջ 120, տող 20. "յ-ՌՆԷ-գ-ոնէրդդէ Սաղմոսէն", էջ 109, տող 6 եւ էջ 119, տող 14։ Անհաւանական է ենթադրել Հրի հետ պարզապէս թէ "թերեւս զԹուանշանս ժէ, ժբ, ժգ երորդ, նիւթապէս բառ կարգի առաւելով" (Բ, էջ 849) է որ յառաջ կու գայ խնդրական այս ձեւը, մենք կը միտինք կարծել առաւելապէս թէ գասական հայերէնի յատկութիւններէն մին է թուարկումի արտակարգ այս ձեւը, որուն կիրարկութիւնը սակայն վերապահուած կը թուի սովորաբար հ-ըէ-ը (հ-ըէ-ըդդ) եւ հ-ը-ը (հ-ը-ըէ-ըդդ) թուանշաններու կողքին. առ այժմ հմմտէ միայն "որդիք Քարիբ՝ հարիւր գ-ոն է- էրէ-", Ն է մ, Ի, 24 եւ "որդիք Երամ՝ հազար գ-ոն է- է-ՌՆ", անդ, 42։ Կ'արժէ մանրամասն ուսումնասիրել այս հարցը։

[1] ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ՝ "Իսկ որ ասէ էրէն-բան-ՌՆ-ն եւ դ-բան-ՌՆ-ն. լծ. այսպէս իմա, պարզ [ի] էրէն-բ-ան-ՌՆ-ն է առ վասն մի բանին յայլ եւ յայլ թուղթսն կրկնելոյն, իսկ դ-բան-ՌՆ-ն է վասն այլ եւ այլ թղթոցն զմի բանն յիշատակելոյն եւ ընթերցիր այսպէս զոր ի հ-ովմ-այեց-ոց ՐՆՌԻՆ ի վէրէրդդ համարին նախակարգեալ է եւ եդեալ եւ է յ-ը-ը-ծ-ոյ գ-ոնէրդդ վկայութիւն, զնոյն ի գ-ալ-գ-ոց ՐՆՌԻՆ գ-ոջին համարին կրկնաբանեալ է եւ եդեալ եւ է յ-ը-ը-ծ-ոյն ինէրդդ վկայութիւն, նմանապէս եւ այլքն", Որոտ., թղ. 9ա։

Ի հռովմայեցւոց թղթին ժա՝ յԱբարածոց դ, յերբայեցւոց թղթին իզ՝ յԱբարածոց ժզ։

Ի կորնթացւոց առաջին թղթին ը՝ յԱբարածոց է, յեփեսացւոց թղթին ե՝ յԱբարածոց ժզ։

Ի հռովմայեցւոց թղթին խա՝ ի Ղեւտացւոց ա, ի գաղատացւոց թղթին ծ՝ ի Ղեւտացւոց բ։

Ի հռովմայեցւոց թղթին ղբ՝ յԵրկրորդ Աւրինաց դ, յերբայեցւոց թղթին ի՝ յԵրկրորդ Աւրինաց ժդ։

Ի կորնթացւոց առաջին թղթին թ՝ յԵրկրորդ Աւրինաց է, ի Տիմոթեայ առաջին թղթին ա՝ յԵրկրորդ Աւրինաց ժթ։

Ի կորնթացւոց առաջին թղթին ր՝ յԱռաջին Թագաւորութենէն ա, ի կորնթացւոց երկրորդ թղթին ժ՝ յԱռաջին Թագաւորութենէն բ։

Ի հռովմայեցւոց թղթին լհ՝ յԱռակաց ա, ի կորնթացւոց երկրորդ թղթին է՝ յԱռակաց դ։

Ի հռովմայեցւոց թղթին լզ՝ յՆաայեայ ժա, ի կորնթացւոց առաջին թղթին ղ՝ յՆաայեայ ժզ։

Ի հռովմայեցւոց թղթին խա՝ յԵզեկիելէ ա, ի գաղատացւոց թղթին ե՝ յԵզեկիելէ բ։

Ի հռովմայեցւոց թղթին ա՝ յԱմբակումայ ա, ի գաղատացւոց թղթին ղ՝ յԱմբակումայ բ, յերբայեցւոց թղթին իբ՝ յԱմբակումայ դ։ — Տունք յ[1]։

1 Γενέσεως α՛ ուղղելի ԺԸ՝ ‖ 1—2 ժա՝ի տեղ յոյնն ունի սխալ դ՝ = ը, ուղղելի ια՛ = ժա, նոյնպէս իզ՝ի փոխարէն սխալ κζ՛ = իզ, զոր ուղղելու է κγ՛ = իգ, ինչպէս նաեւ ժզ՝ի տեղ ο՛ = գ, զոր սրբագրելու է ιζ՛ = ժզ ‖ 3 22 ի յեփեսացւոց ‖ 4 Դ գժ փխնկ ժգ։ Γενέσεως ζ՛ ուղղելի ιγ՛ = ժգ ‖ 5 22 եւ յոյնը ունին ի ղեւտացւոց ա, զոր սակայն կ՚ուզեմ ի ղեւտացւոց բ ‖ 7 Ա լԺ փխնկ լը։ լը՝ի փոխանակ յոյնը ունի սխալ κ՛ = ի, զոր ուղղելու է λη՛ = լը, նոյնպէս ի՝ի տեղ սխալ՝ θ՛ = թ, զոր փոխարինելու է κ՛ով = ի ‖ 9 Բ ի Տիմովթեայ, Ը ի Տիմոթեայ ‖ 10 Դ թժ փխնկ ժթ. յոյնը ժթ՝ի տեղ ունի սխալ ζ՛ = է, զոր հայուն ուղիղ ընթերցուածին համաձայն ուղղելու է ιθ՛ = ժթ ‖ 11 Դ ի կորնթացւոց ա, ղ, ի յառաջին թագաւորութենէ ա ‖ 12 Բ չիք երկրորդ 22 եւ յոյնը ունին յԱռաջին թագաւորութենէն ա, զոր ուղղեցի բ։ Բ ի բ. կորնթացւոցն ի ‖ 13 լի՝ի փոխարէն յոյնն ունի սխալ λα՛ = լա, ուղղելի λζ՛ = լի, զարձեալ յԱռակաց դ՝ի տեղ ունի α՛ = ա, որ ուղղելի է γ՛ = գ ‖ 14 Դ ամ փխնկ ժա։ Դ գժ փխնկ ժգ։ Բ ի ա կորնթացւոցն դ ‖ 16 22 եւ յոյնը ունին յԵզեկիէլէ ա, զոր ուղղեցի բ ‖ 18 22 եւ յոյնը բ եւ գ՝ի տեղ ունին ա եւ ա, զորոնք ուղղեցի։ Ա տունք գճ, ԲԸ յ, Դ չիք։

Դիտել կու տամ թէ "Կրկնաբանեցան" հատուածին մէջ 22ներբը կը ներկայացընեն անենշան զանազան համառօտագրութիւններ, զորոնք աւելորդ համարեցայ յիշատակել մի առ մի. այսպէս օրինակի համար ԱԴ տողին մէջ տեղ շահելու դիտումով անտարակոյս չեն գրեր յաճախակի "թղթին" բառը՝ "ի գաղատացւոց ա՝ յԱբարածոց թ։ Ի Հռովմայեցւոց ժա՝ յԱբարածոց դ" եւ այլն, կարծես ձայնակցելով յոյն բնագրին, որ ունի միշտ ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας α՛, Γενέσεως α՛. ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ια՛. Γενέσεως ο՛ եւ այլն։

---

[1] ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ՝ "Տ--Ն։ յ. Համարեա զբոմանդակ (համառօտ եւ ընդարձակ) վկայութեանցդ երբակի գրոշմեալքն, այսինքն զկարմիրն եւ զսեաւն, որ է մծդ (ուրեմն խբ + խբ + ժէ + ժէ + ժա +

ԱՅՍ ԻՆՉ Է Ի ԳԻՐՍ ՊԱՒՂՈՍԻ ԹՈՒՂԹՔ ԶՈՐԵՔՋԱՍԱՆՔ

Ա. Առ Հռովմայեցիս։
Բ. Առ կորնթացիս առաջին։
Գ. Առ Նոսին երկրորդն։
Դ. Առ գաղատացիս։ 5
Ե. Առ եփեսացիս։
Զ. Առ փիլիպեցիս։
Է. Առ կողոսացիս։
Ը. Առ Թեսաղոնիկեցիս առաջին։
Թ. Առ Նոսին երկրորդն։ 10
Ժ. Առ Եբրայեցիս։
ԺԱ. Առ Տիմոթէոս առաջին։
ԺԲ. Առ Նոյն երկրորդն։
ԺԳ. Առ Տիտոս։
ԺԴ. Առ Փիլիմոն։ 15

Ա, Բ, Գ եւ այլն թուարկումը Բ միայն ունի անեղծ, Ա ունի մինչեւ Գ, իսկ ԴԸ եւ Բ (= Եղմ. Թ. 1925 Ձ., Մոսքուա, Ցայտն. Ցովհ., էջ ՅԿԵ) չունին։ Ընթերցողաց համառօտագրութիւնները զանց կ'առնեմ յիշատակել մի առ մի։ 1 Բ Պաւղոսի առաքելոյ։ ԱԸ թուխթք, Բ թուխտք ‖ 2 Դ Հռոմաեցիս, Ա Հռոմայեցիս, Բ Հռոմայեցիսն ‖ 4 Ա չիք երկրորդն ‖ 10 Ա չիք երկրորդն ‖ 12 Բ Տիմովթէաս, Ը Տիմաւթէաս, Ա Նոսին փինակ Նոյն ‖ 15 Բ Փիղիմոնն, ԴԸ Փիլիմոնն։

ժա + ժա + ժա + զ + զ + լ + լ + բ + բ + ա + ա + ա = մծգ) եւ զկրկնաբանութեանց թիւդ, որ է խզ (կ'ակնարկուի կրկնաբանութեանց կարմիր ու սեւ քառասուն եւ վեց թիւերը) եւ լինի յ (254 [մծգ] + 46 [խզ] = 300 [յ])։ զարձեալ թուի ոմանց թէ զկրկնաբանութեանց միայն զայն թիւն ասէ որ է կարմրով գրոշմեալն, զերկրորդն ի վերայ առաջնոյն յարբարգելով գտանի այսչափ, բայց առաջինն է իսկապէս, զի յետին համարգ իգ թիւ ուելնու (այսպէս 254ին վրայ յաւելլով կրկնաբանութեանց կարմրագիր 23 թիւերը կ'ունենանք միայն 277, որով 300ին հասնելու համար կը մնայ բաց գեռ 23 = = իգ)։ Բայց զբովանդակ համարս ասանց առաքելոյս, որ է ՐՂԼԶ, որպէս զէութիւն այժմ կարասցես զիսել։ համարեա ղՂբ՝ հաշ՝ր է՝ ՅՆ հ՝ր՝ է՝ էրէ՝՝՝՝ ԵՕՆ զԼԹիւ բովանդակացն չորեքտասան թղթոցն (հմմտէ էջ 107—108, ծանօթ. 5) եւ ի վերայ ած ղՂԵՅ հ՝ր՝ է՝ ղվ՝ՐՈ՝՝՝՝ պ՝՝՝ՆՆ (հմմտէ էջ 108, ծանօթ. 2) եւ զայս ՀՅ[ա], որ այժմ ասացեալքն (հմմտէ էջ 128, տող 18) (եւ) զՀԷ թիւն (թէ) ուստի գրեցան թուղթքն (հմմտէ էջ 114, տ. 9) եւ ՀԷՆ թէ յոր գիմաց գրեցան (հմմտէ էջ 115, տ. 13) եւ զՊՀՆ թուղթան որ այժմ թուէ (հմմտէ էջ 129) եւ այսպէս ապա գտցես զբովանդակ համարս թուոցն (ուրեմն 4937 + 660 + 300 + 12 + 13 + 14 = 5936 = ՐՂԼԶ), զի այսպէս գասեցաւ առաջնորդէն մերմէ։ Եւ եթէ գտցեն այլ ուրեք համարս բաց ասացելոցս, իմա՛ մտաւոր, զի են ի նոցանէ որ մի անգամ թուեալ են յայս թիւս եւ են որ օտար եւ անօգուտ են յայսմ համարոյ։ Որոտ., թղ. 9բ։ — ՐՂԼԶ, ինչպէս վերն արդէն շեշտեցինք, էջ 108, սխալ համագումարի մասին տրուած հեռաբերբերական երկրորդ այս մեկնաբանութեամբ, ուր հեռաւելով իր "առաջնորդ"ին կը փորձէ Որոտնեցին "Բ"ի գոյութիւնն ապահովելու

ՀԱՄԱՒՐԷՆ ԳԼԽՈՑՆ ԳԻՐ

ըստ իւրաքանչիւր թղթոցն առաքելոյ եւ են ի նոցանէ որ եւ մասնաւոր ներքնաբաժին ունին կարմրադեղով։

Պաւղոսի թղթերու եւթաղեան գլխակարգութիւններու իւրաքանչիւրին սկիզբը գետեղուած մասնական "գիրք"երը, ինչպէս վերը նշանակեցինք (էջ 38—39), չկան զարմանալիօրէն Հայ թարգմանութեան մէջ։ Եւ սակայն, որ, ինչպէս այլուր ծանօթագրեցինք (էջ 89, ծանօթ. 1), յոյն բնագրին հետ կատարեալ համաձայնութիւն գոյացընելու համար հայ հին բնագրին ընթերցուածները քմահաճ փոփոխութիւններու յանգգնած է ենթարկել յաճախ, յոյն բնագրին յատուկ մասնական "գիրք"երն ալ փութացած է ներմուծել համառօտակի ու երբեմն շփոթ հայ գլխակարգութիւններու իւրաքանչիւրին սկիզբը, բարերախտաբար յատկանշական այնպիսի հայերէնով, զոր ապացոյցներու պէտք չունինք իբրեւ լամբրոնեան հատատեալ։ "Համաւրէն գլխոցն գիրքն անտեսելով Լամբրոնացին (= Ե), "Գլուխք Հռովմ. թղթոյն" խորագրին կը կցէ անմիջապէս էլ-ի+ ՐԷՐ... այ-ոյ, թղ. 126, որ լրացուելու է անատարակոյս ՈՒՆ ՀՈՐՈՆ ԲԱՐՔՈՒԹԻՒՆ։ Ա. Կորն. թղթոյն գլուխներու ստորաբաժանումներու մասին (հմմտէ Zacagni, էջ 591) կը լռէ զարմանալիօրէն Ե, թղ. ?, մինչ Բ. Կորն. գլուխներու խորագրին տակ կը գետեղէ էլ-ի+ այ-ոյ ՐԷՐԻ ՈՒՆԻ ՀՈՐՈՆ ԲԱՐՔՈՒԹԻՒՆ, թղ. 181, որ խառնուելու է յոյնին սա ծանօթութեան ἔκθεσις κεφαλαίων καθολικῶν τῆς πρὸς Κορινθίους β' ἐπιστολῆς, ἐχόντων τινῶν, καὶ μερικὰς ὑποδιαιρέσεις τὰς διὰ τοῦ κινναβάρεως (Z., էջ 613)։ Որովհետեւ οὐκ ἔχει ἡ πρὸς Γαλάτας ἐπιστολὴ ὑποδιαιρέσεις κεφαλαίων (Z., էջ 625), Լամբրոնացին կը լռէ, թղ. 198ա։ Նոյնպէս որովհետեւ չունին մասնաւոր ստորաբաժանումներ Եփես. եւ Փիլիպպ. թղթոց գլուխները (տես Z., էջ 638, 643), կը լռէ հետեւաբար դարձեալ Լամբրոնացին, թղ. 209 եւ 219։ Կող., ինչպէս նաեւ Բ. Թեսաղ. եւ Եբր. թղթոց իւրաքանչիւր գլուխներուն Ե կը կցէ էլ-ի+ այ-ոյրէ ՐԷՐոյ, թղ. 227 եւ 242, զոր ամբողջացընելու է անատարակոյս դարձեալ ՈՒՆ ՀՈՐՈՆ ԲԱՐՔՈՒԹԻՒՆ յաւելուածով = ἐχόντων τινῶν καὶ μερικὰς ὑποδιαιρέσεις (Z., էջ 659, 664 եւ 671)։ Ա. Թեսաղ. թղթոյն գլուխները ստորաբաժանում չունին, Լամբրոնացին սակայն փոխանակ այստեղ ալ լռելու կը դնէ ստորաբաժանումները շեշտելու համար իր գործածած սովորական էլ-ի+ այ-ոյրէ ՐԷՐոյ ծանօթութիւնը, թղ. 234։ Ա. Տիմ. թղթոյն գլխակարգութեան կը յարէ Ե էլ-ի+ այ-ոյրէ ՐԷՐոյ ՈՒՆ ՀՈՐՈՆ ԲԱՐՔՈՒԹԻՒՆ, թղ. 271, յոյնը ընդարձակ ըստ Բ. Կորն. գլխոյն "գիրքին (տես Z., էջ 688)։ Հետեւելով յոյն բնագրին, գրած եմ վերը սխալմամբ Թէ Բ. Տիմ. թղթոյն գլուխները ստորաբաժանում չունին (էջ 41), կը նկատուի սակայն հարազատ ստորաբաժանում մը հայ թարգմանութեան մէջ, հետեւաբար իրաւունք ունի Ե երբ կը գրէ դարձեալ էլ-ի+ այ-ոյրէ ՐԷՐոյ ՈՒՆ ՀՈ[Ր]Ո[Ն] ԲԱՐՔՈՒԹԻՒՆ, թղ. 380։ Տիտ. եւ Փիլիմ. թղթոց գլուխները չունին ստորաբաժանումներ (Z., էջ 704 եւ 707), իրաւացի չէ հետեւաբար Լամբրոնացւոյ գրածը էլ-ի+ այ-ոյ ՐԷՐոյ (Տիտոսի) ՈՒՆ ՀՈՐՈՆ ԲԱՐՔՈՒԹԻՒՆ կամ էլ-ի+ այ-ոյրէ ՐԷՐոյ (Փիլիմ.)։

1 Պատահաբար կը յիշէ Սարգիսեան թէ Տ իբր խորագիր կը դնէ "Համաւրէն գլխոցն գիր ըստ իւրաքանչիւր թղթոցն առաքելոյ", Ցուցակ, Ա, էջ 71 ‖ 2 ԱԸ թղթոցն, Դ թղթոյն։ ԸԲ Պաւղոսի առաքելոյ։ Դ մասնաւորք որ ներքնաբաժին ‖ 3 Բ չիք ունին։

համար կամայական ընտրանքով յատուկ բերել միայն որոշ տուներու համագումարներ ու մեացած միւս համագումարներն հոչակել "օտար եւ անօգուտ", կը վերջանայ Եւթաղի պաւղոսեան թղթերուն նախակարգուած կապմածին որոնեան Մեկնութիւնը։

ԴԼՈՒԽՔ ՀՌՈՎՄԱՑԵՑԻՈՑ ԹՂԹՈՑՆ

Աւետարանական վարդապետութիւն վասն առ արտաքինան շնորհայն Քրիստոսի եւ որ ընդ շնորհաւքս են[1] *եւ վասն յուսոյն եւ հոգեւոր առաքինութեան։*

Ա. Արդ նախ յետ սկզբանն վասն դատաստանաց հեթանոսաց, որք ոչ պահեցին զբնականան։ 5

Բ. Վասն դատաստանաց Իսրայէլի, որ ոչ պահեաց զաւրինականան։

Գ. Վասն առաւելութեանն Իսրայէլի, որ եհաս աւետեացն։

Դ. Վասն շնորհացն, որով միայն արդարանան մարդիկ, եւ ոչ ըստ ազգի ընտրութեան, այլ ըստ Աստուծոյ պարգեւացն հաստատակապատիւք ըստ աւրինակին Աբրահամու։

Ե. Վասն հանդերձեալ յուսոյն։ 10

Զ. Վասն ընծայութեան առ ի մերոյ փրկութենէ եղելոյ մարդոյն Յիսուսի Քրիստոսի փոխանակ անկելոյն ի սկզբանէ երկրածնին Ադամայ։

Է. Վասն պարտական[2] *հաւատովք զործոցն բարութեան։*

1 Ա թխթոյն պաւղոսի, ԴԾCHQ թղթոյն պաւղոսի, Ը թխթին պօղոսի, ԲE թղթին այսպէս եւ Գ ըստ Սարգիսեանի (Ցուցակ, էջ 16), մինչ Զ օհրատպեան ունի թղթոյն, այսպէս թղթոյն եւ ԲՏABP (= եղմ. թ. 1925 Զ., Մուրատ, Ցայտն. Ցովհ., էջ ՑԿԵ) ‖ 2 Բ վարդայպետութիւն։ Դ չիք առ։ Ե չիք առ ‖ 3 Ե ընդ նոր շնորհաւս են, P շնորհաւքն։ Ե առաքինութեանցն, P առաքինութեանն։ Առաքինութիւն = πολιτεία ‖ 4 ԱԸ յետ ի սկզբանն։ P յետ նախասկզբանն։ ԴԵ դատաստանացն ‖ 5 բնականք = φυσικά ‖ 6 ԱԵ իշխ, որք ոչ պահեցին։ Աւրինականք = νομικά ‖ 8 եւ ոչ — ընտրութեան = οὐ κατὰ γένος διακεχριμένως ‖ 9 Ե պարգեւաց։ Հաստատակապատիւք = ἰσοτίμως ‖ 10 հանդերձեալ = ἀποκειμένη ‖ 11 ընծայութիւն = εἰσαγωγή։ ԱԴ առ ի մերոյ փրկութենէ, միւսներքն առ ի մերոյ փրկութեան, յոյնքն πρὸς σωτηρίαν ἡμῶν. ԱԸ մարդկութեանն ‖ 12 Ա անգելոյն։ Դ անկանելոյն, Ե անգանելոյն ի սկզբանն։ Բ երկրածին, Ե երկրածինն = τοῦ γηγενοῦς, ԵԸ Ադամա ‖ 13 ԱԸ հաւատով։

---

[1] ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ Քերականօրէն անկանոն ու տրամաբանօրէն անընմբռնելի այս հատուածին հանդէպ յոյն նախաբնագիրն ունի կանոնաւոր ու գիւրըմբռնելի՝ εὐαγγελικὴ διδασκαλία περί τε τῶν ἔξω χάριτος Χριστοῦ καὶ τῶν ἐν χάριτι. Հայ հատուածին մէջ այս իմաստին հեռաւոր մէկ նմանութիւնը գտնէ ընդ աղօտ նշմարել կարենալու, ինչպէս նաեւ երկու նախադասութիւններու մէջ քերականական ներդաշնակութիւն գոյացընելու համար պէտք է կը կարծեմ անտեսել վերջը եւ այսպէս ձեւել նախադասութիւնը՝ "աւետարանական վարդապետութիւն — արդարոյն շնորհայն (= — արդարոյն ոչ արտաքոյ են շնորհայն) Քրիստոսի եւ ոչ ընդ շնորհաւքս են". հարազատագոյն թարգմանութիւնը պէտք էր եղած ըլլալ բնականաբար "աւետարանական վարդապետութիւն վասն այնոցիկ որ արտաքոյ են շնորհացն Քրիստոսի եւ վասն որոց ընդ շնորհաւքս են".

[2] ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ Ինչպէս հոս, նոյնպէս ստորեւ իսկապէս խանգարիչ դեր կը կատարէ պարտոյն թէ առաջին նախադասութեան մէջ իր գրաւած անտեղեալ դիրքովը եւ թէ երկու նախադասութիւններու մէջ իր կատարած սարկական պաշտօնովը. յոյնը ունի περὶ τῆς ὀφειλομένης ἐπὶ τῇ πίστει πράξεως ἀγαθῆς եւ περὶ τῆς ὀφειλομένης ἀγάπης Χριστῷ, որոնց առաջնորդութեամբ մութ ու անորոշ հայ նախադասութիւնները պարզաբանելու է "վասն թէ պարտ եւ պատշաճ է գործոց բարեաց պատկառ կալ հաւատովք" եւ "վասն սիրոյն զոր պարտիմք Քրիստոսի" կամ նման հայաձեւ գարձուածներով։

Ը. Երկրորդութիւն վասն շնորհաւքն կենաց։

Թ. Վասն յաւրինաց անտի դատապարտութեան յաղագս մեղաց։

Ժ. Վասն մարդկութեան բնութեան կարեաց անհնարին լինելոյ առ ի միաբանութիւն աւրինացն։

5 ԺԱ. Վասն մերկանալոյ ի բնականն կարեաց միաբանութեամբ ընդ հոգւոյն։

ԺԲ. Երկրորդութիւն վասն հանդերձելոյց փառացն սրբոց։

ԺԳ. Վասն պարտական առ ի մէջ սիրոյն Քրիստոսի։

ԺԴ. Վասն անկանելոյն Իսրայէլի տարագիր լինելոյ[1] եւ կոչման ճշմարտին որ ընտրեցաւ ի հեթանոսաց։

10 ԺԵ. Թէ ըստ ապստամբութեանն եղեւ տարագրութիւնն առ ի յանգիտութիւնն կործանելոյ եւ ոչ պատշաճելոյ նոցա ըստ քարոզութեանն։

ԺԶ. Վասն կիսին որով եղին նոքա, որպէս զի յերկրորդումն անդրէն մտանել ջանայցեն առ նախանձու մեծարելոյ հեթանոսաց եւ կարգելոյ ընդ հաւատացելոյն Իսրայէլի։

15 ԺԷ. ՀԱ. Իսրատ վասն առաքինութեան որ առ Աստուած եւ առ մարդիկ։ ՃԲ. Յորս ընդ միմեանս միաբանութիւնն է։ ՃԳ. Վասն Աստուծոյ պաշտամանն։ ՃԴ. Վասն առ հակա-

1 Դ երրորդութիւն։ Ա շնորհաւք կենացն, Դ շնորհացն կենաց ‖ 2 Բ յագդս փինկ յաղագս ‖ 3 ԱԴԸ կարեացն։ Ե անհնար։ Դ առ ի միաբանութիւնն ‖ 4 Ե աւրինաց։ Վասն մարդկութեան բնութեան կարեաց = περὶ ἐν ἀνθρωπίνῃ φύσει παθῶν, ուրեմն է մարդ. բնութեան։ Միաբանութիւն = συμφωνία ‖ 5 ԲԳԵ ի բնական։ Միաբանութիւն = συνάφεια ‖ 6 Ա յերկրորդութիւն (sic), Դ հանդերձելս, Գ հանդերձեալ ‖ 7 Ը՛սիրոյ ‖ 8 ԱԴ անկանելոյ, Ե անգանելոյն։ Դ լինելս։ Ե որ ընդրեցուն ‖ 10 ԲԳ զի փինկ թէ, այսպէս ԱԴԵԸ։ Դ առ ի յանգիտութեան ‖ 11 Ը պատշաճելոյ ‖ 12 Ա կեսին, վասն կիսին = περὶ τοῦ σχοποῦ. Դեն յերկրորդումն։ Ա անդ էն։ Անդրէն մտանել = ἐπανελθεῖν ‖ 13 Ը մեծարելս։ Ը կարգելոյց։ ԲԳ ըստ։ Դ հաւատացն, միւսներքն հաաա

ռակորդան անոխակալ լինելոյ։ Ե. Վասն իշխանաց հնազանդ լինելոյ։ Զ. Վասն զգաստութեան եւ հեզութեան։ Է. Վասն ի կերակուրս եւ յաւուրս անկոխ միտս ունելոյ։

ԺԸ. Վասն նմանող Քրիստոսի անոխակալութեանն լինելոյ։

ԺԹ. Վասն իւրոյ սպասաւորութեանն որ յարեւելս եւ յարեւմուտս։ — Տունք լէ։

ԳԼՈՒԽՔ ԱՌ ԿՈՐՆԹԱՑԻՍ ԱՌԱՋԻՆ ԹՂԹՈՅՆ

Զբաղում եւ զպէսպէս յանցուածոց կորնթացւոցն ունի թուղթս զուղղութիւն։

Ա. ա. Յետ սկզբանն վասն չլինելոյ յերկուս միտս ընդ միմեանս ի փառասիրութենէ մարդկեղէն իմաստութեան։ բ. Յորում վասն ասուածեղէն իմաստութեան։ գ. Վասն սպասաւորաց։ դ. Վասն չդատելոյ գվարդապետս։ Ե. Վասն չհպարտանալոյ։

Բ. Վասն պոռնկաց եւ պոռնկութեան եւ այնոցիկ որ նոցունց հաղորդիցին։

Գ. ա. Վասն չկարաւատելոյ արդարոց արտաքին դատաւորաց[1] եւ այն զի եւ առաջի եւս անհաւատից։ բ. Յորում եւ վասն չպոռնկելոյ։

1 Ը լինելս։ Անոխակալ լինել = ἀνεξικακία. Գ եւ Բ ագր. ՟ա, նոյնպէս Z. ծ՛, իսկ Դե՝ ԻԱ փխնկ Ե։ Գ եւ Բ ագր. Ե, նոյնպէս Z. ե՛, իսկ Դե՝ ԻԲ փխնկ զ ‖ 2 ԱԸ հնազանդութեան փխնկ հեզութեան։ Գ եւ Բ ագր. Ը, նոյնպէս Z. ծ՛, իսկ Դե՝ ԻԳ փխնկ է։ Անկոխ = ἄμαχος. Ը ունելս ‖ 3 ԺԸի տեղ Դե՝ ունին բնականաբար ԻԴ։ ԲԳ նմանաւղ ‖ 4 ԺԹի տեղ Դե ունին ԻԵ։ Դ վասն սիրոյ փխնկ իւրոյ։ Դ սպասաւորութեան։ ԱԲԸ միայն ունին տունք լէ = στίχοι λζ՛. Ը կը յարէ սա յիշատակարանը "կատարեցաւ ցանկ առաքելական մատեանիս ի փառս Քրիստոսի, ձեռամբ յոգնամեղ գրչի Գրի, յօրէնեալ ե- լաչե- լ ե-նա-ւ՝, թղ. 102բ[2]։

1 Ա յսպէս Գ եւ Վ յոյնին համաձայն, ԲԴABF գլուխք առաջին թղթոյն կորնթացւոց (Գ կորնբթացիոց), ԸԹԺԾՄՊՏCDEHP գլուխք առաջնոյ (Թ առաջնու) թղթոյն կորնթացւոց (Թ կորընթացիոց), Ա գլուխք կորնթացւոց առաջին թղթոյն ‖ 2 ԲԳ եւ Բ ագր. կորնթացւոց։ ԱԸ թուխթս։ Ուղղութիւն = διόρθωσις ‖ 3 Ա ի տակ ունին կարմրագիր ա ԱԲԳ (որ սակայն չէ տպագրուած) ԸԹ, իսկ միայն սեւագիր Ա ունի Դ, որ չի ճանչնար ատորաբաժանում։ ԱԸԹ ի սկզբանն, ԲԳ ի սկզբանցն, Դ սկզբանն, Թ չլինելս, Ա չէք չլինելոյ։ ԲԳ յերկմիտս փխնկ յերկուս միտս։ Լինել յերկուս միտս = διχονοεῖν ‖ 4 Բ իմաստութեանն, Դ իմաստութեամբ։ Թ գ, Z. α՛, նոյնպէս Բ ագր. = (էջ 1125) փխնկ. բ, ինչպէս ունին ԱԲԳԸ, Դ սեւագիր։ ԴԹ իմաստութեանն։ Թ դ, Z. β՛, նոյնպէս Բ ագր. Ը. փխնկ գ, այսպէս ԱԲԳԴ (սեւագիր) Ը ‖ 5 Վասն սպասաւորաց = περὶ λειτουργιῶν. Ը չդատելս, Թ դատելոյ։ Թ ե, Z. γ՛, նոյնպէս Բ ագր. Է, փխնկ դ, այսպէս ԱԲԲԴ (սեւագիր) Ը։ Թ զ, Z. δ՛, նոյնպէս Բ ագր. Դ փխնկ ե, այսպէս ԱԲԳԴ (սեւագիր) Ը ‖ 6 Վասն = κατά. ԱԹ նոցուն, Դ նոցին, Ը նոցայն։ Ա հաղորդիցեն, Դ հաղորդք իցեն ‖ 7 Այսպէս ԱԲ կարմրագիր ա Գի տակ, ԳԴԸ չունին ա, Z, Բ ագր. եւ Թ չունին հոս ատորաբաժանումի թիւ։ Դ չկարաւատանալոյ։ ԲԳԸԹ չէք եւ։ Դ առաջին ‖ 8 ԲԳ չէք եւս։ ԱԲԳԴ (վերջինը սեւագիր) այսպէս բ, Թ ա, Բ ագր. =, նոյնպէս եւ Z. α՛. Ը զանց կ'առնէ Գ. գլխոյն ատորաբաժանումի թիւերը։

---

[1] ԲԱՌԱՋՆՈՒԹԻՒՆ՝ "Վասն չկարաւատելոյ արդարոց արտաքին դատաւորացն նոտրագիր բառերուն դէմ այժմեան յոյն բնագիրն ունի միայն διχῶν, կը կարծեմ թէ Եւթ ազի թարգմանիչը յանդի-

Դ. ա. Վասն ամուսնութեան եւ այրութեան եւ չամուսնանալոյ։ բ. Յորում վասն չմեկնելոյ արանց ի կանանց, թէպէտ եւ յանհաւատից իցեն իւրաքանչիւր կողմանքն։ գ. Վասն սրբութեան եւ երկրորդ ամուսնութեան։

Ե. ա. Վասն խարութեան կերակրոց եւ մեկնելոյ ի դիցն պաշտամանէ։ բ. Յորում վասն ըստ ամենեցուն զիջանելոյ։ գ. Վասն իւրոյ իսկ բազմապատիկ պէսպէսն զիջանելոյ։ դ. Վասն չլինելոյ հաղորդ գիւաց։ ե. Վասն անխտիր ի վաճառս եւ ի կոչունս լինելոյ։

Զ. Վասն կերպարանաց արանց եւ կանանց յաղաւթս եւ ի մարգարէութիւնս։

Է. Վասն աւրէնս[1] ըստ Աստուծոյ պատշաճիցն առնելոյ եւ մի՛ յաղուրդ։

1 Այսպէս ԱՐԸԹ ունին Դ ի տակ ա, զոր չունին ԳԴ, Բ ագր. եւ Z. թիւերը կը տեղափոխեն։ ԱԳԴԸԹ եւ Բ ագր. այրութեան, Բ յարութեան։ Վասն... չամուսնանալոյ = περὶ... ἀγαμίας ԱՐԳԴԸԹ ունին բ, Բ ագր. ա, նոյնպէս Z. α՛։ Ը յորում եւ վասն ‖ 2 ԴԹ չմեկնելոյ։ Թ առանց եւ կանանց։ Դ յանհաւատ իցեն։ Բ կողմանք։ Իւրաքանչիւր կողմանքն = οἱ ἕτεροι ‖ 3 Այսպէս գ ԱՐԳԴԹԸ. իսկ Բ ագր. բ, նոյնպէս Z. β՛. Ա սրբութեանն... ամուսնութեանն։ Երկրորդ ամուսնութեանն = διγαμίας ‖ 4 Եւ տակ ԱԸԹ ունին ա, որ չէր ԲԳԴ, Բ ագր. եւ Z. կը տեղափոխեն թիւերը։ Դ մեկնելոյ։ ԱԴԸ ի դից, Ե ի գիւաց, յոյն δαιμονικοῦ σεβάσματος տես էջ 89. Այսպէս բոլորը բ, Բ ագր. ա, նոյնպէս Z. α՛ ‖ 5 22 չունին վասն, զոր տակայն ներմուծելու է բնագրին մէջ յոյնի համաձայն։ ԱՐԳ ընդ։ ԱԴԸԹ ամենեցունց։ Այսպէս 22 գ, Բ ագր. բ, Z. β՛. Բ պէսնպէսն, ԱԴԹ պէսպէս։ Բազմապատիկ պէսպէս = πολυπλόκου. Ը զիջանելոյ։ Այսպէս 22 դ, Բ ագր. է, Z. γ՛ ‖ 6 Ը չլինելոյ։ 22 այսպէս ե, Բ ագր. դ, Z. δ՛. Ի վաճառս = ἐν ὠνίοις. Ը լինելոյ։

մանագիր իր նախաբնագրին մէջ ունէր հայուն համապատասխան ընթերցուած մը, որ ժամանակի ընթացքին կրճատուած ու այլայլուած է յոյն ձեռագիրներու մէջ։ Հայուն աւանդած ընթերցուածը լաւագոյնս կը բովանդակէ համառօտագրութիւնը Պաւղոսի խօսքերուն՝ "Իշխէ՞ ոք ի ձէնջ եթէ իրք ինչ իցեն ընդ ընկերի իւրում, դատել առաջի անիրաւաց եւ ոչ առաջի սրբոց։ Եթէ ո՞չ գիտէք զի սուրբք զաշխարհ դատին. եւ եթէ ձեւք դատի աշխարհ, ապա ոչ էք արժանի անարգ առենից։ Ո՞չ գիտէք եթէ զհրեշտակս դատիմք, թող թէ զերկրաւորս. զերկրաւոր առեանս եթէ յանձն առնուցուք, զանարգս եկեղեցւոյ դատաւորս նստուցանէք", Զ, 1—4։

[1] ՐԱՌԱՋՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ՝ Յոյնն ունի περὶ κοινωνίας θεοπρεποῦς, οὐ πλησμονικῆς, զոր ազգայնօրէն երանգել սիրած է այստեղ բացառաբար Եւ թ ա ղ ի հայ թարգմանիչը՝ --րէն+ձայնը հայերի առմամբ "Ս. Հաղորդութիւն" նշանակելով։ Հետաքրքրական այս առումը, որ ցոյժմ փաստեան անփականութիւն միայն կը կարծուէր, Հմմտէ Գ. ա թ ր ճ ե ա ն, Սրբազան պատարագամատոյցք Հայոց, էջ 96, ծանօթ. 2, ներկայ համեմատութեամբ կը դառնայ եւ Եւթաղեան, ու գաղափարի եղական այս յարակցութիւնը անդամ մըն ալ կը շեշտէ Եւ թ ա ղ ի թարգմանութեան լեզուին Բ ի ւ զ ա ն դ այ հայերէնին հետ ցոյց տուած զարմանալի կապակցութիւնը. Բ ի ւ զ ա ն դ կը գրէ՝ "Մրջիւնիկն զմահուն գեղն տալով ընդ --րէն՝ սպանանէր զՈղոմրին", էջ 61, կամ "Մրջիւնիկն մահուան գեղոյն զնա ընդ --րէն սպանանէր", էջ 119. "ընդ հացն --րէն-ոյ խառնէին զգեղն սատակմանն", էջ 127. "իջուցեալ զսրբութիւն --րէն-ոյն ի բեմբէն... եւ եւ ում տալ էր զ--րէն... ապա կամեցաւ տալ նմա երէցն ի սրբութենէն անտի --րէն-ոյն, իսկ եղբայրն չհաւանեալ չառնոյր յանձն... եւ յետ եւթն ամին ապա զանձն արժանի ապաշխարութեան համարէր, ելանել առնուլ ընդ --րէն հաւատարել", էջ 231։ Փաստեան բացատրով "առնուլն" կը հաստատէ թէ եւթաղեան սկզբնական ընթերցուած է --նելոյ (այսպէս ԲԳԴ եւ Բ ա-

Ը. ա. Վասն պէսպէս շնորհաց եւ նոցունց մատակարարութեան։ բ. Յորում վասն սիրոյ՝ իբրեւ վասն մեծի շնորհաց։ գ. Վասն մարգարէութեան, որպէս զի մեծ է քան զլեզուս։

Թ. ա. Վասն յարութեան համաւրէն մարմնոց։ բ. Յորում վասն Քրիստոսիւ ուղղութեան եւ յարդարման։ գ. Նմանութիւն յարուցելոցն առ ի սերմնոցն բուսոց։ դ. Վասն ի փառս եւ ի զաւրութիւն փոփոխելոց։ — Տունք իզ։

ԳԼՈՒԽՔ ԱՌ ԿՈՐՆԹԱՑԻՍ ԵՐԿՐՈՐԴ ԹՂԹՈՅՆ

Ամենայն բանք թղթոյս վասն իւր են եւ վասն կորնթացւոցն եւ վասն սուտ առաքելոցն։ Եւ յայնց պատճառանաց[1] մատչի յառաջ ասել վասն Աստուծոյ շնորհացն եւ վասն բարւոք առաքինութեան ըստ բարւոք մտաց եւ պատերազմողաց եւ անընչասէր լի-

1 Ը.ի տակ այսպէս ա ԱԲ, ԴԴ չունին ա, Ը այս գլխոյն ատորաբաժանումի թիւերը մոռցած է գրել. Թ, Բ ադ բ. եւ Z. կը տեղափոխեն թիւերը։ ԱԴ նոցին, Ը նոցուն, Թ մկրտութեան փխնկ մատակարարութեան։ Ա յսպէս բ ԱԲԴԴ, իսկ Թ ա, Բ ադ բ. ա, Z. α՛, Ը չունի ‖ 2 ԱԲԴԴ այսպէս գ, Թ բ, Բ ադ բ. բ, Z. β՛. ԲԴ չիք որպէս ‖ 4 Թ.ի տակ ունին ա ԱԲԴԸ, Դ չունի, Թ, Բ ադ բ. եւ Z. կը տեղափոխեն։ ԱԴԹ մարմնոյ, Դ մարմնոս։ Վասն յարութեան համաւրէն մարմնոց = περὶ ἀναστάσεως σωμάτων καθολικῆς, ուրեմն վասն համաւրէն յարութեան մարմնոց։ Ա յսպէս բ ԱԲԴԸ, իսկ Թ ա, Բ ադ բ. ա, Z. α՛ ‖ 4–5 Ա Քրիստոսի ուղղութեանն եւ յարդարմանն, յայնը περὶ τῆς ἐν Χριστῷ διορθώσεως καὶ ἀποκαταστάσεως ‖ 5 Ա յսպէս գ բոլորը, բացի Թէ, որ ունի բ, նոյնպէս Բ ադ բ. Բ եւ Z. β՛. Բ սերմանցն, Դ ասի սերմանց բուսոց։ Ա.... բուսոյ = πρὸς τὰ ἀναφυόμενα σπέρματα. Ա յսպէս դ բոլորը, բացի Թէ, որ ունի գ, ինչպէս Բ ադ բ. Բ եւ Z. γ՛ ‖ 6 Ա չարութիւն փխնկ զաւրութիւն։ ԴԸ զաւրութիւնս, ԸԹ փոխելս։ Դ փոփոխելոյ։ ԱԲԴԹ ունին տունք իզ, յայնը չունի։

1 Գլուխք երկրորդ թղթոյն կորնթացւոց ունին ԱԲ (թխթոյն) Դ (կորնթացիոց) ԸԾՃՈՏԱ BCDEF (թղթին) HP (գլուխ), Գլուխք երկրորդ կորնթացւոց ունի Մ, իսկ ԳԵՎ գլուխք առ կորնթացւոց երկրորդ թղթոյն, այսպէս եւ յայնը ‖ 2 ԱԸ թխթոյս, Բ թղթոյ։ Թղթոյս = ἐν τῇ ἐπιστολῇ. Ը չիք վասն (իւր)։ Ա կորնթացւոց, Դ կորնթացիոցն ‖ 3 Բ յանց։ Ը պատճառաց։ Մատչի յառաջ ասել πρόειση ‖ 4 ԲԴԵ բարիոք, Թ չիք բարւոք։ ԴԵԹ բարիոք։ Թ անինչասէր։ Ը լինելս։

գրատուն, էջ 1125), որ աբէն+ բառին թիւրիմաց ըմբռնումով Ա եւ Դ.ի մէջ փոխուած է աՈՆԷՆ, որուն հետեւած է կուրաբար եւ Զ.ՕՀՐԱՊԵԱՆ, էջ 77։

1 ՆՄԱՆՈՒԹԻՆ՝ թարգմանիչը յայնց պատճառանացով է որ կը հայացընէ այստեղ յայն ἐκ ταύτης τῆς ὑποθέσεως-ը, ու զարմանալի յարակցութեամբ կը գտնուի հայ գրեթէ նոյն բացատրութիւնը նաեւ Մակաբայեցւոց Բ. Գրքին մէջ իբրեւ թարգմանութիւն διὰ τήνδε τὴν αἰτίαν՝ "ստուգեցին ի միտս իւրեանց եթէ կոտորած նոցա յայնց պատճառաց լեալ էցէ", ԺԲ. 40, մինչ յայն միեւնոյն ասութիւնը (διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν) Գործք Առաքելոցի մէջ կը թարգմանուի այլազգ՝ վասն այսր (ուղղելի այսց) պատճառանաց, ԻԸ. 20, տես նոյնը եւ Զ.գաւն, էջ 529. միւս գաղբն կ'ըսեն յայս պատճառս (որ յայտնապէս ܗܕܐ ܥܠܬܐ ասորի ասութեան բառական թարգմանութիւնն է), Եփր. Ա, էջ 368, Գ, էջ 101, Զ.գաւն, էջ 54–55, Բարսեղ, Վեցաւր., էջ 117 եւ վասն այսց պատճառաց, Եղնիկ, էջ 75, տես Նարայր, Կորիւն Վարդ., էջ 379։

նելոյ եւ վասն առատամիտ առաքինութեան եւ վասն սուտ առաքելոյն ամբարհաւաճութեան եւ շարութեան։

Ա. Դոհութիւն վասն Աստուծոյ աւգնականութեանն, յոր յորդորէ ապաստան լինել։

Բ. Վասն սիրոյն որ առ նոսա եւ խնայելոյն ի տրամեցուցանել, թէպէտ եւ տրամեցուցանելովն[1] աւգուտ գործէր որպէս այնմ որում վասն պառնկութեանն սատակաց եւ ապա շնորհել հրամայեաց։

Գ. Վասն իւրոյ աստուածեղէն շահիցն ի կարեւոր պէտս, վասն որոյ եւ ընծայեցուցանել ասէ։

Դ. Վասն ըստ հոգւոյն պաշտաման եւ աստուածեղէն փառացն որ ըստ աւրինացն։

Ե. Վասն աստուածեղէն փառաց եւ կարգաւոր կենաց, զի սրբովքն ճանաչիցի։

Զ. Վասն մարմնոյ ակարութեան եւ նորին մերկանալոյ եւ միւսանգամ զգենլոյ։

Է. Վասն իւրոյ աստուածսիրութեան եւ եղբայրսիրութեան ըստ Քրիստոսի։

Ը. Ընդունելութիւն կրնթացուցոյն հնազանդութեան եւ սիրոյ, որ ուրախ առնէր զնա։

Թ. Ա. Յաւժարեցութիւն տուրս սրբոյն տալոյ եւ պատիւ այնոցիկ որ վասն նոցին իրաց գայցեն առնելոյ[2]։ Բ. Յորում վասն Տիտոսի առաքելութեան եւ այլոց եղբարց առ նոսա։

Ըստ — լինելոյ = κατὰ τὸ εὐσυνείδητον, καὶ τὸ ἐναγώνιον, καὶ τὸ ἀφιλοχρήματον ‖ 1 ԵԸ առաքինութեանն։ Վասն առատամիտ առաքինութեան = περὶ τῆς μεταδοτικῆς ἀρετῆς. ԲԵԹ ամպարհաւաճութեան ‖ 3 ԱԹ գովութիւն։ Յոր — լինել = ᾗ πεποιθέναι φησί ‖ 4 Բ չիք որ։ Դ նոսայ, Թ սիրոնրանոսաա (?). ԲԳ խնայելոյ, Թ խնաելոյն ‖ 4—5 Դ տրամեցուցանելով ‖ 5 Ե այն փինկ այնմ։ Ա սատակէր ‖ 6 Թ չիք շնորհել։ Շնորհել հրամայեաց = συγχωρεῖ։ Թ իւրս։ ԴԸ շնորհացն փինկ շահիցն։ Ի կարեւոր պէտս = τοῖς ἐπιτηδείοις. Թ որս։ ԳԵԹ չիք եւ։ ԲԳ որոյ ընծայեցուցանելով ասէ։ Ընծայեցուցանել = συνίστασθαι ‖ 9 Դ հոգոյն։ ԵԹ պաշտամանն։ Բ աւրինաց ‖ 10 ԱԴ փառացն։ Կարգաւոր կենաց = ἀκολούθου βίου. 22 ունին ի-ը-վն փինկ -ը-վն, ուղեցի՝ τοῖς ἁγίοις. Բ ճանայիցի ‖ 11 Դ-Թ մարմնոյ։ Նորին = τοῦ σώματος. Թ մերկանալս, մերկանամ = ἀπόθεσις. Դ-Թ զգենլս. միւսանգամ զգենլոյ = ἐπανάληψις ‖ 12 ԵԸ աստուածսիրութեանն։ Թ եղբայրսիրութեանն ‖ 13 Ընդունելութիւն = ἀποδοχή. Դ-Թ սիրս։ ԱԴ առնէ։ Սիրոյ որ ուրախ առնէր զնա = ἀγαπῆς εὐφραινούσης αὐτόν ‖ 15 Այսպէս Թ։ տակ ա ԱԲԴԸ. Գ չունի, ԵԹ, Բ ագր. եւ Z. կը տեղափոխեն։ Դ յաւժարեցութեան, Թ յաւժարութիւն։ Ե տուրս տալոյ սրբոյն. Թ տուր։ ԸԹ տալս ‖ 16 ԱԴ առնլոյ։ ԸԹ առնելս։ Այսպէս Բ

---

[1] ԲԱՌԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ՝ Հայ բնագրին գրագրողը ընելը բայով Cod. Regio-Alex.ի աւանդած λοιπόνը եւ in duobus aliis Codicibus պահուած λοιπὸνը վերջնականապէս կարելի է սրբագրել λυπών, iuxta Stephani editionem et duos Vat. Bibliothecae Codices, տես Zacagni, էջ 613, ծանօթ. 4։

[2] ԲԱՌԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ՝ "Տուրս սրբոյն տալոյ եւ պատիւ այնոցիկ, որ վասն նոցին իրաց գայցեն առնելոյ„ շատ անյաջող թարգմանուած է եւ է իսկապէս խանգարիչ առանց յանդիմանագրութեան յոյն բնագրին, որ ունի πρὸς ἐπίδοσιν χρημάτων τοῖς ἁγίοις καὶ τιμὴν τῶν διὰ τοῦτο ἐρχομένων, հետեւաբար հայ բնագիրն ենթադրելու է "տուրս սրբոյն տալոյ եւ պատիւ այնոցիկ որ վասն նոցին իրաց (յոյն միայն διὰ τοῦτο) գայցեն„։

Ժ. ԺԱ. Պատմութիւն իւրոց աշխատութեանց եւ յաւժարութեան եւ շնորհացն, որ եղեն առ նա վասն չանկանելոյ կոմնթացուցոցն ի հրապոյրս խաբեբայիցն։ Ի. Ցորում իւր հակառակ համեմատութիւն ընդ նոսա։ Ա. Ցանդիմանութիւն այնպիսեացն։ Ի. Վասն իւրոյ ձեռացն աշխատութեան, որ Աստուծոյն պատուական է եւ նմա աւգտութեամբ կերակրիչ։ Ա. Պատրաստութիւն իւրոյ հանդերձեալ դալստեանն առ նոսա։ — Տունք լա։

ԳԼՈՒԽՔ ԱՌ ԳԱՂԱՏԱՑԻՍ ԹՂԹՈՑՆ

Ա. Ցեւ սկզբանն պատմութիւն իւրոյ ի հրէութենէն փոխելոյ ըստ յայտնութեանն։

Բ. Վասն առաքելոյն վկայ ի հաւատոց անսխալ կենացն լինելոյ։

Գ. Վասն Կեփայի դիմադարձ լինելոյ եթէ ի հաւատոցն եւ ոչ յաւրինացն է փրկութիւն։

Դ. Թէ ի հաւատոցն է սրբութիւն եւ ոչ յաւրինաց անսխալ։

Ե. Թէ եւ Աբրահամ ի հաւատոց արդարացաւ առ մերոյ աւրինակէ։

Զ. Թէ աւրէնքն ոչ արդարացուցանեն, այլ յանդիմանեն եւ անէծս ի վերայ դնեն, զոր Քրիստոսն լուծանէ։

ունին ԱՐԳԴԸ, եթ ա, նոյնպէս Բ ա գ բ. = եւ Z. α՛. ԱԴ առաքինութեան փխնկ առաքելութեան, Ը առաքելութեանն։ Այլոց եղբարց, յոյնը միայն τῶν ἄλλων ‖ 1 Այսպէս ա ժ ի տակ ԱԲԸ, ԳԴ չունին, եթ, Բ ա գ բ. եւ Z. կը տեղափոխեն։ Պատմութիւն = διήγησις. ԱԸԹ իւրոյ աշխատութեանցն, Բ իւրոյ աշխատութեանց, Գ վասն իւրոյ աշխատութեանց, Թ իւրս ‖ 2 Դ նոյ։ 22 ունին Ե– վասն չանկանելոյ, զոր կը ՀՆՀԵՄ, հմմտե χάριτος πρὸς τὸ μή. ԲԵԹ եւ Բ ա գ բ. խաբեբէիցն, Դ խաբէիցն։ Այսպէս բ ԱԲԴԴԸ. եթ ա, Բ ա գ բ. = եւ Z. α՛ ‖ 3 ԱԹ համեմատութեան։ Դ նոսայ։ Հակառակ համեմատութիւն = ἀντεξέτασις. Այսպէս գ ԱԲԴԴԸ. եթ բ, Բ ա գ բ. Բ, նոյնպէս Z. β՛. Ցանդիմանութիւն = ἔλεγχος. Այսպէս դ ԱԲԴԴԸ. եթ գ, Բ ա գ բ. Բ, իսկ Z. ստորաբաժանումի տեղ ունի գլխաւոր բաժանում Δ1, տես վերը, էջ 42 ‖ 4 Ձեռացն աշխատութիւն = ἐπίπονον. Եւ նմա աւգտութեամբ կերակրիչ = ὠφελίμως αὐτότροφον ‖ 5 Այսպէս ե ԱԲԴԴԸ, եթ դ, Բ ա գ բ. Բ, իսկ Z. Δ1 բաժանման իբրեւ առաջին ստորաբաժանում α՛. Դ նոսայ ‖ 6 Տունք լա ունին ԱԲԴԸ = στίχοι λα՛.

1 Այսպէս համաձայն յոյնին Գլուխք առ գաղատացիս թղթոյն ունին Գ եւ Բ ա գ բ., Դ ի իբր ընթերցուած կը ներկայացընէ սակայն Սարգիսեան Գլուխք գաղատացւոց թղթին, Տուցակ, Ա, էջ 16. Գլուխք գաղատացւոց թղթոյն ունին Ա (թխթոյն) ԲԴ (գլուխ) Ը (թխթին) ԾԿՃՄՌՏՎ. ABCDEHP, իսկ F ունի Գլուխք կոչնթացւոց թղթին փխնկ գաղատացւոց ‖ 2 Ա ի սկզբանն։ Ա պատմութեան։ Թ իւրս։ Դ ի հրէութենէն։ Ա փոխելոյ։ Փոխելոյ = τῆς μεταστάσεως։ Դ յայտնութեան ‖ 3 Թ լինելս։ Վասն — լինելոյ = περὶ τῆς τ. α. ἐπιμαρτυρήσεως εἰς τὴν ἐν πίστει ζωήν ‖ 4 Թ կեփաի։ Դ լինել։ Բ եւ եթէ, ԳԵ եւ Բ ա գ բ. եւ թէ։ ԱԸԹ թէ։ Դ ի հաւատոյ։ Բ աւրինացն։ Վասն կեփայի — եթէ = περὶ τῆς πρὸς Κηφᾶν ἀντιῤῥήσεως ὑπό եւ այլն ‖ 7 Կ թէ Աբրահամ չէք եւ։ ԲԴ ի հաւատոցն։ ԸԹ մերս։ Կ առ մերոյ աւրինակի։ Առ մերոյ աւրինակէ = εἰς τύπον ἡμῶν ‖ 8 ԲԴ թէ եւ աւրէնքն, Ա աւրէնք։ Ի վերայ դնեն = ἐπιτίθησιν. Բ զոր լուծանէ Քրիստոսն։

Լ. Թէ ոչ յաւրինաց անսի, այլ յաւետեացն են բարութիւնքն եւ աւրէնքն յառաջագոյն կազմիչք են յանդիմանութեամբն։

Ը. Թէ ընդ սպասաւորք էին, որք ընդ աւրինաւքն էին։

Թ. Թէ յաղստ կինն Արրահամու եւ ի բուն որդին աւրինակ եղելոց չէ պարտ ծառայել աւրինացն։

Ժ. Թէ կոչումն մեր չէ ընդ թլփատութեամբ եւ ընդ աւրինաւք վասն Քրիստոսի չարչարանացն։

ԺԱ. Հաստատութիւն գրով ըստ հոգւոյն աղատութեան։

ԺԲ. Հրաժեշտ յայնցանէ որք ի թլփատութիւնն ձգին եւ յաւժարեցութիւն ի նոր կեանս ըստ հոգւոյն։ — Տունք ԺԹ։

ԳԼՈՒԽՔ ԱՌ ԵՓԵՍԱՑԻՍ ԹՂԹՈՑՆ

Ա. Վասն Քրիստոսիւ ընտրութեանն մերոյ եւ նորընծայութեանն եւ կատարմանն։

Բ. Աղաւթք վասն գիտութեան Քրիստոսիւ ընծայելոյն ի մեզ բարութեանց։

Գ. Վասն հեթանոսաց եւ հրէից ընտանութեան ընդ Աստուծոյ ի ձեռն Քրիստոսի յուսով ըստ շնորհացն։

Դ. Վասն տուելոյ նմա ատուածեղէն իմաստութեանն ի լուսաւորութիւն հեթանոսաց եւ ի յանդիմանութիւն դիւաց։

Ե. Աղաւթք վասն եկեղեցւոյ ի զաւրութիւն եւ ի սէր Աստուծոյ։

Զ. Խրատ վասն սիրոյ միաբանութեան, թէպէտ եւ շնորհքն վասն սէպսէս շահից բաժանեալ իցեն։

Է. Վասն զգաստութեան եւ արդարութեան որ ատուածակերպս[1] առնէ զմեզ։

1 Դ յաւրինացն անսի։ Ե անդի։ Բ յաւիտեանցն։ ԲԴԵԹ բարութիւնք ‖ 1—2 Յառաջագոյն կազմիչք = παρασχευαστής ‖ 3 Թ որ փխնկ որք։ Կ աւրինովք ‖ 4 ԱԴԸԹ զի յաղստ։ Թ ի յաղստ։ ԲԳ աւրինակ եէլոց, կ'ուղեմ եէլոց։ ԱԸ աւրինակելոյ, Դ աւրինակելոց, Թ աւրինակել։ Աւրինակ եղելոց = ὑποτυπωθέντας ‖ 6 ԱԴ կոչումն։ ԱԸԹ թլփատութեամբն ‖ 7 Թ չարչարանաց ‖ 8 Հաստատութիւն գրով = ὑπογραφή. ԴԹ հոգւոյն ‖ 9 Թ յայգցանէ, ԲԳ յաւժարութիւն։ ԲԳԸ ընդ։ Դ հոգւոյն։ ԳԵԹ չունին տունք ԺԹ, յոյնն ունի στίχοι β'.

Ա յս խորագիրն ունին ԳՎC յոյնին համաձայն, իսկ Գլուխք եփեսացւոց թղթոյն ունին Ա (թխթոյն) ԲԴ (գլուխ) ԸԾՃՄՌՏ ABDEFH (երեսացւոց) P ‖ 2 Դ Քի։ Ա ընտրութեան։ Թ մերու։ Նորընծայութիւն = εἰσαγωγή. Բ կատարման ‖ 3 Ը գիտութեանն։ Դ Քրիստոսի ընծայելոյն։ ԲԴ բարութեանցն ‖ 4 ԱԹ ընտրութեան փխնկ ընտանութեան ‖ 5 ԴԹ չիք ըստ։ ԱԴԸԹ շնորհաց ‖ 6 Ա նոցա փխնկ նմա։ Ը տուեցելոյ։ ԲԴԹ յանդիմանութիւն ‖ 8 ԱԸԹ եկեղեցւոյն։ ԲԴ ի սէրն ‖ 11 Թ զգաստութեան։ ԲԴԸ ատուածակերպն։

---

[1] ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ ՆԻ ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ Հոս ալ կը շեշտուի Եւ թ ա ղ ի թարգմանութեան՝ Ա գ ա թ ա ն գ ե ղ ե ա յ եւ Մ ա կ ա բ ա յ ե ց ւ ո ց Դրքին թարգմանութեան հետ ցոյց տուած լեզուի յաճախակի կապակցութիւնը, քանի որ բովանդակ դասական մատենագրութեան մէջ դարձեալ այս հեղինակներուն է որ ծանօթ է ա ւ տ ո ւ ա ծ ա կ ե ր պ բարդութիւնը. Եւ թ ա ղ ի թարգմանիչը այս բառով ներկայացուցած է

Ը. Վասն արժանաւոր կենաց սրբութեան եւ գործովք զշարիսն յանդիմանելոյ եւ մի միայն բանիւք, եւ հոգւով ընդոյ սաղմոսիւք եւ մի զինւով։

Թ. Պատուէր ընտանեկան պատշաճիցն իշխանաւորաց եւ իշխանաց ըստ Քրիստոսի։

Ժ. Ի կերպարանս վառելոյ վասն ըստ Քրիստոսի զաւրութեանն։ — Տունք ԺԶ։

ԳԼՈՒԽՔ ԱՌ ՓԻԼԻՊԵՑԻՍ ՔՂԹՈՑՆ

Ա. Գոհութիւն վասն փիլիպեցւոցն առաքինութեան եւ աղաւթք վասն կատարմանն նոցա։

Բ. Պատմութիւն իւրոյ պատերազմող նահատակութեանն եւ յաւժարութեան։

Գ. Խրատ ըստ Աստուծոյ միաբանութեանն եւ աստուածամուխ[1] կենաց։

1 ԱԸԹ սրբութեամբ։ Վասն արժանաւոր կենաց սրբութեան = περὶ τοῦ ζῆν ἐπαξίως τοῦ ἁγιασμοῦ. Ը գործովքն ‖ 2 Գ եւ Բ ագբ. միայն ունին ՈՅԼ եւ հոգւով, Ը հոգւոյ, ԴԹ հոգով։ ԱԴ լինելոյ, Թ լինելս, Ե լինել փենկ ընդոյ։ ԱԲԸԹ գինով, Դ գինիով ‖ 3 Ա ընդանեկան, ԴԸ ընտանական, ԵԹ ընդանական, ընտանեկան պատշաճիցը կը վաւերացընէ οἰκειακῶς ընթերցուածը քան Zacagnip οἰκετικῶν καθηκόντων։ Ա չիք իշխանաց ըստ Քրիստոսի, Ը ընդ Քրիստոսի. իշխանաւորաց = ἀρχομένοις ‖ 4 Թ վառելս։ Ե վարելոյ։ Ի կերպարանս վառելոյ = ἐν σχήματι ὁπλίσεως. ԱԲԸ չիք ըստ։ Թ զաւրութիւն։ Ա յապէս տունք ԺԶ ԲԵ = στίχοι ιζ', Cryptoferratensis στίχοι κ', ԱԴԸ սակայն տունք ԺԳ, իսկ Թ տունք ԺԳ։

1 Գլուխք առ փիլիպեցիս Թղթոյն ունին յոյնին համաձայն Գ եւ Վ., իսկ Գլուխք փիլիպեցւոց Թղթոյն ունին Ա (ԹԽԹոյն) ԲԳ (գլուխ փիլիպպեցւոց) ԵԸ (ԹԽԹոյն) ԾDȣABCDEFHP ‖ 2 Բ փիղիպեցւոցն, Դԥ փիլիպպեցւոցն, Ը փիլիպեցւոց, Թ փիլիպեցոց։ Դ չիք նոցա ‖ 4 Ա Պատմութիւն վասն։ Թ իւրս։ Ե պատերազոզ, Ը պատերազմոզ։ Դ նահատակութեան։ Պատերազմող նահատակութեան = διαγωγῆς ἀγωνιστικῆς. ԲԹ յաւժարութեանն = προθυμίας ‖ 5 Դ միաբանութեան։ Ա կենացն։

յոյնին θεοειδεῖς, իսկ Մակաբայեցւոց Գրքին թարգմանիչը ---------ներդ ---ին-ը յօրինած է ճարտարմտօրէն յոյն բնագրին ἰσόθεα միակ բառին համար՝ "պարտ եւ պատշաճ է հնազանդ լինել տեառն Աստուծոյ եւ մի ի մարմին մահկանացուս ---------ներդ ---ին-ի բարձրանալ = καὶ μὴ θνητὸν ὄντα ἰσόθεα φρονεῖν ὑπερηφάνως (տե՛ս այս մասին Կոգեան, Մակաբայեցւոց Բ. Գրքին հայերէն թարգմանութիւնը, էջ 67) ու Ա գաթանգեղ ուէպ գործածած է նոյն բարդութիւնը՝ "յոգոյ-----ներդ փառացն մերկացան", էջ 147, "---------ներդ տեսլեանն", էջ 159, "վասն ---------ներդ յոյսանութեանցն պատահելոց", էջ 163, "տեսիլ ---------ներդ աքանչելի անպատում", էջ 382, տես եւ "աթոռ զարմանալի ---------ներդ հրեղէն", էջ 385, զոր β կ'ընթեռնու ---------ներդ։ Տե՛ս Նորայր, Կոր. Վարդ., էջ 307։

[1] ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ ՆԻ ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ Յոյն բնագրին παραίνεσις... τῆς ἐν θεοῦ ζωῆς նախադասութեան բացատրիչ բառը գեղեցկօրէն կը հայանայ այստեղ ---------ներդ բարդութեամբ ու այս բառը գիտեն գործածել զարմանալի զուգադիպութեամբ դարձեալ Կորիւն եւ Ագաթանգեղ. Մաշթոցի կենսագիրը կը գրէ "յոյսանի է երանելեաց արանցն ազնուականութիւն... աստուածամերձ ---------ներդ կենոցն վայելչութիւն", էջ 2. "իսկ մեծին (իմա՛ կամ ընթերցիր զմեծին) Մովսէսի զառաւելագոյն ---------ներդ մերձաւորութիւն եկեղեցական գրով (գրովք, գրոց?) հնչեցուցեալ", էջ 3—4. իսկ Գրիգորի կենսագիրը կը գրէ "---------ներդ կենոցն լինել ժառանգորդ", էջ 133. "անդ ի վերս ի սինէական լերինն ամպայարկ ---------ներդ խորան հարեալ" (ԱԲԹ ունին ---------ներդ), էջ 159. "---------ներդ եւ յանդիմանատես պատրաստիցէ", էջ 169. "մերձաւոր է ---------ներդ լինել աստուածական վայելչութեանն", էջ 170. "---------ներդ կենաւք", էջ 377. "---------ներդ

Դ. Վասն Տիմոթեայ եւ Եպափրոդիտեայ, զոր առ Նոսայն առաքեաց։

Ե. Վասն հոգեւոր վարուց[1] *եւ ոչ եւս ըստ մարմնոյ, որ է Նմանութիւն մահուն Քրիստոսի։*

1 Դ Տիմոթիա, Ը Տիմոթեայ։ Դ Եպափրոտեա, Թ Եպափրոդիտեա։ Ե զոր փխնկ զորս։
2 Ե- ոչ եւս ըստ մարմնոյ, χαὶ չունին Cod. Regio-Alex, Cryptoferratensis եւ Stephanus,

---

կենացն», էջ 444։ Կայ մի անգամ եւ յառաջին գասի «Նոյնպէս եւ բանն Աստուծոյ յորդորէ զոգիս պաղարերս լինել ասպուոնջոմոնի զգաստութեանն», Սերեր, ՃՁառք, էջ 157, հմմտէ Նարայր, Կոր. Վարդ., էջ 43—44։ — Յատկապէս կը մատնանշենք այստեղ թէ յոյն ἐν- նախդիր ածանցական մասնիկը, որ յունարանութեան գարուն պիտի հայանար անպայման ներ- նոյնպէս նախդիր ածանցական մասնիկով, գասական շրջանին իրը համազօր ունեցած է իսկապէս հայակերտ յեռագաս -մոնի բարդիչ մասնիկը ինչպէս եւթադեան այս նախագասութեան նոյնպէս հետեւեալ յառաջաբերութիւններու մէջ. «եւ արդ առեալ հոգելից եւ հոգեմոնի աստուածատեսացն զաստուածատուր աւետիսն», Ագաթ., էջ 523, որուն խարիսխն է եղած անկասկած յոյն ἐμ-πνέω եւ այլն կազմութիւնը։ «Յեռնոմոնի լինիմ», որպէս թարգմանուած են յոյն ἐπι-χειρέω, μετα-χειρίζω, προσ-χρήζω, ἐπι-λαμβάνω, εἴσ-ειμι, ἐκ-τείνω (τὰς χεῖρας) եւ ուրիշ նախակարգ մասնիկներով ածանցուած բայեր (հմմտէ «Յեռնոմոնի լինել եւ շարշարել զկոյսն», Ոսկեբ., Մեկն. Մաթ. Ա, էջ 25 = ἐπιχειρῆσαι, «յանուգուտ իրս յանդգնի յեռնոմոնի լինել», անդ, էջ 121 = ἐπιχειρεῖ, «որք ի բազումս յեռնոմոնի լինէին» = μορίων ἐπιχειρησάντων, «ի ճարտարութիւն յեռնոմոնի եղեւ», անդ, էջ 121 = τὴν τέχνην μετεχείρισε, «չէր որ յեռնոմոնի լիներ ի նա», Եսայի, ԻԷ, 4 = ἐπελάβετο, «բարուոյ արարէք, զի ոչինչ յեռնոմոնի եղէք ըստ հրամանի գրոյ հրովարտակացն Համանայ, որ առաքեցաւ առ ձեզ», Եսթեր, ԺՁ, 17 = μὴ προσχρησάμενοι τοῖς ὑπὸ Ἀμὰν Ἀμαδαθοῦ ἀποσταλεῖσι γράμμασι, «ի՞չեւեաց յեռնոմոնի լինել ի սուրբն ամենայն աշխարհաց ի՞չեւեաց հրամանել ի տաճար անդրի», Մակաբ., Ե, 15 = εἰσελθεῖν, այս նախադասութեան մասին տես կոգեան, Մակաբ. Բ. Գրքին հայերէն թարգմանութիւնը, էջ 127. «որ եւ ի սրբութիւնսն յեռնոմոնի եղեւ», Ոսկեբ., Մեկն. Մաթ. Ա, էջ 352 = κατὰ τῶν ἁγίων τὰς χεῖρας ἐξέτεινε, «չտայր ի զուր ապանութիւն յեռնոմոնի լինել», Ոսկեբ., Մեկն. Պղ. Ա, էջ 240 = ἐκβῆναι եւ այլն), յունարէնի մէջ ունի իր իսկական համազօրը՝ ἐγ-χειρίζομαι. Ոսկեբերանի թարգմանիչը նոյն օրէնքով կերտած է մրջոմոնի գեղակազմ բարդութիւնը, հմմտէ «մարգացաւ մրջոմոնի եղեւ», Մեկն. Պաւղ. Ա, էջ 424 = ἐνηνθρώπησεν. Նոյն օրէնքը յօրինել տուած է եւ «ոգեմոնի լինիմ» բայաձեւը՝ «զոր աւրինակ եւ խմարն, յորժամ ի զանկուածն մոպէնի, յայնժամ խմարէ, եւ ոչ վայրապար մոպէ, այլ որպէս խոնարհ... նոյնպէս եւ դուք յորժամ ոգեմոնի լինիցիք ձերոց պատերազմողացն, յայնժամ յաղթիցէք նոցա», Ոսկեբ., Մեկն. Մաթ. Ա, էջ 664 = ὅταν χολληθῆτε καὶ ἑνωθῆτε τοῖς πολεμοῦσιν ὑμῖν, աւելի հետաքրքրական է սակայն ոգեմոնի բարդութեան եւթադի սա նախադասութեան մէջ կատարած յատկանշական դերը՝ «ոգեմոնի խմոպոռնեան զմշտախոկ որոճումն», Յառաջ. Գործոց, ուր նոտրատիպ բառերը համազօր գրուած են յոյն ἐμ-φιλόσοφος միակ բառին. արդ թարգմանիչը ἐμ- նախակարգ մասնիկը փոխանակ սովորական դարձած յեռագաս -մոնի բարդիչով հայացընելու եւ կերտելու խմոպոնմոնի կամ խմոպոռնեանմոնի բառաձեւը, ἐμ-ի իրը համազօր ընտրած է ոգեմոնի, որուն իրրեւ յատկացուցիչ կամ իրրեւ տրական խնդիր կցած է անընդմիջապէս խմոպոռնեան՝ արտայայտելու համար յոյն ածանցին φιλόσοφος անդամը. Ոսկեբերանի թարգմանութեան մէջ ալ կը նկատուի հետաքրքրական այս դարձուածը, անկախ յոյն բնագրէն՝ «լուիցեն ոգեմոնի խորհրդոյն (= οἱ μεμυημένοι)... լուիցեն եւ որ չեւ եւս իցեն ի խորհուրդն մոխ» (= οἱ ἀμύητοι), Մեկն. Մաթ. Ա, էջ 258, հմմտէ սակայն յոյն ἐμ-αυέω.

[1] ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ ՆԻ ՌԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ Եւ թ ա ղ ի թարգմանչին գործածած հոգեւոր վերոյին,

Զ. Ոչ բաց առանձինն ոմանց եւ հասարակ ամենեցուն։

Է. Ընդունելութիւն սպասաւորութեանն, որ առաքեցաւ նմա։ — Ցունք Թ։

ԳԼՈՒԽՔ ԱՌ ԿՈՂՈՍԱՑԻՍ ԹՂԹՈՑՆ

Ա. Ցոհութիւն վասն կողոսացւոց ընտանութեան ընդ Աստուծոյ յուսով։

Բ. Աղաւթք վասն նոցա ի խոկումն իմաստութեան եւ ի զաւրութիւն համբերութեան հանդերձ գոհութեամբ վասն ընտանութեանն սրբութեամբ։

Գ. Վասն Քրիստոսիւ արարածոցս եւ նորոգութեան, որով ընդ Աստուծոյն հաղորդութիւն է։ 5

Դ. Վասն հեթանոսաց նուաճութեան, որ մարմնոմն Քրիստոսի եւ չարչարանաւք ի ձեռն հաւատոցն։

Ե. Վասն իւրոյ աշխատութեանցն վարդապետութեանն, որ յԱստուծոյ յանդիմանութիւնն հատուցանէ։

Զ. Վասն չխաբելոյ մարդկեղէն իմաստութեամբ եւ խաբէութեամբ, որ Քրիստոսիւ զիմաստութիւնն ունիցին։ 10

մինչդեռ in aliis codicibus et apud Oecumenium կայ καὶ μὴ ὡς ἐν σαρκί ‖ 1 ԴԸԹ խրատք։ Ա առանձին։ Ա միայն ունի յոյնին համաձայն հասարակ = παραινέσεις... κοιναί, ԲԴԻԵԸԹ հասարակաց ‖ 2 Դ տեղւոյ անձկութեան պատճառաւ կը ձգէ ընդունելութիւն — նմա։ Թ նմայ։ ԱԲԴԻԵԸԹ ունին տունք Թ = στίχοι θ'.

1 Ա յոպէս ունին միայն Գ եւ Վ. յոյնին համաձայն, Գլուխք կողոսացւոց թղթոյն ունին Ա (թխթ ոյն) ԲԴ (գլուխ) Ը (թխթ ոյն) ԾՃՌՏABCDEFP, իսկ H կողոսացւոց ‖ 2 Բ գոհութիւն, Թ գոհութիւնս։ Դ չիք վասն։ ԱԴ ընդանութեան, Գ ընտանութեանն ‖ 3 Ե ի խոկումն։ Ի խոկումն իմաստութեան = εἰς σοφίαν πρακτικήν. Գ եւ Բ ագր. (էջ 1160) յաւժարութիւն, Բ յաւժարութեամբ, միւսներքն ի զաւրութիւն = εἰς δύναμιν, Ա ի զաւրութեան։ Բ չիք համբերութեան, հանդերձ գոհութեամբ ‖ 4 Ա վասն ընտանութեան սրբութեան, Բ վասն ընտրութեանն սրբութեամբ, Դ վասն ընդանութեան սրբութեամբ, Թ վասն ընդութեան (sic) սրբութեամբ, Ը բաց (փինկ վասն) ընտութեանն (sic) սրբու, Ե վասն ընտրութեանն սրբու (sic), յոյնը՝ σὺν εὐχαριστίᾳ τῆς οἰκειώσεως, τῆς ἐν καθάρσει ‖ 5 ԲԴ Քրիստոսի, ԱԴԵ չիք եւ։ ԲԴ ունին որ փինկ որով։ Ը Աստուծոյ։ Թ հաղորդութիւն։ Որով — է = καὶ ἀνακτίσεως τῆς κατὰ σωνάφειαν θεοῦ ‖ 7 Դ նուազութեան։ Նուաճութեան = προσαγωγῆς. Ա վարդապետութիւն։ ԱԴԸԹ ի յԱստուծոյ։ Դ Ե յանդիմութիւն. յոյնը παράστασις ‖ 11 Թ չխաբելոյ։ ԲԴ չիք եւ խաբէութեամբ, յոյնը ապակայն τῇ ἀνθρωπίνῃ φιλοσοφίᾳ ἀπατηλῇ, լաւագոյն չէր "իմաստութեամբ խաբէութեամբ", հմմտ. էջ 85։ ԱԴԸԹ որ։ ‖ 12 Դ Թ զիմաստութիւն։ Թ հաւատոց։

որ բսենք բառական թարգմանութիւն է յոյն πνευματικοῦ βίουին, նորայր կը հանդիպի եւ Ա գ. Թ անգ ելի մօտ՝ "զայր իւրաքանչիւր աստուածամուխ կենաւքն վաստակասէր հոգեւոր վարուքն իւրովք... յականէ ծանուցանէր", էջ 377, մինչդեռ Ե փբ ելի թարգմանիչը կիրարկած է "զի չվարս հոգեկանս սիրէ եւ ոչ զաւրինաւորս", Գ, էջ 144, կար. վարդ., էջ 318։

Լ. Թէ ընդ Աստուծոյ հաղորդութիւնն եւ զաւրինացն ունի հոգեպէս կեալ ընդ Քրիստոսի։

Ը. Թէ մարմնաւոր աւրինացն աւրինակաց մարմնաւորաց պէտք են եւ ոչ հոգեւորաց, որ զաւրութեամբն Քրիստոսի կեցցեն։

Թ. Խրատ սրբութեան, պարկեշտութեան, մարդասիրութեան, աստուածսիրութեան, ուսումնասիրութեան, սաղմոսերգութեան, գովութեան ըստ աստուածեղէն վարուց, զոհութեան։

Ժ. ա. Առ ընտանիս միաբան լինելոյ։ բ. Յորում եւ առ աւտարս գ. Հոգածս եւ զարմանիս լինելոյ։ — Տունք ԺԹ։

ԳԼՈՒԽՔ ԱՌ ԹԵՍԱՂՈՆԻԿԵՑԻՍ ՌՈԱՋԻՆ ԹՂԹՈՑՆ

Ա. Գովութիւն Թեսաղոնիկեցւոցն ի վերայ արժանաւոր պատերազմաց առաքելոցն։

Բ. Անձուկ նորա եւ խնդութիւն ի վերայ նոցա եւ հոգք թէ ո՞րպէս կատարեալք լինիցին։

Գ. Աղաւթք առ Աստուած եւ Քրիստոս վասն զալստեանն իւրոյ առ նոսա եւ աճման եւ հաստատութեան Թեսաղոնիկեցւոց մինչեւ ցգալուստն Քրիստոսի։

Դ. Խրատ ցածութեան եւ արդարութեան յընտրութիւն[1] եղբայրսիրութեան եւ իւրաքանչիւր ումեք զիւր գործ գործելոյ։

1 Գ զաւրինաց։ Բ հոգէպէս, Ը հաղորդութիւն եթէ ընդ Քրիստոսի է փխնկ հոգեպէս կեալ ընդ Քրիստոսի։ Ա կալ։ Եւ զաւրինացն — ընդ Քրիստոսի = καὶ τὰ τοῦ νόμου περίεχει πνευματικῶς, εἰς τὸ συζῆν Χριστῷ ‖ 4 ԱԸ կեցին, ԲԹ կեցեն, յոյնը ζῶσιν ‖ 5 Գ եւ Բ ագր. չիք մարդասիրութեան ‖ 6 ԲԴ եւ Բ ագր. ուսմնասիրութեան = φιλομαθίας. սաղմոսերգութեան = ψαλμῳδίας. Դ գովութեանն, Բ գոհութեան, Թ գոհութեանն. Գովութեան ըստ աստուածեղէն վարուց = εὐφήμου εἰς Θεὸν διαγωγῆς. Ե վարուցն։ ԱԴԸ ունին գոհութիւնք, զոր կ'ուզեմ = εὐχαριστίας, իսկ ԲԳԵԹ եւ Բ ագր. ունին գովութիւնք ‖ 8 Ժ ի տակ այսպէս ա ունին ԲԴԸ, ԱԳ չունին, իսկ ԵԹ, Բ ագր. եւ Z. կը տեղափոխեն թիւերը։ ԱԴ ընդանիս։ Ը միաբանս. ԸԹ լինելս։ Ա յոպէս չ ԲԴԴԸ, Ա չունի, Թ ա, Բ ագր. —, իսկ Z. չ եւ գ կը միացնէ իրրեւ ա՛։ Ա յոպէս գ ԲԴԴԸ, Ա չունի, ԵԹ, բ, նոյնպէս Բ ագր. բ։ ԲԸ լինել, Թ լինելս ‖ 8—9 Յորում եւ առ աւտարս — լինելոյ = ἐν ᾧ τὰ πρὸς τοὺς ἀλλοτρίους ἐμφρόνως οἰκονομικῶς ‖ 9 ԲԴԵԹ Տունք ԺԹ = στίχοι ιθ', Ա տունք ԺԸ, իսկ Ը տունք ԺԹ. ը։

1 Ա յոպէս Գ եւ Վ ըստ յոյն բնագրին, Գլուխք առաջին թղթոյն Թեսաղոնիկեցւոց ունին ԲԴ (գլուխ) ՌՏSBCDEF, Գլուխք առաջնոյ թղթոյն Թես. ունին ԸA, Գլուխք Թես., առաջին թղթոյն ունին Ա (թխթին) Թ (առաջնս) ԾԾ (Թեսաղոնիկեցւոց) HP Գլուխք առաջնոյ թղթոյն որ առ Թեսաղոնիկեցիսն ‖ 2 ԲԳԵ ունին գովութիւն վասն։ Ա Թեսաղոնիկեցւոց, ԴԸԹ Թեսաղոնիկեցւոց։ Դ ի վերս ‖ 3 Դ ի վերս։ ԱԲԴԸԹ հոգ, Ե հոգս (sic) ‖ 5 Ա ի Քրիստոս... գալստեան, ԴԸ գալստեան, Թ իւրս, Դ նորա փխնկ իւրոյ, չիք առ նոսա։ Ա չիք եւ։ Գ ամմանն ‖ 6 Դ ի գալուստն ‖ 7 Բ յնտրութիւն, Թ յնտրութեան, իսկ Դ յայտնութիւն ‖ 8 Ա եւ իւրաքանչիւր

---

[1] ԲԱՌԱՋՆՆՈՒԹԻՒՆ՝ Ա յժամեան յոյն բնագիրն ունի այստեղ՝ παραίνεσις... δικαιοσύνης, ὡς ἐπὶ χρίσει, φιλαδελφίας, զոր Zacagni կը թարգմանէ hortatur ad... iustitiam, tanquam

Ե. Վարդապետութիւն վասն մահու լուծանելոյ առ կենդանեաւք եւ առ մեռելովք ի յայտնութեանն Քրիստոսի։

Զ. Վասն յանկարծահաս գալստեանն Քրիստոսի, թէ օրպէս պարտ է պատրաստական գտանել փութով, հաւատովք, յուսով, սիրով, պատուով, խաղաղութեամբ, երկայնամտութեամբ, ուսումնասիրութեամբ։

Է. Աղաւթք վասն սրբութեան հոգւոյ եւ շնչոյ եւ մարմնոյ։ — Ցունք ժդ։

ԴԼՈՒԽՔ ԱՌ ԹԵՍԱՂՈՆԻԿԵՑԻՍ ԵՐԿՐՈՐԴ ԹՂԹՈՑՆ

Ա. Գոհութիւն վասն Թեսաղոնիկեցւոյն հաւատոց եւ սիրոյ եւ համբերութեան նոցա ի պատիւ եւ նեղչացն ի տանջանս եւ աղաւթք վասն փառաւոր կատարման նոցա ի փառս Քրիստոսի։

Բ. Վասն վախճանի յորժամ նեռն առաքեալոց է ի յանդիմանութիւն հրէից, որք ոչն հաւատացին ի Քրիստոս։

Գ. Գոհութիւն վասն կոչմանն։ ա. Ցորում յօժարեցութիւն ժուժկալութեան։ բ. Աղօթք առ Քրիստոս եւ առ Աստուած վասն հաստատութեան նոցա։

Դ. Աղաչանք խնդրուածոց վասն իւր եւ վասն գործոյն։ ա. Ցորում աղաւթք վասն նոցա ի սէրն Աստուծոյ։

որ։ ԲԳ չիք եւ (իւրաքանչիւր)։ Եւ իւրաքանչիւր — գործելոյ = ἐργασίας ἰδιοπράγμονος ‖ 1 ԲԳ լուծելոյ, ԴԸԹ լուծանելս։ Ա կենաւք եւ առ մեռելեաւք, Ը մեռելեաւք։ ԲԳ չունին առ (մեռելովք) ‖ 2 Բ յայտանութեանն, Դ յայտանութեան ‖ 3 Ցանկարծահաս = αἰφνιδίως. Ա չիք Քրիստոսի։ ԱԴԵԸ եւ թէ։ ԲԳ պատրաստական գտանել պարտ է, Դ չիք պարտ է ‖ 4 Դ խաղաղութեամբին կը կցէ յայտնութեամբ եւ տեղւոյ շգոյութեան պատճառաւ անաւարտ կը ձգէ գլուխքը, գնելով միայն տունք ժգ։ Թ չիք երկայնմտութեամբ։ ԱԹ եւ Բ տգբ. ուսմնասիրութեամբ, Ը չիք, յոյնը φιλομαθίᾳ ‖ 6 Թ շնչո եւ մարմնո, ԲԳ հոգւոյն շնչով եւ մարմնով, յոյնը սակայն πνεύματος καὶ ψυχῆς καὶ σώματος. ԱԴԵԸԹ ունին տունք ժգ, Բ տունք ժգ, յոյնը στίχοι ιδ՝.

1 Այսպէս բան յոյն բնագրին միայն Գ եւ Վ, Գլուխք թեսաղոնիկեցւոց երկրորդ թղթոյն ունին ԲԹԴ (թեսաղոնիկեցւոց) ՃՌՏABCDEFHP, իսկ Ա ունի Գլուխք երկրորդ թխթոյն թեսաղոնիկեցւոց։ Դ չունի խարագիր ‖ 2 Դ թեսաղոնիկեցւոցն ‖ 3 Դ ունի՝ նոցա պատիւ նեղչացն եւ այլն, Թ ի նեղչացն, Ե նեղչացն ‖ 5 Ա վախճանին, ԴԹ նեռն, Ե անտի քրիստոսն = Ἀντίχριστος, հմմտե էջ 85։ ԱԴԵԸ հրէիցն ‖ 6 ԱԴԵԸ ոչ։ Ա հաւատացինն ‖ 7 Այսպէս ա ԲԳԵԸ, նոյնպէս եւ Z. α՝, ԱԴԹ չունին ստորաբաժանում։ ԲԳԹ յաւժարութիւն ‖ 8 Այսպէս ԲԳԸԹ եւ Z. β՝, ԴԹ չունին ստորաբաժանում։ Ա առ Քրիստոս Աստուած, ԴԸԹ առ Քրիստոս եւ Աստուած։ Ե առ Աստուած եւ Քրիստոս, գարձեալ ուրեմն յոյնին համաձայն πρὸς Θεὸν καὶ Χριστόν, տես էջ 85։ ԲԳ եւ Բ տգբ. չիք վասն ‖ 9 Դ աղաւթք փխնկ աղաչանք։ Աղաչանք խնդրուածոց = παράκλησις εὐχῆς. Թ գործոյ, ԱԴԸ գործոցն, յոյնը սակայն τοῦ ἔργου.

Dei iudicium habituros, et ad fraternum amorem, էջ 659։ Հայ թարգմանչին գործածած բնագիրը սակայն կամ ունեցած է εἰς ἐπίκρισιν տարբերակը, զոր թարգմանած է յԸնդրուն եւ կամ կարելի է նաեւ ենթադրել ակնապատրանքով սխալ ընթերցած է իր բնագրին նախնական ընթերցուածը։ Մենք կը պահենք այսպէս անփոփոխ յԸնդրուն ընթերցուածն իբր սկզբնական։

Ե. Ցաւժարեցութիւն գործոյն եւ հրաժեշտ վատացն յուլայեցոյն եւ հեռաքրքիր լինելոյ[1]։

Զ. Աղաւթք վասն խաղաղութեանն որ յԱստուծոյ։

ԳԼՈՒԽՔ ԱՌ ԵԲՐԱՅԵՑԵՑԻՍ ԹՂԹՈՑՆ

Երբայեցւոց Թուղթս Թուի թէ չիցէ Պաւղոսի վասն նկարագրին եւ վասն ոչ ի գլուխն կարգելոյ զիւր անուն, որպէս եւ յայլ Թուղթսն եւ վասն ասելոյն թէ Մեք

Այսպէս ԱԲԳԵԲԹ Բ ագր. ԱՒ եւ Z. α՝, Ա չունի սառրարաժանում, իսկ Դ ճգիշայսեղ ունի Դ գլխաւոր բաժանում ‖ 1 ԱԲԹ գործոցն, Բ ագր. գործոց (էջ 1178), յոյնը սակայն ἐργασίας. Բ յուղացելոցն, Թ յուղացելոց, Դե յուլացելոց։ ԴԸ լինելս, ԲԳ լինել ‖ 3 ԱԴԹ խաղաղութեան։ ԱԴ տունք ժե = στίχοι ιε՝, ԲԵԸԹ տունք ժէ։

1 Գլուխք առ Երբայեցի Թղթոյն ունի միայն յոյնին համաձայն ըստ Զ. ο հ բ ա պ ե ա ն ի Գ, որուն իբր ընթերցուած կու տայ սակայն Պ ա ր գ ի ս ե ա ն Գլուխք Թղթոյն Երբայեցւոց, ինչպէս ունին Ա (Թխթոյն) Բ (Երբայեցւոց) ԾՃՄՎ (Երբայեցւոցն) ՏABCDEFHP, իսկ ԴԸ ունին Գլուխք Երբայեցւոց Թղթոյն (Ը Թխթոյն)։ ԱՌԵԸ խորագրին կը կցեն անմիջապէս "Երբայեցւոց Թուղթս Թուի թէ չիցէ Պաւղոսի — յառաջ մատուցեալ ուսուցանէ„ Պատճառը, որ չկայ Դի մէջ։ Վենետիկեան ՁՁներու այս տեղ ներկայացուցած տարբերակներու մասին օրինաւորապէս տեղեկագրելու չափազանց ժլատ գտնուած է Պ ա ր գ ի ս ե ա ն իր Ցուցակին մէջ, ճի ցուցակագրութեան մէջ կը գրէ միայն սաչափ՝ "Գլուխք Թղթոյն Երբայեցւոց։ Երբայեցւոց Թուղթն Թուի թէ չիցէ Պաւղոսի, որ ունի տպագրեալն տարբերութիւններ եւ որուն ապա կը յարին անմիջապէս գլուխք Թղթոյն„, Ցուցակ, Ա, էջ 798, իսկ Հի ցուցակագրութեան մէջ կը ծանօթագրէ "Գլուխք Թղթոյն Երբայեցւոց։ Երբայեցւոց Թուղթն Թուի թէ չիցէ Պաւղոսի — ուսուցանիցէ„, որուն կը յարէ իսկապէս անըմբռնելի սա տողերը՝ "այս անվերնագիր նախագրութիւնս տպագրութեան մէջ չկայ, ինչպէս տպագրութեանն ալ ասոր մէջ„, Ցուցակ, Ա, էջ 824։ Բ (= Երմ. 1925 2, Մ ո ւ բ ա ա, Ցայտն. Ցովհ., էջ ՑԿԹ) Գլուխք Երբայեցւոց Թղթոյն խորագրին տակ կը գնէ անմիջապէս Երբայեցւոց Թուխաս Թուի թէ եւ այլն պատճառը։ Այսպէս ունի եւ Ռ։ Ուրիշ ՁՁներու մասին չունիմ ո եւ է տեղեկութիւն։ Պատճառաց Գրքին մէջ (= Հ) խնդրական այս գրութիւնը, ինչպէս վերագոյն յիշեցինք, մուտ գործած է չափազանց այլայլած ընթերցուածներով "Սրբոյն Եւթաղեայ պատճառ Երբայեցւոց Թղթոյն„ խորագրին ներքեւ, Թղ. 189բ։ Պաւղոսի Թղթոց ոսկերերանեան մեկնութեան համառօտագրութեան մէջ Երբայեցւոց Թղթոյն մեկնութեան իբր "Առաջաբանութիւն Թղթոյն Երբայեցւոց„ գրուած է նոյնպէս այս գրութիւնը, որ վիեննայ Մատենադարանի թ. 47 եւ 103 ձեռագիրներու մէջ (Թղ. 284ա եւ Թղ. 229ա) անանուն է՝ իբր հեղինակութիւն Ոսկերերանի (Տաշեան, Ցուցակ, էջ 221, Հմմտէ վերը, էջ 43), նոյն մեկնութեան ուրիշ մէկ օրինակի մէջ սակայն (սեպհականութիւն Աբգար Ցովհաննիսեանի) կը կրէ Եւթաղի անունը՝ "Եւթաղեա պատճառ Երբայեցոց„ (Finck, Ցուցակ, էջ 141—142 ‖ 2 ԱՑ Թուխթս, ԸՀ Թուղթն, Ե Թուղթս այս. Ե ոչ իցէ։ Ց Պօղոս, Հ Պաւղոսի գրեալ։ Ե վասն նկարագրութեանն, Հ վասն զի նկարագրին ‖ 2—3 վասն ոչ ի գլուխն կարգելոյ = διὰ τὸ μὴ προγράφειν ‖ 3 Հ եւ ոչ յսկզբանն զանունն ունելով նորա։ ԶՂ զանուն իւր։ ԲԶՂ այլ։ ԱԸ Թուխթսն։

[1] ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ 22 առանց բացառութեան կ'ուանգեն "հրաժեշտ վատացն յուլացելոցն հեռաքրքիր լինելոյ„։ Յունարանութեան իսկատիպ գրշմ կրող մուտ ու տարտամ այս նախադասու-

զնարդ կարասցուք ապրել յեղդացեալք յայնպիսի փրկութենէ, որ սկիզբն առ խաւսելոյ ի տեառնէ եւ ի ձեռն այնոցիկ որ լուան ի մեզ հաստատեցաւ վկայութեամբն Աստուծոյ նշանաւք եւ արուեստիւք։ Փոխելոյ նկարագրի թղթոյս յայտնի են պատճառք, զի առ եբրայեցիսն նոցին բարբառովն գրեալ, յետոյ ասեն թարգմանեցաւ, ոմանք թէ ի Ղուկայ եւ այլք թէ ի Կղեմայ, զորոյ եւ զնկարագիրն իսկ ողջ ածէ[1]։ Բայց չգրելոյ զանուանն ի թղթի ասա պատճառքն ի դէպ են, զի հեթանոսաց առաքեալ էր Պաւղոս եւ ոչ հրէից. քանզի ձեռն տուեալ էր Պետրոսի եւ այլոց առաքելոցն հաւանութեան, զի ինքն Բառնաբաւ հանդերձ ի հեթանոսս եւ պետրոսեանք ի թլփատութիւնն։ Եւ արդ քանզի հաւանութեան էր քարոզութիւնն եւ թեքեալ էին որ ի հրէից անտի էին, որպէս թէ ապստամբութիւն ինչ ուսուցանիցէ Պաւղոս, յիրաւի ճանաչելոյ վասն զմիաբանութիւնն տայ թուղթս առ եբրայեցիսն եւ ի գրելն առ նոսա՝ զանուն իւր կարգել ի գլուխ թղթոյն չէր աւրէն։ Բայց վկայէ եւս յառաջ յաջող-

1 ՀՂ զերծցուք փխնկ կարասցուք ապրել։ Հ այսպիսի փրկութենէ եւ այլն ‖ 2 ՀՂ տեառնէ (չէք ի)։ Ը չէք եւ ‖ 2—3 ՀՂ չէք եւ ի ձեռն — արուեստիւք։ Ա վկայութեամբ յԱստուծոյ ‖ 3 Ե չէք Աստուծոյ։ Ե Նշանովք։ ԱԸ թխթոյս ‖ 3—4 ՀՂ թղթիս յայտնի է պատճառն, Հ պատճառ նկարագրին փոխելոյ յայտ է ‖ 4 Ա Երբայեցիս, Հ հեբրայեցիսն։ ԵՀՂ գրեաց։ Հ չէք ասեն։ Ա թարգմանեցաւ։ ՀՂ յետոյ թարգմանեցան որպէս ասեն։ Հ յոմանց ասի թէ ի Ղուկայ ‖ 5 ՀՂ եւ ոմանք փխնկ եւ այլք։ Ե ի Լուկայ։ Ը ի Կղեմա, Ե ի Կղեմենտայ։ Բ զորոյ զնկարագիրն ‖ 6 Ա զանուն իւր։ ԱԸ ի թխթի, Հ չէք ի թղթի ասա։ Բ ի դէպն (չէք են), ՀՂ ի դէպ էր, Հ պատճառն ի դէպ էն (sic) ‖ 7 ՀՂ չէք Պաւղոս ‖ 8 ԵՀՂ պետրոսեանքն = οἱ δὲ περὶ τὸν Πέτρον, ԱԲ ի թլփատութիւն, ՀՂ ի թլփատութեան ‖ 9 ԱԲ հաւանութիւն, ՀՂ հաւանութեամբ։ ՀՂ քարոզութիւնս։ Բ թէքեալ։ թեքեալ = κατηχηθέντες ‖ 10 ՀՂ յամբաստանութիւն ուսուցանէ Պօղոս, Հ թեքեալ էին հրէայքն ի Պաւղոսէ, որպէս ամբաստանութիւն օրինացն ուսուցանէ Պաւղոս, Ե ուսուցանէ ‖ 11 Ա ճանաչելով, Ը ի ճանաչելոյ։ Ճանաչելոյ վասն = γνωρίσαι χάριν, Բ զի միաբանութիւն, ՀՂ զմիաբանութիւն։ Ա թուխթս, Ը թուխթ, ԵՀՂ թուղթ։ Գ եւ առ եբրայեցիսն, Ը եբրայեցիս ‖ 12 Ա զանուն իւր, Ե կարգել զանուն իւր։ Բ կարգրել։ ԱԸ թխթոյն։ ՀՂ եւ գրել առ նոսա զանուն իւր եւ կարգել ի գլուխ թղթոյս։ Հ յիրաւի տայ թուղթ

թեան մէջ է— յաւելուածին ներմուծումով է որ իմաստը կը պայծառանայ եւ ընթերցուածը կը մատենայ սկզբնագրին = παραιτήσεως τῶν ἀρχῶν καὶ περιέρχων. Հմմտ. "պատուիրեմ ձեզ... խորշել ձեզ յամենայն եղբաւրէ, որ ատահական գնայցեն... գործ ինչ ոչ գործեն, այլ յուլացեալք հետաքրքիրք շրջին", Բ. Թես., Գ, 6 եւ 11։

[1] ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ ՆԻ ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ Յոյնին τοῦ γὰρ καὶ σῴζει τὸν χαρακτῆρα այսպէս գեղեցիկ շրջում կ'առնու հայ թարգմանութեան մէջ ու այս գեղեցիկ շրջումը երեւան կու գայ զարմանալիօրէն եւ Կորեան սա հատուածին մէջ՝ "ի վերայ հասեալ թէ չեն բաւական նշանագիրքն ողջ ածել զսիւղոբայս եւ զկապս հայերէն լեզուոյն", էջ 9, զոր Նորայր մէջ կը բերէ ցոյց տալու համար եւ թաղի եւ Կորեան լեզուական կապը, Կոր. Վարդ., էջ 167։ Յոյն միւնոյն բայը Ոսկեբերանի թարգմանիչն ալ միւնոյն ասութեամբ կը վերածէ հայերէնի սա նախադասութեան մէջ՝ "չորեքտասան ազգ ասաց եւ յերրորդում (այսպէս յոյնը ἐν τρίτῃ, մինչ տպ. ունի յերէքրորդումն) մասինն ոչ ածէ ամենեքին զթիւն", Մեկն. Մտթ., Ա, էջ 14 = οὐ διέσωσε, յատուկ ուշադրութեան արժանի է վերագիրներու ճշգրիտ նմանողութիւնը ամբ + ողջ եւ διε + σωσε.

դաւքն Թուղթս Թէ Պաւղոսի է գրելովն Եւ կապանաց իմոց վշտակիցք եղերուք եւ ասելովն Թէ Առաւել եւս աղաւթս արարէք, զի վաղվաղակի պատսպարեցայց ձեզ։ Եւ բազում եւս այլ են որ ցուցանեն մեզ Թէ նորա է Թուղթս, որպէս եւ ինքն իսկ ընթերցուածս յառաջ մատուցեալ ուսուցանիցէ։

5 Ա. Աստուածխաւսութիւն Քրիստոսի փառաւքն Հաւր եւ իշխանութիւն, որ ի վերայ ամենեցուն հանդերձ սրբութեամբն, զոր յերկրի արար, ուստի վերացաւ անդրէն յերկնաւոր փառսն։

Բ. Թէ ոչ հարկաւոր են փառքն Քրիստոսի, այլ աստուածեղէնք եւ արարչականք, վասն որոյ ոչ ասէն յաշխարհի, ուր հարկաւորքն են, այլ ի հանդերձեալ աշխարհին։

10 Գ. Թէ մարմնացաւ ըստ խնամոյ եւ ըստ չարչարանացն կցորդ լինելոյ եւ ըստ ընտանութեանն ընդ մեզ, վասն փրկութեան մարդկան մահուամբն իւրով ընդ իւր ընտանեցուցանելոյ։

Դ. Թէ հաւատալ պարտ է Քրիստոսի, որպէս Մովսէսին հաւատացին, բայց ըստ առաւելութեան այնպէս որպէս Աստուծոյ առ մարդ։ ա. Յորում Թէ երկնչել պարտ է տառաջնոցն տարապրութենէ։

Ե. Նախանկար աւրինակաւ[1] փութալ ի յառաջագոյն գուշակեալ հանգիստն։

առ. Հերբայեցիսն, բայց գրել զանուանն չէր աւրէն։ Զանուն իւր կարգել ի գլուխ թղթոյն չէր աւրէն = προγράφειν Ἀπόστολον οὐ θέμις։ Ե եւ եւս ‖ 1 ԶՂ վկայէ յաջորդաւս Թէ Թուղթս Պաւղոսի է։ Հ սակայն յաջորդաբն երեւի Թէ Պաւղոսի է Թուղթս, այնու Թէ։ ԱԸ Թուխթս։ ՀԶՂ չիք եւ։ ԱԶՂ վշտակից, Հ վշտակից լերուք։ ԶՂ չիք եւ ‖ 2 Հ վշտակից լերուք եւ Թէ աղօթս արարէք զի վաղագոյն ‖ 3 Բ նորայ, ԶՂ Պաւղոսի փխնկ նորա։ ԱԸ Թուխթս։ Հ բազում եւ այլ իրաք ճանաչես յառաջ երթեալ Թէ Պաւղոսի է Թուղթս հերբայեցւոց ‖ 4 ԱԲԳ ուսուցանէ, ԶՂ ընթերցուածս յառաջ մատուցեալ ցուցանէ, Ը ուսուցանիցէ, διδάξει, Cod. Vat. n. 363 & Palatinus διδάσκει. Cod. Cryptoferr. post διδάσκει habet στίχοι κθ', որ չկայ հայ բնագրին մէջ. Zacagni-ի բնագրին καὶ ἐκ τοῦ λέγειν — ἐπαγγέλλεται, էջ 671, 1—9 չկայ նոյնպէս հայուն մէջ ‖ 5 Դ աստուածխաւսութիւնն = θεολογία. Դ ի վերա ‖ 6 Դ սրբութեամբ, զոր արար յերկրի։ Դ անաւրէն փխնկ անդրէն ‖ 8 ՀՀ [illegible], զոր Բագրատունեաց հետ կ'ընթեռնում [illegible]։ ‖ 9 Դ աւրէն փխնկ ասասէն։ Ա որ յաշխարհի հարկաւորքս են, ԴԵԸ հարկաւորքս։ Բ հանդերձեալ (չիք ի)։ Թէ ոչ հարկաւոր — ի հանդերձեալ աշխարհին = ὅτι οὐ λειτουργική ἡ δόξα Χριστοῦ, ἀλλὰ θεική καὶ ποιητική, διὸ οὐκ ἐπὶ τοῦ παρόντος αἰῶνος, ἐν ᾧ οἱ λειτουργοί, ἀλλ' ἐπὶ τῆς μελλούσης οἰκουμένης ‖ 10 Ըստ խնամոյ = κατὰ διάθεσιν. Բ չարչարացն ‖ 11 Ա անտեսութեանն փխնկ ընտանութեանն, Բ ընտրութեանն, Ե ընդրութեանն, ԴԸ ընտանութեան։ Ե մահուամբն իւր ‖ 12 Ա ընտանեցուցանելով, Ը ընդանեցուցանելոյ։ Ըստ չարչարանացն — ընտանեցուցանելոյ = καὶ συμπάθειαν καὶ οἰκειότητα, τὴν πρὸς ἡμᾶς, ἐπὶ σωτηρίᾳ ἀνθρώπων, τῇ ἐκ θανάτου, ἐπὶ τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειώσεως ‖ 13 Գ Մովսիսին։ Դ հաւատայիր ‖ 13 Դ առաւելութեանն որպէս եւ Աստուծոյ։ Ը մարդիկ։ Ա յապէս ա ԲԵ, Գ Բ ագր. —, նոյնպէս Z. α'. Ա լուսանցագրքի պատճառով չունի ա, նոյնպէս չունին ԴԸ ‖ 15 Դ յառաջագոյն տարապրութենէ ‖ 16 Ե աւրինակաւն։

---

[1] ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ Προτροπή, որ միշտ կանոնաւորապէս կը թարգմանուի յ-ՔՐԻՍՏՈՍ տես

Զ. Ահ դատաստանին եւ քաղցրութիւն շնորհաց ըստ քահանայութեանն, որով չարչարակիցն եղեւ մեզ մարդկաւրէն։

Ի. Սատ որպէս տակաւին կարաւտելոց նորընծայ վարդապետութեան։ Ա. Ցորում յաւժարեցութիւն առ ի յաճուումն, որպէս թէ չէցէ երկրորդ սկիզբն։ Բ. Մխիթարութիւն զովութեամբ հանդերձ։

Ը. Թէ հաստատուն են աւետիքն Աստուծոյ եւ նոյնք երդմամբ հանդերձ։

Թ. Վասն Մելքիսեդեկի, որ զՔրիստոսի աւրինակն ունէր անուամբ եւ քաղաքաւ եւ կենաւք եւ մահուամբ եւ քահանայութեամբ։ Ա. Ցորում թէ եւ քան զԱբրահամ նախամեծար եղեւ։

Ժ. Թէ դադարելոց է Ահարոնի քահանայութիւնն, քանզի երկրաւոր է եւ հաստատելոց է երկնաւորն որ Քրիստոսիւ է, յոյլմէ ազգէ ոչ ըստ մարմնոյ եւ ոչ ըստ մարմնաւոր աւրինաց։

ԺԱ. Առաւելութիւն երկրորդ ուխտիս քան զառաջնոյն քաւութեամբ եւ սրբութեամբ։

ԺԲ. Վասն արեանն Քրիստոսի, որով նոր ուխտս է, զի այն իսկ ճշմարիտ սրբութիւն է ի մշտնջենաւորս, որ ոչ արեամբ անասնոց, որք բազում անգամ մատչէին։

ԱՐԳԴԵ եւ Բ ագր. ի գուշակեալ. Ը գուշակեալ, եւ կը սիրեմ սակայն յոյն բնագրին համաձայն ընթեռնուլ է յառաջագոյն գուշակեալ։ Յառաջագոյն գուշակեալ = προδηλούμενος ‖ 1 Գ շնորհացն։ Գ քահանայութեան ‖ 1—2 որով — մարդկաւրէն = παρὰ τῷ ὁμοιοπαθήσαντι ἡμῖν ἀνθρωπίνως ‖ 3 Գ եւ Բ ագր. (էջ 1172) կատարելոց, Ա կարաւտելոյ։ Ը նորընծա։ ԱԳԸ վարդապետութեանն։ Նորընծայ վարդապետութեան = εἰσαγωγῆς։ Ա յոպէս ա ունին ԱԲԵ, Գ Բ ագր. = եւ Z. α′, ԴԸ չունին ստորաբաժանում ‖ 4 Բ յաճախաւմն փխնկ յաճուումն։ ԱԴԵԸ որպէս զի փխնկ որպէս թէ։ Ա յոպէս κ ԱԲԵ, Գ Բ ագր. β եւ Z. β′, իսկ ԴԸ չունին ստորաբաժանում ‖ 5 ԲԳ եւ Բ ագր. գոհութեամբ, յոյնք սակայն σὺν ἐπαίνῳ ‖ 6 ԲԳ երդմամբք ‖ 7 Բ Մեղքիսեդեկի, Դ Մելքիսեդիկեա, Ը Մելքիսեդեկայ, ԱԴ աւրինակ։ Բ անուամբք, Դ անուամն ‖ 8 ԱԴԵԸ եւ մահու։ Ա յոպէս ա ունին միայն Գ եւ Z. α′. Ա ունի κ փխնկ ա, իսկ Բ ունի թ գլխաւոր բաժանման տակ կից ա եւ այսուհետ κ, ԴԵԸ եւ Բ ագր. չունին ստորաբաժանում։ Ա զԱբրահամ։ Քան — եղեւ = τοῦ Ἀβραὰμ προετιμήθη ‖ 10 ԱԴԵԸ եթէ։ Ա Ահարոնի, ԲԳ էր ‖ 11 ԲԳԵ Քրիստոսին ‖ 12 Ե մարմնաւորն։ ԲԳ եւ Բ ագր. աւրինակի փխնկ աւրինաց ‖ 13 ԲԳ ուխտին ‖ 15 Ա յոպէս Ը, Դ ուխտն, ԱԲԵ ուխտս։ Դ սրբութիւնն ‖ 16 ԲԳ եւ որ ոչն։ Գ որ։ Ա մատչին։

էջ 136, տ. 15, 138, տ. 9, 143, տ. 7, 147, տ. 4 եւայլն. Հոս կը ներկայանայ Ն-Խ-Ն-Ի-Ր -Ր-Ի-Ն-Ի-զարմանալի տարազին տակ։ Ո՛րն է նախնականը չեմ կարող որոշել, նոյնպէս չեմ կարող պնդել թէ προτότυπος եւ προτροπή ակնապատրանքով իրարու հետ շփոթուած բլլան ու ծնունդ տուած տարբեր գաղափարներու յոյն ու հայ բնագիրներու միջեւ։ 22 Ներու մէջ Յ-Ֆ-Ր-Ի-Ն եւ Յ-Ֆ-Ր-Ի-Ն բառերն ալ իրարու հետ կը փոխանակուին ասէպ, դիւրին է սակայն յոյն բնագրին առաջնորդութեամբ մատնանշել միշտ անսխալ թէ ո՛րն է սկզբնական հարազատը, քանի որ προτροπή, ինչպէս շեշտեցինք, կը թարգմանուի միշտ ու ամենուրեք Յ-Ֆ-Ր-Ի-Ն, իսկ πρόθεσις ու προθυμία Յ-Ֆ-Ր-Ի-Ն, տես "պատմութիւն իւրոյ աշխատութեանց եւ Յ-Ֆ-Ր-Ի-Ն", էջ 137, տ. 1 = προθέσεως, "պատմութիւն իւրոյ պատերազմոյ նահատակութեանն եւ Յ-Ֆ-Ր-Ի-Ն", էջ 139, տ. 3 = προθυμίας.

ԺԳ. Վկայութիւնք վասն միոյն սրբութեանն եւ նուաճութեան առ Աստուած։ ա. Յորս յաւժարեցութիւն ըստ հաւատոցն ճանապարհ գործելոյ։

ԺԴ. Յաւժարեցութիւն փութոյ առ երկիւղէ մերձեալ դատաստանին։

ԺԵ. Վասն զբարւոք սկիզբն ի բարւոք կատարումն տանելոյ։

ԺԶ. Վասն հաւատոց, որ եւ զառաջինսն փառաւորեցոյց։

ԺԷ. Վասն համբերութեան ըստ Քրիստոսի հետոցն[1] վարելոյ։

ԺԸ. Վասն զգաստութեան մինչեւ ի ժամանակս ուղղութեան, յորմէ մի վրիպիցիմք որպէս զԻսաւն, որ ոչ եգիտ տեղի ապաշխարութեան։

ԺԹ. Թէ ահագինք են քան առ Մովսէսիւն հանդերձեալքն եւ բազում փութոյ արժանաւոր այժմուքս։

Ի. Վասն եղբայրսիրութեան եւ աւտարսիրութեան։ ա. Յորում վասն զգաստութեան։ բ. Վասն բաւականութեան։ գ. Վասն նմանող լինելոյ հարցն։

ԻԱ. Վասն մի մարմնապէս կեալ ըստ աւրինացն, այլ հոգեպէս ըստ Քրիստոսի առաքինութեամբ։

ԻԲ. Աղաւթք առ Աստուած վասն յառաքինութիւն յառաջադիմութեան եւ անաւարութեան։ — Տունք հե։

1 ԲԴ վկայութիւն։ Դ միայն փխնկ միոյն։ Դ նուաճութեանն։ ԲԳԵ որ առ Աստուած։ Նուաճութեան առ Աստուած = προσαγωγῆς πρὸς θεόν ‖ 2 Ա յապէս ա ԱԲԵ, Գ Բ ագր. = եւ Z. α′, իսկ ԴԸ չունին։ Ա յապէս ԱԸ, իսկ ԲԳԴԵ յորում, յոյնն ἐν αἷς, Stephanus habet ἐν ᾧ. ԴԸ յաւժարութիւն փխնկ յաւժարեցութիւն։ ԴԸ գործելս ‖ 3 ԲԴ յաւժարութիւն փխնկ յաւժարեցութիւն ‖ 4 Դ բարւոք փխնկ զբարւոք, Ե զբարիոք ... ի բարիոք։ Ը տանելս ‖ 5 ԲԳԴԸ չիք եւ։ Դ զառաջինն։ ԱԵ փառաւորեաց, Գ եւ Բ ագր. փառաւոր եցոյց ‖ 6 Դ համբերութեանն Քրիստոսի։ Ա լինելոյ փխնկ վարելոյ, Ը վարելս ‖ 7 Ե ի ժամանակն։ ԳԴ ուղղութեանն։ ԳԵ եւ Բ ագր. յորմէ վրիպիցիմք, ԱԲ յորմէ մի վրիպիցիմք, Ը մի վրիպիցեմք, Դ մի վրիպեացուք, μὴ ἀποτύχωμεν ‖ 8 ԵԸ իբրեւ փխնկ որպէս։ ԱԴ զԵսաւ, Ե զԵսաւն ‖ 9 Ա Մովսէսին, Գ Մովսիսիւն։ Ե հանդերձեալքս ‖ 10 Դ արժանաւորեա այժմուքն ‖ 11 Ա յապէս ա ունին ԲԵ, Գ Բ ագր. = եւ Z. α′, իսկ ԱԴԸ չունին սոսրարաժանում ‖ 12 Ա յապէս բ ունին ԱԵ, Գ Բ ագր. բ եւ Z. β′, ԱԴԸ չունին։ Վասն բաւականութեան = περὶ αὐταρκείας. Ա յապէս գ ունին ԲԵ, Գ Բ ագր. է եւ Z. γ′, ԱԴԸ չունին ‖ 13 Գ եւ Բ ագր. կալ։ Բ հոգեպէս ‖ 14 Բ առաքինութիւնն, Գ եւ Բ ագր. առաքինութեանն, Դ առաքինութեամբն ‖ 15 Բ առաքինութեան ‖ 16 Ա յապէս տունք հե ԱԲ, իսկ ԴԸ Բ տունք հէ, Ե տունք լզ, στίχοι οβ′.

---

[1] ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ Նորայր յեցած Կորեան "գարձեալ փութոյ ամենեքումքք հանգերձ ըստ Քրիստոսի հետոցն Լուրեալոյ, Հաւուածին, էջ 5՝ Բի, Զ. Հրատարակեանի (էջ 809) եւ Բ ագրատուեալոյ (էջ 1172) Հրատարակութիւններուն ներկայացուցած "վասն համբերութեան ընդ Քրիստոսի հետոցն Լուրելոյ„ եւթագլեան նախադասութիւնը կ'ուղղէ եւ կը կարդայ "ընդ Քրիստոսի հետոցն Լուրելոյ„, էջ ԺԷ եւ 166. Նորայրեան այս ուղղագրութիւնը կը հաստատէ այժմ վերջնականապէս ԱԴԵԸԹ ձեռագիրներու միաձայն ընթերցումը՝ որ է ընդ Քրիստոսի հետոցն Լուրելոյ, յոյնը ունի περὶ ὑπομονῆς ἐν ἀκολουθήσει Χριστοῦ, որով աւելի կը շեշտուի Կորեան եւ Եւթագլի թարգմանչին հայ հոգի վրայ ցոյց տուած լեզուական նմանութեան սերտ կապակցութիւնը։

ԳԼՈՒԽՔ ԱՌ ՏԻՄՈԹԷՈՍ ԱՌԱՋԻՆ ԹՂԹՈՑՆ

Ա. Վասն յԱստուծոյ սէրն առաջնորդութեան, որ անկարաւոն առնէ առ ի յաւրինական հարկէն։

Բ. Վասն իւրոյ ընտրութեան լինել աւետարանիչ ի հաղածչէ ըստ շնորհացն Քրիստոսի։

Գ. Պատուէր վասն հաւատոց եւ մտադիւր ապաստաւորութեան, առանց որոյ շտապ տագնապի կայ ի վերայ։

Դ. Վասն աղաւթից ի վերայ ամենեցուն եւ թէ ամենայն ուրեք անմեղութեամբ, առանց խռովութեան, պարկեշտութեամբ։

Ե. Վասն վարդապետաց թէ արանց աւրէն է եւ ոչ կանանց լինել վասն բնութեանն եւ վասն ցաւոցն, որ ի պատրանաց անտի մտին, զոր յուծանէ ծնունդն Քրիստոսի եւ հաւատք նոցա եւ վարք։

Զ. Վասն առաքինութեան եպիսկոպոսի։ ա. Յորում վասն սարկաւագաց արանց եւ կանանց։

Է. Վասն ատուածեղէն մարմնանալոյն։ ա. Յորում վասն հերձուածոյն դիւականաց որ լինելոց իցեն։

Ը. Վասն պատերազմի ատուածպաշտութեանն յուսով։

Թ. Վասն խնամոց անձին եւ եկեղեցւոյ։

Ժ. Վասն պատշաճութեամբ առ իւրաքանչիւր որ մերձենալոյ։

ԺԱ. Վասն այրեաց հասակի եւ կարգաց եւ դարման տանելոյ։

ԺԲ. Վասն երիցանց պատուոյ։

ԺԳ. Վասն ի ձեռնադրութիւնս զգուշանալոյ։

1 Ա յապէս համաձայն յոյնին ունին ԳՎF, իսկ առաջնոյ թղթոյն տարբերակով AC, Գլուխք առաջին թղթոյն Տիմոթեայ ունին ԲՏB (գլխոյն փոխակ թղթոյն) ՃE, Գլուխք Տիմոթեայ առաջին թղթոյն ունին ԸԹ (առաջնոյ) Ծ (առաջնոյ) Ճ (Տիմոթեա) Մ (Տիմոթիայ) H (առաջնոյ թղթին, Ա ունի Գլուխք առաջին թղթին որ առ Տիմոթեա (sic), այսպէս եւ Դ որ առ Տիմոթիեա ‖ 2 P Աստուծոյ սէրն (սէրոյն)։ ԱԵԸ անկարաւոն։ ԱԴԵԸԹ չէք առ ի։ Գ եւ Բ ագր. յաւիտենական ‖ 3 Դ հասկէն, Թ հասցէն ‖ 4 Դ իմոյ փոխակ իւրոյ։ Դ բնդրութեանն։ ԲԳ լինելոյ ‖ 5 ԴԹ Աստուծոյ փոխակ Քրիստոսի ‖ 6 ԲԳ հաւատոյ։ Թ մտադեւր։ Թ որո ‖ 7 ԱԳ կայր, Դ ի վերայ կայ։ Թ ի վերա։ Առանց որոյ — ի վերայ = ἧς ἄνευ κίνδυνος ‖ 8 Դ չէք ամենեցուն եւ թէ ‖ 8—9 Ա առ մեղադրութեամբ . . . եւ պարկեշտութեամբ, Դ եւ պարկեշտութեան, Ը եւ պարկեշտութեամբ ‖ 10 Բ չէք արանց, ԲԳԴ արանց աւրէն է լինել եւ ոչ ‖ 11 Դ ի պատրանացն, չէք անտի ‖ 12 Ե նոցին, Դ չունի եւ հաւատք նոցա եւ վարք ‖ 13 Ե եպիսկոպ., Թ եպիսկոպոսաց։ Ա յապէս ա ունին ԲԵԸԹ, Գ Բ ագր. ա եւ Z. α′, չունին ԱԴ ‖ 14 ԴԵ կանաց ‖ 15 Ա մարմնանալոյ։ ա ունին ԲԵԸԹ, Գ Բ ագր. ա եւ Z. α′, ԱԴ չունին։ Դ դիւական ‖ 16 Թ են ‖ 17 Թ ատուածպաշտութեան ‖ 18 Թ խնամոյ։ ԱԵԸԹ եկեղեցւոյն ‖ 19 Դ պատշաճութեան։ Բ մերձանալոյ, Ը մերձենալս ‖ 20 Բ յարեաց հասակէ։ Ա կարգաց դարման։ Ը տանելս, ԴԹ տալոյ ‖ 21 Դ իրիցանց։ Բ պատուոյ, Թ պատուս ‖ 22 ԲԴ ի ձեռնադրութիւնսն, Ը ի ձեռնադրութիւն, Թ ի ձեռնադրութեանս զգուշանալս։

ԺԴ. Թէ չկայ ինչ գործ որ թաքչիցի։
ԺԵ. Վասն ծառայից հնազանդութեան։
ԺԶ. Հակառակ շահասիրացն ստոյն վարդապետաց։
ԺԷ. Պատուէր ահագին վասն սուրբ հնազանդութեան մինչեւ ցվախճան։
ԺԸ. Մեծատանց առաջնորդութիւն ի կեանս ճշմարիտս։ — Տունք իբ։ 5

ԳԼՈՒԽՔ ԱՌ ՏԻՄՈԹԷՈՍ ԵՐԿՐՈՐԴ ԹՂԹՈՑՆ

Ա. Գովութիւն Տիմոթեայ հաւատոցն եւ յաւժարեցութիւն համբերութեան ըստ արժանաւորութեան շնորհաւք։ Ա. Ցորում եւ ինքն իսկ ասէ ժուժկալ լինել յորժամ վշտանայցէ։

Բ. Վասն պատշաճ տուչութեան աստուածեղէն կրաւնից[1]։ 5

Գ. Վասն անհոգ յաստի կեանս լինելոյ առաքինութեամբ յառանց աշխատութեան կերակուրս։

1 Ե վասն Թէ։ Թ թաքչի, Դ թագչիցի ‖ 3 ԴԹ շահասիրաց։ Դ ստիցն։ Ա ստոյ վարդապետացն ‖ 5 Թ մեծայատանց առաջնորդութիւն, Դ առաջնորդութիւնն։ ԴԹ ի կեանս ճշմարիտ, Բ ի կեանսն ճշմարիտ, ԱԲԳ ի կեանսն։ ԲԳԵԸԹ տունք իբ, իսկ Ա տունք իդ, στίχοι χβ'.

1 Ա յայսպէս յոյներն համաձայն ԳՎ, շատերն ունին Գլուխք երկրորդ թղթոյն որ առ Տիմոթէոս, այսպէս Ա (թխթոյն) Բ (թղթին) ԴԸ (թխթոյն) ԹԺՃՎABEF, CՃ Գլուխք երկրորդ թղթոյն առ Տիմոթէոս, իսկ H ունի Գլուխք թղթոյն երկրորդ Տիմոթեայ ‖ 2 ԹP գոհութիւն։ Դ Տիմոթէա, Թ Տիմոթիայ։ ԱԴ յաւժարութիւն ‖ 3 Գրած ենք վերագոյն թէ Տիմոթ. Բ. թուղթը ստորաբաժանում չունի, էջ 41, կը նկատենք սակայն այժմ թէ ԱԸԹ կ'աւանդեն այստեղ բնական ստորաբաժանում մը հակառակ ԲԳԴԵի եւ Բ ագր.ի, որով գլխաւոր բաժանումի թիւերուն համար ձեռագրախմբերու մէջ յառաջ կու գան անխուսափելի տարբերակներ, այս տարբերակները կը նշանակուին մի առ մի։ Ա.յայսպէս III ունին ԸԹ իսկ Ա չի գներ, մինչ ԲԳԴԵ եւ Բ ագր. կը գնեն Բ իբրեւ գլխաւոր բաժանում. "յորում" բացատրութիւնը սակայն բաւականէն աւելի ուժեղ ապացոյց է ընդունել տալու հոս ստորաբաժանումի մը գոյութիւնը, Z. "յորում — վշտանայցէ" կը գնէ Ա. բաժանումի տակ, բայց ոչ իբրեւ ստորաբաժանում։ Թ վշտանացէ ‖ 5 Բ ի տեղ Գ ունին ԲԳԴԵ եւ Բ ագր.։ Թ պատշաճութեան փխնկ պատշաճ տուչութեան = τῆς ἁρμοζούσης μεταδόσεως. Ա կրաւնիցն ‖ 6 Գ ի տեղ Դ ունին ԲԳԴԵ ու Բ ագր.։ Ա հոգ փխնկ անհոգ։ Թ կենացս։ ԴԹ լինելոյ։ Դ առանց ‖ 6—7 Վասն անհոգ — կերակուրս =

---

1 ԲԱՌԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ՝ Թարգմանիչը թէ հոս եւ թէ այլուր, տե՛ս էջ 156 – 157, θείων δογμάτων կը թարգմանէ ա-ա-ա-ծ-ե-ղ-ի-ն կ-ր-ա-ւ-ն-ք-ս. ու այս ասուելիքը գիտեն գործածել նաեւ Կորիւն եւ Բուզանդ՝ "զամանց ըստ ա-ա-ա-ծ-ե-ղ-ի-ն կ-ր-ա-ւ-ն-ս զբարեյաղթութիւն եւ զամանց ըստ աշխարհակիր (տպ. աշխարհագիր) կարգաց՝ զմարտից եւ զպատերազմաց (տպ. զպատերազմազաց) արութիւնն", Կոր., էջ 3, "ի լերինս եւ յանապատս եւ ի փապարս վիմաց՝ ա-ա-ա-ծ-ե-ղ-ի-ն կ-ր-ա-ւ-ն-ս զծառայութիւնն հարկանէին", անդ., էջ 24, "եւ բազում յաշխարհի ուղղեալ կացուցանէր կարգս մարդկան ա-ա-ա-ծ-ե-ղ-ի-ն կ-ր-ա-ւ-ն-ս", Բուզ., էջ 272, Նորայր, Կոր. Վարդ., էջ 139—140. Եւթաղեան բնագրին համեմատութեամբ կարելի է Կորեան եւ Բուզանդայ քով գործածուած այս կ-ր-ա-ւ-ն-ներուն իբր համազօր դնել δόγμα, քանի որ ասոնց ու Եւթաղի թարգմանչին մէջ այնքան յաճախ է զաղափարներու զարմանալի նոյնութիւն եւ նմանութիւն։

Դ. Վասն ի Քրիստոս հաւատոցն եւ համբերութեան յուսով ըստ արժանաւոր պատուոյ։

Ե. Վասն ուղիղ վարդապետութեան եւ վարուց սրբոց եւ խաղաղականաց եւ ընդդէմ հակառակորդացն։

Զ. Կանխատացութիւն վասն չարեաց մարդկան յաճախելոց եւ յանդիմանելոյ խաբէութեանն։

Է. Ցաւժարեցութիւն իւր նմանաւոր լինելոյ հակառակ անզգամացն ի հնազանդութեանն Աստուծոյ։

Ը. Վասն նորաձեւացն, որոց հակառակ հրամայէ կալ Տիմոթեայ։

Թ. Վասն իւրոյ հանդերձեալ վախճանին ի փառս յաւիտենականս։ — Տունք ժդ։

ԳԼՈՒԽՔ ԱՌ ՏԻՏՈՍ ԹՂԹՈՑՆ

Ա. Վասն վարդապետաց պիտանեաց ի պաշտաւն եւ յանդիմանութիւն անհաւատից։

Բ. Հակառակ այնոցիկ, որ մարմնաւոր սրբութեանցն վերակացուք լինէին եւ վասն հոգեւոր առաքինութեան։

Գ. Մրատք, զորս պարտ է խրատել ըստ իւրաքանչիւր հասակաց։

Դ. Վասն Ծառայից, զի եւ նոքա Քրիստոսի շնորհացն արժանաւորութեամբ Ծառայեսցեն։

Ե. Վասն իշխանաց արժանաւոր հնազանդութեան ըստ Քրիստոսի հեզութեանն։

Զ. Մրատ առ ի խոտորելոյ ի հերձուածական[1] քննողացն։ — Տունք ը։

περὶ τῆς ἀφρόντιδος ἐν τῷ νῦν βίῳ πολιτείας ἐπὶ ταῖς ἀπόνοις τροφαῖς ‖ 1 Դ ի տեղ Ե ունին ԲԳԴԵ եւ Բագր.։ Թ ի Քրիստոս Յիսուս հաւատոցն։ Ը համբերութեամբ։ ԴԸԹ պատուս ‖ 2 Ե ի տեղ Զ ունին ԲԳԴ եւ Բագր., Թ ունի Դ։ Ը եւ որ ընդդէմ ‖ 4 Զ ի տեղ Է ունին ԲԳԴ եւ Բագր., Ե ունի Զ։ Ե կանխայտացութիւն։ ԱԴԵԸԹ յաճախելոյ, Թ յաճախելս եւ յանդիմանելս ‖ 5 Դ խաբէուեան ‖ 6 Էի տեղ Ը ունին ԲԳԴ, ԵԹ անորոշ։ Դ յաւժարութիւն։ ԵԹ նմանող։ ԴԸԹ լինելս։ ԱԴԵԸ անզգամաց։ ԲԳ հնազանդութեանն, Ա ի հնազանդութեան, Ը ի հնազանդութիւնն ‖ 8 Ը չունին ԲԳ եւ Բագր., որոնք յաջորդ Թ. գլուխը հաստատուն պահելու նպատակով Ը. գլուխը կը ջնջեն "եւ" շաղկապով կցելով զոյն Է. գլխին։ ԲԳԴ ունի Թ, մինչ ԱԵԸ ունին Ը. Թ անորոշ։ ԲԳ եւ Բագր. Ե– վասն նորաձեւացն։ Բ նորաձեւացն, Թ նորաձեւոցն։ Նորաձեւացն = τῶν κενοτομησάντων. Դ Տիմոթիեայ, Թ Տիմոթեա, Ը Տիմոթեա, Ե Տիմոթիեայ ‖ 9 22 առանց բացառութեան ունին այստեղ Թ։ Բ ի փառս։ Դ յաւիտեան։ Տունք ժգ ունին ԱԲԴԵԸԹ = στίχοι ιδ', Բ ունի տունք ժգ։

1 Գլուխք առ Տիտոս թղթոյն ունին միայն յոյնին համաձայն Գ եւ Վ. Տունի Գլուխք թղթոյն առ Տիտոս, իսկ ԱԲԴԸԹԾՃՄՊABCDEFHP Գլուխք թղթոյն որ առ Տիտոս ‖ 2 Ա եւ ի յանդիմանութիւն անհաւանից ‖ 3 Թ վեկացուք։ Գ Դ լինին ‖ 4 Թ առաքինութեանց ‖ 5 Դ զոր։ Բ հասարակաց ‖ 6 Թ ծառայից... Քրիստոսիւ ըստ շնորհացն ‖ 7 ԲԸ ծառայիցն, Դ ծառայեն, Թ ծառանացն ‖ 8 Ա հնազանդութեանն։ Տեղւոյ անձկութեան պատճառով Դ հնազանդութեան բառով կը վերջացրնէ Գլուխքը, կցորդաբար յարելով տունք ը ‖ 9 Թ խոտորելս։ Բ խրատելոյ։

[1] ԲԱՌԱՍՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ ԱԲԹԲ ունին այսպէս հերձուածական, մինչ ԳԵԸ եւ Բագրատուն՝ հերձուածողական. որն է սկզբնականը կարելի չէ որոշակի ցոյց տալ, քանի որ երկու ձեւերն ալ հաւասարա-

ԳԼՈՒԽՔ ԱՌ ՓԻԼԻՄՈՆ ԹՂԹՈՑՆ

Ա. Գովութիւն Փիլիմոնի եւ գոհութիւն վասն նորին։

Բ. Ցանձնարարութիւն Ոնեսիմայ ծառայի փախուցելոյ եւ աղաչանք վասն նորին փրկելոյ ի ձեռն հաւատացն։ — Տունք գ։

[ՎԵՐՋԱԳԻՐՔ]

Առ հռովմայեցիս գրեցաւ ի Կորնթոսէ ի ձեռն Փիբեայ սարկաւագի[1]։ — Տունք ՁԻ։

ԱԸԹ քննողաց։ Տունք ը ունին ԲԴԵԸԹԲ, իսկ Ա ունի տունք ծա (sic), յոյնը չունի այսաեղ στίχοι.

1—2 Ա յապէս ունին յոյնին համաձայն միայն Գ եւ Վ, B ունի Գլուխք թղթոյն Փիլիմոնի, ԲD Գլուխք թղթոյն առ Փիլիմոն (D Փիլեմոն), իսկ Գլուխք թղթոյն որ առ Փիլիմոն ունին Ա (թխթոյն ... Փիլիմոնին) Դ (Փիլեմոն) Ը (թխթոյն) ԹԾ (Փիլեմոնին) Ճ (Փիլիմոնին) Ո (Փիլեմոնին) Բ (Փիլիմոնէ) ‖ 2 Ա Փիղեմոնիի ‖ 3 Բ Ոնէսիմայ, Դ Ոնէսիմա, Ը Ոնեսիմա։ Թ ծառաի։ ԸԹ փախուցելո ‖ 4 Թ փրկելը, Դ փրկելոյն ի ձեռն հաւատոյն, Ը հաւատոց։ Տունք գ ունին ԱԲԴԸԲ, իսկ Ե ունի տունք դ, յոյնը չունի στίχοι.

Պաւղոսեան թղթերու իւրաքանչիւրին վերջը դեռեղուած եւթաղեան վերջագրութիւնները կ'ամփոփեմ այսաեղ "վերջագիրք" խորագրին ներքեւ։ Zacagni-ի մօտ Գլուխներու իւրաքանչիւրին կցուած variae lectionesներու կը հեռեւին յրիւ յոյն վերջագիրները, էջք 589, 611, 624, 633, 642, 648, 656, 663, 668, 686, 695, 702, 706 եւ 708։

2 ԱԲԳԵ հռոմայեցիս։ ԾՃ Փիբեա, Ե Փիբիեա։ Ե սաարկաւագի։ ԱԸ "սարկաւագի" բառին կը կցեն՝ "ընթերցուածք ե. գլուխք ժԹ. վկայութիւնք խբ (Ը կարմրագիր՝ խը). տունք ՁԻ", տես էջ 102։

պէս կը կրեն դասական նկարագիր ու կը գործածուին հաւասար շափով Ներբիանու ճառերուն մէջ, տե՛ս "ամենայն եկեղեցական քարոզութիւն ի վերայ վիմի հաստատեալ կայ եւ ամենայն հերձուածոցն մոլորութիւն ի վերայ զաղփաղփուն կուոյ", էջ 66. "սուրբ եկեղեցի հերձուածոցն վարդապետութիւն շընկալաւ երբեք", էջ 140 եւ "ընդդէմ հերձուածողացն մոլորութեանն", էջ 59. "ամենայն հերձուածողացն հակառակութիւն", էջ 109։ Նոյնպէս հաւասարակշիռ գործածութիւն կը վայելեն թէ՛ հերձուածով եւ թէ՛ հերձուածողով կերտուած ուրիշ բարդութիւններ եւ ածանցումներ, հմմտէ "Բասիղիդէս հերձուածողէս ընդ այն ժամանակս երեւեցաւ", Եւսեբ., Քրոն. Բ, էջ 286. "Վաղենտինոս հերձուածողէս", անդ նոյն էջ եւ "զի թողցէ զմեզս անհաւատութեան հերձուածողութեան", Բուզ., էջ 83։ Մենք ընտրեցինք ad libitum հերձուածոյն ձեւը։

[1] ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ Զափպանց հեռաբերական է յոյն բնագրին διὰ Φοίβης τῆς διακόνου եւ հայ թարգմանութեան երեւութապէս յոյնին համապատասխան, բայց իրականին յոյնէն բոլորովին տարբեր "ի ձեռն Փիբեայ սարկաւագի" ընթերցուածներուն գէմ ԸՄ եւ Վ ենեա. Թ. 128 Զեռագրին (Սարգիսեան, Ցուցակ, Ա, էջ 566) աւանդած "ի ձեռն Փիբեայ ֆոջ մոյ սարկաւագի" խիզախ, բայց գեղեցիկ շրջումը։ Ցոյց տուած եմ այլուր (Ցուշարձան, էջ 309—314, WZKM 1913, էջ 126—127, Դասական մաներ բնագիրներ Ա, էջ 64—65 եւ Նիւթեր հայ. բառագրութեան, էջ 49—50) թէ դասական դարու թարգմանիչները՝ հայերէնի մէջ արական ու իգական սեռի զանազանութեան քերականական եզրներու պակասով — պակաս մը, որ հեռագայ դարերը փոխուած են -ոհի կամ ուրիշ վերջագիր մաս-

Առ կորնթացիս առաջին թուղթ գրեցաւ ի Փիլիպեայ[1] ի ձեռն Ստեփանեայ եւ Փորտունատեայ եւ Աքայիկոսի։ — Տունք պհ։

Առ կորնթացիս երկրորդ թուղթ գրեցաւ ի Փիլիպեայ ի ձեռն Տիտոսի եւ Ղուկայ։ — Տունք շղ։

Առ գաղատացիս գրեցաւ ի Հռովմէ։ — Տունք մղդ։

Առ եփեսացիս գրեցաւ ի Հռովմէ ի ձեռն Տիւքիկոսի։ — Տունք յժբ։

Առ փիլիպեցիս գրեցաւ ի Հռովմէ ի ձեռն Եպափրոդիտեայ։ — Տունք մբ։

Առ կողոսացիս գրեցաւ ի Հռովմէ ի ձեռն Տիւքիկոսի եւ Ոնեսիմայ։ — Տունք մբ։

Առ թեսաղոնիկեցիս առաջին թուղթ գրեցաւ յԱթենայ։ — Տունք ճղդ։

1 ԱՃ չէք առաջին թուղթ, Ց չէք առաջին, N թուղթ առաջին, ԸՑ թուխթ, R (= կեսարիոյ Ձ., Պալեան, Ձեռագիր մատեանք, Ընեւելք 1908, թ. 6795) թուղթն։ Ը ի Փիլիպեա, ՃR ի Փիղիպեայ, N ի Փիլիպպեայ։ Ը Սատեփանա եւ Փորտունատա, Ճ Սատեփանեայ եւ Փորտունատեա ‖ 2 N Ա.քակիոսի։ ԱԸ "Ա.քայիկոսի" բառին կը կցեն "ընթերցուածք ե. գլուխք թ (Ը կապոյտ մելանով Ի). վկայութիւնք ժէ (Ը կարմրագիր ժհ). տունք պհ", տես էջ 103 ‖ 3 Ց կորնթացիսն։ Կ երկրորդն։ ԲԳՃՄ եւ Բ.գ.ր. չէք թուղթ, ԱԸ թուխթ, Ց թուխթն։ Ը ի Փիլիպպեայ, ԿR ի Փիղիպեայ։ Ճ Ղուկեա։ Ցոյնք չունի "առ կորնթացիս երկրորդ թուղթ" ենթակայն, այլ կը սկսի ἐγράφη ἀπὸ եւ այլն։ ԱԸ "Ղուկայ"ին կը կցեն "ընթերցուածք գ. գլուխք ժ (Ը կապոյտ ֆ). վկայութիւնք ժա (Ը կարմրագիր ժա). տունք շղ" (Ա շդ), տես էջ 104 ‖ 5 Ց գաղատացիսն։ ԱՑ ի Հռոմէ, Մ ի Հրովմէ։ ԱԸ "ի Հռովմէ"ին կը կցեն "ընթերցուածք բ. գլուխք ժբ. վկայութիւնք ժա (Ը կարմրագիր՝ ժա). տունք մղդ", տես էջ 104։ Ց մղդ ‖ 6 Ց ի Հռոմէ, Մ ի Հրովմէ։ ԱԸ. "Տիւքիկոսի" բառին կը կցեն "ընթերցուածք բ. գլուխք ժ (Ը կապոյտ ֆ). վկայութիւնք զ (Ը կարմրագիր զ). տունք յժբ", տես էջ 105 ‖ 7 Ց փիլիպեցիսն, Մ փիղիպեցիս։ Ց գրեցաւ։ ԱԴՑ ի Հռոմէ, Մ ի Հրովմէ։ ԱԴԸ Եպափրոդիտեա, ՃՄ Եպափրոդիտայ։ Ցատուկ անուանս կը կցեն ԱԸ "ընթերցուածք բ. գլուխք է (Ը կապոյտ է), տունք մբ, տես էջ 105։ ԲԳR տունք մէ ‖ 8 Ճ Ոնեսիմա, Մ Ոնէսիմայ։ Ցատուկ անուանս ԱԸ կը կցեն "ընթերցուածք բ. գլուխք ժ (Ը կապոյտ ֆ). տունք մբ" (Ա՝ մի), տես էջ 105 ‖ 9 ԱԸՑ թուխթ։ Ց գրեցաւ։

նիկներով բարելաւել — ստիպուած են թարգմանութեան միջոցին կամ բոլորովին անորոշ թողուլ նախադասութիւնը կամ անփոփոխ ներկայացընել իգականակերպ օտար մասնիկները եւ կամ բացատրական յաւելուածներով գարման տանիլ պակասին։ Ղման յաւելուած կը ներկայացընէ հոս Ֆ-Ը մի-բ-կ-ա-ն մարբերակը, զոր սակայն հակառակ իր որոշ ու պայծառ կազմին, չեմ համարձակիր իբր սկզբնական առնուլ բնագրին մէջ։ Զէ՞ որ Պաւղոսի թղթոց թարգմանիչն ալ յոյն բնագրին συνίστημι δὲ ὑμῖν Φοίβην τὴν ἀδελφὴν ἡμῶν, οὖσαν διάκονον τῆς ἐκκλησίας τῆς ἐν Κεγχρεαῖς տողերուն հետեւած է բառական՝ "յանձն առնեմ ձեզ զՓիբէ զքոյր մեր, որ է սպասաւոր եկեղեցւոյն կենչրեացւոց", Հռովմ. ԺԶ, 1։

[1] ԲԱՌԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ՝ Բ եւ Բ.գ.ր. "ի Փիլիպեայ" = ἀπὸ Φιλιππῶν ընթերցուածին դէմ կը ներկայացընեն "յԵփեսոսէ" տարբերակը (հմմտ. Macler, Notice de manuscrits arméniens vus dans quelques bibliothèques de l'Europe centrale, էջ 8), որ առնուած ու բնագրին մէջ ներմուծուած է կասկած չկայ Կորն. Ա. թղթոյն նախադրուած աշ-եւթաղեան պատճառքէն, ուր կ'ընթեռնուի՝ "զայս առաքեաց յԵփէսոսէ ասիացւոց", Զօհրապեան, էջ 776 = ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ἐφέσου τῆς Ἀσίας. Zacagni ի մէջ այլոց այս տարբերութեան վրայ հիմնաւորուած պատճառքներուն եւ թաղի վերագրումը կը ժխտէր իրաւացիօրէն, հմմտ. Praef., էջ lX, տե՛ս վերագոյն էջ 43։

Առ Թեսաղոնիկեցիս երկրորդ թուղթ գրեցաւ յԱթենայ։ — Տունք ճզ։

Առ երբայեցիս գրեցաւ յԻտալիայ ի ձեռն Տիմոթեայ։ — Տունք չգ։

Առ Տիմոթէոս առաջին թուղթ գրեցաւ ի Լաւոդիկեայ, որ է մայր քաղաքաց պակատիանացւոց։ — Տունք մլ։

5 Առ Տիմոթէոս երկրորդ թուղթ, որ էր եփեսացւոց եկեղեցւոյն եպիսկոպոս առաջին ձեռնադրեալ, գրեցաւ ի Հռովմ յորժամ երկրորդ անգամ եկաց յատենի Պաւղոս առաջի Ներոնի կայսեր Հռովմայեցւոց։ — Տունք ճՀբ։

Առ Տիտոս կրետացւոց եկեղեցւոյն առաջին ձեռնադրեալ եպիսկոպոս գրեցաւ ի Նիկոպոլսէ մակեդոնացւոց։ — Տունք ղէ։

10 Առ Փիլիմոն եւ Ապփիա տեարս Մնեսիմայ եւ առ Արքիպպոս սարկաւագ կողոսացւոց եկեղեցւոյն գրեցաւ ի Հռովմ ի ձեռն Մնեսիմայ Ծառայի։ — Տունք լէ։

Ը յԱթէնա, Դ յԱթէնս, Ց յԱթէնան, R յԱկինայ։ Ցեզանուանս կողքին կը դնեն ԱԸ "ընթերցուած ա. գլուխք է (Ը կապոյտ է). տունք ճղդ", տես էջ 106, R տունք ճղդ, ԲԳՃ տունք ճղդ, Մ "նոր գրով ճղդ", տես Ս արգ., Ցուցակ, Ա, էջ 821 ‖ 1 Ց Թեսաղոնիկիցսն (sic), Ա Թուխթս, ԴԸՃՄR չէք թուղթ, Դ գրեցաւ երկրորդն, Մ երկրորդն գրեցաւ։ ԴՃՑ յԱթենա։ Ցեզանուանս կը կցեն ԱԸ "ընթերցուած ա. գլուխք զ (Ը կապոյտ շ). տունք ճզ, տես էջ 106 ‖ 2 Դ Հեբրայեցիսն։ ԲՒ յԻտալիայ, R յԻտալիայ, Ծ յԻտալիա, Ա յԻտալիայէ, Դ յԻտալիէ։ Դ Տիմովթեայ, Ը Տիմոթեա, Ծ Տիմոթիա, Ց Տիմոյթեայ։ Ցատուկ անուանս կը կցեն ԱԸ "ընթերցուածք գ. գլուխք իբ (Ը կապոյտ ԻԲ). վկայութիւնք լ (Ը կարմրագիր ի). տունք չդ, տես էջ 106. ԾՃՄՒ տունք չդ ‖ 3 Դ Տիմովթէոս, Ց Թիմէթէոս։ ԱԴԸՃՄՑ թուղթ (ԱԸՑ թուխթ) առաջին։ ՄR ի Ղաւոդիկեայ, Դ Լաւոդիկեա, Ճ ի Լաւոդիկիա, Ա ի Լաւոդիկայ, Ց ի Լաւոդիկայ։ Մ գազագաց։ ԴԸ որ է մայրաքաղաք, Ց որ է մայրաքաղաքաց, յոյնք μητρόπολις։ Միայն Ը պակատիանացւոց, ԱԲԴՃՄR եւ Բ գր. պակատիանացւոց, Դ պաղեստինացւոց, Ց պաղատատնացւոց վերնակ պակատիանացւոց = τῆς Παχατιανῆς։ Ցատուկ անուանս այս անգամ միայն Ը կը կցէ "ընթերցուած ա. գլուխք ժբ. վկայութիւնք ի. տունք մլ, տես էջ 107. ԴՑ տունք մլբ, Մ տունք մլէ ‖ 5 ԱԸՑ թուխթ։ Ճ որ է։ Բ գր. չէք եկեղեցւոյն ‖ 6 Ց ձեռնադրեալ առաջին։ ԱԸՑ ի Հռոմէ։ Ը Պողոս ‖ 7 ԱԴԸԾՃ Ներոնի։ Ա յոպէս ԱԸ Հռովմայեցւոց, ԲԾՃ Հռոմոց, ԳՑ եւ Բ գր. Հռոմայ։ Ցոյն բնագիրն ունի πρὸς Τιμόθεον β΄. τῆς Ἐφεσίων ἐκκλησίας ἐπίσκοπον χειροτονηθέντα ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης, ὅτε ἐκ δευτέρου παρέστη Παῦλος τῷ Καίσαρι Νέρωνι, որուն լաւագոյն Հայացումը կ'բլլար անտարակոյս՝ "Երկրորդ թուղթ առ Տիմոթէոս, որ էր եփեսացւոց եկեղեցւոյն եպիսկոպոս ձեռնադրեալ (չէք՝ առաջին), գրեցաւ" եւ այլն շրջումով, տես եւ էջ 114. յոյնը չունի "Հռովմայեցւոց", որուն միայն Ը է որ կը յարէ "ընթերցուած ա. գլուխք թ. վկայութիւն ա. տունք ճՀբ", տես էջ 107, ԱԲԳԾՃR տունք ճՀ, Ց. տունք ճ, հմմտէ էջ 107, տող 4 եւ ծանօթ. 2 ‖ 8 Բ կրէտացւոց, Ց կրետացուցւոց (sic)։ Դ եկեղեցոյ, Ց առաջինն։ Մ չէք գրեցաւ։ Բ ի Նիկոպոդսէ, R ի Նիկոպաւղսէ, ԱԳՃ ի Նիկոպաւլսէ, Ը ի Նիկոպոլսէ, Ծ ի Նիկոյպաւլսէ, Ց ի Նիկիայ ‖ 9 ԲԳ մակեդոնացւոց, Դ մակեդոնացոյ։ Ցատուկ անուանս Ը միայն կը կցէ "ընթերցուած ա. գլուխք զ. վկայութիւն ա. տունք ղէ", տես էջ 107 ‖ 10 R Փիղիմոնն եւ Ապփիա, ԴՃ Փիլիմոնն։ ԸՃ եւ առ Ապփիա, Ա Ապփեայ, Դ Ապիիայ, Ց առ Փիլիմոն Եապրիայ (sic)։ Բ Ոնեսիմայ, Դ Ոնէսիմա, Ճ Ոնեսիմեա։ Դ Արքիպոս, ԳՃ Արքիպպաս ‖ 11 Դ եկեղեցոյն։ Ճ գրեցան։ ԴԸ ի Հռոմէ։ R տունք լե։ "Ծառայի" բառին կը կցէ Ը "ընթերցուած ա. գլուխք բ. տունք լէ", տես էջ 107։

[ՑԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ]

Գրեցի եւ կարդեցի ըստ կարի ստիքերոն[1] *զգիրս Պաւղոսի առաքելոյ յաւելեալ եւ դիւրահաս*[2] *ընթերցուածովք եղբարց մերոց, յորոց յամենեցունց շմեղադրութիւն յանդգնութեանս իմոյ հայցեմ, զի աղաւթիւք որ վասն մեր լինիցին զզիջանելոյ մեր ըստ իս ընդունիցիմ։* 5

2 Զարբհանալեան (Մատենագարան, էջ 139 եւ Բազմավէպ 1888, էջ 297) չարաւագրեր Գի "ըստ կարի", 'որ սակայն կայ, տե՛ս Սարգիսեան, Ա., Ցուցակ, էջ 18 = κατὰ δύναμιν, հմմտէ Omont, Notice sur un très-ancien manuscrit grec en onciales des Epîtres de Saint Paul, ի Notices et Extraits եւ այլն XXVIII, 1 եւ Robinson, Euthaliana, էջ 9. Տ է որ չունի ըստ կարի։ Այսպէս ուղիղ ստիքերոն (στιχηρόν, στειχηρόν) Շ28ԵՐ (= Եղմ. Թ. 1925 Հ., Մուրատ. Ցայտն. Ցովհ., էջ 32), իսկ Վ բստիքիրոն, Ա ստիքերոն, մինչ ԱԳՄՆՊՋCFK ստիքերոնն, ԲԳBDO (= Եղմ. Թ. 540 Հ. Մուրատ. անդ, էջ ՃԼԱ). R (= Կեսարիոյ Հ., Պալեան, Հեռագիր մատեանք, Արեւելք 1908, Թ. 6795) բստիքերոնն, ԾԾ ստիքիրոնն, Դ ստիքերիոնն, H ստիքրոնն, Վենետ. Թ. 128 Հ. ստիգերոնն (Սարգիսեան, անդ, էջ 566)։ Բ սպաւղոսի (sic)։ Շ զգիրսս, Հ զգիրսն, O զգիր։ Ա առաքելոյն, Ը առաքելո ‖ 1—2 Յաւելեալ — ընթերցուածովք = πρὸς ἔγγραμμον καὶ εὐκατάλημπτον ἀνάγνωσιν ‖ 2 Զայսպէս ընթերցուածով։ Զարբհանալեան Գի իրր ընթերցուածունի եղբարց մերոց (Մատենագարան, էջ 139 եւ Բազմավէպ 1888, էջ 297) մինչ Սարգիսեան ունի եղբարց, ԸնR եւս եղբարցդ։ ԸՀR ամենեցունց, Պ ամենեցուն զմեղադրութիւն։ O յանդգնութեան ‖ 4 ԱԸՀ իմում։ Ճ լինիցի։ Գ զզիջանելն՝ ըստ Զարբհանալեանի (անդ), զիջանել՝ ըստ Սարգիսեանի (անդ), ԸՃնOR եւս զզիջանելն, ԴՀ զիջանելն, Բ զզիջանել զձեր։ ԴԸ ընդ իս։

---

[1] ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ Zahn ինչպէս Հիսիւքոսի (Faulhaber, Hesychii interpret. Esaiae, էջ XII), նոյնպէս եւ Եւթաղի στιχηρὸν կը լրացընէ ենթադրական βιβλιόνով (որով στιχηρόν կը կապուի իրր չէզրաւվերջ ածական չէզրաւոր βιβλιόνին) եւ կը թարգմանէ ich habe geschrieben und dargelegt als ein in Sinnzeilen geschriebenes (στιχηρὸν) dieses Buch des Apostels zum Zweck wortgetreuer (ἔγγραμμον) und leichtsinniger Lesung, Neue kirchl. Zeitschrift 1904, էջ 383, ծանօթ. 1։ Այս ձեւ գործածուած ըմբռնելու է բնականաբար Կիւրղի կոչման ընծայութեան հայ թարգմանութեան «ոչ»էրոնն ալ՝ "իսկ «ոչ»էր«[է]» հինգ գիրք՝ Ցոբ եւ Սաղմոսարան եւ Զգաւնութիւն եւ Եկղեսիաստէս եւ Աբրհնութիւնք աբրհնութեանց., էջ 70 = τὰ δὲ στιχηρὰ τυγχάνει πέντε, հրտրկ. Reischl, Monaci 1848, էջ 128)։ Բանաւոր ու իսկապէս համոզիչ այս մեկնաբանութեան հանդէպ զուարճալի է պարզապէս իր անհեթեթութեամբ Սարգիսեանի բառիս մասին շռայլած ընդարձակ բացատրականը, Եւագր, էջ ՂԸ—ՂԹ։

[2] ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ՝ Եւագրի կենսագրականին հայերէն թարգմանութիւնը, որ գաղափար շրջանէն շատ ուշ ժամանակի գործ է, այսպէս կ'աւարտի՝ "ՔՐԵՆԻ Ե- Ն-ԲՔԵՆԻ Ը-Ա Ն-ՐԻ ԻՄՈՒՄ ՂԵՐԻՍ ԳԻՐՍ Յ--ՐԻՆԵ-Լ Ե- ՔԷ-Բ-Հ-- (տպ. Յ--ՐԻՆԵ-Լ ՔԷ-Բ-Հ--) եւ վայելուչ ճառիւք", Սարգ., Եւագր., էջ 8, Վարք Հարանց, Ա, էջ 322 եւ Տաշեան, Ցուց., էջ 614։ Robinson կը հարցընէ՝ is (Եւագրի այս յիշատակարանը) a translation from a Greek colophon composed by a Greek editor of the works of Euagrius? Or is it an Armenian production which imitates a colophon (այսինքն Եւթաղի) found in Armenian Bibles եւ կը յարէ the question is non easy to answer, Butler, The Lausiac history of Palladius, Texts and Studies VI, 1898, էջ 105։ Մեր կարծիքն է թէ այս յիշատակարանը թարգմանուած է յոյն բնագրէ մը, բայց հայ թարգմանիչը ըլլալով ծանօթ եւթաղեան յիշա-

Ընդաւբինակեցան գիրքս այս ըստ կեսարացւոց աւբինակաց, որ կան յարկեղս գրոց[1] *սրբոյն Պամփիւլեայ իւրովք ձեռաւք գրեալ։*

ԹԵԼԱԳՐՈՒԹԻՒՆ[2]*. Գլխաւոր եմ եւ աստուածեղէն կրաւնիցն վարդապետ, եթէ ումեք*

1 Ա անդ աւրինակեցան, Ը ըստ աւրինակեցան, Շ արդ աւրինակեցան, Գ ըստ Զարբհանալեանի (անդ) ընդաւրինակեցաւ, Սարգիսեան (անդ) սակայն ունի ընդաւրինակեցան, յոյնը ἀντεβλήθη . . . πρὸς, ուրեմն was corrected by, not copied from, Robinson, Euthaliana. էջ 74։ Ո պիրքն փինկ գիրս։ ԱՐԴԸՃՄՈՁՋՕՐ ընդ կեսարացւոց, նոյնպէս Գ ընդ՝ ըստ Սարգիսեանի (անդ), մինչ Զարբհանալեան (անդ), ունի ըստ, այսպէս ուղիղ ՆԸՊ։ Ըստ կ. աւրինակաց = πρὸς τὸ ἐν Καισαρίᾳ ἀντίγραφον. Ճ յարկեղ։ Ուրկեղք գրոց = βιβλιοθήκη ‖ 2 ԲՃՈՐ Պամփիւղեայ, Օ Պամփիւղեա, ԳԶ Պամփիլեայ, Դ Պան փիւլեա, Շ Պամբիլեայ։ Իւրովք ձեռաւք, տես վերագոյն էջ 45։ Դ գրել։ Զալալեան (Ճանապարհորդութիւն ի մեծն Հայաստան Բ. էջ 241) կը գրէ՝ գտաք ի սոյն գեղջն (Ուռֆաձոր) զԱստուածաշունչ մի, յորոյ յիշատակարանս գրի ընդօրինակեցաւ գիրքս այս ըստ կեսարացւոյն օրինակաց, որք էին յարկեղս գրոց սրբոյն Պամփիւլեայ իւրովք ձեռաւք գրեալ ‖ 3 Թելադրութիւն = προσφώνησις Ա գլխաւոր եմ ես աս-

---

տակարանին՝ եւթաղեան գաղական բառերով է որ հայացուցած է Եւագրի տողերը։ Հմմտէ նաեւ նոյն հեղինակին Recent works on Euthalius յօդուածը, Journal of theol. Studies 1915, էջ 88։ — Ներայր եւթաղեան գրիչ-հոս բառին կը զուգադրէ իրաւամբ Ագաթանգեղի եւ Կորեան մօտ գործածուած գրիչ-հո�յ (գրիչ-հոս) բարգութիւնը, որ կազմուած է գեղեցկօրէն յոյն εὐκατάλημπτος-ի հեռաւոր նմանողութեամբ. Կորիւն կը գրէ՝ "զի հեշտընկալք եւ գրիչ-հոսոյց՝ ախմարագունիցն եւ մարմնական իրաւք զբաղելոցն լինիցին", էջ 22, զոր տառական կը բանագողէ Ագաթանգեղ (ԱՐ միայն ունին գրիչ-հոս տարբերակը), էջ 466—467, այլուր գարձեալ՝ "զի տարբեր եւս ունիցիմք զգրիչ-հոսոյց քաջալերիչն զերանելին Ղուկաս", էջ 247, տե՛ս Կոր. Վարդ, էջ 119։

[1] ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ՝ Cod. Regio-Alex. Կաթուղիկէ թղթոց կատարածին կը կցէ ծանօթագրութիւն մը, որ հեռաբրբրական նմանութիւն ցոյց կու տայ եւթաղեան այս տեղիքին հետ՝ ἀντεβλήθη δὲ τῶν πράξεων καὶ καθολικῶν ἐπιστολῶν τὸ βιβλίον πρὸς τὰ ἀκριβῆ ἀντίγραφα τῆς ἐν Καισαρείᾳ βιβλιοθήκης Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου, Zacagni, էջ 513։ Այս ծանօթութիւնը խմբագրուած է անտարակոյս պաւղոսեան թղթերու կցուած Ցիշատակարանին նմանողութեամբ հետագայ գարերու ընթացքին՝ Պաւղոսի թղթոց եւ Գործք Առաքելոցի ու Կաթուղիկէ թղթոց կազմածներուն մէջ յօրինուածութեան միօրինակութիւն ստեղծելու գիտումով. այնպիսի ձգտումներ նկատեցինք արդէն վերագոյն։ Այս տեղիքին վրայ է որ հիմնաւորուած է Եւթաղի կեսարիա ուղեւորութեան հնարաւոր վարկածը Zacagniի մօտ, տե՛ս Praef. lxv եւ lxxj, տե՛ս այս մասին ընդարձակ Robinson, Euthaliana, էջ 34 43։

[2] ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ՝ Կեռլայի մատենադարանին մէջ պահուած է Գոյնեբիցանց Սեփանոսի (տե՛ս Ալիշան, Սիսուան, էջ 85, 96—97, 516, 532—533) 1610ին Կիպրոսի մէջ Ալիծ տիկնոջ գործածութեան համար ընդօրինակած Գործք Առաքելոցը կամ լաւ եւս Ճաշոցը (թ. 32), որուն վերջը գտեղուած են եւթաղեան Թելադրութիւնն ու Պատասխանին։ "Թելադրութիւն" բառը սապէս կը մեկնաբանուի այս տեղ՝ "Ընլ-դր-Ընդ. այսինքն խրատ, որպէս թէ գիրքս խրատէ զատացուցն" (Գ. վրի կեան, Դրանսիլուանիոյ հայոց մեսրապոլիտը, էջ 346)։ Սեփանոս այս մեկնութիւնը քաղած է անտարակոյս հնագոյն օրինակէ մը, քանի որ Մատենադարանիս թ. 159 Ձեռագրին մէջ "Ցանկ Գաւթայ մարգարէութեան" գրութեան կատարածին եւ Սաղմոսներու սկիզբը կայ եւթաղեան Թելադրութիւնն ու Պատասխանին, ուր "Թելադրութիւն" բառը նոյնպէս կը մեկնուի՝ "Ընլ-դր-Ընդ. այսինքն խրատ եւ

զիս յանուէր տայցես, ազնիւ աւրինակ[1] փոխանակ ընդ իմ առնուցուս[2], զի հատուցանողքն չարք են։

ՊԱՏԱՍԽԱՆԻ. Դանձ ունիմ զքեզ հոգեւոր բարութեանց եւ ամենայն մարդկան ցանկալի յաւրինուածովք եւ պէսպէս զարդուք զարդարեալ։ Այո՛ ասեմ ճշմարտութեամբ ոչ տայ զքեզ վայրապար ումեք յանուէր եւ ոչ դարձեալ նախանձեցայց ընդ աւգուտ ուրուք, այլ յորժամ տայ զքեզ յանուէր սիրելեաց իմոց, ազնիւ աւրինակ քո փոխանակ առիցս։

ՆԱԻԱՐԿՈՒԹԻՒՆ ՊԱՒՂՈՍԻ ԱՌԱՔԵԼՈՅ Ի ՀՌՈՎՄ

Հարիւրապետին, որ տանէր զՊաւղոս ի Հռովմ, Յուլիոս անուն էր ի գնդէ, որ կոչէր սեբաստեան։ Եւ էին ընդ նմա Ղուկաս եւ Արիստարքոս եւ նաւն էր ապրամին-

տուած եղէն, 2 գլխաւոր իմ։ ՃՋ եւ K ---գոյ---ՃՅ-ՅԻՆ։ R կրաւնից։ Դ վարդապետք։ Գլխաւոր-վարդապետ = χορωνίς εἰμι δογμάτων θείων διδάσκαλος. Դ ումուք ‖ 1 ԴԸՈ2 չիք ազնիւ։ Մատենադարանիս Թ. 1592-ին մէջ չիք ընդ։ Ջ հատուցանողքդ չար են, O եւս չար են ‖ 3 Դ պատասխան։ D յանձն առնեմ փխնկ գանձ ունիմ ‖ 4 Դ բոտ Պարգիսեանի (անդ) չունի յաւրինուածովք, Զարբհանալեան սակայն ունի (անդ)։ Յաւրինուածովք — զարդարեալ = ἁρμονίαις τε καὶ ποικίλαις γραμμαῖς κεκοσμημένον. ԸԴ եւ O այլ։ Ընդաչեմ փխնկ ասեմ ‖ 5 Շ չիք ումեք։ O ոչ տայց զքեզ վայրապար յանուէր ումեք։ Ա Նախանձեցայց։ O ընդ աւգուտ քո փխնկ ուրուք, բայց ի լուս. յաւելեալ ուրուք ‖ 6 R այլ։ O տայց, այսպէս եւ Կեռլայի օրինակը, Գովբիկեան (անդ)։ 2 չիք քո։ O քո փոխան առիցս։

1 ՄՇ առաքելոյն։ ԴԸՆԾՄՍՐ (= Եղմ. Թ. 1925 2., Մուրատ, Յայտն. Յովհ., էջ ՅՀԱ) եւ Վենետ. Թ. 128 2. ի Հռոմ ‖ 2 Շ Հարիւրապետն։ ԲԸ զՊօղոս, Շ զՊաւղոսն։ ԱԸՄ եւ Վենետ. Թ. 128 2. ի Հռոմ։ ԲԳR (= Կեռարիոյ 2., Պալեան, Արեւելք 1908, Թ. 6795) Յուղիոս։ ԱԾՃՍՍ ի գնդէն։ ԱԴՇՏ որ կոչի ‖ 3 Շ երեն փխնկ էին։ ԴԸՋՍ անգրամիենատցի, Գործ.

սահման ամենայն գրոց, թէ որպէս պարտ է պահել, զի մի լիցի անհանգստութիւն ստացողացն դնոսա։ Զայս որպէս թէ գիրքն խրատէ զստացուցն», թղ. 30բ։ Այս տողերուն օրինակիշն է Յովասափ (1661ին), որ իր կարեւոր յիշատակարանին մէջ կը տեղեկացնէ թէ գրութիւնն ընդօրինակուած է «ի Յովհաննէս մականուն Պարկաւագ վարդապետի աւրինակէն», թղ. 148բ։ Հմմտէ Տաշեան, Ցուցակ, էջ 464։

[1] ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ Ինչպէս հոս, նոյնպէս ստորեւ գործածուած անիմաստ «ազնիւ աւրինակի» փոխարէն յոյն բնագիրն ունի ἀντίβιβλον, զոր Հայ թարգմանիչը սխալ ըմբռնած է՝ the Armenian translator has misunderstood ἀντίβιβλον, which, as von Dobschütz shews (Zentralblatt für Bibliothekswesen 1893, էջ 59), means a 'receipt' or 'quittance' (Robinson, Euthaliana, էջ 9, ծանօթ.)։ Այս սխալին անդրադարձած են ժամանակին արդէն Հայ գրողները. այսպէս նախքնթաց ծանօթութեան մէջ յիշուած Թ. 1592 ձեռագրին մէջ, որուն հիմը կազմած է Պարկաւագի օրինակը, գրուած է «ազնիւ աւրինակ քո փոխանակ առիցս, -յոյնն էրոգ մեծ», թղ. 30բ, նոյնպէս Պատփանոս Գոյնեբիցանցի օրինակութեան մէջ «եթէ ումեք զիս յանուէր տայցես ազնիւ աւրինակ էրոգն փոխանակ իմ առնուցուս։ ... Այլ յորժամ տայց զքեզ յանուէր սիրելեաց իմոց ազնիւ աւրինակ քո փոխանակ առիցս, -յոյնն էրոգն մեծ» (Գովբիկեան, անդ, էջ 346)։

[2] ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ՝ Եփրեմ եւ Պսկեբերանի պաւղոսեան թղթոց Մեկնութեան բնդօրինակող Սիմէոն վարդապետ իր Յիշատակարանին մէջ կ'օգտագործէ եւ թաղի այս տեղիքը գրելով՝ «վան

տացի։ Մոմն ի Նաւ ի Կեսարէ մինչեւ ցՋմիւռն լիկէացւոց[1] եւ անտի առին աղէքսանդրացի նաւ մինչեւ ի Մելիտէ[2] կղզի եւ դարձեալ այլ աղէքսանդրացի նաւ գտին, որ ունէր զդիոսկուրացւոց նշանն, յայն մտին եւ եկին ի Հռոմ։

Առաք. Նոյնպէս անդրամիտացի, ԻԷ, 2, հմմտէ πλοίῳ Ἀδραμυττηνῷ, v. Soden, II, էջ 605, R անդրամիտացի ‖ 1 Շ ի նաւն, Դ ի նա փխնկ ի նաւն։ Ի Կեսարէ = ἀπὸ Καισαρείας. ԲՇ աղէքսանդրացի ‖ 2 R այլ։ Բ աղէքսանդրացին աւգտին (sic), Շ աղէքսանդրացի ‖ 3 Ա զդիոսկօրացւոց, R զդիոս Ցուբացւոց (sic)։ ԲԴԾՋR նշան = παράσημον. Դ ի Հռոմ։ — Հարիւրապետ, գունդ սեբաստեան, ադրամիտացի նաւ, աղէքսանդրացի նաւ, դիոսկուրացւոց նշան եղծեալ մասին հմմտէ ընդարձակ Ramsay, St. Paul the traveller and the citizen, երրորդ տպ. Լանդոն 1897, էջ 314–346, ուր օգտագործուած է James Smith-ի Voyage and Shipwreck of St. Paul նշանաւոր գործը (1866)։

զի ըստ տոյնէն յանէրն այլումն ասէ՝ սորա փոխան ուժգին ասցես, զի չէ բաւական գանձք որ արժեն զսոսա», Ալիշան, Հայապատում, էջ 312, Զարբհանալեան, Մատենագարան, էջ 455 եւ Նորայր, Կոր. Վարդ., էջ 478, ծանօթ. 3։

[1] ԲԱՌԱՋՆՈՒԹԻՒՆ՝ Dans un certain nombre de manuscrits on lit dans Act. XXVII, 5 le nom de Lystre à la place de celui de Myre en Lycie. Cette leçon a été adopté par la Vulgate, qui traduit par Lystra. On ne connaît pas de ville de ce nom en Lycie. La vraie leçon est donc Myre que donnent les meilleurs manuscrits, Vigouroux, Dictionnaire de la Bible, IV, էջ 464։ Լաւագոյն 22 ձեռագրաց խումբէն է անտարակոյս եւ հայ թարգմանութիւնը, որ տակաւին կ'աւանդէ «յայնժամ ընդ մէջ ծովուն Կիլիկեայ եւ Պամփիլեայ նաւեալ՝ իջաք ի Սմիռն լիկիացւոց», Գործ. Առաք. ԻԷ, Ը, զոր «ոմանք» կը ներկայացընեն ի Սմիռնա տարբերակով, տես Զօհրապեան, էջ 747։ Հայ թարգմանութեան այս ընթերցուածը, որուն հիմն է եղած յոյն նախընտրագրին Σμύρναν տարբերակը, հմմտէ v. Soden, II, էջ 605, Բագրատունին յանգնօրէն կ'ուղղէ ի Միռն, էջ 1075։ — Եւթաղեան ինչպէս յոյն, նոյնպէս եւ հայ բնագիրներն ալ Λύστρα եւ Μύρα ընթերցուածներու միջեւ կը կացան այստեղ. այսպէս մինչ Cod. Vat. n. 367 ունի ἀπὸ Καισαρείας ἕως Μύρων τῆς Λυκίας, Zacagni կը նախընտրէ իր բնագրին ἕως Λύστρων ը եւ վատիկ. Ձեռագրին ընթերցուածը կը համարի contra fidem sacri textus, էջ 514, ծանօթ. 2։ Նոյնպէս ինծի մատչելի հայ 22 ձեռագրաց մէջ ԱՇՍ ունին «մինչեւ ցՋմիռն լիկէացւոց» (Ս՝ լիկիացւոց), մինչդեռ ՋՎՄՐ՝ «մինչեւ ցԼիստրոն», Դ՝ «մինչեւ ի Լիստրոն», իսկ Բ՝ «մինչեւ ցԼիստրոն ցՋմիռն լիկոնացւոց»։ Այս օրինակները ցոյց կու տան բացայայտ թէ տեղագրականօրէն եւ քերականօրէն սխալ ցԼիստրոն կամ ի Լիստրոն՝ հայ 22 ձեռագրաց մէջ եղած է նախապէս լուսանցագրութիւն, որ յետոյ ժամանակի ընթացքին որոշ ձեռագրախմբերու մէջ ազդեցուած է բուն բնագրին։ Ինչպէս պիտի տեսնենք, Պաւղոսի Ընթացքն ալ ունի εἰς Μύραν կամ εἰς Μύρναν, որ զարմանալիօրէն հայ թարգմանութեան մէջ գարձեալ կը փոխուի կ'ըլլայ՝ ի Զմիռն. ΕΙΣΜΥΡΑΝ գրութիւնը կարելիութիւն կու տար իրօք աչքի պատրանքի՝ անծանօթ Միռն գիւրաւ շփոթելու ծանօթ Զմիռնի կամ Սմիռնի հետ։

[2] ԲԱՌԱՋՆՈՒԹԻՒՆ՝ Այսպէս Մելիտէ ունի միայն Դ, որուն այս ընթերցուածը կը համապատասխանէ միայն յոյն բնագրին Μελίτῃ ուղիղ ընթերցուածին. Ջ ունի նուազ խանգարուած ի Մելիտն, մինչդեռ ԱԲR ի Մելիտէ, ՇՍ ի Մելիտէ։ Աղճատ այս ձեւը կը կրկնուի նաեւ Գործք Առաքելոցի եւթանասնեան գլուխներու կարգին, ինչպէս պիտի տեսնենք, Զօհրապեանի մօտ։ Կան օրինակներ տակաւին,

Բ.

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ ԳՐՈՑՍ ԳՈՐԾՈՑ ԱՌԱՔԵԼՈՅ

Որք միանգամ ճշմարտիւ եւ կարեւոր[1] *աստուածամերձ*[2] *եւ աստուածասէր անմահութեանն իցեն ցանկացողք (եւ) երկնաւոր եւ աստուածազարդ առաքինութեանն են*

ԱԳ "Այս ինչ է ի գիրսս" սկզբնաւորութեամբ Գործք Առաքելոցի եւ Կաթողիկէ թղթոց խորագիրներու ցանկ մը կը նախակարգեն Յառաջաբանիս, տես էջ 68 եւ 70, տես նաեւ Մուրատ, Յայտ. Յովհ. եւ այլն, էջ ՅՀԱ եւ Սարգիսեան, Յուցակ, Ա, էջ 56։

1 Գ Սարգիսեանի յառաջաբերութեամբ (Յուցակ Ա, էջ 11) Յառաջաբան գրոց գործոց առաքելոց, մինչդեռ Զօհրապեան ունի Յառաջաբան գործոց առաքելոց, էջ 723. Սարգիսեանի տուած ընթերցուածն ունին ԷՎBI եւ Բագր., Զօհրապեանի ընթերցուածին համաձայն կ'ենթանան ԻA օրինակները, ԲՌՏCQ (= Բրուսայի Զ., Կիւլէսէրեան, Լոյս 1906, էջ 1193) եւ Կեռլայի օրինակը (Գովրիկեան, Դրանոթիլուանիոյ Հայոց մեսրապոլիսը, էջ 339) Յառաջաբան գրոցս գործոց առաքելոց, զոր կը նախընտրենք, E գրոցն գործոցս, Ա գրոցս առաքելոց, P (= Եղմ. Թ. 1925 Զ., Մուրատ, Յայտն. Յովհ. եւ այլն, էջ ՅՀԱ) Յառաջաբան գրոց առաքելոց ‖ 2 ճշմարիտ ունին ԱԲԻԻՌՏKMP եւ Զ. Կեռլայի, իսկ ԳA եւ Բագր. ճշմարտիւ, I ճշգրիտ։ I չիք եւ (աստուածասէր)։ Գ ըստ Սարգիսեանի անմահութեան, I անմահութեանց ‖ 3 P ցանգացողք, ԻԻ ցանկացաւղք, Բ ցանկացաւք։ Աստուածազարդ առաքինու-

---

որոնք պահած են է Մելիտէ ուղիղ ընթերցուածը, ինչպէս պիտի նկատենք իր տեղը։ Μελίτη անուան փոխան Գործի Առաքելոցի հայ թարգմանութեան մէջ կայ Մելիտէնէ զարմանալի ընթերցուածը, ԻԸ. 1 (տես Μελιτηνή v. Soden, II, էջ 610), որ նոյնպէս որոշ ձեռագրախմբի մէջ ստացած է անխուսափելի -ն վերջաւորութիւնը՝ է Մելիտէնէ-, տե՛ս Զօհրապեան, էջ 748։ Տեսանք վերը Կրէտէ բառին կցուած -ն վերջադրի օրինակներ, տես էջ 114—115։

[1] ԲԱՌԱՋԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ՝ Πάνυ πως յուներան աւելագրութիւնն արտայայտելու համար թարգմանչին այստեղ գործածած է-ըէ-որ բառը բոլորովին անտեսելով կամ "ամենեւին իսկ, առաւել, կարի իսկ, յոյժ" մակբայական նշանակութեամբ առնելով է որ նախադասութիւնը կը ստանայ գիւրըմբռնելի իմաստ՝ "որք միանգամ ամենեւին իսկ ճշմարտիւ աստուածամերձ եւ աստուածասէր անմահութեանն իցեն ցանկացողք" = ὅσοι τῆς ὄντως πάνυ πως ἀγχιθέου καὶ θεοφιλοῦς ἀθανασίας εἰσὶν ἐρασταί. Դասական մատենագիրները է-ըէ-որ բառին տարբերակ այս գործածութեան կ'ընձեռեն ուրիշ օրինակներ, հմմտէ միայն՝ "թէ վասն դի վկայս սուտ երդմանն զբաղմականն ունէիր եւ յայն սակս կասկածէիր, եւս է-ըէ-որ յարգար արեն էն պարտ էր երկնչել", Ոսկեբ., Մեկն. Մաթ. Ա, էջ 685 = πολλῷ μᾶλλον, "որոց պարտ էր... եւս է-ըէ-որ ժառել", անդ, էջ 740 = ἐπιχεῖσθαι μᾶλλον, "եւ Դաւիթ արքայ է-ըէ-որ սիրէր զմանուկն", Ոսկեբ., Մեկն. Պաւղ. Ա, էջ 621, յոյնը միայն ἠγάπα τὸ παιδίον, տես եւ "է-ըէ-որ համարիմ զնախատինս քան զմեծութիւն", Եբր. ԺԱ. 26։ Կ-ըէ-որ տարտամ այս կիրարկումն անտարակոյս գրգռապատճառ է եղած ոչ-մասնագէտ գրչագիրներու՝ եւ թաղեան սկզբնական մակրայական ճշմարտիւ-ը երեւութապէս ածականի պաշտօն կատարող է-ըէ-որ-ին հետ համաձայնեցընելու ձգտումով փոխել ու վերծանել ճշմարտիւ. թիւրիմացութեամբ յառաջագայացած սխալ այս ընթերցուածը սակայն ընտրած է Թորոնեան իբր լաւագոյն Հատընտիր ընթերցուածոց մէջ (Բ, էջ 139)։

[2] ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ՝ Այն բնագրին ἀγχιθεος ածականն է որ կը ներկայանայ այստեղ -ոգ-ոաֆ-ոէ

պաշտաւնեայք, նոցա կէտ ազնուական սահմանեալ անձանց զառաջինն[1] զաստուածերգոյն Դաւթի զերանութիւնն — զաստուածեղէն բանիցն որոճումն զցայդ եւ զցերեկ — զանձն զանձ անձանց իւրեանց ճշմարտիւ ցնծալոց բարբառովք եւ երանութեանս այսմիկ պարապեալք եւ ի սորին սէր հարեալք եւ յաստուածեղէն պաղոցն խորհրդիւ ճաշակեալ, զամենայն միտս իւրեանց յամենայն կողմանց ամփոփեալ, անդր ուրեմն ի վեր այնուհետեւ մտապիւրութեամբ ի վերին իսկ անմահութիւնն հայիւ։ Եւ արդ նոցա որ զայնպիսի հրամանս տան, պարտ է հնազանդել եւ լինել նոցա սպասաւոր յամենայն

թեան = θεοπρεποῦς πολιτείας. Բ չիք են ‖ 1 Բ նոցա։ կէտ — անձանց = σκοπὸν ἄριστον ἑαυτοῖς ὁρισάμενοι. Բ զառաջինն։ ԱՐԻ զաստուածերգոյին, յոյնք τοῦ ἱεροψάλτου, նոյնպէս ստորեւ, նոյն կազմ ունի եւ աստուածայպիթ = ἱερονίκης, տես էջ 88 ‖ 2—3 Գանձն — իւրեանց = τῇ σφῶν αὐτῶν τέθειται ψυχῇ (ita Lollinianus, alii omnes τῆς ψυχῆς) ‖ 3 Ա ճշմարտիցն։ Բ բարբառով։ Ցնցալից բարբառովք = τῆς ἀγλαοφθεγγοῦς ‖ 4 պարապեալք = ἡμεροτροφθέντες. Բ աստուածեղէն։ ԱԳԻ եւ Բ ագր. պաղոյն, յոյնք καρπῶν. Cod. Vat. n. 367 եւ Lollinianus ունին μυστικῶς = խորհրդիւ։ Զաստուածեղէն — հարեալք տողերը (2—4) յոյն օրինակին մէջ այնքան խանգարուած են, որ Z. ի զուր կը փորձէ բնագրական փոփոխութիւն եւ յաւելուած՝ confusae et mancae orationi իմաստ մը կարկատելու համար, հայ բնագիրն իր աւանդած համեմատաբար գիւրըմբռնելի ընթերցուածներով կը նպաստէ կը կարծենք այստեղ վերականգնելու եղծուած յոյն բնագիրը ‖ 5 Բ կողմաց։ Յամենայն կողմանց = πάντοθεν. ԱՐԻ ունին այսպէս անդր, մինչ ԳԻ եւ Բ ագր. անդ։ Անդր — այնուհետեւ = ἄνω που τὸ λοιπόν ‖ 6 Մտադիւրութեամբ = εὐθύμως. Բ հանմահութիւնն (sic) ‖ 7 Ա զայսպիսի։ Նոցա — տան

բարդութեամբ, որ գաւական մատենագրութեան մէջ զարմանալիօրէն գարձեալ միայն Կորեան եւ Ագաթանգեղի մնա երեւան կու գայ, ինչպէս «սոսոնաձ-էրդ», տես էջ 139, «սոսոնաձ-մոխ», տես էջ 139 եւ «սոսոնաձ-յ-ը», տես էջ 88, ծանօթ. 2։ "Յայտնի է երանելեաց արանցն... «սոսոնաձ-մէրդ» աստուածամուխ կենացն վայելչութիւնդ, Կոր., էջ 2. "«սոսոնաձ-մէրդ» աստուածախաւս գաշնաւոր կատարեալդ, անդ. "Մշանջենաւորական եւ «սոսոնաձ-մէրդ» կենացն վայելչութեամբդ, Ագաթ., էջ 131. "առ ի յարդարելոյ ի գիտութիւն «սոսոնաձ-մէրդ»դ, անդ, էջ 164. "առ ի ծանուցութ առնելոյ «սոսոնաձ-մէրդ» գիտութեանդ, անդ, էջ 165, տես Ներայր, Կոր. Վարդ., էջ 43—44։

[1] ԲԱՌԱՋՆՈՒԹԻՒՆ՝ Ինչպէս 22 Ներու, նոյնպէս ապագիր օրինակներու մէջ (Զօհրապեան, էջ 722, Բագրատունի, էջ 1047, Ներայր, Կոր. Վարդ., էջ 168 եւ Թոռնեան, Հատընտ. բնթերց. Բ, էջ 139) կայ այստեղ սխալ ընթերցուած եւ խանգարիչ կիսագրութիւն՝ "Նոցա կէտ ազնուական սահմանեալ անձանց զառաջինն, զաստուածերգոյն Դաւթի զերանութիւնդ», որ բոլորովին անհամապատասխան է յոյն բնագրին՝ τὸν πρῶτόν γε τοῦ ἱεροψάλτου Δαυὶδ μακαρισμόν, ուրեմն, ինչպէս ուղղած ենք, "զառաջինն զաստուածերգոյն Դաւթի զերանութիւնդ», հմմտէ Սարգիս, որ Յակոբայ թղթոյն մեկնութեան մէջ այս տեղիքէն ապդուելով կը գրէ "մեծն ի մարգարէս Դաւիթ կամելով «զիրքն սաղմոսերգութեանն «ոնէլ յերանութիւնն «իսոնէ», այսպէս թ. 315 2եռ., մինչ ապ. էջ 31 այլապէս։ Ածականին իր իսկական գոյականէն ապօրէն տարանջատումով յունարան անհանդուրժելի գոյն մը տուած է գարձեալ թարգմանիչը իր այս նախադասութեան, տես էջ 88, ծանօթ. 2, նոյնպէս "ի ելեւոր աստուածպաշտութեան նուիրեալդ հասեալդ», էջ 33, տող 13 = εἰς ἄκρον εὐσεβείας ζῆλον, "քաղաքի եւս յառաջ քան զայն ժամանակ երթալ... կարգեցդ», էջ 89, տ. 3 = πολλὰς ... παρατνέσεις, "վասն դարձուն հաւատովք գործոցն քարոզիւնդ», էջ 131, տ. 13 = περὶ τῆς ὀφειλομένης ἐπὶ τῇ πίστει πράξεως ἀγαθῆς եւ այլն։

ժամ յաւգուա։ Զի աւրէն է մեզ, որք յայլոց աւգտեցաք, պիտանի լինել միշտ կա-
ցաւաելոց եւ փախչել ի դէպ ժամանակի ի դատապարտութենէ նախանձու որ յաւե-
տարանն կայ։ Նախ[1] աւասիկ իմ իսկ զառաքելական գիրսս տուն առ տուն ընթերցեալ
եւ գրեալ կանխագոյն առաքեցի առ ոմն ըստ Քրիստոսի ի հարցն մերոց սակաւ ինչ
իմովանն տկարութեամբ ջանացեալ իբրեւ զաւանակ մի անվարժ նորուսումն[2] ընդ անա- 5
պատ ընդ անկոխ ճանապարհ անցանել մտանել ի հրահանգս հրամայեալս[3]։ Զի ոչ զոք
յայնցանէ որք ասուածեղէն բանին եղեն պատգամաւորք մինչեւ ցայսաւր գիտէի թէ
վասն գրոցս այսոցիկ փոյթ յանձին կալեալ եցոյց զկերպարանս աշխատութեան, քանզի

= ἐπιτάττουσι τοίνυν αὐτοῖς. Բ նոց փխնկ նոցա։ Լինել սպասաւոր = διακονεῖν ‖ 1 Բ յայլոց ‖
2 Ի դէպ ժամանակի = εἰκότως, նոյնպէս սոսրեւ, էջ 163, տ. 2 ‖ 2—3 Ի դատապարտու-
թենէ — կայ = τὸν ἐν εὐαγγελίοις τοῦ φθόνου καταγραφήν ‖ 3 Ա յաւետարանս։ Բ միայն
ունի գիրս, զոր կը նախընտրենք։ Տուն առ տուն = στοιχηδόν ‖ 4 Բ եւ կանխագոյն = πρῴην,
հմմտ. Zahn, Neues und Altes über den Isagogiker Euthalius, Neue kirchliche Zeitschrift, 1904, էջ 318։ Զարբհանալեան կ'աւանդէ այստեղ ըստ ի Քրիստոսի հարցն, Մատենադարան, էջ 177, յոյնն ունի πρός τινα τῶν ἐν Χριστῷ πατέρων. ԱՐԻ ունին սակաւիկ ինչ ‖
4—5 Սակաւ — Ջանացեալ = μετρίως πεποιημένην ἐμοί ‖ 5 ԱՐԻ զյաւանակ ‖ 6 Բ անա-
պատն։ Ա՝ չիք անցանել։ Բ չիք մտանել։ ԲԻ հրամայեալ ‖ 7 Բ զոգ փխնկ զոք ‖ 8 վասն — աշ-

---

[1] ԲԱՌԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ՝ Ն-ի բառը իր գրաւած քերականական գիրքին մէջ Z.ի բնագրին առաջ πρῶτον ընթերցուածը կ'ենթադրէ առաւելապէս, մինչդեռ Cod. Urbinas կ'աւանդէ πρῶτος, was den Vorzug verdienen dürfte, sowohl wegen des betonten ἔγωγε, als wegen des folgenden Satzes, worin Euthalius versichert, daß seines Wissens niemand der Briefe des Paulus eine ähnliche Arbeit zugewendet habe, Zahn, Neues und Altes über den Isagogiker Euthalius, Neue kirchliche Zeitschrift, 1904, էջ 318, ծանօթ. 2։

[2] ԲԱՌԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ՝ Հայ բնագրին աւանդած "իբրեւ զաւանակ մի անվարժ նորուսումն" չի համապատասխաններ սկզբնագրին արտայայտած մտքին, որ է οἷά τις πῶλος ἀβαθὴς ἢ νέος ἀμαθής = wie ein noch im Gehen ungeübtes Füllen oder ein unkundiger Jüngling, Zahn, անդ, էջ 380։ Ակներեւ է թէ հայ թարգմանիչը νέος ἀμαθής-ը կամ ընթերցած է եւ կամ իր օրինակին մէջ գտած է գրուած νεομαθής, որ ծնունդ տուած է նորուսումն ածականին։ "Իբրեւ զաւանակ մի" ի կը կցէ Զարբհանալեան "յոյն բնագիրն ունի նէրէ- ՀՄ-Է ՀՄ", որ իր այս ձեւին մէջ ճիշդ չէ, Մատենադարան, էջ 177 եւ Բազմավէպ 1889, էջ 107։

[3] ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ՝ Վարդան Սաղմոսաց մեկնութեան Յառաջաբանին մէջ եւթադեան այս տեղիքէն ազդուելով է որ կը գրէ "եւ զի ոչ ընդ անջրդի -Ն-դ-ա եւ ընդ -Ն-Ի-Ի Ճ-Ն-դ-ը գնալ եղին մեզ գործ՝ ի յանգործ մատեանս վաստակել, այլ...", տպ. Ամստերդամ 1797, էջ 3։ — "Ի հրահանգս հրամայեալս" կը զուգադրուի Ագաթանգեղի "իւրաքանչիւր ընթացան պատրաստել զնիւթն ի դէպն հրամայեալս", էջ 393 եւ Բուզանդայ "ապա անցուցին զնա ի դէպն հրամայեալ... ի հնգետասան աւր հասանէր (նաւն) ի հրամայեալ դէպն", էջ 91 նախադասութիւններուն, հմմտ. Ներսէս, Կոր. Վարդ., էջ 261։ Մանաւորապէս նշանակալից է այստեղ եւթադեան բնագրին հայ պատմագիրներէ մէջ բերուած հատուածներու հետ ցոյց տուած լեզուական այս նմանութիւնը, քանի որ գիտուելուոր չեղաւ ցոյց կու տայ յոյն նախընտրագրին արտայայտած իսկական գաղափարէն՝ οἷά τις πῶλος ἀβαθὴς... ἐρήμην ὁδὸν καὶ ἀκριβῆ ἶέναι προστεταγμένος.

ոչ իսկ այնպէս յանդուգն եւ ժպիրհ էի եթէ զայլոց ջան վասատակոց[1] յիս առեալ անխնայ թշնամանէի տկարութեամբ սակաւ գիտութեանս մերոյ զընթերցուածոցն ընտրութիւնս։ Արդ վաղագոյն ի մաւոյ, որպէս յառաջագոյն ասացի, զգիրսն Պաւղոսի ընթերցեալ եւ անդէն առ նմին զգործոցս առաքելոց, միանգամայն եւ զկաթողիկեայց թղթոցն առաքելոց[2],

խաստութեան = περὶ τοῦτο τῆς γραφῆς ταύτης εἰς σπουδὴν πεποιημένον τὸ σχῆμα ‖ 1 Բ այնէս։ Ի ոչ այնպէս ժպիրհ եւ յանդուգն էի։ Յանդուգն = ἀνὴρ αὐθάδης։ Ա յայլոց ջանս, Բ զայլոջ (sic) ջանս, Ի նոյնպէս ջանս, մինչ Գի եւ Բաղբ. ջան։ Բի անխնա։ Անխնայ = ἀφειδῶς ‖ 2 Բ թշնամէի։ Բ գիտութեան։ Տկարութեամբ — ընտրութիւնս = μετρίαις ταῖς τῆς ὀλιγοραθοῦς ἡμῶν ἀναγνώσεως τομαῖς, Z. կը ծանօթագրէ՝ male in duobus Vaticanis μετρίως, որուն կը համընթանայ հայուն աւանդած տկարութեամբ ընթերցուածը, տես էջ 161, տ. 5, հմմտէ եւ էջ 16 ‖ 3 վաղագոյն ի մաւոյ = ἔναγχος, հմմտէ Zahn, անդ։ Ա՝ յառաջն, Բ որպէս եւ յառաջն ասացի։ Բ զգիրս ‖ 4 Անդէն առ նմին = αὐτίκα δῆτα, հմմտէ Zahn, անդ։ Ա զգործոց առաքելոցն, Բի զգործոցն առաքելոց, Ի զգործս առաքելոց, Ե առաքելոցս։ Զգործոցս առաքելոց = τὴν τῶν ἀποστολικῶν πράξεων, մինչդեռ վերագոյն, էջ 161, տ. 3, հաւատարմագոյն թարգմանութեան տարազին տակ զառաքելական գիրս = τὴν ἀποστολικὴν βίβλον, հմմտէ այս մասին էջ 25—26։ Ե միանգայմայն։ Բ զկաթողիկեցայց, Ե զկաթողիկէից, Ի զկաթողիկայ, Ա զկաթուղիկէի, ԳԴ կաթուղիկեայց, Բաղբ. եւ Թոռնեան (Հատ. ընթերց. Բ, էջ 140) զկաթողիկեայց։ Ա թխատոցն։ Ա առաքելոցն։

---

[1] ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ՝ Մինչ դարուն առաջին դասու մատենագիրները կը նախասիրեն գործածել շաղկապով զոգուած ջ-ն է- վ-ասատակ ասութիւնը "ջ-ն է- վ-ասատակ զայլոց եւ զներեկ գործէաք", Բ. Թես., գ. 8 = ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, "է ջ-ն է- է վ-ասատակ, ի աքնութիւնս", Բ. Կոր. ԺԱ. 27 = ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, "յիշեցէք եղբարք, զվ-ասատակն մեր է- զջ-ն", = τὸν κόπον ἡμῶν καὶ τὸν μόχθον եւ այլն, Կորեան դասուն մատենագիրները կը նախընտրեն յատկացեալ յատկացուցչի ձեւով կերպաւորած ջ-ն վ-ասատակոց ոճը. այսպէս Ա գաթ. կը գրէ "ոչ զբ և ամենեւին այն ի մարգկանէ՝ որ կարող իցէ զայսպիսի ջ-ն վ-ասատակոց քրանալից աշխատութեամբ (աշխատութեան?) անձամբ անձին մատուցանել", էջ 5. Նոյնպէս եւ Բուզանդ՝ "եւ տեսջիր զջ-ն վ-ասատակոց պատերազմին մերոյ", էջ 194, որոնց կու գայ կը միանայ իր կարգին գործեալ Եւթ աղի թարգմանիչը յոյն բնագրին πεπονημένους πόνους-ը ներկայացնելով իր դասուն յատուկ ջ-ն վ-ասատակոցով. հմմտէ Նորայր, Կոր. Վարդ., էջ 175։

[2] ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ՝ Կաթողիկէ թղթոց մեկնիչ Սարգիս Շնորհալին՝ Յակոբայ թղթոյն մեկնութեան սկզբնաւորութեան մէջ եւ "Կարապետ գրիչ"՝ սարգիսեան այն մեկնութեան նախակարգած իր Յառաջաբանութեան մէջ կ'արտայայտեն մտքեր, որոնք Եւթ աղի այս տեղիքին հետ նմանութեան զգալի գծեր ցոյց կու տան՝ "Եւ մի ոք ի յոյժ քննողացն պարտաւեսցէ զերկս վասատակոյ իմոյ, զի եթէ զայլ ոք ունէի տարացոյց ի մերոցս կամ յաւտարացն հոգ մեկնութեան գրէալ գրոցս այսոցիկ, ոչ այնչափ յանգուգն էի, երբեմն զայլոց սրբագունիցն շնչաւորելոյն չի՝ առեալ բանիւք իմովք» (Սարգ., Մատենադարանիս թ. 315 2., թղ. 32բ), "Հանճարեալ քարտուղարն Եւթ աղի նախ (ջ)ատասելոյն ելոյն պատրաստ է- ազգ զգրածոց ատասելոցն" (Կարապ., թղ. 19տ), "ընդ նմին է- զգրբ(ս) յ-ի-ալիք-(ս)ոյ բերն ատասելոյ" (Սարգ., թղ. 32տ)։ — Շնորհալւոյ այս խօսքերուն կը կցէ Աբրահամեան սա ծանօթութիւնը՝ "Այս խօսքերէս կ'երեւի, թէ Սարգսի անծանօթ եղած պիտի ըլլան Աղեքսանդրացի երեք հարց Կղեմայ, Որոգինեայ եւ Դիդիմոսի, ինչպէս նաեւ Իսիքիոս երիցու այն թղթոց վերայ բրած մեկնութիւնք, որոց հատակատրք ցարդ իսկ կը գտնուին ի հաւաքածոյս ազգային եւ օտար մատենագրանաց", Բազմավէպ 1898, էջ 267, ծանօթ. 3, իսկ Կիւլէսէրեան՝

գշաբաթ մի ողջ[1] ջանացեալ այժմ առ քեզ առաքեցի։ Աղաչեմ յոյժ չլինել մեղադիր
ի վերայ երկոցուն՝ յանդգնութեանս իմոյ եւ ժպրհութեան. զամենեսեան ի դէպ ժա-
մանակի առհասարակ աղաչեմ զեղբարս եւ զհարս սիրով այդմ պատահել[2] եւ զիմ
զյանցանս եւ զսխալութիւնս ի խամութենէ չյիշատակել, այլ մանաւանդ ուղղել
եղբայրաբար զնջանելով ըստ իս որ ինչ այդր կայցէ, զի անդր զմեզ հայրենի հրա-
մանն յանդգնել աւելի քան զկար մեր գրաւեաց[3]։ Եւ ասա եղբայրական մտերիմ խնամոց

1 Բ յոյժ փինկ այժմ հմմտ. = ἀρτίως, Zahn, անդ ‖ 2 ԱՐԵ երկոցունց, Ի երկուցունց։ Ե ժպրհութեանս ‖ 3 Ա չէք առ հասարակ։ Սիրով — պատահել = μετ' ἀγάπης αὐταῖς ἐντυγχάνειν ‖ 4 Բ զյանցանս, Ի յանցանս եւ սխալութիւնս, Ա զսխալանս, յոյնք σφαλμάτων. Ի խամութենէ = ἐξ ἀπειρίας. 2 յիշատակել = ἀμνημονεύειν կամ ἀμνημονεῖν. Բ յայլ ‖ 5 Բ եղբարբար ‖ 6 Բ յաւելի։ Ասա = ἐνθάδε։ Մտերիմ խնամոց = γνησίᾳ διαθέσει.

---

[a] Մեկնիչս կը յայտարարէ թէ ինքը չէ տեսած կաթողիկեայց ո եւ է մեկնութիւն թէ հայոց մէջ եւ թէ օտարներուն քով. եթէ այդպիսի գրքոյկ մը ունեցած ըլլայի, կ'ըսէ, այնչափ յանդուգն չէի որ անմօրէն ուրիշներուն աշխատութիւնը թշնամանէի հոշէ-լ (տպ. հոչէ-լ) խօսքերով„, Բիւրակն 1902, էջ 675։

[1] ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ "Արդ վաղագոյն ի մաւտոյ — ջանացեալ„ ասպէս կ'աւանդուի յոյն բնագրին մէջ՝ ἔναγχος τοίνυν, ὡς ἔφην, τὴν Παύλου βίβλον ἀνεγνωκώς, αὐτίκα δῆτα, καὶ τήνδε τὴν τῶν ἀποστολικῶν πράξεων, ἅμα τῇ τῶν καθολικῶν ἐπιστολῶν ἑβδομάδι, πονήσας եւ այլն։ Բացայայտ է թէ ἅμα նախադրութիւն է այստեղ եւ թէ τῇ ἑβδομάδι գործածուած է նշանակելու "եւ թն թիւը„ կաթողիկէ թղթոց, ինչպէս կը թարգմանէ Zahn բառական՝ samt der Siebenzahl der katholischen Briefe (Neues und Altes über den Isagogiker Euthalius, Neue kirchliche Zeitschrift, 1904, էջ 318). Մինչդեռ հայ թարգմանիչը ἅμα առած է իբրեւ մակբայ՝ դոնփոմայն է-, որպէսզի τῇ վերածած կամ դրած է հայցական τὴν "շ(ինչ-) կաթողիկեայց„ ու այս բմբռնումով անուէր մնացած ἑβδομάδι փոխանցուելով "ջանացեալ„ին՝ ստացած է ինքնահնար նշանակութիւն ու բմբռնելի դառնալու համար անտարակոյս կրած յաւելում՝ "շաբաթ մի ողջ„։ Այսու հանդերձ սակայն եթէ հայ բնագրին աւանդած միտքը ենթադրուի վայրկեան մը սկզբնական, այն պարագային իրապէս պատմական նշանակութիւն կը ստանայ "շ-ինչ մի ողջ ջանացեալ„ դարձուածը։

[2] ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ՝ Մխիթար Գոշ ինչպէս Դատաստանագիրքի նախադրութեան, նոյնպէս Երեմիայի մեկնութեան յիշատակարանին մէջ կը գծէ մտքեր, որոնք եւթադեան այս տեղիքը կը յիշեցնեն. Յիշատակարանին մէջ կը գրէ "-ղ-ղ՝ ղ-ն-ր- ե- ղ-ղ-ր- թողութիւն առնել յանդգնութեան իմոյ եւ -ղ-վ հոգւոյն ուղղել ղ-ե-ղ-ն-ն„, իսկ նախադրութեան մէջ՝ "գիտելով... զշափ անձին, անմեղագիր ձեզ այդոցիկ լինիմք։ Ապա թէ -ղ-վ մերոյս դ-դ-հ+ բանից եւ խնամիչ կամաւք զթերին լնուաջիք...„ Տե՛ս Բասատանեան, Դատաստանագիրք, էջ 69 եւ Ոսկեան, Մատենագրական քննութիւններ, էջ 186 եւ 151։

[3] ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ՝ Թարգմանիչը այս նախադասութեամբ գրեթէ բառական վերածած է հայերէնի նախաբանագրին արտայայտած միտքը՝ ἐκεῖσε (ուրեմն -ն-դ-, մինչդեռ ձեռագիր եւ տպագիր օրինակներ կ'աւանդեն միօրինակ -ն-դ-) μὲν γὰρ ἡμᾶς πατρικὸν νεῦμα τολμᾶν τὰ (Cod. Vat. n. 363 եւ Urbinas τολμᾷ τῇ) ὑπὲρ ἡμᾶς κατέδησεν, խնդիր չի վերցներ հեռաւորաբար թէ Կորիւն եւթադեան այս տեղիքն է որ օգտուած է իր Յառաջաբանին սա տողերը գրած պահուն՝ "Հասանէր առ իս հրաման առն միոյ պատուականի՝ Յովսէփ կոչեցելոյ... — թէպէտ եւ էի կրտսերագոյն եւ -ա-ա-ն-ի +-ն ղ-ղ-ր դ-ր

հաւանեալք արասցուք միասանդամ ձեռն ի գործ ի մեծամեծան քան զմեզ համարձակութեամբ, քանզի յեղբարս եւ ի հաս յամենայն ի(նչ) մասնէ սէրն եւ ոչ մի ինչ ամբարհաւաճութիւն ինքն հակառակ ինքեան յիւր մարմինն ցուցանէ. զի աւրէնք կան ի վերայ մեր աստուածեղէնք, ճշմարտիւ արդար(ք) եւ եղբայրասէր(ք), որ յաւժարեցուցանելով ի սէրն ասեն յայտնապէս եթէ Սէր ծածկէ զբազմութիւն յանցանաց։ Իսկ ես արդարագոյն եւ առաւել ուղղագոյն զննդակիցն եւ զբարեկամ նշանակեցից եւ մանր պատմեցից զգեղեցկանուն, զհուշակաւորանուն, զանուանակիցն աստուածեղէն պատգամացն, զմիջամուխ իմաստութեան զմշտախոկ որոճումն[1], որ ցանգ յաճախէ ի քեզ, ով քրիս-

1 Արասցուք ձեռն ի գործ = ἐγχειροῦμεν ‖ 2 Համարձակութեամբ, յոյնք καὶ παῤῥησιαζόμεθα. ԱՐԻ սէր։ Յեղբարս — սէրն = ἐν ἀδελφοῖς καὶ πατράσιν ἡ ἀγάπη τὰ πάντα χωρεῖ ‖ 3 Բ եւ ոչ ինչ մի համպարհաւաճութիւն։ Բ հակառ (sic) ...մարմնին. Եւ ոչ — ցուցանէի դէմ յոյնն ունի οὐδὲν (Cod. Vat. n. 367 οὐ οὐδὲν) ὑπεροπτικὸν αὐτῇ (idem Vat. Cod. et Lollinianus αὐτῇ κατ' αὐτῆς, fortasse legendum ἐν αὐτῇ καθ' ἑαυτῆς) καθ' ἑαυτῆς εἰς τὸ οἰκεῖον σῶμα ἐπιδεικνυμένη (Loll. ἐπιδειξαμένη), Հայ բնագրին առաջնորդութեամբ կարելի է յոյն բնագրին կասկածելի ընթերցուածներն ուղղել αὐτὴ καθ' ἑαυτήν = "ինքն ըստ ինքեան", իսկ յոյն ծանօթ terminus technicusի փոխարէն Հայուն բնորած "ինքն հ-կ-ա-ա-կ ինքեան" նուազ խանգարիչ է պատեղ ‖ 4 Ի վերայ մեր, յոյնն νόμος... ἡμῖν ἐστιν. 22 եւ տպագիրը ունին -ԷՊԱՐԷ- ‖ 4—5 Բ յաւժարացուցանելով։ Որ — յանցանաց = τὴν ἀγάπην ἐθέλων ἀεὶ καὶ διαῤῥήδην λέγων καλύπτειν πλῆθος ἁμαρτιῶν ‖ 5 Ա թէ... մեղաց, Բ մեղանց (sic)։ Բ չէք ես ‖ 6 Մննդակից = σύντροφον։ Բ զբարեկամն։ Նշանակեցից — պատմեցից = ἐπιφημίσαιμ' ἄν σοι καὶ καταλέξω ‖ 7 Բ պատգամաց ‖ 8 ԱՐԻ իմաստութեանն։ ԱԻ որոճումն։ ԲԻ ցանկ։ Ա ածա է (sic) փինկ յաճախկ։ Բ չէք ով։ Ի աստուածատէր։

գրաբար անաչառ հրամանին հասեալոյ — փութանակի եւ առանց յապաղելոյ զառաջի եղեալն մատեանս գրել», էջ 1. այնքան սերտ է երկու հատուածներու ոճագրական կապը, որ Նարայր եւթ ազեան բնագրին առաջնորդութեամբ այսպէս կ'ուղղագրէ Կորեան նախադասութեան սխալ կիսագրութիւնը, հմմտէ Կոր. Վարդ., էջ 164։

[1] ԲԱՌԱՅՆՈՒԹԻՒՆ ՆԻ ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ՝ Հայ թարգմանութիւնը զգալիօրէն կը կապայ այստեղ ու ցոյց կու տայ խանգարիչ անճշգութիւններ. գէնջիանեան թարգմանութիւնն է անտարակոյս εὐπροσήγορος ածականին, որուն գոյականն է հետագայ "որոճումն" բառը. հ-ն-ա-ա-ր-ա-ն — որ թէ ձեռագիր եւ թէ տպագիր օրինակներու մէջ ներկայացած է միշտ իբրեւ կրկին բառ ն-ա-ն-ա-ր-ն-ա-ն (ԱԳԻ, Նոյնպէս Բ ագրատուն, էջ 1048 եւ Թոռնեան, Հատընտ. բնթերց. Բ, էջ 141) կամ ն-ա-ն-ա-ր ա-ն-ա-ն (ԲԻ) անջատ գրութեամբ եւ զոր բնթերցած եմ իբր բարդութիւն հ-ն-ա-ր-ա-ն-ա-ն (հմմտէ յետագարեան հ-ն-ա-ր-ա-ր-, հ-ն-ա-ր-ա-ՐԻ-ն) — է գարձեալ ածական միեւնոյն "որոճումն"ին՝ գործածուած Հայ թարգմանչէն իբրեւ հոմանիշ ու իբրեւ ներբերանգում առընթերակայ գէնջիանեանին. φεράνυμος յոյն բնագրին մէջ կ'որակէ նոյնպէս "որոճումն" գոյականը, իսկ Հայ թարգմանութեան մէջ համազօր անանունէրը կը կապարի անհասկացողութեամբ "աստուածեղէն պատգամացն"ի = "աստուածային պատգամներուն անունը կրող" (Թոռնեան, անդ, էջ 141, ծանօթ. 13), մինչդեռ յոյներու մէջ "աստուածեղէն պատգամացն"ը կը ներկայանայ իբր յատկացուցիչ "որոճումն"ի. ինչպէս անգամ մը շեշտեցինք, տես էջ 140, ինքնին իմաստասիրական կրկին բառերով փոխուած է Հայացընել թարգմանիչը նախաբնագրին նոյնպէս "որոճումն"ը որակելու համար գործածած ἐμφιλόσοφος

տոասէր, որ շուրջ զքեւ թակարդապատեալ[1] կայ եւ զյանկալի անուն նորա ստացեալ շահեալ ունիս յանձին, յաճախ եւ անքուն կրթութեամբք վարժեալ, ծաղկալից ծաղկաւէտ հաստատեալ կաս, որպէս զք ուստեք ի պլատիկոսացն ասաց զճշմարիտն եւ երաշխաւորեալ մեզ անտի զդեղեցկագոյն աւգտութիւն գրեթէ աղաղակէ իսկ եւ ասէ այսպէս թէ Կրթութիւն գործոյ աւգտակար է եւ դարձեալ քան զամենայն իմաստուն իմաստանագոյն եւ ամենաբարի կենդանատուր զամենայն ինչ կրթութեանն համարեցաւ[2]։

1 Անուն = προσηγορία ‖ 2 Ի շնորհեալ փինկ շահեալ։ Ի յունիս։ Ստացեալ — ունիս = ἐγκαταπραγματευόμενος. Ի կրթութեամբ, յոյնք γυμνασίαις. Ան վարժեալք։ Z. ունի ἀκουόμενος, Cod. Vat. n. 367 ἀκουσόμενος, sed fortasse legendum ἀσκούμενος եւ այլն. Հայք ստկայն կ'ենթադրէ ἠσκημένος ‖ 2—3 Ծաղկալից — կաս = εὐθαλεστάτην κατέστησας ‖ 3 Ի ուրեւք։ Ան ի պլատիկոսացն եւ ի լուս. "ասացող ասէ", միւսն. ունին ի պլատիկոսացն, զոր թողեան, անգ, կը փոխէ ի պլատիկոսացն, յոյնք ποιητῶν. Զճշմարիտն = τὴν ἀλήθειαν ‖ 4 Ան ասոտ։ Աւգտութիւն = ὠφέλειαν ‖ 5 Ան գործոց, որմէ եւ թողեան, անգ, գործոց ‖ 5—6 Ան քան զամենայն իմաստունն եւ ամենաբարի, Ի քան զամենաիմաստունս եւ, Ի քան զամենայն իմաստունս իմաստունն եւ։ Ան կրթութիւն։

միակ ածականը. անդուսպ թարգմանիչը տարօրինակ, անկանոն ու աւերիչ ածականներու այս կուտակումն կարծես գեռ գժգոհ՝ կը բարդէ ուրիշ մէն ալ՝ հշդ-ի-ի կամ հշդնջեն-ի-ի — որ 22ներու մէջ եղծուած է հշդ-ի-ի կամ հշդջեն-ի-ի — որով յոյնին երեք ածականներուն դիմաց հայն օժտուած է հինգ ածականներով՝ այսպէս καταλέξω τὴν εὐπροσήγορον (= ընթերցո-ղաց, ընտ-ան-ի-ի), τὴν πάνυ φερώνυμον (= ան-ուն-ի-ի), τὴν τῶν θείων λογίων ἐμφιλόσοφόν φημι μελέτην (ուրեմն՝ աստուածեղէն պատգամացն դիտ-մ-ի ի-մաստ-ութ-ան ընդ-ի-ի որոնումն)։ Μελέτη, որուն այնքան նշանակութիւն տուած է Եւթագ եւ զոր յատկապէս յեղյեղած է իր այս Յառաջաբանին մէջ, տես էջ 6, թարգմանչին կարելի է ըսել ապիկարութեամբ առնլով զանազան ձեւեր տուժած է իր իսկական դերակատարութիւնը, որուն հետեւանքով մթագնած է ընդհանրապէս նաեւ ամբողջ հատուածին միտքը. այսպէս ինչպէս էջ 160 ἐμμελέτημα, նոյնպէս հոս μελέτη թարգմանուած է որոնում, էջ 165, 167 իրան, էջ 167 խորհուրդ, էջ 166 խորհել ի իրել, իսկ μελετήσει՝ խորհի-ցի, էջ 166 համեմատ Սղմ. Ա. 2։ — Եւթագի ինչպէս հոս, նոյնպէս էջ 94, տող 5 գործածած անանուն ածականը նորայր կը զուգադրէ Կորեան "անուեթ ընտրութեան անուանեալ (զՊաւղոս), անանուն յաշխարհի իւրոյ արանչելի անուանն առնէ", էջ 4 եւ Ադաթ.-ի "խորհուրդ առեալ համագունդ երկնաբերձ աշտարակ շինելոյ, անանուն առ ի յիշատակ մշանջենաւոր, փոխանակ յաւիտենականին Աստուծոյ", էջ 155, նախադասութիւններուն, մատնանշելու երկու կողմն ցոյց տուած ոճագրական նմանութիւնը, Կոր. Վարդ., էջ 55։

[1] ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ՝ ԱՐԻ։ ունին այսպէս ուղիղ շրջել, մինչդեռ Գի եւ Թագրատունի, էջ 1047 քաղելով միւնոյն գաղափարէ կ'ուանգեն "որ շրջել զքեւ" անասմբ ընթերցուածը, զոր Նորայր կը միտ ուղղագրել եւ կարդալ ի շրջել, Կոր. Վարդ., էջ 167. Յոյնին καὶ εἴσω γέ τοι τῶν δικτύων αὐτῆς ὑπάρχων ասութիւնը հայը շրջած է ճարտարօրէն "որ շրջել զքեւ ի-ի-ցդ-գե-ալ կայ", ու հաստատելու այս բառը զարմանալի ուղղագիպութեամբ գործածուած է եւ Կորեան մօտ՝ "եւ այնպէս արտմական հոգով պաշարեալ եւ ի-ի-ցդ-գե-ալ եւ անկեալ ի ծուփս խորհրդոց", էջ 8։ Թ-ի-ցդ-գ-ի՞ արտաքոյ այս երկու տեղեաց՝ այլուր հանդիպած չեմ", Նորայր անդ, էջ 167։

[2] ՄԵԿԱԲԵՐՈՒՄ ԵՒ ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ "Կրթութիւն գործոյ աւգտակար է" = μελέτη δὲ τὸ ἔργον

Եւ արդ եթէ զք երբեք հեղգայցէ անսի, անձամբ անձին զշահ ընթացից երանութեանն իւրով հեղգութեամբն վրիպեցոյց, քանզի ասէ Նրանեալ է այր, որ յաւրէնս տեառն խորհեսցի ի տուէ եւ ի գիշերի։ Զի զամենեսին անդուստ ի վերուստ մտաւարժս եւ աստուածապաշտս կամէր լինել Աստուած, ի խորհել եւ ի կրթել զմիտս ամենայն
5 յառաջադոյն յորդորելով յիւրոց պատուիրանացն ի հնազանդութիւնս եւ ասէր. Լուր Իսրայէլ ասէր Աստուած քո տէր մի է եւ սիրեսցես զտէր Աստուած քո յամենայն սրտէ քումմէ եւ յամենայն զաւրութենէ քումմէ եւ եղիցին պատգամքս այսոքիկ զոր ես պատուիրեմ քեզ այսաւր ի սրտի քում եւ յանձին քում եւ խելամուտ արասցես զայդ

1 Հեղգայցէ = ὀλιγωροῖ. Ա ընթացակից փխնկ ընթացից, Բ զշահն թացից (sic), զշահ ընթացից = τὴν θωήν ‖ 2 Բ հեղգութեամբ։ Ա իւրովի։ Իւրով — վրիպեցոյց = ἐξ οἰκείας ῥᾳθυμίας κατεψηφίσατο ‖ 3 Ի քան զամենեսին, Ա զամենեսեան։ Գ եւ Բ աղբ. անտուստ։ Անդուստ ի վերուստ = ἄνωθεν ‖ 3—4 Մտաւարժս եւ աստուածապաշտս = εὔνους καὶ θεοσεβεῖς ‖ 4—5 ի խորհել — ի հնազանդութիւնս = πρὸς μελέτην δ' ἑκάστου τὸν νοῦν παροτρύνων τῶν ἰδίων ἐντολῶν, ուրեմն գոնէ՝ յառաջագոյն յորդորելով զմիտս ամենեցուն ի խորհել եւ ի կրթել յիւրոց պատուիրանացն ի հնազանդութիւնս ‖ 5 Բ իւրոց ‖ 8 խելամուտ արասցես = προ-

---

ὀφέλλει, առնուած է Հեսիոդոսէն, Ἔργα καὶ ἡμέραι, v. 412, հրատարակութիւն Flach, էջ 232. Gleich dahinter zitiert Euthalius einen Spruch des Kleobulos, eines der sieben Weisen Griechenlands, welchen er den "Trefflichsten der Weisen„ nennt, Zahn, Neue kirchliche Zeitschrift, 1904, էջ 316—317։ Այս վճիռը Zacagni կը վերագրէ վրիպմամբ Դաւթի, էջ 407, ծանօթ. 2, Փարրիկիոս ասկոյն ցոյց կու տայ թէ Կլէոբուլն է վճռոյս հեղինակը՝ verbis καὶ αὖ πάλιν — ἀνέθηκέν non respicitur David rex, sed Cleobulus Lindius, cuius notum Apophthegma μελέτῃ τὸ πᾶν, Bibl. gr. IX, էջ 288. Τῶν ἑπτὰ σοφῶν ἀποφθέγματաներուն Վէօլֆլինեան հրատարակութեան մէջ չկայ այս վճիռը. Եւթաղ "քան զամենայն իմաստունս իմաստանագոյն„ կը ներբողէ զԿլէոբուլ եւ "ամենաբարի կենդանատուր„. դիտել կու տանք այս մասին թէ եօթն իմաստուններու շարքին մէջ առաջին կարգը կը գրաւէ Կլէոբուլ եւ որուն վճիռներուն նախակարգուած է սա յառաջաբանը՝

Κλεόβουλος ἐκ τῶν ἑπτὰ ῥηθέντων σοφῶν
Λίνδιος ὑπῆρχε τῷ γένει, πρὸς τὸν βίον
εἰπὼν ἄριστα ταῦτα νουθετήματα.

Wölfflin, Sprüche der sieben Weisen, Sitzungsberichte der philolog. und hist. Klasse der k. bayer. Akademie der Wissenschaften zu München, 1886, էջ 289. այս տողերուն ակնարկութիւն չէ արդեօք "ամենաբարի կենդանատուր„ մթագգած խօսքը։ Վճռոյս հեղինակի մասին հայ թարգմանութեան մէջ շռայլուած գովասանական որակումները չեն համապատասխաններ ճշգրիտ յոյն բնագրին մէջ աւանդուած καὶ αὖ πάλιν σοφῶν γε ὁ πανάριστος βιωφελῶς (fortasse legendum βιωφελές, Zacagni, էջ 407, ծանօթ. 3) τῇ μελέτῃ τὸ πᾶν ἀνέθηκεν որակումներուն։ — Կենդանատուր բառը ծանօթ է կարեան եւ Ագաթանգեղեայ՝ "որք ամենապարծ եւ կենդանատուր խաչիւն ծանուցեալք յարդեցան„, Կոր., էջ 28, նոյն նախադասութիւնը բառական Ագաթ., էջ 471. "որք ի լուսաւոր եւ ի կենդանատուր (var. կենդանատու, կենանատու, կենատուր) վարդապետութենէն թիկունս դարձուցեալ մոլորեցան„, Ագաթ., էջ 234. "ակնարկեաց եւ վասն կենդանատուր (ab կենդանատու) աւետարանին իւրոյ„, անդ, էջ 363, տե՛ս ընդարձակ նորայր, Կոր. Վարդ., էջ 137—138։

որպէսզ քոյ եւ խաւսեսցիս զու ի զոսա յորժամ նստիցիս ի տան եւ գնայցես ի ճանապարհ եւ ի ննջել եւ ի յառնել։ Եւ այսպէս անբուն եւ հանապազորդ ընդ կրթութեանս այսմիկ ունել մեզ զութ կամի Աստուած։ Եւ արդ աւասիկ ի պահպանութիւն աստուածեղէն հրամանին համարձակութիւն առեալ աստուածերգոյն Դաւթի ասէր զԱստուած թէ Խորհուրդք սրտի իմոյ առաջի քո յամենայն ժամ, տէր աւգնական իմ եւ փրկիչ իմ։ Եւ արդ հաստատումն անվրէպ եւ անսխալ առ ի կրթութիւն աստուածեղէն վարդապետութեանս գթոյ է մեզ երանութիւնս այս, քանզի հեղգացելոցն ի սմանէ, անվրէպ եւ անհրաժեշտ յաստուածակոյս կողմանէ անտի է եղկութիւն։ Արդ եթէ իցեն ոմանք որ անփոյթ այսմ առնիցեն, կրեսցեն զայն զոր առ յապայ թշուառացեալքն կրիցեն, որպէս եւ ասէ եթէ Անիծեալ ամենայն որ ոչ կայցէ յամենայն ի գրեալս ի գիրս աւրինաց առնել զնոսա։ Ապա ոչ երբեք հեղգալ պարտ է եւ խուսափել յաստուածապաշտ եւ յաղնուական մերձաւորութենէ կրթութեանն, զի ընդելասէր է եւ գթասէր եւ առաւել խնամոտ եւ արդիւնակատար[1] զիւրաքանչիւր աւգուտս վաստակոց չափեալ միշտ։ Զի որչափ ոք ի չափ եւ ի գիտութիւն բազում ուսմանն հասանիցէ, բազմապատիկ եւս մեծամեծաց եւ կարեւորաց ցանկալ յորդոր է[2]։ Զոր աւրինակ ոք ի մերձաւոր

βιβάσεις. Ա զայս ‖ 1 Բ խաւսեսցես, Բ ագր. Խորհեսցէս, որ յայտնապէս սխալ է, յոյնը ունի λαλήσεις. Ան չէք գու։ Բ նստիցես։ Ա գնասցես ի ճանապարհի ‖ 3 Ա կրթութիւնս այսմիկ։ Ա ահաւասիկ։ Ա պահպանութիւն ‖ 4 Ա համարձակութեամբ։ ԱԲԻ աստուածերգոյն։ Ի ասէ ‖ 5 Ի եթէ։ Ա խորհուրդ։ Բ յամենայ ժամ ‖ 6—8 Ա անսխալ ի կրթութիւն... վարդապետութեանս, քանզի... անտի եղկութիւն, չէք գթոյ է մեզ երանութիւնս այս, յոյնը ունի՝ ἔπαθλον τοίνυν ἀναμφήριστον καὶ ἀναμφίλεκτον τῆς πρὸς τὴν μελέτην τῶν θείων μαθημάτων στοργῆς ἡμῖν ἐστιν ὁ μακαρισμός, ὅτι καὶ ῥᾳθυμοῦσι ταύτης ἀναφανδὸν ἀπαραίτητος ἕπεται θεόθεν ὁ ταλανισμός, որուն արտիսարէն հետեւած է հայ թարգմանիչը ‖ 8 ԲԻ եւ արդ ‖ 9 Բ որք։ Ա այսմ անփոյթ։ Անփոյթ այսմ առնիցեն = ἀμελήσειεν. Բ առ այպա թշուառականքն ‖ 9—10 Ա կրեսցեն ‖ 10 Որպէս եւ ասէ = ὅτι. ԲԻ թէ։ ԱԲԻ կացցէ։ Ա ի գրեալ ‖ 11 ԱԻ աւրինացն։ Հեղգալ = ἀπολήξει ‖ 12 ԱԲ ի մերձաւորութենէ։ Յաստուածապաշտ — կրթութեանն = τῆς πρὸς αὐτὴν εὐσεβοῦς τε καὶ βελτίστης ὁμιλίας. Ան չէք է։ Ի կրթասէր փխնկ գթասէր ‖ 13 Ի եւ զիւրաքանչիւր։ Ա փակել, ԲԻ չափել փխնկ չափեալ ‖ 12—14 Գթասէր — միշտ = φιλοσυνήθης τε γάρ ἐστιν αὕτη (in Vaticano Codice n. 367 deest αὕτη) καὶ φιλόστοργος καὶ λίαν εὐγνώμων, ἐργωδέστερον ἑκάστῳ τὴν ὄνησιν ἀεὶ τῶν πόνων ἀντιμετρουμένη ‖ 14 Ա ուսման։ Բ հաւանիցէ փխնկ հասանիցէ։

---

[1] ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ՝ Արդիւնաւոր հապաւադէպ բառը, որ գործածուած է իբր հոմանիշ ἐργωδέστεροցին, կայ եւ Կորեան մնա՝ "ուստի եւ երանելի հարցն մերոց համարձակութիւն առեալ, յուսալից փութով եւ երեւելի եւ արդիւնաւոր ըստ աւետարանին զիւրեանց մշակութիւնն ցուցանէին (ապացուցանեն)„, էջ 12. "Եւ թագի շորս բառքդ չի խնամոտ է՝ արդիւնաւոր — կը ծանօթագրէ Նորայր — կը գտնուին ճշդիւ եւ ի Կանոնս սրբոյն Սահակայ՝ "եկեղեցի... ունելով յինքեան նաւապետ կարապետութեան զտեսուչ եպիսկոպոսն, չի խնամոտ է՝ արդիւնաւոր կամաւք անշարժ ունիցի զսահման իւրոյ կարգին„, Սոփ. Հայկ. Բ, էջ 117, Կոր. Վարդ., էջ 168։

[2] ԲԱՌԱՄՆՈՒԹԻՒՆ՝ Բոլոր 22ներն (ԱԲԻԻ) ու ապագիր օրինակները (Զ ո հ ր ա պ ե ա ն, էջ 724.

ձեռագիտացդ զաղնուագոյն ինչ արուեստս գտեալ ի մանրագոյնն եւս դարձեալ քան զնոյնն անդուստ մատուցեալ քննիցէ եւ խնդրիցէ, միշտ բաղում մեքենայիւք[1] ինքնին զիւր միտան ի կատարեալսն ձգտիցէ եւ եւս առաւելագոյն յարդարիցէ, ըստ նմին աւրինակի եւ մեզ դիպիցի քաղցրուսցց[2] ընթերցուածոցն վաճառաշահութիւն, որ աւր ըստ աւրէ ի հանդէս բարեացն գիտութեան առ փոքր փոքր զոգիսն կրթիցէ եւ խելամուտ առնիցէ։ Արդ

1 Ի ձեռագործացդ փիսկ ձեռագիտացդ = χειροτέχνης. Բ ի մատենագոյնն եւ դարձեալ։ ԱԲԻ զնոյն։ Գի Բ գր. եւ Թ ո ռ ն ե ա ն (անդ) զնոյնս։ Գի Բ գր. եւ Թ ո ռ ն ե ա ն (անդ) անտուստ ‖ 3 Ա ձկտիցէ։ Բ յարդյարիցէ։ Եւ եւս — յարդարիցէ = ἁρμοζόμενος ‖ 4 Ի դիպեցի։ Ա՚Ի աւրստ աւրէ ‖ 5 Գի եւ Բ գր. բարեպաշտիցն փխնկ բարեացն։ Աւր ըստ աւրէ — առնիցէ = ὁσημέ-

---

Բ ա գ ր ա տ ա ւ ն ի, էջ 1048 եւ Թ ո ռ ն ե ա ն, Հաստատ. ընթերց. Բ, էջ 142) յոյն բնագրին πέφυκεν բային հանդէպ կ՚աւանդեն այստեղ յոյդոյէ բայը, որ իր այս ձեւին մէջ հիմնովին կը խանգարէ նախադասութեան միտքը՝ "բազմապատիկ եւս մեծամեծաց եւ կարեւորաց ցանկալ յոյդոյէ"։ Այս խանգարման առաջքն առնլու համար է որ անիմաստ յոյդոյէն զատելով կ՚ընթեռնում՝ յոյդոյ է, որ այսպէս φύσιν արտայայտած իմաստին հետ կը համընթանայ գրանշելապէս։

[1] ԹԱՐԱՄԱՆՈՒԹԻՒՆ՝ Զարմանալի է որ Բ ա գ ր ա տ ա ւ ն ի, որ գրեթէ միշտ ստուգական կ՚ընդօրինակէ Զ ա հ ր ա պ ե տ ա ն ի բնագիրը, հոս անտեսելով նոյն բնագրին աւանդած մեքենայիւ- = μηχαναῖς հնագոյն ընթերցուածը՝ կը նախընտրէ մեքենայիւ- չարագիր տարբերակը, որ կայ եւ Բ ի մէջ։ Մինեւնոյն անյաջող նախընտրանքը կը նշմարուի նաեւ ի մէջ այլոց Ա գ ա թ ա ն գ ե ղ ե ա յ նոր հրատարակութեան մէջ՝ "եւ (եւ) համբառնալ ի բարձրաւանդակ տանիս ապարանից որմոյն մեքենայիւ-", էջ 39, մինչդեռ βabd ԱԲԶ ունին մեքենայիւ-. On ne voit pas — գիտել կու տայ Meillet այս առթիւ — pourquoi les éditeurs ont préféré l'orthographe մեքենայիւ- à մեքենայիւ- qui figure dans leurs manuscrits... La forme sans ն a toute chance d'être la plus ancienne, Remarques sur le texte de l'historien arménien Agathange, Extrait du Journal Asiatique (Novembre—Décembre), 1910, էջ 24։ Ուրեմն ոչ միայն հոս, այլ ամենուրեք ջնջելու է միջնադարեան գրչագիրներու գաղական մատենագրութեան մէջ ներմուծած պիտակ ունգական ն տառը (հմմտ. Karst, Historische Grammatik des Kilikisch-Armenischen, Strassburg 1901, էջ 104 եւ Ա ճ ա ռ ե ա ն, Հայ բարբառագիտութիւն, Մոսկուա-Նոր Նախիջեւան 1911, էջ 18) եւ մեքենայ (սուէպ), մեքենաբեր (Իմաստ., ԺԵ, 4), մեքենայեմ (Եսթ., ԺԶ, 3, 15, Գ. Մակաբ., Ե, 12), մեքենոր (Ոսկեբ., Մեկն. Պ.Ղ., Ա, 755, Եւսեբ., Ժամանակագր. Ա, էջ 52), մեքենորեմ (Ոսկեբ., Մեկն. Մաթ. Ա, 528) եւ մեքենորոնեն (անդ, էջ 570) միջնադարեան ընթերցուածները վերածելու է անարկիւղ իրենց նախնական մաքուր գաղական ձեւերուն մեքենայ, մեքենայեր (ինչպէս ունին արդէն "ոմանք", Զ ա հ ր ա պ ե տ ա ն), մեքենայեմ, մեքենոր, մեքենորեմ եւ մեքենորոնեն։

[2] ԲԱՐԱՄԱՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ՝ Քաղցրուսցց գեղակերտ բարգութիւնը գրուած է իբր համազօր յոյն բնագրին χρηστομαθὴς ածականին, որ սակայն կ՚օրակէ ոչ թէ "ընթերցուած" գոյականը ինչպէս հայը, այլ "վաճառաշահութիւն" բառը՝ τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον ἡμῖν καὶ ἡ τῆς ἀναγνώσεως τυγχάνει χρηστομαθὴς πραγματεία, շատ զարմանալի է եւ անըմբռնելի թէ ինչպէս հայն այս անգամ իւրավանդն կրցած է անջատել ածականն իր իսկական գոյականէն, հմմտ. էջ 88, 160։ — Դասական մատենագիրներէն գործածել միայն Կ ո ր ի ւ ն եւ Ա գ ա թ ա ն գ ե ղ գիտեն գործածել քաղցրասցց բարգութիւնը՝ "անդ կրթութիւն քաղցրասցց ընթերցուածոց հոգեպատում գրոց", Կոր., էջ 23, նոյնը բառական եւ Ա գ ա թ., էջ 443 եւ "զի քաղցրասցց վարդապետութեամբ ածիցէ զվրիպեալսն ի հաւատոցն ճշմարտութիւն", Ա գ ա թ., էջ 239, հմմտ. Ն ո ր ա յ ր, Կոր. Վարդ., էջ 170։

որպիսի՞ աւրինակաւ պարտ իցէ ընթերցուածասէր լինել եւ աննիւղ զնորին պարտն մեծարել[1], մանաւանդ մեզ իսկ զաւրհանապազ եւ ի մաւոյ ինձ իսկ զլեռվին, որ զդրծոց առաքելոցն դիրս, միանգամայն եւ զԹղԹոցն կաթողիկեայց մասարերեցի ընթեռնուլ ըստ գլեռոցն եւ ըստ տանցն եւ եթէ որչափ պարտ իցէ ընտրել զգլուխս եւ զտուն եւ զատանել զմիտն ի միմեանց մանր մանր մասամբք, որպէս հրամայեցեր մեզ, եղբայր սիրելի Աթանասիէ։ Եւ զայս իմ առանց դանդաղութեան ասպիւրութեամբ արարեալ տուն առ տուն կարդեցի միանգամայն ամենեւին զյստակն[2] ըստ իմում տկարութեան առ

rai πρὸς θεωρίαν τῆς τῶν καλῶν γνώσεως κατὰ μικρὸν τὴν ψυχὴν ἐξασκοῦσά τε καὶ ἀναβιβάζουσα ‖ 1 Ա պարտ է։ Բ ընթերցասէր։ Արդ — լինել = τοῖος τοιγαροῦν φιλόλογος ἄγαν ὑπάρχων τὸν τρόπον. Ա աննուազ ‖ 2 Մանաւանդ մեզ է-ի զաւրհանապազ կը չեղի զարմանալիօրէն յայնէն, որ ունի գոնէ այժմ οὐχ ἥκιστα δὲ ἂν εὐφημῶν ἑκάστοτε, հայուն աւանդածը ասկայն լաւագոյն եւ սկզբնական կը թուի ինձի ‖ 3 Ի զդրծոցն, "Ն„ի վրայ ասկայն ջնջանիշ։ Ա առաքելոց, յայնը շուրի առաքելոցն, տես էջ 26։ Ա Ի զդիրսն, Բ զիրսն։ Ա զԹղԹոցն։ Գ եւ Բ ագր. կաթողիկեայց, Ի կաթողիկեայց, ԱԲԻ կաթուղիկեայց։ Բ մասարերիցի։ Մասարերեցի ընթեռնուլ, յայնը միայն ἀναγνῶναι ‖ 4 Բ ըստ գլեռոց եւ ըստ տանց, Ի ըստ տանց, Ա ըստ տանց եւ ըստ տունից, Ի ըստ տանց եւ ըստ տաւնից, որանց կը հեռաւի եւ Բ ագր. ըստ տանցն եւ ըստ տաւնից, յայնը ասկայն միայն κατὰ προσῳδίαν, հմմտ. Gregory, Textkritik des Neuen Testamentes, Leipzig 1902, II, էջ 876։ Բ չիք եւ։ Բ թէ որչափ։ Ընտրել զգլուխս եւ զտուն = ἀνακεφαλαιώσασθαι ‖ 5 Մանր մանր մասամբք = λεπτομερῶς ‖ 6 Առանց դանդաղութեան = ἀόκνως. Մասդիւրութեամբ = προθύμως ‖ 7 Տուն առ տուն = στιχηδόν. Ի տկարութեան։

---

[1] ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ Zacagni կ'ընթեռնու ἀλίκτως τε ταύτην, ὡς φίλος, γεραίρων եւ կը ծանօթագրէ Vaticanus Codex n. 363 et Urbinas perperam habent ὀφίλος, Regio-Alexandrinus male, ὠφίλος γεγαίρων, էջ 409, ծանօթ. 9, մինչդեռ հայ թարգմանիչը իր բնագրին մէջ այս տարբերակներու դէմ ունեցած է ὀφειλή ընթերցուածը (= պարտ), որմէ ծնունդ առած է "զնորին դ-ը-դ մեծարել„ բացատրութիւնը։ Ն ո ր ա յ ր եւթադեան այս տեղիքով կը ջանայ լուսաբանել Կ ո ր ե ա ն սա հատուածը՝ "եւ հայրենակատար ճեճ-ը-ի-ալ դ-ը-յ-մ-ռ-, ը առ ի մէնջ հաճեսցի եւ նոցա քաղցրատուր հրամանն հատուցեալ զարգարեսցի„, էջ 6։ Նկատելով — կը գրէ Ն ո ր ա յ ր — Մ եւ Մ, Ռ եւ Ռ նշանագրաց յաճախակի շփոթիլն ի ձեռագիրս, կարծեմ թէ Կ ո ր ե ա ն հատուածն ուղղելի է ըստ Լ ե թ ա ղ ի՝ "եւ հայրենակատար ճեճ-ը-ի-ալ դ-ը-դ՝ ռ-ռ-ռ-ը առ ի մէնջ հաճեսցի„։ Հ-ճ-ճ-ոյ է հ-ռ-ռ-ոյ է... իսկ "ռ-ռ-ռ-ը առ ի մէնջ հաճեսցի„ թուի նշանակել "-ռ-ի- ինչ առ ի մէնջ հատուսցի„. թէպէտ եւ ռ-ռ-ռ-ը բառի վկայութիւնք զորս ունինք յառաջին աշակերտաց՝ իրը ածական կը նշանակեն գոյզնագիւտ, ասկուագիւտ, եւ իրը մակբայ՝ ասկու ուրեք, գուն ուրեք„, Կոր. Վարդ., էջ 171—172։ Մաշթոցեան հայերէնի հոգւոյն արամագծօրէն հակառակ Ն ո ր ա յ ր ե ա ն բռնադրօսիկ այս ուղղագրութիւնը գաստիարակ բառնասիրութեան մէջ պիտի չկարենայ գտնել երբեք ո եւ է հաճութիւն։ Կը յիշենք յատկապէս թէ Կ ո ր ե ա ն իսկապէս մեծին այս նախադասութիւնը Ա գ ա ն ց կը ցանկայ ըմբռնել "ճարտասանական գրուն դարձուած„, իրը "մեծարեալ կատարմամբ պայմանի հայրենեաց (կամ հարց)„, Հանդ. Ամս. 1927, էջ 282—283, զոր կը գտնենք աւելի հաւանական։

[2] ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ Յունարէն ὑφή եւ ὕφος շատ տարատամ դարձուածներով ու չափազանց առնոյշ բառաձեւերով է որ կը բացատրուին եւթադեան հայ թարգմանութեան մէջ. Պաւղոսի Թղթոց Յառաջաբանին սա տողերը ἔτι δὲ καὶ ὅλως διὰ τῆς ὑφῆς τῶν δεκατεσσάρων ἐπιστολῶν τούτων,

ի զարդարուն առնելոյ զընթերցուածն եւ առաքեցի առ քեզ կարճ ի կարճոյ ըստ իւրաքանչիւր կարգի յաւրինեալ զսակաւատուն բովանդակութիւնդ, նախ վասն որոց Ղուկաս աւետարանիչ արար սկիզբն կարգելոյ, որ անտիոքացին էր յազգէ[1], յարուեստէ բժիշկ, աշակերտեալ առ Պաւղոսի. երկուս գիրս գրեաց, մի եւ առաջին զաւետարանին, երկրորդ զգործոցս առաքելոց։ Եւ արդ են ամենայն բանք գրոցս այսոցիկ վասն յարութեանն եւ յերկինս վերանալոյն Քրիստոսի եւ վասն սրբոյ Հոգւոյն յառաքեալսն իջանելոյ եւ թէ որպէս զաստուածպաշտութիւնն ի Քրիստոս աւետարանեցին աշակերտքն եւ թէ որչափ ինչ աղաւթիւք եւ ի նա հաւատովք արարին սքանչելիս։ Վասն յերկնից աստուածեղէն կոչմանն Պաւղոսի եւ առաքելութեան նորա եւ ծաղկալից քարոզութեանն։ Եւ միանգամայն իսկ ասել [թէ] վասն համբերութեան առաքելոցն, զոր յաղագս Քրիստոսի համբերեցին բազում եւ մեծամեծ վշտաց։ — Ցունք ճխ։

1 Ի զարդուն։ Առ ի — զընթերցուածն = πρὸς εὔσημον ἀνάγνωσιν. ԳԻՒ կարճ ի կարճոյդ ‖ 2 ԱՐ յաւրինել։ Եւ առաքեցի — բովանդակութիւնդ = διεπεμψάμην ἐν βραχεῖ τὰ ἕκαστά σοι, καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐκθέμενος ὀλιγοστὴν ἀνακεφαλαίωσιν. Բ աւետարանիչն ‖ 2—3 Նախ — կարգելոյ՝ յոյնն ունի περὶ ὧν (ուրեմն որոյ) Λουκᾶς ὁ εὐαγγελιστὴς συνέταξε, προοιμιασάμενος, 22 ունին որոյ ‖ 4 Ի չիք առ ‖ 5 Ի միոյն գործոցս, այլք գործոց։ Զգործոց առաքելոց = περὶ τῶν ἀποστολικῶν πράξεων, տես էջ 26։ Ա յարութեան ‖ 6 Գ եւ Բ գ գ. եւ եթէ ‖ 7 Բ զաստուածպաշտութիւն։ Զաստուածպաշտութիւնն ի Քրիստոս = τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν, տես էջ 83, 94։ ԱԲԳ եւ Բ գ գ. եւ եթէ ‖ 8 ԱՐԻ հաւատովքն։ Ա ի յերկնից ‖ 9 ԱՐԻ չիք եւ (առաքելութեանն), Բ առաքելութեան։ Ծաղկալից քարոզութեանն = κηρύγματος εὐθαλοῦς. Եւ միանգամայն իսկ ասել = καὶ συλλήβδην εἰπεῖν ‖ 10 ԲԻGP համբերեին։ Գ Պարգիսեանի մեջ չունի վշտաց, Ցուցակ Ա, էջ 816 ‖ 11 Ա յայսպէս տունք ճխ ունին ԱԲԻՈGP եւ A, որուն "տունք ճխ„ը Պարգիսեան վրիպմամբ "Դիր գլխոց գործոց առաքելոց„ին կը նախակարգէ, Ցուցակ, Ա, էջ 36, իսկ K՝ տունք ժխբ (sic), յոյնն ունի στίχοι ρν', ուրեմն տարբեր հայերէնէն, տես էջ 26, ուր անմատգրութեամբ գրուած է "Նոյնը տառական կ'աւանդուի„ եւ այլն։

տὴν ὅλην ἀνθρώποις διέγραψε πολιτείαν ինքնատիպ դարձուածով կը թարգմանուին հայերէնի՝ "եւ ամենեւին բնաւին իսկ ընդ-ի-տ-ա-ն-է-ա-մբ- ի-ն-ի-ն- այ-ա-ւ-ի- զմարդկան նկարեաց զառաքինութիւն„, էջ 89, տող 5—6, դարձուած մը, որ կ'երեւի թէ եղած է ժամանակին սովորական, քանի որ Կորիւնէն ալ կիրարկուած է բառական, էջ 5, հմմտէ Նորայր, Կոր. Վարդ., էջ 165։ Դարձեալ նոյն Յառաջաբանին ἐπιπορευόμενοι τῇ τῆς ὄψης ἀναγνώσει ասացուածը նախաբնագրէն անկախ կը վերածուի հայերէնի "երթեալ զհետ դ-ա-ս-ա-ր ընթերցուածոյն„ շրջումով, էջ 93, տող 3, նոյնպէս Եւսեբեայ առ Կարպիանոս թղթոյն մէջ գործածուած ու Եւթաղի այս տեղիքին իբր նախագաղափար ծառայած առ խօսքը ὅσον ἐπὶ τῷ ὄψει τῆς ἀναγνώσεως, Gregory, Proll., էջ 145, ապատ կը շրջուի հայերէնի՝ ինչպէս պիտի տեսնենք նոյն թարգմանչին ձեռքով՝ "որչափ բաւ դ-ա-ս-ա-ր ընթերցուածոյն„։ Իսկ այստեղ յոյն սկզբնագրին τὸ ὄψος-ին գէմ ինձի մատչելի հայ 22ները կ'աւանդեն ընթերցուածներ, որոնք իսկապէս հեռու են բաւարար բլլալէ, այսպէս ԱԳԻ եւ Բ գ գ առաջնի, էջ 1048, ունին ը-յ-ա-ֆ, Բ՝ ը-յ-ա-ֆ (sic), իսկ Ի ը-յ-ա-ֆ. տարագէպ ու անպատեհ այս ընթերցուածներուն նախնականն է անտարակոյս ը-յ-ա-ֆ, որ, սակայն եւ այնպէս, մեր կարծիքով չափազանց անյաջող ընտրութեան կը պարտի անիրաւ իր գոյութիւնը։

[1] ՄԻՋԲԵՐՈՒՄ՝ The later tradition, as it appears in Jerome, Euthalius etc. declares

ԴԻՐ ԳԼԽՈՑ ԳՈՐԾՈՑ ԱՌԱՔԵԼՈՑ

Ի հարցն եւ ի վարդապետաց զաւրինակն եւ զպայման ընկալեալ եւ շահեալ, ձեռն ի

Յոյն բնագրին մէջ Գործոց Յառաջաբանին կը յաջորդեն կարգաւ "Բովանդակութիւն ընթերցուածոց„ (Z., էջ 411—413), "Յառաջագիր„ (Z., էջ 414), համառօտ "Բովանդակութիւն ասասուածեղէն վկայութեանց„ (Z., էջ 414—415), ընդարձակ "Բովանդակութիւն ասասուածեղէն վկայութեանց„ (Z., էջ 413—421), ὑπόθεσις τοῦ βιβλίου τῶν Πράξεων τῶν ἀποστόλων (Z., էջ 421—425), որուն Հայերէն յետասկեզարեան թարգմանութիւնը "Ալ նախագրութիւն գործոցս„ խորագրին տակ կը տեսնուի ստէպ (ԲՌՏBCQ) սովորաբար համառօտուած Գործոց յառաջաբանական կազմին մէջ, տե՛ս համառօտագրութեան պատճառը, էջ 12—13, CQ տակոյն ամբողջական կը ներկայացընեն նախագրութիւնս ըստ Սարգիսեանի եւ Կիւլէսէրեանի տեղեկատուութիւններուն. "Նախագրութիւն գրոց գործոցս։ Գործք առաքելոց գիրքս անուանեցաւ եւ այլն, ճիշդ Թ. Ճին (= Տին) պէս, միայն թէ հոս Իր հրաշքները, զորս գործեցին սարկաւագներն եւ առաքեալները՝ անունով, տեղւով եւ պարագաներով ալ մէջ կը բերուին„, C = Սարգ., Յուցակ Ա., էջ 82, "Նախագրութիւն Գրոց Գործոցս..., Զոյս առաքելոցս եւ զսարկաւագացս գործ պատմէ Ղուկաս եւ Նշանս, զորս ի նոցանէ եղեւ եւ են զորս պատմէ նշանքս այսոքիկ, եւ կը գտնէ՛ Իր (տպ. ԺԲ) հրաշքներու ցանկ մը„, Q = Կիւլէս., Լոյս, 1906, էջ 1193. Հմմտէ Z., էջ 423—425։ Այս նախադասութեան կը յարէ Z "Ընթացք Պաւղոսի„ (էջ 425—427), յետոյ "Դիր գլխոց գործոց առաքելոց„ (Z., էջ 428) եւ "Գլուխք գործոց առաքելոց„ (Z., էջ 428—438), որոնց կցորդուած 36 վկայութիւններու (Z., էջ 438—441) մասին տե՛ս վերը էջ 43։ Հայ հնագոյն թարգմանութեան աւանդած դասական բնագիրներն ու դասաւորութիւնը միայն կարելի է իբր խկապէս եւ թաղեան նկատել եւ ընդունել։ — Coislin. 25 այս գլխակարգութեան իբր վերնագիր ունի — ինչպէս անցողակի վերն ակնարկեցինք, էջ 22 — ἔχθεσις κεφαλαίων τῶν πράξεων τοῦ Παμφίλου, զոր Montfaucon կը համարի հարազատ (Bibliotheca Coisliniana, Պարիս 1715, էջ 78). Tregelles schloss daraus, dass nicht nur die ἔχθεσις κεφαλαίων und die Kapiteleinteilung selbst in der Apostelgeschichte, sondern auch die stichometrische Anordnung sowohl der katholischen als auch der paulinischen Briefe dem Pamphilus zugeschrieben wäre (Introduction to the textual criticism of the N. T., London 1856, էջ 27 եւ այլն). Es ist leicht möglich, dass jene Worte τοῦ Παμφίλου in der Coislin-Handschrift 25 daher stammen, dass Euthalius am Ende seiner Ausgabe der Apostelgeschichte und der katholischen Briefe schrieb, er habe sein Buch mit den genauen Exemplaren aus der Bibliothek des Euseb [des Freundes] des Pamphilus von Cäsarea verglichen, հմմտէ էջ 156, diese Worte gestatten nicht den Schluss des Tregelles, dass Euthalius die "κεφάλαια aus einer Handschrift des Pamphilus abgeschrieben habe„, Gregory, Textkritik des Neuen Testamentes, II, էջ 877.

1 Սխալմամբ գիր գլխոց ունին ԱԲԻՈՎEIP, գիր ունին ԳABC եւ Բ ագ բ., իսկ Ի եւ Կեռլայի օրինակը, Գ ո վ բ ի կ ե ա ն, անդ էջ 339, ունին յառաջագիր գլխոց գործոց առաքելոց։ K գլխոյ || 2 Բ շիք հարցն, ունի միայն կարմրագիր ի, P ի հարց։ ԱԻBP ի վարդապետացն, I ի

---

that Luke was an Antiochian, but it is practically certain that the authority for all the later statements is Eusebius. Eusebius, however, does not say that Luke was an Antiochian; he merely speaks of him as "being according to birth of those from Antioch„, Hist Eccles. III, 4, Ramsay, St. Paul the traveller, էջ 389.

գործ արկանեմք նիւթութեամբ գլխակարգութեան[1]։ Աղաչեմք չլինել մեղադիր մերոյ յանդգնութեան, որ կրսերքս եմք ժամանակաւք եւ ուսմամբ[2], յիւրաքանչիւր ուսմէ ի ձէնջ որ ընթեռնուցուք, աղաւթք վասն մեր ըստ մեզ զիջանելոյ[3] լենիցին ձերով աւգ-

որբոց վարդապետացն, K ի վարդապետութեանցն։ Ի զաւրինականն։ ԳԷՌ, ABI եւ Բ գր. զպայմանն, նոյնպէս P յայլմէ գրչէ ի վերայ տողին յաւելեալ։ Բ զպայման։ Զպայման = τὸν τόπον ‖ 1 Զեռն ի գործ արկանեմք = ἐγχειροῦμεν, տես վերը էջ 140 եւ 164։ Ա Նիւթութեան, նիւթութեամբ = μετρίως. ԱԻ աղաչեմ ‖ 1—2 Աղաչեմք — յանդգնութեանս = αἰτοῦντες συγνώμην προπετείας ἡμεῖς. ԱՌ որք։ Ա եւ Բ գր. կրսերքս, Ի կրսեր, Բ կրասեր = οἱ νέοι. Ի ժամանակաւ։ Ի միայն ուսմէ, միւսներքս —մէ։ ‖ 3 Ի որք։ Ա ընդ մեզ։ ԱՌԻ ձերովդ աւագութեամբ։

---

[1] ԲԱՌԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ՝ Իսկական գնահատանքի արժանի է ճաշակն ու ճարտարութիւնը թարգմանչին, որ ἔκθεσις-ի համարոյ կարգած գլէր բառին "գրի„ կամ "գրոյ„ անախորժ արականէն խուսափել կարենալու դիտումով՝ յոյն նոյն բառին իրր համիմաստ կը կերտէ այստեղ գլխ-ի-ր-գ-ի-ն գեղեցիկ բարդութիւնը՝ "ձեռն ի գործ արկանեմք... գլխ-ի-ր-գ-ի-ն = ἐγχειροῦμεν... τῇδε τῇ τῶν κεφαλαίων ἐκθέσει, մինչդեռ այլուր "գլխ-ոյն գլէր կարգեցուք„, էջ 93, տ. 3 = τὴν τῶν κεφαλαίων ἔκθεσιν, "համարիցն գլխ-ոյն գլէր„, էջ 130, տ. 1 = ἔκθεσις κεφαλαίων, "գլէր գլխ-ոյ գործոց առաքելոց„ = ἔκθεσις τῶν κεφαλαίων եւ այլն, կամ թ. թղթոց Յառաջաբանին մէջ միայն կայ բացառաբար՝ "եւ գլխ-ի-ր-գ-ի-ն-ն = τὴν τῶν κεφαλαίων ἔκθεσιν.

[2] ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ՝ Սարգիս Շնորհալւոյ Յովհաննու Ա. թղթոյն նախակարգած Յառաջաբանութեան մէջ, որ ինչպէս պիտի տեսնենք կամ թղթոց եւ թաղեան Յառաջաբանն ունի իրեն կազապար, կը հիւսուի նաեւ այս տեղիքը՝ "իսկ փոքունցն եւ կրտ-ր-ք-ն-ն-ի-ն-ն ամ-ն-ա-կ-ա- ի- ս-ս-մ-ք՝ ի մեծագոյնսն յանդգնել ընդ սրպիսի բիւրապատիկ գաստապարտութեամբ ուշ է„, էջ 487։

[3] ՌԱՌԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ՝ Յոյն συμπεριφοράν իրր համարոր թարգմանիչը կը սիրէ միշտ գործածել "զիջանեմ ըստ ումք„ ինքնատիպ ասութիւնը՝ "յորում վասն ը-ա -մ-ն-ի-ց-ն զիջ-ն-ի-ը-ոյ„, էջ 134, տ. 5 = ἐν ᾧ περὶ συμπεριφορᾶς, "զիջ-ն-ի-ը-վ ը-ա ի- որ ինչ այդր կայցէ„, էջ 163, տ. 5 = κατὰ συμπεριφορὰν τούτων τὰ ἕκαστα, "զիջ-ն-ի-ը-ք ձեր ը-ա ի- ընդունիցիմ„, էջ 155, տ. 4 = τὴν συμπεριφορὰν κομιζόμενος եւ տեղ մը միայն առանց "ըստ„-ի՝ "վասն իւրոյ իսկ բազմապատիկ պէսպէսն զիջ-ն-ի-ը-ոյ„, էջ 134, տող 5 = περὶ τῆς ἑαυτοῦ πολυπλόκου συμπεριφορᾶς. Զիջ-ն-ի-մ ը-ա տրական կամ նաեւ երբեմն թերեւս սխալ հայցական խնդրով յաճախագոյն գործածութիւն կը վայելէ մեր առաջնակարգ դասականներուն մօտ նաեւ συγκαταβαίνω իմաստով եւ կամ գոյականաբար նաեւ συγκατάβασις-ին իրր համարոր. գարերու ընթացքին սակայն ը-ա յաճախ տեղի կու տայ ընդ-ի, զոր ուղղելու է ամենուրեք։ Ա. յատեղ յառաջ կը բերեմ շատերուն մէջէն միայն հետեւեալ նկատագրական տեղիքներն, ուր ասէպ կարելի է նկատել նաեւ ը-ա-ի եւ ընդ-ի խառնգարիշ շփոթումը. "մարդասէր է Աստուած եւ ը-ա -ն-մ զիջ-ն-ի„, Ա-ակ-ե-ր., Մեկն. Մաթ. Ա, էջ 76 = καὶ μέχρι τούτου συγκαταβαίνει, "կերպարանաւք երեւել ըստ զիջ-ն-ի-ը-ոյ ը-ա (յորին. ընդ) -գ-ն-ի-ն„, անդ, էջ 176 = καὶ ὄψεως προσκαίρου συγκατάβασις, "զկէսան, որ իւր իսկ պատշաճէին... եւ զկէսան ըստ բազում զիջ-ն-ի-ը-ոյ ը-ա ն-ց-„, անդ, էջ 238 = τὰς δὲ πολὺ τὸ συγκαταβατικὸν ἐχούσας, "եթէ ոչ այնչափ ամենեւին ը-ա ն-ց-զիջ-ի-լ էր, անդ, էջ 240 = εἰ μὴ συγκαταβάσει τοσαύτῃ διὰ πάντων ἐχρήσατο, "ըստ զիջ-ն-ի-ը-ոյ ը-ա (յորին. ընդ) -գ-ր-ի-ն„, անդ, էջ 276 = κατὰ συγκατάβασιν, "ը-ա նոցա տ-ի-ր-գ-ի-ն-ն զիջ-ն-ի-ն-ի-ն„, անդ, էջ 394 = καὶ συγκαταβαίνων αὐτῶν τῇ ἀσθενείᾳ, "այլ տակաւին ը-ա -ց- զիջ-ն-ի-լ պահանջին պէտք„, անդ, էջ 464 = ἀλλ' ἔτι πολλῆς δέονται τῆς συγκαταβάσεως, "լալ, ասէ, ընդ լացողս, եւ ուրախ ընդ ուրախացողս եւ ընդ խոնարհս ը-ա նոցին զիջ-ն-ի-լ„, Ա-ակ-ե-ր., Մեկն. Պղ. Ա,

տուրեամբ։ Եւ արդ գիցուք զայս ըստ պատմութեանն Ղուկայ մատենագրի, սեւագեղով զգլուխն եւ եթէ եւ կարմրագեղով զմանաւորս[1] մուտ առ Նոսին զներքնաբաժինն նշանակեսցուք։ — Տունք ժդ (կամ ժդ)։

ԳԼՈՒԽՔ ԳՈՐԾՈՑ ԱՌԱՔԵԼՈՑ

Ա. Վասն առ ի յարութենէ վարդապետութեանն Քրիստոսի եւ երեւելոյ աշակերտացն եւ վասն աւետեաց սրբոյ Հոգւոյն պարգեւաց եւ տեսանելոյ եւ պայմանի վերանալոյն Քրիստոսի եւ վասն փառաւոր եւ երկրորդ գալստեան նորա։

1 Գ ըստ Պարգիսեանի պատմութեան։ Մատենագրի, յոյնք τοῦ εὐαγγελιστοῦ. Բ սեւագեղովս զգլուխս ‖ 2 Բ զմանաւորս։ ԲԳ առ Նոսին ‖ 3 Բ Նշանակեսցուք, Ռ Նշանակելով։ Բ։ Ունին ժդ, իսկ Ա ունի ժդ, Նոյնպէս A ունի ժդ, զոր Պարգիսեան վերիպմամբ "Գլուխք գործոց առաքելոցն կը նախագրէ, Ցուցակ Ա, էջ 36, իսկ Ռ ունի ծդ, զոր Միսք ճեան Նոյնպէս "Գլուխք գործոց առաքելոցն կը նախակարգէ, Ցուցակ, էջ 12, յոյնն ունի στίχοι ιζ'։

1 Ի գլուխս գործոց առաքելոցն ‖ 2 Բ վարդապետութեան։ ԱԲԻ չիք եւ (վասն աւետեաց) ‖ 3 Բ Հոգւոյն սրբոյ պարգեւեաց, Ի սրբոյ Հոգւոյն պարգեւեաց ‖ 3—4 Եւ տեսանելոյ — Քրիստոսի =

էջ 176 = τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι, Հմմտէ Հռովմ. ԺԲ, 16, ուր գործածուած է պարզաբար "ընդ խոնարհս ընկ-ենկ+ն. "չհաւատալ թէ արդարեւ այնչափ էջ զիջաւ ըստ (յօրին. ընդ) Դշն, անդ, էջ 205 = καὶ ἀπιστεῖν ὅτι τοσοῦτον κατέβη, "ըստ նոցա ընկ-ենլն՝ զԱստուծոյ զբազում զերկայնմտութիւնն յայտ առնէ», Ռ ակեր., Մեկն. Եւ., էջ 32 = τὴν συγκατάβασιν, "ուստի յայտ իսկ է, զի ըստ Դշ ընկ-ենլոյ զԱստուծոյ նշանակէ որ երեւեցաւն», անդ, էջ 61 = ὅτι συγκατάβασις ἦν եւ այլն, "այլ զի ըստ մ-ըդ-ն ընկ-ենէ», անդ = ἀλλ' ἐπεὶ δὴ συγκαταβαίνων, "գծուկս մեզ յայտնեցէ մարգարէս եւ ըստ նոցա տ-ր-ռ-ին ընկ-ենլվ (= συγκαταβαίνων τῇ ἀσθενείᾳ) ...բայց ըստ ընկ-ենլոյն (διὰ τῆς συγκαταβάσεως) եւ իմաստ իսկ... ցուցցէ մեզ... ըստ տ-ր-ռ-ին լսողաց ընկ-ալ (τῇ ἀσθενείᾳ συγκαταβαίνων)... զի թէպէտ եւ ըստ ընկ-ենլոյ ըստ (յօրին. չիք ըստ) մ-ըդ-ն (συγκατάβασις) էր տեսիլն», անդ, էջ 64—65. "ըստ բազում ընկ-ենլոյն Աստուծոյ ըստ (յօրին. ընդ) մ-ըդ-ն», էջ 69 = διὰ πολλὴν συγκατάβασιν. "բազում անչափ էր Աստուծոյ ընկ-ենլն ըստ Ա+-ը-», անդ, էջ 104 (յոյն չիք). "ըստ ռ-ենէ-ն ընկ-ենէն», անդ, էջ 241 (յոյն չիք). "վասն ընկ-ենլոյ ըստ դր-մ տ-ր-ռ-ին», անդ, էջ 257 (յոյն չիք). "կանխատեսութիւնք վասն ընկ-ենլոյ եւ եթէ էին Աստուծոյ ըստ մ-ըդ-ն», անդ, էջ 288 (յոյն չիք). "ըստ ընկ-ենլոյ ըստ (յօրին. ընդ) մեզ խաւսի», անդ, էջ 434 (յոյն չիք) եւ այլն։

[1] ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ ինչպէս հոս գործածուած մ-ռ-ռ-ը ածականը (τὰς ἐν μέρει τούτων ἐχομένας ὑποδιαιρέσεις), նոյնպէս Պաւղոսեան թղթերու գլխակարգութեան մէջ կիրարկուած "եւ են ի նոցանէ որ եւ մ-ռ-ռ-ը ներքնաբաժին ունին կարմրագեղմ», էջ 130, տ. 2 = ἐχόντων τινῶν καὶ μεριχὰς ὑποδιαιρέσεις) առիթ տուած են հայ մատենագիրներու եւ թ աղի գործերուն մէջ հիւսելու նաեւ "զմանաւորս», այսպէս, ինչպէս վերը նկատեցինք, էջ 10, Կայսերաց գիրքը կը գրէ "Եւթաղ Աղեքսանդրացի... զգլուխս եւ զմ-ռ-ռ-ս եւ զվկայութիւնս եւ զտունս կարգեցաւ», Թազմավէպ 1877, էջ 205, զոր բառական կը կրկնարանեն Շիրակացին, Ժամանակագրութիւն, էջ 56 եւ Ասողիկ, Պատմութիւն, էջ 139, ինչպէս նաեւ Պրոտանեցին, որ կը գրէ՝ "եւ է տեղիս տեղիս կարմիր գիր միայն առանձնակի գրաշարաց, այս զմ-ռ-ռ-ս ցուցանեն», տես վերը էջ 103։

Բ. Պետրոսի խաւաք առ աշակերտեալսն վասն մահու եւ խոտմանն Յուդայի մատնչի։ ա. Յորում փոխանակ ընդ նորա մուտն Մատաթեայ վիճակելոյ շնորհաւք ի ձեռն աղաւթից։

Գ. Վասն ասատուածեղէն սրբոյ հոգւոյն իջանելոյ յաւուրն պենտեկոստէից ի վերայ
5 հաւատացելոցն։ ա. Յորում Պետրոսի վարդապետութիւնն վասն նոցին ի մարգարէից, վասն չարչարանացն եւ յարութեանն եւ վերանալոյն Քրիստոսի եւ պարգեւաց հոգւոյն սրբոյ։ բ. Վասն հաւատոց այնոցիկ, որ անդ դիպեցան եւ մկրտութեամբ փրկութեանն նոցա։ գ. Վասն միաբանութեան հասարակացն աւգտի եւ յաւելուածութեան հաւատացելոցն։

Դ. Վասն Քրիստոսի բժշկութեանն ի ծնդղնէ կաղոյն եւ Պետրոսի յանդիմանաւոր
10 վարդապետութեանն, վշտակցութեամբ եւ խրատուութեամբ վասն նոցա փրկութեանն։ ա. Յորում խուժանն յարուցեալ քահանայապետին առ նախանձու վասն իրացն գործելոց եւ քնին[1] սքանչելեացն եւ Պետրոսի դատանութիւնն Քրիստոսի (գաւրութեանն) եւ

ϑέας τε καὶ τρόπου τῆς ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ ‖ 1 Խաւաք = διάλογος. ԱԷ խոտման ‖ 2 Գ եւ Բ ագր. չիք ընդ։ Փոխանակ ընդ նորա մուտն = ἀντεισαγωγή. Գ եւ Բ ագր. վիճակելոյն ‖ 4 Է հոգւոյն։ Ա իջանելով։ Բ յաւրն։ Ա պենտեկոստէից, Բ պենդէկոստէից, ԳԷ եւ Բ ագր. պենտակոստէից = πεντηκοστῆς Բ ի վերա հաւատացելոց ‖ 5 Վարդապետութիւն = κατήχησις ‖ 6 Բ յարութեան ‖ 7 Է անդն։ ԱԲԷ մկրտութեան, Գ եւ Բ ագր. մկրտութեամբ = διὰ τοῦ βαπτίσματος. Ա փրկութեան ‖ 8 Վասն միաբանութեան հասարակացն աւգտի = περὶ ὁμονοίας κοινωφελοῦς. Յաւելուածութեան = προσθήκης. Գ. գլուխը հինգ ստորաբաժանում ունի յոյներն մէջ՝ ա. Յորում... բ. Վասն նորին... գ. Վասն չարչարանացն... դ. Վասն հաւատոց... ե. Վասն միաբանութեանն ‖ 9 ԲԳ եւ Բ ագր. Քրիստոսի։ Բ բժշկութեան։ Է ի ծնէ։ ԱԲԷ կաղին ‖ 9—10 Յանդիմանաւոր — փրկութեանն = κατηχήσεως ἐλεγκτικῆς, συμπαθητικῆς, συμβουλευτικῆς πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν ‖ 10 Է խրատավութեամբ։ Ա փրկութեան, Գ եւ Բ ագր. վասն փրկութեան նոցա ‖ 11 Ա խուժան, խուժանն յարուցեալ = ἐπιστασία. Ա գործելոյ։ Վասն իրացն գործելոց = τοῦ γεγονότος ‖ 12 Ա նքշյ, Բ սքանչելիսցրն (sic), Է սքանչելոյ։ 22 առանց բացառութեան ունին գ—ա—ր—ի—ն եւ կ'անտեսեն ը—բ—ի—ն, զոր անցուցի բնագրին մէջ համաձայն յոյներն՝ Πέτρου τε ὁμολογία τῆς Χριστοῦ δυνάμεώς τε καὶ χάριτος։

---

[1] ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ Բ-ի առանդած հազուագիւտ այս ընթերցուածը "քննութիւն, հարցափորձ, գատաստան" իմաստով լաւագոյնս կը համընթանայ նախաբնագրին ներկայացուցած χρίσις τοῦ θαύματος բառին հետ, մինչդեռ ԱԳԷ եւ Բ ագր. օրինակներու պահած ՆԷՆԷ (ԱԷ՝ ՆԷՆՆԷ) ձեւը չի համապատասխաներ Եւթագի արտայայտած ուզած մտքին. համեմատ Գործք Առաք., Գ, 5—7 "եւ եղեւ ի վաղիւ անդր ժողովել նոցա զիշխանսն եւ զերիցունսն... եւ կացուցեալ զնոսա ի մէջ հարցանէին, որովք զաւրութեամբ կամ որովք անուամբ արարէք դուք զայդ", ուր, ինչպէս ակնյայտնի կը տեսնուի, չկայ խնդիր "անքննին" սքանչելիքներու շուրջ, այլ միայն հրապարակային հարցում թէ "որովք զաւրութեամբ կամ որովք անուամբ" այս սքանչելիքները կը գործուին։ — Դասական գաղուն ՀԷՆ χρίσις նշանակութեամբ եւ առանձնակաց միայն այս տեղ չէ որ կը գործածուի, Եփրեմ թարգմանիչը գիտէ օգտագործել բառս մեծաւորապէս նոյն իմաստով եւ առանձին՝ իր կերտած սա նախադասութեան մէջ՝ "քննիչն, որ քննէ ճարտարութեամբ եւ խորագիտութեամբ զնին աշխարհիս այսորիկ", Գ, էջ 53, նոյնպէս Ոսկեբերանի թարգմանիչը՝ "չիք հէն... հանճարոյ նորա", Մեկն. Եւ., էջ 277, մինչ այլուր կը գործա-

շնորհաց։ բ. Վասն սպասնալեաց քահանայապետին թէ չէ աւրէն համարձակել յանուն Քրիստոսի եւ չառնոյց յանձն առաքելոցն։ գ. Դահութիւն յեկեղեցւոյն վասն առաքելոցն յաղագս հաւատոցն ժուժկալութեան։

Ե. Վասն համաշունչ համաւրէն հաւատացելոցն միաբանութեան։ ա. Յորում վասն Անանիայ եւ Սափիրայ եւ զառն վախճանի նոցա։

Զ. Թէ զառաքեալսն արկեալս ի բանտ հրեշտակ Աստուծոյ ելհան ի գիշերի եւ համարձակեաց նոցա անխափան քարոզել զՔրիստոս։ ա. Յորում ի վաղիւ անդր զնոսա միւսանգամ քահանայապետին ըմբռնեալ պատուիրէին զի մի իշխեսցեն այլ եւս ուսուցանել եւ զսն հարեալ արձակեցին։ բ. Եւ Դամաղիէլի հաւատարիմ խրատն վասն առաքելոցն աւրինակս ինչ ի մէջ բերելով եւ յայտնի առնելով։

Է. Վասն ձեռնադրութեան եւ թանց սարկաւագացն։

Ը. Վասն հրէիցն ի վերայ յառնելոյ եւ զբպարտութիւն զՍտեփանոսէ խաւսելոյ եւ նորա հրապարակախաւս լինելոյ վասն առ Աբրահամ ուխտին Աստուծոյ եւ վասն երկոտասանից նահատակացն։ ա. Յորում վասն սովին եւ ցորենավաճառութեան եւ ճանաչելոյ որդւոցն Յակոբայ զՅովսէփ եւ վասն ծննդեանն Մովսիսի եւ աստուածայայտնութեանն նմա ի լերինն Սինայի, վասն ելեցն եւ որթագործութեանն Իսրայէլի մինչեւ ի ժամանակս Սողոմոնի եւ առաջարին շինելոյ։ Դաւանութիւն վասն երկնաւոր փառացն Յիսուսի Քրիստոսի որ յայտնեցան նմա, վասն որոյ քարկոծ եղեալ Ստեփանոսի հանգեաւ աստուածպաշտութեամբ։

1 Բ համարձել ‖ 2 Բ յանձ։ Ի եկեղեցոյն ‖ 3 Բ հաւատոյն ‖ 4 Վասն համաշունչ — միաբանութեան = περὶ ὁμοψύχου καὶ καθολικῆς κοινωνίας τ. π. Գ եւ Բ ագր. յորում եւ 5 Բ Սապփիրայ։ Ի վախճանին ‖ 6 Ա ի բանդ։ ԱԲԳ եւ Բ ագր. արկեալ, միայն Ի արկեալս = ἐμβληθέντας. ԱԻ գիշերի ‖ 8 Բ միւսանգամ։ Ի պատուիրեցին։ Գ եւ Բ ագր. չիք եւս, Բ զմի մի եւս իշխեսցեն այլ ուս. ‖ 10 Գ եւ Բ ագր. եւ աւրինակս։ Աւրինակս — առնելով = μετὰ παραδειγμάτων τινῶν καὶ ἀποδείξεων ‖ 11 Բ եւթանց սարկաւագաց, Գ եւ Բ ագր. եւթանցն սարկաւագաց ‖ 12 Ա վերայ։ Բ առնելոյ։ Ի վերայ յառնեմ — ἐπανάστασις. Զբպարտութիւն — խաւսելոյ = συκοφοντία κατὰ Στεφάνου ‖ 13 Բ հրապարակաւս։ Հրապարակախաւս լինել = δημηγορία, Ա չիք եւ նորա հրապարակախաւս լինելոյ։ Ա Աբրաամ, Բ Աբրահամն ‖ 14 Ա յորում եւ։ Գ եւ Բ ագր. ցորենավաճառութեանն = πυρωνίας ‖ 15 Ի որդոցն։ ԱԻ Յակոբայ։ ԱԲ Մովսեսի։ Գ եւ Բ ագր. աստուածյայտնութեանն, Ա աստուածյայտնութեան նորա, Ի աստուածայայտնութեանն նորա ‖ 16 Բ Տա (sic) փխնկ նմա։ Ա Սինայ։ Գ որ թագաւոր աւծութեանն փխնկ որթագործութեանն = μοσχοποιΐας. Բ եղի ‖ 17 Բ Սաղոմանի, Ի Սաղոմանի։ Բ փառաց ‖ 18 ԱԻ քարկոծեալ։

ծաւի միշտ "անկանիմ, առնեմ, արկանեմ, գամ, լինիմ եւ մտանեմ բայերու կողքին, այսպէս "յորժամ ի դէն անկանիցին վասն նորա", Ոսկեբ., Մեկն. Պաւղ., էջ 552. "Հարց եւ դէն առնել", Բուզ., էջ 56. "ի խոյզ եւ ի դէն արկանել", Ոսկեբ., Մեկն. Եւս., էջ 318. եկեսցուք յիրացն իսկ ի դէն, Եղն., էջ 35 կամ "խաւսքն, որ արտաքս ելանեն, ի դէն գան", Ոսկեբ., Մեկն. Մտթ. Ա, էջ 616. "լեր գործատէր, ջանասէր եւ ի դ[ն]էն լիջիր մեացելոցն, Կիւր., Կոչ. Ընծ., էջ 242. "ի դէն մտեալ զեմ բանն (տպ. բանքս) քննիցէք", Բարս., Վեցաւր., էջ 106 կամ "որ միանգամ ընդ դէն մտեալ էին ի գպրութեանն ելից", Եւսեբ., Եկ. Պատ., էջ 602։

Թ. Վասն հայածանաց եկեղեցւոյն եւ թաղմանն Ստեփանոսի։ ա. Յորում վասն Փիլիպպոսի առաքելոյ ի Շամրին[1] զբաղումն բժշկելոյ։

Ժ. Վասն Սիմոնի կախարդի որ հաւատացն եւ մկրտեցաւ հանդերձ բազում բնակերաւք. ա. Եւ վասն Պետրոսի եւ Յովհաննու առ նոսա առաքելութեան եւ կոչման հոգւոյն սրբոյ ի վերայ մկրտելոցն։

ԺԱ. Զի ոչ արծաթով եւ ոչ կեղծաւորաց, այլ արժանեւոցն հաւատովք հաղորդութիւն հոգւոյն սրբոյ պարգեւի։ ա. Յորում վասն կեղծաւորութեանն եւ ատատելոյ Սիմոնի։

ԺԲ. Թէ բարեաց եւ հաւատացելոյ յաջողէ Աստուած զփրկութիւն, եւ յայտ ի ներքինւոյն իրաց է։

ԺԳ. Վասն յերկնից ատատուածեղէն կոչմանն Պաւղոսի յառաքելութիւնն Քրիստոսի։ ա. Յորում վասն բժշկութեանն եւ մկրտութեանն Պաւղոսի ի ձեռն Անանիայի ըստ

Գ Սանփանոս, Բ վասն որ քարկոծն եղեալ Սանփանոսի. Ը գլուխը ԱՒԳ եւ Բ ագր. կը ներկայացնեն մէկ ատորաբաժանումով, իսկ Ի կու տայ անբնականօրէն երկու ատորաբաժանում՝ ա. Վասն առ Աբրահամ ... բ. Յորում վասն սովին. յոյնը ունի երեք ատորաբաժանում՝ ա. Յորում վասն սովին ... բ. Վասն ելիցն ... գ. Դաւանութիւն ‖ 1 Ի յորում վասն հալ. եկեղեցւոյն։ ԱԲ Փիլիպոսի ‖ 2 Ա առաքելոյն։ Բ ի Շամրի զբաղում աշակերտելոյ ‖ 3 Ի չէք ԺԱ։ ԱԻ Սիմոնի։ Ա հաւատոյ ‖ 4 Ի Յոհաննու ‖ 6 Ա եւ ոչ ոսկւով փխնկ եւ ոչ կեղծաւորաց ‖ 7 Ի հոգւոյն։ Ի կեղծաւորութեան։ ԱԲԻ ատատելոյն ‖ 8 ԱԻ Սիմոնի ‖ 9 Գ եւ Բ ագր. աջողէ ‖ 10 Բ յայտն։ Ի ներքինոյն։ Եւ յայտ — է = δῆλον ἐκ τῆς κατὰ τὸν εὐνοῦχον ὑποθέσεως ‖ 11 Ա յառաքելութիւն ‖ 12 Ա չէք ա։ Գ եւ Բ ագր. բժշկութեան եւ մկրտութեան ... Անանիայ։

---

[1] ԲԱՌԱՔԻՆՈՒԹԻՒՆ՝ Ասորաձեւ Շ-մրի՝ — որ շեշտենք Գործք Առաքելոցի մէջ (Ը, 5) կը ներկայանայ "ի քաղաքին սամարացւոյ = εἰς πόλιν τῆς Σαμαρείας յունահայ ատրպին ատակ — բնականաբար անտեղի է թարգմանութեան մը մէջ, որուն հիմը կը կազմէ յոյն բնագիր մը։ Դասական մատենագրութեան մէջ ատկայն զարմանալիօրէն ցանցառ չեն այս ու նման շեղումներու դէպքեր, որոնց մասին ապէս կ'արտայայտուինք Ս. Աշեանի հետ՝ "օտար եւ օտարաձեւ անուանք այնպէս բնաբերական էին մեր նախնեաց, որ յաճախ կը տեսնենք մի-ոյն անուան երկու ձեւերն ալ — յոյնն ու ասորին — մի-ոյն գրոց մէջ անխտիր գործածուած։ ...Յաճախ յոյն բնագրէ մ'եղած թարգմանութեան մէջ կը գտնենք խառնիխուռն ցրուած ասորի ձեւեր, եւ ընդհակառակն ասորի բնագրոց թարգմանութեան մէջ յոյն ատնուանց, եւ այն երբեմն միւնոյն իմն վրայ ...։ Թէ Ոսկերբերանի Եւայեայ Մեկնութիւնը յունականէն թարգմանուած է, չի կրնար երկրայութեան տակ ձգուիլ, եւ ատկայն այն թարգմանութեան մէջ կը կարդանք ի մէջ այլոց Ամուրհացիք, Ռիշան, Եղիշեա, Իդայիշ, Ծուրացիք, Շաւուղ, Շիլովհա, Շմաւոն եւ այլն։ Եւ երբ Ոսկերբերանի Պաւղոսի թղթոց Մեկնութեան մէջ կը կարդանք Անով, Եղիշայ, Շաւուղ, Շիղա եւ այլ նմաններ, չենք կրնար հեռացընել թէ ասորի բնագրէն է թարգմանութիւնն։ Եփրեմ որ խիստ առ խիստ լի է անասովոր եւ անընդել ասորաձեւ անուամբք ... կարծես մոցած իր ասորականութիւնը՝ միւնոյն իմն մէջ երբեմն այս ասորաձեւ անուանց ճշգիւ հակառակ մեզի ընդելական անուններուն կը դնէ", Ագաթանգեղոս առ Գէորգայ եւ ուսումնասիրութիւն Ագաթ. գրոց, Վիեննա 1891, էջ 47–48։ — Ո՞ւրքան անհիմն են ու խախուտ հետեւարար քմահաճօրէն բնարուած ու կիրարկուած այս անուններուն վրայ յեցած՝ գրութեան մը յոյն կամ ասորի բնագրէն թարգմանուած բլլալու մասին արձակուած հապճեպ վճիռները։

յայտնութեանն Աստուծոյ, համարձակութեան նորա եւ հաստանելոյ առ առաքեալսն ի ձեռն Բառնաբայ։

ԺԴ. Վասն Ենեայ անդամահուծի բժշկելոյ ի Լիդիա ի ձեռն Պետրոսի։ ԱԼ. Յորում վասն Տաբիթայ, որ զայրիսն սիրէր, զոր յարոյց ի մեռելոց Պետրոս աղաւթիւք ի Յոպպէ։

ԺԵ. Վասն Կոռնելի, որչափ ընդ նմա հրեշտակն խաւսեցաւ եւ որքան դարձեալ Պետրոսի յերկնից վասն կոչմանն հեթանոսաց ասացաւ։ ԱԼ. Յորում թէ յորժամ կոչեցաւ Պետրոս եկն առ Կոռնելիոս։ Բ. Երկրորդութիւն բանիցն, զորս հրեշտակն ուխտեաց եւ պատմեաց Կոռնելի։ Գ. Պետրոսի վարդապետութիւնն ի Քրիստոս եւ Հոգւոյն սրբոյ ի վերայ լսողացն պարգեւք եւ թէ զնարդ մկրտեցան նոյն ժամայն ի հեթանոսացն հաւատացեալք։

ԺԶ. Պետրոս մի ըստ միոջէ զեղեալ գործսն պատմէր առաքելոյն, որք էին խղճիւ ի նմանէ, յորժամ զԲառնաբաս առաքեցին առ եղբարս որ յԱնտիոքն էին։

ԺԷ. Մարգարէութիւն Ագաբայ վասն համաշխարհական սովոյն եւ վասն երախայրեաց եղբարցն որ յԵրուսաղէմ։

ԺԸ. Յակովբայ առաքելոյ սպանումն եւ Պետրոսի ըմբռնելն ի Հերովդէ եւ թէ որպէս հրեշտակ Աստուծոյ զերծոյց զնա ի բանտէն եւ թէ որպէս Պետրոս զիշերայն յայտնեցաւ եղբարցն եւ զնաց։ ԱԼ. Յորում վասն պահապանացն տանջանաց եւ յետոյ վասն ամպարշտին Հերովդի դառն եւ սատակիչ կործանմանն։

ԺԹ. Առաքելութիւն Բառնաբայ եւ Պաւղոսի յաստուածեղէն Հոգւոյն ի Կիպրոս եւ զոր ինչ միանգամ արարին նոքա յանուն Քրիստոսի ընդ Նլիմաս մոգ։

Ի. Պաւղոսի ծաղկազարդ վարդապետութիւնն ի Քրիստոս յաւրինաց անտի եւ կարգաւ ի մարգարէից՝ պատմականն եւ աւետարանականն։ ԱԼ. Յորում եւ ընտրականն եւ խորհրդականն։ Բ. Վասն փոփոխելոյ քարոզութեանն ի հեթանոս եւ հալածանացն նոցա անտի եւ երթալոյ յԻկոնիոն։

1 ԲԻ եւ համարձակութեան։ Ա հաստատելոյ փխնկ հաստանելոյ։ Ի առաքեալսն ‖ 3 Ա Ենեա, Ի Եննեա... եւ բժշկելոյ։ ԱԲ ի Լիդա, Ի ի Լիդիայ ‖ 4 ԲԻ յարոյցն ‖ 5 Բ վասն Կոռնիելիի ձաթակողմեան լուսանքին վրայ կը գնէ ԺԵ, իսկ աջակողմեան լուսանցքին վրայ չ։ Ա Կուռնելիոսի, ԲԳ եւ Բ ագր. բարբարիկ՝ Կոռնիելի, Ի միայն Կոռնելի, զոր կը նախընտրեմ ‖ 6 ԱԻ ի յերկնից։ Գ եւ Բ ագր. կոչման։ ԱԻ եթէ ‖ 7 Ա Կուռնելիոս։ Գ եւ Բ ագր. զոր ‖ 8 Ա Կուռնելի, Բ Կոռնիելի։ Ի զի փոխարէն ունի ԺԶ ‖ 9 Ա պարգեւաք ‖ 10 Ի ԺԶի տեղ ունի կարմրագիր ա։ Մի ըստ միոջէ զեղեալ գործսն = τὰ καθεξῆς καὶ τὰ ἕκαστα τῶν γεγονότων ‖ 11 ԱԲԻ եղբարս։ ԱԻ յԱնտիոքն ‖ 12 Ի երեխայրեաց = χαροποφορίας ‖ 13 Ա եղբարց յեղմ, Ի եղբարց որ յեղմ ‖ 14 ԱԻ Յակոբու, Բ Յակովբու։ ԱԲԻ սպանումն։ Բ ըմբռնել, Ա ըմբռնիլն, Գ եւ Բ ագր. ըմբռնելն Պետրոսի ‖ 15 Ա չիք զնա։ Բ ի բանդէն։ Գ գիշերոյն, Ա ի գիշերնայն ‖ 16 Բ եղբարց, ԱԻ եղբարց։ Գ եւ Բ ագր. տանջանացն, Ի չիք տանջանաց ‖ 17 ԱԲԻ ամբարշտին։ Ա Հերովդէի։ Ի սատակիչ փխնկ սատակիչ = ὀλέθριος. Ա կործանման։ ԺԸ. գլուխը յոյնին մէջ ունի երկու ստորաբաժանում՝ ա. Եւ Պետրոսի ըմբռնելն... բ. Յորում վասն պահապանացն ‖ 18 Ի հոգոյն։ ԱԻ չիք Է՝, Բ եւ որ ինչ ‖ 19 Բ արարինն։ Գ եւ Բ ագր. չիք յանուն Քրիստոսի = ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ. Ա Եղիմաս, Բ Եղիմա ‖ 20 Բ Պաղոսի։ Ծաղկազարդ վարդապետութիւնն = εὐθαλὴς διδασκαλία. Բ յաւրինացն ‖ 21 ընտրականն եւ խորհրդականն = ἐλεγκτικὴ καὶ συλλογιστική ‖ 22 Բ փոփոխելոյն, Ա փոխելոյ... հալածանաց։ Վասն փոփոխելոյ = περὶ μεταθέσεως. Ի ի հեթանոս ‖ 23 Ի յԻկոնեան, Ա ի յԻկոնիոն, Ի յԻկոնան։

ԻԱ. Թէ զնարդ Յիկոնիոն քարոզեցին զՔրիստոս, ուր բազումք հաւատացին եւ հաւլածեցան առաքեալքն։

ԻԲ. Վասն ի Լիւստրոս[1] ի Ծնդեղնէ կաղին բժշկելոյ ի ձեռն առաքելոյն, վասն որոյ

---

1 ՍԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ The variation in the declension of the word Lystra (accusative Λύστραν, Act. XVI, 1, dative Λύστροις XIV, 8, XVI, 2) is sometimes taken as a sign that the author employed two different written authorities (in one of which the word was declined as feminine singular and in the other as neuter plural), and followed them implicitly, using in each case the form employed in the authority whom he was following at the moment... We have unfortunately no authorities for the Lystrian usage: the city name occurs in the inscriptions only in the nominative case Lystra. It is certain that many names in Asia Minor, such as Myra etc. occur both in feminine singular and in neuter plural, but there is no evidence as to any local usage appropriating certain cases to each form, Ramsey, St. Paul the traveller, էջ 129. Ἡ Λύστρα իգականն ու τὰ Λύστρα անեզական չէզոքն իրենց բնական հոլովակերպ վերջաւորութիւններով երկու տարբեր ձեւերու ծնունդ տուած են նաեւ հայերէնի մէջ. առաջինը կանոնաւորապէս փոխագրուած է եւ եղած Լիւստրա՝ եւ կամ առրաձեւ Լիւստրէ՝ այսպէս՝ "ազգ եղեալ նոցա փախեան ի քաղաքսն Լիկոնացւոց եւ ի Լիւստրա՝ եւ ի Դերբէ՝, Գործք Ա.աք., ԺԴ, 6 = εἰς Λύστραν, "եւ աշակերտեալ զբազումս գործեան ի Լիւստրա՝ եւ Յիկոնիոն եւ յԱնտիոքիա՝, անդ., 20 = εἰς τὴν Λύστραν, "եւ եկն եհաս ի Դերբէ՝ եւ ի Լիւստրա՝, անդ., ԺԶ, 1 = εἰς Λύστραν, "եւ Լիւստրա՝ ուստի Տիմոթէոսն էր՝, Ոսկեր., Մեկն. Պղ. Ա, էջ 248 = Λύστρα, "եկն... Յիկոնիոն եւ անտի ի Լիւստրա՝, Եւթաղ, Ընթացք, էջ 187 = εἰς Λύστραν, "եւ եկին նոքա ի Լիւստրէ՝, Եփրեմ, Մեկն. Գծ. (Հրտրկ. Ակինեան), էջ 24։ Իսկ երկրորդը, որ ներկայացած է միայն ἐν Λύστροις տրականավերջ եւ Λύστρων սեռականայանդ տարաձեւու տակ, Հայ թարգմանչական գպրոցին մէջ կամ, նուազ հաւանականութեամբ, բմբռնուած է սխալ *Λύστρος = Լիւստրս՝ եւ կամ, որ առաւելապէս հաւանական է, յունաձեւ տրականով անփոփոխ բայց բարբարիկ շրջուած է պարզարար հայերէնի. առաջին նուազ հաւանական ենթադրութիւնը հաստատել կը թուի էջ 158, ծանօթ. 1 յառաջ բերուած շատ կասկածելի "մինչեւ ցԼիւստրս՝ տեղիքէն զատ (յոյնն ունի հա՝ ἕως Λύστρων) նաեւ սա վկայութիւնը՝ "եկին հասին ի Լիւստրս՝, Եփրեմ, Մեկն. Գծ., էջ 28, մինչ երկրորդ աւելի հաւանական վարկածին ոյժ կու տան միահամուռ՝ ներքոյականաձեւ կանոնաւոր սա օրինակները՝ "որպիսիք եղեն ինձ ՅԱնտիոք եւ Յիկոնիոն եւ ի Լիւստրս՝, Բ. Տիմոթ., Գ, 11 = ἐν Λύστροις, "Ի Լիւստրս՝ գարձեալ չարաչարութեամբ հրէիցն... քարակոչիմ արարին զՊաւղոս՝, Եփրեմ Գ., էջ 255 եւ եւթաղեան այս տեղիքը։ Նման յունաձեւ հոլովման դէպքեր ցանցառ չեն գտնուիր մատենագրութեան մէջ, առ այժմ մեզ մերձաւոր հետաքրքրող յունավերջ տրական հոլովման իբր օրինակ կը բերեմ նկարագրական սա տեղիքները՝ "որ ի Թերմոպիղէ կռիւն եւ ի Սալամինի նաւամարտիսն՝, Եւսեբ., Քրոն., Բ, էջ 208 = ἡ ἐν Θερμοπύλαις μάχη, καὶ ἡ ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχία, "ի Պլատայիս կռիւն եւ որ ի Միկաղէ[ա]ն՝, որուն յունարէնն էր անտարակոյս ἡ ἐν Πλαταιαῖς μάχη եւ այլն։ Հայ թարգմանիչները կանոնաւոր Լիւստրա՝ եւ անկանոն Լիւստրս՝ բառերէն զատ գիտցած են կերտել իսկապէս հայատիպ գարձուածներ ալ, այսպէս՝ "եւ այր ոմն լիւստրացի՝, Գործք Ա.աք. ԺԴ, 7 = καί τις ἀνὴρ ἐν Λύστροις, "որ վկայեալ էր ի Լիւստրացոց եղբարց՝, անդ, ԺԶ, 2 = ὑπὸ τῶν ἐν Λύστροις καὶ Ἰκονίῳ ἀδελφῶν, "որպիսի ինչ իրք, ասէ, անցին ընդ իս ՅԱնտիոք եւ Յիկոնացւոց եւ ի լիւստրացոց փաղին՝, Ոսկեր., Մեկն. Պղ., Ա, էջ 248, "նոյնպէս եւ զՊաւղոս եւ զԲառնաբաս բնակիչք լիւստրացոց փաղին տեսեալ ախտանային՝, անդ, էջ 271 = τοὺς τὴν Λύστραν οἰκοῦντας, "(զքանչելիսն) ի փաղին լիւստրացոց ի վերայ սաղնոյն

եւ ասասուածս եկեալս համարեցան զնոսա, որ էին ի տեղեան։ ա. Ուր եւ յետոյ քարկոծ լինէր Պաւղոս յարուարձանեայց քաղաքին։

ԻԴ. Թէ ոչ է պարտ թլփատել զՀաւատացեալսն ի հեթանոսաց հրամանաւ եւ ընտրութեամբ առաքելոցն։ ա. Յորում եւ թուղթն նոցա առ այնոսիկ, որ ի հեթանոսացն էին վասն պահելեացն պարտոյից։ բ. Դիմադարձութիւն Պաւղոսի ընդդէմ Բառնաբայ վասն Մարկոսի։

ԻԴ. Վասն նորընծայ խրատուն Տիմոթեայ եւ ըստ յայտնութեան երթալոյն Պաւղոսի ի Մակեդոնիա։ ա. Յորում վասն հաւատոցն եւ փրկութեան կնոջ ուրումն Լիդիայ, եւ վասն բժշկութեան աղախնոյն, որ զՀարցուկ այսն ունէր, վասն որոյ զՊաւղոս արկին ի բանտ տեարքն նորա։ բ. Վասն լինելոյ անդ շարժմանն եւ սքանչելեաց եւ թէ որպէս հաւատաց բանտապետն եւ ի նմին գիշերի մկրտեցաւ ամենայն ընտանեաւք իւրովք եւ թէ աղաչեցեալք եղին ի բանտէ անտի առաքեալքն։

ԻԵ. Վասն խռովութեանն որ եղեւ ի Թեսաղոնիկէ յաղագս քարոզութեանն եւ փախստեանն Պաւղոսի ի Բերիա եւ անտի յԱթէնս։

ԻԶ. Վասն յԱթէնս մեհենին գրոյ եւ իմաստասէր քարոզութեանն եւ աստուածպաշտութեանն Պաւղոսի։

ԻԷ. Վասն Ակիւղայ եւ Պրիսկիլլայ եւ կորնթացւոցն անհնազանդութեան եւ ըստ

1 Ա որ ի տեղիսն էին։ Վասն որոյ — ի տեղիսն = διόπερ εἶναί τε θεοὶ καὶ παρεῖναι ἔδοξαν τοῖς ἐγχωρίοις. Ա ուստի եւ ‖ 2 Ա չիք Պաւղոս։ Գ եւ Բ ագր. յարուարձանեայց, չիք քաղաքին։ Յարուարձանեայց քաղաքին = παρὰ τῶν Ἰουδαίων ἀστυγειτόνων. ԻԲ. գլուխք ստորաբաժանումն չունի յոյնին մէջ ‖ 3 Ա չիք եւ։ Բ ոչ պարտ է։ Հրամանաւ եւ ընտրութեամբ = δόγματι καὶ κρίσει ‖ 4 Ա թողութիւն փխնկ թուղթն ‖ 5 Ա վասն պարելեացն (sic) պիտոյից, Է վասն պարհելեացն պարտոյից, Բ պարտոյից, Գ եւ Բ ագր. պարտոյիցն = περὶ τῶν φυλακτέων. Դիմադարձութիւն = ἀντῤῥήσεις ‖ 7 Բ նորընծա։ Վասն նորընծայ խրատուն = περὶ κατηχήσεως. Ա Է չիք եւ ‖ 8 Բ ի Մակեդոնիա։ Է ի Մակեդոնիայ։ Բ որում։ Գ եւ Բ ագր. Լիդիա անուն, յոյնք ասկայն τινὸς γυναικὸς Λυδίας ‖ 9 Բ զՀարցուք, Է զՀարցուկն այն։ Բ զՊաւղոսն ‖ 10 Բ ի բանդ, Ա Է տեարքն նորա։ Է անա։ Բ եթէ փխնկ եւ թէ։ Ա չիք եւ ‖ 11 Բ Է բանդապետն։ Ա ընդանեաւքն, Ը ընտանիքն։ Բ եթէ փխնկ եւ թէ, Է եւ եթէ ‖ 12 Բ ի բանդէ անտի։ Ա ի բանդէ, Գ եւ Բ ագր. ի բանտէն, չիք անտի։ ԻԴ. գլուխն յոյնին մէջ ունի չորս ստորաբաժանումն՝ ա. Յորում վասն հաւատոցն... բ. Վասն բժշկութեան... գ. Վասն լինելոյ անդ շարժմանն... դ. Եւ թէ աղաչեցեալք... ‖ 13 Բ վասն փխնկ յաղագս ‖ 14 Ա ի Բերիայ։ 22 յԱթէնս, Գ եւ Բ ագր. յԱթէնս ‖ 15 22 յԱթէնս, Գ եւ Բ ագր. յԱթէնս։ Մեհենին գրոյ = τῆς ἐπιβωμίου γραφῆς. Իմաստասէր քարոզութեանն = φιλοσόφου κηρύγματος ‖ 17 Ա վասն Պրիսկիլեայ եւ Ակիւղեայ, Է Ակիղա, Բ Է Պրիսկիղայ. Գ եւ Բ ագր. Պրիսկիղեայ։ Գ եւ Բ ագր. կորնթացւոց։ Բ անհնազանդութեանն։ ԱԲԷ հաճութիւնն։ Ա հաճոյութիւնն։

բժշկութեան», Կիւր., Կոչ. Ընծ., էջ 388 = ἐν Λύστροις, "որպիսի իրք անցին ընդ իս ի Կոլոմոն անտիոքացւոց եւ իկոնիացւոց եւ ի Լիւստրացոց», Եփր., Գ, էջ 255 եւ այլն։

յառաջգիտութեան[1] զնոցանէ հաճութեանն Աստուծոյ, որ յայտնեցաւ Պաւղոսի։ ա. Յորում վասն Կրիսպոսի ժողովրդապետի, որ հաւատացն հանդերձ ոմամբք եւ մկրտեցաւ։ բ. Թէ ի յուզել խռովութեանն ի Կորնթոս խուսեաց Պաւղոս եւ եկեալ յԵփեսոս խաւսեցաւ ընդ նոսա եւ գնաց եւ վասն Ապողոսի առն ճարտարարանի եւ հաւատացելոյ։

ԻԸ. Վասն մկրտութեան եւ հոգւոյն սրբոյ պարգեւաց, որ տուան ի ձեռն աղաւթիցն Պաւղոսի հաւատացելոցն յԵփեսոս եւ վասն բժշկութեան ժողովրդեանն։ ա. Յորում վասն որդւոցն Սկեւեայ, թէ չէ պարտ ձեռնամուխ լինել անհաւատից եւ անարժանից յիրս ինչ որ հաւատովք գործիցին եւ վասն խոստովանութեան հաւատացելոցն։ բ. Վասն յԵփեսոս խռովութեանն շարժելոյ ի Դեմետրեայ արծաթագործէ ի վերայ առաքելոցն։

ԻԹ. Շրջելն Պաւղոսի։ ա. Յորում վասն մահուն եւ դարձին Եւտիքեայ աղաւթիւքն Պաւղոսի ի Տրովադա։ բ. Յորում նաւաչուն[2] Պաւղոսի յԵփեսեայ մինչեւ ի Կեսարիա Պաղեստինացւոց։

2 Ի հաւատաց ‖ 3 Ա՝ եւ յուզելոյ, Բ եւ ուզել, Գ եւ Բ ագր. թէ ի յուզել = ὅτι στάσεως κινηθείσης. Ա որ ի Կորնթոս։ Բ Եփեսոս խոսեցաւ ‖ 4 Կը նախընտրեմ Էի Ապողոս ընթերցուածը = Ἀπολλώς, Ա ունի Ապաւղոս, ԲԳ եւ Բ ագր. Պաւղոս, իսկ Գործք Առաք. Ապեղէս ԺԸ. 24։ Ի՝. գլուխը յոյնին մէջ ունի երեք ստորաբաժանում՝ ա. Յորում... բ. Թէ ի յուզել... գ. Եւ վասն Ապողոսի ‖ 6 Ի ժողովրդեանն բժշկութեան ‖ 7 Ի որդոցն Սկեւայ։ Բ թէ պարտ, չէք չէ։ Ձեռնամուխ լինել = προσχωρεῖν։ Բ անհաւատից եւ անհաւատից յիրս ինչ որք ‖ 8 Ա՝ գործեցին։ Գ եւ Բ ագր. եւ խոստովանութեանն վասն հաւատացելոցն ‖ 8—9 Բ Եփեսոս ... ի Դեմետրեայ։ Ի՝ շարժելոյ խռովութեանն։ Գ արծաթագործի։ Բ չէք ա ի լուս., նոյնպէս Ա լուսանցագրքի պատճառով կը ձգէ ա եւ բ ‖ 10 Բ Եւտիքեա, Ի՝ Եւտեքեայ, Գ Տիւքա (sic), Բ ագր. Եւտիւքայ ‖ 11 Գ ի Տրուադայ, Բ ագր. ի Տրուագա։ Ի՝ Տրովագա յատուկ անուան կը կցէ յոյնը παραίνεσίς τε αὐτοῦ ποιμαντικὴ πρὸς τοὺς ἐν Ἐφέσῳ πρεσβυτέρους, որ չկայ հայուն մէջ։ Ա ի Կեսարիայ։ Ի՝ Պաղեստենացւոց։ ԻԹ. գլուխը յոյնին մէջ մէկ ստորաբաժանում ունի՝ ա. Յորում։

---

[1] ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ Περὶ... τῆς τε κατὰ πρόγνωσιν ἐπ' αὐτοῖς εὐδοκίας τοῦ Θεοῦ կը թարգմանուի ստրկօրէն բառական "եւ (վասն) ըստ յ---Ը-Է-Պ--Ր-Ի-ն զնոցանէ հաճութեանն Աստուծոյ"։ Յոյն կաղապարի նմանողութեամբ կազմուած եւ գաստկան հայերէնի մէջ յաճախակի գործածուած յ---Ը-Է-Պ--Ր-Ի-ն օրինաւոր այս բարդութիւնը գիտէ գործածել յատկապէս Ագաթանգեղ՝ "գիտել ճանաչել իմանալ եւ ի միտ առնուլ... զգիտութիւն յ---Ը-Է-Պ--Ր-Ի-ն-ն" (but յ---Ը-Է-Պ--Ր-Ի-ն-ն), էջ 137. "սերմանեաց յանձինս մարգարէիցն շնորհս յ---Ը-Է-Պ--Ր-ի-ն (միւս. յ---Ը-Է-Պ--Ր-Ի-ն-ն) հոգւոյն սրբոյ", էջ 319. "որպէս մարգարէն յառաջագոյն երգեաց իբրեւ ի նոցանէն յ---Ը-Է-Պ--Ր-Ի-մբ գուշակութեամբ հոգւոյն սրբոյ", էջ 357։ Զենք գիտեր սակայն ինչու Զ. Օ հրապարակեաց եւթաղեան գեղեցիկ բարդութիւնը անգամահատելով ընթերցած է "ըստ յ---Ը Է-Պ--Ր-Ի-ն-ն", էջ 725. ամէն պարագային ուղղելի է խանգարիչ այս ընթերցուածը, ինչպէս ուղղած է արդէն Բ ագրատուն, էջ 1049։

[2] ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ "Յորում Ն---Ա---Ն Պաւղոսի" = ἐν ᾧ παράπλους Παύλου. Նորայր եւթաղեան այս բարդութեան կը համադրէ Ագաթանգեղեայ -մպ-ը- եւ եբ-ն-ը- նոյնանման կազմութիւնները՝ "լուսաւորագոյն եւս պատմեալ զհանգամանս վերանալոյն... եւ ը-մ-

Լ. Ագարու մարգարէութիւնն վասն անցիցն որ անցանելոցն էին ընդ Պաւղոս յԵրուսաղէմ։

ԼԱ. Խրատ Յակովբու առ Պաւղոս վասն չտալոյ կարծիս արգելուլ զերրայեցիսն ի Թլփատելոյ։

ԼԲ. Վասն յԵրուսաղէմ ամբոխին ի վերայ Պաւղոսի յուզելոյ եւ թէ ոչպէս զնա հաղարապետն ի բազմութենէ անտի փրկեաց։ ԱԱ. Յորում Պաւղոսի վասն իւրոյ հաստատութեանն եւ յառաքելութիւն կոչելոյ. վասն որոյ Անանիա ցՊաւղոս ի Դամասկոս ասէր յայտնութեան եւ բարբառոյ Աստուծոյ առ նա երբեմն եկելոյ ի տաճարին. թէ վասն այնորիկ զան ըմպելոց էր Պաւղոս՝ ասէր թէ Հռովմայեցի իցէ եւ արձակեցաւ։

ԼԳ. Վասն որոյ միանգամ Պաւղոսի մեռեալ յաւեան լլկեցաւ, դաւանեաց եւ վաղվաղակի վճարեաց։

ԼԴ. Վասն դաւաճանութեանն խորհելոյ հրէիցն զՊաւղոսէ եւ դուշակելոյ զայն առ Լիւսիա։ ԱԱ. Յորում թէ առաքեցաւ Պաւղոս առ դատաւորն ի Կեսարիա զինուորաւք եւ թղթովք։

ԼԵ. Տերտիղեայ ամբաստանութիւն զՊաւղոսէ եւ նորա պատասխանատուութիւն առաջի դատաւորին։

1 ԱԷ մարգարէութիւն։ ԲԷ անցանելոց ‖ 3 ԱԷ Յակոբու, Բ Յակովբայ։ Վասն չտալոյ կարծիս = περὶ τοῦ μὴ δοκεῖν ‖ 5 Բ յամբոխին։ ԱԲԷ յուզելոյ, իսկ Գ եւ Բ գր. յառնելոյ, յոյնը περὶ τῆς... κινηθείσης ἀταξίας. Բ եւ եթէ ‖ 6 ԱԲԷ փրկէր։ Ա չունի ա լուսանցազարդի պատճառով ‖ 6—7 Ի Պաւղոս... հաստատութեան, Բ հաստատութեան, Ա հաստատութեանն յառաքելութիւն կոչեցաւ, Դ յառաքելութեան կոչելս վասն որս ‖ 7 Բ վասն որոց։ ԱԴԷ Անանիայ, Բ անանեանց։ Գ եւ Բ գր. ասէր ի Դամասկոս ‖ 8 Բ յայտնութեամբ։ Ի չէք առ նա։ Ա եկելոց, Դէ եկելոյ երբեմն։ Ա վասն այսորիկ։ Դե ըմբելոց։ Բ ասէ թէ ‖ 9 ԱԳԴէ եւ Բ գր. Հռովմայեցի։ ԼԲ. գլուխը յոյնին մէջ ունի երեք ստորաբաժանում՝ ա. Յորում Պաւղոսի... բ. Վասն որոյ Անանիա... գ. Թէ վասն այնորիկ ‖ 10 Դ Պաւղոս ‖ 12 Ի խորհելոյ։ ԱԲԴէ հրէից։ ԱԲԴ չէք եւ (դուշակելոյ) ‖ 13 Ա Լուսիայ, Դ Լիւսիաս։ Ա չունի ա։ ԱԲԴ ի Կեսարիայ ‖ 14 Ա թխթովք ‖ 15 Ա Տերտելեայ, Բ Տերտիղեայ, Գ եւ Բ գր. Տերտիղոյ, Դէ Տերտեղեայ։ Բ չէք զՊաւղոսէ — պատասխանատուութիւն։ Դ Նորայ պատասխանատուութիւն, Գէ եւ Բ գր. պրոբոխոնոպրոնիէ՝ն, Ա միայն պատասխանատուութիւն, տես էջ 97։

դ՝ալ՝ եւ նորին՝, էջ 247, այսպէս ունին abd, մինչդեռ ԱԲԷ կը ներկայացընեն եւ "գամդալ՝ալ՝ նորին՝ անյաջող կցուածը, զոր անայլայլ կ՚ընդգրկեն ի մէջ այլոց ՀԲ, Ա, էջ 74, Զ ագ ը ճ ե ա ն, Նոր Բարբառարան, Ն ո ր ա յ ր, Կոր. Վարդ., էջ 317 եւ Ա ճ ա ռ ե ա ն, Հայերէն արմատական բառարան, Ա, էջ 233։ (Սակայն մանաւանդ գլխակարգութեան անծանօթ հեղինակը աչքի առաջ ունեցած է՝ մ դ ա լ՝ ուղիղ ընթերցուածը, որմէ ազդուելով գրած է "վասն յարութեան Քրիստոսի եւ յերկինս վերանալոյն եւ՝ մ դ ա լ՝ ճանապարհին՝, Գլ. ԻԳ, Զ ո հ ր ա պ ե ա ն, էջ 390). "Ա. ի կատարած աւետարանին իւրոյ ընդ՝ մ դ ա լ՝ ճանապարհն Քրիստոսի նշանակեաց՝, էջ 247։ Թէ Ե ւ թ ա ղ ի եւ թէ Ա գ ա թ ա ն գ ե ղ ի մեծ նոյն է կատարելապէս բարգութեան օրէնքը, տարբեր է միայն քերականական առումը. Դ՝ա՝ գոյական է, մինչդեռ՝ մ դ ա լ՝ եւ ելանել՝ գործածուած են ածականաբար։ "Միւս դասք չունին եւ՝ ոչ մի բարգութիւն ի ը՝ եւ ը՝ եմ բառից։ Ա յլ մատենագիրք յետ Ոսկեդարուն ունին խորանաշու, մակուկաշու, յածաշու՝, Ն ո ր ա յ ր, անդ։

ԼԶ. Վասն Փիլիկեայ փոխանակելոյ եւ Փեստոսի յառաջ մատչելոյ եւ առ նովաւ Պաւ-
ղոսի դատելոյ եւ արձակելոյ։

ԼԷ. Ագրիպպայ եւ Բերենիկեայ գալուստ եւ հարցուն զՊաւղոսէ։ ա. Յորում Պաւ-
ղոսի պատասխանատուութիւն առ նոքաւք վասն աւրինաւոր կրաւնիցն՝ իւրոց եւ կոչմանն
5 յաւետարանն եւ թէ ոչ իւիք ինասակար է հրէից Պաւղոս ասէր Ագրիպպաս ցՓեստոս։

ԼԸ. Նաւարկութիւն Պաւղոսի ի Հռոմ բազում եւ մեծամեծ ձգնութեամբք լի։
ա. Յորում խրատ Պաւղոսի առ այնոսիկ որ ընդ նմայն էին վասն յուսոյն փրկութեան։
բ. Նաւակոծութիւն Պաւղոսի եւ թէ զինարդ զերծան ի Մելիտէ կղզի եւ թէ որչափ անդ
սքանչելիս արար Պաւղոս։

10 ԼԹ. Թէ որպէս ի Մելիտեայ ի Հռոմ եհաս առաքեալն։

Ղ. Վասն վիճելոյն Պաւղոսի ընդ Հրէայսն որ էին ի Հռոմ։ — Ցունէք ճհր։

1 Ա Փիլէբսեայ, Բ Փեղիկեայ, Դ Փիլիկեա ‖ 2 Է արձակելս ‖ 3 Ա Զգրիպպայ (sic),
Դ Ագրիպեա, Է Ագրիպպայ, Բ Բերէնիկեայ, Դ Բերինիկիա, Է Բերինիկեայ։ Գ եւ Բ ագր.
գալուստն։ Ա չիք ա ‖ 4 ԱԲԴ պատասխանատուութիւն (Ա պատասխանատուութիւնն), ԳԷ եւ
Բ ագր. դ-ա-ս-խ-ա-ն-ա-տ-ու-թ-ի-ւ-ն, տես էջ 97։ Դ կոչման ‖ 5 Է ասէ։ Ա Ագրիպաս, Դ Ագրիպա,
Է Ագրիպպա, Բ Ա գրիպպեա։ ԱԷ. գլուխն երկու ստորաբաժանում ունի յոյնին մէջ՝ ա. Յորում
Պաւղոսի... բ. եւ թէ ոչ իւիք ‖ 6 ԱԳԴ եւ Բ ագր. ի Հռոմ. ԱԴ ճգնութեամբ։ Գ եւ
Բ ագր. ճգամբք։ Դ չիք լի ‖ 7 Ա չիք ա։ Դ ընմայն (sic) ‖ 8 Ա չիք բ։ Ա յապէս կ'ուղղեմ Դի
դերծանիմ էմ-ի-ն-ի-ա-ն-ի-ա-ն-ի-ա

Ի գիրս գործոց առաքելոց ընթերցուածք ժզ։
Ընթերցուածն ա՝ տուն խ։

Տուներու ամբողջական թուահամարները ինձի մատչելի օրինակներէն միայն Դ կը ներկայացնէ, Ա չ'արտագրեր է. ընթերցուածին անահամարը, Բ՝ չունի Զ., Թ., ԺԲ., ԺԳ., ԺԵ. եւ ԺԶ. ընթերցուածներու անահամարները, մինչդեռ Է. կու տայ միայն Ա.—Է. ընթերցուածներու անահամարները։ Մեր բնագրին մէջ կ'առնուին, մի քանի մանր փոփոխութիւններով, Դ-ի անահամարները, քանի որ պակաս չունի, իսկ միւս ինձի մատչելի ձեռագիրներու եւ յոյն բնագրին աւանդած պակասաւոր կամ տարբեր անահամարներու մասին որոշ գաղափար տալու համար կը դնենք այստեղ հետեւեալ համադրական պատկերը արաբական թիւերով՝

Ընթերց.	Դ	Ա	Բ	Է	Z.
1	40	40	40	40	40
2	30	30	30	30	30
3	109	109	109	109	109
4	136	136	108	136	136
5	100	100	108	100	100
6	**108**	208	—	208	220
7	92	—	92	92	120
8	**75**	92	75	—	95
9	206	75	—	—	250
10	277	206	273	—	300
11	194	273	293	—	200
12	164	193	—	—	180
13	299	164	299	—	240
14	**293**	293	—	—	293
15	168	293	—	—	268
16	110	110	—	—	25
	2401	—	—	—	2606

Մինչդեռ 2401ի դէմ հայ բնագրին աւանդած համագումարն է ոչ ժզ = 2516. այս ճիշդ համագումարը ձեռք բերելու ու այսու գումարելի թիւերու եւ համագումարի մէջ համաձայնութիւն գոյացնելու համար՝ Դ-ի բնագրին մէջ պահուած Զ. ընթերցուածին ճշի կասկածելի ճն Ա.ե օրինակներու եւ յոյն բնագրին համաձայն կը կարդանք նախ ՀՂ, ուրեմն ՀՂ, յետոյ յոյն բնագրին հետեւելով ըն ալ կը փոխենք է-ի եւ կ'ունենանք ՀԷ = σχ' = 220՝ փոխանակ 108ի, այս ուղղագրութեամբ կը շահինք 112. քանի որ է եւ է տառերը սոէպ կը փոխանակուին գրչագիրներու մէջ, դիւրաւ կարելի է նման շփոթում մը ենթադրել Ը. ընթերցուածի անահամարին մէջ ալ եւ հետեւաբար աւանդուած ՀԷը փոփել ՀԷի, որով կը շահինք գարձեալ 2. մի եւ նոյն պատճառաբանութեամբ ԺԴ. ընթերցուածին ՀՂԷը ընթեռնելով ՀՂԸ, կը շահինք թիւ մը եւս եւ կ'ունենանք՝ 112 + 2 + 1 = 115. ու ձեռք բերուած այս թիւերը բարդելով յայտնապէս սխալ

1 ԱԴG առաքելոցն։ ԱG ընթերցուած, I ընթերցուածն, չէր ժզ, տրամադրելի միւս օրինակները՝ ԲԳ (Սարգիսեան, Ցուցակ, Ա, էջ 13) ՃՈB ունին մեր ընտրած ընթերցումը՝ ի գիրս գործոց առաքելոց ընթերցուածք ժզ. Է. ունի զարտուղի բովանդակութիւն, զոր ամբողջապէս յառաջ կը բերենք բաղդատութեանց կատարածին ‖ 2 Ա ընթերցուած ա տուն ունի խ, Դ ընթերցուածք ա տուն ունի քառասուն, ԲI ընթերցուածն ա տուն խ, գրեթէ նոյնպէս P (= Եղմ. Թ. 1925 2., Մուրատ, Յայտն. Յովհն., էջ ՅՀԱ) ա. ընթերցուածն տուն խ, Z. στίχων μ'։

Ընթերցուածն բ՝ տունս Լ։
Ընթերցուածն գ՝ տունս ՃԹ։
Ընթերցուածն դ՝ տունս ՃԿԼ։
Ընթերցուածն ե՝ տունս Ճ։
Ընթերցուածն զ՝ տունս Մի։
Ընթերցուածն է՝ տունս ղբ։
Ընթերցուածն ը՝ տունս ՀԷ։
Ընթերցուածն թ՝ տունս մզ։
Ընթերցուածն ժ՝ տունս ՄՀԷ։
Ընթերցուածն ժա՝ տունս ՃՂԴ։
Ընթերցուածն ժբ՝ տունս ՃԿԴ։
Ընթերցուածն ժգ՝ տունս մՂԹ։
Ընթերցուածն ժդ՝ տունս մՂԴ։
Ընթերցուածն ժե՝ տունս ՃԿԸ։

2401ին (2401 + 115)՝ կը գտնենք պահանջուած 2516 = սշժզ համագումարը։ Z.ի բնագրին պահած գումարելի թիւերուն համագումարն է 2606, մինչդեռ Z. իբր համագումար ունի βφνζ' = 2546, որ սակայն կասկածելի կը թուի. Dies nahm Zacagni nach der letzten Rekapitulation p. 513 und einer Randbemerkung seines Codex zu AG. 28, 23, p. 474, auch p. 411, in den Text, wo sein Codex μω', das soll heißen „βω' = 2800, bot. Die Summe der Stichen der einzelnen Lektionen ist nicht sicher zu ermitteln, da zwei Ziffern ausgefallen sind, p. 411 n. 3, p. 413 n. 1. Zacagni rechnet p. 111 n. 2 nach Emendation jener defekten Stellen 2560 heraus, ich 2700, Zahn, Geschichte des neutestamentlichen Kanons II, էջ 398։ Եւթաղեան իսկական անահամար կը համարինք մենք հայ թարգմանութեան մէջ աւանդուածը միայն, ուր մի քանի մանր ուղղագրութիւններով ճշգրիտ համաձայնութիւն կարելի է կայացընել գումարելի թիւերու եւ համագումարի միջեւ։

1 Ա ընթերց. բ տունս ունի Լ, Դ ընթերցուածք բ տունս Լ, Z. στίχων λ' ‖ 2 Ա ընթերց. գ տունս ունի ՃԹ, Դ ընթերցուածք գ տունս ՃԹ, Բ տունս ՃԲ, Z. στίχων ρθ' ‖ 3 Ա ընթերցու գ տունս ունի ՃԿԶ, Դ ընթուածք (sic) գ տունս ՃԿԶ, Z. στίχων ρλζ' ‖ 4 Բ ընթերցուածն ե տունս ՃԲ, Ա ընթերց. ե տունս ունի Ճ, Դ ընթերցուածք ե տունս Ճ, Z. στίχων ρ' ‖ 5 Բ ընթերցուածն զ տունս, չկայ թիւը, Ա ընթերց. զ տունս ունի մբ, Դ ընթերցուածք զ տունս ՀԸ, ղոր կ'ուղղեմ դ, Z. στίχων σχ' ‖ 6 Ա ընթերցուածն է տունս ունի, չկայ թիւը, Դ ընթերցուածք է տունս ղբ, այսպէս եւ Բ, մինչ Z. ունի ρχ' ‖ 7 Ա ընթերցու. ը տունս ունի ղբ. Դ ընթերցուածք է տունս ՀԷ, նոյնպէս Բ եւ Z. ուղղեցի ՀԷ ‖ 8 Ա ընթերց. թ տունս ունի ՀԷ, Դ ընթերցուածք թ տունս մզ, Բ չունի թիւ, Z. σν' ‖ 9 Ա ընթերց. ժ տունս ունի մզ, Դ ընթերցուածք ժ տունս ՄՀԷ, Բ տունս ՄՀԴ, Z. στίχων τ' ‖ 10 Ա ընթերցու. ժա տունս ունի ՄՀԴ, Դ ընթերցուած ժա տունս ՃՂԴ, Բ տունս մՂԴ, Z. στίχων σ' ‖ 11 Ա ընթերց. ժբ տունս ունի ՃՂԴ, Դ ընթերցուած ժբ տունս ՃԿԴ, Բ չունի թիւ, Z. ρπ' ‖ 12 – 13 Ա ընթերց. ժգ տունս ուն" ՃԿԴ, Դ ընթերցուած ժգ տունս մՂԴ, նոյնպէս Բ, Z. στίχων σμ' ‖ 13 Ա ընթերց. ժդ տունս ուն" մՂԴ, Դ ընթերցուած ժդ տունս մՂԷ ղոր կ'ուղղեմ մՂԴ, Բ չունի թիւ, Z. ունի պատահաբար նոյնպէս մՂԴ ‖ 14 Ա ընթերցո ժե տունս մՂԴ, Դ ընթերցուած ե տունս ՃԿԸ,

Ընթերցուածն ժզ՝ տունս ճժ։
Գլուխք խ. վկայութիւնք լ. տունք սշժզ։

ԸՆԹԱՑՔ ՊԱՒՂՈՍԻ ԱՌԱՔԵԼՈՅ[1]

Ի Դամասկոսէ սկսեալ եւ գնաց յԵրուսաղէմ, անտի ի Տարսոն, անտի յԱնտիոք եւ դարձեալ երկրորդ անգամ յԵրուսաղէմ եւ դարձեալ երկրորդ անգամ յԱնտիոք, անտի

Բ չունի թիւ, Z. σξη՛ ‖ 1 Ա ընթերց. ժզ տունս ունի ճժ, Դ ընթերցուած ժզ տունս ճժ, Բ չիք թիւ, Բ ժզ ընթերցուածն տունս ճղ, Z. χε՛ ‖ Է ունի Գիրք գործոց առաքելոց | ընթերցունք ժզ | ընթերցուածն ա | ընթերցուածն բ | ընթերցուածն գ | ընթերցուածն դ | ընթերցուածն ե | ընթերցուածն զ | ընթերցուածն է | տող մը գատարկ, յետոյ՝ տունս ունի խ | տունս ունի լ | տունս ունի ճԹ | տունս ունի ճԼզ | տունս ունի ճ | տունս ունի մը | տունս ունի ղբ ‖ 2 Ա.յսպէս ԱԳԴ (տունս) ՃIP, Գործոց կատարածին Բ ունի տունք սշժզ գործք առաքելոց, Գ՝ տունք սշժզ, Է՝ գործք առաքելոցն տունք սշնզ, Ա՝ գործք առաքելոցն տունք սշժզ ընթերցուածք ժզ, Հ՝ գործք առաքելոց ընթերցուածս ունի ժզ։ Սոիք շշժզ։ Վկայութիւն Լ, Զ՝ ունի գործք առաքելոցն ունի ընթերցուածս ժզ։ Վկայութիւնք Լ։ Սոիք սշ եւ յաջորդ տողին մէջ տեղը՝ ժզ։

Ընթացքը ունին ինծի ծանօթ ձեռագիրներէն միայն Բե եւ Տ (Սարգիսեան, Ցուցակ, Ա, էջ 69) օրինակները «այլոյ ուրումն» հեղինակած ոչ-գաւառական նախադրութեան կատարածին կից, կը յիշուի Բի մէջ՝ կցուած նոյնպէս նոյն նախադրութեան վերջը՝ «Ընթացք Պաւղոսի առաքելոյ։ Ի Դամասկոսէ սկսեալ» եւ այլն, Սարգիսեան, անդ, էջ 56, ինչպէս նաեւ Կեռլայի օրինակին մէջ՝ «Գլխոց համառօտութեան կը յաջորդէ նախադրութիւն Գործոցս կարճ այլոյ ումեմն եւ վերջապէս ընթացքն Պաւղոս առաքելոյ», Գ ո վ ր ի կ ե ա ն, Դրանսիլուանիոյ Հայոց Մատենադարանը, էջ 340. Ը կը դնէ ընթերցուածոց կատարածին՝ «ընթացք Պաւղոսի առաքելոյ։ Ի Դամասկոսէ սկսեալ», Սարգիսեան, անդ, էջ 82, նոյնպէս Զի մէջ՝ «ընթացքն Պաւղոսի առաքելոյ», Կիւլէսէրեան, Լոյս 1906, էջ 1192։ Զի մէջ Պաւղոսի թղթերուն կցուած յիշատակարանին վերջը գրուած է «Պօղոսի շրջագայութիւնը մէջ սիւնակ», Ա ճ ա ռ ե ա ն, Ցուցակ Հայ. Ձեռ. Սանասարեան վարժարանի ի Կարին, էջ 26, հմմտել այս մասին վերը էջ 46—47։

1 Բ ընթացն, ԵՉ եւ Կեռլ. ընթացքն։ Կեռլ. Պաւղոս։ Ա.յսպէս եւ Բե, Տ չիք եւ, յոյնը ունի καὶ ἀνῆλθεν ‖ 2 Ե երկորդ։

---

[1] ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ՝ Զրաքեան, Անկանոն գիրք առաքելականք, էջ 46—50, արտագրելով Վենետ. թ. 345 Ձեռագրէն (տե՛ս էջ Ը) կը հրատարակէ «Վկայաբանութիւն գլխաւոր առաքելոյն սրբոյն Պետրոսի եւ սրբոյն Պաւղոսի փառաւորելոցն» խորագրով գրութիւն մը, որուն պաւղոսապատկան մասերը մանաւորապէս հետաքրքրական են անոր համար, որովհետեւ քաղուած են ուղղակի Եւթաղի Պաւղոսի թղթոց Յառաջաբանէն եւ Պաւղոսի այս Ընթացքէն։ Վկայաբանութեան հայ թարգմանիչը անգիտակ այս եղելութեան իր յոյն բնագիրը բառական փոքնած է թարգմանել՝ առանց օգտուիլ կարենալու եւթաղեան հայ դասական բնագիրներէն։ Ճառընտիրներու մէջ անխնայօրէն խանգարուած է խնդրական Վկայաբանութիւնը, այսպէս Մատենադարանիս թ. 10 Ձեռագրին մէջ ենթարկուած է եռաւառաջութեան՝ նախ վկայութիւն եւ ապա կենսագրական, կրած է ներմուծում՝ Պերպետուայի զրոյցը, կրած եւ յապաւում՝ Պաւղոսի դիմագծի նկարագրութիւնը, իսկ աշխարհագրական յատուկ անուններու ցոյց տուած աղճատումները անթուելի են։ Զրաքեանի հրատարակած բնագիրն ալ զերծ չէ վրի-

որոշեալ ընդ Բառնաբայ յառաքելութիւն եկն ի Սելեւկիա, անտի ի Կիպրոս, անդ ուր

1 Թե ունին յ--ութ-ին, Տ յ--ութ-ինդն, ուղղեցի ըստ յոյնին εἰς τὴν ἀποστολήν.
Թե եւ եկն։ Բ ի Սեղեւկիա, Տ ի Սելեվկիա։ Ե ի Կիւպրոս։

պակներէ եւ յապաւումներէ։ Երկու բնագիրներու բաղդատութեամբ փոխադարձ սրբագրութիւններու կարելիութիւն ընձեռելու, ինչպէս նաեւ՝ եւթադեան նմանողութիւնը ճշգրիտ պատկերացնելու գիտակցելով կը հրատարակեմ այստեղ Թ. 10 Հռոգրին պահած բնագիրը. կը նոտրագրեմ ուղղակի Պաւուսմ

կոչմանն Պաւղոս սկիզբն էառ, անտի ի Պերգիա[1], անտի յԱնտիոք Պիսիդեայ, անտի յԻկոնիոն, անտի ի Լիւստրա եւ ի Դերբէ լիկոնացւոց, անտի ի Պամփիւլիա, անտի ի Պերգիա, անտի յԱտալիա, անտի դարձեալ յԱնտիոք Ասորւոց, անտի դարձեալ երիցս անգամ յԵրուսաղէմ վասն Թլփատութեանն, անտի չորիցս անգամ յԱնտիոք, անտի եկն ի Սիւրիա եւ ի Կիլիկիա, դարձեալ երկրորդ անգամ ի Դերբէ եւ ի Լիւստրա, անդ ուր զՏիմոթէոս Թլփատեաց, անտի ի Փռիւգիա եւ ի գաղատացւոց աշխարհն, անտի ի Միւսիա, անտի ի Տրովադա, անտի ի Նէապոլիս[2], անտի ի Փիլիպպուս[3] Մակեդոնիայ՝, անտի եկն յԱմփի-

1 ԵՏ ի Պերգիայ, Բ Պիսիդիայ, Տ Պեսիդեա ‖ 2 Ե ի Լիւստրայ։ Ե ի Պամփիւլիայ, Բ ի Պանփիղլ, Տ ի Պամփիւլա։ Ե ի Պերգիայ ‖ 3 Բ յԱտալիա, Տ չիք յԱտալիա։ Ե ասորոյ։ Յոյնք՝ երիցս անգամ (τρίτον) յԱնտիոք ‖ 4 Բ ի Սիւրեա, Ե ի Սուրիայ = εἰς τὴν Συρίαν ‖ 5 Բ ի Կիւղիկիա, Ե ի Կիւլիկիայ։ Այսպէս երկրորդ = δεύτερον, մինչ Բ եւ Տ երրորդ։ Ե ի Լիւստրիա։ Բ զՏիմոթէոս ‖ 7 Բ Մակեդոնիոյ, Տ Մակեդոնիոյ։

գամ, ի Կեսարիա [ի] Բիւթանիայ բ (sic) անգամ, ի Մակեդոնիա եւ Յելլադա, յԱսոն եւ ի Մելիտինի (ուղիղ է 2բաքեան, անդ, Միւտելինի, որուն կը կցուի ի Քիոս, ի Սամոս, ի Մելիտոն, ի Կոսն [= εἰς Κῶν], յՌուդոն, ի Սպարտա (2բաքեան, անդ, ուղիղ՝ ի Պատրաս), ի Տիւրոս, ի Պաղոմիդիա, ի Փիլիպպեա, ի Կրիտէ, եւ ապա կապանաւք ի Հռոմ։ Եւ դարձեալ ի Հռոմայ, ի Սիդոն եւ ի Զմիւռին (2բաքեան, անդ, ի Միւռիս) Լիկեացւոց, ի Կնիդոն եւ ի Նիսոն (յոյն εἰς τὴν νῆσον [= ի կղզի] յատուկ անուն կարծուած է այստեղ), ի Սիրակուսա, յՈրիոն (լաւագոյն էր անտարակոյս յՈրիդոն, 2բաքեան, անդ, ունի յՈրիդն, ի Տոպիելու, յԱպամիա, ի Տարերոն), ի Պատիուլոս, ի Տարերոն, յԱպամիա եւ դարձեալ ի Հռոմ բ անգամ։ Եւ այսպէս զամենայն աւուրս շրջագայութեանն իւրոյ Պաւղոս գնաց (ի) կն քաղաք(ս) եւ ի գաւառս քարոզել զբանն Աստուծոյ եւ բազում վշտաց եւ նեղութեանց համբերեաց վասն սիրոյն Քրիստոսի եւ հաւատոցն։ Ո-ՆԵԼՈՎ ԸՆԴ Ի-Ր ՂԱՐԻՈՓՐԻՈՆ Մակեդոնացի Ի- ՂԶ-Ի-, ՈՐ ՂԻՐԴ- ՈՐՈՒԵԼՈՅՆ ԻՐԻՆ։ Ե- Բ. -Մ Դ-ՀԵՅԻՆ Ի-ԴՈՆ- ՂՊ-ՂԸ- Ի ՀՌՈՄ։ Եւ Նախ քան զկատարումն նորա ինոյ Ղ-Ի- Ի ՀՌՈՄ, ՎՈՆ ՄՅՈՐԻՒ Ո-Լ ԻՆԻՍՈՅ ՂՎԻՅՈՒԹԻՆՔ ՄՈՒՆ Պ-ՂՈՒ (2բաքեան, էջ 48—49) Ի ԴՐԻ- ՈՐՈՒԵԼՈՅ (Եւթաղ, էջ 95)։ Որոց աղաւթիւքն ողորմի Քրիստոս Աստուած„ եւ այլն։

1 ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ Անկանոն է Պերգի- ձեւն այս ու յաջորդ տողին մէջ, աւելի տանելի է Վկայարանութեան 2բաքեանի բնագրին յունարան Պերգինը = εἰς Πέργην, որ ինչպէս տեսանք գարմանալիօրէն Թ. 10 2եռագրին մէջ փոխուած է եւ եղած նոյնպէս Պերգի-. բուն կանոնաւոր ձեւն է Պերգի, տես "խաւսեցեալ ի Պերգի զբանն Տեառն„, Գործք Առաք. ԺԴ, 24։

2 ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ Այսպէս կ'ուղղագրեմ ԲՏի տուած ի Նիկոդ-ղի- եւ Եի ի Նեոպ-ղի- սխալ ընթերցուածները, հետեւելով նախաբնագրին՝ εἰς Νέαν πόλιν կամ, ինչպէս ունի Cod. Vat. n. 367, εἰς Νεάπολιν, եւ Գործք Առաքելոցին՝ εἰς Νέαν πόλιν, որ հայ Նոր կաւակարանի մէջ թարգմանուած է Նոր քաղաք՝ "եւ եկեալ ի Տրովադայ գէպ ուղիղ գնացաք ի Սամոթրակէ, եւ ի վաղիւ անդր ի Նոր քաղաք„, ԺԶ. 11։ Այլ է Նոր-քաղաք կամ Նոր քաղաք յԱգաթ., էջ 85։

3 Տե՛ս էջ 188, ծն. 2։

4 ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ 22ներու աւանդած ինչպէս այստեղ Մ-ԻԷՊՈՆԻՈՅ, նոյնպէս ստորեւ ի ԿԵՍՐԻՈՅ եւ ԼԻՒՆԻՈՅ կը թուին շատ կասկածելի ընթերցուածներ, քանի որ "յուեանձեւ է վերջաւորեալ տեղւոյ անուններուն սեռականը ու բացառականը ի-ոյ հոլովել՝ անսովոր է ընտիր գրաբարի, ինչպէս Ամ-ԻՆ-, Ամ-ԻՆ-ոյ, ...կանոնաւոր ու սովորական հոլովումն է՝ ա, -ոյ, իա, ի-ոյ„, Այտնեան, Քերակ. Հայկազեան լեզուի, էջ 194. 22ներու մէջ պահուած Մ-ԻԷՊՈՆԻՈՅ, ի ԿԵՍՐԻՈՅ եւ ԼԻՒՆԻՈՅ ձեւերը հետեւա-

պոլիս[1] եւ յԱպողոնիա եւ եկին ի Թեսաղոնիկէ, անտի ի Բերիա, անտի յԱթէնս, անտի ի Կորնթոս, անտի յԵփեսոս, անտի ի Կեսարիա, անտի երկիցս անդամ յԱնտիոք Պիսիդեայ, անտի ի գաղատացւոց աշխարհն եւ ի Փռիւգիա, անտի երկիցս անդամ յԵփեսոս, անտի դնաց ի Մակեդոնիա եւ եկն դարձեալ ի Փիլիպպուս[2] եւ ի Փիլիպէէ դարձեալ ի Տրոադա, ուր եւ
5 զԵւտիքոս յարոյց զընկեցեալն, անտի յԱսոն[3], անտի ի Միտիլենն, անտի ի (Հանդէպ) Քիոյ,

1 Տ յԱպողոնիայ։ Բ յԱթէն ‖ 2 Բ չէք անտի յԵփեսոս։ Տ ի Կեսարիայ։ Տ Պիսիդեա։ A curious error appears in Asterius and in Euthalius, and therefore was probably part of the early tradition, according to which Pisidian Antioch, not Syrian Antioch was alluded to in (Գործք ԺԸ) v. 22, Ramsay, St. Paul the traveller, էջ 266. Տ գաղատ. (չէք ի) ‖ 3 Բ Փռիւգիայ (չէք ի)։ Տ ի Մակեդոնիայ։ Հայ 22ներու մէջ չկայ յոյնին διελθὼν τὴν Μακεδονίαν ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, κἀκεῖθεν διελθόντες τὴν Μακεδονίαν ‖ 4 Բ ի Փիլիպպէ, Տ ի Փիլիպէէ։ Տ ի Տրոդավայ ‖ 5 Բ ի Միտիլենն, Տ ի Մեսիլենն = εἰς Μιτυλήνην. Տ ի Քիոյ. Բ ի Քիա, ուղղեցի ըստ յոյնին ի հանդէպ Քիոյ = ἄντικρυς Κίου։

բար կը կարծենք թէ ուղղելու է անպայման Մ-ԷԴՈՆԻՈՅ, Է ԿԵՍԱՐԻՈՅ եւ ԼԻՍԻՈՅ։ Լաւագոյն էր ի հարկէ նախապատուութիւն տալ "ի Փիլիպպուս Մակեդոնացւոյ", "ի Կեսարացւոյ քաղաքէն" եւ "ի Զմիւռն Լեսիացւոյ" գաւառական մաքրապաշտիկ գարձուածներուն, տես Բագրատունի, Հայ. Քերակ. ի պէտս դպրոց., էջ 15 եւ Hübschmann, Die altarmenischen Ortsnamen, էջ 375 ff., Հայ. Թրգ. Պիլէդիկճեան, Հին Հայոց տեղւոյ անուններբը, էջ 267 եւ յառաջ։

[1] ԲԱՌԱՋՆՈՒԹԻՒՆ՝ Հետեւելով յոյն բնագրի τὴν Ἀμφίπολιν ընթերցուածին՝ 22ներու կասկածելի յԱմֆէ-դ-ի- գրութիւնը կը սրբագրեմ յԱմֆէդ-ի-, այս ուղղ ձեւն ունի նաեւ Գործք Առաքելոցի հայ թարգմանութիւնը՝ "եւ շրջեալ ընդ Ամֆէդ-ի- (յօրին.՝ յԱմֆիպաւլիս) եւ ընդ Ապողոնիա, եկին ի Թեսաղոնիկէ", ԺԷ, 1։

[2] ԲԱՌԱՋՆՈՒԹԻՒՆ՝ Ինչպէս հոս եւ վերեւ, էջ 187, տ. 7, նոյնպէս Գործք Առաքելոցի մէջ ԺԶ. 12 հայ թարգմանիչներբ հաստատուն ու անփոփոխ կը պահեն անեզական Φίλιπποι քաղաքին յունաձեւ յոգնակի հայցական հոլովը՝ εἰς Φιλίππους, կարեւորութենէ զուրկ են Բ-ի եւ Գործոց Ոսկանեան է Փ-ի-լ-ի-պ- եւ Զ. Հրապի նշանակած "ուրիշ" օրինակներու է Փ-ի-լ-ի-պ-ի-ս տարբերակներբ, մինչդեռ շատ հեռաբերբական է "օրինակի մը" տուած է Փ-ի-լ-ի-պ- ընթերցուածը, որուն կազմութիւնը յաբ եւ նման է Ա-թ-է-ն+ անեզական անուան հայցականի կազմութեան՝ εἰς Ἀθήνας = յԱթէն-, εἰς Φιλίππους = է Փ-ի-լ-ի-պ-։ Զարմանալի է որ հայ թարգմանիչներբ անկախ յոյն բնագիրներէն ինչպէս Ἀθῆναι, նոյնպէս Φίλιπποι անեզականին յոգնակի սեռականներբ կը վերածեն միշտ եւ ամենուրեք եզակի բացառականի, այսպէս յԱթէն-ոյ, Եւթաղ, էջ 114 = ἀπὸ Ἀθηνῶν, է Փ-ի-լ-ի-պ-ի-ս, Եւթաղ, էջ 114 եւ Գործք Առաք. Ի. 6 կամ է Փ-ի-լ-ի-պ-է, Եւթաղ = ἀπὸ Φιλίππων, մինչ յունարան գպրոցին մէջ կայ կիրարկուած "յԱթենէոյ", Էլիաս, էջ 30։ Յունաձեւ -ους յոգնակի հայցական կը կրեն նաեւ ինչպէս է Պ-ոտ-ի-ս- = εἰς Ποτιόλους, Եւթաղ, էջ 190 եւ Գործք Առաք. ԻԸ. 13՝ է Պ-ոտ-ի-ս- կամ է Պ-ոտ-ի-ս- տարբերակներով, նոյնպէս եւ Ղ-ա-թ-ի- = τοὺς Γαβίους, Եւսեբ., Քրոն. Ա, էջ 389, տես Karst, Eusebius Werke V, Die Chronik, էջ 138։

[3] ԲԱՌԱՋՆՈՒԹԻՒՆ՝ Եւթաղի թարգմանիչը յունաձեւ -ον հայցականով է որ կը ներկայացնէ ինչպէս այստեղ Ա-ն, նոյնպէս ստորեւ Ս-մն, էջ 189, տող 1, Ռ-ոդ-ն, տող 2 եւ Կ-ն-դ-ն, էջ 190, տող 1 տեղանունները, որոնց ուղղականներն են Ա-ս = Ἄσσος, Ս-մ-ս = Σάμος, Ռ-ոդ-ս = Ῥόδος եւ Կ-ն-

անտի ի Սամոն, անտի ի Մելիտոն[1], *անտի առաքեցաւ յեփեսացւոցն եղբարց ի Կով, (անտի) յՌոդոն, անտի ի Պատարա*[2], *անտի ի Տիւրոս, անտի ի Պտղոմիդա, անտի ի Կեսարիա, անտի շրջեցուցեալ անդամ եկն յԵրուսաղէմ, անտի առաքեցաւ ի Կեսարիա եւ դարձեալ կապանաւք առաքեցաւ ի Հռովմ եւ ի Կեսարիայ եկն ի Սիդոն, անտի ի Զմիւռն Լի-*

1 Անտի — ի Կով = ἐκεῖθεν μεταπεμψάμενος τοὺς ἐν Ἐφέσῳ, ὡμίλησεν αὐτοῖς, εἶτα εἰς Κῶν (Loll. Κῶ), εἶτα... ‖ 2 ԲՏ չեք անտի ‖ 3 Բ ի Կեսարիա։ Բ չեք ի Կեսարիա եւ դարձեալ կապանաւք առաքեցաւ ‖ 4 22 ունին ի Կեսարիոյ... Լիկիոյ, ուղղեցի։

դ— = *Κνίδος*. Խնդրոյ նիւթ այս բառերէն *τὴν Ἄσσον* Գործք Առաքելոցի մէջ կը թարգմանուի նոյնպէս Ա—(Լ)Ն, Ի. 13. *εἰς Σάμον* Մակաբ. Ա. գրքին մէջ նոյնպէս Ս—ՄՆ, ԺԵ. 23, մինչ Գործք Առաքելոցի մէջ կանոնաւոր Ի Ս—ՄՆ, Ի. 15. *εἰς Ῥόδον* Գործք Առաքելոցի մէջ Ի Հ—(Լ)ԴՆ, ԻԱ. 1, Մակաբ. Ա. գրքին մէջ Ի Ռ—ԴՆ, ԺԵ. 23, ինչպէս Եւթաղի մատ (Բ ի ՅՌոդոն, Տ ՅՌոդոն). իսկ *εἰς Κνίδον* Մակաբ. Ա. գրքին մէջ կը շրջուի կանոնաւոր հայերէնի Ի ԿՆԻԴ—, ԺԵ. 23, մինչ Գործք Առաքելոցի մէջ *κατὰ τὴν Κνίδον* կը սատանայ հայատիպ գարձուած մը՝ — ԿՆԻ—Դ—, "ամանք՝ սակայն ունին — ԿՆԻԴՆ, Ի։ 7։ — Դասական մատենագրութեան մէջ նաեւ այլուր ու մասնաւորապէս Եւսեբեայ ժամանակագրութեան մէջ շատ յաճախագէպ է յունական -ον հայցականի գործածութիւնը. յառաջ կը բերեմ այստեղ միայն հետեւեալ օրինակները. "ՅԱղամբայ յառաջին անուանեալ թագաւորէն նոցա մինչեւ ցԲ-Ի—Ռ-ԴՆ՝, Քրոն. Ա, էջ 29, տես Թորանեան, Հատ. Ընթ., Ա, էջ 336. "կոչեցին զՄԻԷՐՔՈՆ ի Բաբելոնէ... եւ ի նորա վախճանել կոչեցին զնորին եղբայր ՆԻՐ-ՎՆ՝, անդ, էջ 75 = *Μέρβαλον... Εἴρωμον*, տես Karst, Die Chronik, էջ 25. "եւ բնակիչ նմին հաշուի զզաւրավար գաղթականութեանն ՀՌՈՄՆ՝, անդ, էջ 376 = *Ῥῶμον*, տես Karst, Die Chronik, էջ 132, "անց ընդ ՌԷՆՆ՝, անդ, Բ, էջ 250, "ՀՐՈՍՊՈՐՆ ԱԳՐԻՊԱՍ ՀՆԱԶԱՆԴԵԱՑ՝, անդ, էջ 258 = *Βόσφορον*. "առաքեալն ՑՍՎՀԱՆՆԷՍ Ի ՊՈՊՄՆ կղզի տուաւ՝, անդ, էջ 278 = *εἰς Πάτμον*, տես Նորայր, Կոր. Վարդ., էջ 468 եւ այլն. այլուր "քան զեղջերու չէր ինչ պիղծ եւ վասն այնորիկ ասէն կոչի ԵՂՋԻՆ (ապ. ԵՂՋԻՆ), զի զաւձ ուտէ՝, Ոսկեբ., Մեկն. Պղ. Ա, էջ 306 = *καὶ παρὰ τοῦτό φασιν αὐτὸν καλεῖσθαι ἔλαφον*. "ուր տային զմաննայն եւ զլիբանան... եւ դարձուցի անդրէն զմաննայն եւ զլիբանան՝, Ն ե ե մ, ԺԳ, 5, 9 = *τὴν μαναὰ καὶ τὸν λίβανον*, ուրեմն հայց., որուն ուղղ. է *ὁ λίβανος*, տես Hübschmann, Arm. Gr., էջ 352, չեմ գիտեր սակայն ուստի հնարած է ՀԲ (Բ. էջ 886) լիբանան անգոյ ուղղականը, զոր կուրորէն ընդունած են ի մէջ այլոց Զագրճեան (էջ 167) եւ Ալիշան, Հայրուսակ, էջ 215, նոյնպէս Նորայր Քեն. Հայբուս., էջ 167։ Ուրիշ օրինակներ տես Այանեան, Քերակ. Հայկազն. լեզ., էջ 193—194 եւ Թագր., Հայ. Քերակ. ի պէտս զարգացելոց, էջ 14։

[1] ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ Այսպէս Ի Մելիտոն կամ Ի Մելիտոս ուղղելի է 22 Ներբու աւանդած Ի Մելիտէ (Բ) կամ Ի Մելիտէ յայանապէս սխալ անունը հետեւելով եւթաղեան յոյն բնագրին, որ ունի *εἰς Μίλητον* եւ Գործք Առաքելոցի, որ ունի նոյնպէս Ի Մելիտոն, Ի. 15 (հմմտէ նախորդ ծանօթութիւնը). Նոր կատակարանի եւ Ոսկեբերանի թարգմանիչները կը գործածեն կանոնաւոր ձեւ "զՏրոփիմոս թողի Ի Մելիտոս հիւանդագին՝, Բ. Տիմոթ. Դ. 20 եւ Ոսկեբ., Մեկն. Պղ. Ա, էջ 271 եւ 272, մինչդեռ կասկածելի է եւ անկանոն "եւ կամ որ Ի Մելիտո[ն]՝, որ անուանեալ մարգարէքն էին՝ ընթերցուածը, Կիւրեղ, Կոչ. ընծ., էջ 389 = *ἐν Μιλήτῳ*.

[2] ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ Ուղիղ է ի Պոպրբ, այսպէս ունին նաեւ Cod. Vat. n. 367 եւ Lollinianus *εἰς Πάταρα*, մինչ Cod. Regio-Alex. *Πάτρας* եւ Z. *εἰς Πατάρας*. Գործք Առաքելոցն ալ ունի Ի Պոպրբ, ԻԱ. 1 = *εἰς Πάταρα*, նոյնպէս եւ Եւսեբ., Քրոն. Բ. "գաղթական եկ ի Բերիտիա եւ Ի Պոպրբ՝, էջ 258։

կիսայ, անտի ի Մնիդոն[1], անտի բազում աշխատութեամբ եկն ի կղզին, ուր եւ իժն եհար զձեռն նորա եւ ճնայ անվնաս, անտի ի Սիրակուսաս[2], անտի յՈրիդոն, անտի ի Պատիոզուս[3] եւ անտի եկն ի Հեսիոնս ի Հռոմ եւ պատահեցին նմա եղբարքն ի Տարեռնա[4] [եւ երից կրպակաց] եւ անտի եմուտ ի Հռոմ եւ վարդապետեաց ժամանակս սակաւս, յետոյ ի նոյն
5 Հռոմ վկայեաց։

1 Բազում աշխատութեամբ = πολλὰ παθόντες. Եհար = καθήψατο ‖ 2 Բ չիք յՈրոդոն, անտի ի Պատիոզուս եւ ‖ 3 Ի Հեսիոնս = πεζός. Բ Հռոմ։ Բ երից ‖ 4 Բ ի Հռոմ։ Ժամանակս ամի՝ ի դէմ յոյն ունի χρόνον ἱκανόν, ուրեմն ժամանակս բազում ‖ 5 Բ Հռոմ։

---

[1] Տե՛ս էջ 188, ծն. 3։

[2] ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՆ՝ Հեսեւելով յոյնին Տի է Սի՝՝՝՝՝՝ եւ Բի է Սի՝՝՝՝՝՝ եղծուած ընթերցուածները կ'ուղղեմ եւ կը կարդամ յունարէն իգական յոգնակի հայցական վերջաւորութեամբ է Սիրակուսաս՝՝՝՝՝՝

Գ.

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ ՍՈՒՐԱՆՑՈՒՆՑ ԹՂԹՈՑՆ ԿԱԹՈՂԻԿՆԱՑՑ[1]

Ի փոքունս փոքումբք ինչ յանդգնելոց չէ առանց կասկածանաց։ Իսկ ես կրասերս, որ ի վերոյ քան զիս արկի զանձն յաշխատութիւնս, ոչ առաւել եւս իցեմ ընդ տապնապաւ։

Zacagni*ի քով* Կաթողիկէ Թղթոց Յառաջաբանին կը յաջորդեն կարգաւ "Բովանդակութիւն ընթերցուածոց" (էջ 478—479), "Յառաջագիր" (էջ 479—480), Համառօտ "Բովանդակութիւն ասուածեղէն վկայութեանց" (էջ 480), "Յառաջագիր" (էջ 481), ընդարձակ "Բովանդակութիւն ասուածեղէն վկայութեանց" (էջ 482—485), "Պատճառք" (էջ 486, 487) եւ "Դիր զլեռոց կաթողիկէ թղթոյն Յակոբայ" (էջ 487), ուրեմն ոչ "իւրաքանչիւր թղթոցն կաթողիկեայց", եւ ապա Գլուխք (էջ 487—489, 499, 503—504, 507—508, 509 եւ 511—512)։ Հարկ կայ շեշտելու գարձեալ թէ կաթողիկէ թղթոց հայթարգմանութեան աւանդած կազմածն է սկզբնական։

1 Բ իւթանեցուն, Զ իաւթանեցուն, Ո եւթանեքուն։ Ա թխթոցն, Բ (= Եղմ. Թ. 1925 Զ. Մուրատ, Յոյան. Յովհ., էջ ՅՀԲ) թղթոց, ԶՈ թղթոյն, Գ չէք թղթոցն։ ԳԻՃՈՎՏACEGQ (= Բրուսայի Զ., Կիւլէսէրեան, Լոյս, 1906, էջ 1193) այսպէս կաթողիկեայց, ԲIP կաթուղիկեայց, այսպէս եւ Ժ որ կը կոչէ "ի Սարգսէ վարդապետէ ասացեալ", Հ կաթուղիկայց, Ո կաթուղիկ, Ա կաթղ ‖ 2 Ժ զփոքունս։ ԱԶԻՃԲ կրասերս, ԲԳԺՈ կրասերս = ἐλάχιστος ‖ 3 Բ ի վերոյ, ԳԻՃԲ եւ Բ ագր. ի վերս, Զ ի վեր, ԱՈ ի վերոյ։ ԱԲԶԻՈԲ այսպէս զանձն, Գ. եւ Բ ագր. զանձնս, Ժ զանձս։ Արկի զանձն յաշխատութիւնս = πόνοις ἐγχειρῶν. Բ իցեմ։ Ա չէք ընդ։ Ոչ — տապնապաւ = οὐχ ἥκιστά γέ πως πέφυκα ἀκινδύνως (Palatinus, Vat. n. 363 et Cryptoferratensis ἀκίνδυνός) γε։

---

[1] ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ՝ Ժ-ի (Մատենագրանիս թ. 315 Ձեռագրին) մէջ ինչպէս շեշտեցինք, էջ 26, Եւթաղի այս Յառաջաբանը իր իսկական ձեւին մէջ կը վերագրուի Սարգիս Շնորհալւոյ, թղ. 23ա—23բ, իսկ նոյն գրոց տպագիր օրինակին մէջ "(Նորին) երանելւոյն Սարգսի (գիտնական) վարդապետի (հայոց իմաստասիրի) ասացեալ մեկնութիւն առաջին թղթոյն (կաթուղիկեայց) Յովհաննու (Աւետարանչի) (Յառաջաբանութիւն)" վերնագրին ներքեւ այսպէս կը ձեւափոխուի եւ կ'ընդլայնի. "Ի փոխոնս մեծամեծացն յանդգնելոց՝ չեն-ոռոնց կարծեաց դատապարտութիւնք. իսկ փոքունցն եւ էրդոնբոքոնիցն քամանոյս-ն ասմամբ (հմմտեր Դիր դլեռոց գործոց, էջ 172)՝ ի մեծագոյնսն յանդգնել՝ ընդ ճրպիսի բիւրապատիկ դատապարտութեամբ ոչ է։ Զի կամ զինքեանս անգիտանան՝ թէ ոմ որ են եւ կամ զառաւելութիւն շնորհին՝ (ոչ ճանաչեն,) առ որս յանդգնինն։ Զի զոր ասրինոյ եթէ ումեք հաստատիցէ ընդ հանդրին անդունդս նուել ոնցոնել, եւ բաւական համարիցի քոյր մոյոյս ընդդէմ ամենի ալեցոյն եւ հողմոցն բռնութեան կուել. եւ ապա միջամուխ եղեալ ի ծովուն՝ եւ ի քոյր մի ընկել հոյոյնն հողմոյն՝ եւ ալեցոն շրջելոյ, [իսկ նա] սրտաբեկեալ եւ սրտառուչ եղեալ՝ սկսանիցի ունկնն դեղ քանել ընդառոյնն։ Ըստ նմին ասրինոյն եւ ինքնին տալ քիչերմ զունկնս փոքոյ եւ ոչ կարեմ այլուամ մեղադիր լինել. զի անձամբ յաջորիմ իսկ յայսոսիկ միջամուխ լեալ՝ ճաշակաւ միով զծով չափել. բայց միայն զի որքանոսոր պոռոնիմ՝ որ զիսն հարցանեն, զբանոնրիցն ոչիրոյն ունիմ (ասել). որով յարաժամ յընթերցուածս գրոց սրբոց դնեցերեալ նստիմ, եւ յայնմանէ յայսոսիկ յակամայ կամս ածեալ լինիմ...։ Եւ արդ զի ոչ քիչոռաղ գտանիցի իմոյս աշխատութեան՝ ազաչեմ, այլ մանաւանդ վշտանիցս այնոսոնց վշտոցս լինիցի, զի եւ ես ընդ իմոց երկոցս՝ յոգնոյն քամ ասն ունիմ վերյոցն հատուցման։ Նմին իրի զձեզ զամենեսեան զմանկունդ եկեղեցոյ Քրիստոսի ի գրէդ քամանոյի ոգեալ (հմմտեր Յառաջաբան Գործոց, էջ 163) որբոցն գոռոռ, հաշտեցուցանաւղ բանիւք եւ արդեամբք ածել ի յաւիրս ալոռոռաց վոռն մեր, զի խոնարհեցցի

Զոր աւրինակ եթէ փոքր մակուկաւ ոք կարծիցէ զհամատարած զծովն հատանել անցանել եւ առաւակ հողմոցն մրրկաց ժուժկալ լինել հաշուիցի եւ սակաւ ինչ շարժելոց ալեացն չհանդարտիցէ, փոքր մի շնչելոյ հիւսիսային հողմոյն, այլ անձամբ անձին պէսպէս իրաւք այնուհետեւ ի հողմակոծելն անձին մեղ դնիցէ թշուառականն, ըստ նմին աւրինակի եւ ես այժմ ինքնին իսկ քաջ գիտեմ զանձին տագնապ, այսու զի իմով յանդգնութեամբս յաւժարեմ, բայց այս եւեթ — զի արժանաւոր պատասխանատուութիւն ի մէջ բերիցս — վասն ամենեցուն միշտ հնազանդելոյ։ Զորս եւ ես յանդգնիմ՝ աղաչեմ չլինել ձեզ ինձ մեղադիր, բայց զի արդարեւ սիրոյ աւրինաւք բռնադատեալ ի քէն, եղբայր պատուական Ամա-

1 ժ մակուկ ոք (sic)։ Մակուկաւ = σχεδίᾳ. Բ զհամատարած ծովն, Զ զհամատարածն ծով = τὸ πέλαγος. Հատանել անցանել = ἐκτέμνειν ‖ 2 Գ եւ Բ ա գ բ. հողմոց մրրկացն, Ի հողմոցն մրրկացն։ Ժուժկալ լինել = ὑποίσειν. Բ սակաւիկ ինչ։ ԱՐԶԷԺ շարժելոց, Գ եւ Բ ա գ բ. շարժեցեալ։ Ի ալեաց չհանդուրժիցէ ‖ 3 Զ շնչելո, Բ ի շնչել։ Զ հիւսիսային։ Ի յանձին ‖ 4 Բ հողմակոծեալն։ Զ դիցէ։ Սակաւ ինչ — թշուառականն = βραχεῖαν δέ τινα κυμάτων ἐπανάστασιν μὴ φέρει, μικρὸν ὑποσυρίζοντος τότε τοῦ βορρέα, ἀλλ' ἄλλοθεν ἄλλῃ μυρίοις τὸ λοιπὸν ἐγκλήμασιν ὁ δείλαιος ῥιπίζεται. ԱԳԷԺ եւ Բ ա գ բ. չիք եւ (եա), Բ Զ ունին ‖ 5 Ի զանձին իմոյ տագնապ։ Ի իմովս յանդգնութեամբ, Զ իմով յանդգնութեամբ։ Բ աւժարեմ, Ի յաւժար եմ, Զ յաւժարիմ, ժ եւ յաւժարեմ ‖ 6 եւեթին Գ միայն կը կցէ զի յաւժարիմ, իսկ Զ՝ բայց այս եւեթ զի յաւժարեմ արժանաւոր։ Բ Գ ժ եւ Բ ա գ բ. պատասխանատուութիւն, իսկ Զ դատաւորութիւն, տես էջ 97 եւ 181—182 ‖ 7 ժ հնազանդելոց։ Բ Զ Է ժ չիք եւ (եա)։ Բ յանդգնեմ։ Բ չիք ձեզ։ Հայուն առաւած "ըստ նմին աւրինակի — յաւժարեմ" հատուածը կրնայ վերականգնել յոյն բնագրին այս տեղիքը, որ in omnibus quos vidi, Codd. mire corruptus est, Zacagni, էջ 476 ‖ 8 Ի սիրոյ փինկ սիրոյ։ Բ բռնադատեալ։

գթածաբար յիս ի տարժանացեալս, եւ տայցէ ինձ (մանն շնորհաց ի պարգեւաց հոգւոյն՝ զի լինիցի ինձ) առաջնորդ, անմոլորապէս մատնել ի սկիզբն ճառիցս եւ ելանել։ Զոր եթէ զայս առնիցէք աննախանձապէս, ցէրեր՝ զի երբեւորդ ինձ գտանիցէք առաւել քան զոր ընդամենն ՝՝ Ց՝՝՝՝ մատուցին եւ ի-բեռն աղաւթիւքն զնորայն շնորհն զիրկութիւն", էջ 487—488։ Յովհաննէս Կաթողիկոս, որ հինգերորդ դարէն մանաւորապէս եւեթաղեան ասուածաբանութիւններ գործածելու յատուկ խնամ ցոյց կու տայ, տես էջ 99, "ի փոքունս փոքումքը ինչ յանդգնելոցն" ալ կը հիւսէ իր պատմութեան Յառաջաբանին մէջ այսպէս՝ "սակայն մարդիկ աւժանդակեալք յԱստուծոյ՝ եւ գեղեցիկ եւ շափաւոր մոլութեամբքը ի ֆոֆոնոն ֆոֆոմքէ ինչ յոնդգնելոցն՝ բաւական առաքինութեամբ եռուն մեզ զկարգս պատմութեանցն", հրտրկ. Մ. Էմին, էջ 3։ — Ինչպէս վերագոյն, էջ 160 եւ 162, նոյնպէս այստեղ եւ յառաջ գիտել կու տանք թէ կը գործածենք "ընդարձակ Սարգիս-գրքի երկրորդ հրատարակութիւնը, որ լոյս տեսած է 1826 Սեպտ. 1—1828 Մարտ 24։ Առաջին տպագրութեան (1744) թերութիւնները նկատի առնելով, Կարապետ ուսումնասէր եւ գրասէր պատրիարքը՝ Երուսաղէմի մատենադարանին երկու օրինակներուն վրայ, որուն մէկը 1838 թուականը կը կրէ որ ուղղակի Սարգիս Շնորհալիի ձեռագրին վրայէն ընդօրինակուած է, իսկ երկրորդը 1399ին, կը հրատարակէ երկրորդ անգամ։ Այս երկրորդ տպագրութեան առաջինն ալ բաղդատութեան կը գրուի եւ կարեւոր տարբերութիւնները կամ հրատարակիչներուն բացատրութեամբ աւելորդը, այս տպագրութեան մէջ յԵՂԸՆԴՈՅԵՆ (փակագծի մէջ) կ'առնուի", այսպէս Կիւլէսէրեան, Թիւրքին 1902, էջ 661, տես եւ Գալէմքեարեան, Թուղթ Յովհ. Ա. կաթողիկեայց, Գլ. Ե. համար 7, 8 առ Հայս, Հանդ. Ամս. 1906, էջ 228—229։

նասիէ, որպէս զանգաւբ տկար ոք ի նահատակաց եռու զանձն ի գործ եւ ընդ իմոց վաստակոց յամենայն ժամ ունիմ ակն վարձուց ի փրկութիւն։ Թէ այդպէս ինչ, ով սիրելիք իմ զլուխս, հանապազորդ պարտուց իմոյ հնազանդութեանս մի ժխտող[1] լինիցիս եւ ի վշտակցութիւն այժմու վշտացս մերոց խնդարհեալ, զամենայն սեռն եւ սերտ սիրով հատս մեզ արդեամբք՝ ածեալ յաղերս զԱստուած վասն մեր, համաբէն զամենայն մարդիկ եկեղեցւոյ Քրիստոսի սրբոցն զնդիւք ի միասին գումարելովք[2] առնել աղաւթս անդադար վասն

1 Որպէս — ի գործ = οἷα γὰρ τις ἡμιθνήτων ἀναλκὴς ἐμαυτὸν εἰς ἔργον ἐκδίδους ‖ 2 Ա իմոյ վաստակոյ... ի փրկութեան ‖ 3 ԱԺ եւ Բ ագր. Ա յայսպէս իմոյ, մինչ ԲԳ.ԶԻ իմոց։ ԻԺ ժխտող։ Մի ժխտող լինիցիս, Z. ունի εὐγνωμόνει, հայը սակայն իր բնագրին մէջ ունեցած է ἀγνωμόνει, որմէ ծնունդ է առած "մի ժխտող լինիցիս"ը ‖ 4 Ա վշտակցութիւն, Բ վշտակցութեան յայժմու։ Ժ վշտաց մերոց։ Բ սէրս։ ԶԺ հատոյ, Ա հաւատոյ ‖ 5 Ա արեամբք։ Ի վշտակցութիւն — արդեամբք = πρὸς συμπάθειαν τῶν ἡμετέρων κακῶν ἄρτιγε νεύσας, τὸ πᾶν ἀγάπης ἡμῖν κρατίστης ἔργον ἀντιδίδου. Բ յածել փինկ ածեալ, ԻԺ ածել։ ԻԺ եկեղեցոյ ‖ 6 Ա զնդովք։ Ժ գումարելով։ Բ անդադար։

---

[1] ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ՝ ԺԻ (Թ. 315 Ձեռագրին) ՄԷՋ (Սարգիս-գիրք), Թղ. 3ա—18բ. "Եօթն գլուխք կաթուղիկեաց Թղթոյն" սկզբնաւորութեամբ անանուն Յառաջաբան մը կը նախակարգուի Սարգիս Ընդարձակ Մեկնութեան նախագրուած Կարապետ Վարդապետի Յառաջաբանութեան. Յառաջաբանս — որուն հեղինակը "միայն զհամարս ճառիցն (Սարգսի) կամ ինչանագրել, եւ զառաջաբանութիւնն գլխոցն, թէ քանի գլուխք են եւ կամ քանի ճառք եւ զինչ միտք նոցա եւ յորդորակացն իցէ եւ յաղագս որոյ պատճառի" (Թղ. 4բ) եւ որ Կ. Պոլսոյ տպագրութեան մէջ ամբողջութեամբ կը բացակայի — Եւթ աղի այս տեղիքէն կ'առնու սա տողերը՝ "ի սէրոյ բ-ն-դ-դ-ել հարկ յանձին կալայ նշանագրով ցանկել... վասն որոյ մի ոք ծխոտող այլ ուղղիչ այսմ գործոյ լինիցին եւ զպակասութիւն եղբայրական սիրով լցցէ եւ ա-ղ-ա-ղ-է զնս յիշեսցէ", Թղ. 4ա։

[2] ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՈՒՌԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ՝ "Հ-մ-ր-էն զամենայն մարդիկ եկեղեցւոյ Քրիստոսի սրբոցն զ-ն-դ-է-ի միասին գ-ու-մ-ր-ե-լ-ով առնել աղաւթս անդադար վասն մեր եւ լինել բարեխաւս" = ὅλον τε τὸν ἐν Χριστῷ τῆς ἐκκλησίας ἄνθρωπον, τὸν τῶν ἁγίων σύλλογον καθικετεύων ἀλήκτως πρεσβεύειν ὑπὲρ ἡμῶν, չափազանց յատկանշական են հայուն այստեղ ցոյց տուած շեղումներն, անոր համար մանաւանդ որ Կորիւնն ալ իր կարգին գիտէ գործածել ճիշդ նոյն բացատրութիւնները՝ "իսկ ցանկալի տեառն եղբայրն Յակոբոս, ը-ն-մ-ր-էն իսկ զ-ն-դ-ս սրբոցն... յաւրինակ առեալ ի թղթին իւրում", ասէ", էջ 6—7 (տպ. "զ-ն-դ-ն սրբոց", տա Բ իւղանդայ ի նմին տեղւոջ "զ-ն-դ-ս սրբոցն", Դ, գ, 78, համեմատ Եւթ աղի) եւ այլուր "եւ ամենայն սրբովք ի մ-ն-դ-ս-մ-ր-ե-լ-ն", էջ 27 (յորմէ եւ Ագաթ., էջ 399)։ Նորայր, Եւթ աղի եւ Կարեան գրութիւններու մէջեւ տիրող լեզուական սերտ կապակցութեան վրայ հիմնուսրուած անտարակոյս՝ Կարեան լաւագոյն ընթերցուածովն ուղղելի կը կարծէ Եւթ աղի "հ-մ-ր-էն զամենայն մարդիկ եկեղեցւոյ Քրիստոսի սրբոցն զ-ն-դ-է-ի միասին գ-ու-մ-ր-ե-լ-ով" ձեւագիտօրէն անկատար հատուածը՝ "թերեւս ուղղելի ըստ Կարեան հատուածին "զամենայն մարդիկ եկեղեցւոյ Քրիստոսի, հ-մ-ր-էն սրբոց զ-ն-դ-է-ի միասին գ-ու-մ-ր-ե-լ-ով առնել աղաւթս" եւ կը շարունակէ "իսկ ը-մ-ն-ն մարդիկ... առնել աղաւթս եւ լինել բարեխաւս, թէպէտ եւ չէ սխալ, բայց կարելի է որ թարգմանչին բուն գրածն ըլլայ՝ ը-մ-ն-ն մարդիկ... -ն-ել աղաւթս եւ լինել բարեխաւս", այսինքն զի ամենայն մարդիկ... առնիցեն աղաւթս եւ լինիցին բարեխաւս"։ Կոր. Վարդ., էջ 166 եւ 170։ Եւթ աղի հատուածին մէջ հ-մ-ր-էն-ի գրուած քերականօրէն խախուտ դիրքը իրապէս հաւանական կարծել կու տայ նորայրեան առաջին վարկածը՝ հ-մ-ր-էն-ի

մեր եւ լինել բարեխաւս։ Գիտեմ զի լինիցին երախտաւորք ըստ աւրինակի նոցա, որոց երբեմն զյարկ տանն քակեալ կախեալ ի ջուցին զանդամոյծն առ Յիսուս, իւրեանցանն հաւատովք յակամայ ցաւոց լկելոյն շահեցան զբժշկութիւն։ Ընկալ այսուհետեւ, ընկալ առ ի մէնջ ախորժելով զքոց հրամանացդ վաճառաշահութիւն ազաւթիւք վասն մեր, ընդ մերոյ հնազանդութեանս լինել ցանկ հաստատողաց։ Այլ ես տուն առ տուն կարպաւ զկաթողիկեայս թուղթն ընթերցայց եւ զզլխակարգութիւնն միանգամայն եւ զաստուածեղէն վկայութիւնսն ըստ իմում տկարութեանս կարգեցից։ — Ցունք լէ։

ԴԻՐ ԳԼԽՈՑ ԻՒՐԱՔԱՆՉԻՒՐ ԹՂԹՈՑՆ ԿԱԹՈՂԻԿԵԱՑ

(եւ են ի նոցանէ որ եւ մասնաւոր ներքնաբաժինս ունին կարմրադեղով։)

1 Բ բարէխաւս։ Բ երախտաւոր ‖ 2 Ժ եւ կախեալ, Ա չէք կախեալ։ Է առաջի Յիսուսի ‖ 2—3 Ա իւրեանց անհաւատովք, Է իւրեանցն անհաւատովք, Ժ իւրեանցն անն հաւատով, Բ իւրեանցն հաւատովք, Զ իւրեանցն հաւատաւք, Գ իւրեանցնանն, նոյնպէս Թ ո ռ ն ե ա ն, Հ ա ր ա ն ա. ընթերց. Բ, էջ 144, Բ ա գ բ. իւրեանցանն, զոր կը նախընտրեմ, յոյնք οἰκείᾳ ‖ 3 ԱԲ ցաւոցն, Զ ցաւաւք։ Յակամայ ցաւոց = τῶν ἀκουσίων παθῶν. Բ յայսուհետեւ ‖ 4 Զ քոց — վաճառաշահութիւն = τῶν σῶν ἐπιταγμάτων τὴν πραγματείαν. Է եւ ազաւթիւք ‖ 5 Ա չէք լինել։ Ժ ցանգ։ ԱԲԶԷԺ հաստատողաց ‖ 6 ԱԶ զկաթուղիկեայց, Բ զկաթողիկեայս, Ժ զկաթուղիկեայս, Է զկաթուղիկեայս = τὰς καθολικάς. Ա թուխթն, Բ զթուղթն, Զ ընթերցայ։ Գ զզլխակարգութիւնս, տես էջ 172։ Բ վկայութիւնս ‖ 7 Բ տկարութեանն, ԺՁGHP տկարութեան։ Զ կարգեցի։ Ա յայսէս ԲԶԷՁGP ունին տունք լէ, Ա տունք երեսուն եւ եւթն, H տունք ԼԷ։ Զ (sic), յոյնք չունի στίχοι.

1 Լ ա մ բ ր ո ն ա ց ի ն (= Ե) լաւագոյն ձեռագրախումբի մը այս ընթերցուածին հանդէպ կը ներկայացրնէ ինքնահնար կամայական ընթերցուած մը, հոյ բնագիրը մեկնելու դիտումով անտարակոյս յոյներն՝ Դ։Ի ։Լ-Ն ։Ի-Ղ։Ի Ց-։Ի-Ի։Ի Ռ-Ղ։Ի-Ն, ԸՆԴ ՆՈՒՆ Ի- Մ-----Ն- Ք-Ր։Ն-Ի-Լ Ը-Ի ։Ի-Ր։Ի-Ն = ἔχθεσις κεφαλαίων τῆς καθολικῆς Ἰακώβου ἐπιστολῆς, μεθ' ὧν περιέχει μερικῶς ὑποδιαιρέσεως τῶν διὰ κινναβάρεως, Հմմտեմ եւ էջ 130, B միայն հեռաւոր նմանութիւն ցոյց կու տայ լամբրոնեանն այս տարբերակին հետ՝ Դ։Ի ։Լ-Ն ։Ի-Ղ։Ի Ռ-Ղ։Ի Ց-։Ի-Ի։Ի, որուն կը կցուի տարօրինակ սա ծանօթութիւնը "վասն սորա դաւանանեն հերցուածողք թէ ոչ կցորդի այլոցն", Պարգիսեան, Ցուցակ, Ա., էջ 56։ Նուազ խանգարուած ձեւերով կ'աւանդեն զլխակարգութիւնս հետագայ ձեռագիրները, Ա կը գրէ՝ ։Իր գլխոց ըստ իւրաքանչիւր թղթոցն կաթուղիկէ թուխտ Յակովբու. ընթերցուած ա. Յակովբոս Ասուծոյ եւ տեառն Յիսուսի Քրիստոսի։ Վասն համբերութեան..., Զ՝ գիր... (չէք ըստ)... կաթուղիկեայց։ Թուղթ Յակովբու. ընթերց. ա. Յակով-

---

տեղափոխումը, զոր սակայն կը թուի ինձի թէ պէտք է դեռ յետաձգել, մինչեւ որ գտնէ ձեռագիր մը որամադրէ մեզի բազձալի տարբերակը, մինչդեռ Ն ո ր ա յ ր ի երկրորդ ենթադրութիւնը (չէ ՆՈՒՆ Մ-Ր-Ի-Ի-Ն Լ) կը հանդչի հայերէն բնագրին սխալ ըմբռնումին վրայ եւ է հետեւաբար անընդունելի, քանի որ ոչ հեղինակը եւ ոչ թարգմանիչն ըսել կ'ուզեն ուղղակի թէ "զի ամենայն մարդիկ... առնիցեն ազաւթս", այլ թէ "ածեալ յաղերս զԱստուած վասն մեր (τὸν θεὸν ὑπὲρ ἡμῶν ποτνιώμενος) եւ զՆՈՒՆ Մ-Ր-Դ-Ի (ὅλον τε τὸν... ἄνθρωπον) առնել ազաւթս... վասն մեր (յոյնէն տարբեր՝ τὸν τῶν ἁγίων σύλλογον καθικετεύων) եւ լինել բարեխաւս" (յոյնէն տարբեր՝ πρεσβεύειν ὑπὲρ ἡμῶν).

ԴԼՈՒԽՔ ԹՂԹՈՑՆ ՑԱԿՈՎԲԱՑ

Ա. Վասն համբերութեան եւ անխիղճ հաւատոց եւ վասն խոնարհութեան մեծատանց։ Ա. Յորում վասն ի մեզ հրոյն եւ վասն որ ի նմանէ կարիքն իցեն, եթէ ոչ են յԱստուծոյ այնպիսի պատճառք, այլ որ ինչ բարի է ի մեզ այն ի նմանէ է։

Բ. Վասն հեզութեան եւ սրբութեան եւ գործոց բարեաց եւ սրբութեամբ տուրս տալոյ եւ վասն ցածութեան եւ չափով զբանս խաւսելոյ։ 5

բոս Աստուծոյ եւ. ա. վասն համբերութեան..., Է՝ գիր... (չիք ըստ) ...կաթուղիկեայց։ Թուղթ Յակոբու ընթերցուածն ա. Յակոբոս Աստուծոյ եւ տեառն Յիսուսի Քրիստոսի ծառայ։ Վասն համբերութեան..., Ժ՝ գիր... (չիք ըստ)... կաթուղիկեայց։ Թուղթ Յակովբու. ընթերցուած առաջին։ Վասն համբերութեան..., Ի՝ գիր... (չիք ըստ)...կաթողիկեայց։ Թուղթ Յակոբու ընթերցուած ա։ Յակոբոս Աստուծոյ եւ տեառն Յիսուսի Քրիստոսի ծառայ, Սարգ., անդ, էջ 828, Ի՝ գիր... (չիք ըստ) ...թղթոցն կաթողիկեայց։ Թուղթ Յակոբու, Սարգ., անդ, էջ 832, Բ՝ գիր... գլխոց ըստ իւրաքանչիւր թղթոցն կաթուղիկեայց։ Թուղթ Յակովբու. ընթերցուած առաջին, Մուրատ, Յայտն. Յովհն., էջ ՅՀԲ, Գ՝ գիր... (չիք ըստ) ...թղթոց կաթողիկեայց։ Թուղթ Յակովբու ընթերցուած. Է— է բ—ն որ ասէ Յակոբոս Աստուծոյ եւ Տեառն Յիսուսի Քրիստոսի ծառայ, Սարգ., անդ, էջ 816։ Այս խումբին տուած "ընթերցուած ա"ի դէմ "ընթերցուածք բ" տարբերակը կ'աւանդեն Դ՝ գիր գլխոց իւրաքանչիւր թղթոյն կաթողիկեացիոց։ Թուղթ Յակովբայ ընթերցուածք բ. Յակովբոս (Աստուծոյ) եւ Տեառն Յիսուսի Քրիստոսի, վասն համբերութեան..., Բ՝ պակասաւոր՝ Թուղթ Յակոբու ընթերցուածք բ. Յակոբոս Աստուծոյ եւ այլն, Սարգ., անդ, էջ 138 եւ Ճ՝ գիր... (չիք ըստ) թղթոցն կաթողիկեաց։ Թուղթ Յակոբա. ընթերցուածք բ, "ուր — կը ծանօթագրէ Սարգիսեան — իւրաքանչիւր գլխոյ սկիզբն գրուած է մանրագիր նոյն գլխու սկզբնատողը այսպէս ա. Յակոբոս Աստուծոյ եւ։ Վասն համբերութեան", անդ, էջ 800։ Բացառաբար Յակովբայ թղթոյն գլուխն է որ մէջ բերուած ԱԴԶԻԺՃFGHIP օրինակները կ'աւանդեն Սարգիսեանի ակնարկած խմբագրութեամբ, խմբագրութիւն մը, որ որոշակի ցոյց կու տայ թէ ինչպէս ժամանակի ընթացքին զարգացումի անյաջող փորձեր կրած է սկզբնական պարզ ձեւը գլխոյս. Յակոբայ թղթոյն ձեռագրական բաղդատութեանց կատարածին կը հրատարաբանը տարօրինակօրէն զարգացած այս խմբագրութիւնը։ Ընդհանուր գլխակարգութեան, ինչպէս նաեւ խնդրական գլխոյն սկզբնական լաւագոյն ձեւը պահած են ԳՌՎՏACE, մասամբ նաեւ Բ, որոնց բաղդատութեամբ կազմուած է բնագիրը. մեր կողմանէ բնագրին մէջ ներմուծուած է միայն Պաւղոսի գլխակարգութենէն առնուած, տե՛ս էջ 130, է— էն է նոյնէ որ է— մանա—որ նէրշնաբ—էն ուն էն է—ր մրագ—էլ նախադասութիւնը, որ անհրաժեշտ է, տես այս մասին էջ 39—40։ ՌA գիր։ E գլուխք փինկ գիր գլխոց։ C թղթոյն։

1 ՌQ գլուխ։ ԳՎՏ Յակոբայ, A Յակոբայ, CQ Յակովբու ‖ 2 Գլուխներու գլխաւոր թիւերը չունի Ա։ Ա Հաւատոյ։ Է անխեղճ։ Բ մեծատանցն ‖ 3 ԱԲԳԶԺ եւ Բ ագր. ունին ա, Դ չունի ստորաբաժանումի թիւր, իսկ Է կը դնէ հոս ի լուս. ՀԱ։ Ե յորում վասն որ, Ժ յորում որ վասն որ ի մեզ հրոյն եւ վասն որ ի նմանէ։ Ա ի նմանէն։ Ա չէ փինկ ոչ են ‖ 4 ԲԴԵԶԻԺ չեն։ Ե որ ինչ բարի մեզ։ Ա ի նմանէն։ Դ է (ի նմանէ)։ Յորում վասն — ի նմանէ է = ἐν ᾧ περὶ τῆς ἐν ἡμῖν προώσεως (այսպէս հայը) καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς παθῶν, ὅτι οὐ παρὰ θεοῦ τὸ αἴτιον... εἴ τι γὰρ ἀγαθὸν ἡμῖν, παρ' αὐτοῦ ‖ 5 Է ունի գ փոխանակ Բ։ Սրբութեան = ἁγνείας ‖ 6 Դ տալ։ Դ չիք եւ (չափով)։ Ժ պղծութեան փինկ ցածութեան։ Եւ սրբութեամբ — խաւսելոյ = καὶ πράξεως ἀγαθῆς μεταδοτικῆς ἐπὶ μακαρισμῷ, καὶ περὶ ἐπιστήμης καὶ συμμε-

Գ. Վասն առ իւրաքանչիւր ոք սէր ունելոյ առանց ակնառութեան ըստ աւրինացն։

Դ. Եթէ ոչ ի հաւատոց միայն, այլ եւ ի գործոց եւ եթէ ոչ առանց միոյ ի նոցանէ արդարանայ մարդ։

Ե. Եթէ յանդուգն եւ անխրատ լեզու սպանանէ զատացողն, զոր կարճել պարտ է ի փառս եւ ի գովութիւն Աստուծոյ։ Ա. Յորում վասն բարւոք գնացից եւ առանց կռուոյ լինելոյ ընդ միմեանս ի փառասիրութենէ մարդկեղէն իմաստութեան։ Բ. Վասն աստուածեղէն իմաստութեանն։ Գ. Եթէ ի ծուլութենէ եւ ի ցանկասիրութենէ հակառակութիւն եւ շառաւութիւն եւ թշնամութիւն առ Աստուած լինի։ Դ. Վասն ապաշխարութեան ի փրկութիւն եւ վասն չդատելոյ զընկերն։

Զ. Եթէ ոչ մարդով, այլ Աստուծով ուղղին գնացք առն։ Ա. Յորում վասն ազատութեան մեծատանց եւ յաշխարհի փափկութեանց նոցա եւ վասն արդարադատութեան Աստուծոյ։ Բ. Վասն երկայնմտութեան եւ համբերութեան չարչարանաց եւ վասն ճշմարտութեան։ Գ. Խրատք առանձինն եւ իւրաքանչիւր ուրոյն պատշաճք հաւատովք։ Դ. Եթէ ապաստաւոր պարտ է լինել ընկերին փրկութեան։ — Տունք իւր։

Յակովբու թուղթս գրեցաւ յԵրուսաղէմ առ Եբրայեցիս ի սփիւռս։

Ի Յակովբու թղթին ընթերցուածք բ։
Ընթերցուածն ա՝ տունս ճժբ.

τρίας λόγου. Գ եւ Բ ագր. գրանն։ Ե խաւսել ‖ 1 Է ունի η փխնկ Գ։ ԲԳ չէք առ։ Դ չէք զք։ Բ յակնառութիւն ‖ 2 Է ունի ε փխնկ Դ։ Բ չէք Գ։ Բ ի հաւատոցն։ Ա միայն արդարանայ։ Բ չէք եւ (եթէ)։ ԴԺ եւ թէ ‖ 3 ԴԶԷԺ արդարանա։ Եւ եթէ — արդարանայ = οὐκ ἐκ θατέρου ἰδίως ἀλλ' ἐξ ἀμφοῖν ἅμα δικαιοῦται ‖ 4 Է ունի ϛ փխնկ Ե։ ԲԳԵԺ զատացուցողն, Է զանձն փխնկ զատացողն ‖ 5 ԳԵ եւ Բ ագր. ի գովեսաս, մինչ ԱԲԴԶԷԺ ի գովութիւն։ Բ չէք ա։ Զ բարիոք, Բ բարուք։ Ա կռիւ, Դ կռուս, Զ կռբուս, Ժ կռուոյ ‖ 6 ԲԴ չէք բ ‖ 7 Բ խմաստութենէ։ ԲԴ չէք գ։ Զ թէ։ Ա չէք ի ցանկասիրութենէ, Ե ի ցանգասիրութենէ, ԴԺ ի ցանկութենէ ‖ 8 Դ չէք խառվութիւն, Ժ խեղութիւն փխնկ խառվութիւն։ Բ ունի η, ηի տեղ բ ունի Դ, իսկ Է ունի ա ‖ 8–9 Դ վասն աստուածպաշտութեան... եւ վասն չդատապարտելոյ ‖ 9 Ե չէք վասն (չդատելոյ)։ Զ չդատելս։ Բ զնկերն ‖ 10 Զի տեղ գ ունի Դ, իսկ Է՝ բ։ ԱԶԷ թէ։ ԲԴ չունին ա ‖ 11 Դ եւ մեծատանց։ Ա աշխարհի։ ԲԴԵ փափկութեան նոցա։ Ա չէք նոցա։ Բ արդարութեան, ԱԴԶԺ արդարութեանն, ԵԷ արդարադարութեանն = δικαιοχρισίας ‖ 12 Դ ունի գ փխնկ բ ‖ 13 Դ ունի ε փխնկ զ։ Ա յայպէս Զ ըստ յոյնին παραινέσεις ἰδικαὶ ἑκάστῳ προσήκουσαι μετὰ πίστεως, Է ունի խրատ... պատշաճ, Ժ՝ խրատք առանձինն եւ իւրաքանչիւր իւրոյն պատշաճք հաւատով, Դ խրատ առանձինն եւ իւրաքանչիւր իւրոցն պատշաճ հաւատոցն, Բ խրատ առանձինն, եւ իւրաքանչիւրոցն ուրոյն պատճառք հաւատովք, այսպէս եւ Գ եւ Բ ագր. միակ հաւատով տարբերակով, Ա խրատ առանձինն եւ իւրաքանչիւրոցն պատճառք հաւ"։ Դ ունի զ փխնկ η։ Զ թէ ‖ 14 ԴԷ չէք տունք իւ, ԱԲԵԶԺ տունք իւ, Ժ տունք քսան եւ հինգ = στίχοι κε', ԴԷ չէք ‖ 15 Վերջագիրն ունին ինձի ծանօթ ձեռագիրներէն միայն ԲԳ (Զ. Հրապեան, էջ 750 եւ Սարգիսեան, Ցուցակ, Ա, էջ 13), ԶԺԶՌԱՐ Յակովբու (ԳԱ Յակոբու) թուղթս գրեցաւ յԵրուսաղէմ (Ժ չէք յԵրուսաղէմ) առ Հեբրայեցիս (ԱԺՌ եբրայեցիս, Ր եբրաեցիս, Բ եբայեցիս) ի սփիւռս (Ր ի սփիռն) ‖ 16 Ա "տունք իւ"ին կը յարէ "Յակովբու թխթոյ"ն, որուն կը յա-

Ընթերցուածն բ՝ տունս ՃԻԵ։
Գլուխք Զ. վկայութիւնք Դ. տունք ՄԷ։

Ջորդէ առաջին կաթողիկէ թուղթը, Դ "ընկերին փրկութեան, ին կը կցէ "Յակոբ. թու. յԷմ" եւ կը սկսի առաջին կաթ. թուղթը, Է "ընկերին փրկութեան"ով կը կնքէ եւթաղեան կազմածը։ ԲԳԶԺՃՈԱ *ունին ընթերցուածոց, գլխոց, վկայութեանց եւ տանց թուահամարները։ Ա.յսպէս Ո ի Յակովբու թղթիս, Զ ի Յակովբայ թղթիս,* Բ *ի Յակովբու թղթիս, Ժ ի Յակոբու թուղթիս, Ճ ի Յակոբու թղթիս։* Բ *ընթերցուածք են բ։ Զ երկուք։ Զ չիք ա, Ժ առաջին։ Զ տունք, Ժ տունս ունի ՃԺբ = ριʹ* ‖ 1 *Զ չիք բ։ Ժ երկրորդ։ Զ տունք, Ժ տունս ունի հարիւր եւ ի. եւ ե, Ո ՃԻԵ, յոյնք՝ տարբեր ρκαʹ. Ո գլուխս, Ժ գլուխ վեց, յոյնք κεφαλαίων ΙΙΙΙ + ΙΙ. Բ վկայ. գ, Ո ղ, Ժ վկայութիւնք չորս, յոյնք μαρτυριῶν ΙΙΙ + Ι. Զ տունք բՃ եւ լԷ, ԺԲ մէ, նոյնպէս ԲԻՃ ի կատարած թղթոյն "ոտիք մէ", եւ ԱԶ տունք մէ, իսկ Ո մէ, ուղիղն է սակայն մէ (ՃԺբ + ՃԻԵ = մէ),* Z. *կը ծանօթագրէ* ad calcem epistolae huius in Regio-Alexandrino codice scribitur *Ἰακώβου ἐπιστολή στίχοι σλʹ, էջ* 491, *որ սակայն չի համաձայնիր ընթերցուածոց բովանդակութեան մէջ աւանդուած (էջ* 478) *թուահամարին հետ՝ ριβʹ + ρκαʹ = σλγʹ =* 233. *տե՛ս* Zahn, Gesch. des neutestamentlichen Kanons, II, *էջ* 398։ — *Ա.յստեղ կը հրատարակենք Յակոբայ թղթի յն գլխոյն զարգացած խմբագրութիւնը արտագրելով Զ ձեռագրէն։ "Գիր գլխոց իւրաքանչիւր թղթոցն կաթուղիկեայց։ Թուղթ Յակոբու։ Ընթերց. ա.։* Յ=ի=ՔՈ= Ա=ԳՈ=Ն՝ Ի= (ԳԻ=Ն Յ=ԻՆ=Ի ՔՐԻ=ԳՈ=Ի Ն=Ն=Ի)։ *Ա. Վասն համբերութեան եւ անխիղճ հաւատոց եւ վասն խոնարհութեան մեծատանց։* ՄԻ =Ի (Ի)=Ր(ԻՒ=Լ =Ի՝Ն Ի՝ՐԻ ՅԱ=ԳՈ=Ն՝ Ի=ՐԻՒՀ)։ *Ա. Յորում վասն ի մեզ հրոյն եւ վասն որ ի նմանէ կարիքն իցեն, եթէ չեն յԱստուծոյ այնպիսի պատճառք, այլ որ ինչ բարի է ի մեզ, այն ի նմանէ է։* ԵՂԻՆ =ԴԵՆ=Ն (Մ=ԻԴ =Ի=Ի՝ =Ի՝ Լ=ԻԼ Ե=Ն=Ի՝ =Ի՝ Բ=ՐԻ՝=Ն=Լ)։ *Բ. Վասն հեզութեան եւ արքութեան եւ գործոց բարեաց եւ արքութեամբ առուրս տալոյ եւ վասն ցածութեան եւ չափով զբաղս խաւսելոյ։* ԵՂԲ=Ր+ Ի՝Ր, Ի՝ =ԻՆ=(=Ի=ՐԻ=Մ Բ=ՆԻ=ՂԻ=Ի=Ի=)։ *Գ. Վասն առ իւրաքանչիւր որ սէր ունելոյ առանց ակնառութեան ըստ աւրինացն։* Զ=ԻՆԼ =Ի=Ի=(=Ի Ի՝ՂԻ ԵՂԲ=Ր+ ԵՐԻ =Ի՝ՂԻ =Ի+)։ *Դ. Եթէ ոչ ի հաւատոց միայն, այլ եւ ի գործոց, եւ եթէ ոչ առանց միոյ ի նոցանէ արդարանա(յ) մարդ։* ՄԻ՝ Բ=ՂԻ=Ի՝ Վ=Ր(Գ=Ի=Ի՝Բ+ Լ՝ԻՆԼ ԵՂԲ=Ր+)։ *Ե. Եթէ յանդուգն եւ անխրատ լեզու ապանանէ զտաճարողն, զոր կարճել պարտ է ի փառս եւ ի գովութիւն Աստուծոյ։* Ո՛Վ Է Յ=Մ=Ի=Ի=Ն (Ե= Հ=ԱՆ՝=Ր=Ի=Լ Ի ՅԻՆՔ Ղ=Ի=ՂՂԻ)։ *Ա. Յորում վասն բարիոք գնացից եւ առանց կռբւո(յ) լինելոյ ընդ միմեանս ի փառասիրութենէ մարդկեղէն իմաստութեան։* Ա՛ՅԼ ՔԻ=Ր(Ի՝Ն Ի՝Մ=Ի=Ի=Ի՝=ԴԻ)։ *Ի. Վասն առատաւածեղէն իմաստութեանն։* Ո=Ի=Ի՝ (Գ=Ի=Ի՝Բ=Ղ՝Մ=Ն+ Ի՝=Ի=Ի՝ Ի՝=Ի՝=+ Ի ՅԻՆ)։ *Ի. Թէ ի ծուլութենէ եւ ի ցանկասիրութենէ հակառակութիւն եւ խռովութիւն եւ թշնամութիւն առ Աստուած լինի։* ԹԷ Հ=Մ=Ի՝ՂԻ+ (ՐԻ ՂԻՆԼ =Ի՝ ՔԻՐ)։ *Ի. Վասն ապաշխարութեան ի փրկութիւն եւ վասն չգատելո(յ) զընկերն։* Ա=Հ=Ի=Ի՝Ի՝ ԵՆ =Ի՝ =Ի՝=Ն =Ի՝=Ի=Ի՝ Ի՝= Վ=ՂԻ=ԵՐ")։ *Ա. Թէ ոչ մարդով, այլ Աստուծով ուղղին գնացք առն։* ՈՐ =Ի՝ ՔԻ՝=(Ի՝Ղ)Ի՝ ՂԲ(=ՐԻՆ Ի՝= =Լ =Ի՝=ՆԻՂԻ, ՄԷՂ+ ԵՆ Ն՝Մ=)։ *Ի. Յորում վասն ագահութեան մեծատանց եւ յաշխարհի փափկութեանց նոցա եւ վասն արդարութեանն Աստուծոյ։* ՄԻ՝ Հ=Ք=Ղ+ Ղ՝Մ՝Մ=Ն=։ *Ի. Վասն երկայնմտութեան եւ համբերութեան չարչարանաց եւ վասն ճշմարտութեան։* Զ=Ր(Ղ=ՐԻՂԻ =Ի՝ Ի ՅԻՆՔ)։ *Ի. Խրատք առանձինն եւ իւրաքանչիւր ուրոյն ուրոյն պատշաճի հաւատովք։* ԵՂԲ=(Ր+ ԵՐԻ =Ի՝ Մ=Լ.)։ *Ի. Թէ սպասաւոր պարտ է լինել ընկերին փրկութեան։ Տունք իե՝։ Փակագծի մէջ գրուած նատրագիրները, զորոնք Զ տեղ շահելու համար անտարակոյս համառօտած է, առնուած են Ի-էն։ Ա.ելորդ չենք համարիր յանձնել ուշադրութեան թէ կան ձեռագիրներ, որոնք յակոբեան բնագիրը կը ներկայացընեն կարմրագիր կամ մանրագիր, յաճախապէս կամայական համառօտագրութիւններով եւ յաւելուածներով։*

ԳԼՈՒԽՔ ԱՌԱՋԻՆ ԹՂԹՈՑՆ ՊԵՏՐՈՍԻ

Ա. Վասն Քրիստոսի վերստին ծննդեանն եւ վասն համբերութեան փորձանաց եւ վասն փրկութիւնագործ[1] հաւատացն յառաջադոյն պատմելոյ ի մարգարէից։

Բ. Վասն յուսոյ եւ սրբութեան, զոր պարտիմք յաղագս որդեգրութեանն զդուշաւոր գնացիք։

Գ. Վասն արժանի ըստ որդեգրութեանն կեալ ի Քրիստոս յաւգուտ արտաքնոցն եւ ի փառս Աստուծոյ։

Դ. Վասն իշխանաց հնազանդ լինելոյ եւ եղբայրսիրութեան եւ աստուածպաշտութեան։ Ա. Յորում վասն ծառայից հնազանդութեան եւ անոխակալ համբերութեան

1 G գլուխ։ ԲAGH առաջնոյ։ Ա թխթոյն։ Պետրոսի առաքելոյ առին միոյն Գ. եւ Վ. ‖ 2 ԱP Քրիստոսի։ Բ ծննդեան։ Վերստին ծնդեանն = ἀναγεννήσεως. Փորձանաց = πειρασμῶν ‖ 3 Յառաջագոյն պատմելոյ = προκατηγγελμένης. Է ի մարգարէից ‖ 4 Բ չիք Բ։ Բ յուսոյն։ Ա յաղութս փինկ յաղագս։ Բ արդարութեան ‖ 4–5 Զդուշաւոր գնացիք = ἀσφαλοῦς ἀναστροφῆς ‖ 6 ԲԺ որդեգրութեանն, Զ որդեգրութեան։ ԲԵ կալ։ Է արտաքնոց։ ԳԵ եւ Բագր. չիք եւ (ի փառս) ‖ 6–7 Վասն արժանի — Աստուծոյ = περὶ τοῦ ἐπαξίως τῆς υἱοθεσίας ζῆν ἐν Χριστῷ πρὸς ὠφέλειαν καὶ τῶν ἔξωθεν, εἰς δόξαν θεοῦ ‖ 8 Բ լինելոյ ‖ 9 Յորում վասն ծառայից»ով կը սկսի Դ Պետրոսի Ա գլխոյն. զլուխ։ Դ համբերութեանն։ Անոխակալ

---

[1] ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲԱՌԱՋՆՈՒԹԻՒՆ՝ Յատկապէս Ա գաթ առգեղ, Բուզանդ եւ Կորիւն են որ կը սիրեն յաճախակի գործածել -ութիւն վերջաւորութեամբ ածանցականներու բարդութիւններ. այսպէս Ա գաթ. ունի «-րդ-ութիւն-ն-քեր լինիմ», էջ 335, «-ութ-յ-ութիւն-ն-քեր առակ» (այսպէս, սխալ է «տէրն -ութ-յ-ութիւն-ն-քեր»), էջ 187, «-ձ-ութիւն-ն-ընկ-լ-» (բառնորայրի առաջարկին, կոր. Վարդ., էջ 118, մինչդեռ տպ. ունի «-ձ-ութիւն-ն ան-»), էջ 213, «-ղն-ութիւն-ն-քեր գարշապարք», էջ 195, «յ-ր-ութիւն-ն-ր տեսիլ» (b ղյ-ր-ութիւն-ն-ր), էջ 250, «յ-ր-ութիւն-ն-ն յոյս» (a յ-ր-ութիւ-ն, թե պատուով), էջ 359, նոյնպէս էջ 466, ուր սակայն բնագրի մէջ առնուած է «յ-ր-ութիւն-ն» t ունի ուղիղ՝ յ-ր-ութիւն-ն-ն, d -ր-ութիւն-ն-ն, a յ-ր-ութիւն-ն-ն, b յ-ր-ութիւ-ն-ն, թե պատուով, β յ-ր-ութիւ-ն յ-ոյսն-ն-ն յուսոյն, ԱՐ վասն յ-ր-ութիւ-ն յուսոյն), «Ելիր-ր-ութիւ-ն-քեր հոգի» (Ջնջելի աղբեր, Ներայրը, անդ եւ Գ. Տէր-Մկրտչեան — Կանայեանց), էջ 267, «Ներ-ութիւ-ն-իր ամենայն արարածքն» (b Ներ-ութիւ-իր, թե պատուով), էջ 177, «էրի-ութիւ-ն-ր մարմին» (այսպէս abd, t ղէրի-ութիւ-ն-ր, ԱՐ ղէրի-ր), էջ 229 եւ «ոսք ի-ութիւ-ն-քեր», 148. Բուզ. ունի «-մ-ութիւ-ն-ընկ-լ կողմն», էջ 76 եւ «զշահեկան արդիւնան (այսպէս Ներայրը, անդ, իսկ տպ.՝ արդարութիւնան) -ղն-ութիւ-ն-ընկ-լ-», էջ 74, այսպէս կը կարդամ տպագրին յայտնապէս եղծուած -ղն-ութիւ-ն ընկ-լ- ընթերցուածը. Կորիւն անգամ մը միայն «յ-ր-ութիւ-ն-ն յոյս», էջ 22, զոր տպ. կը ներկայացընէ յ-ր-ութիւն-ն գրութեամբ, տես եւ Ա գաթ., էջ 466։ Անտարակոյս իր գարուն եւ իր դասուն գրական ազդեցութենէն տարուած՝ Եւթաղի թարգմանիչն ալ կը փութայ գործածել կամ կերտել էրի-ութիւ-ն-ր բարդութիւնը յոյն բնագրէն բոլորովին անկախ՝ περὶ σωτηριώδους πίστεως, որով անգամ մըն կը շեշտուի Կորեանի դասուն եւ Եւթաղի թարգմանչին միջեւ կայացած ոճագրական զարմանալի սերտ կապակցութիւնը։ Բարդութիւնս զանազան տարբերակներով կ'ուանգեն ձեռագիրները, Ա՝ էրի-ութիւ-ր, ԲԶ էրի-ութիւ-ր-ր, Է էրի-ութիւ-ն-ր-ր, Ժ էրի-ութիւ-ր-ր, -ութիւ շրջանակի մէջ առնուած է եւ մեացած էրի-ր-ր, ԳԵ եւ Բագր. ունին էրի-ութիւ-ն-ր-ր կանոնաւոր ձեւը։

վասն Քրիստոսի։ բ. Վասն հնազանդութեան կանանց եւ միաբանութեան ընդ արս առ ի փրկութիւն հոգւոյն յաւրինակ Սառայի։ գ. Վասն արանց զիւրեանց կանամբք գալոյ։ դ. Վասն ամենեցուն հեզ եւ հանդարտ ամենակալութեան, որոյ աւրինակ առ Նոյիւ Աստուծոյ մարգասիրութիւնն եւ առ մեւք աւազանաւն Քրիստոսի շաղշարակցութիւն։

Ե. Վասն մերկանալոյ զզրծս չարութեան եւ առնելոյ հոգւով զպտուղս արդարութեան, ըստ ազգի ազգի եւ պէսպէս շնորհաց։

Զ. Եթէ հաղորդութեամբ ընդ Քրիստոսի յաղթել պարտ է բնական կարեաց եւ յուսովն որ ի նա համբերել լկանաց որ յայլոց։

Է. Յսրատ երիցանց վասն հաւատից տեսչութեան։ ութ. Յորում վասն հասարակաց ամենեցուն իւրաքանչիւր խոնարհութեամբ (ի) յաղթութիւն ընդդէմ հակառակորդին։

Ը. Աղաւթք վասն կատարման հաւատոց[1]։ — Տունք իե։

համբերութեան = ἀνεξι ἄχου ὑπομονῆς ‖ 1 ԵԶ կանաց։ Բ առ ի փրկութեան ‖ 2 Ա հոգւով Է հոգւոց։ Ա Սարրայի։ Առ ի փրկութիւն = καὶ (περὶ) σωτηρίας. Ա զիւրեամբք կանանց։ Ժ գալոյ։ Վասն — գալոյ = περὶ τῆς ἀνδρῶν πρὸς γυναῖκας συμπεριφορᾶς ‖ 3 Դ վասն ամենայն։ Է անոխակալութեանն։ Գ միայն որ յաւրինակ փինկ որոյ աւրինակ ‖ 4 Ա մարդասիրութեանն, Բ մարդասիրութիւն, Զ արդարութիւնն։ Դ միաւք։ ԱԵԶ շարշարակցութիւնն = συμπάθεια ‖ 5 Վասն մերկանալոյ = περὶ ἀποθέσεως. Գ եւ Բ ագր. զգործ։ ԱԲԺ առնլոյ, Դ առնելով, Է առնելս = ἐπαναλήψεως. ԱԲԴԺ զպտուղ ‖ 6 Բ ըստ ազգի եւ պէս շնորհաց, Զ շնորհացն ‖ 7 Ժ թէ։ ԱԲԴԶԺ հաղորդութեամբն Քրիստոսի, Է հաղորդութեամբն ընդ Քրիստոսի, ԱԴԷԺ կարեացն ‖ 8 Գ եւ Բ ագր. միայն եւ յուսով նորին, որ սակայն օխալ է, հմմտ. ἐλπίδι τε τῇ εἰς αὐτόν. Դ համբել լկանանաց (sic)։ Բ այլոց ‖ 9 Ա չիք վասն (հաւատից)։ Բ հաւատս (sic) ‖ 8 – 9 Դ չունի յորում — հակառակորդին։ Այս հատուածը, որ պայծառ չէ, բառական թարգմանութիւնն է յոյնին ἐν ᾧ περὶ κοινῆς πάντων πρὸς ἕκαστον ταπεινοφροσύνης εἰς νίκην τὴν τοῦ διαβόλου ‖ 11 Բ չունի Ը. Դ կը դնէ Է։ Գ հաւատոց, Է հաւատոց։ Գի համար Սարգիսեան կը դնէ "տունք լէ", Ցուց. Ա, էջ 817։ Միւս բոլորը ունին տունք իե = στίχοι κε'։

---

[1] ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ՝ Այս գլուխներէն կ'օգտուի Սարգիս Շնորհալին Պետրոսի Ա. թղթոյն Մեկնութեան յառաջաբանին մէջ "Գրեաց նա վասն վերոյին ծննդեանն յանախտ արգանդէ աւազանին որոյ ...է- հ-մբերո-ւթեան փ-ր-յ-ն-ց եւ վ-ն փ-ր-ւ-ն-փ-ր-ծ հ-ա-ա-ց-ն յ-ա-ա-ն-ց-ն գ-ա-ա-ն-ց ի մ-ր-ր-ի-ն։ Գրեաց նա եւ վասն յ-ա-ա-ն (այսպէս թ. 315 2., մինչ ապ. յ-ա-ա-ն) ակնկալութեան եւ ս-ր-ա-ն-ն, զոր պ-ա-ր-ա-ն-ն ի մ-ր տալ Աստուծոյ յ-ա-ն-ա- ս-ր-ա-ն-ն-ն-ն-ն զ-ն-ց-ն։ Գրեաց նա վ-ն ս-ր-ծ-ն-ի ը-ա- ս-ր-ա-ն-ն-ն-ն զ-ն-ն-ն ի Քրիստոս Յիսուս, ի խրատ եւ ի վարդապետութիւն ս-ր-ա-ն-ն-ն եւ ի գ-ա-ա-ն-ն-ն-ն-ն

Յառաջին թղթին Պետրոսի ընթերցուածք բ։
Ընթերցուածն ա՝ տունս ձեւ։
Ընթերցուածն բ՝ տունս ճխոր։
Գլուխք ը. վկայութիւնք ժդ. տունք մկդ։

ԳԼՈՒԽՔ ԵՐԿՐՈՐԴ ԹՂԹՈՑՆ ՊԵՏՐՈՍԻ

Ա. Վասն կոչման հաւատովք գործովք առաքինութեանն հաստատելովք առ ի յոյս հանդերձելոյն բարութեանց։

Բ. Պատուէր առ ի յիշատակէ վարդապետութեանն յետ իւրոյ վախճանելոյն եւ թէ զնարդ ի Թաբովը լերինն լուաւ զբարբառն Աստուծոյ վասն Քրիստոսի։

Գ. Կանխատեսութիւն խաբէութեան որ հասանիցէ ի վերայ հերձուածողաց եւ ամպարշաւութեան նոցա եւ տանջանաց հանդերձելոց։

1 Ա յոպէս յառաջին թուղթին ունի Ռ, I առաջին ԲԴԶԷԺԲ թղթիս, Ա թուխթն։ Ա ընթերցուած ա, I ընթերցուածն առաջին, Զ առաջին ընթեր., Բ ա. ընթերցուածն։ Էժ տունս ունի։ Ա յոպէս ձեւ ունին ԱԲԴԶԷԺՌIP, իսկ յոյնն ունի νη՛ = ծը ‖ 2 Ա ընթերցուած բ, I ընթերցուածն երկրորդ, Զ երկրորդ ընթեր., Բ բ. ընթերցուածն։ Էժ տունս ունի։ Ա յոպէս ճխոր ԱԲԴԶԷԺՌIP, յոյն՝ ρμθ՛ = ճխոր։ Ա գլուխա (sic)։ Դ գլուխք բ։ Ա վկայութիւն, Բ վկայութիւնդ։ Ա յոպէս ժդ ունին ԱԲԴԷԺ, նոյնպէս յոյնը ΠΙ + ΠΙΙΙ, մինչեւ Զ ժբ, իսկ ՌIP ժգ։ Ա յոպէս ուղիղ մկդ (ձեւ + ճխոր = մկդ) ԲԶԺ, իսկ Ա (տունս) ԷՌIP մկդ, եւ Բ թղթոյն կատարածին ասիք մկդ, Է տունք մկդ, Դ չիք. թղթոյն կատարածին յոյնն ալ ունի σλζ՛ = մկդ (Z. էջ 497) mit der Variante 300 (Codex Vat. n. 363 στίχοι τ՛), մինչեւ ընթերցուածոց բովանդակութեան νη՛ եւ ρμθ՛ թիւերը կու տան σζ՛ համագումարը, ուրեմն մէ։ Հմմտէ Zahn, անդ, էջ 398, ԱՃ ի կատարած թղթոյն ունին ª տունք մկգ դ, Զ մկդ։

1 Դ գլուխ։ Բ երրկրորդ։ Ա թխթոյն, Բ թխթին։ Ե Պետրոսի բ թղթոյն, G բ. թղթոյն Պետրոսի սուրբ առաքելոյն ի փառս Քրիստոսի ‖ 2 ԲԴ կոչմանն։ Ժ հաւատով, Զ հատովք։ Ա եւ գործովք, Դ գործով, Է գործոց. Բ չիք գործովք։ ԲԴԵ եւ Բ ագր. առաքինութեան։ Դ հաստատելով, Բ հաւատով փինկ հաստատելովք։ ԴԷԺ առ ի յոյսն, ԴԵ եւ Բ ագր. առ յոյս ‖ 3 Ե հանդերձեալն, Ժ հանդերձելոց, Դ բարեացն։ Ա առ ի յոյս = καὶ (περὶ) ἐλπίδος (Stephani editio καὶ ἐλπίδι, Cryptoferr. ἐλπίδι sine καὶ) ‖ 4 Ա առ ի յիշատակէ = εἰς ὑπόμνησιν. Ա յոպէս Է իւրոյ, մինչ միւսներն ունին յետ իւր։ ԴԵԶ եւ Բ ագր. վախճանելոյն, ԱԲԴԷԺ վախճանելոյ ‖ 5 Ա յոպէս ԲԴԷ, ԱԳԵԶԺ եւ Բ ագր. ի Թաբաւր կամ ի Թաբոր։ Է լերին։ Դ լվաւ ‖ 6 Ե խաբէութեանն։ ԵԷ հասանելոց է։ Դ ի վերա։ ԲԵ հերձուածողացն։ Կանխ. — հերձուածողաց = προῤῥήσεις ἀπατηλῆς ἐπαναστάσεως αἱρετικῶν ‖ 7 Ա ամբարշաւութեանցն, չիք նոցա, Բ ամպարշաւութեանց նոցա, ԴԶԷԺ ամբարշաւութեան նոցա։ Ե սոցա։ ԱԴԷԺ տանջանացն։ Դ հանդերձելոյ։

զորդորեցեալ քրիստոսի յոգիէ քանզի զոր կարիցս մարմնոյ եւ յոգւոյ պարգեւաց նորա հոմբերել նայապէս զպարտաւորացն . . . ։ Գրեաց նա եւ իրաւ առաքելոցս զոմն հոգեբերեան հաւատիցն յորոմ եւ վասն համարձակն խանարհութեամբ ընդդէմ կալ գոռոզին եւ յոգեւոր լինել։ Գրեաց նա եւ վասն կանխութեան ապարիսոց կորստեան եւ հաւատոցն խնդրուածոց », էջ 181։

Դ. Երկրորդութիւն[1] չարեաց գործոց մարդոց հերձուածողաց։ ա. Ցորում թէ յանկարծահաս[2] գալոց է Քրիստոս ի վախճանի աշխարհիս եւ թէ պարտ է պատրաստական զտանել ամենայն առաքինութեամբ[3]։ — Տունք ժ։

1 Դէ յորումին քով փոխանակ առաքարաժանումի ա դնելու, կը շարունակեն գլխաւոր բաժանումի թիւը եւ կը դնեն Ե։ Բ, որ գլխաւոր բաժանումի թիւերը կը զանցառէ գրել, հոս կը դնէ ա ‖ 2 Ա ի վախճան։ Գեմ եւ Բ ադբ. եւ եթէ, ԳԵԲ չիք պարտ է ‖ 3 Ա յոպէս ԱԲԳԵԶԷԲ ունին ժ = στίχοι ί, մինչ ժ կը գրէ տունք յիսուն = ծ։

---

[1] ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ Ἐπανάληψις բառին իբր համազօր կը գործածէ Եւթ աղի թարգմանիչը Երէր-ոդ-ՐԻ-ն հաղուագէպ բայց գեղեցիկ բառակերպը ինչպէս հոս, նոյնպէս ա նախադասութիւններու մէջ՝ "Երէր-ոդ-ՐԻ-ն վասն շնորհաւքն կենաց", էջ 132, տող 1. "Երէր-ոդ-ՐԻ-ն վասն հանգերձելոց փառացն սրբոց", անդ, տ. 6. "Երէր-ոդ-ՐԻ-ն բանիցն զոր հրեշտակն ուխտեաց", էջ 177, տող 8։ Զեմ կարծեր թէ Եւթ աղ անձամբ կերտած ըլլայ բառս, քանի որ նոյն գաղուն կայ կիրարկուած երկիցս եւ Կիւրեղ Ա Աղեքսանդրացւոյ ընծայուած Մեկնութեան մէջ՝ "բայց պարտ է միտ դնել կրկնելոյն գրոց եւ Երէր-ոդ-ՐԻ-ն", Վենետ. Մխիթ. թ. 231, 2. թղ. 6տ. "բայց Ադամայ ոչ գտաւ աւգնական նման նմա, եւ այս տեղի կրկնած եւ Երէր-ոդ-ՐԻ-ն է", անդ։ Հարկ կայ շեշտելու թէ մեր դասականները չեն սիրած գործածական դարձնել Երէր-ՐԻ-ն բառը։

[2] ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ Մեր այլուր մատնանշած (Հանդ. Ամս. 1923, էջ 421—432) դասական հայերէնի բնորոշ յատկաբանութիւններէն միոյն եւս իր աշխատասիրութեան մէջ ազատ մուտք շնորհելու դիտումով է անկասկած որ կը շեղի դարձեալ ճարտարագիր թարգմանիչը յոյն նախաբնագրէն՝ περὶ τοῦ αἰφνιδίως ἥξειν Χριστόν եւ ὅτι αἰφνοδίως ἥξει Χριστός նախադասութիւններու մակբայակերպը հնարամտօրէն ձեւափոխելով յանի-ոդ-հոս դեղակերտ ածականաձեւի թէ հոս, եւ թէ վերագոյն, ինչպէս տեսանք անցողաբար, էջ 143։ Կամաւոր ու գիտակից այս շեղումով Եւթ աղի թարգմանիչը վերատին կը փութայ գործածել ձեւ մը, որ զարմանալիօրէն դարձեալ միայն կորիւնեան դասու բառամթերքին սեփականութիւնն ըլլալ կը թուի. Ադաթ. կը գրէ "մոսխորհ կայի վասն յանի-ոդ-հոս դիպելոյ անքնին սքանչելեացս", էջ 382 եւ Կորիւն՝ "իսկ բարեացապարտին Վահանայ յանի-ոդ-հոս կենաց(ն ասպնջական լեալ ցանկալի) ամենեցուն լինէր", էջ 28, զոր Ադաթ. բարեբախտաբար գրեթէ լրիւ բառնաքաղելով կը կրկնէ եւ որ ատկայն ձեռագիրներու մէջ կ'աւանդուի աղաւաղուած՝ "իսկ բարեացապարան Տրդատ յանի-ոդ-ի՛մ՝ կենացն ասպնջական ցանկալի ամենեցուն լինէր", էջ 11. Ադաթ.ի ափիսեան նոր հրատարակութեան բնագրին մէջ հիւրընկալուած յանի-ոդ-ի՛մ եւ Հրի աւանդած յանի-ոդ-ի՛ն ընթերցուածները խնդիր չկայ թէ պէտք է ջնջել եւ փոխարինել կորիւնեան "յանի-ոդ-հոս"ով, ասպէս "իսկ բարեացապարան Տրդատ յանի-ոդ-հոս կենացն ասպնջական (լեալ) ցանկալի ամենեցուն լինէր", տես եւ Ղազարեան, Ուղղագրութիւնք ազգ. մատենագրաց, էջ 33, Գնոգլեան, Հանդ. Ամս. 1926, էջ 271 եւ 1927, էջ 530 եւ Նոյնը՝ Սիոն 1927, էջ 176. Ադոնց այլազգ կ'ուզէ ըմբռնել հատուածին իմաստը, տես Հանդ. Ամս. 1925, էջ 537 եւ 1927, էջ 279—280։ Կը թուի նոյնպէս կասկածելի Ադաթ.ի "որոց կարի իսկ ուրախութիւն եղեւ եւ լինի ընդ անի-ոդ-ի՛մ գարձ կենացն", էջ 243, նախադասութեան նոտրատիպ բառը (ad "ընդ անկարծ կենացն", b "ընդ յանկարծ կենացն", ԱՐgh "ընդ կարծր կենացն"), զոր կը կարծեմ թէ լաւագոյն է ուղղել նոյնպէս յանի-ոդ-հոս։ — Ոսկեբ. Մատթ.ի մեկնութեան թարգմանիչն ունի յանի-ոդ-հոս բոլորովին ուրիշ իմաստով՝ "քանզի ոչ եթէ արմատ միայն ծառոյն, այլ եւ ճարտարապետ մշակն առնէ յանի-ոդ-հոս վաղեփեաց պտուղն", Ա, էջ 160, յոյնն ունի καὶ ἡ τέχνη τοῦ γεωργοῦ πρὸς τὴν τοιαύτην τὰ μέγιστα συντελεῖ καρποφορίαν.

[3] ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ՝ Սարգիս շատ թեթեւ կ'ազդուի Գլուխներէս Պետրոսի Բ. թղթոյն "Պատ-

Յերկրորդ թղթին Պետրոսի ընթերցուած ա։
Գլուխք գ. վկայութիւնք գ. տունք ճԺգ։

ԳԼՈՒԽՔ ԱՌԱՋԻՆ ԹՂԹՈՅՆ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ

Ա. Աւետարանական ատուածախուսութիւն վասն Քրիստոսի։ ա. Յորում վասն խոստովանութեան եւ վասն զգուշութեան առ ի չմեղանչելոյ եւ թէ պահպանութիւն պատուիրանացն Աստուծոյ զդիտութիւն հաստատէ։

Բ. Վասն սիրոյ առանց ոչոյ ամպարշտութիւն է։ ա. Յորում խրատ վասն շնորհացն բան իւրաքանչիւր հասակաց։ բ. Եւ վասն հրամեշտի յաշխարհիս սիրոյ։

Գ. Վասն սուտ եղբարց ատուածուրացից եւ թէ ի Քրիստոս ատուածպաշտութիւն է հաւր գաւանութիւն, քանզի եւ հաւր փառաւորութիւն որդւոյ ատուածախուսութիւն է։ ա. Յորում վասն ատուածեղէն եւ հոգեւոր շնորհացն սրբութեամբ առ ի յուսոյ ի դիտութիւն Աստուծոյ եւ թէ ամենայն որ ի Քրիստոս է հեռի է ի մեղաց եւ որ մեղանչէն ի սատանայէ է։

1 Ա երկրորդ թխտոյն, Բ յերկրորդ թղթոյս, Դ երկրորդ թուղթ, ԷՌ երկրորդ թուղթս, ԶԾ երկրորդ թղթիս, Բ երկրորդ թղթին, Ի երկրորդ թղթի(ն), այսպէս Պարգիսեան, Ցուցակ, Ա, էջ 833։ Ա գլուխ, Ռ գլուխս։ Ա վկայութիւն։ Ա յոպէս տունք ճԺգ ունին ԲԻԺճՌI եւ թղթոյն վերջը ԶԻ, ինչպէս նաեւ յոյնք բոնՃ (Z., էջ 478 եւ 501), ԲG ճԺգ, ԱԶ ճժգ, Ա ի կատարած թղթոյն տունք ճժգ։

1 ՏABCEFGHIPQ ունին առաջնոյ։ Ա թխթոյն, H թղթոյս, ԴՏ թղթին։ ԴԶՎHI Յոհաննու, B Յովաննու, Ե գլուխք Յովհաննու ա. թղթոյն ‖ 2 Ա յոպէս Գ = θεολογία περὶ Χριστοῦ, Ա ատուածախուսութիւնք, չիք վասն Քրիստոսի, ԲԶԻԺGP ատուածախուսութիւնն Քրիստոսի, չիք վասն, Բ ա գր. ատուածախուսութիւն վասն Քրիստոսի ‖ 3 Գ եւ Բ ա գր. եւ եթէ ‖ 4 Գ հաստատեն ‖ 5 ԶԻ որս։ Գ եւ Բ ա գր. առանց որոյ լինելն ամպարշտութիւն է, միւսներքը չուներն լինելն, այսպէս եւ յոյնք ἧς ἄνευ ἀσέβεια. ԶԻԺ ամբարշտութիւն, Ա ապաշխարութիւն փխնկ ամպարշտութիւն։ ԲԶԻ շնորհացն ‖ 6 բ սոսրաբաժանումը չունի յոյնը։ Ի փխնկ բի կը գնէ Գ իբրեւ գլխաւոր բաժանում։ Ե չիք վասն։ ԳԺ եւ Բ ա գր. չունին եւ = καί. ԱԲԺ հրաժեշտ։ Ա յաշխարհի։ Ժ աշխարհի ‖ 7 Գ կը գնէ այստեղ ա սոսրաբաժանում մը։ Ատուածուրացից = ἀρνησιθέων. Գ եւ Բ ա գր. եւ եթէ։ Ի Քրիստոս ատուածպաշտութիւն = ἡ εἰς Χριστὸν εὐσέβεια ‖ 8 Գ-ի եւ Բ ա գր. այսպէս հաւր գաւանութիւն = πατρός, մինչ ԱԲԶԻԺ հոգւոյն (Ժ հոգոյն)։ Ժ գաւանութիւնն։ ԱԲԶ հոգւոյն, ԻԺ հոգոյն, փխնկ հաւր = τοῦ πατρός. Ի որդոյ։ ԳԶԻԺ եւ Բ ա գր. ատուածխուսութիւն ‖ 9 Գ յորում վասն ատուածեղէն եւ այլն հատուածով կը սկսի Յովհ. Ա. թղթոյն գլուխը եւ կը գնէ Ա իբր գլխաւոր բաժանում։ Ե չունի ա։ Ա որում։ ԲԳ շնորհաց։ Ժ սրբութեան ‖ 10 Ա առ յուսոյն, Գ առ ի յոյսոյն գիտութիւն, Ժ առ ի յուսոյն գիտութիւն։ Սրբութեամբ — Աստուծոյ = ἐν ἁγιασμῷ ἐπ' ἐλπίδι εἰς γνῶσιν Θεοῦ, եւ թէ ամենայն երկրորդ ատաբաժանում է յոյն բնագրին մէջ (Z. էջ 504). Գ եւ Բ ա գր. եւ եթէ որ ի Քրիստոսէ է, չիք ամենայն։ Ա ուր փխնկ որ։ ԱԳ Քրիստոս է։ Գ չիք հեռի է։ Զի մեղանչեն ‖ 11 Ի են։

ճառքին՝ մէջ՝ «Նմանապէս եւ երկրորդ թուղթս Պետրոսի գերագոյն իմաստութեամբ լցեալ. վասն զի ունի յինքեան ՀՈՒԽՈՍՈՒԹԵԱՆՆ ԸՆԴԵՐԻՆԵՑՈՅ ինչ իրաց... մինչեւ ի յԱՌԱՔԵԱԼՈՅ ՔՐԻՍՏՈՍԻՆ», թղ. 213բ։

Դ. Վասն սիրոյ որ առ ընկերն եւ առատաձեռնութեան խնամոյ։ Ա. Յորում վասն մեռաց բարեաց ի հաւատոցն Յիսուսի Քրիստոսի։ Բ. Վասն ընարութեան հոգւոյ եւ դաւանութեան աներեսն մարդանալոյն։

Ե. Վասն եղբայրսիրութեան յաստուածպաշտութիւն։

Զ. Վասն աստուածախաւսութեան որդւոյ ի փառս հաւր։ Ա. Եւ վասն յաղթութեան հակառակորդին եւ չարի հաւատովքն Յիսուսի Քրիստոսի ի կեանս։

Է. Վասն պատարագաւորն լինելոյ եղբաւրն յանցուցելոյ աղաւթիւք։ Ա. Եւ վասն չմեղանչելոյ։

Ը. Վասն աստուածախաւսութեան որդւոյ Ճշմարտին Աստուծոյ։ Ա. Յորում վասն հեռանալոյ ի գիւղական պաշտամունքէ[1]։ — Տունք իգ։

1 Դ կը գնէ այստեղ Բ իբր գլխաւոր բաժանում։ Ի չիք որ։ Ա առատաձեռն, Ի առատաձեռնութ։ ԲԶ խնամոյ, Դ խնամոցն։ Առատաձեռ խնամոց = διαθέσεως μεταδοτικῆς. Դ չունի աստորաբաժանումի թիւ։ Ա մեռացն ‖ 2 Ի եւ ի հաւատսն։ Դ ունի այստեղ Բ։ Զ եւ վասն։ Ա ընդբութեան։ Էժ հոգւոյ։ Դ եւ Բ գր. հոգւոյն։ ԱԵԶԻԺ դաւանութիւն, յոյնը ունի ἐφ' ὁμολογίᾳ ‖ 4 Դ ունի զ փխնկ Եի իբր շարունակութիւն նախորդ Բ աստորաբաժանումի ‖ 5 Դ ունի ի փխնկ Զի իբր շարունակութիւն նախորդ զ աստորաբաժանումի։ ԲԴԵԶԻԺ եւ Բ գր. աստուածխաւսութիւն, Ա աստուածախաւսութիւն։ Ի որդւոյ, Ժ եւ որդոյն։ Ի միայն չունի Ա աստորաբաժանում համաձայն յոյնին, Դ ալ ունի Ա։ Ժ չիք եւ (վասն)։ Դ եւ Բ գր. նեղութեան փխնկ յաղթութեան, ինչպէս ունին ԱԲԴԵԶԻԺ ‖ 6 Զ հակառակ որդւոյն (sic), Հակառակորդին եւ չարի = τοῦ πονηροῦ, ԱԴ հաւատովք ‖ 7 Դ լինելու։ Դ եւ Բ գր. եղբաւր։ Դ յաւսացելս փխնկ յանցուցելոյ։ Ա չունի Ա եւ վասն չմեղանչելոյ — Ճշմարտին Աստուծոյ հաստուածք, որով երեւութապէս կ'ունենայ Ի գլուխ։ Դ մեղանչելոյ։ Ζ. եւ վասն չմեղանչելոյ հաստուածք իբր Ա աստորաբաժանում չի ճանչնար, այլ Ը. գլուխը (վասն աստուածախաւսութեան) կը կցէ իբր Ա աստորաբաժանում Ի գլխոյն, որով կ'ունենայ միահամառ Ի գլուխ ‖ 9 Դ որդիս, Ի որդս, Ժ որդոյ։ ԲԶ Ճշմարիտն։ Ը չունի վասն — Աստուծոյ ‖ 10 Ա յայսպէս տունք իգ ունի Ա = στίχοι κγ', մինչ ԲԴԶԻԺ

[1] ՆՄԱՆՈՒԹԻՆ՝ Պարգիս Յովհ. Ա. թղթոյն Մեկնութեան յառաջաբանին մէջ կ'օգտագործէ եւ թագաւորն այս Գլուխները՝ "Գրեաց նա վասն աւետարանին ասպատանութեանն Յիսուսի Քրիստոսի, յորմէ է վասն խոստովանութեան է վասն զգուշութեան ա է ընդունելոյ է երկի գոհանութեան դասուցանոյն զգիպութեան հաստատի։ Գրեաց նա եւ վասն սիրոյ, առանց որոյ աստուածպաշտութիւնն յարգոյ ոչ եւս երեւի. եւ ի նմին իրաւ յաղագս ընդհանուց ըստ իրաւունքի հաւատոյ է վասն հրաժարելոյ յաշխարհէ։ Գրեաց նա եւ վասն սատ եղբարց ասպատանութեան եւ սպրգողաց է երկի ի Քրիստոս ասպատանդելութեան է հոգւոյն գաւառութեան տանդի է հոգւոյն փառաւորութեան որդւոյ ասպատանութեան է (այսպէս թ. 315 2, իսկ ապ. փառաւորութիւնն՝ Քրիստոսի որդւոյ Աստուծոյ աստուածխաւսութիւն է)։ Գրեաց նա եւ վասն ասպատանելոյ. հոգւոյն ընդհանուց արքութեամբ է յաւել արժանաւոր լինել զգիպութեանն Աստուծոյ։ Գրեաց նա երկի սենոյն հոգի որ Քրիստոսի է ալ դեղանի, իսկ որ դեղանի ի աստանայէ է։ Գրեաց նա եւ վասն սիրոյ ա հմայեցեալն եւ վասն ասպատանութեան խնամոյ առ ընտանեան յորմէ է յաղագս հոգոյ քարեաց եւ անկեղծաւորը հաստատն Յիսուսի Քրիստոսի եւ վասն ընդարձակութեան հոգւոյ է գաւառութեան պետն մարդանալոյն։ Գրեաց նա յաղագս եղբարասիրութեան յաստուածպաշտութեան եւ վասն ասպատանութեան որդւոյ ի փառս հաստ է վասն յաղթութեան հակառակորդին Յիսուսի Քրիստոսի ի յեռնս։ Գրեաց նա եւ վասն եղբարյ յանցաւորի, որոմ դարձ է դատապարտ լինել ազատութիւն, է վասն ընդունելոյ գծանրագոյն

Յառաջին թղթին Յովհաննու. ընթերցուածք բ։
Ընթերցուածն ա՝ տունս ՃԺԵ։
Ընթերցուածն բ՝ տունս ՃՂԹ։
Գլուխք Ը. վկայութիւն ա. տունք ՄԾԳ։

ԳԼՈՒԽՔ ԵՐԿՐՈՐԴ ԹՂԹՈՅՆ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ

Ա. Յեա սկզբանն՝ վասն ուղիղ վարուց սիրոյն Աստուծոյ ի ձեռն հաւատոյ անփոփոխն աստուածպաշտութեան։ Ա. Յորում թէ չէ պարտ հերետիկոսի վանս տալ կամ ողջոյն, քանզի մեղք են։

ունին ԺԳ, Ժ տունք քսան եւ չորս ‖ 1 ԱԶԺԲ ի յառաջնում թղթիս Յոհաննու, Բ յառաջին թղթին, ԴԷ ի յառաջնում թղթին (Է Յոհաննու), Ռ յառաջնում թղթի։ Դ ընթերցուածք ա։ Զ չիք ա։ Էժ տունս ունի, Դ տունք։ Խոլոր 22 առանց բացառութեան ՃԺԵ, մինչ յոյնն ունի ρν′ = ՃԾ ‖ 2 Դ ընթերցուածք բ, Ժ երկրորդ։ Զ չիք բ։ Էժ տունս ունի, Դ տունք։ Խոլոր 22 առանց բացառութեան ՃՂԹ, մինչ յոյնն ունի ρμ′ = ՃԽ։ Ա գլուխս ը եւ վերջ։ Ռ գլուխ։ Դ գլուխք բ, յոյնք, որ ինչպէս նկատեցինք ունի Է գլուխ, ընթերցուածոց բովանդակութեան մէջ ալ կը ներկայացընէ Է գլուխ՝ ἀνάγνωσις πρώτη, κεφαλαίων III, ...ἀνάγνωσις δευτέρα κεφαλαίων IIII, ուրեմն III + IIII = ΠΙΙ (Z. էջ 478)։ Ա յոպէս վկայութիւն ա ունին ԶՌԲ, Էժ վկայութիւնք ա, Դ վկայութիւն ՆՅ ա (sic), Բ վկայութիւնք գ։ Ա յոպէս տունք ՄԾԳ ունին ԴԶԷԺ, նոյնպէս ԱԶԷՃ ի կատարած թղթոյն, Բ ունի տունք ՄԾԹ, Բ տունք ՄԺա, Ռ տունք ՄԾԸ։ Ի կատարած թղթոյն յոյնն (= Stephani editio), ունի στίχοι σογ′ = ՄՀԳ կամ Cod. Vat. n. 363 σοδ′ = ՄՀԳ, որ չի համաձայնիր ընթերցուածոց բովանդակութեան տուած ρν′ եւ ρμ′ թիւերու համագումարին, որ է ՄՂ, զոր Zahn կը համարի սկզբնական՝ subtrahiert man von der Gesamtzahl der katholischen Briefe (= αμζ′, Z. էջ 513) die Zahlen der sechs übrigen, so bleibt für 1 Io. 289, wodurch 290 (= ՄՂ) hinreichend bestätigt ist, Gesch. des neutestamentlichen Kanons, II, էջ 398։

1 Ա թխթոյն, Բ թղթոյս Յովաննու, Դ թղթոյն, ԴԶՎHPQ Յոհաննու, Ե գլուխք Յոհաննու բ. թղթ. ‖ 2 ԱՌ խսկզբանն, ԶԺ Բ խսկզբան, Է խսկզբանց։ Ժ հաւատս։ Է հաւատոցն։ ԴԵ անփոփոխ ‖ 3 Ե բարեպաշտութեան փխնկ աստուածպաշտութեան, հմմտէ էջ 85 եւ 89։ Ի ձեռն — աստուածպաշտութեան = διὰ πίστεως εὐσεβοῦς ἀμεταθέτου. Վանս տալ = ἐνοικίζειν։

զմեզան...։ Գրեաց նա եւ վասն ասպատանիութեան արքայի հշմարտին Աստուծոյ, յորմէ ասին հերետիկոսքն ի գլուխն պղտոմանցն։ Ա հա զայս ամենայն հոգալն գրեաց նա», էջ 489։

[1] ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ թարգմանիչը «ինքն» բառը առէպ կը սիրէ գործածել յոյն προοίμιον եւ προγραφή բառերուն իբր թարգմանութիւն. «յորում ի «ինքն» զնորհուրդն իսկ ճառէ», էջ 90, տ. 12 = ἐν τῇ προγραφῇ, «յեա «ինքն» վասն դատաստանաց հեթանոսաց», էջ 131, տ. 5 = μετὰ τὸ προοίμιον, «յեա «ինքն» վասն չլինելոյ յերկուս միաս», էջ 133, տ. 3 = μετὰ τὸ προοίμιον, «յեա «ինքն» պատմութիւն իւրոյ ի հրեութենէն փոխելոյ», էջ 137, տ. 2, յոյնը նոյն, եւ վերջապէս այստեղ «յեա «ինքն» վասն ուղիղ վարուց» = μετὰ τὸ προοίμιον. Եւ թէ ոչ թարգմանչին յատուկ չէ սակայն բառիս այս իմաստով գործածութիւնը, Ոսկեբերանի թարգմանիչներն ալ կը կիրարկեն նոյնը՝ յոյն միեւնոյն προοίμιον-ը արտայայտելու համար, այսպէս «եւ արդ տես ի «ինքն» իսկ աւետարանին ուրչափ այսր անդր հարկանէ զմիտան», Մեկն. Մտթ. Ա, էջ 13 = ἐν προοιμίοις

Բ. Խոստումն գալստեանն իւրոյ առ նոսա յուսով յաւգուտ։ — Տունք և։

Յերկրորդ թղթին Յովհաննու ընթերցուած ա։
Գլուխք բ. տունք Լ(ա)։

ԳԼՈՒԽՔ ԵՐԿՐՈՐԴ ԹՂԹՈՅՆ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ

Ա. Աղաւթք վասն կատարման և զոհութիւն գաւանութեամբ հիւրասիրութեան եղբարց վասն Քրիստոսի։ Ա. Յորում վասն Դիոտրեփեայ անեղծամութեանն և եղբայրասէրութեան։ Բ. Եւ վասն Դեմետրի որում վկայէ զգործոց բարեաց։ Գ. Եւ վասն գալստեանն իւրոյ առ նոսա մերձ ընդ մերձ յաւգուտ։ — Տունք Զ։

1 ԲԳԶ և Բ ագր. որոշակի չը ստորաբաժանում կը դնեն Ա. գլխոյն, Դ և Է կը դնեն անորոշ բ մը, որով յայտնի չէ թէ բ ստորաբաժանումն թիւ է թէ գլխաւոր բաժանման, ԱԺ միայն որոշակի գլխաւոր բաժանման թիւ կը դնեն Բ.ը, զոր կը նախընտրենք, այսպէսով հայն ալ աւանդած կ'ըլլայ թղթոյս երկու գլուխքը համաձայն յոյնին, հմմտ. էջ 42։ Եւ յորում թէ չէ պարտ... կը դնէ իբր Բ. գլուխ, իսկ՝ խոստումն գալստեանն իւրոյ... իբր Գ. գլուխ։ Ա գալստեան իւրում, ԲԶԺ գալստեան, Դ առ նորա ‖ 2 Ա յայպէս յերկրորդ թղթին ԲԲ, Ա երկրորդ թխթիս, Բ յերկրորդում թղթիս, Դ յերկրորդ թղթոյն Յոհաննու, ԶԷԺ յերկրորդ թղթիս Յոհաննու (Է Յոհաննու), Բ Յոհաննու։ ԱԲ գլուխ բ, ԴԶԲ գլուխք ա, ԷՌ գլուխ ա, ուղիղ է ինչպէս վերը նկատեցինք Ա.ի և զարմանալիօրէն Բ.ի "գլուխ(ք) բ դ բ։ ընթերցուածոց բովանդակութեան մէջ յոյնն ալ ունի κεφαλαίων I (Z. էջ 479)։ Բոլորը տունք Լ, նաև ԷԺ թղթոյն կատարածին, նոյնպէս յոյնը στίχοι λ', իսկ թղթոյն կատարածին λξ' (էջ 508), ուղղելի՝ "տունք լա" տես ստորեւ։

1 Ա թխթոյն, ԴԶԳԲՀ Յոհաննու, Բ Յովաննու, Ե գլուխք Յոհաննու երրորդ թղթոյն ‖ 2 Ա յայպէս զոհութիւն ԱԴԵԷԺ = εὐχαριστία, այսպէս Oecumenius, quae lectio mihi videtur esse melius, մինչդեռ Cod. Regio Alex. ունի սխալ εὐχαριστίας (տես Z., էջ 509), իսկ ԲԶ զովութիւն։ Ժ վասն գաւանութեամբ ‖ 3 Ժ հոս (յորում վասն) կը դնէ Բ. գլխաւոր բաժանում։ Բ Դիոտրէփեայ, Գ Դեոտրիփեայ, Դ Դէոտրոփեա, ԶԷ Դիոտրեփեա։ ԳԴ եւ Բ ագր. անղծամութեան։ Նոյնք եղբայրատեցութեանն ‖ 4 Ի ստորաբաժանումի տեղ Ա ունի այստեղ Բ. գլխաւոր բաժանում։ Ժ չէք եւ։ Զ Դեմետրի, ԳԶԷ եւ Բ ագր. որումն։ Ժ ունի այստեղ (եւ վասն գալստեանն) Գ. գլխաւոր բաժանում, մինչ Ա չունի ո եւ է թիւ։ Յոյնն ալ հակառակ ընթերցուածոց բովանդակութեան հաւատումին թէ κεφαλαίων I (էջ 479), ունի Գ գլուխ. եւ մէկ ստորաբաժանում, Ա. Աղաւթք... Ա. Յորում... Բ. Եւ վասն Դեմետրի։ Գ. Եւ վասն գալստեանն, տես էջ 42 ‖ 5 ԱԴԺ գալստեան։ Դ աւգուտ։ Ա տունս զ, Ժ տունք վեց, Բ պարզ

τοῦ εὐαγγελίου, "սրչափ պարտ եւ պատշաճ իցէ մեզ ճշմարտագոյն(ս) միտ դնել սիրտն աւետարանին", անդ = ἐν τοῖς προοιμίοις, "ահաւասիկ երկք ճառք եւ ըստ սրտին բանս ոչ եւս կարացաք լուծել", անդ, էջ 31 = ἐν προοιμίοις, "անդէն վաղվաղակի ի սրտին քրքրեաց զուարթացոյց զմիտս նորա", Մեկն. Պզ. Ա, էջ 169 = ἀπὸ τοῦ προοιμίου, "տես դիարդ անդէն նմա ի սրտին ընդ այնր յայտ առնէ աղերսիւ զպատասխանին", անդ, էջ 170 = ἐν τῷ προοιμίῳ, "անդէն ի սրտին կանգնէ դնա", անդ = ἐκ τοῦ προοιμίου եւ այլն։ Եւ թաղէն օգտուելով է որ Կորնթ. Գ. Թղթոյն գլուխներու հեղինակը գրած է "Նախ յեր սրտին վառն ի կուսէն ծննդեան տեառն մերոյ", տես Պարգսեան, Յուցակ, Ա, էջ 92։ Գործոց Յառաջաբանին եւ թաղեան յոյն բնագիրը կը գրէ πρῶτον περὶ ὧν Λουκᾶς ὁ

Ի Յովհաննու երրորդ թղթին ընթերցուած ա։
Գլուխ ա. տունք լզ։

ԴԷՈՒԽՔ ԹՂԹՈՑՆ ՅՈՒԴԱՅԻ

Ա. Վասն զգուշութեան հաւատոցն որ ի Քրիստոս յաղագս[1] յառնելոյ ի վերայ ամպարշատաց եւ ժանտագործ մարդկան։ Ա. Յորում վասն հանդերձելոց տանջանաց նոցա ըստ նմանութեան առաջնոց մեղաւորացն եւ չարաց։

5 Բ. Նզկութիւն նոցա վասն խաբէութեան եւ ամպարշատութեան եւ ժանտագործու-

տունք, Ի չէք տունք զ ‖ 4 ԱԴԻԲ ի Յովհաննու (Բ ի Յոհաննու) երրորդ թղթիս (Ա թխթիս), Բ Յովհաննու գ. թղթիս, ԶԺ Յոհաննու երրորդ թղթիս, Ռ Յովհաննու երրորդ թղթիս։ Դ չէք ընթերցուած ա։ Ժ տունք երեսուն եւ վեց, Բ տունք լ։ Բ թղթոյն վերջը տունք լզ։ միանեարն առանց բացառութեան լզ։ Նոյնպէս ԶԻՃ թղթոյն կատարածին, յոյնն ունի στίχων λα՛, իսկ թղթոյն կատարածին στίχοι λβ՛.

1 Ա թխթոյն, Բ թղթոյս։ Գ եւ Բ ա գբ. Յուդայի առաքելոյ, Ե գլուխք Յուդայի թղթոյն, Վ Յուդայի առաքելոյն ‖ 2 Բ յաղագսի լուսանցքին կը գնէ ա սատրաբաժանումը։ ԱԶԻԺ ամբարշատաց ‖ 3 Բ ԶԻԺ ժանդագործ։ Վասն — մարդկան = περὶ προσοχῆς τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως διὰ τὴν ἐπανάστασιν τῶν ἀσεβῶν καὶ ἀσελγῶν ἀνδρῶν, որուն մասամբ բառացի հետեւելու եւ մասամբ լուսաբանութիւն տալու դիտումով անտարակոյս Ե (= Լամբրոնացին) կը փոխէ նախադասութիւնը՝ վասն զգուշութեան ի Քրիստոս հաւատոցն, յորոյ վերայ յարեան ամպարիշտ եւ ժանտագործ արք։ Դ կը սկսի "յորում վասն հանդերձեալ տանջանացն՝ հատուածով եւ սատրաբաժանումի աբ կը գնէ իբրեւ Ա գլխաւոր թիւ։ Զէ հանդերձելոյ։ ԱԲԴԻԺ տանջանացն նոցա ‖ 4 Ա առաջնոյն մեղաւորաց, Դ առաջնոց մեղաւորաց, Ժ առաջնոցն մեղաւորացն։ Դ չարեաց ‖ 5 Ժ եղկութիւն = ταλαιπωρία. ԱԲԴԶ ամբարշատութեան։ ԴԶԻԺ ժանդագործութեան։

εὐαγγελιστὴς συνέταξε, προοιμιασάμενος, Z., էջ 410, տ. 6, որ հայ թարգմանութեան մէջ անճանաչելիօրէն փոփոխուած է "նախ վասն որոյ Ղուկաս աւետարանիչ ԿԻՆԷՔՆ ԸՆԴԵԼՈՅ՝, տես էջ 170, տ. 3։

[1] ԲԱՌԱՍՏՈՒԹԻՒՆ՝ Ա յառնեան կը գրէ "պէսպիսութեան ձեւոյն մէջ՝ միայն կրկնութենէ խորշելու համար ներեալ է այլեւայլ բառեր գործածել՝ որոնք հասարակօրէն ուրիշ դէպքի մէջ յաճախ չեն գործածուիր, մանաւանդ թէ ոմանք միշտ խորշելի համարուած են ըստ հին նախնեաց։ Այսպէս են օրինակի համար՝ Ն-Ի Ի-Ն, ՀԻՆԷ, Յ-Ղ-Ի- կամ Է Ա-Ի-... եւ այլն, որոնք համեմատաբար երկրորդական գործածութիւն մ'ունին", Քերականութիւն Հայկազեանց լեզուի, էջ 475։ Թէ ուրքան ճշգրիտ կը հետեւի Եւթաղի մաքրապաշտ թարգմանիչը քերականական ներքին այս օրէնքին, ցոյց կու տան հետեւեալ օրինակները՝ "Վ-ՈՒՆ համբերութեան առաքելոյն, զոր Յ-Ղ-Ի- Քրիստոսի համբերեցին բազում եւ մեծամեծ վշտաց", Ցռ. Գործոց, էջ 170, տ. 10, "գոհութիւն յեկեղեցւոյն Վ-ՈՒՆ առաքելոյն Յ-Ղ-Ի- հաւատոցն ժուժկալութեանն", Գլ. Գործ., էջ 175, տ. 3, "Վ-ՈՒՆ խռովութեան որ եղեւ ի Թեսաղոնիկէ Յ-Ղ-Ի- քարոզութեանն եւ փախստեանն Պաւղոսի", Գլ. Գործ., էջ 179, տ. 13, "Վ-ՈՒՆ յուսոյ եւ սրբութեան զոր պարտիմք Յ-Ղ-Ի- արդեգրութեանն", Գլ. Ա. Պետր., էջ 198, տ. 4. եւ այսպէս "Վ-ՈՒՆ զգուշութեան հաւատոցն որ ի Քրիստոս Յ-Ղ-Ի- յառնելոյ ի վերայ ամպարշատաց". ուրեմն ոչ-ընտիր Յ-Ղ-Ի- ձեւը թարգմանիչը կը գործածէ իբրեւ պէսպիսութիւն՝ միայն այն պարագային երբ Վ-ՈՒՆ նախադրութեան անախորժ կրկնումն խուսափելու հարկը կը զգայ։

թեան եւ հայհոյութեան եւ մատցծնոյց[1] կեղծաւորութեան ի պատարաւս կաշառակրծութեան[2]։

Գ. Վասն զգուշութեան նոցա ի հաւատս վշտակցութեամբ եւ ակնածութեամբ առ ընկերն ի փրկութիւն սրբութեամբ։

Դ. Ազաւթք վասն նոցա ի սրբութիւն եւ համարձակութիւն պարկեշտութեամբ հանդերձ փառաւորութեամբն[3] Աստուծոյ[4]։ — Ցունիք լա։

1 Ա ի պարծանս փխնկ ի պատրանս ‖ 3 Ա՝ ե զգուշութիւն նոցա (sic)։ Գ նոցայ . . . վշտակցութեան, Ժ վշտակցութեան ‖ 4 Բ ի փրկութեան ‖ 5 Բ ի համարձակութիւն։ Բ։ չիք տունք ժա։

---

[1] ԲԱՌԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ՝ ἐπίπλαστος ածականն արտայայտելու համար կերտուած այս բարդութեան զէմ Ա ունի մոռացնոց, Բ մոռացնոց, Զ մոռացնոց, Դ մոռացնոցա, Է մոռացնոյց. առաջին չորս տարբերակները աղճատումներ են եւ հետեւաբար չունին ո եւ է արժէք, մինչդեռ վերջին մոռացնոյց ընթերցուածը իրրեւ կանոնաւոր բարդութիւն յատուկ ուշադրութեան արժանի է եւ է թերեւոն նաեւ սկզբնական՝ մոռացին դասական բարդութեան իբր այլաձեւ մէկ հոմանիշը, հմմտէ "զի մի բռնազբաւաստութիւն ինչ մոռացին բանից կարծեսցի", Ս Երեր., էջ 29. սակայն եւ այնպէս հետեւելով Գի եւ Բ ագրատուներուց մենք մեր ընտրին մէջ հաստատուն կը պահենք մոռացնոյց ընթերցուածը, քանի որ ոչինչ ունի հակառակ դասական բառակերտումի. հմմտէ մոռացին եւ մոռայ ձեւերը՝ "ազատութեամբ մոռացին բանիւք առնիցեն զձեզ վարանգիս", Բ. Պետր., Բ. 3 = πλαστοῖς λόγοις, "եթէ նորանշան ինչ բանս իցէ սակայն . . . մոռացեալ յոյժ յայտնագոյն", Ոսկեր., Մեկն. Մաթ. Ա, էջ 193, "որ չմոռցիս . . . բաւական է . . . ածել ի զգաստութիւն", անդ, էջ 297։ ՀԲ (Բ, էջ 306) Բագրատունի, Հայ. քերակ., էջ 59 եւ Նորայր, Կոր. Վարդ., էջ 377 անփոփոխ կ'աւանդեն մոռացնոյց բարդութիւնը։

[2] ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ՝ Յոյն ծարոδοχία կը հայանայ այստեղ խաղ-խրճ-ռիւն բառով, զոր Նորայր կը բաղդատէ Փաւստոսի մօտ գործածուած խաղ-խրճ բառին հետ, էջ 90, Կոր. Վարդ., էջ 377։

[3] ԲԱՌԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ՝ Ազաւաղումի մշտապէս ենթակայ ցանցառներու կարգէն է նաեւ փառ-ռիւն բառը. ւո եւ ա երեւութապէս այնքան նման են իրարու, որ դասական հայերէնի նրբերանգութիւններուն անգիտակ ո եւ է ընդօրինակիչ շատ դիւրաւ կ'ենթարկուի ակնապարանքի՝ դասական "փառաւորութիւն"ը կարդալու եւ գրելու իր դարուն անկած ձեւով՝ "փառատրութիւն"։ Ցառերու արտաքին նմանութենէն յառաջացած փառ-ռիւն խորթ այս ձեւն այնքան տարօրինակ է ու այնքան օտար հինգերորդ դարու մատենագրութեան, որ առանց նոյն իսկ ձեռագրական տարբերակներու օգնութեան դիմել ստիպուելու՝ կարելի է զայն ամէն անգամ՝ վճռականօրէն ուղղել ու վերածել իր նախկին միակ հարազատ ձեւին, որ է փառ-ռիւն (հմմտէ Մէնէվիշեան, Արդի լեզուագիտութիւն, Ա. էջ 125/126), քաջայայտ թէ ենթադրական այս ուղղագրումը ձեռագրական համեմատութիւններն ալ իրենց կարգին պիտի գան օր մը գրականօրէն հաստատելու (հմմտէ Գ. Տէր. Մկրտչեան — Ա. Ճառեան, Քննութիւն եւ համեմատութիւն Եղնկայ նորագիւտ ձեռագրին, էջ 78/80 եւ Վարդանեան, Բառաքննական դիտողութիւններ, Ա, էջ 108/109)։ Խնդրոյ նիւթ ճակատագրական այս աղճատումին ենթարկուած է նաեւ Եւթագի այս տեղիքը Զօհրապեանի եւ Բագրատունեաց հրատարակութիւններուն, ինչպէս նաեւ ԱՐԴԶԻ օրինակներուն մէջ "հանդերձ փառ-ռիւն Աստուծոյ", Է միայն պահած է սկզբնական ձեւը՝ "հանդերձ փառ-ռիւն Աստուծոյ", իսկ Յովհ. Ա. թղթին Գ. գլխոյն մէջ Զօհրապեանի, Բագրատունեաց եւ Ա-ի աւանդած փառ-ռիւն նախնականը՝ "հաւր փառ-ռիւն որդւոյ ասասւածխաւսութիւն է", Բ-Զ-Ի-Ժ օրինակներու մէջ եղծուած է փառ-ռիւն՝ "հաւր փառ-ռիւն որդւոյ ասասուածախաւսութիւն է"։ Պոռ-ռնոռ-ռիւն ձեւի մասին հմմտէ էջ 97։

[4] ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ՝ Սարգիս Յուզայի թղթոյն Մեկնութեան յառաջաբանին մէջ եւս կ'օգտուի

Ի Յուդայի թղթին ընթերցուած ու։
Գլուխք դ. վկայութիւնք բ. տունք կը։

Միահամուռ ամենայն կաթողիկէ թղթոցս ընթերցուածք ժ. գլուխք լա. վկայութիւնք իդ. միանգամայն տունք ռժգ։

1 Ա Յուդայի թ խթիս, ԲԶԷԺGP ի Յուդայի թղթիս, Ռ ի Յուդայի թղթի ասա, Դ ի Յուդայի թղթիս Յակոբայ (sic) եւ վերջ։ Ռ գլուխ։ ԱԷԺP վկայութիւն, ԱԲԶԷԺՃՌG այսպէս տունք կը, իսկ P տունք կէ, յոյնք ξη′ = կը ‖ 3 Ա այսպէս ունի Զ Յուդայի թղթոյն կատարածին կցուած "տունք թղթոյս կը„էն վերջ, "վկայութիւնք իդ, գլուխք լա„, զորոնք տեղափոխած եմ։ P "Յուդայի թղթիս կաթուղիկէի տունք կ եւ ը„էն վերջ՝ "միահամուռ ամենայն թուղթք կաթուղիկէից ընթերցուածք ժ. գլուխք խ, տունք ռճ եւ դ„, F միահամուռ կաթողիկէ թղթոցս ընթերցուածք ժ. վկայութիւնք իդ. գլուխք զա, տունք ռժգ. միանգամայն տունք ռ. ժթ կաթողիկէք, Ռ թղթոյն կատարածին՝ "միահամուռ ամենայն կաթողիկէ թղթոցս ընթերցուածք ժ, վկայութիւնք լա, տունք ռժգ (?), միանգամայն ռժթ, H "Աղերս Եւթաղի տունք իէ„ին կը յարէ "միահամուռ ամենայն կաթուղիկէ թղթոցն ընթերցուածք ժ, վկայութիւնք իդ, գլուխք լա. տունք ռժգ։ Միանգամայն տունք„ (Սարգիսեան, Յուցակ, Ա, էջ 829), նոյնպէս Է Աղերսի կատարածին կը կցէ անմիջապէս "միահամուռն ամենայն կաթողիկէիցն թղթոց ընթերցուածք ժ (ցեցակեր). գլուխք լա. վկայութիւնք իէ. տունք ռձգ։ Միանգամայն տունք ռմթ։ Տներու միահամուռ թիւերը միայն պահած են Ա, որ թղթոյն վերջը կը յաւելու "Յուդայի թղթիս կաթուղիկէի տունք կը։ Միանգամայն թուխթք կաթուղիկէից տունք ռճղ„, Բ, որ թղթոյն կատարածին կը յարէ "Յուդայի թղթիս կաթուղիկէի տունք կը։ Միանգամայն թուղթք կաթուղիկէից տունք ռժղ„, Է, որ նոյնպէս թղթոյն կը յարէ "Յուդայի թղթիս կաթուղիկէի տունք կը։ Միանգամայն թուղթք կաթուղիկէից տունք ռճղ„, Ճ, որ քսա Սարգիսեանի ունի "միանգամայն թուղթք կաթողիկէից տունք Ռճղ„, Յուցակ, Ա, էջ 802, G, որ "Յուդայի թղթիս տունք կը„ին կը յարէ "միանգամայն թուխթք կաթողիկէից տունք ռժղ„, անդ, էջ 817, H թղթոյն կատարածին "ի Յուդայի թղթիս տունք կը։ Միահամուռ թղթոց կաթուղիկեայց տունք ռճղդ„, անդ, էջ 829, I նոյնպէս "ի Յուդայի թղթիս կաթուղիկէի տունք կը։ Միանգամ(այն) թուղթք կաթուղիկէից տունք ռժղ„։ A ի այս տեղիքի մասին Սարգիսեան կը տեղեկագրէ անբաւական "ապա (ի կատարած թղթին) կը կցին կաթողիկեայ թղթոց միահամուռ տունք, գլուխք, ընթերցուածք եւ վկայութիւնք„, անդ, էջ 37, նոյնպէս B ի նոյն տեղիքի մասին "եւաքէն անմիջապէս կը

եւթաղեան գլուխներէն "վասն զի գրեալ կայ ի սմա վասն զգուշութեան հաւատոցն որ ի Քրիստոս։ Գրեաց նա եւ վասն սրբութեան ի անդր-դարձոյ հրդոյ ի վերայ յառնել հաւատացն։ Գրեաց նա եւ վասն դեղջոնոց նոցա ըստ նմանութեան սուրբոցն հիւսուածոցն ի լերանցն։ Գրեաց նա եւ զերկրորդն նոցա (հմմտէ նոցա վասն իմաստութեան ի սրբութեան ի անդր-դարձութեան ի հայհոյութեան ի տոց նոցա (հմմտէ էջ 207, ծան. 1) ի նշանագրութեան ի գոգրոնս կուսապաշտութեան (sic)։ Գրեաց նա եւ վասն զգուշութեան նոցա ի հաւատս վշտոյցութեամբ ի անձնանձութեամբ ընկերին փրկութեան սրբութեամբ։ Գրեաց նա եւ վասն զայս ամենայն գրեաց նա ի բանս իւր„ եւ այլն, էջ 629։ — Սարգիս՝ Յակոբոս թղթոյն ինչպէս նաեւ Յովհաննու Բ. եւ Գ. թղթերու Մեկնութեան յառաջաբաններուն մէջ չէ գործածած եւթաղեան համապատասխան գլուխները։ Սարգսի գործածած ուրիշ աղբիւրներու մասին հմմտէ Ա բ ր ա հ ա մ ե ա ն ի կարեւոր ուսումնասիրութիւնը, Սարգիս Վ. Շնորհալի, Բաղմավէպ 1898, էջ 327—333, 376—380։

ԱՂԵՐՍ ԵՒԹԱՂԻ

Ամենայն իրիք ամենայն ուրեք ժամանակ է։ Աճէ զայ հասանէ յաստիս եւ զարձեալ միւսանգամ անդրէն դադարէ[1], բայց յաղթողն կարեաց միայն յամենայնի յաղթէ։ Մի

նշանակուին միահամուռ կարթ. թղթերու ընթերցուածք եւ այլն», անդ, էջ 57։ Ցոյնը ունի ὁμοῦ τῶν καθολικῶν ἐπιστολῶν ἀναγνώσις ι', κεφάλαια λα', μαρτυρίαι κδ'. στίχοι ια' կամ ᾳμς' (այսպէս էջ 513). ուրեմն կատարելապէս կը համաձայնին ընթերցուածոց թիւերն ու ասոնց համագումարը՝ բ + բ + ա + բ + ա + ա + ա = ժ = ι', նոյնպէս կը համաձայնի գլխոց համագումարը՝ գլուխք լա = κεφάλαια λα', մինչդեռ իրականին հայ ձեռագիրներու մէջ գլուխներու թիւն է լգ (զ + բ + գ + բ + բ + ա + գ = լգ), իսկ յոյնին մէջ ընթերցուածոց բովանդակութեան համեմատ, էջ 478—479՝ լա (IIII + II + III + II + IIII + III + IIII + I + I + IIII), իսկ գլուխներու թիւերուն համաձայն, էջք 489—510՝ լգ (III + IIII + IIII + III + II + III + IIII), կը համաձայնին գարձեալ վկայութեանց թիւերն ու ասոնց համագումարը (գ + ժգ + գ + ա + բ = իգ = κδ', հմմտէ նաեւ ὁμοῦ πᾶσαι αἱ μαρτυρίαι τῶν καθολικῶν κδ' (Z., էջ 480), վերջապէս կը համաձայնին զարմանալիօրէն նաեւ ասոնց միահամուռ թիւերն, այսպէս հայն ունի մլէ + մլգ + ճծգ + մծգ + լ + լգ + կը = ռժբ, ուրեմն «ռժգ»էն միով պակաս, զոր ձեռք ձգելու համար թերեւս կարելի է լլայ Ցովհ. Բ. թղթոյն «տուէք լ»ը՝ ուղղել «տուէք լա», իսկ յոյնն ունի ընթերցուածոց բովանդակութեան տուած թիւերուն համեմատ ριβ' + ρκα' + νη' + ρμθ' + ρνδ' + ρν' + ρμ' + λ' + λα' + ξη' = ᾳιγ', ուրեմն ճիշդ ռժգ՝ ուղղելի է հետեւաբար Z ի στίχοι ια' (էջ 479) եւ ընթեռնելի՝ ᾳιγ', ուղղելի է նոյնպէս էջ 513 երկիցս յառաջ բերուած ὁμοῦ τῶν καθολικῶν ἐπιστολῶν στίχοι ᾳμς' եւ καθολικῶν ἐπιστολῶν στίχοι ᾳμς' անահամարները. հայ բնագրին առաջնորդութեամբ կատարուած այս ուղղագրութեամբ կը բարձուի այն սխալը, զոր կը մատնանշէ Zacagni երկիցս, էջ 479, ծանօթ. 1 եւ էջ 513, ծանօթ. 1 եւ զոր Zahn կը ջանայ ապէս լուսաբանել Zacagni berechnete falsch als Summe 930. Es ergibt sich vielmehr, wenn man für die ausgefallene Zahl zu 1 Io. die Summe der Lektionen desselben d. i. 290 einsetzt, die Gesamtsumme 1047. Man braucht also auch hier nur die kleine Differenz 1 zwischen der Berechnung als Lektion und als Text anzunehmen, wie sie so oft vorliegt, so erhält man gennau die von Euthalius angegebene Summe 1046, Gesch. des neustamentlichen Kanons, II, էջ 398։ Հայ թարգմանութեան աւանդած ճշգրիտ անահամարը հիմնովին կը խախտէ այժմ Zahnի այս ենթադրութիւնը՝ «ռժգ»ը ներկայացընելով իբր սկզբնական եւթաղեան անահամար։

Կը դիտուի նաեւ 1686ին վենետիկ տպուած ճաշոցը (= ճաշ[1]), որ կը բովանդակէ Աղերսը, էջ 727/728, նոյնպէս 1793ին ի Կ. Պոլիս հրատարակուած փոքր ճաշոցը (= ճաշ[2]), որ նոյնպէս կը բովանդակի Աղերսը, էջ 277, երկու ճաշոցներու ընթերցուածները գրեթէ միշտ նոյն են։ Ինծի ծանօթ տպուած ուրիշ ճաշոցներու մէջ չկայ եւթաղեան Աղերսը։

1 ՓՔ եւ Վենետ. Ոսկեփ. Թ. 289 ունին Եւթաղեայ ‖ 2 Ամենայն իրիք ամենայն ուրեք համաձայն յոյնին τὰ πάντα πάντῃ καιρὸν ἔχει ունին ԱԲԴԷՃՑԻՓՕAEGHIM եւ Վենետ. Ոսկեփ. Թ. 252 եւ 289, Թղ. 261ա, իսկ ԳԶՑBCL եւ Բ տպ., ինչպէս նաեւ Վենետ. միւսնոյն Ոսկեփ. Թ. 289, Թղ. 289ա, ամենայն ուրեք ամենայն իրիք։ I իրք։ ԲM ուրեք, ճաշ[1] եւ [2] յուրեք, H եւրեք։ ԷՓO գա։ ճաշ[2] հասանի։ Ք չիք եւ ‖ 3 ճաշ[1] եւ [2] գադարի։ ԱԲԴԷՑԻO

[1] ՌԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ Բնագրին ἀκμάζω (= ծաղկեմ, ի չափ հասանեմ) պարզ բայը արտայայտելու համար հայ թարգմանչին գործածած «ճեմ գամ հասանեմ յաստիս» բարդ գարձուածը այնքան

լինիր ամբարտաւան, յորժամ ի ցանկալի փառաւորութիւնս իցես եւ մի գձուձ, յորժամ
ի թշուառութիւն հասանիցես։ Զի եթէ այսպէս զկշիռն ունիցիս, արդար կշռիչ կենաց
աշխարհիս լինիցիս. քանզի ոչ ի պարզս եւ ոչ ի չյաւդուածոյս[1] ի ՁԵԱՍԱԿԱՐՈՒԹԻՒՆՆ
անկաք, այլ ի բազում եւ յանհնարին եւ ի պէսպէս դառնութիւնս եւ չիք ոք որ այնց
5 մասիթար լինիցի մեզ։ Յամենայն կարծելոց բարութեանցս միանգամայն վերիպեցաք՝ յաշ-
խարհէ եւ ի փառաց եւ ի մեծութենէ եւ միայն աւգնական չարեաց զանմտութիւնն գտի։
Եւ արդ քանզի բազում վշտաւք պատեցար, ով անձն իմ, մի վհատիր յաշխատութիւնս,
այլ համբեր, ով սիրելի, իբրեւ զլաւ ինչ ածեալ զմտաւ եթէ ոչ զոր կամի ոք եւ խորհի զայն
առնէ, այլ զոր ոչն խնդրէ ոք եւ փափաքի զայն կրէ. այլ աստուածեղէն սահմանն ամենայնի

յաղթուն, իսկ ԳԶՔ ՃաշՃ[1] եւ [2], Վ ենեա. Ոսկեփ. թ. 252 եւ Բ ագր. յաղթողն, յոյն ունի ἀπά-
θεια, որ Սաղիկեանց մօտ կը նշանակէր "լինել անկարեկան". ԱՒ չիք միայն։ Այսպէս յամենայնի
ԱՐԴԻՑԻՒՔՕ եւ Վ ենեա. Ոսկեփ. թ. 252 = ἐν πᾶσιν, իսկ ԳԶՃաշ[1] եւ [2] եւ Բ ագր. ունին ամ-
ենայնի։ Յաղթէ = νίκαν (sic) ἔχει ‖ 1 Ի ամպարտաւան, Յ անբարտաւան։ Օ փառաւորութեան։ Յ չիք
մի։ ԱՔՕ ՃաշՃ[2] գծուծ ‖ 2 ՃաշՃ[1] եւ [2] հասանիցիս։ Յ թշուառութիւնս։ Մի լինիր — հասանիցես
= ὑπεροπτικὸς τοίνυν μὴ γένου, θύμε ταῖς εὐδοξίαις μηδὲ ταπεινὸς ταῖς δυστυ-
χίαις. ՅՔ թէ։ Ա այնպէս։ ԱՐԴԻՑՔ արդարակշռիչ... աշխարհի (Ք աշխարհիս), ԻՕ արդա-
րակշիռ... աշխարհի (Օ աշխարհիս), իսկ ԳԶՃաշ[1] եւ [2] եւ Բ ագր. արդար կշռիչ... աշխարհիս,
յոյնն ունի միայն οὕτω γὰρ ἂν δίκαιός ἐσῃ τοῦ βίου ζυγοστάτης ‖ 3 Ց եւ ոչ յաւդուա-
ծոյս, Օ ի յանկուածոյս։ Ք ի ՁԵԱՍԱԿՈՒԹԻՒՆ ‖ 4 Զ անդաք։ ԱՕ ի բազում։ Յ անհնարինս,
Ք պարզած է՝ ոչ ի պարզ եւ ոչ յաւդուածոյ ՁԵԱՍԱԿՈՒԹԻՒՆՆ անկաք, այլ ի բազում եւ յան-
հնարին եւ ի պէսպէս դառնութիւնս։ Զ այսց, Օ յոյնց... լիցի ‖ 5 Ա այսպէս ԱՐԴԶՅՔ կարծե-
լոց բարութեանցս, ԻԻՕ ՃաշՃ[1] եւ [2] կարծեաց բարութեանցս (ՃաշՃ[1] եւ [2] բարութեանց), իսկ Գ եւ
Բ ագր. կասկածելոց բարութեանց, յոյնը՝ πάντων γὰρ ἄρδην τῶν ἀγαθῶν. Յ վերիպեցաք
յաշխարէ, Ք վերիպեցաք միանգամայն յաշխարհէ = πατρίδος ‖ 6 Ա այսպէս բան յոյնին ի փառաց
(= δόξης) ԱՐԴԶԻՑ, իսկ Գ ՃաշՃ[1] եւ [2] եւ Բ ագր. ունին սխալ ի կենաց։ Ա մի միայն։ Ք չարեաց
աւգնական։ Աւգնական = ἀρωγός. ՁՅՔ զանմտութիւն ‖ 7 ԴԶ պաշարեցար, Է պատրեցար,
Ի պարտեցար, "ր"ի վերայ ՀՆՁանիշ ‖ 8 Բ համբերելով սիրելի, ՃաշՃ[1] եւ [2] չիք ով սիրելի։
ԱՒՕ ածել։ ԱՐԴԻՑԻ թէ։ Ք զմտաւ ոչ եթէ զոր, Յ ոչ զոր կամի մարդ զայն առնէ,
Ք զնոյն... զնոյն փինկ զայն ‖ 9 "զայն կրէ" չիք ի յոյնն, այլ պարզապէս ὁμῶ, որ գրուած է
"զայն առնէ"ի դէմ։

ճաշակաւոր է ու ճարտարագիտ, սրբան նախադասութեան մէջ ամանակն ապահովելու համար յոյն միակ πάλιν մակբային դէմ դրած "դարձեալ միւսանգամ անդրէն" pleonasmosը "ածէ զայ հասանէ յաստիս եւ դարձեալ միւսանգամ արդէն գաղարէ" = ἀκμάζει γὰρ τὰ ἔσχατα καὶ λήγει πάλιν, պարտաւորելի է անշուշտ τὰ ἔσχατα ենթակային բացակայութիւնը։

[1] ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՆ՝ Բոլոր ձեռագիր եւ տպագիր օրինակներն ունին այստեղ "քանզի ոչ ի պարզ եւ ոչ ի յ--ր--ածոյս", զոր հետեւելով մասամբ յոյն բնագրին կը փորձենք ուղղագրել "քանզի ոչ ի դ-րէ եւ ոչ ի ս-ր--ածոյս" եւ այլն, յոյն ունի οὔτ' ἀπλαῖς οὐδ' ἀσυνθέτοις συσκευαῖς ἐμπεπτώκαμεν, ἀλλὰ δὴ πλασταῖς καὶ ποικίλαις καὶ διαφόροις, ուրեմն էապէս տարբեր հայ թարգմանչին տուած դարձուածէն։

յաղթել խոկայ։ Ասայ ոմն, ասայ[1] մեզ այսպէս պաւեսիկոս գլուխ մի եթէ Յոյսք առ կենդանեաւք, անյոյսք մեռանին[2]։ Եթէ այնպէս իցէ, պարտ է համբերել վշտաց եւ տանել առաքինութեամբ կարեաց։ Զի ոչ ոք է ինչ եւ չէ ինչ ի կեանս երկրածնաց[3] եւ ոչինչ ի նմին հաստատութեան իրաց մարդկան կայ. այլ իրրեւ զանիւ շրջի ամենայն եւ ընթա-

1 ՅՔ ասայ ոմն մեզ։ ԱԴ պեսիկոս, Զի պեւեսիկոս, ՃաՇ[1 եւ 2] պվեսիկոս, Օ պրեսիկոս, ՔՕ որ է պուէսիկոս, ԷԻ ունին լուսանցագիր "արարող բանի". պեսիկոս գլուխ մի = ποιητικὸς στίχος. ՔՕ թէ։ Օ առ կենդանանաւքս ‖ 2 ԱԻՕ այսպէս, Ք այդպէս։ ՃաՇ[1 եւ 2] տանել ‖ 2—3 Եթէ այնպէս — կարեաց = οὖχουν τοὺς πάθους (sic) τλῆναι χρὴ καὶ γενναίως φέρειν ‖ 3 Ա զի ոչ ոք ինչ եւ ոչ է իսկ ի կեանս, ԲԴՅԻ զի (Ի եւ վինկ զի) ոչ ոք ինչ եւ չէ իսկ ի կեանս, ԷՔՕ զի ոչ ոք է ինչ եւ չէ իսկ (Ք չէք իսկ) ի կեանս, իսկ ԳԶ եւ Բ ագբ. զի ոչ ոք է ինչ եւ չէ ինչ ի կեանս ‖ 4 Ց եւ ոչ ի նմին։ ԲՋՅՔ եւ ՃաՇ[1 եւ 2] յիրաց։ ԷՔ կա։ Եւ

---

[1] ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ՝ "Ասայ ոմն, ասայ մեզ այսպէս" = εἶπεν δέ τις εἶπεν ἡμῖν ὧδε, հռետորական epanadiplosis, զոր կը սիրէ կիրարկել Եւթ աղ եւ Կաթ. Թղթոց Յառաջաբանին մէջ՝ "ընդ-ել այսուհետեւ, ընդ-ել առ ի մէնջ ախորժելով զքոց հրամանացդ վճռառաջահութիւն", էջ 194 = δέξαι τοιγαροῦν, δέξαι παρ' ἡμῶν ἀσμένως τῶν σῶν ἐπιταγμάτων τὴν πραγματείαν.

[2] ԲԱՌԱՔՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ՝ Թէոկրիտէն մէջ բերուած այս վճիռը թարգմանուած է սխալ. յոյն նախաբնագիրն ունի ἐλπίδες ἐν (ոչ թէ εἰ, ինչպէս ունի եւթաղեան Cod. a 54, v. Soden I, էջ 646) ζῶσιν, ἀνέλπιστοι δὲ θανόντες (Idyll. IV, 42, recensuit H L. Ahrens, ed. II, Lipsiae 1887, էջ 16), որուն հետեւելով "ըստ բնագրի պաւեսիկոսին" Բագրատունին (էջ 1223) հայ բնագիրն ուղղած է "Յոյսք՝ առ կենդանեաւք, անյոյսք՝ որ մեռանին". իսկապէս հաճելի այս ուղղումը սակայն դեռ չեմ համարձակիր անցընել եւթաղեան բնագրին մէջ, քանի որ ոչ մէկ ձեռագիր թոյլ կուտայ ձեռնամուխ ըլլալու ուղղագրական նման ձեռնարկի։ Յովհաննէս Կաթողիկոս իր գրուն ընթերցած է նոյնպէս "Հատաւ յոյս կենաց նոցա եւ առ նոսա լցաւ խմաստնոյն գ-ե-ր-ի-ն բան հաւատարիմ եթէ Յ-յ-ս — ի-ն-գ-ն-ե-ա-ս, ա-ն-յ-ս մ-ե-ռ-ա-ն-ի-ն" (var. "յ-յ-ս — ի-ն-գ-ն-ե-ա-ս ա-ն-յ-ս մ-ե-ռ-ա-ն-ի-ն") ապ. Ի մին, էջ 191, Հմմտ. եւ Ալիշան, Այրարատ, էջ 158, որ ունի "յ-յ-ս — ի-ն-գ-ն-ե-ա-ս՝ ա-ն-յ-ս մ-ե-ռ-ա-ն-ի-ն".

[3] ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ՝ Այսուեղ βροτός (= φθαρτὸς ἤ γηγενὴς ἄνθρωπος, Hesychii Lex., ed. Alberti, confecit Ruhnken LB. 1756, իսկ վերեւ, էջ 131, տող 12, γηγενής կը թարգմանուին երկրածին, որ կը գործածուի թէ գոյականաբար եւ թէ ածականաբար. ճիշդ միեւնոյն բարգութիւնը կը վայելէ գործածութիւն նոյնպէս գոյականաբար եւ ածականաբար նաեւ Կորեան եւ Ագաթանգեղի մօտ. առաջինը կը կիրարկէ գոյականօրէն "քանզի միայն Աստուծոյ ամենազաւրի շնորհք առ ամենայն ազգս երկրածնաց մատակարարին", էջ 11. "իսկ արդ եթէ ի թեթեւագոյն արուեստից՝ պակասագոյն են ի գիտութեանն ազգք երկրածնաց", էջ 24, իսկ երկրորդը՝ "որուամ ոչ միայն ազգ երկրածնաց, այլ եւ անեղեւոյթ զաւրք հրեշտակաց... ապասեալ մնային", էջ 261. "մանաւանդ զի կարեւորագոյն իսկ է գիւտ ծննդոց ի կեանս երկրածնաց", էջ 224. եւ ածականօրէն "իշխել ի վերայ ամենայն երկրաբուղխ երկրածին ստեղծուածոցն", էջ 200. "հրամայեաց ամենայն երկրածին մարդկանն", էջ 304։ "Երկրածին, իբր հողածինք, մարդիկ, կայ եւ ի գիրս Առակաց", էջ 18, թ. 18 ("եւ եգ մերձ ի մահ զտուն իւր, եւ մուտ ի գժոխս ընդ երկրածին զչաւիղս իւր = μετὰ τῶν γηγενῶν, "եւ ո՛չ գիտէ թէ երկրածին առ նմա կորնչին" = γηγενεῖς)։ Կայ եւ յԵւսեբեայ Քրոնիկոնին երկրածին անուն Հսկայից ըստ առաքելոյ՝ "առ որքաւք Սիրոս պատմի լեալ երկրածին = ἱστορεῖται γεγονέναι γηγενής (Sync. ex Afric. 119), էջ 96. "ասի թէ երկրածին էր Անտէոսն" = τὸν λεγόμενον γηγενῆ (Sync. 130), էջ 128, տես Նորայր, Կորիւն Վարդ., էջ 92—93։

նայ։ Եւ արդ ես թախծեալ մտաւք ընդ այսր ամենայնի զրեմ անձամբ անձին իմում եւ առ մնունդ հաւր իմոյ զբաղում թշուառութիւնս իմ։ Վայ է ինձ, յորժամ ածեմ զմտաւ զիոփոխմունս. զամենայն ինչ մարդկան իբրեւ զմարդկան տեսանեմ եւ մի միայն հաւատարիմ յոյս թողի ինձ զԱստուծոյ եւեթ զմարդասիրութիւնն։ — Տունք իէ։

ոչինչ — կայ = καὶ οὐδὲν ἐν ταύτῃ φένει τῶν ἀνθρώπων. Ο ամենայն ինչ։ Ք ընթանայ։ Τρέχει (ընթանայ)ին յոյնը կը կցէ անտեղի ἄλλων մը, որ չնշանակու է՝ Nur die eine dunkle Stelle im griechischen Text, das ἄλλων, erhält aus dem armenischen Text vielleicht ihre Verbesserung, v. Soden, I, էջ 647 ‖ 1 ԱՒՔ թաղծեալ։ ԲՑՔՕ ընդ այս ամենայն։ Ի՚Ք իմոյ փինկ իմում ‖ 2 Օ մնունդս։ Բ համար փինկ հաւր։ ԱԴԻՒ թշուառութիւն։ Զ չիք իմ։ Եւ արդ — թշուառութիւնս իմ, տես էջ 48։ ՔՕ վայ ինձ։ Ց զփոփոխմունսն։ Ք զմտաւ ածեմ զամենայն ինչ ‖ 3 Զ ինչ զմարդկան։ ԱԴԻՒՔ իբրեւ զմարդ, Զ իբրեւ զմարտ։ Դ միայն, չիք մի, Ք եւ մի յոյս հաւատարիմ ‖ 4 Վենետ. Ոսկեփ. թ. 252 եւ թէ։ ԱԴԶԻՃԻՔՀI եւ ՃաՀ[1] եւ [2] մարդասիրութիւնն, Ց մարդասիրութիւն, G եւս մարդասիրութիւնն, որուն կը կցէ «խաչեցելոյն Աստուծոյ վասն փրկութեան ազգի մարդկան տեսան մերոյ յիսուսի քրիստոսի փառք եւ երկրպագութիւն, հանդերձ հաւրն եւ սուրբ հոգւովն՝ այժմ եւ միշտ». այս յաւելուածը ոչ թէ հաւանօրէն, ինչպէս կը կարծէ Սարգիսեան (Ցուցակ, Ա, էջ 818), այլ ակնյայտնի եկամուտ է։ ԱՐԳԴԻՑ չունին անտահամար, ԶՑ միայն կը ներկայացընեն տունք իէ, նոյնպէս Հ, որուն մասին կը ծանօթագրէ Սարգ. (անդ, էջ 829) «յաւարտ որոյ կը յաջորդէ հետեւեալն ի կարգաւորողէն կտակարանաց՝ Ազերս Եւթաղի տունք իէ»։

ՑԱՒԵԼՈՒԱԾ

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

ԵՒՍԵԲԵԱՅ ԿԵՍԱՐԱՑՒՈՅ ԹՈՒՂԹ ԱՌ ԿԱՐՊԻԱՆՈՍ

ՎԱՍՆ ՀԱՄԱԲԱՐԲԱՌՈՅՆ ԱՒԵՏԱՐԱՆԱՅ

1. Ս. Գրոց դասական նախադրութիւնները: — Ս. Գրոց ընկալեալ բնագրին մէջ ներմուծուած այժմեան նախադրութիւններն ու գլխակարգութիւններն առաջին անգամ գնահատեց ու հրատարակութեան տուաւ Զօհրապեան՝ անոնց հեղինակութեան կամ թարգմանութեան ժամանակի մասին արտայայտելով իր շրջանին համար ոչ այնքան տարօրինակ սա միտքը՝ "Այս նախադրութիւնք եւ ցանկք գլխոց, զորս ամբողջաբար ունին ամենայն գրչագիրք մեր, եթէ... ոչ են նախագիծ գրութեամբ յօրինեալ ի մեր հայկական բարբառ, սակայն հարազատ հայկաբանութեամբն որ նշմարի ի նոսին, կարծիս իմն տան եթէ ի նոցին իսկ ի թարգմանչացն ասուոի մերոց գոյգ ընդ աստուածաշունչ բնաբանիցն յեղեալ են ի մեզ, ունելով թերեւս ի յառաջադրեալն իւրեանց հելլենական գաղափարի[1]»: Նորայր, որ բաւականաչափ խելահաս էր ըմբռնելու Ս. Գրոց բուն բնագիրներուն ու յառաջաբանական այս գրութիւններուն լեզուի նկարագրական տարբերութիւնները, չէր կարող ի հարկէ պաշտպան կանգնիլ զօհրապեան ենթադրութեան, զոր բարեծեւելու դիտումով անտարակոյս է որ ձեռնարկեց, նորագոյն վարկածի մը հնարամտութեամբը, դասական ժամանակաշրջանէն արտաքսել խնդրական նախադրութիւններն ու գլխակարգութիւնները՝ "Ժամանակ գրութեան նախադրութեանց եւ գլխակարգութեանց թէ Հին Կտակարանին եւ թէ Նորոյն՝ թուի կատարած հինգերորդ դարուն կամ սկիզբն վեցերորդին, յորում վաղուց խամրեալ էր առաջին աշակերտաց աննման լեզուն եւ կը տիրէր նորահնար հայերէնն երկրորդ աշակերտաց[2]»: Անհիմն ու հետեւաբար անարժէք նորայրեան այս ենթադրութիւնը դեռ չհրատարակուած՝ Զարբհանալեանի[3] եւ Ալիշանի[4] մօտ կար սակայն պատմական կարեւոր յիշատակարան մը,

---

1. Աստուածաշունչ մատեան հին եւ նոր կտակարանաց եւ այլն, Վենետիկ 1805, նախաբանութիւն, էջ 9բ: Հմմտէ նաեւ Սոմալեան, Quadro delle opere anticamente tradotte in armeno, զոր կը յիշատակէ Զարբհանալեան, Հայկական թարգմանութիւնք նախնեաց, էջ 172—173, նոյնը եւ Բազմավէպ 1889 էջ 104–105:

2. Կորիւն վարդապետ եւ նորին թարգմանութիւնք, Տփղիս 1900, էջ 429:

3. Պատմութիւն հայ դպրութեան, Գ. տպ., էջ 722:

4. Սիսուան, էջ 700 - 701: Հմմտէ եւ Տէր-Մովսէսեան, История перевода библіи на армянскій языкъ, Պետերբուրգ 1902, էջ 271:

որ գրութիւններուս մօտաւոր ժամանակի մասին կը բովանդակէր վերջնական լուսաբանութիւն: Նորայրի ուշադրութենէն վրիպած էր անկասկած այս յիշատակարանը:

Մովսէս Երզնկացի թուելով Գէորգ Սկեւռացւոյ գրական երկասիրութիւններն, ի մէջ այլոց կը պատմէ նաեւ թէ "առնէր հաւատս գլխոց եւ ցանկք եւ նախադրութիւնս աստուածաշնչից տառից": Նոյնը կը պատմուի գրեթէ բառական Բարսեղի եւ Գէորգայ ձեռքի վայելումն Թորոս քահանայի գրուած վենետիկեան Թ. 5 Աստուածաշունչի (ԺԳ.—ԺԴ. դար) յիշատակարանին մէջ՝ "տէր Յիսուս Քրիստոս Աստուած, զԹա, ողորմեա Գէորգ Վարդապետին, որ զնախադրութիւնսն եւ զգլխնիս ամէն հին կտակարանացս շինել է[1]", որ նոյնպէս աննկատելի մնացած է Նորայրի: Պատմական այս յառաջքերումները միանալով Տէր-Մովսէսեանի մէջ բերած վճռական ուրիշ փաստերու կուտակումին, կը կազմեն անհերքելի ապացոյց թէ "Հին Կտակարանի նախադրութիւններն ու ցանկերը գրել է Գէորգ Սկեւռացի նշանաւոր վարդապետը, ամենատուչը 1292 թուին, բայց գուցէ նաեւ մի քանի տարի առաջ միայն թէ 1270 թուականից ոչ առաջ[2]" եւ թէ "Գէորգ Սկեւռացիէն յառաջ գրուած հին Աստուածաշունչերը չունին բնաւ նախադրութիւններ եւ գլխացանկեր[3]":

Մօտաւորապէս սկեւռեան այս շրջանին զետեղելու է նաեւ Նոր Կտակարանի այժմեան նախադրութիւններու եւ Աւետարանաց գլխացանկերու թարգմանութեան եւ կարգադրութեան ժամանակը, քանի որ ԺԳ. դարու վերջերն է որ կը սկսին տակաւ երեւան գալ Աւետարաններու մէջ խնդրական նախադրութիւններն ու գլխացանկերը: Այս մասին աւելի մանրամասնութիւններ չի թոյլատրեր մեզի մեր ծրագիրը:

Ի՞նչ էր սակայն հինգերորդ դարուն Ս. Գրոց յառաջաբանական կազմածը: Դիտենք թէ Հին Կտակարանի հայ գրչագիրները "Յառաջաբան նախակարգեալ թագաւորութեանց" երկրորդական խորագրով թագաւորութեանց Ա. Գրքին սկիզբը կը դնեն սովորաբար դասական թարգմանութիւնը Յերոնիմեայ Prologus galeatusին, որ Migneի լատին հայրախօսութեան հրատարակութեան մէջ կը կրէ նոյնպէս Praefatio Hieronymi in libros Samuel et Malachim կամ՝ ուրիշ ձեռագիրներու մէջ Praefatio Hieronymi in librum (տարբերակ in libro) regum տիտղոսը[4]: Martianay սակայն նկատի առնելով գրութեանս բովանդակութիւնը կը ցանկայ փոխել անյարմար այս խորագիրը եւ կ'առաջադրէ դնել պատշաճօրէն Praefatio Hieronymi presbyteri

---

1 Յուցակ հայերէն գրչագրաց մատենադարանի ուխտին Մխիթարայ ի Վենետիկ, Բազմավէպ 1891, էջ 98. Սարգիսեան, Յուցակ Ա., էջ 50, տես եւ Տէր-Մովսէսեան, Исторія перевода библіи եւ այլն, էջ 146:

2 Նիւթեր Ս. Գրքի ուսումնասիրութեան, Բ. Նախադրութիւններ եւ գլուխներ, Արարատ 1904, էջ 218, նոյն եւ Исторія перевода библіи, էջ 273:

3 Սարգիսեան, Յուցակ Ա., էջ 51: "Ամենահին ձեռագիրը, որի մէջ հանդիպում ենք նախադրութիւններին եւ Ցանկերին, դա նոյն Գէորգ Սկեւռացու աշակերտ Գոյներ Երիցանցի 1292 թուի գրածն է: Ամենատեւ ունինք 1295 թ. ձեռագիրն այդ յաւելուածներով, հետեւապէս Մովսէսի ձեռագիրը (— Էջմիածնի թ. 153 Ձեռ.) Գոյներ Երիցանցի գրածից ուշ մնալ չի կարող, իսկ թէ որքան առաջ պիտի տանել, այդ արդէն դժուար է ասել" եւ այլն, Տէր-Մովսէսեան, Արարատ 1904, էջ 135:

4 Migne, Pat. lat. 28, էջ 593—603.

de omnibus libris Veteris Testamenti. Վերնագրի այս բարեփոխութիւնը կը վաւերացուի իրապէս յերոնիմեան Prologusի հայերէն թարգմանութեան յատկանշական բուն տիտղոսով, որ է "Վասն ի քսան եւ յերկուս գիրս առ ի հեբրայեցւոց զպատմութիւնն բաժանելոյ", եւ այս տիտղոսը կու տայ մեզի կարելիութիւն ամենամեծ հաւանականութեամբ հաստատելու թէ Յերոնիմեայ դասական այս գրութիւնը հինգերորդ դարուն Հին Կտակարանի նախասկիզբը դրուած էր իբր ընդհանուր Յառաջաբան Հին Կտակարանի քսան եւ երկու գրքերուն այնպէս, ինչպէս այժմ կը դրուի Vulgataի նախասկիզբը *In totam Scripturam Prologus galeatus* վերնագրով[1]: — Նոյն դասական դարուն Նոր Կտակարանի յառաջաբանական կազմածներն էին չորս Աւետարաններու համար Եւսեբեայ առ Կարպիանոս ուղղած թուղթն ու տասն կանոններու տախտակներն իրենց յատուկ սարքով, իսկ Գործք Առաքելոցի, Կաթողիկէ եւ Պաւղոսի թղթերուն համար Եւթաղի յառաջաբաններն իրենց սեփական կազմով: Յերոնիմեայ եւ Եւթաղի յառաջաբանական գրութիւնները մանրամասնօրէն ուսումնասիրուած են ու հրատարակուած[2]. հայերէն Ս. Գրոց դասական նախնագոյն կազմածները լրացընելու համար կը մնայ այժմ ձեռնարկել Եւսեբեայ առ Կարպիանոս թղթոյն եւ կանոններուն ուսումնասիրութեան եւ հրատարակութեան:

2. Ատոմն Աղեքսանդրացի: — Եւսեբեայ առ Կարպիանոս ուղղած թուղթը իբր սկզբնաւորութիւն կը ներկայացընէ հետեւեալ բացատրականը՝ "Ամոմնի Աղեքսանդրացւոյ բազում աշխատութեամբ եւ ճշգրտիւ փոյթ ի մէջ առեալ զառ ի չորիցն եթող մեզ զաւետարանն՝ մատթեան աւետարանին զհամաբարբառս այլոց աւետարանչացն զդրուակս եղեալ առընթեր": Ո՞վ էր Աղեքսանդրացի Ամոմն եւ ի՞նչ էին իր յօրինած "համաբարբառ դրուակները": Եւսեբիոս Եկեղեցական պատմութեան մէջ Ամոմն Սակկաս Նոր-պղատոնական իմաստասէրը կը շփոթէ յայտնապէս քրիստոնեայ մատենագիր Ամոմնի հետ, որ "զաստուածային իմաստութեան պատուէրսն սուրբ եւ անարատ եւ անխախուտ պահեաց մինչեւ ցվախճան կենաց իւրոց"[3]. Եւսեբեան այս շփոթումը հետագայ մատենագիրներէն ոչ ոք կը փորձէ ուղղել: Նոր-պղատոնական Ամոմն սակայն, ինչպէս կը հաւաստէ արդէն Պորփիւր, քրիստոնեայ մատենագիր

---

[1] Յերոնիմոս արդէն կը գրէր *hic prologus Scripturarum quasi galeatum principium, omnibus libris quos de Hebraeo vertimus in Latinum, convenire potest: ut scire valeamus, quidquid extra hos est, inter apocrypha esse ponendum, Migne, Pat. lat. 28 էջ 595.*

[2] Վարդանեան, Յերոնիմեայ Վասն ի քսան եւ յերկուս գիրս առ ի Հեբրայեցւոց զպատմութիւնն բաժանելոյ, Վիեննա 1920, Վարդանեան, Եւթաղի մատենագրութիւնք, Վիեննա 1928:

[3] Τῷ τε Ἀμμωνίῳ τὰ τῆς ἐνθέου φιλοσοφίας ἀκέραια καὶ ἀδιάπτωτα καὶ μέχρις ἐσχάτης τοῦ βίου διέμεινεν τελευτῆς, տպ. Laemmer, Scaphusiae 1862, VI, 19, § 10: Մենք կը գործածենք անփոփոխ Ճարեանի հայերէն թարգմանութիւնը (Եւսեբիոսի Եկեղեցւոյ Պատմութիւն Եկեղեցւոյ յեղեալ յասորւոյն ի հայ ի հինգերորդ դարու պարզաբանեալ նոր թարգմանութեամբ ի յոյն բնագրէն, Վենետ. 1877), որուն մէջ "յասորւոյն ի հայ յեղեալ" բնագիրը ցոյց կու տայ եղծում եւ անորոշութիւն, այսպէս "բայց յառաջ իմաստութիւնն Ամեմենիոսեայ որ յԱտոուած էր, սուրբ եւ անարատ պահեցաւ եւ ոչ շրջեցաւ մինչեւ ի վախճան մահու իւրոյ", էջ 490, ասորի բնագիրը պակաս է այստեղ. Preuschen հայ բնագիրը կը թարգմանէ՝ *Die frühere Philosophie des Amemenius aber, die sich auf Gott bezog, wurde heilig und rein erhalten und nicht änderte sie sich bis zum Ende seines Todes, Eusebius Kirchengeschichte, Buch VI und VII aus dem Armenischen übersetzt von Erwin Preuschen, Leipzig 1902, էջ 25.*

չէր բնաւ՝ "զի Ամմոնիոս քրիստոնեայ էր եւ ընդ քրիստոնեայս անեալ ընդ ծնողս իւր, այլ իբրեւ ի հասակ խորհրդոց եւ փիլիսոփայութեանն ժամանեաց, անդէն ըստ աւրինաց ի վարս առաքինութեան դարձաւ նա . . . ի գնացից անտի աստուածպաշտութեան ի կռապաշտութիւն անկաւ[1]", մինչդեռ քրիստոնեայ Ամոնի "աստուածային իմաստութեան ցվախնան", հպատակութեան "վկայեն մինչեւ ցայսաւր վաստակք առնս, զորս եթող յիշատակս իւրոյ երեւելի հանճարոյն, զոր օրինակ մակագրեալն նորա Յովսեփ վասն միաբանութեան Մովսիսի եւ Յիսուսի եւ այլք որ զտանին առ քանասէրս[2]": Այս շփոթումը կարելի է թերեւս դիւրաւ լուսաբանել կը գրէ Bardenhewer[3], եթէ քրիստոնեայ Ամոնն ալ ենթադրենք, ինչպէս նոր-պղատոնական Ամոնը, ժամանակակից եւ հայրենակից Որոգինեայ: Յանձին քրիստոնեայ անծանօթ Ամոնի Bardenhewer[4] կը կարծէ նկատել յատկապէս Թիմուիսի եպիսկոպոս Ամոնը, որուն Որոգինեայ հետ ունեցած կապակցութեան մասին կը պատմէ Փոտ հետաքրքրական մանրամասնութիւններ, քաղելով անտարակոյս հնագոյն աղբիւրներէ[5]: Եւսեբեայ իբր հեղինակութիւն քրիստոնեայ Ամոնի յիշատակած երկասիրութիւնները սակայն կ'երեւի թէ շատ շուտ կը մատնուին մոռացութեան, քանի որ հետագայ եկեղեցական պատմական մատենագրութեան մէջ չէ կարելի տող մըն իսկ ցոյց տալ իբր մնացորդ ամոնեան երկերուն: Միայն Անաստաս Սինայեցին թերեւս մեր այս Ամոնն աչքի առջեւ կ'ունենայ, կ'ենթադրէ Bardenhewer, երբ Պասիլիասի եւ Կղեմէս ու Պանտենոս Աղեքսանդրացիներու հետ նաեւ "իմաստուն Ամոնը" կը դասէ "հին եւ առաջին մեկնիչներու" կարգին, որոնք վեցօրեայ արարչագործութիւնը կ'առնուն նշանակ Քրիստոսի եւ եկեղեցւոյ[6]. եւ իսկապէս "վասն միաբանութեան Մովսէսի եւ Յիսուսի" գրութեան վերնագիրը ցոյց կու տայ հին եւ նոր կտակարաններու միութիւնն ու միասնականութիւնը եւ ունի հակակնոստիկեան որոշ շեշտ մը[7]: Դանիէլի գրքի մասին Է. կամ Ը: դարուն ծնունդ առած հայրախօսական ժողովածոյի մը մէջ երեւան կու գայ իբր մեկնիչ նաեւ Ամոն Երէց մը, որուն վերագրուած բարոյա-

---

[1] Ἀμμώνιος μὲν γὰρ Χριστιανὸς ἐν Χριστιανοῖς ἀνατραφεὶς τοῖς γονεῦσιν, ὅτε τοῦ φρονεῖν καὶ τῆς φιλοσοφίας ἤψατο, εὐθὺς πρὸς τὴν κατὰ νόμους πολιτείαν μετεβάλετο (l. c, § 7)... τὸν δὲ Ἀμμώνιον ἐκ βίου τοῦ κατὰ θεοσέβειαν ἐπὶ τοῦ ἐθνικὸν τρόπον ἐκπεσεῖν (§ 9), Մարեան, էջ 459, 460:

[2] Ὡς που καὶ οἱ τάνδρὸς εἰσέτι νῦν μαρτυροῦσι πόνοι δι' ὧν κατέλιπε συγγραμμάτων παρα τοῖς πλείστοις εὐδοκιμοῦντος ὥσπερ οὖν καὶ ὁ ἐπιγεγραμμένος περὶ τῆς Μωυσέως καὶ Ἰησοῦ συμφωνίας καὶ ὅσοι ἄλλοι παρὰ τοῖς φιλοκάλοις εὕρηνται (§ 10), Մարեան, էջ 460. Հայ հին բնագիրն ունի "որպէս եւ վկայեն վաստակք առն այնորիկ մինչեւ ցայսաւր ի խաւսսն, զոր եթող զի են նորա շահ եւ աւգուտ բազմաց իբրեւ զխաւսսն զայն, որ են նորա. զի գրեալ է ի վերայ նորա վասն միաբանութեան Մովսիսի եւ Յիշովայ (զոր առանց ծանօթութեան Preuschen (անդ) կը թարգմանէ des Moses und Jesus, մինչ Յիշով է "Յեսու" եւ ոչ թէ "Յիսուս") եւ այլք են որ գտանին առ մարդս սիրունս բարեաց":

[3] Gesch. der altkirchlichen Literatur, Freiburg i. Br. 1903, II, 163, տես եւ Harnack, Gesch. der altkirchlichen Literatur, I, էջ 407.

[4] Անդ, էջ 163–164:

[5] Interrogat. decem. c. 9, տես բնագիրը Döllinger, Hyppolytus und Kallistus, Regensburg 1859, էջ 264.

[6] Contempl. in Hex. I, տես յոյն բնագիրը Routh, Reliquiae Sacrae, I, 15 եւ լատինը Migne, Pat. gr. 89, էջ 860.

[7] Bardenhewer, անդ, էջ 164—165.

կան-գործնական ուղղութեամբ խմբագրուած հատուածներն այնպիսի բարձր հնութեան տպաւորութիւն կը ձգեն Faulhaberի վրայ, որ իսկոյն կը փութայ խնդրական մեր Ամոմնին հետ նոյնացընել հատուածներու հեղինակ Ամոմնը[1]: Այս հատուածներու հեղինակութեան առաջին իրաւունքը սակայն կը վերաբերի անկասկած, ինչպէս կը վճռէ Bardenhewer, ոչ թէ Գ. դարու մեր Ամոմնին, այլ Ե. դարուն ծանօթ մեկնիչ Աղեքսանդրացի Ամոմնին. չէ՞ որ Faulhaber ինքնին աւանդուած բնագրին մէկ տեղիքը իբր "յետսամուտ ծանօթութիւն„ կը ստիպուի արդէն յապաւել ու արտաքսել[2]:

Հարց է այժմ՝ եկեղեցական պատմութեան մէջ յիշուած Ամոմնը նո՞յն է առ Կարպիանոս թղթին մէջ յիշատակուած Ամոմնի հետ: Յերոնիմոս բնական կը համարի դրական պատասխան տալ այս հարցին, երբ կը գրէ De vir. ill. 55: *Ammonius, vir disertus et valde eruditus in philosophia, eodem tempore Alexandriae clarus habitus est, qui inter multa ingenii sui et praeclara monumenta etiam de consonantia Moysi et Jesu opus elegans composuit et evangelicos canones excogitavit, quos postea secutus est Eusebius Caesariensis. Hunc falso accusat Porphyrius, quod ex Christiano ethnicus fuerit, cum constet eum usque ad extremam vitam Christianum perseverasse*[3]. Մատենագրութեան նորագոյն պատմաբաններէն շատերը նոյնպէս դրական պատասխանը առնուազն հաւանական կը սիրեն համարել, քանի որ թէ՛ մին թէ՛ միւսը կը կոչուի Ամոմն եւ ցոյց կու տայ գրական գործունէութիւն: Նմանութեան այս գիծերը սակայն վճռական ըլլալէն շատ հեռու են. չէ՞ որ եգիպտական հողին վրայ Ամոմն անունը, ինչպէս տեսանք, ստէպ երեւան կու գայ եւ Աղեքսանդրիոյ եկեղեցին Գ. եւ Դ. դարերուն գրական հեղինակութիւններու կարօտութեան մատնուած չ'երեւիր բնաւ: Եւսեբիոս միոյն միւսին հետ ունեցած ոեւէ յարաբերութիւններու մասին կը մնայ դժբախտաբար լուռ: Ամոմններէն մին եթէ մեծագոյն հաւանականութեամբ որոգինեան օրերուն մէջ զետեղենք, միւսին համար Գ. դարուն առ նուազն երկրորդ կէսը կը մնայ դեռ բաց բոլորովին: Այն պարագան, որ երկրորդ Ամոմնը բացայայտօրէն Աղեքսանդրացի կ'անուանուի, Թիմուխի եպիսկոպոսին հետ նոյնացումը անկարելի կը դարձնէ, թէպէտ եւ այս դժուարութիւնը կարելի կ'ըլլայ թերեւս բառնալ սա ենթադրութեամբ, որ Եւսեբիոս Ամոմնի յետոյ Թիմուխի եպիսկոպոսական աթոռին բարձրացած ըլլալու մասին տեղեկութիւն չունէր[4]: Աղեքսանդրացի Ամոմնին

---

[1] Faulhaber, Die Propheten-Katenen nach römischen Handschriften (Biblische Studien IV, Freiburg i. Br., 1899, էջ 185. Խնդրական հատուածներու բնագիրը, Migne, Pat. gr. 85, էջ 1363—1382, Faulhaberի կարծիքով կարօտ է հիմնական ուղղագրութեան:

[2] Die nächste Anwartschaft auf dieselben hat aber vorläufig sonder Zweifel der Ammonius des 5. Jahrhunderts und nicht der Ammonius des 3. Jahrhunderts; muss doch Faulhaber schon eine Stelle des überlieferten Textes als "später angefügte Note„ ausscheiden, անդ, էջ 165.

[3] Յերոնիմոսի evangelicos canones excogitavit կը համարի Harnack թիւրիմացութիւն, որ կը կրկնուի Praef. in evang. ad Dam, իսկ ինչ որ Hieronymus über die evangelici bemerkt, hat er nicht aus der Kirchengeschichte des Eusebius geschöpft, sondern dem Briefe desselben an Karpianos entnehmen zu können gemeint, Harnack, Gesch. der altchristlichen Literatur, I, 406—407.

[4] Bardenhewer, անդ, էջ 165—166.

գրութիւնը Եւսեբիոս կը յիշատակէ τὸ διὰ τεσσάρων εὐαγγέλιον անունով, ինչպէս կը կոչուէր Տատիանու համբաւաւոր գործը՝ Համաբարբառը: Տատիանու Համաբարբառին նպատակն էր քրիստոնեայ ընթերցողներուն ներկայացընել պարզապէս Քրիստոսի միայար պատմութիւնը՝ քաղելով անտարբերօրէն չորս աւետարանիչներէն այն տեղիքները, որոնք լաւագոյնս կրնային ծառայել առաջադրուած նպատակին՝ "սոյն սա Տատիանոս... արար յարակցութիւն իմն եւ զուգահաւաքումն՝ չգիտեմ որպէս ի չորից աւետարանաց ժողովելով ի մի որպէս համաբարբառ աւետարանի, զորոյ եւ զանունն կոչեաց ի չորից[1]": Այս գործը անթերի կատարելագործութեամբ օժտելու համար ստիպուած էր Տատիան նուիրական բնագիրը ենթարկել բնականաբար յաճախակի կրճատումներու եւ երբեմն նաեւ յաւելումներու. յազուրդ տալու համար յունասիրիկ իր հակումներուն փորձած էր Տատիան նաեւ անհանդուրժելի փոփոխութիւններ ներմուծել բնագրին մէջ "իբրու յոճ վայելուչ յօրինելով զայնս[2]": Մինչդեռ Ամոմի τὸ διὰ τεσσάρων[3] զուտ գիտական ուսումնասիրութիւն էր եւ կանոնական աւետարաններու գիտական ուսումը դիւրացընելու պաշտօնն ունէր. Ամոմն կը փորձէր ոչ թէ Ցիսուսի կեանքին միասնական պատմութիւնը յօրինելու համար աւետարանիչներու տեղեկութիւններն յօրինուածօրէն ի մի հաւաքել, այլ մատթեան աւետարանի բնագրի կողքին զուգադրել պարզապէս միւս երեք աւետարանիչներու համաբարբառ դրուակները՝ նոյնապատում հատուածները: Ամոմի գործը չէր հետեւաբար աւետարաններու համաբարբառը կամ համաձայնութիւնը յօրինել, այլ էր կազմել աւետարաններու համատեսիլ պատկերը կամ դրուակը: Zahn կը կարծէ թէ այս գործիս մէջ նկատի առնուած էին Մարկոսի, Ղուկասու եւ Յովհաննու այն տեղիքները միայն, որոնք նմանութեան էական գծեր ցոյց կու տային մատթեան հատուածներու հետ[4], Harnack սակայն τὸ διὰ τεσσάρων տիտղոսէն, ինչպէս նաեւ Եւսեբեայ բացատրութեան կերպէն կը կարծէ հետեւ-

---

[1] Ὁ Τατιανός, συνάφειάν τινα καὶ συναγωγὴν οὐκ οἶδ' ὅπως τῶν εὐαγγελίων συνθείς, τὸ διὰ τεσσάρων τοῦτο προσωνόμασεν· Եւսեբ., Եկ. պտմ. Դ, Գլ. ԻԹ. հետաքրքրական է հին թարգմանութեան հայ բնագիրը "սոյն սա Տետրիանոս զլուխ նոցա առաջին ժողովեաց եւ խառնակեաց եւ եւ աւետարան եւ կոչեաց նմա ատեսարոն, այսինքն խառնուածոյ», էջ 311 տես Zahn, Gesch. des Kom. I, էջ 391–392.

[2] Ὡς ἐπιδιορθούμενον αὐτῶν τὴν τῆς φράσεως σύνταξιν, Եւսեբ., Եկ. պտմ., անդ, հին թարգմանութիւնը ունի "որպէս զի ուղղեսցէ նա զյաւղուածս բանին կարգելոյ». այս դիտողութիւնը ոչ թէ աւետարաններու, այլ թղթերու մասին է, բայց Տատիանու համաբարբառին նիրնմանն մեկնութեան հայ թարգմանութենէն յայտնի է այժմ that Tatian habitually abridged the language of the passages, which he combined (Hort, GK. Text. Introduction, էջ 283) and that apparently in perfect good faith (Scrivener, Introduction to the criticism of the New Testament, գ. տպ., էջ 57, ծանօթ. 2). Schon mit der Aufgabe, aus den 4 Evv. eine einheitliche Geschichte herzustellen, war die Notwendigkeit gegeben, an manchen Stellen ihren Text zu vergewaltigen und durch eigene Worte die Fugen des Mosaiks zu verdecken (Zahn, Gesch des neutestamentl. Kanons I, էջ 393).

[3] Ebenso verfuhr der etwas spätere Alexandriner Ammonius, indem er seiner Evangeliensynopse ganz denselben Titel gab, den Tatian seiner Evangelienharmonie gegeben hatte. Hätte Ammonius den Charakter und Inhalt der letzteren gekannt, und wäre diese in seiner Umgebung verbreitet gewesen, so wäre die Übertragung ihres Titels auf eine grundverschiedene Arbeit sehr ungeschickt gewesen, Zahn, Gesch. des neutestamentl. Kanons I, էջ 412.

[4] Forschungen zur Gesch. des neutestamentl. Kanons I, 1881 էջ 31, տես նաեւ Burgon, The last twelve verses of the Gospel according to S Mark, էջ 295; Gebhardt, Herzog's Real-Encyklopädie II, էջ 404 եւ Bardenhewer, անդ, էջ 166.

ցընել թէ Մարկոսի, Ղուկասու եւ Յովհաննու յատուկ հատուածներն ալ ուեւէ տեղ եւ ուեւէ կերպով նշանակուած էին ամուխեան դրուակներու մէջ, vielmehr spricht der Titel τὸ διὰ τεσσάρων, sowie die Ausdrucksweise des Eusebius dafür, dass die besonderen Abschnitte des Mc., Lc. und Joh. auch irgendwo und irgendwie in der Synopse aufgezeichnet waren[1].

3. Եւսեբեան կաղմածը: — Քանի որ Ամոխն համաձայնութեան հիմ առած էր մատթեան աւետարանի բնագիրը, որուն պատմական ու վարդապետական դասաւորութեան ու կարգին պէտք էին անպայման հետեւիլ միւս երեք աւետարանիչներու համապատասխան տեղիքները, հարկ էր որ երեք աւետարաններու պատմութեան ու վարդապետութեան ընթացքը մատնուէր անխուսափելի ետեւառաջութիւններու եւ կրէր հետեւաբար դասաւորութեան խանգարում. "որպէս զի ի հարկէ իսկ դիպել շարի կարգի երիցն եւս ապակաւնել — կը գրէ Եւսեբիոս — որչափ ըստ միայար ընթերցուածոյն": Այս խանգարումին առաջն առնլու ու բնագիրները "ողջանդամ" պահելու ցանկութենէն մղուած, "յաշխատասիրութենէ յառաջագոյն ասացելոյ առնն առեալ պատճառս" ձեռնարկեց Եւսեբիոս[2] *"ըստ այլում գումարութեան". κατ' ἑτέραν μέθοδον, կազմել համբաւաւոր իր կանոններն, որոնց նպատակն էր աւետարաններու գիտական գործածութեան դիւրին ընթացք տալ: Եւսեբիոս յօրինեց տասն կանոնները, որոնք սապէս կարգաղրուած էին. առաջին կանոնը կը բովանդակէր թիւերն այն տեղիքներու, ուր չորս աւետարանիչները կը համաձայնէին իրարու, երկրորդն, ուր Մատթ., Մարկ. եւ Ղուկ., երրորդն, ուր Մատթ., Ղուկ. եւ Յովհ., չորրորդն, ուր Մատթ., Մարկ. եւ Յովհ., հինգերորդն, ուր Մատթ. եւ Ղուկ., վեցերորդն, ուր Մատթ. եւ Մարկ., եօթներորդն, ուր Մատթ. եւ Յովհ., ութերորդն, ուր Ղուկ. եւ Մարկ., իններորդն, ուր Ղուկ. եւ Յովհ. եւ վերջապէս տասներորդը "յորս իւրաքանչիւր ոք ի նոցանէ վասն իրիք ինչ առանձինն գրեաց": Ա. Կանոնը կը բովանդակէր 71 տեղիք, Բ.՝ 111, Գ.՝ 22, Դ.՝ 26, Ե.՝ 82, Զ.՝ 47, Է.՝ 7, Ը.՝ 14, Թ.՝ 21, Ժ.՝ Մատթ. 62, Մարկ. 21, Ղուկ. 71 եւ Յովհ. 97: Այս թիւերը կանոններու մէջ գետեղելէ յառաջ սակայն անհրաժեշտ պէտք էր չորս աւետարանները բաժնել փոքրիկ հատուածներու կամ գլուխներու (ἀριθμοί, sectiones). այս բաժանումները կ'ակնարկէ Եւսեբիոս երբ կը գրէ "ի վերայ (ի լուսանցս) իւրաքանչիւր չորեցունց աւետարանացն թիւ ինչ (ἀριθμός τις) առընթեր կայ ըստ իւրաքանչիւր մասին՝ սկսեալ յառաջնմէն, ապա յերկրորդէն եւ յերրորդէն եւ յառաջ կարգաւ խաղացեալ ընդ ընաւ մինչեւ ցկատարած գրոցն": Եւսեբեան այս բաժանման համաձայն Մատթէոս ունէր 355 թիւ = գլուխ կամ հատուած, Մարկոս՝ 236, Ղուկաս՝ 342 եւ Յովհաննէս՝ 232, համագումար 1165 գլուխ կամ հատուած: Չենք*

---

[1] *Gesch. der altchristlichen Literatur, I., էջ 407.*

[2] *Հմմտ. Բար-Հեբրէոս, Assemani, Bibl. orient. I, էջ 57—58, որ կը տեղեկագրէ՝ Eusebius autem Caesariensis videns corruptelas, quas Ammonius Alexandrinus in evangelium Diatessaron nuncupatum induxerat... quatuor quidem evangelia ut in textu perfecta integraque reliquit; verba vero, quae in ipsis consentiunt, communi canone notavit.*

գիտեր ինչպէս եւ ինչու խորարմատ սովորութեան կարգ է անցած աւետարաններու այդ բաժանումները կոչել ամոնեան. it has been generally thougt that the κεφάλαια... were made by Ammonius for the purpose of his work, and they have commonly received the name of the Ammonian sections[1]. Իսկապէս անտեղի այս կարծիքին դէմ ուժգնօրէն եւ իրաւացիօրէն կ'արտայայտուի Lloyd[2] երբ կը շեշտէ թէ առ Կաբպիանոս թղթոյն մէջ Եւսեբիոս ոչ միայն կը զգուշանայ թուական այս բաժանումները Ամոնի վերագրելէ, այլ զրեթէ կը հասկցընէ (but he almost implies) թէ անոնք ծագումով բացարձակապէս ժամանակակից են իր հնարած տասն կանոններուն, որոնց հետ սերտօրէն կապուած են: Պարզ է թէ այս բաժանումները եւսեբեան ծրագրին համար անհրաժեշտ են, մինչդեռ դիւրըմբռնելի չէ անոնց տեղը ամոնեան համաձայնութեան մէջ, ապա թէ ոչ Ամոն միւս աւետարաններու տեղիքներն ամբողջութեամբ չէր տեղաւորեր Մատթէի աւետարանի կողքին, այլ պարզապէս կը դնէր անոնց համապատասխան թիւերը: — Իւրաքանչիւր աւետարանի լուսանցքին վրայ իբր գլուխ կամ հատուած կարգաւ դրուած սեւագիր այս թիւերու իւրաքանչիւրին տակ Եւսեբիոս տեղաւորեց նաեւ տասն կանոններու թիւը կարմրագիր, "որ ցուցանէ թէ յորում ի տասնեցունց կանոնացն կայցէ (սեւագիր) թիւն. այսպիսի ինչ՝ եթէ առաջին յայտ է եթէ յառաջնումն եւ եթէ երկրորդն՝ յերկրորդումն եւ այնպէս մինչեւ ցտասներորդն". այսպէս Մատթ. ԺԳ. 13 այժմեան համարի կողքին լուսանցքի վրայ դրաւ ՃԿԳ, եւ ստորեւ անմիջապէս կարմրագիր ա, որ կը նշանակէ թէ ՃԿԳ սեւագիր թիւը կամ գլուխը պէտք է որոնել ա (առաջին) կանոնին մէջ. բանալով առաջին կանոնը կը տեսնենք իսկապէս իր կարգին ՃԿԳ սեւագիր թիւը կամ գլուխը, որուն զուգադիր դրուած են (Մարկոս) ԼԷ, Ղուկաս) ՀԷ, (Յովհաննէս) ՃԹ, որ է ըսել Մարկոսի ԼԷ (Դ. 11), Ղուկասու ՀԷ (Ը. 10) եւ Յովհաննու ՃԹ (ԺԲ. 39) գլուխները կամ թիւերը կ'աւանդեն համաբարբառ այն դրուակը, ինչ որ կը պատմէ Մատթէոս ՃԿԳ (ԺԳ. 13) գլխուն մէջ. Մարկոսի ԼԷ, Ղուկասու ՀԷ եւ Յովհաննու ՃԹ լուսանցագիր սեւադրոշմ թիւերն ալ ունէին ներքեւ ընականաբար ա կարմրագիրը: Ուրիշ օրինակ մը բերելու համար Յովհ. ԺԸ. 20 այժմեան համարին կից կը տեսնենք լուսանցագիր ՃԼԹ, եւ ստորեւ անմիջապէս կարմրագիր գ, որ ՃԼԹ սեւագիրն է Յովհաննու յատուկ գլխաթիւը, իսկ կարմրագիրը գ՝ կանոնին թիւը. եւսեբեան երրորդ կանոնին մէջ կը գտնենք իրապէս (Մատթէոս) Ղ, (Ղուկաս) ԾԸ, (Յովհաննէս) ՃԼԹ, ուստի կ'ըլլանք վերահաստատ թէ Յովհաննու ԺԸ, 20 տեղիքը կը նոյնանայ իմաստով Մատթէի ինեսներորդ (Ժ. 24) եւ Ղուկասու յիսունեւութներորդ (Զ. 40) գլուխներու կամ հատուածներու հետ. Մատթէի Ղ եւ Ղուկասու ԾԸ սեւագիր գլխաթիւերու տակ լուսանցքի վրայ կը տեսնենք նոյնպէս կարմրագիր գ, որ ցոյց կու տայ

[1] Scrivener, Introduction to the criticism of the New Testament 57/58.

[2] Nov. Test. Oxon, 1827, Monitum, էջ VIII–XI, Lloydի այս կարծիքին դէմ Scrivenerի յարուցած դժուարութիւնն այնքան վճռական չ'երեւիր մեզի որ ապիզուինք ընդունիլ թէ the Ammonian sections had a previous existence to the Eusebian canons, as well as served for an independent purpose (Introduction, էջ 59), որքան ալ Harnackն ունենայ իրեն կարծեկից՝ diese Trennung des Textes in §§, wie wir sagen würden, ist vielleicht schon älter als Eusebius, Gesch. der altchristlichen Literatur, I էջ 573.

թէ խնդրական Ղ եւ Ծը թիւերը կը գտնուին երրորդ կանոնի մէջ[1]: The advantage of such a system of parallels to the exact study of the Gospels is too evident to need insisting on կը գրէ Scrivener[2] եւ կը փակէ իր ուսումնասիրութիւնը: Մեզ կը թուի տակաւին թէ այսքանով չի վերջանար Եւսեբեայ աշխատասիրութիւնը: Codex E, ինչպէս կը նկարագրէ Tregelles, կը պահէ գլխաթիւերու բաժանումը, բայց փոխանակ եւսեբեան կանոններու՝ իւրաքանչիւր էջի ստորին լուսանցքին վրայ կը ներկայացնէ աւետարաններու ուրիշ համաձայնութիւն մը՝ իւրաքանչիւր էջի բովանդակած հատուածի գլխաթիւին առընթեր նշանակելով միւս աւետարանիչներու նոյնապատում հատուածներու գլխաթիւերը: [E has] the Ammonian sections; but instead of the Eusebian canons there is a kind of harmony of the Gospels noted at the foot of each page, by a reference to the parallel sections of the other Evangelists[3]. Էջերու կամ՝ սիւնակներու ստորին լուսանցքին վրայ դրուած այս ձեւ համաձայնութիւնը կը տեսնուի նաեւ ինչպէս Codex W[d]ի (Trinity College, Cambridge), նոյնպէս, ինչպէս Tischendorf կը հաստատէ, Պետերսբուրգի T[b] փոքրիկ հատակոտորին մէջ, որոնց վրայ կը յաւելու Burgon պարիսեան Codd. M. 262, 264 եւ կարծիք կը յայտնէ թէ համաձայնութեան այս դրութիւնը, որ շատ աւելի պարզ է քան եւսեբեան կանոններուն դիմելու յոգնաշատ ու տաղտկալի եղանակը, յոյն եկեղեցւոյ մէջ մուտ գործած ըլլայ հնագոյն ատորի օրինակներէ աւետարաններու, որոնցմէ մաս մը տակաւին կը մնայ պահուած[4]: Համաձայնութեան ընականաբար լաւագոյն այս դրութիւնը կ'աւանդեն ընդհանրապէս նաեւ հայերէն աւետարաններն իրենց ստորին լուսանցքին վրայ, այսպէս յիշելու համար միայն հնագոյն օրինակները, 887 թուականէն Մոսկուայի Լազարեան ճեմարանի աւետարանը[5], 902 թուականէն Մլբէ թագուհւոյն աւետարանը[6], 989 թուականէն Էջմիածնի աւետարանը[7]: Անտարակուսելի է, գոնէ մեզի համար, թէ

---

[1] Սարգիսեան շատ անորոշ գաղափար կազմած է կարմրագիր այս թիւերու մասին, այսպէս Թ. 119 Ձեռագրին լուսանցագրութիւններու վրայ խօսելով կը գրէ ի մէջ այլոց "Կողմնակի լուսանցից վրայ նշանակուած են հին գլխահամարները, որոնց ներքեւ նշանակուած են կարմիրագիր մելանով ուրիշ խոտոր համեմատութիւններ ունեցող գլխահամարներ եւն", Ցուցակ Ա, էջ 527 եւ 637, տես եւ էջ 556, 584, 600, 602, 650, 672 եւ այլն:

[2] Introduction, էջ 60.

[3] Horne, Introduction, vol. IV, էջ 200, Codex Eի այս ձեւ համաձայնութեան նմոյշ կը հրատարակէ Scrivener, Introduction, Plate XI, Nr. 27.

[4] The last twelve verses of S. Mark, էջ 301 եւ 306, տես եւ Gregory, Proll., էջ 144:

[5] Աւետարան ըստ թարգմանութեան նախնեաց մերոց գրեալ ՃԼԶ թ. հայոց եւ յամի տեառն 887. լուսատիպ հրատարակութիւն գրչագրին Դ. Խալաթեանց, Մոսկուա 1899: Այս մասին ընդարձակ տեղեկութիւն տես Տաշեան, Հանդ. Ամս. 1900, էջ 354–355:

[6] Հմմտէ Սարգիսեան, Մայր-Ցուցակ Ա, էջ 381, ուր կը ծանօթագրուի "աւետարանս ոչ նախադրութիւններ ունի եւ ոչ գլխացանկեր միահամուռ, այլ արտաքին լուսանցքներուն վրայ դրուած են — յառաջաբանաց եւ կանոնաւոր կերպով Մատթէոսէն սկսեալ իւրաքանչիւր աւետարանի գլխահամարները, եւ ստորին էջերուն (!) այլ ամենայն համապատասխանող համարաբարբառ տեղիքներն": Աւետարանիս գրութեան կարծեցեալ 851 թուականի մասին հմմտէ Սարգիսեան, Բազմավէպ 1909, էջ 431–441 եւ Ցուցակ Ա, էջ 389, իսկ 902 թուականի մասին Զարդանկարք աւետարանի Մլբէ թագուհւոյ, Վենետիկ 1902, էջ 8, այս մասին վերջնական ուսումնասիրութիւն հացունի, Նրդումն հին հայոց մէջ:

[7] L'évangile arménien, édition phototypique du manuscrit no. 229 de la bibliothèque d'Etchmiadzin publiée... par Fr. Macler, Paris 1920.

հինգերորդ դարուն Ս. Գրոց հայ թարգմանիչներու գործածած աւետարաններու յոյն բնագրին կամ՝ բնագիրներուն ստորին լուսանցքին վրայ եւս իբր մաս եւսեբեան կազմածին կա՛ր այս համաձայնութիւնը, զոր փութաց անայլայլ վերածել հայերէնի Աւետարաններու եւսեբեան եւ Նոր Կտակարանի եւթաղեան կազմածներու, ինչպէս պիտի տեսնենք, մի եւ նոյն թարգմանիչը եւ որ անեղծ պահուեցաւ նուազագոյն բացառութեամբ լաւագոյն եւ ընտրելագոյն օրինակներու մէջ[1]: Հարկ չկայ կը կարծենք այդ համաձայնութիւնը ասորական հողի վրայ ծնունդ առած նկատել: Ինչքան այժմ մեզի համար իսկապէս տաժանելի եւ նեղացուցիչ կը թուի աւետարաններու համաձայնութիւնն ստուգելու համար դիմել ամէն անգամ տասն կանոններու օգնութեան, նո՛յնքան տաժանելի եւ նեղացուցիչ թուած է անտարակոյս մի եւ նոյն գործողութիւնն առաւելապէս կանոններու հեղինակին Եւսեբեայ, որ հարթելու համար անոնց գործածութեան դժուարութիւնը, ձեռնարկած է յետոյ իւրաքանչիւր էջի սիւնակի ստորին լուսանցքներուն վրայ ալ նշանակել կամ՝ նշանակել տալ[1] տասն կանոններու մէջ ամփոփուած աւետարանական գլխաւոր բնագրին համապատասխանող միւս աւետարաններու գլխաթիւերը կամ՝ գլխաթիւը: Իբր նմոյշ հետաքրքրական այս լուսանցագրութեան յառաջ կը բերենք այստեղ Էջմիածնի Թ. 229 գրչագրէն համաձայնական հետեւեալ թիւերը: Թղ. 12բ առաջին սիւնակը կը բովանդակէ Մատթէի Աւետարանին այժմեան Գ. 11—13 համարները, որոնք կը համապատասխանեն եւսեբեան ԺԱ, ԺԲ, ԺԳ թիւերուն: Այս երեք թիւերը սիւնակին ստորին լուսանցքին վրայ անգամ մը՝ն ալ կը դրուին տակէ տակ՝ Մ (= Մատթէոս) համաոստագրութեան ներքեւ: Որովհետեւ ԺԱ՝ հատուածին հետ իմաստով կը համաձայնին Մարկոսի Դ (= Ա. 7), Ղուկասու Ժ (= Գ. 16) եւ Յովհաննու Ղ (= Ա. 15), ԺԲ (= Ա. 25), ԺԴ (= Ա. 30) եւ ԻԸ (= Գ. 28) թիւերը, ԺԱ թուին առընթեր կը զետեղուին Մ[2] (= Մարկոս), Ղ (= Ղուկաս), Յ (= Յովհան-

[1] Այսպէս ինձի ծանօթ ԶՁներէն ունին սիւնակներու կամ էջերու ստորին լուսանցքի վրայ համաձայնութիւն Էջմիածնի ԶԶէն թ. 3722 (Շողակաթ, տախտ. ԶԳ), 2930 (անդ, տախտ. ՀԹ), 2877 (անդ, տախտ. ԼԳ), 3793 (անդ, տախտ. ԼԲ), Ժողովածի 974 թուականով աւետարանը (Շողակաթ, տախտ. ԻԴ—ԻԵ): Պարիսի ձեռագիրներէն, ինչպէս ցոյց կու տան Maclerի Ցուցակին կցուած լուսատիպ պատկերները, թ. 16 (I), 18 (II), 25 (III): Վիեննական մխիթարեան ձեռագիրներէն, Սարգիսեանի տեղեկութիւններուն համաձայն, թ. 87 (Ցուցակ Ա. էջ 394), 89 (էջ 402), 92 (էջ 416), 93 (էջ 419), 94 (էջ 431), 95 (էջ 425), 100 (էջ 445), 101 (էջ 449), 102 (էջ 453), 103 (էջ 457), 104 (էջ 461), 105 (էջ 467), 106 (էջ 471), 108 (էջ 484), 111 (էջ 493), 113 (էջ 503), 116 (էջ 515), 120 (էջ 527), 122 (էջ 537), 131 (էջ 580), 138 (որոնց գլխահամարները ստորին լուսանցից վրայ եւս կրկնուած են՝ սիւնաձեւ շարանով, էջ 606), 148 (համաբարբառները ետքէն գրուած կը տեսնուին ստորին լուսանցից վրայ, էջ 635), 161 (էջ 686), 178 (էջ 744), 182 (էջ 761), 184 (էջ 768), 189 (էջ 787): Վիեննական մխիթարեան ձեռագիրներէն թ. 62, 70 (աւետարանի գլխոց եւ այլ հատուածոց բաժանմունք նշանակուած են լուսանցքի վրայ եւ վարն ալ համեմատական տեղերու աղիւսակներ, Տաշեան, Ցուցակ, էջ 313), 72 (առանց գլխոց ցանկերու նախադրութեանց, բայց ամէն էջի տակ նշանակուած են համաբարբառ տեղերը, անդ, էջ 319), 85, 93, 97, 107, 168, 218, 242, 252, 272, 278, 283, 292, 322, 294, 460, չցուցակագրուած ԶԶէն՝ 608, 702, 766, 787, 790, 890, 893, 901, 904, 978 եւ 1012: Բերլինի ԶԶէն թ. 6 (Karamiantz, էջ 5: Die Parallelstellen werden einmal vor jedem Ecangelium und dann an den unteren Rändern der Seiten verzeichnet), 7 (անդ, էջ 6), 10 (անդ, էջ 8), 11 (էջ 8), 13 (էջ 9), 15 (էջ 10), 16 (էջ 11), 17 (էջ 12), 18 (էջ 13), 19 (էջ 13), 21 (էջ 14):

[1] Հմմտէ Եւսեբ., Vita Const. 4, 36—37, որուն հայ թարգմանութիւնը տուած է Զօնրապեան, Յառաջ. 4:

[2] Ուրիշ աւետարաններ Մարկոս անուան համաոստագրութիւնը կը ներկայացընեն մի ձեւով, համաոստագրութեան հնագոյն ձեւը սակայն կը թուի թէ է՞ Մ, քանի որ Codex E ալ ունի Մ եւ երկու կոներու միջեւ զետեղուած Ը, տես Scrivener, Introduction, Plate XI, Nr. 27.

նէս) համաձայնութիւններու տակ Մարկոսի դ, Ղուկասու ժ եւ Յովհաննու ղ, ժբ, ժդ եւ իբ թիւերն այսպէս՝

մ մ ղ յ
ժա դ ժ ղ, ժբ, ժդ, իբ

Այս համաձայնութիւնը Մարկոսի դ, Ղուկասու ժ եւ Յովհաննու ղ, ժբ, ժդ եւ իբ թիւերուն զրաւած սիւնակներուն ստորին լուսանցքներուն վրայ եւս կը կրկնուի միշտ՝ կարգի տեղափոխութեամբ. այսպէս Մարկոսի դ թուին ստորին լուսանցքն ունի (թղ. 72ա)՝

մ ղ յ մ
դ ժ ղ, ժբ, ժդ, իբ ժա

Ղուկասու ժ թուին ստորին լուսանքն (թղ. 119ա)՝

ղ յ մ մ
ժ ղ, ժբ, ժդ, իբ ժա դ

եւ Յովհաննու ղ, ժբ, ժդ, իբ թիւերուն ստորին լուսանցքներն (թղ. 177բ, 178—182ա)՝

յ մ մ ղ
ղ (ժա) (դ) (ժ)
ժբ (ժա) (դ) (ժ)
ժդ ժա դ ժ
իբ (ժա) (դ) (ժ)[1]:

Մատթէի գ. 12 համարը, որ կը համապատասխանէ եւսեբեան ժբ թուին, իմաստով կը համաձայնի Ղուկասու գ. 17 համարին, որուն եւսեբեան թիւն է ժա. ըստ այսմ Մատթէի ժբ թուոյն ստորին լուսանցքին վրայ կը նշանակուի (թղ. 12ա)՝

մ ղ
ժբ ժա

իսկ Ղուկասու ժա թուոյն ստորին լուսանցքին վրայ տեղափոխ կարգով (թղ. 119բ)

ղ մ
ժա ժբ:

Վերջապէս Մատթէի գ. 13 համարին (= եւսեբեան ժզ) ստորին լուսանցագրութիւնը կը կազմէ՝

մ
ժզ

որուն առընթեր այն պատճառով չկան թիւեր միւս աւետարանիչներէն, որովհետեւ ժզ հատուածը Մատթէոս "վասն իրիք ինչ առանձինն զրեաց", հետեւաբար միւս աւետարանիչներու մօտ չունի համապատասխան տեղիք:

---

1 Փակագծի մէջ առնուած թիւերը գրշագիրը մոռցած է բացառաբար նշանակել, որոնք սակայն կան անթերի ուրիշ ձեռագիրներու մէջ:

4. ԵՒՍԵԲԵԱՆ ԿԱՋՄԱԾՈՒ ՀԱՅԵՐԷՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆԸ: — Շատ լուրջ պատճառներ կան եւսեբեան ու եւթաղեան կազմածներու թարգմանութեան մէջ միեւնոյն ծեռքը նշմարելու ու հետեւաբար եւսեբեան կազմածը կորիւնեան (չորրորդ) դասին տակ դնելու, մինչդեռ Նորայր, չեմ գիտեր ինչ հիմամբ, եզնկեան (առաջին) դասին տակ է որ կը զետեղէ Եւսեբեայ Ժամանակագրութեան կից "Նորին Թուղթ առ Կարպիանոս վասն համաբարբառոյն աւետարանաց„ (Կոր. Վարդ., էջ 26):

Մեծապէս ուշագրաւ իրողութիւն է թէ երկու կազմածները թէ՛ իրենց վարանոտ ու անվճռական առանձնայատկութիւններով եւ թէ՛ մասնաւորապէս յոյն միեւնոյն բառապաշարը հայ միեւնոյն կամ գրեթէ միեւնոյն բառամթերով թարգմանելու ցոյց տուած ճշգրտութեամբ այնքան նման ու համապատասխան են իրարու, որ ստիպուած ենք ենթադրել թարգմանչի բացարձակ նոյնութիւն: Գիտական դժուարին բացատրութիւններու թարգմանութեան պահուն, յոյն ընագրին ստրկօրէն հետեւելու պարտաւելի դրութիւնը, ու այսու մութ ու անորոշ նախադասութիւններ կերտելու ստիպումը կը տեսնուի որոշ երկու կազմածներու մէջ հաւասարապէս. այս ընթացքով երեւան կու գան ստէպ տարօրինակ առանձնայատկութիւններ, դասական հայերէնի հոգւոյն հակառակ աններելի յունաբանութիւններ, որոնք այնպէս զգալիօրէն կը նշմարուին երկու կազմածներու մէջ հաւասարաբար, հմմտէ միայն "զմասնաւորսն մաւտ առ նոսին զներքնապուժիանն„, Եւթ., էջ 173 եւ "զնամարարարդուս այլոց աւետարանչացն զդրուսակս„, Եւսեբ., էջ 244: Մասնաւորապէս սակայն մտադրութիւն կը գրաւեն երկու գրութիւններու մէջ գործածուած յոյն միեւնոյն գիտական եւ քերականական եզրներու դէմ՝ հայ ընագիրներու մէջ կիրարկուած հայ նոյնակերտ կամ նմանակերտ գիտական բառաձեւերը. այսպէս "ատրմթեր դնեմ„ նախադրութեամբ կը հայանայ երկու կազմածներու մէջ հաւասարապէս յոյն παρα-τίθημι նախադրութիւնը, Եւթ., էջ 108, 116, Եւս., էջ 244: — συμβάλλω բային երկու գրութիւններու մէջ ստացած դիպիմ՝ առումը չափազանց յատկանշական երեւոյթ է՝ "եթէ երբեք մեկուսի լինել դիպէր„, Եւթ., էջ 84, "որպէս զի ի հարկէ իսկ դիպեղ շարի կարգի երիցն եւս ապականել„, Եւս., էջ 244: — Եւթաղ կը գրէ՝ καθ' ἀκολουθίαν ἐκθέμενος, Z. 410, նոյնպէս կը գրէ Եւսեբիոս τὸν τῆς ἀκολουθίας εἱρμόν, ու միեւնոյն յոյն բառին հայ նոյն թարգմանիչը կը յատկացընէ հայերէն միեւնոյն կարգ բառը՝ "ըստ իւրաքանչիւր կարգի յաւրինեալ„, Եւթ., էջ 170 եւ Եւս., էջ 244.՝ "շարի կարգի„. նոյն բառով կը թարգմանուի Եւթաղի ἀκολούθως մակբայն՝ "մի ըստ միոջէ ի մի վայր բովանդակեցի կարգաւ նախագրեալ զանուն զրոցն„, էջ 116, մինչդեռ Եւսեբեայ մօտ կարգաւ թարգմանութիւն է յոյն καθεξῆς-ին՝ "յառաջ կարգաւ խաղացեալ„, էջ 246, բայց այս տարբերութեան պատճառն է անտարակոյս Եւթաղի նախադասութեան մէջ կանխորդ καθεξῆς-ին "մի ըստ միոջէ„ յատկացումը, որով թարգմանիչը ստիպուած է հետեւորդ ἀκολούθως-ին վերապահել կարգաւ մակբայածեւը: — ἀκριβῶς Եւթաղի մօտ կը հայանայ երիցս պարզ կարմիր բառով, էջ 108, 116 եւ միանգամ՝ կարմիրադեղ բարդութեամբ, էջ 130, որուն գրեթէ կը համընթանայ Եւսեբեայ մօտ կիրարկուած կարմիրագիր բարդը, էջ 248: —

Շատ նկարագրական է Եւթաղի Ս. Գրքէն մէջ բերած ἐν κεφαλίδι βιβλίου, Z., էջ 565 (Սղմ. ԼԹ, 8 եւ Եբր. Ժ. 4) ասութեան — որ հայերէն Ս. Գրքի մէջ բառացի ներկայացած է "ի գլուխս գրոց„ — եւթաղեան հայ բնագրին մէջ "ի ձառս գրոց„ հետաքրքրական թարգմանութիւնը, էջ 126, ու ձառ բառին հազուադէպ այս առումը կը նշմարուի նաեւ զուգընթացաբար եւսեբեան բնագրին մէջ "ձառագլուխ„ բարդութեան ներքեւ իբր գիտական եզր յոյն κεφάλαιον բառին՝ "յորում՝ ձառագլխի եւ կամիցիս„ = τινι ᾧ βούλει κεφαλαίῳ, էջ 248: — Նշմարեցինք այլուր թէ Եւթաղի թարգմանիչը յոյն ὄφῃ եւ ὄφος բառերուն շափազանց անորոշ բառածեւեր կը յատկացընէ եւ ի մէջ այլոց կը կերտէ միաւտարր ածականը՝ "երթեալ զհետ միաւտարր ընթերցուածոցն„, էջ 93, որուն շատ նման է Եւսեբեայ թղթոյն մէջ կերտուած միայտար ածականը՝ "որչափ ըստ միայտար ընթերցուածոյն„, էջ 244: — Եւթաղեան προοῖσα Z., էջ 671 կը թարգմանուի՝ "յառաջ մատուցեալ„ նախադրութեամբ էջ 146, նոյն օրէնքով եւսեբեան προῶν կը թարգմանուի՝ "յառաջ ... խաղացեալ„, էջ 246, նոյնպէս "յառաջագոյն ասացեալ„, Եւթ. էջ 92 προειπάν, "յառաջագոյն ասացելոցն„, անդ էջ 91 = προειρημένους եւ Եւսեբ. "յառաջագոյն ասացելոյ առնն„, էջ 246 = προειρημένου. — Ցոյն ὑπο նախադրութեան Եւթաղի գրութիւններուն մէջ ներքնա-նախադրութիւնն կը զուգադրուի՝ "մասնաւոր ներքնաբաժինս ունին, էջ 130, եւ "զներքնաբաժինսն նշանակեսցուք„, էջ 173 = ὑποδιαιρέσεις, մի եւ նոյն կանոնը կը տիրէ եւ Եւսեբեայ թղթոյն մէջ՝ "դրոշմեցի քեզ ... ներքնակարգեալս„ = ὑποτεταγμένους, "ընդ որ կարմիրագրուն ներքնադրոշմն իջուցանիցէ = ὑποσημείωσις, էջ 244, 248, նոյնպէս եւ "ի ներքոյ դրոշմեալ վկայութիւնքս„, Եւթ., էջ 127, "որ ի ներքոյ կարգեալ են„ Եւթ., էջ 113 = ὑποτεταγμέναι Z., էջ 546 եւ 568 եւ Եւսեբ. "ի ներքոյ կարգելոց կանոնաց պատճառ„ = ὑποτεταγμένων, էջ 246:

Փոքրիկ բնագրի մը մէջ, ինչպիսի է Եւսեբեայ թուղթը, եւթաղեան բնագիրներու հայերէնին հետ՝ քերականութեան ու լեզուի յատկանշական այս նոյնութիւններն ու նմանութիւնները բաւականէն աւելի պերճախօս են կը կարծենք փաստելու թէ երկու հեղինակներու գործերը միեւնոյն անձն ունեցած են իրենց՝ իբրեւ թարգմանիչ:

Կոնիբերի հաշուով եւթաղեան կազմածին հայերէն թարգմանութեան ժամանակն է 448 (տես էջ 14) եւ կամ Աղոնցի[1] նորագոյն հաշուով 460—464 բառա-

[1] Կոնիբերը կարծիք էր յայտնել, որ Եւթաղ թարգմանուած է 448ին, նրա հիմը շարժական տոմարի հաշիւններն են: Հ. Վարդանեան, որ ներկայումս զբաղուած է Եւթաղի քննական հրատարակութեամբ, թւում է թէ համամիտ է հանգուցեալ հայագէտին: Պաւղոս առաքեալի մահուան ամսաթիւը ինչ ինչ անհարթութիւններ է ներկայացնում եւ ասորամակեդոնական տոմարի համապատասխանը թիւը տակաւին պէտք ունի քննութեան: Հայ ամսաթիւը մերձաւոր կապ ունի ասորամակեդոնականի, ուստի եւ ստոյգ ընթերցումը դեռ խնդրական է, եւ տոմարական հաշիւները վաղաժամ եւ կարօտ վերանայութեան:

Նոյն շարժական տոմարը, սակայն, աւելի հաստատ կոուան է տալիս որոշելու Մակաբայեցւոց գրքի թարգմանութեան ժամանակը: Մակաբ. Երկրորդ երիցս յիշում է անեկան ամիսը. "մինչեւ յերեսուն անեկանի ամսեան„ (ԺԲ. 30) եւ "յամսեանն անեկանի, որ աւր հնգետասան էր„ (ԺԱ. 33) յոյն բնագիրն ունի՝ μέχρι τριακάδος ξανθικοῦ եւ ξανθικοῦ πέμπτῃ καὶ δεκάτῃ, այսինքն 30 քսանթիկ ամսի եւ 15 քսանթիկ ամսի: Քսանթիկ ասորամակեդոնական տոմարով տարուայ եօթերորդ ամիսն է: Ասորամակեդոնական տարին սկսուում է հոկտեմբերի մէկից, ուրեմն քսանթիկի 15 գալիս է ապրիլի 15ին եւ քսանթիկի 30 ապրիլի 30ին (աւելի ստոյգ հաշուով ապրիլի 13ին եւ

մեակը. եթէ ենթադրենք թէ Նոր Կտակարանի ժամանակագրական կարգին հետեւելով է որ թարգմանուեցան Նոր Կտակարանի նաեւ կազմածներն, այն պարագային Եւսեբեայ Թղթոյն թարգմանութեան ժամանակին վերջին terminus ad quem կարելի է դնել 464 թուականը:

5. Ներսէս Շնորհալւոյ «Մեկնութիւն սակս տասն խորանացն»: — Հետեւելով խորհրդապաշտական որոշ կարգադրութիւններու, մանրանկարչութիւնը իր արուեստին բոլոր նրբութիւնները դրած է ի սպաս՝ նախնական պարզ ու անշուք շրջագիծերու փոխան՝ առաւել կամ նուազ յաջողութեամբ զունագեղ շրջանակներ նկարակերտել եւ սեբեան Թղթին ու տասն կանոններուն: Գեղարուեստական այս շրջանակներու ներկայացուցած սիներն ու կամարները, ինչպէս նաեւ բուսական ու կենդանական աշխարհն, իբր զարդանկար, մանրանկարչին ազատ երեւակայութեան ծնունդ չեն եղած, այլ եղած են առաւելապէս, գոնէ գիտակից նկարչին համար, պարտաւորիչ՝ ճշգրիտ հետեւելու որոշ ծրագիրներու: Նոյն իսկ գոյներու միօրինակութիւնը եղած է հրամայական, քանի որ «խորան»ներն երփներանգելու համար գործածելի գոյներու յատուկ բաղադրութեան դեղատոմսեր իսկ փութացած են կազմել մեր նկարիչները. այսպէս «Բազմավէպի» մէջ հրատարակուած դժբախտաբար սկիզբն ու վերջը պակասաւոր գրութիւն մը կը կրէ յատկանշական սա խորագիրը՝ «Արուեստ զունագոյն եւ ոսկեխառն Թանաբի վասն խորանացն աւետարանի»[1]:

Լուծելու համար այս նկարներուն «յինքեանս» բովանդակած «խորհուրդս խորինս եւ իմաստս անյայտս եւ հանճարս ծածուկս»՝ Ներսէս Շնորհալի Մատթէի Աւետարանին Մեկնութեան[2] իբր կանխաբանութիւն հեղինակած է «Սակս տասն խորանացն» հետաքրքրական ընդարձակ մեկնութիւն մը, ուր դրուած նկարագրութիւնները բնական է թէ քաղած չէ Շնորհալին պարզապէս իր անձնական Աւետարանին աւանդած նկարներէն, այլ աչքի առաջ ունեցած է անտարակոյս որոշ ծրագիրներով նկարազարդուած աւետարանախումբ մը, որուն դասաւորումը, կը շեշտենք, արժէքաւոր ուսումնասիրութեան գեղեցիկ նիւթ կրնայ հայթայթել ի նպաստ հայ մանրանկարչութեան:

Ներսիսեան Մեկնութեան Եւսեբեայ Թուղթն ու տասն կանոններու նկարազար-

---

28ին). ասորամակեդոնական տարին հաշուում է 12 ամիս, ամիսը 30 օր եւ հինգ աւելեաց, տարուայ սկզբից մինչեւ եօթերորդ ամսուայ 15 օրը — անում է 195 օր, հաշուելով հոկտեմբերի մէկից, 195երորդ օրը կը գայ ապրիլի 13ին, եւ սոյն հաշուով 30 քսանթիկի հաւասար է ապրիլի 28ին: Արդ եթէ հայ ամենանի 15 համապատասխանում է քսանթիկի 15ին եւ ապրիլի 13ին, եւ ամենանի երեսունը քսանթիկի 30ին եւ ապրիլի 28ին, նաւասարդը, նշանակում է, սկսւում էր օգոստոսի 1ին: Իսկ նաւասարդը ընկնում է շարժական տոմարով օգոստոսի մէկին 468ին: Հաշուելով, որ քսանթիկի 15 հաւասար է ապրիլի 15ին (եւ ոչ 13), ուրեմն եւ ամենանի 15 հաւասար նոյն ապրիլի 15ին, կը ստանանք որ նաւասարդը ընկնում է օգոստոսի 3ին, որ տեղի ունենալ կարող էր 460 թուին: Ասել է թէ Մակաբայեցւոց գիրքը թարգմանուած է 460–468 թուին: Եթէ ընդունինք Կոնիբերի դիտողութիւնը Պաւղոս առաքեալի մահուան օրութիւի վերաբերեալ, կը գանք նոյն թուին: Եւթաղի յառաջաբանում ասուած է, որ Պաւղոս նահատակուեց «յառաջ քան զերիս կաղանդացն յուլեայ», որ է Յունիսի 29: Հայ բնագիրը տարբեր ընթերցուածներ է տալիս եւ, ինչպէս ասացի, հաւանական են հետեւարում «որ է մարգաց» ընթերցուածը: Եթէ ամենանի 15 հաւասար է ապրիլի 15ին, յունիսի 29 կը գայ ուղիղ մարգաց 30ին: Ասել է թէ Եւթաղի թարգմանութիւնը եւս տեղի է ունեցել 460–464 քառամեակին, հանդ. Ամս. 1928, էջ 93–94:

1 Բազմավէպ 1886, էջ 278–280:

2 Մեկնութիւն սուրբ Աւետարանին որ ըստ Մատթէոսի եւ այլն, Կ.Պոլիս 1825, էջ 5–12:

դումը շշաւփող պատմական ու գեղարուեստապատմական տեղիքները կը հետաքրքրեն զմեզ յատկապէս: Մատթեան Աւետարանը, զոր կը ձեռնարկէ մեկնել Շնորհալի իմաստնալի դրախտն է, որ ոչ թէ պակուցիչ հրով եւ սերովբէական սուսերով ցանկուած է, այլ "հեշտալի եւ ծաղկերանգ նկարիւք եւ պաճուճազարդ զունօք խորանաց կերպագրութեամբ, այլ եւ տնկոց ոմանց ստեղծագործութեանց (իմա՝ ստեղծագործութեամբք) եւ ծագուց ճեւացեալ եւ յօրինուածք սեղանոյ եւ սեանց եւ ծաղկանց„: Այս պատկերները իրենց մէջ կը պարունակեն խորին խորհուրդներ, անյայտ իմաստներ ու ծածուկ մտքեր. ինչպէս Աստուած Իսրայէլի որդիները կը դասաւորակէր "սքանչելի զարդու խորանին տաճարին„, նոյնպէս "յայս նայեցեալք ցանկիչք եւ հիմնադիրք աւետարանիս„՝ երկնաւորին ծգելու համար Քրիստոսի հետեւորդները, փութացին աւետարանը նկարագործել "հեշտալի դեղովք եւ զունագոյն ծաղկօք նկարեալ պէսպէս յօրինուածովք„: "Իսկ տասն խորանաց պատճառ այդ է՝

Նախ այն է որ զրեալն է եթէ Կարպիանոս ոմն մէջերկրեայ յԵգիպտոսի խընդրեաց յԵւսեբեայ յեկեղեցական իմաստասիրէ, եթէ դրոշմեա մեզ անսխալ զհամաձայնութիւն աւետարանացն, թէ ո՞ւր միաբանին չորքն եւ կամ ո՞ւր երեքն եւ յորո՞ւմ տեղոջ երկուքն եւ ո՞ւր յատուկ խօսիցին առանձնացեալք եւ զհամարս տանցն ցանկեսցես, զի մի՛ զողացին ի հերետիոտացն եւ զի դիւրաւ կացցուք յիւրաքանչիւրոցն (վերայ) առանց մոլորութեանց: Իսկ Եւսեբի զքնդիրն Կարպիանոսի ելից ի տասն կանոնս գրելով զհաւաստի զիտութիւնս այնոցիկ, որպէս եւ Եւթաղ երանելին զթուղթս առաքելոց եւ զգործս կաթուղիկէիւրն հանդերձ ընդդէմ սաբինոսացն եւ այլոց հերձուածողացն„:

"Խորհրդով„ է որ եւսեբիան խորանները տասն են, "որ է թիւ սրբազան եւ նուէր Աստուծոյ„, չէ՞ որ տասն էին եւ օրինաց պատուէրները, տասնփեղկեան՝ խորանը, տասն՝ եւ "մասունք արարածոց„, տասն՝ "եւ որք ի մեզ են զգայարանք մարմնոյ եւ զօրութիւնք հոգւոյ„, տասն՝ "ատորոգութիւնք„, տասնմասնեայ՝ տէրունական աղօթքը նոյնպէս եւ նիկիական հաւատքը եւ որ հրաշալին է "խորհուրդ աւետարանիս, որ ծածկեալ է անսկզբնաբար յաստուածայինն, յայտնեցաւ ի տասներորդի երեւելապէս կատուցեալ ի լրման ժամանակաց„: Եւսեբեան խորանները ըստ Շնորհալւոյ կը յատկանշեն հետեւեալ խորհուրդները:

"Եւ է այսպէս: Առաջին խորանն, ուր ինքն աստուածութիւնն ասի բազմեալ ի լոյսն անհմանալի: — Եւ երկրորդ եւ երրորդ խորանն, ուր միջին եւ վերջին քահանայութիւն անմարմնոցն ասի: — Չորրորդն՝ դրախտն: — Հինգերորդ՝ տապանն Նոյի: — Վեցերորդ՝ խորանն Աբրահամու: — Եօթներորդն եւ ութերորդն՝ Մովսիսի, սուրբն սրբոց եւ արտաքին խորանն: — Իններորդն՝ սողոմոնեան խորանն: — Տասներորդն՝ ամենակատար եւ լի ճշմարտութեամբ. սուրբ եւ կաթուղիկէ եկեղեցի, որ յինքն բովանդակեալ ունի զամենեցունց խորհուրդն: Եւ խորանք ասին. քանզի խորհրդականք են ամենեքեան: Եւ խորհուրդն ո՛չ է ամենեցունց յայտնի, այլ սակաւուց եւ բովանդակն Աստուծոյ միայն: Արդ են ի խորանքս յայտոսիկ չորք երանկ զունոց՝ կարմիր, կանաչ, սեաւ, կապոյտ, եւ մի առանձինն ծիրանի՝ զատ ի չորից: Եւ են ի տասա ծառք չորք՝

արմատենի, ծիթենի, շուշան, նոնենի եւ այլ կրկին արմատենի: Եւ ունի յինքեանս հատս հինգ՝ սիրամարգ կրկին, աղաւնի, կաքաւ, աքաղաղ, ծրկնաքաղ, լինի եւ մրտրմունք վեցերորդ, հաւ՝ ուրեք ուրեք յաւետարանս երեւեալ:

Արդ՝ առաջին խորանն միեղէն համակ ծիրանի, յօրինեալ երիւք, որ նշանակէ զհաստատութիւն էական աթոռոյն Աստուծոյ արտաքոյ չորից տարերացս: Խորանն անշառելի, ուր ինքն միայնակ շրջի տուրբ երրորդութիւնն՝ զամենայն արարածս արտաքոյ թողեալ, ըստ որում՝ զոյնն ծիրանի զամենակալ թագաւորութիւնն ցուցանէ՝ անսպառ եւ անվախճան: Այս խորան պարփակեալ ասի առաջին վարագուրաւն. բայց սակայն երեք դասքն՝ աթոռոց, սերովբէից, եւ քերովբէից, անընդմիջաբար վայելեն ըստ կարի իւրեանց ի տեսլենէ փառաց Նորա:

Իսկ երկրորդ խորանն եւ երրորդ կանաչով եւ սեւով է նկարեալ՝ յայտնեն զմիջին եւ զվերջին քահանայապետութեանցն. կանաչն զմշտակայ եւ զանմահութիւն նոցա նշանակէ եւ սեւն՝ զանհասութեան Աստուծոյ, որ ծածկեալ է ի նոցանէ, զի ի ձեռն եկեղեցւոյ յայտնեաց մարդեղութեամբն որդւոյ բազմապատիկ իմաստութիւն: Եւ զի երեք են կամարքն, քանզի անձնաւորութիւն երրորդութեանն գիտելի էր նոցա, ուսեալք ի սերովբէիցն՝ յերեքսրբեանն: Եւ են ի խորանս յայսոսիկ ծառք արմատենիք եւ հաւք սիրամարգք. ծառքն զբարձրութիւն նոցա ցուցանէ՝ ընութեամբ եւ տեղեաւ եւ փառօք եւ պտուղն՝ զամենաքաղցր օրհնաբանութիւն: Եւ սիրամարգն ոսկեփետուր եւ ոսկետրտունք՝ զմաքուր եւ զձոյլ եւ զանարատ բնութիւն նոցա նշանակէ:

Եւ խորանն չորրորդ զդրախտն տպաւորէ. քանզի ի չորից սեանց կայ՝ զզգալի տարերքս առակելով որ ի չորից է խառնուած: Եւ է զոյն կապոյտ եւ սեաւ. քանզի անյայտացաւ Աղամայ եւ որդւոց Նորա պայծառութիւն դրախտին, զոր եւ մաշկեայ պատմուճանն առակէր. դիմահար եղեալ փառացն Աստուծոյ եւ դրախտին, յորս վայելէր զառաջինն: Է եւ տեսակ սեղանոյ ի մէջ իւրաքանչիւր խորանացն. յերկրորդ եւ յերրորդ խորանին՝ բոցավառ ցուցեալ առ ի նշանակել զիմանալի կերակուր անմարմնոցն եւ զբանական պատարագն. զոր մատուցանեն Աստուծոյ: Եւ յայլ խորանս մինոյն թատեսակ իմն ձեւով եւ խաչ ընդ աղօտ երեւեալ ի ներքոյ կամարացն որ ցուցանէր զխորհուրդն Քրիստոսի, որ գայր ծածկապէս ի ժամանակսն առաջինս. վայր իջեալ յԱստուծոյ ի հրեշտակս՝ եւ ի նոցանէ յԱդամ եւ ի ծնունդս նորա խորհուրդ հանճարոյն:

Եւ ի հինգերորդ խորանն՝ յաւելագոյնն կարմիր. քանզի տապանաւն Նոյի եւ խորանաւն Աբրահամու պայծառացաւ խորհուրդ արեանն Քրիստոսի եւ եկեղեցւոյ առաքինութիւն, որ է հաւատն:

Եւ եկ սեղանն խաչիւն հանդերձ ի վեր ի վեցերորդ խորանս կամարացն. քանզի սաբեկայ տնկումն եւ խոյիւն ծանուցաւ Աբրահամու՝ լոյս որում ասացն Աբրահամ ետես եւ ուրախ եղեւ: Եւ ասա սեանցն զոյն եւ զոյն որակն նշանակէ զՄելքիսեդեկի քահանայութիւն ի դէմս Քրիստոսի: Եւ ի խորանս յայսոսիկ ծառք ծիթենիք եւ շուշան ծաղիկ, որ ցուցանէ ծիթենին զբազմաժամանակեայ կեանս նահապետացն ի խրատ ազգատոհմին իւրեանց, զի անզիր օրէնք էին նոցա, եւ զի անթառամ պահէին նոքա

զծաղիկ առաքինութեանն՝ որպէս ծիթենի զվարսազեղ վայելչութիւն իւր, զի տրտպատեսակ համուն զթրթուազոյն առաքինութիւն նոցա առակէր եւ զխոշոր վարս, յորմէ իմաստ հանճարոյ զոյանայ. որպէս ի պտղոյ ծիթենւոյ նիւթ լուսոյ, որով երեւին հաճոյքն Աստուծոյ, այսինքն առաքինութեան լուսովն, որպէս Նոյիւ, Աբրահամաւ, Սահակաւ, Յակոբաւ, Յովսեփաւ: Իսկ շուշանն երիս որակս ունի՝ սպիտակութիւն, դեղնութիւն, եւ կարմրութիւն: Սպիտակն՝ զմաքրութիւն եւ զպարզութիւն նշանակէ. եւ դեղնութիւնն, զժուժկալութիւն նոցա. եւ կարմրութիւնն, զերկս վաստակոցն որ յարիութեանն կանգնէ: Է՛ ազգ շուշանի՝ որ ի ծովու բուսանի եւ վերանայ բան զՋուրն որպէս նահապետքն ի ծովու յաշխարհէս վերացան հաւատովք եւ գործովք: Է՛ եւ յանապատին եւ յոստին եւ ծաղկի անծրեւով, որպէս հեթանոսք ընական գիտութեամբն միայն հաճոյացան Աստուծոյ, որպէս Կուռնելիոս եւ այլք բազումք: Եւ է՛ դարձեալ՝ որ բոցով արեգականն ծաղկէ՝ յորժամ՝ այլք թառամին, որպէս դասք անապատաւորաց ջերմութեամբ բոցոյ սիրոյն Քրիստոսի զանազան երեւեցուցին հանդէսս, ուստի մեք թարշամիմք թուլութեամբ եւ հեղգութեամբ:

Իսկ երեւեալ եօթներորդ խորանն, որ օրինակէ զմօսիսեան խորանացն պայծառութիւն, ըստ որում՝ եւ սիւնքն կապոյտք խառխառոտք՝ հինգ մասամբք զարդարեալք՝ զօրէնս նկարագրելով, որ յերկուս հնգեակս բաժանեալ եւ նեցուկ եղեալ ժողովրդեանն, զի մի՝ դիւրագլորք լիցին ի սխալանս պատուիրանազանցութեանն: Եւ զի ասա ի ներքոյ կամարացն կապոյտն հարստանայ եւ կարմիրն նուազի՝ քանզի ատուերականք էին եւ զուշակք ճշմարտութեանն. եւ կարմիրն նուազութիւնն՝ զի սակաւ ինչ կարէին մաքրութիւն առնել ժողովրդեան՝ անասնոցն մատուցմունք: Արդ՝ է՛ խորան որ միաւոր է՝ որպէս առաջինն ի փառս աստուածութեանն եւ որպէս դրախտն՝ որ զԱդամ միայն ունէր սակաւ ժամանակս: Եւ դարձեալ հեղեղ Ջուրցն՝ զատոյց զմարդկութիւնս յայսկոյս զՆոյ ունելով սկիզբն: Իսկ այլքս՝ զոյգ զոյգ են որպէս հրեշտակացն, որպէս Նոյին եւ Աբրահամն եւ որպէս մօսիսեանքն, սուրբն սրբոց, որով եւ Մովսէս եւ սակաւք ոմանք էին արժանաւորք՝ յօրինակ փրկչին մերոյ Յիսուսի: Եւ արտաքին խորանն որ հասարակաց է մուտն, զնոցին իսկ վարուցն ունէին զօրինակ, որք պաշտէին նուազ զՏէր, մինչեւ ի ժամանակս շինելոյ տաճարին՝ ի Մովսէս սկսեալ: Որպէս յեօթներորդ խորանին հաւքն՝ աղաւնիք են կարմրակտուց՝ որք ընդհովանաւորեն զհոգւոյն սրբոյ աշակերտս, որ էլից զԲեսէլիէլ ճարտարապետ խորանին եւ զՆղիաք եւ ի նմա զՅեսու Մովսիսի եւ զծերսն:

Իսկ յութներորդ խորանն կաքաւք, են նշանակ պրոնիկ եւ օտարազգի կանանց՝ Թամարայ, Բախտաբու եւ Հռութայ, զի խառնասէր է կաքաւն: Եւ դարձեալ բարք է կաքաւու զայլոյ զողանալ զձուս եւ իւր առնել. որպէս նորա զողացան հնարիմացութեամբ ի տանէն Աբրահամու եւ ի զաւակէն զպտուղն օրհնութեան եւ եղեն նախամայրք Քրիստոսի: Եւ զի յաղաւնեացն ոմանք ի սեղանն հային՝ Մովսէս եւ նմանք նորա, որոց իբր բարեկամ՝ խօսեցաւ առ նոսա Աստուած. եւ Յեսու եւ Դաւիթ՝ որ հայեցան ի խորհուրդ մարդեղութեանն Քրիստոսի: Որպէս Մովսէս ասէ. մարգարէ յարուցէ ձեզ տէր Աստուած

ձեր՝ յեղբարց ձերոց իբրեւ զիս: Եւ ասա երկու եղջիւրք են սեղանոյն՝ զՄօսիսէ եւ զՍարօնէ ասեն, որք զօրութիւնք էին ժողովրդեանն. խեթկի՛ւ հակառակորդացն:

Իսկ ի ն ն ե ր ո ր դ խորանն՝ զտաճարն նշանակէ, ըստ որում առաւել է ելանզօր. քանզի սեւան եւ կապուտակն նուազեաց եւ կարմիրն պայծառացաւ. զի մերձ եկն զաբլուստ Էմմանուէլին եւ որդիք մարգարէիցն բարձրացուցանեն զաստուածաբանութիւն որդւոյն Աստուծոյ. ըստ որում եւ հաւքն աքաղաղք զնոյն նշանակեն, որք մերձ յառաւօտն արդարութեան ձայնէին զերեւումն անճառելի լուսոյն, ուստնհար լինելով ի վերայ մահու ասելով՝ ո՞ւր է մահ յաղթութիւն քո. ուստի քաջալերեալ բազմաց՝ արհամարհեցին զանցաւորս. եւ պսակեցան առաքինի մահուամբ, որպէս մակաբայեցի վկայքն արիականք զՔրիստոսի զուշակելով զմահ. վասն որոյ սեղանն անմթեր եւ թափուր՝ զնոցայն ժամանակն ցուցանէ, որ արգելան յԱնտիոքայ ըստ օրինացն հանելոյ պատարագ ի սեղանն: Եւ ասա ծառք նոնենիք, որք զբանս մարգարէիցն նշանակեն, որք որպէս կեղեւօք, ծածկէին առակօք զբաղցրութեան աւետիսն հեթանոսաց՝ ջամբելով հրէիցն զդառնութիւն սպառնալեացն. որ էհաս նոցա փշատեսակ խոշորութիւն վշտաց եւ զերութեանց. եւ եկեղեցւոյ հեթանոսաց ըշտեմարանելով զիմանալի պտղոյն բարութիւնն: Եւ զի է՛ ասա արմաւենի ի ստորուստ ի վեր բուսեալ, որ զԴաւթայն բացայայտէ մեզ. եթէ ճշմարտութիւն յերկրէ բուսաւ՝ արդարութիւն յերկնից երեւեցաւ: Եւ այսպէս ինններորդ խորանն խորհրդական, որ է երիցս երեք, նշանակէ մեզ զերիս աւետարանիչս զհամաբարբառս՝ զՄատթէոս, զՄարկոս եւ զՂուկաս, որք համաձայնեալք միմեանց զրեցին զմարդեղութեանն Քրիստոսի զտեղի եւ զժամանակ եւ լոյս մարմնոյ ազգատոհմ ցուցանելով՝ զի առաջին աստիճան՝ այս լիցի ի վեր ելից հաւատացելոց եւ տոքօք իմանալ զանճառն եւ զանժամանակն, որոյ զանժամանակ ազգատոհմն ո՞ պատմեսցէ. որպէս ի ձեռն Յեսուայ՝ երկրին աւետեաց կաթին եւ մեղու աղբերաց՝ զՅիսուս Քրիստոս եւ զվերին զաւառն տայր նկատել անկատար ազգին:

Իսկ տ ա ս ն խորանն, որ կայ հանդէպ ինններորդ խորանին, զհաստատութիւն եւ զկատարելութիւն սրբոյ եկեղեցւոյ հաւաստաբանէ, որ ելից զթերութիւն օրինացն ճշմարտութեամբն՝ զստուերականացն. որոյ միջոցն Յովհաննէս էր արուսեակն արեգականն արդարութեան, կատարումն մարգարէից եւ սկիզբն առաքելոց. վասն որոյ հանդէպ խորաքաղաքացն կան հաւքն ձկնաքաղք, որ զառաքելոցն ձկնորսացն բացայայտեն խորհուրդ, որք եղեն որսորդս մարդկան հրամանաւ տեառն՝ ի մահուանէ ի կեանս որսալով զհաւատացեալս աւետարանին: Եւ զի ոմանք ի նոցանէ յաքաղաղսն դարձեալ են՝ քանզի մարգարէիցն էին իսկ թարգման՝ առաքեալքն: Եւ կէսքն ի միմեանս՝ զի միոյ կրօնից էին քարոզք: Եւ ոմանք ի սեղանն՝ զի յառաջին աղբերէն առնուն՝ զոր քարոզեն: Իսկ մրտմունքն մերձ կացեալ՝ զաւետարանիչսն նշանակեն ի կատարմանն, որք միջամուխք եւ ծովամուխք եղեն խորոցն Աստուծոյ եւ արբին ի յորդառատ վտակացն հոգւոյն սրբոյ եւ նովին թեւօք թռուցեալ առ ամենեքումբք՝ ի նո՛յն կենսատու ջրոյն առեալ, ցանեցին զցօղն բժշկութեան ի ցամաքուտ եւ ի հիւանդացեալ հոգիս մարդկան, յառողջութիւն եւ յոտոգումն անմահութեան: Եւ կարմիր ոտիւք զմարգարէիցն ստուգեն եթէ

զեղեցիկ են ոտք աւետարանչացն: Եւ բերանովքն՝ զհրազունակն խորհուրդ, որով արբեցան եւ աւետարանեցին զնոյն օրինակն՝ ի մաքրութիւն անձանց քրիստոնէից: Իսկ զի ոմանց ձկնաքաղաց պարանոցքն ոլորեալք ընդ միմեանս եւ մրոմանցն առ միմեանս կազմեալք՝ զհին եւ զնոր կտակարանացն զմիաւորութիւն եւ զմերձակայութիւն ցուցանեն: Եւ բանզի առաւել զարդարուն եւ շնորհաշուք եւ պայծառ է տասներորդ խորանն վարդագոյն ներկուածով կարմրութեամբ, սպառեալ եւ կապուտակին՝ զի հինն էանց խաւարն մեղաց եւ անգիտութեան, սգոյ եւ տխրութեան եւ ամենայն ինչ նոր եղեւ արեամբն Քրիստոսի ներկեալ, ըստ որում՝ եկն եկաց ի գլուխն վերոյ կամարին, զի կատարեցաւ խորհուրդն Աստուծոյ եւ կալաւ քարոզութիւն խաչին զծագս տիեզերաց եւ աստուածաբանեցաւ խաչեալն ընդ ամենայն երկիր ի փառս հօր եւ հոգւոյն սրբոյ„:

Սարգիսեան, Ցուցակ, Բ. Վենետ. 310 Ձ.էն (Հաւաքումն բանից նախնեաց) յառաջ կը բերէ աւետարանական խորաններու մեկնութեան մը սկիզբն ու վերջաւորութիւնը "Ներսէսի Կլայեցւոյ„ իբր հեղինակութիւն, որ սակայն չի համաձայնիր մեր հրատարակած բնագրին հետ. "17. Թղ. 38„: Մեկնութիւն խորանացն աւետարանին: Առաջին խորանն Դ. ղեղաւքն՝ կապուտակ. ծիրանի. կարմիր, բեհեւ. վուշ երկրագոյն նկարեալ կամարն, զառաջին խորանին բերէ զնմանութիւն եւ այլն: — Վերջ Թղ. 39ա: Ամեն աղեքսանդրացի զառ ի չորից աւետարանչացն բաւանդակեալ շարադրեաց ի կանոնս Ժ. առաջինն՝ յորս չորեքեանն՝ Մաթէոս, Մարկոս, Ղո(ւ)կաս, Յովհաննէս, "փառք սուրբ երրորդութեանն յաւիտեանս„, էջ 1230: British Museumի Թ. 24 Աւետարանին ընդօրինակիչը իւրաքանչիւր կանոնին կը յարէ կցորդաբար կանոնը պարփակող խորանին խորհրդապաշտական մեկնութիւնը (The same hand which wrote on folios 16b and 17 adds below each Table a symbolic explanation of its design, Conybeare, Catalogue, էջ 42). որքան Կոնիբերի երկտողեան յառաջբերութենէն կարելի է հաստատել կը թուի թէ խնդրոյ նիւթ մեկնութիւնն ալ տարբեր է մեր հրատարակած բնագիրէն, տես "առաջին խորանն համակ ծիրանին սիւնքն եւ ի մէջ խորանին Դ. ղեղով նկարեալ որ սուրբ երրորդութիւն է...„ (անդ): Թաւրիզի Թ. 64 Աւետարանն ալ ունի իբրեւ պատճառ խորաններու մեկնութենէն հատուած մը, Աճառեան (Ցուցակ, էջ 129) կը տեղեկագրէ "էջ 16ա՝ իսկ Ժ. խորանացն պատճառ նախ երկրեա յեգիպտոսի խնդրեաց յԻսեփեա„ իսկ Թ. 70, "էջ 1ա—4բ կը պարունակէ կանոններու խորաններն ու անոնց բացատրութիւնը„ (Աճառեան, Ցուցակ, էջ 135: Նոր-Բայազէտի Թ. 18 Աւետարանը կը պարունակէ նոյնպէս "1. Տիեզերալոյս եւ աշխարհալոյս վարդապետի եւ հոգենուագ երգողի տեառն Ներսէսի Հայոց կաթողիկոսի Կլայեցւոյ՝ արարեալ պատճառս Ժ. խորանաց ... առաւելապէս հրաշից արժանի...„ էջ 3ա—4ա, որ Կոնիբ.ի Թ. 33 Ձեռ.ի մէջ կը կրէ Ստ. Սիւն. անունը, տես յաջորդ էջը: 2. Ցայլմէ ասացեալ բան վասն խորանաց աւետարանիս: Դրախտ իմանալի սուրբ եկեղեցի... որ այն բանն յայլ ոքն չկենայ, էջ 4ա—7ա„ Աճառեան, Ցուցակ, էջ 18: Անբաւարար այս յառաջբերումները թոյլ չեն տար ինձի աւելի մանրամասնօրէն արտայայտուիլ այս մասին:

6. Ստեփանոսի Սիւնեցւոյ մեկնութիւն տասն խորանաց: — Սիւնեաց համբաւաւոր եպիսկոպոսին անունով ալ աւանդուած է մեզի տասն խորաններու "դեղոց նկարագրութիւնք", զոր հրատարակած է մանր փոփոխութիւններով Սրուանձտեանց "Թորոս Աղբարի մէջ՝ առնլով Սեբաստիոյ Ս. Սարգիս եկեղեցւոյ Աստուածաշունչէն (Թուին Հայոց ՌՁԹ, հմմտէ Գուշակեան, Ցուցակ, Ձեռ. 1): Նկարներու խորհրդաւոր իմաստներուն վերահասութեան նոյնպէս շատ կարեւոր է այս Մեկնութիւնը, զոր անտարակոյս օտար մեկնիչներէ քաղելով խմբագրած է Սիւնեցին եւ զոր օգտագործած է նաեւ Շնորհալին: "Գրեթէ բոլոր ձեռագիր Աւետարանաց սկիզբները — կը գրէ Սրուանձտեանց — քանի մը երես խորանաձեւ նկարներ կան, երանգ երանգ գունով եւ ոսկեզօծ, զանազան ծառոց, ծաղկանց, կենդանեաց, թռչնոց պատկերներով, եւ այլ եւ այլ ձեւերով զեղարուեստեալ. շատ Աւետարանաց նկարները կը նմանին իրարու, գործ՝ քննութեան արժանի ճարտարաց: Խորանաց մէջն ալ համաբարբառ չորից Աւետարանչաց՝ սիւնակ սիւնակ գրուած: Հետեւեալը բացատրութիւն է այն նկարաց եւ խորանաց:

Ստեփանոսի Սիւնեաց եպիսկոպոսի: Զառաւել հրաշից արժանի սոսկալի զերապանծութիւն բանից զեղեցկազարդեալ պիտանացուցաս զառ ի չորից աւետարանչացն մեզ պիտառութիւն՝ արտայայտելով վսեմական բանիւ, տասնեցունց կանոնացն նկարակերպ խորանայարկ գունակ գունակ դեղոցն երփն երփն երանկմունքն, որոց հիզան զերկնային մարմնոցն մետաղիսն բացատրելով պարտականապէս, այնպէս համարոյգ բանիւք մի առ մի շաղաշարեալ զընթերակացիցն հոլովն արտակալեալ, որ վասն Յիսուսի վկայութեան բանքն: Ուստի եւ խորանացն դեղոցն նկարագրութիւնք, սկսեալ յառաջնմէ կանոնումնէն մինչեւ ցտասներորդն արիւնաներկեալ կարմրօք սեանցն եւ խոյակացն՝ որք ի մարմնաւորութիւնն եւ ի խաչն մեզ պիտառեցին:

Իսկ ոսկեգոյն կամարն զքահանայական ունի զխորհուրդ ի միջի կացեալ: Իսկ կարմիրն զինեգոյն վասն զի զՄեղքիսեդի բերելով զխորհուրդն ի դէմս Քրիստոսի: Իսկ վերնայարկ սեան լայնատարածեալ տարածեալ զհանրաւքն, իբրեւ ամբով ծածկեալ ունի զխորհուրդ աստուածային տնաւրէնութեանն: Իսկ երրորդն նմանապէս դեղաւքն ի խորհուրդ աստուածայայտն եկեալ, սկիզբն առնու առաջի կանոնին երեք մի մի միասնական Աստուածութեան արտայայտելով, յորոյ վերայ կամարացն սեղանն բոցախառն հրով, ի վերայն սեամբն, վասն զի ծածկեալ էր սեամբն իբրեւ զպատրուակաւ զխորհուրդն Քրիստոսի: Իսկ հաւքն՝ վասն զի աքաղաղքն նայելով ի խորանին տնաւրէնութիւնն եւ խաչն: Եւ որպէս աքաղաղքն ի մէջ մարեստանեայցն ճոխք եւ համարձակք, հրամանատուք եւ անարկուք: Իսկ ապա չորրորդն յայտնէ զդէմն եկեղեցւոյ չորք տեղաւք համաբարբառ պատմութեամբն, միակարգ բանիւք, զանազան կամարաւքն, ունելով ի մէջ կամարացն զխաչն, եւ երկու աղաւնակերպ հաւք ի նմա նայելով, իբրեւ ոչ եթէ ստոյգ աղաւնիք, այլ նմանութեամբ, վասն զի որք առին զՀոգին սուրբ, եղեն ընդունակ Հոգւոյն սրբոյ: Իսկ արտաքին սեան բացագոյնն, վասն զի նախատուեր էր անցաւորի հին աւրինացն առ ի լինելոյ մաքրութիւն կարմիր արեամբն Քրիստոսի, նոյնպէս եւ զսե-

ղանն, զմթարն անաւսրացուցեալ եւ զբոցն պայծառացուցեալ իմացականապէս զոր Քրիստոս արկանէ:

Իսկ եղջիւրք կամարացն անդրէն ի վերայ խոյակացն, զոյգ առ միմեանս կարմիր եւ կապոյտ խարսխեալ հինգ հինգ մասամբք մերձ ընդ մերձ զհինգ դատողական եւ զհինգ տասիստակ աւրինացն նշանակէ:

Իսկ արմաւենիքն ի ստորուստ ի վեր բուսեալ, վասն զի յերկրէ աստի ճշմարտութիւն բուսաւ մերձենալով առ վերին կարգսն կանաչացեալ արդարութեամբ որպէս եւ գրեալ է: Իսկ երկու հաւքն կարմրակտուցք եւ կարմրոտունք, որպէս առաջին խորանին սպասաւորքն, որ Թէպէտ եւ մարմնովն մեկուսի էին ի նոր խորհրդոյս, այլ ծայնիւ եւ բերանով զնոյնս բերէ զխորհուրդս: — Իսկ հինգերորդ խորանն զնոյնս բերէ զխորհուրդս, ստուերն պակասի եւ կարմիրն պայծառանայ, եւ շուշան ծաղկէ, քանզի խաչն մերձեցաւ եւ զուշակք յարութեան հասին յայտնել Քրիստոսի արեամբն փրկութիւն հեթանոսաց: Այլ դեռ եւս քողն ի վերայ կայ, զի զմարգարէականն դեռ եւս նշանակէ զխորհուրդս, վասն այսորիկ երեք միայն իբրեւ զմարգարէական եւ թագաւորական եւ քահանայական:

Իսկ նոնենիքն երեք ստեղունք ի մի փնջի ելեալ, աւրինակ բերելով զհնումն ի նորս խորանաւն եւ կտակարանաւն դառն կեղեւումն զքաղցրութիւն պտղոյն ի ներքս ամանելով: Իսկ եղջիւրքն մերձ առ վերինն սեղանն զՄովսէսի եւ զՀարոնի բերեն զխորհուրդս, որպէս ի միւս կանոնին զտանեմք, եւ կաթաւսն առ պոռնիկն Մարիամ եւ առ Ռահաբն: Իսկ ծկնաքաղն ծայնիւ որսորդութեամբ ի ջուրսն, հոգւոյն առեալ տեսութեամբ մարգարէիցն, յոտս աւետարանչացն ասելով: Իսկ աքաղաղն ոսկեզգեստք փետրաւքն զարդարելաւք, վասն զի հոգւոյն արժանաւորքն նախ զանձինս իւրեանց մաքրէին„, Թորոս Աղբար, Ա., էջ 191—194:

7. Տպագիր եւ ձեռագիր օրինակներ: — Բերլինի նախկին արքայական Մատենադարանի հայագիտական բաժնին Թ. 7 Աւետարանի բովանդակած Եւսեբեայ Թուղթը իբր տակաւին անտիպ ու իբր գրականօրէն արժէքաւոր փութացած էր 1888ին հրատարակել Քարամեանց իր կազմած Ցուցակին մէջ՝ Dieses Geleitschreiben ist meines Wissens noch nicht publiziert. Ich gebe hier den Text aus dieser (=7) Handschrift, da er literarischen Wert hat[1]. Իբր նորութիւն հրապարակ հանուած այս շատ խեղճ հրատարակութենէն յառաջ սակայն կար "Աւետարանի հին տպագրութեանց մէջ„[2] եւսեբեան խնդրոյ նիւթ Թուղթը: Այսպէս ինծի մատչելի Աւետարաններու կարգին 1685—1686ին "արդեամբք եւ զոյիւք Ազուլեցի Մարտիրոսի որդի Ոսկանին[3]„ Վենե-

---

[1] *Die Handschriften-Verzeichnisse der Königlichen Bibliothek zu Berlin, X. Band, Verzeichnis der armenischen Handschriften von Dr. N. Karamianz, 1888, էջ 6:*

[2] *Տաշեան Ցուցակ, էջ 1085:*

[3] *"Ոսկան (Կոստանդին) մականուանեալ Ազուլ, որդի Տէր Մարտիրոսի որ ի քաղաքիս՝ յամէ 1674 ցամ մահուանն (80 ամենի) ի 1721, սա զստ ի սպասուց նուիրելոց յեկեղեցին հայոց, իւրովք ծախիւք տայ տպագրել ի Վենետիկ Աւետարան յամի 1686, ընտիր տառիւք„ եւ այլն, Ալիշան, Սիսական 1893, էջ 333-334:*

տիկ տպուած Աւետարանը կը բովանդակէր ոչ միայն եւսեբեան թուղթը, այլ եւ տասն կանոններն ու ստորին լուսանցազրութիւնները, նոյնպէս 1710ին "հոգաբարձութեամբ եւ ծախիւք Գնդիւանցի Վարդանի որդի Նդկեարին եւ հոգեւոր եղբօրն Շօռութեցի Բարբիասի որդի Մահտեսի Մինասին„ անտարակոյս ոսկանեան տպագրութեան վրայ հիմնուած[1] Կ.Պոլսոյ հրատարակութիւնը կը պահէր եւսեբեան թուղթը, տասն կանոնները ու ստորին լուսանցազրութիւնները, որոնք կը գտնուէին դարձեալ լիակատար 1796ին "արդեամբք եւ զոյիւք Ազուլեցի Մկրտումին„ Կ.Պոլիս տպուած Աւետարանի մէջ: Ամբողջական այս հրատարակութիւններէ զատ կար նաեւ Սուքրեանի մասնակի, այսինքն առանց կանոններու, հրատարակութիւնը՝ Ս. Գրոց ուսումնասիրութեան նուիրուած ընդարձակ յօդուածի մը մէջ[2]:

Ինչպէս Քարամեանցէ յառաջ լոյս տեսած ամբողջական ու մասնակի տպագիր այս բնագիրները, նոյնպէս Քարամեանցէ ետքը գրեթէ առանց բացառութեան բազմիցս լուսատիպ հրատարակուած լիակատար ու մասնական բնագիրները կը մնան միշտ կոգիացած ու զուրկ գիտական ո եւ է հանգամանքէ, քանի որ կը ներկայացընեն ստրկաբար եւ տառական՝ զրչագիր այս կամ օրինակին աւանդած սխալ ընթերցանութեամբ աղճատուած, սխալ կիտադրութեամբ խանգարուած ու անմտադիր զանցառութեամբ կրճատուած բնագիրներ, առանց յոյն սկզբնագրին առաջնորդութեան, առանց ուրիշ լաւագոյն օրինակներու բաղդատութեան, առանց հետեւաբար գիտական կազմածի:

Եւսեբեան թուղթը գիտական այս կազմածով օժտելու դիտաւորութեամբ է որ կը ձեռնարկենք մանրամասն բաղդատութեան հետագայ ձեռագիրներու մէջ ամփոփուած բնագիրներու, որոնց լաւագոյն ընթերցուածներուն խղճամիտ ընտրութեամբ կայ հնարաւորութիւն վերակազմելու սկզբնական բնագիրը: Հայ գլխագրերով կը նշանակենք ժամանակագրական կարգով յառաջ բերուած ձեռագիրները:

Ա = Վիեննա. Մխիթ. Մատենադարանի Թ. 697 Աւետարանի հատակոտորք: Եւսեբեան երեքիչեան թղթոյն ու կանոններուն լուսատիպ պատկերները լիակատար տե՛ս Macler, Miniatures arméniennes, Pl. I—V, մասնակի հրատարակութիւն նոյնպէս լուսատիպ Merk, Die Miniaturen des armenischen Evangeliars Nr. 697 der Wiener Mechitharistenbibliothek, Հանդէս Ամսօրեայ 1927, էջ 944, յօդուածին կցուած Ա. եւ Բ. տախտակներուն մէջ: Je n'ai rien relevé qui permît de dater avec précision ces vestiges d'un vieux texte évangelique. L'écritur erkathagir qui figure sur les planches VI, figure 12, et VIII, figure 15, peut être du IXᵉ ou du Xᵉ siècle. La décoration architecturale des frontispices... semble également pouvoir être fixée au IXᵉ—Xᵉ siècle peut-être même avant, Macler, Miniatures arméniennes, էջ 12: Über das Alter der Handschrift und ihrer Miniaturen lassen sich nur Ver-

---

1 "Իսկ յառաջաբկութիւն գործոյ սոցին եղեւ ի վերայ յառաջնոյ տպեցեալ աւետարանին, որ էր տպեցեալ Ռ.ՃԼԵ թվին հայոց (= 1686). յարեւմման նմին ամենայնիւ. բայց սակաւ ինչ փոյթ առեալ առոգանութեանցն կերպատպեցաւ. առ ի դիւրագին ընթեռնլոյ„ կը գեկուցանէ Ցիշատակարանը, էջ 477—478:

2 Բազմավէպ 1877, էջ 206—207:

muiungen aussprechen. Nach der Gesamthaltung dürfte sie der Handschrift von Jerusalem nahegerückt werden, Merk, *Հանդէս Ամսօրեայ 1927, էջ 944, ուրեմն քանի որ Երուսաղէմի օրինակը "հայ պահուած բոլոր ձեռագիրներից հնագոյնն է, ամենայն հաւանականութեամբ աւելի հին քան Լազարեան ճեմարանի ձեռագիրը" (*Մեսրոպ վարդապետ, *Բազմավէպ 1908, հմմտէ եւ* Strzygowski, *Ein zweites Etschmiadzin-Evangeliar, Ցուշարձան, էջ 348), շատ հաւանական է որ միւիթ. ձեռագիրն ալ է աւելի հին քան Լազարեան ճեմարանի ձեռագիրը: Շատ ուշ է հետեւաբար Macler-ի նաեւ այլուր դրած Xe siècle-ը,* Notices de manuscrits arméniens vus dans quelques Bibliothèques de l'Europe centrale, Extrait du Journal Asiatique *1913, էջ 108:*

Բ = *Լազարեան ճեմարանի արեւելեան լեզուաց Գրչագիր Աւետարան, 887 ("գրեցաւ... ՅԼԶ թուականութեան հայոց",* Խալաթեանց *լուսատիպ հրատարակութիւն, Մոսկուա 1899, էջ Գ), մասնակի հրատարակութիւն եւս թղթոյն տես* K. Aslan, Études historiques sur le peuple arménien, Paris *1928, pl. I. Թուղթ Եւսեբեայ երեքիջեան լիակատար, իսկ կանոններէն մնացած է միայն առաջինը: Ինծի մատչելի բոլոր ձեռագիրներու մէջ եւսեբեան թուղթը կը գրաւէ երկու էջ, առաջին էջը կը բովանդակէ թղթոյն սկիզբէն մինչեւ "վասն իրիք ինչ առանձինն գրեաց", իսկ երկրորդ էջը "արդ այս է ի ներքոյ կարգելոց կանոնաց պատճառ"էն մինչեւ թղթոյն վերջը: Շատ հետաքրքրական է սակայն որ Մխիթ. Թ. 697 հատակագրողը եւ Լազարեան ճեմարանի Աւետարանը եւսեբեան թղթոյն կը յատկացընեն երեք էջ, այսպէս 697ին առաջին էջը կը գրաւէ սկիզբէն մինչեւ "չորրորդ" (Fig. 1), երկրորդ էջը՝ "յորս Գ. Մատթէոս, Մարկոս Յովհաննէս"էն մինչեւ "մինչեւ ցտասներեսիններ" (Fig. 2), երրորդ էջը՝ "արդ եթէ բացեալ"էն մինչեւ վերջը (Fig. 3), իսկ Լազարեան ճեմարանի Աւետարանին առաջին էջը կը բռնէ սկզբէն մինչեւ "հինգ...", երկրորդ էջը՝ ...բորդն, յորս երկուն"էն մինչեւ "մինչեւ ցտասներեսիններ", երրորդ էջը՝ յարեւնմեան 697ին "արդ եթէ բացեալ"էն մինչեւ վերջը: Ակնբախ այս նոյնութիւնը ամենամեծ հաւանականութեամբ թոյլ կու տայ մեզի ընդունիլ երկու ձեռագիրներու միեւնոյն մայր զաղափարէն յառաջացումը:*

Գ = *Էջմիածնի Թ. 229 Աւետարան, 989 ("գրեցաւ յամի Թուոյ հայազանց ՆԼԸ",* Macler, L'Evangile arménien, *(dition phototypique du manuscrit No. 229 de la Bibliothèque d'Etchmiadzin, Paris 1920, folio 231 R°): Թուղթ Եւսեբեայ, folio 1 R° —1 V°. Կանոնք, folio 2 R°—5 R°: Էջմիածնի Ձեռագրին ներկայացուցած "հին գրչութեան" իբր նմոյշ եւսեբեան թուղթն ամբողջութեամբ հրատարակուած է նոյնպէս լուսատիպ Մակլերի հրատարակութենէն շատ առաջ արդէն Գարեգին Վ. Յովսէփեանի մօտ, Գրչութեան արուեստը հին հայոց մէջ, տախտակ ԻԷ—ԻԸ. հմմտէ եւ էջ 24, տես նաեւ Շողակաթ 1913, նոյն թիւ տախտակ:*

Գ² = *Երուսաղէմի Մատենադարանի Թ. 2556 Աւետարան, Գազիկ Թագաւորի կամ Կարսի Աւետարան 1028—1064 (*Մեսրոպ Եպիսկոպոս, *Արարատ 1910, էջ 331): Զօպանեան (*La Roseraie d'Arménie, *III, Paris 1929) կը հրատարակէ*

լուսատիպ Եւսեբեան թուղթը. առաջին մասը սկզբէն մինչեւ "թիւ ինչ առընթեր" էջ 118 (hors-texte) եւ շարունակութիւնը մինչեւ ցկատարած էջ 68 (hors-texte), իսկ կանոններէն միայն Ա. եւ Զ. էջ XIX (hors-texte) եւ 104 (hors-texte):

Դ = Collection Sevadjian, թ. 5 Աւետարան Ժ. դար (?), Macler, Documents d'art arméniens, Texte էջ 37: Եւսեբեան թուղթը տարաբախտաբար չիք, կան կանոններէն՝ Maclerի հրատարակութեան մէջ եռեւառաջ կարգադրուած ու իջագրուած, միայն Բ., Atlas, pl. I—II, Զ. եւ Է., pl. III, Ժ., pl. IV, Ը., Թ. եւ Ժ.ի սկիզբն, pl. V.:

Ե = Էջմիածնի Մատենադարանի թ. 378 (Կարին. թ. 225) Աւետարան, "առաջին քառորդ ԺԳ. դարու, բայց հաւանօրէն ՈԿԱ = 1212 թուին, երբ Ղորինշահ վերաշինեց Մեծարանց վանքերը", Գարեգին Վարդապետ, Գրչութեան արուեստը, էջ 32 (տես եւ Շողակաթ 1913, էջ 198), ուր կը հրատարակուի լուսատիպ Եւսեբեայ թղթոյն երկրորդ կէսը, տախտակ Ղ, սկիզբն՝ "... ինչ առանձինն գրեաց":

Զ¹ = Սեբաստիոյ Ս. Նշանի թ. 15 Աւետարան 1262 ("աւարտեցաւ... յեօթնհարիւր եւ մեծասաներորդի ամի թուաբերութեանս հայոց", Գուշակեան, Ցուցակ, էջ 20): Եւսեբեան թուղթը կը հրատարակէ Գուշակեան, անդ, էջ 16:

Զ² = Երուսաղէմի Մատենադարանի թ. 1925 Աստուածաշունչ Մատեան Հին եւ Նոր Կտակարանաց, 1269 ("... հասանել ի վերջին գիծ գրոյս ... ի թուականիս հայոց ՉԺԸ", Մուրատ, Յայտնութեանն Յովհաննու հին հայ թարգմանութիւն, Երուսաղէմ 1911, էջ ՃՀԶ): Մուրատ կը հրատարակէ լուսատիպ եւսեբեան թղթոյն առաջին մասը, տախտակ Դ. եւ Բ. կանոնը, տախտակ Ե:

Է = Վիեննա. Մխիթ. Մատենադարանի թ. 460 Աւետարան, 1315 ("կատարեցաւ սուրբ աւետարանս այս ի թվականութեան Հայոց ՉԿԴ", Տաշեան, Ցուցակ, էջ 934): Եւսեբեայ թուղթ, որուն երկրորդ կէսը թերթի մը անկումով անյայտացած է, թղ. 1բ: Կանոններու շարքը քայքայուած թերթերու եռեւառաջութեամբ խանգարուած է, ու խանգարուած այս վիճակի մէջ է որ իջագրուած են թերթերը, այսպէս Գ., թղ. 2ա, Ե., թղ. 3բ, Ը., Թ. եւ մասամբ Ժ., թղ. 4ա, Ա., թղ. 5բ—6ա, Բ., թղ. 7բ. միւս կանոնները թերթերու անկումով մատնուած են անգիւտ կորստեան:

Ը = Վիեննա. Մխիթ. Մատենադարանի թ. 849 Աւետարան, 1342 ("գրեցաւ ի թուականութեան հայոց ՉՂԱ[Ն] ի Ղրիմ քաղաքիս", ի կատարած Ղուկասու Աւետարանին): Թուղթ Եւսեբեայ, թղ. 1բ եւ շարունակութիւնն թղ. 3ա: Կանոնք 4բ—9ա, Գ. եւ Դ. թղթերու եռեւառաջութեամբ մնած են եւսեբեան թղթոյն մէջտեղ, թղ. 2բ:

Թ = Վիեննա. Մխիթ. Մատենադարանի թ. 55 Աստուածաշունչ Մատեան Հին եւ Նոր Կտակարանաց, 1368—1375էն յառաջ (Տաշեան, Ցուցակ, էջ 253): Թուղթ Եւսեբեայ, թղ. 466ա—466բ: Կանոնք 467բ—470ա:

Ժ = Վիեննա. Մխիթ. Մատենադարանի թ. 59 Աւետարան, 1375էն շատ յառաջ (Տաշեան, Ցուցակ, էջ 275): Թուղթ Եւսեբեայ, թղ. 1բ—2ա: Կանոնք, թղ. 3բ—10ա:

Ի = Վիեննա. Մխիթ. Մատենադարանի Թ. 272 Աւետարան, 1378 („յամի Թուաբերութեանս մերոյ սեռի ՊԻԼ կատարեցաւ սուրբ աւետարանս„, Տաշեան, Ցուցակ էջ 691): Թուղթ Եւսեբեայ թղ. 4բ—5ա: Կանոնք թղ. 5բ—9ա:

Լ = Վիեննա. Մխիթ. Մատենադարանի Թ. 182 Աւետարան, ԺԳ—ԺԴ դար (Տաշեան, Ցուցակ էջ 498): Թղթերու անկումով կորսուած է տարաբախտաբար Եւսեբեայ Թուղթը, կան միայն Կանոնք, թղ. 3բ—10ա:

Խ = Վիեննա. Մխիթ. Մատենադարանի Թ. 278 Աւետարան, ԺԳ—ԺԴ դար, „առաջին կազմը Ջ... 1451էն ետքը եւ 1451էն յառաջ„ (Տաշեան, անդ, էջ 700): Թուղթ Եւսեբեայ, թղ. 2բ—3ա: Կանոնք, թղ. 4բ—11ա:

Ծ = Collection Sevadjan Թ. 2 Աւետարան 1454—1455 („գրեցաւ սա ի Թվաբերութեան հայկազեան տոմարի ՋԴ ի մայրաքաղաքս Տփղիս„ = 28 novembre 1454 — 27 novembre 1455 de J. C., Macler, Documents, Texte p. 40 եւ Atlas, pl. XVI): Թուղթ Եւսեբեայ, Atlas, pl. XII: Կանոնք, անդ, pl. XIII—XV.

Կ = Վիեննա. Մխիթ. Մատենադարանի Թ. 62 Աւետարան, 1497 („գրեցաւ սուրբ աւետարանս ի մեծ Թվականիս հայոց ՋՂԶ„, Տաշեան, Ցուցակ, էջ 284): Թուղթ Եւսեբեայ, թղ. 1բ—2ա: Կանոնք, թղ. 2բ—6ա:

Հ = Վիեննա. Մխիթ. Մատենադարանի Թ. 295 Աւետարան, ԺԵ դար (Տաշեան, անդ, էջ 723): Թուղթ Եւսեբեայ, թղ. 17բ—18ա, որուն երկրորդ մասը հրատարակուած է զունատիպ, Տաշեան, Ցուցակ, տախտակ Զ: Կանոնք 19բ—26ա, որոնց հինգերորդն նոյնպէս զունատիպ կայ հրատարակուած Տաշեանի միեւնոյն տախտակին վրայ:

2 = Բերլինի նախկին արքայական Մատենադարանի Թ. 7 Աւետարան, ungefähr aus dem XV. Jahrhundert (Karamiantz, Verzeichnis S. 6), ուր հրատարակուած է, ինչպէս վերեւ յիշեցինք, իբրեւ նորութիւն Եւսեբեայ Թուղթը տառական հաւատարմութեամբ mit allen Fehlern.

Ղ = Վիեննա. Մխիթ. Մատենադարանի Թ. 308 Աւետարան, 1588 („գրեցաւ սա ի Թուականութիս հայոց ՌԼԷ„, Տաշեան, Ցուցակ, էջ 736): Թուղթ Եւսեբեայ պակասաւոր կատարածին թղ. 25բ—26ա: Կանոնք, թղ. 27բ—33բ. Ժ. կանոնը տեղափոխուած է, ընդհանրապէս շատ պակասաւոր ընդօրինակուած են կանոնները:

Ճ = Collection Sevadjian Թ. 11 Աւետարան, 1592 („հայկազեան տաւմարի ՌՄԱ Թվի„, Macler, Documents, Texte, p. 52 եւ Atlas, pl. XLI): Թուղթ Եւսեբեայ, Atlas, pl. XXIX: Կանոնք անդ pl. XXX—XXXIII:

Մ = Խորոտիկի Աւետարան, 1593—1594 („ի Թուականութեանս հայկազեան տոմարի ՌԽԳ„, Macler, Texte, p. 54 եւ Atlas, p. LXIV): Թուղթ Եւսեբեայ, Atlas, pl. LIII: Կանոնք, անդ, pl. LIII—LV:

Յ = Վիեննա. Մխիթ. Մատենադարանի Թ. 911 Աւետարան ԺԵ—ԺԶ դար, յիշատակարան չիք: Թուղթ Եւսեբեայ, թղ. 1բ—2ա: Կանոնք, որոնց կարգը թղթերու եռեւառաջութեամբ խանգարուած է, թղ. 2բ—6ա:

Ն = Վիեննա. Մխիթ. Մատենադարանի Թ. 97 Աւետարան, 1606 («եղեւ զրաւ սուրբ զանձարանիս, որ կոչի Աւետարան, յամի շրջագայութեան արամազեան տոմմի հայկազան սեռի՝ արեթակաս տոմարի ի. ԻԱ. յոբէլենի եւ. Ե.երորդ յարաբարդի» [20×50+7=ՍԾԵ], Տաշեան, Ցուցակ, էջ 367բ): Թուղթ Եւսեբեայ, թղ. 1բ—2ա: Կանոնք 3բ—9ա:

Շ = Վիեննա. Մխիթ. Մատենադարանի Թ. 168 Աւետարան, 1617 («Նկարեցաւ ՌԿԶ թվի նահանջի երկրորդ յամի, ամենեան մարերոյ», Տաշեան, անդ էջ 481): Թուղթ Եւսեբեայ, թղ. 15բ—16ա: Կանոնք, թղ. 17բ—26ա:

Ո = Collection Sevadjian Թ. 4 Աւետարան 1618—1619 («ի թվականութեանս հայոց ՌԿԸի», Macler, Documents, Texte, p. 57 Atlas, pl. LXXXIV): Թուղթ Եւսեբեայ, Atlas, pl. LXXV: Կանոնք, pl. LXXVI—LXXVIII: Շատ անխնամ ընդօրինակուած են կանոնները, զանց առնուած են աւետարանիչներու անունները, կանոններու կարմրագիր թիւերն եւ այլն:

Չ = Վիեննա. Մխիթ. Մատենադարանի Թ. 292 Աւետարան, 1624 («յորժամ գրեցաւ սուրբ աւետարանս էր թիւ հայկազան տումարի ՌՀԳ», Տաշեան, Ցուցակ, էջ 718: Թուղթ Եւսեբեայ, թղ. 7բ—8ա: Կանոնք թղ. 8բ—12ա:

Պ = Վիեննա. Մխիթ. Մատենադարանի Թ. 283 Աւետարան, 1628 («այս քրիստոսապարգեւ աւետարանս գրեցաւ ի թվականիս հայոց ՌՀԷ», Տաշեան, անդ, էջ 708): Թուղթ Եւսեբեայ, թղ. Ա—Գա: Կանոնք, թղ. Դբ—ԺԵա:

Ջ = Collection Sevadjian Թ. 3 Աւետարան, 1649—1650 (Macler, Documents, Texte, p. 58): Թուղթ Եւսեբեայ, Atlas, pl. LXXXIX, Կանոնք pl. LXXXIX—XCI:

Ռ = Վիեննա. Մխիթ. Մատենադարանի Թ. 93 Աւետարան, 1651 («սկիզբն եղեւ սուրբ աւետարանիս ... թըւաբերութեանս հայկազան տոմիս ՌԾ ամի», Տաշեան, Ցուցակ, էջ 362): Թուղթ Եւսեբեայ, թղ. 2բ—3ա: Թղթերու ետեւառաջ կազմութեամբ խանգարուած են Կանոնք, այսպէս կանոն Ա., թղ. 5բ, Բ., թղ. 6ա, շարունակութիւնը, թղ. 3բ, Գ., թղ. 3բ, Դ., թղ. 9ա, Ե., թղ. 9ա (երկրորդ սիւնակ), Զ., թղ. 7բ, Է., Է., Ը. եւ Թ., թղ. 8ա, Ժ., թղ. 4բ եւ 10ա: Ընդօրինակողն կանոններու կարմրագիր անուններն, ինչպէս նաեւ կանոնական թիւերն խառնակած է անխնայ, նոյնպէս Եւսեբեան թուղթն ընդօրինակած է շատ անխնամ եւ սխալաշատ, ինչպէս պիտի տեսնենք քաղդատութիւններու շարքին:

Ս = Վիեննա. Մխիթ. Մատենադարանի Թ. 85 Աւետարան, 1659 («Թվին ՌԾԸ», Տաշեան, անդ, էջ 345): Թուղթ Եւսեբեայ, թղ. 3բ—4ա: Կանոնք, թղ. 5բ—12ա:

Վ = Վիեննա. Մխիթ. Մատենադարանի Թ. 638 Աւետարան, 1666 («յանգ ելեալ աւարտեցաւ ... ի թվին հայոց ՌՃԺԵ ի յերկիրս Գերմանիկոյ ի գեղաքաղաքս Զեթուն», թղ. 264բ): Թուղթ Եւսեբեայ, առաջին մասն պակասաւոր, կը սկսի «Արդ այս է», թղ. 3ա: Կանոնք, թղ. 3բ—7ա:

Տ = Վիեննա. Մխիթ. Մատենադարանի Թ. 252 Աւետարան, 1691 («գրեցաւ

սուրբ աւետարանս ի Թվականիս հայոց ՌՃԽ ի քաղաքս Կեսարիս», Տաշեան, Ցուցակ, էջ 644): Թուղթ Եւսեբեայ, Թղ. 1բ—2ա: Կանոնք, Թղ. 3բ—10ա:

Բ = Վիեննա. Մխիթ. Մատենադարանի Թ. 107 Աւետարան, ԺԶ—ԺԷ դար (Տաշեան, անդ, էջ 381): Թուղթ Եւսեբեայ, Թղ. 4բ—5ա: Կանոնք, Թղ. 6բ—13ա:

Ց = Պարիսի Ազգային Մատենադարանի Թ. 21 Աւետարան ԺԶ—ԺԷ դար (Macler, Catalogue des manuscrits arméniens et géorgiens de la Bibliothèque nationale, էջ 10, il me semble être du XVI siècle, նոյն Miniatures arméniennes, էջ 41), ուր pl. LVIII—LX կու տայ Մակլէր Եւսեբեայ Թղթոյն եւ տասն կանոններուն լուսատիպ պատկերները:

Ե = Վիեննա. Մխիթ. Մատենադարանի Թ. 394 Աւետարան. «յիշատակագրութիւնք չկան բուն գրչէն: Նոր ձեռք մը Թղ. 2ա գրեր է գրեցաւ ի նուաստ գրչէ Թվին ՉՃՂԹ, ուստի իբր թէ 1250ին. սակայն ձեռագիրն այս հնութեան երեւոյթ չունի կը կարծենք, եւ կարելի է որ այս տողին գրողը կեղծիք մ՚ընել ուզած ըլլայ ... եթէ ուզենք ՌՃՂԹ (= 1750) ուղղել թուականը, կարծենք քիչ մը ուշ դրած կ՚ըլլայինք ձեռագրին գրութեան ժամանակն, որ գոնէ ԺԵ—ԺԶ դարերէն ըլլալու է» (Տաշեան, Ցուցակ, էջ 846): Թուղթ Եւսեբեայ, Թղ. 1բ—2ա: Կանոնք, Թղ. 3բ—10ա:

Փ նշանագրով կը ներկայացընենք Սուքրեանի հրատարակութիւնը, որուն բնագիրն յայտնի չէ թէ վենետիկեան ո՞ր ձեռագրէն առնուած է, Բազմավէպ 1877, էջ 206—207:

Ք = Զարբհանալեանի մասնակի հրատարակութիւնը (մինչեւ «դրոշմեցի քեզ ներքնակարգեալս»), որ նոյնպէս յայտնի չէ թէ վենետիկեան ո՞ր ձեռագրէն արտատպուած է, Մատենադարան, էջ 179: Ունի շեղումներ Սուքրեանի հրատարակած բնագրէն:

O^1 = Աւետարանի վենետիկեան հրատարակութիւն 1685—1686, տես վերագոյն էջ 234:

O^2 = Աւետարանի Կ.Պոլսոյ հրատարակութիւն 1710, որ բացի մի քանի մանր տարբերութիւններէ կը ներկայացընէ O^1ի բնագիրը հաւատարմօրէն: Մտադրութեան արժանի է թէ O^1 եւ O^2 եւսեբեան Թղթոյն «վասն իրիք ինչ առանձին գրեաց»ին եւ «արդ այս է ի ներքոյ...»ին միջեւ կ՚ազուցանեն «խրատ վասն զանազանից թուոց սրբոյ աւետարանիս» խորագրին ներքեւ ի լուսանցսն աւետարանի դրուած մանրագիր ու խոշորագիր թիւերու մասին բացատրութիւններ:

Ֆ = Աւետարանի Կ.Պոլսոյ հրատարակութիւն 1796, որ կ՚աւանդէ O^1 եւ O^2 օրինակներու տուած բնագիրներէն քիչ տարբեր բնագիր, տե՛ս վերագոյն, էջ 234:

Մատչելի այս օրինակներէն զատ կան նաեւ անուղղակի հրատարակութիւններ մասնաւորապէս կանոններու, զորոնք օգտագործած ենք, այսպէս օրինակ Ալիշան Սիսուանի մէջ, էջ 84, կու տայ Լամբրոնացւոյ Աւետարանին Թ. կանոնն լիակատար ու մաս մը Ժ.էն, Պոտուեան Մլքէ Թագուհւոյ Աւետարանին Ա.—Գ. կանոններուն խորագիրները (Զարդանկարք), Մուրատ Երուսաղէմի Թ. 1925 Աւետարանին Բ. կանոնը

(Յայտնութիւն Յովհ., տախտ. Ե.), Strzygowski Երուսաղէմի 1272 թուի Աւետարանի Ժ. կանոնը (Amida, էջ 363, նոյնը Die Baukunst der Armenier und Europa, I, էջ 65), Անանիկեան Hartfordի (Kennedy School) Աւետարանին Ե. եւ Զ. կանոնները (Arm. Mythologie, The Mythologie of all Races գործին մէջ, Boston 1925, vol. VII, տես նաեւ Զօպանեանի հետագայ աշխատութիւնը, էջ 154). Լեմբերգի 1198 թուականին Սկեւռայի մէջ գրուած Աւետարանին կանոնները, հրատարակուած՝ Բ. Գ. Դ. Ե. J. Piotrowski, Katedra ormiańska we Lwowie, 1925 (տախտակներու կարգին). Եւսեբեայ Թղթին սկիզբը՝ J. Strzygowski, Amida, Heidelberg, 1910, էջ 362. Կանոն Թ. եւ Ժ. H. Glück, Die christliche Kunst des Ostens. Berlin, 1923, Տախտակ Գ. Կանոն Ը. Թ.՝ J. Strzygowski, Ursprung der christlichen Kirchenkunst, Leipzig, 1920, Տախտակ XXIV. Այս ամէնը այժմ համախմբուած՝ Հ. Ն. Ակինեան, Սկեւռայի Աւետարանը 1197 թուականէն Լվովի հայ Արքեպիսկոպոսարանին մէջ. Հանդէս Ամսօրեայ 1930, էջ 95—112: Մակէր ներկայիս տեղն անծանօթ Աւետարանի մը Ե., Զ., Ը. եւ Թ. կանոնները (Revue des Etudes arméniennes, VI, 1926, էջ 169 եւ "Հանդ. Ամս.„ 1888, էջ 244) եւ Զօպանեան (La Roseraie d'Arménie III) Էջմիածնի 1053 թուականի Աւետարանին Ժ. կանոնէն մաս մը (անդ. Ի. 162, hors-texte, հմմտ. Յովսէփեան, Շողակաթ. էջ 192—193) եւ Ակնայ Աւետարանին (ԺԸ. դար, հմմտ. էջ 286) Ը. եւ Թ. կանոնները (Թ. 262, hors-texte) եւ Ժ. կանոնէն մաս մը (Թ. 250, hors-texte): Նոյնպէս օգտագործած ենք Զեռագրաց Ցուցակներու մէջ յառաջ բերուած Եւսեբեայ Թղթոյն սկզբնաւորութիւնները:

7. ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ: — Յոյն բնագրին առաջնորդութեամբ յառաջ բերուած ձեռագիրներու տարբերակներուն մէջէն լաւագոյններն ընտրելով աշխատած ենք կազմել առաջիկայ բնագիրը: Ձեռագիրներու մանրակրկիտ բաղդատութեան արդիւնքը զետեղած ենք առաջին ծանօթութեան մէջ, իսկ Յերոնիմեայ եւսեբեան Թղթէն փոխ առած տեղիքը Ոսկանի թարգմանութեամբ երկրորդ ծանօթութեան մէջ: Որոշ տարբերակներու մեր ընծայած նախընտրանքին հիմնաւորումը ցուցադրելու, հայ թարգմանութեան յատկանշական նկարագրականը գնահատելու, ինչպէս նաեւ հայ բնագրին անստոյգ տեղիքներն գոնէ ընդ աղօտ ըմբռնելու համար՝ անհրաժեշտ հարկ համարած ենք մեր կազմած հայ բնագրին ամբողջութեամբ զուգադրել յոյն բնագիրը, առնլով Gregoryէն, Proll., էջ 145—146, որ իր կարգին անփոփոխ հրատարակած է բազմաթիւ ձեռագիրներու, մասնաւորապէս Պարիսի Ազգ. Մտնդրնի Ձեռ. Աւետ. Մի (9. դար) եւ Լայպցիգի Համալս. Մտնդրնի Տիշէնդ. Ձեռ. Դի (10. դար) համաձայն Տիշէնդորֆի կազմած բնագիրը, Textum saepe ab aliis editum recensuit Tischendorfius ad plures codd. mss. in primis codicem evangeliorum M (saec. 9) et codicem Tischend. IV. in bibl. univ. Lips. (saec. 10). Երկու բնագիրներու համեմատութիւնը ըմբռնել պիտի տայ իսկոյն թէ որքան անվարժ ու անընդել եղած է Թղթոյս հայ թարգմանիչը, թէ որքան իր խակութեամբ եւ անհասկացողութեամբ

մղուած է երկիւղածօրէն ու ստրկօրէն հետեւելու նախաբնագրին, առանց խղճելու թէ անթոյլատրելի այս ընթացքով կը տուժէ քերականական համաձայնութիւնը, կը մթագնի հայ բնագրին միտքը:

Աւելորդ համարած ենք մի առ մի նշանակել կանոններու թիւերուն տարբերակները, ուստի ընտրած ենք այն ընթերցուածները, որոնք բացարձակ նոյնութիւն ցոյց տուած են յոյն թիւերու հետ: Յատկապէս մտադրութեան արժանի է որ առաւելապէս նոյնաձեւ տառերու մէջ մեծ խառնակութիւն կրած են թիւերը, այսպէս զրեթէ միշտ շփոթուած են բ = ը, գ = գ, ե = է, զ = գ, ը = լ, թ = բ, ժ = ծ, խ = խ, լ = զ կամ ղ, ձ = ճ, մ = ս եւ այլն:

ԵՒՍԵԲԻ ԿԱՐՊԻԱՆՈՍԻ ՍԻՐԵԼԻ ԵՂԲԱՒՐ Ի ՏԷՐ ՈՂՋՈՅՆ[1]

ԱմոՀնի աղեքսանդրացւոյ բազում աշխատութեամբ եւ ճշգրտիւ փոյթ ի մէջ առեալ զառ ի չորիցն եթող մեզ զաւետարանն՝ մատթեան աւետարանին զհամաբարբառս այլոց աւետարանչացն զզրուակս եդեալ առընթեր, որպէս զի ի հարկէ դիպել շարի կարգի երիցն եւս ապականել ոչչափ ըստ միայար ընթերցուածոյն։ Արդ զի ողջանդամ եւ զայլոցն եւս

1 Վերնագիր չունին ԲԳԸՃՄՈՒ, Վենետ. **105** (Սարգիսեան, Ցուցակ, Ա. էջ 467), **156** (էջ 670), **162** (էջ 689), **169** (էջ 710), **182** (էջ 761), **189** (էջ 784)։ Այսպէս Եւսեբի ունին ԶԻԹԻԽՊՆԸՀՊՍՏՐԻ, Վենետ. **1** (էջ 11), **3** (էջ 35), **5** (էջ 55), **7** (էջ 82), **10** (էջ 110), **88** (էջ 399), **91** (էջ 412), **97** (էջ 435), **107** (էջ 475), **108** (էջ 484), **116** (էջ 516), **117** (էջ 521), **120** (էջ 528), **123** (էջ 543), **125** (էջ 557), **134** (էջ 587), **135** (էջ 597), **136** (էջ 600), **151** (էջ 650), **153** (էջ 655), **164** (էջ 697), **167** (էջ 704), **171** (էջ 716), **174** (էջ 730), **175** (էջ 733), **176** (էջ 738), **178** (էջ 744), **180** (էջ 750), **183** (էջ 766), **187** (էջ 775), Միւռխէնի **1** (Գալէմքեարեան, Ցուցակ, էջ 7), Թաւրիզի **1** (Ճառեան, Ցուցակ, էջ 1), **2** (էջ 3), **12** (էջ 10), Նոր-Բայազէտի Ա. **1** (Ճառեան, Ցուցակ, էջ 3), **5** (էջ 5), **8** (էջ 9), **11** (էջ 11), **13** (էջ 13), **15** (էջ 16), **18** (էջ 18), **21** (էջ 21), **26** (էջ 25), **29** (էջ 28), Բ. **1** (էջ 112), Վենետ. **12** (էջ 122) ունի Եւսեպի, **2** Եւսեփի, Վենետ. **86** (Մլքէի Աւետ., (էջ 384) Եւսեբեա, Զ Եւսեբա, ԺԿԾ Օ[1] Օ[2]Ֆ. Վենետ. **160** (էջ 682), **173** (էջ 725), Սանտաս. Վրժ. **1**. Թաւրիզի **15** (Ճառեան, Ցուցակ, էջ 15). Եւսեբիոս, Վենետ. **6** (էջ 67) Եւսիբիոս, Զ Եւսեբոս, Հ Աւսեբոս։ ԶՏՕ[1]Օ[2]Ֆ եւ Վենետ. **91** (էջ 412), **173** (էջ 725), Կարպիանոս, Թաւրիզի **12** Կարպիանու? (Ճառեան, Ցուցակ, էջ 10)։ Վենետ. **116** (էջ 516) սիրելւոյ եղբաւր, Ծ սիրելոյ, Վենետ. **108** (էջ 484) սիրելւոյ (չէք եղբաւր), Վենետ. **86** (էջ 384) եղբաւր սիրելւոյ։ Չունին ի տէր Գ[2]Զ[2]ԾՂՍՏ եւ Վենետ. **5** (էջ 55), **6** (էջ 67), **107** (էջ 475), **110** (էջ 490), **116** (էջ 516), **125** (էջ 557), **135** (էջ 597), **151** (էջ 650), **175** (էջ 733), **176** (էջ 738), **178** (էջ 744), **180** (էջ 750), Վենետ. **107** (էջ 475) ողջուն, իսկ **153** (էջ 655) Ինքս-ել փխնկ ողջոյն, Զ չէք սիրելի... ի տէր, Վենետ. **164** (էջ 697) ունի Եւսեբի առ Կարպիոս սի-

---

[1] ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ՝ Ցերոնիմոս Praef. in evang. ad Dam. *կ'օգտագործէ Եւսեբեայ թուղթը եւ կ'արտայայտուի այսպէս ոսկանեան թարգմանութեամբ. "Իսկ զկանոնս, զոր Եւսեբիոս Կեսարացի եպիսկոպոս Աղեքսանդրու հետեւօղ Ամոնայ ի տան թիւս կարգաւորեաց որպէս ներ յաւնականում ունին, արտաղեալք։ Զոր թէ ոք ի հետաքրքրաց կամիցի տեղեկանալ, ոյք ներ աւետարանաց կամ նոյնք կամ մերձա որք կամ միայնակք են, նոցա տարբորդութեամբն շարաճանաչեսցէ։ Առաւել իսկ թէ ատա ներ մերոց ատեղանց մոլորութիւն ներբնձիւղեսցի, երբ զերինչ ներ նոյնում իրում այլումն աւետարանիչ աւելի ասաց, ներ այլում զի պակաս կարծեսցեն, առաժեցին։ Կամ երբ զնոյն զգացումն այլումն այլապէս յառաջ էած։ Նա որ զմի ի չորիցն զառաջներորդն ընթռնոյր, առ նորին գաղափար զայլս եւս վարկաւ զորբագրեալս։ Ուստի պատահի զի առ մեզ խառնեալք են ամենեքեան եւ ներ Մարկոսում յոլովք Ղուկասու որ եւ Մատթէի։ Դարձեալ մեր Մատթէում յոլովք Յոհաննու եւ Մարկոսի եւ ներ այլոց թողեցելոց, որք այլոց յատուկք են, գտանիցին։ Այսուհետեւ յորժամ զկանոնսն ընթերցցիս, որք ատորագրեալք են, շփոթման մոլորութիւն ատորաբերելով եւ զոմանս ամենեցուն գիտացես եւ իւրաքանչիւրսցն զիւրն միանգամայն յանդիման կացուցցես։ Ներ կանոնում առաջներորդում համաձայնին չորեքեանն՝ Մատթէոս, Մարկոս, Ղուկաս, Յոհաննէս։ Ներ երկրորդում երեքեանն՝ Մատ-*

Εὐσέβιος Καρπιανῷ ἀγαπητῷ ἀδελφῷ ἐν κυρίῳ χαίρειν.

Ἀμμώνιος μὲν ὁ Ἀλεξανδρεὺς πολλὴν ὡς εἰκὸς φιλοπονίαν καὶ σπουδὴν εἰσαγηοχὼς τὸ διὰ τεσσάρων ἡμῖν καταλέλοιπεν εὐαγγέλιον, τῷ κατὰ Ματθαῖον τὰς ὁμοφώνους τῶν λοιπῶν εὐαγγελιστῶν περικοπὰς παραθείς, ὡς ἐξ ἀνάγκης συμβῆναι τὸν τῆς ἀκολουθίας εἱρμὸν τῶν τριῶν διαφθαρῆναι ὅσον ἐπὶ τῷ ὕφει τῆς ἀναγνώσεως· ἵνα δὲ σωζομένου καὶ τοῦ τῶν λοιπῶν

բելի եղբայր ողջոյն ‖ 2 ԶՂՍ եւ վենետ. 86 (էջ 384), 125 (էջ 557), Ամմոնի, Ծ (Ամմոնեայի, Մ եւ վենետ. 182 (էջ 761) Ամոնի, Շ եւ վենետ. 91 (էջ 412) (Ա)մոնի, Ո Ամ-մի, կարնոյ Սանաս. վրժ. 11 (Ճառեան, Ցուցակ, էջ 12) Սիմոնի։ Զ եւ վենետ. 182 (էջ 761) աղեքսանդրացոյ, վենետ. 91 (էջ 412) աղեքսանդրացո վենետ. 141 (էջ 612) աղեքսանդրացիոյ, աղեքսանդրցո, ՆԵՂՊ եւ վենետ. 156 (էջ 670) աղեկսանդրացոյ, Թաւրիզի Ե. 1 (Ճառեան, Ցուցակ, էջ 70) աղեխսանդրացու, կարնոյ Սանաս. վրժ. 11 (էջ 12) աղեխսանդրացւոյ, Կ աղեխսանդրացւոց, Հ աղեքսանդրոյ, Ո աղեխսանդր.։ Ռ աշակերտութեամբ փիսնկ աշխատութեամբ։ Գ չէք եւ։ Կ ճշմարտիւ փիսնկ ճշգրտիւ, Ց ճշգրտի։ Մ Ե- փոյթ։ Շ ի մէնջ ‖ 3 Ք զառ ի շարից։ ԲԻ զմեզ։ Շ աւետարանն, Գ-ԶԿՑՋՓՔՕ'Օ²Ֆ զաւետարան։ ՃՈՈ զմատթէոսեան, ԱՕ'Օ²Ֆ մատթէոսեան, ՇՐ Մատթեայն, Ղ մատթեան, վենետ. 107 (էջ 471) մատթեան։ ԸԽՑ զհամաբարբառ Ո զհամաբարբառն, ԺԶՕ'Օ²Ֆ համաբարբառս, Ի զհամայրարբառս ‖ 3—4 Պ չէք այլոց ‖ 4 Հ աւետարանչաց, Ո աւետարանչ.։ ԱՈՏ զդրուակն, Ղ զդրուակն, Բ զդրուակս, Մ դրուակաւ, վերջին "ա" ի վերեւ "ս" փոքրատառ, Ռ զդրուակաւ։ Ո առընթերձ։ Ա յապէս չունին միմեանց ԲԳԳ²ԶՀՃՋՍ Օ'Օ²Ֆ, իսկ Զ²ԸԹԺԻԽԾՁՂՄՆՇՁՊՌՏՐՑԻՓՔ եւ վենետ. 1 (էջ 11) եւ ՀԲ Բ. էջ 12 ունին առընթեր միմեանց։ Վենետ. 107 (էջ 971) զհամաբարբառ զդրուակն — ԷՆԻԷՆ։ ԶԸ որպէս ի հարկէ, Ց Ե- զի ի հարկէ։ ԳԽՀՁՃՑՊԻՕ'Օ²Ֆ հարկէ։ ԶԶ²ԿՂՌՍՎ գիպեալ։ Ն հարկէ ի շարից (չէք գիպել), Ո շարէ, ԹԺԻԽԿՁՇՊՐՑԻ շարից, Օ'Օ²Ֆ շար 'ի կարգի, Ք կարգի շարի կարգի, Ա կարգին 2 շարի ‖ 5 Մ չէք եւ։ Ն եւ ապական, ԶԱ ապականեալ։ Արդ զի, Ո կարգի երիցն եւս կարգի երից ապականել, Օ'Օ² ապականելոց, Ճ ապականոշնի, Ռ եւ ապա կանոնի, ՀԶՓՔՖ ապա կանոնելոց։ ԾՂՍՏ չէք ըստ։ ԻՆՁՊՐԻ միայար եւս, Ո միյար, Կ միահար, Ռ միոյ յար, Մ միա այր,

---

թէոս, Մարկոս, Ղուկաս։ Ներբորդում երեքն՝ Մատթէոս, Ղուկաս, Յոհաննէս։ Ներ չորրորդում երեքեանն՝ Մատթէոս, Մարկոս, Յոհաննէս։ Ներ հինգերորդում երկոքեանն՝ Մատթէոս, Ղուկաս։ Ներ վեցերորդում երկուքն՝ Մատթէոս, Մարկոս։ Ներ եօթներորդում երկուքն՝ Մատթէոս Յոհաննէս։ Ութերորդում երկոքեանն՝ Ղուկաս, Մարկոս։ Յիններորդում երկուքն՝ Ղուկաս, Յոհաննէս։ Ներ տասներորդում յատուկ իւրաքանչիւրն, որք ոչ ունիցին ներ այլոց առաձին։ Իսկ իւրաքանչիւրոցն աւետարանչաց ի միոյն սկսեալ մինչեւ ի վերջն գրոց տարբորոշ թիւ առաձէ։ Ասա սեաւով գունով ենթադրեալ ներ ինքեանն ունի դայլենն ի սիլիգոնէ զդանազանագոյն զթիւ, որ մինչեւ առ տասն յառաջեալ ցուցանէ նախկին թիւ ներում լինի կանոնում վերախնդրելոց։ Արդ յորժամ բացիւ ստեղմբ, բանի աղագաւ, զայս կամ զայն զդլխակն գիտել կամիցիս, որոց կանոնի է, փութով յենթադրեցելոյ թուոյն ուսանիցիս եւ վերընթացեալ առ սկզբունքն ներ որոց կանոնաց է բացորոշեալ բարդն եւ նունով կանոնիւ վաղվաղակի ի վերնագրէն ճակատի գտանելով զայն զոր խուզէիր զթիւ նունոյ աւետարանչի, որ եւ ինքն ի ներագրութենէ կնքի, գտանիցես, որ եւ ի մերձաւորէ այլոց ջրմղիւք անտեսեցելոք, զորս թիւս ի մերձակայէն ունէին, առնշանակեսցես եւ երբ գիտացես վերընթացցիս առ գրկուկան իւրաքանչիւրոց եւ թարց յամեցման վերագտեցելովք թուովք, զորս նախ նշանակեսցես, վերագտանիցես եւ զտեղիսն ներ որոց կամ զնոյնս կամ զմերձաւորս ասացին՝։

զընաւ զմարմնոյն եւ գշարի ունիցիս գիտել զանցնիւրան ըստ իւրաքանչիւր աւետարանի տե-
ղիս, յորս նոքին (ըստ նոսին) ածան ասել ճշմարտասիրութեամբ, յաշխատասիրութենէ
յառաջագոյն ասացելոյ առնն առեալ պատճառս՝ ըստ այլում դումարութեան կանոնս
տան թուով դրոշմեցի քեզ ներքնակարգեալս, որոց առաջինն ունի զթիւս, յորս գՀան-
5 գոյնս միմեանց ասացին չորեքեան՝ Մատթէոս, Մարկոս, Ղուկաս, Յովհաննէս. երկրորդն,
յորս երեքն՝ Մատթէոս, Մարկոս, Ղուկաս. երրորդն, յորս երեքն՝ Մատթէոս, Ղուկաս,
Յովհաննէս. չորրորդն, յորս երեքն՝ Մատթէոս, Մարկոս, Յովհաննէս. հինգերորդն,
յորս երկուն՝ Մատթէոս, Ղուկաս. վեցերորդն, յորս երկուն՝ Մատթէոս, Մարկոս. եւ-
թներորդն, յորս երկուն՝ Մատթէոս, Յովհաննէս. ութերորդն, յորս երկուն՝ Ղուկաս,
10 Մարկոս. իններորդն, յորս երկուն՝ Ղուկաս, Յովհաննէս. տասներորդն, յորս իւրաքան-
չիւր ոք ի նոցանէ վասն իրիք ինչ առանձինն գրեաց։ Արդ այս ինչ է ի ներքոյ կար-
գելոց կանոնացս պատճառ եւ յայտնագոյն պատմութիւն նոցա է այսպէս. ի վերայ իւրա-
քանչիւր չորեցունց աւետարանացն թիւ ինչ առընթեր կայ ըստ իւրաքանչիւր մասին՝
սկսեալ յառաջնմէն, ապա յերկրորդէն եւ յերրորդէն եւ յառաջ կարգաւ խաղացեալ
15 ընդ բնաւ մինչեւ ցկատարած գրոցն եւ ըստ իւրաքանչիւր թուոյ (ներքնադրոշմն առըն-

Հ միոյ առն, Օ¹Օ²Գ մի այոր, Զ ըստ այոր, Ծ միյայոր ընթերցուած։ Ռ ընթերցուածոցն, ԹԺԶ
ՄՆՁՊՑԻ ընթերցուածին, ՈՑ ընթերձուածին, ԻՂՐ ընթերցուածին, Ց ընթերցուածս։ Ծ չիք
զի, ԹԺԻԽՁՑՆՁՊՄՐՑԻ արդ վասն զի։ Օ¹Օ² ողջանդամն, Գ զողջանդամ, Կ ողջանկամ։ Զ²ՁՑ
չիք եւ ‖ 1 Օ¹Օ²Գ զայլոց, Ա զայդն։ Զ բնաւ զմարմնոյն, ՄՌ բնաւ զմարմնոյ, ԲԸ բնաւ, Գ զբնաւս։ ԸԺՂ
ՃՄՑՑ այսպէս զմարմնոյն, մինչ ԻՑՊԻ զմարմնոց, ԲԶ²ԽԿՀՇՁԶԻՐՓՔ զմարմնոցն, Թ եւ զմարմ-
նոցն, Ն մարմնոց։ ՃՑՑԳ չիք եւ։ Հ գշարն, Ժ գշարից, "ցոյ ի վրայ ՀՆՀանիշ, Ղ շար, ՃՄՈՑ
գշար, Հ գշարն ունեցեալս, Ց գշարի կարգն գիտել։ Ո զգիտել։ Զ զանցնիւրան, Ժ զանցիւրան,
Ռ զանցնիրան, ՀՑՁԶՓՔ զյանցնիւրան, Տ զանձնիւրան, Օ¹Օ²Գ զյանձնիւրան ‖ 1—2 Ծ չիք
զմարմնոյն-իւրաքանչիւր։ Ա յայսպէս ուղիղ "տեղիս" ունին ՀԶՍՕ¹Օ²Գ, Ն աւետարան ի տե-
ղիս, մինչ ԲԳԳ²ԶԶ²ԸԺԻԽԾԿՀՁՂՄՆԾՈՁՊՌՑԻՓՔ ի տեղիս, որ նախընթաց "աւետա-
րանէ" վերջին տառին ընթերակցութենէն ծնունդ առած է, Ճ ունի ի տեղի, իսկ Թ կրկնա-
ւոր "ի տեղիս տեղիս" ‖ 2 Ռ որս։ ԱԳԳ²ԶԶ²ԸԹԻԽԾԿՂՆՁՍՏՐ նոքիմքք, Ո նոքիմքք, ԲԻՁՄՑՇՊՌ
ՑԻ նոքիմք, ՀՃԶՓՔՕ¹Օ²Գ նոքին։ ԲԳԶԸՀՄԶՌԺՓՔՕ¹Օ²Գ ըստ յոյնին ճշմարտասիրութեամբ,
մինչ Գ²Զ²ԹԺԻԽԾԿՁՃՑՆՇՈՁՊՏՐՑԻ ճշմարտութեամբ, Ղ չիք ասել ճշմարտասիրութեամբ։ ՂԻ
յաշխատայսիրութենէ, Ո աշխատասիրութենէ, ԶԹԺԻԽԿՀՑՆՊՍՑՓՔ ի յաշխատասիրութենէ,
ՇՈ ի յաշխատասիրութենէ, Ռ աշխատասիրութեան, ԳԳ²ԶԸՃ յաշխատութենէ, ԶԶ ի յաշխա-
տութենէ, Օ¹Օ²Գ ի յաշխատութեան ‖ 3 Զ յառաջ։ ՂԸ ասացելոս ԱՈԶՕ¹Օ² ասացելոց, ԶՑ ասացեալ,
Զ²Ը յ—ա—ջ—ա—գ—ե—լ։ ԸԹԿՊՌՍՐՑԳ առն։ Զ առելոյ, Ց առնելոյ, Ը առնել։ Ծ զպատճառս, Ի
պատճառ։ ՆՌ կանոնս, Ճ կանոն ‖ 4 Ղ տաս։ Ո թվով, Ծ թրվով։ ԽՕ¹Օ² դքեզ, Գ ի քեզ։
Զ² զներքնակարգեալս, Կ ներքնակարգեալսն, Ղ ներքնակարգելս, Ս ներքսակարգեալս, Շ ներքին
կարգեալս։ Թ չիք որոց, Զ²ԸԾԿՂՃՄՇՈՑ յորոց, Ց յորով փխնկ որոց։ Զ² զթիւն։ Ա յայսպէս
յոյնին համաձայն "զՀանգոյնս" ունին ԲՀԶՓ, ԶՍ զՀանգոյն, Գ²Ց Հանգոյնս, Ծ զթիւսՀանգոյն
(sic), ԳԶ²ԸԹԻԽԿՂՃՄՆՇՈԶՊՌՏԽՑԻ Հանգոյն, որ յառաջ է եկած անկասկած "յորոյ ի "ս"
եւ "միմեանց ի "մ" տառերու կողակցութենէն ‖ 5 Ց միմեանս։ Ա յայսպէս ԸԹԻԾՀՆՁՊԶՏՐՑԻՓ
չորեքեան, ԽԿՑՆ չորեքեաննն, Ղ չորեքան, Զ չորեքանս, Գ²ԶՃՄՍ չորեքին, Ռ չորեքինն, Ո չորե-

δι' ὅλου σώματός τε καὶ εἱρμοῦ εἰδέναι ἔχοις τοὺς οἰκείους ἑκάστου εὐαγγελιστοῦ τόπους, ἐν οἷς κατὰ τῶν αὐτῶν ἠνέχθησαν φιλαλήθως εἰπεῖν, ἐκ τοῦ πονήματος τοῦ προειρημένου ἀνδρὸς εἰληφὼς ἀφορμὰς καθ' ἑτέραν μέθοδον κανόνας δέκα τὸν ἀριθμὸν διεχάραξά σοι τοὺς ὑποτεταγμένους. ὧν ὁ μὲν πρῶτος περιέχει ἀριθμοὺς ἐν οἷς τὰ παραπλήσια εἰρήκασιν οἱ τέσσαρες, Ματθαῖος Μάρκος Λουκᾶς Ἰωάννης· ὁ δεύτερος, ἐν ᾧ οἱ τρεῖς, Ματθαῖος Μάρκος Λουκᾶς· ὁ τρίτος, ἐν ᾧ οἱ τρεῖς, Ματθαῖος Λουκᾶς Ἰωάννης· ὁ τέταρτος, ἐν ᾧ οἱ τρεῖς, Ματθαῖος Μάρκος Ἰωάννης· ὁ πέμπτος, ἐν ᾧ οἱ δύο, Ματθαῖος Λουκᾶς· ὁ ἕκτος, ἐν ᾧ οἱ δύο, Ματθαῖος Μάρκος· ὁ ἕβδομος, ἐν ᾧ οἱ δύο, Ματθαῖος Ἰωάννης· ὁ ὄγδοος, ἐν ᾧ οἱ δύο, Λουκᾶς Μάρκος· ὁ ἔνατος, ἐν ᾧ οἱ δύο, Λουκᾶς Ἰωάννης· ὁ δέκατος, ἐν ᾧ ἕκαστος αὐτῶν περί τινων ἰδίως ἀνέγραψεν. αὕτη μὲν οὖν ἡ τῶν ὑποτεταγμένων κανόνων ὑπόθεσις. ἡ δὲ σαφὴς αὐτῶν διήγησις ἐστιν ἥδε. ἐφ' ἑκάστῳ τῶν τεσσάρων εὐαγγελίων ἀριθμός τις πρόκειται, κατὰ μέρος ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ πρώτου, εἶτα δευτέρου καὶ τρίτου, καὶ καθεξῆς προϊὼν δι' ὅλου μέχρι τοῦ τέλους τῶν

սինն, Ֆ չորեսեանքն այսինքն Մատթ.։ ԸԹՀՂԸՌՓ հոս եւ ատորեւ միշտ Մատթէոս։ ԶՀՂՈՌՓ հոս եւ ատորեւ միշտ Յովհաննէս, Մ Յովհաննէս, Ֆ Յովհաննէս ‖ 6 Ո հոս եւ ատորեւ միշտ երեքն։ Յ երկրորդն Զ Մարկոս, Յովհաննէս, փինկ Մարկոս, Ղուկաս, չիք երրորդն, կայ "հինգ." ՉՆՉԱՆԻՉՈՎ։ Բ մի քանի անգամ "եւ" շաղկապով զոգած է իրարու աւետարանիչներու անունները՝ Մատթէոս եւ Ղուկաս եւ այլն ‖ 7 ԺՕ¹Օ² հինգերորդն ‖ 8 ՈՕ¹Ֆ միշտ երկուսն ‖ 10—11 Ս յորս առանձինն իւրաքանչիւր ոք վասն իրիք ինչ առանձին գրեաց, Յ յորս ի նոցանէ իւրաքանչիւր ի նոցանէ վասն., Բ յորս իւր. ոք ի նոցանէ վասն իրիք ինչ ի նոցանէ առանձինն, ԳԺԽՄ իւրաքանչիւր ի նոցանէ, Օ¹Օ²Ֆ իւրաքանչիւրքն ի նոցանէ։ ՃՄՉՍՓՕ¹Օ²Ֆ այսպէս վասն իրիք ինչ, ԱԳԶԸԹԺԻ ԾՁՂՄՆԵՀՈՏՐՅԻ վասն իրիք իրիք ինչ, Կ վասն իրիք իք ինչ, Յ վասն իրիք իրիք առանձին Զ չիք վասն իրիք ինչ։ Գ² վասն իրիք իրիք գր.։ Ո գրել առանձինն է գրեացն, Ղ գրեց, Ճ գրելոյ։ ԱԲԶԸԹԺԿՆՍՎՅՕ¹Օ²Ֆ եւ վեհ. Թ. 1 (Ս արգ., Ա. էջ 11) չունին ինչ, իսկ Գ²ՀՁՅ այս (Գ² չիք այս) ի ներքոյ, ուրեմն չիք ինչ է ‖ 12 ԲԳԶԵՓ կարգելոց կանոնաց, Հ կարգելոց կանոնացն, Է կարգելոց կանոնացդ, Մ կարգելոյն կանոնացս, ՋՍԻ կարգելոյ կանոնաց, ԸԹԻԾՆՊՈՏՐ եւ վեհ. Թ. 1 (Ս արգ., անդ, էջ 11) կարգելոյ կանոնացս, ԱԺԽԿՁՂՃԸՈՎՅ կարգեալ կանոնացս (Ճ կանոնացս), Յ ի ներքոյ կանոնացս (sic) կարգեալ պատճառ, Ռ կը կրկնէ "այդ — այսպէս" եւ կրկնութեան մէջ ունի "կարգելոց"։ Է յայտնի, ԱՀ եւ յայտնութիւն պատմութեան նոցա, Ը պատմութեան, Ռ պատմութեանն նոցա, Ճ նոցա, Յ չիք նոցա։ Ո չիք է, Հ է— այսպէս փինկ է այսպէս։ Ռ "այսպէս"ին կը կցէ "փառք յարութեան քո տէր։ Ղ ի վերա, Ր ի ներքոյ փինկ ի վերայ ‖ 13 Է չորից։ Փ աւետարանաց, Գ²Օ¹Օ²Ֆ աւետարանչաց, ԳԿՍ աւետարանչացն, Հ աւետարանչացն չորեցունց։ Գ թիւն առ.։ Ո առընթերն։ ԵԹՂԸՆՍՐ կա։ ԱԶ առընթերակայ Ֆ իւրաքանչիւրն մասին, Կ ըստ իւր մասին, Ը չիք չորեցունց-իւրաքանչիւր ‖ 14 Ղ սկսէ։ ՁՃՅԸՈՊՍՅ յառաջմէն, Հ յառաջնոյն։ Բ եւ ապա, ԿՂՋԻ ապայ։ Գ²ԾՏ երկրորդէն, ՇՕ¹Օ²Ֆ երկրորդն։ Տ երրորդէն, ՇՕ¹Օ² երրորդն, Ֆ չերրորդն, Օ չերկրորդէն, ԾՂՃՈ չիք չերրորդէն ‖ 14—15 Ձ յառաջ կարգաւ խաղացաւ, Ֆ խաղացեալ կարգաւ ընդ բնաւիցս մինչ, Օ¹Օ² մինչ, Է ընդ բնաւն մինչեւ ցկատարումն գրոցն, Գ² ընաւ փինկ ընդ բնաւ ‖ 15 Կ կատարած, Ղ գրոց, Ի չիք գրոցն, ԵՃՁ գրոյն։

թեր կայ կարմրագրովն), որ ցուցանէ թէ յորում տասնեցունց կանոնացն կայցէ թիւն.
թեր կայ կարմրագրովն), որ ցուցանէ թէ յորում տասնեցունց կանոնացն կայցէ թիւն.
պէս մինչեւ ցտասնեսին։ Արդ եթէ բացեալ զմի ի չորից աւետարանացն, յորոյ վերայ
եւ կամիցիս կալ յորում ճառագլխի կամիցիս (եւ) զիտել եթէ որք այնք են զորս հան-
5 դոյն միմեանց ասացին եւ զանցնիւրան յիւրաքանչիւր տեղիս գտանել, յորս ըստ նոսին
ածան, զոր ճառագլուխ եւ ունիցիս՝ առեալ զյառաջակայ թիւն խնդրեսցես զնա ի ճա-
կատ կանոնին, ընդ որ կարմրագրովն ներքնագրոշմին իջուցանիցէ եւ հասցես զիւրաւ ի
վերայ ի յառաջագոյն զրելոցն ի ճակատ կանոնին թէ քանիսորդք եւ որք իցեն ասացեալ
յորոց խնդրեսցեսն։ Եւ կացցես ի վերայ թուոց եւ այլոց աւետարանացն, որք ի կանո-
10 նին իցեն, զոր թիւ եւ ունիցիս առընթերակացացն, խնդրեսցես զնոսա ի ներքս յան-
ցնիւրան իւրաքանչիւր աւետարանի ի տեղիս, զհանգոյնս ասացեալսն նոցա [եւ] գտցես.
ողջ լեր։

ԺԵ չէք եւ, Ռ է փենկ եւ։ Ը թուս, Ո թվս, Հ թուոցն։ ‖ 15—1 "ներքնագրոշմն առընթեր
կայ կարմրագրովն„ յոյնին համաձայն կը ներմուծենք բնագրին մէջ, ուստի արտաքսուած է տողի
մը անկումով։ ‖ 1 Ս յոր ցուցանէ, Ժ կը կրկնէ "որ ցուցանէ„, Ի ցուցանեն, Օ¹Օ²Ֆ որ ի
նոցանէ փենկ որ ցուցանէ։ Տ եթէ, ԱՖ չէք թէ։ Ծ.Ջի որում։ Գ²ԶԵԲԹԻԽԾԿՀԶԼՄԵՆԵՊՈ
ՎՏՐՑԻ ունին տասնեցունց, Ժ տասնեցունցն, ԱՐԳԻԷՋԻ ի տասնեցունց։ Ե կանոնացն, Գ²ԸԾԵ
ՍՓՕ¹Օ²Ֆ կանոնաց, Ղ կանոնացս, Ի կանոնիսն, Ճ Խորոնոյն փենկ կանոնացն։ ԸՄՊՏ կացցէ, Ո
կայցցէ (sic), Ռ կացէ ‖ 1—2 Ե կայցէ թիւ որ այսպիսի ‖ 2 Ճ այսպիս ինչ, Ը այսպիսի ինչ, Ի այս-
պէս փենկ այսպիսի՞ ինչ։ ԲԳԳ²ԻՀՆԵ եթէ, ԲԳԹԺԻԶԼՄՆՈՁՏՐՑԻ կը գրեն թէ առաջինն,
ԱԻԸՀՆԵՌ յառաջինն, Բ չէք թէ ա.։ Խ միայն ունի համաձայն յոյնին յայտ է որպէս յառաջ-
նումն, ՁԺԻԾԿԶԼՃԵՂՈԶՊՋՌՎՏՐՑԻ կու տան յայտ (Ճ յայտն) է որպէս թէ յառ., իսկ
ԲԳԳ²ԵԻԹՄՆՍՓՕ¹Օ²Ֆ յայտ է (Օ¹Օ²Ֆ այտ է) թէ (Բ եթէ) որպէս, Հ յայտ է թէ յառաջ.,
Ը թէ յառաջինն որպէս յառաջ.։ Ծ յառաջնումն, Ի առաջնումն, Ղ կ'ընդհանէ թուղթը
"յայտ է որպէս թէ յառաջնովն։ ԲԻԸԹԿԵՏՐ յերկրորդն, Ծ չէք Բ.։ ԾԵ երկրորդումն
Օ¹Օ² եւ թէ յերկրորդումն եւ յերրորդումն ‖ 2—3 միայն Գ² ունի այսպէս = οὕτως, միան. այն-
պէս, Ի եւ յայնպէս, Մ եւ այն մինչեւ ‖ 3 Կ ցտասնեսին։ Մ մի ի չորից։ ԿԵ աւետարան-
չացն։ ԲԻ յորս, ԸՀՄ յորոց։ ԵՈ վերա, Կ վերոյ ‖ 4 ԳԻԸԿ ՀՆՈՋՍՕ¹Օ²Ֆ չէք եւ։ Կ
կամիցի։ ԸԺՏ կեալ։ Ռ չէք սկալ — կամիցիս։ Օ¹Օ²Ֆ եւ յորում ճառագլխի, Կ ճառայ-
գլխի, Բ ճառագլխին։ ԱԲԳԻՕ¹Օ²Ֆ Ե— կամիցիս։ ԸԹԺԻԽԾԿՁՄԵՆԵՊՈՎՏՐՑԻ ոյք՞են,
ՀՁ ոյք այնք են, ՁՊՓ որք են, Բ որք անք են, Գ որ՞այնք են, Ի որք են որք հանգ., Ռ
որք են զորս։ Ը յորս, ԲԳԸԺԾՁՃՈՏՐՑՕ¹Օ²Ֆ զոր, Ջ հանգոյն Հ զորոյ հանգոյն։ ԽԵՌՏ
միայն այսպէս հանգոյնս ‖ 5 Ր գոյցնիւրան, Ժ2 զանցիւրան, Հ զանցիրան, Ը գոյանցնիւրս, Մ
զհանցիւրան, Օ¹Օ²Ֆ զանձնիւրան։ ՆՋՑՕ¹Օ²Ֆ իւրաքանչիւր։ Ն չէք տեղիս։ Բ գտանեն։ Գ
յորս եւ ըստ նոցին ածան. Ը յորոց ըստ նոսին, Օ¹Օ²Ֆ յոր ըստ նոցին, Ջ զոր ըստ նոցին, ԶՊ
ըստ նոցին, ԵԻՍ ըստ նոցին ‖ 6 Մ ճառագլուխս։ Ռ չէք եւ։ Ռ առ, Ծ առաւել փենկ առեալ,
Հ չէք առեալ։ ՄՌ զյառաջակա, ԵԻԾԿՊՑՓՕ¹Օ²Ֆ զառաջակայ, ՍՎ զառաջակա, Զ զառակա

βιβλίων· καθ' ἕκαστον δὲ ἀριθμὸν ὑποσημείωσις πρόκειται διὰ κινναβάρεως, δηλοῦσα ἐν ποίῳ τῶν δέκα κανόνων κείμενος ὁ ἀριθμὸς τυγχάνει. οἷον εἰ μὲν α΄, δῆλον ὡς ἐν τῷ πρώτῳ· εἰ δὲ β΄, ἐν τῷ δευτέρῳ· καὶ οὕτως μέχρι τῶν δέκα. εἰ οἶν ἀναπτύξας ἕν τι τῶν τεσσάρων εὐαγγελίων ὁποιονδήποτε βουληθείης ἐπιστῆσαί τινι ᾧ βούλει κεφαλαίῳ, καὶ γνῶναι τίνες τὰ παραπλήσια εἰρήκασιν, καὶ τοὺς οἰκείους ἐν ἑκάστῳ τόπους εὑρεῖν, ἐν οἷς κατὰ τῶν αὐτῶν ἠνέχθησαν, ἧς ἐπέχεις περικοπῆς ἀναλαβὼν τὸν προκείμενον ἀριθμόν, ἐπιζητήσας τε αὐτὸν ἔνδον ἐν τῷ κανόνι ὃν ἡ διὰ τοῦ κινναβάρεως ὑποσημείωσις ὑποβέβληκεν, εἴσῃ μὲν εὐθὺς ἐκ τῶν ἐπὶ μετώπου τοῦ κανόνος προγραφῶν ὁπόσοι τε καὶ τίνες περὶ οὗ ζητεῖς εἰρήκασιν· ἐπιστήσας δὲ καὶ τοῖς τῶν λοιπῶν εὐάγγελίων ἀριθμοῖς τοῖς ἐν τῷ κανόνι ᾧ ἐπέχεις ἀριθμῷ παρακειμένοις, ἐπιζητήσας τε αὐτούς ἔνδον ἐν τοῖς οἰκείοις ἑκάστου εὐαγγελίου τόποις, τὰ παραπλήσια λέγοντας αὐτοὺς εὑρήσεις· ἔρρωσο.

(sic), ՋՌ զառաջակայ, ԹԻԽՀԱԻ զառաջիկայ, ՆՐ զառաջիկա, Շ գյառաջութիւն, Տ զառաջակայութիւն։ ԸԺՀՊՑ ղԹիւն, Ռ զԹիւն, Խ Թիւն։ Ն խնդրեսցիս։ ՀՊԻ չէք գնա։ Գ ի կանոնի, ԲՀՋՕ¹Օ²Ֆ ի կանոնին, ԵՑ ի կանոնիին, չէք ի ճակատ ‖ 7 Ճ կանոնիին, Ռ կանուենին։ Թ չէք որ։ ԻԿՆՏ կարմրագրով, Զ կարմրագծովն, Խ կամրագլխովն (sic), Օ¹Օ²Ֆ ՆՆՆՆԿԸՐՔՈՒՆ։ ԱԳԵԸԹԾԿՀՃՄՇՈՊՈՎԻՓՖ ներքնագրոշմ, ԲՋԷԺՀԵՋՍՏՑՕ¹Օ² ներքնագրոշմ։ ԷԹԺԻԽԿ ՀՀՃՑՇՈՊՑԻՕ¹Օ²Ֆ իջուցանէ, Ը իջուցանիցի, Ն հասուցանէ, "հաս ի վրայ սակայն կայ գրուած մանրագիր "իջ" = իջուցանէ։ Տ հասցէ, Ռ հանցես փինկ հասցես։ Հ չէք գիւրաւ, Պ գիւրեաւ ‖ 8 Ա յապէս ի յառաջագոյն ունին միայն Է.Ջ, միւսներն յառաջագոյն, Զ եւ յառ. Ճ յառ-Ը-ֆրելոյն, Պ յառաջաւուրցն ի ճակատ (sic)։ ԷՍՓՕ¹Օ²Ֆ գրելոց, Հ չէք գրելոցն։ Հ որ ի ճակատ կանոնին է, Ռ կանոնին իցեն, ԵԷՃ կանոնիին։ ՀՕ¹Օ²Ֆ քաներորդ։ Ը չէք որք, ԿՓ ոյք։ Ռ իցեն։ Հ յասուցեալ, Է ասացեալք, Ֆ ասացեալքն ‖ 9 ԸԾՈՌՏ եւ յորոց։ Ճ խնդրեսցես, ԷՀՄՑ խնդրեցեսն, ՋՓՕ¹Օ² խնդրեսն, Ռ խնդրիցեն։ ՋԹԺԻԽԿՀՄՑՆԵՀՊՎՐՑԻ կայցես, Ռ կացցեն։ Ր Թուոց, Հ Թուոցն, Ճ Թըւոցն, ԻԻ Թուոյ, Զ Թուոյն, Մ Թըոյն։ ԸԾՈՊՏ չէք "խնդրեսցեսն — եւ"։ Օ¹Օ²Ֆ այլ, Ժ այլոցն, Հ յայլոցն, ԲԳ ինչպէս հոս, նոյնպէս վերեւ ունին միշտ այլոց, այլոցն, այլուս, տես տող 3, 6, 8։ Ֆ աւետարանաց, ԵՋՍ աւետարանչաց, ԲԳՀ աւետարանչացն։ ՀՃՄԻ որ, ԵՃՑ ի կանոնիին, Տ որք կանոնին, Փ ի կանոնն, ԵՋԻ ի կանոն. Օ¹Օ²Ֆ ի կանոնից են ‖ 10 Ռ իցին։ Ց որ Թի։, Մ որ Թիւ եւ։ Զ.Ռ առընթերակացն, Թ առընթակացացն, ԸՀՎՏՑ առընթերակցացն, Գ զառընթերակացացն, Ե զառընթերակացաց, Փ զառընթերակիցացն. ՋՍԻՕ¹Օ² զառընթերակցացն, Հ առընթերակացն։ Զ գնա, Շ եւ գնա։ Շ ի ներքան, Ս ի ներքոյ, Ճ ի ներքնա (sic)։ Վ.ենետ. Թ. 86 (Ս արգ., Ցուցակ, էջ 372) յանցնիւրս, Հ յայնցիրսն, Ճ հանցսն իւրսն (sic), ԽՋՌՍՓ ի յանցնիւրսն, Օ¹Օ²Ֆ ի յանձնիւրսն ‖ 11 Զ յիւտաք։ ԲԳ աւետարանին։ Հ ի տեղիսն, Ի տեղիս, Ճ ի տեղի, Զ եւ տեղի, Է չէք "գնա — ի տեղիս"։ ՀՈՋՓ գհանգոյնսն, գհանգոյն, Ճ ասացեալ գհանգոյն նոցա։ ԲԵԸԹԺԻԽԾՀՑՆԵՊՋՎՏՐԻ ասացեալս, Ռ ասացեալ։ Շ նոցայ։ Ռ գոցիս։ ՈՓ չէք Ե-, ՋՕ¹Օ²Ֆ չէք Ե- գոցես ‖ 12 ԱԲՃՄՌ ողջ լեր ի տէր, հմմտ. Gregory, Proll. 146, Codd. addunt *ἔρρωσο ἐν κυρίῳ.*

ԵՒՍԵԲԵԱՑ ԿԵՍԱՐԱՑՒՈՑ ՏԱՍՆ ԿԱՆՈՆՔ

Կանոն Ա., յորս չորեքին ըստ նոսին ածան։

Մատթէոս	Մարկոս	Ղուկաս	Յովհաննէս	Մատթէոս	Մարկոս	Ղուկաս	Յովհաննէս
Ը	Բ	Է	Ժ	Հ	Ի	Լէ	ԼԸ
Ժա	Դ	Ժ	Կ	ՂԸ	ՂԿ	ՃԺԿ	Ճի
Ժա	Դ	Ժ	ԺԲ	ՂԸ	ՂԿ	ՃԺԿ	ՃԺա
Ժա	Դ	Ժ	ԺԳ	ՂԸ	ՂԿ	ՃԺԿ	Խ
Ժա	Դ	Ժ	ԻԸ	ՂԸ	ՂԿ	ՃԺԿ	ՃԻԹ
ԺԳ	Է	ԺԳ	ԺԷ	ՂԸ	ՂԿ	ՃԺԿ	ՃԼա
ԻԳ	ԻԷ	ԺԷ	ԽԿ	ՃԼԳ	Լէ	Հէ	ՃԹ
ԻԳ	ԻԷ	ԼԴ	ԽԿ	ՃԽա	Ծ	ԺԹ	ԾԹ
ԻԳ	ԻԷ	ԽԷ	ԽԿ	ՃԽԸ	Ծա	Իա	Լէ

1 ԲՋԸԹԺԻԼԽԿՂՆԸՀՊՍՎՑՐՑԻ ունին կանոն կամ կանոնն (Տ կանոնս) ա, յորս չորեսին Թիւն ածան ըստ (կ եւ Վենետ. Թ. 91, Սարգիսեան, Ցուցակ Ա, էջ 412 ընդ) նոսին, Ծ խառնակ՝ յորս չորե ածան սին Թիւն ըստ նորին, Ճ նոյնպէս խառնակ "կանոնն առաջին։ Ածան ըստ եւ երկրորդ տող՝ յորս չորեսին Թիւն նոսին, Հ կանոն առաջինն յորս չորեսին ածան, Է կանոնն առաջին յորս չորեսին, Ռ կանոնն առաջին յորս ա ի Թիւ արկանէ չորեսին աւ., նոյնպէս Մ կանոն առաջին յորս ի Թիւ արկանէ չորեսին, Ո ունի միայն՝ կանոն առաջին, Tischendorf կը դնէ I. canon in quo quattuor, հայ թարգմանչին նախաբնագիրն ունեցած պիտի ըլլայ անտարակոյս նաեւ հոս ἐν οἷς κατὰ τῶν αὐτῶν ἠνέχθησαν, ֆ ինքնահնար՝ կանոն առաջին յորս չորեսին աւետարանիչքն հոմոյնէին միմեանց իւրաքանչիւրքն իւրեանց թուահամարովն ‖ 3—8 երկրորդ սիւնակ յոյնն ունի սա համաձայնութիւնը՝

70	20	37	38	98	96	116	**40**	98	96	116	**129**
87	**139**	**250**	**141**	98	96	116	**111**	98	96	116	**131**
87	**139**	**250**	**146**	98	96	116	**120**	**98**	**96**	**116**	**144**

ուր նկատելի է մանաւորապէս Յովհաննու գլխահամարներու կարգը, ղը յոյնը կու տայ Թիւերու ուղիղ կարգով, մինչ հայը կը ներկայացրնէ խառնակ շարքով. մտադրութեան արժանի է սակայն որ հայ աւետարաններու ստորին լուսանցագրութիւններու մէջ հայն ալ ունի ուղիղ կարգ, այսպէս Խ (= Վիեննն. Մատեղրն. Թ. 278) ունի Մաթ. Ժ. 40, Թղ. 40բ

Մ Մբ Ղ Յ
ՂԸ (ՂՂ) ՃԺԿ Խ, ՃԺա, Ճի, ՃԻԹ, ՃԼա (յօրին. ՃԼԸ)

Մարկ. Թ. 36, Թղ. 131բ

Մբ Ղ Յ Մ
ՂՂ ՃԺԿ Խ, ՃԺա, Ճի, ՃԻԹ, ՃԼա ՂԸ

եւ Ղուկ. Ժ. 16, Թղ. 199ա

Ղ Յ Մ Մբ
ՃԺԿ Խ, ՃԺա, Ճի, ՃԻԹ, ՃԼա ՂԸ ՂՂ

Այս ծանօթութիւնը պիտի կրկնենք սակայ, բայց համառօտ։

Մատթէոս	Մարկոս	Ղուկաս	Յովհաննէս	Մատթէոս	Մարկոս	Ղուկաս	Յովհաննէս
ՃԽԷ	ԿԴ	ՂԴ	ԽԹ	ՄՂԵ	ՃՀԶ	ՄՃԲ	ԾԷ
ՃԿԶ	ՃԲ	ՂԴ	ՀԴ	ՄՂԵ	ՃՀԶ	ՄՃԲ	ԽԲ
ՃԿԶ	ՃԲ	ՂԴ	ԺԷ	Յ	ՃՃա	ՄՃԵ	ՃԾԲ
ՄԹ	ՃԺԹ	ՄԼԴ	Ճ	Յ	ՃՃա	ՄՃԵ	ՀԹ
ՄԺա	ՃԻա	ՄԼԲ	Իա	ՅԲ	ՃՃԶ	ՄՃԷ	ՃԿ
ՄԻ	ՃԻԲ	ՄԼԹ	ՃԷ	ՅԴ	ՃՃԶ	ՄՃԹ	ՃՀ
ՄԻ	ՃԻԹ	ՄԽԲ	ՃԸ	ՅԶ	ՃՃԷ	ՄՂ	ՃԿԲ
ՄԻ	ՃԻԹ	ՄԿա	ՀԵ	ՅԶ	ՃՃԷ	ՄՂ	ՃՀԶ
ՃԷ	ՃԼԹ	ՄԾ	ՃԽԶ	Ժ	ՃՂա	ՄՂԷ	ԿԹ
ՄԽԶ	ՃԼԹ	ՄԾ	ՃԽա	ՅԺԶ	ՃՂԴ	ՄՂԴ	ՃՀԲ
ՄՀԶ	ՃԾԶ	ՄԿ	Ի	ՅԺԶ	ՃՂԵ	ՄՂա	ՃԿԸ
ՄՀԶ	ՃԾԶ	ՄԿ	ԽԸ	ՅԺԶ	ՃՂԵ	ՄՂա	ՃԿԶ
ՄՀԶ	ՃԾԶ	ՄԿ	ՂԴ	ՅԺԵ	ՃՂԶ	ՄՂԲ	ՃՀԵ
ՄՀԶ	ՃԾԸ	ՀԶ	ՂԸ	ՅԺԸ	ՃՂԹ	Յ	ՃՀԶ
ՄՃ	ՃԿԲ	ՄԿԹ	ՃԻԲ	ՅԻ	Մ	ՅԲ	ՃՀԸ
ՄՃԶ	ՃԿԵ	ՄԿԶ	ԾԵ	ՅԻԵ	ՄԶ	ՅԺ	ՃՃԶ
ՄՃԶ	ՃԿԵ	ՄԿԶ	ԿԶ	ՅԻԶ	ՄԵ	ՅԺա	ՃՃԸ
ՄՃԶ	ՃԿԵ	ՄԿԶ	ԿԵ	ՅԻԶ	ՄԵ	ՅԺԶ	ՃՂԶ
ՄՃԶ	ՃԿԵ	ՄԿԶ	ԿԶ	ՅԻԸ	ՄԶ	ՅԺԶ	ՃՂԶ
ՄՃԶ	ՃԿԵ	ՄԿԶ	ԿԷ	ՅԼա	ՄԹ	ՅԺԵ	ՃՂԷ
ՄՃԹ	ՃՀ	ՄՀԵ	ՃԻԶ	ՅԼԲ	ՄԺ	ԺԸ	ՃՂԷ
ՄՂա	ՃՀԲ	ՄՀԹ	ՃԾԶ	ՅԼԴ	ՄԺԲ	ՅԻա	Մա
ՄՂԴ	ՃՀԵ	ՄՃա	ՃԿա	ՅԼԵ	ՄԺԶ	ՅԻԶ	ՃՂԹ

3—4 յոյն ունի Յովհաննու գլխաթիւերն կարգաւ ժէ, հդ, այսպէս է նաեւ հայ աւետարանների ստորին լուսանցագրութիւններուն մէջ ‖ 8—9 յոյնն Յովհ. գլխաթիւերը կարգաւ հէ, էձը, նոյնպէս ստորին լուսանցագրութիւններն ‖ 10 ինչպէս տեսանք վերագոյն երկրորդ սիւնակի 1. տողին յոյնը կը յարէր

87	139	250	141
87	139	250	146

հայը նոյն թիւերը հոս է որ կը զետեղէ յոռի կարգով։ Իսկ յոյնն ունի այստեղ

244	139	250	141
244	139	250	146

դարձեալ ուրեմն Յովհ. գլխահամարները ուղիղ կարգով, ինչպէս հայ ստորին լուսանցագրութիւնները ‖ 20 համաձայնութիւնս չիր յոյնին մէջ, ուր սակայն պէտք է ներմուծել ‖ 25—28 Յովհ. գլխաթիւերը դարձեալ խառնակ, զոր յոյնն ու հայ ստորին լուսանոցագրութիւններն ունին խբ, ծէ եւ հթ, ճծը ‖ 8—9 երկ. ս. նոյն ծանօթութիւն ‖ 12 յոյնը կը յաւելու, 320, 200, 302, 180, որ չկայ ոչ հայ կանոններու եւ ոչ ստորին լուսանցագրութիւններու մէջ։

Մատթէոս	Մարկոս	Ղուկաս	Յովհաննէս	Մատթէոս	Մարկոս	Ղուկաս	Յովհաննէս
ՅԼԳ	մժե	յժէ	ճղը	յԽԹ	մԻը	ՅԼԳ	մը
ՅԼՂ	մժե	յժԹ	ճղը	յԾբ	մԼա	ՅԼՂ	մԹ
յԽԳ	մԻգ	յԻԹ	մգ	յԾբ	մԼա	ՅԼՂ	մժա
5 յԽը	մԻէ	ՅԼԲ	մղ				

Կանոն Թ., յորս երեքն։

Մատթէոս	Մարկոս	Ղուկաս	Մատթէոս	Մարկոս	Ղուկաս	Մատթէոս	Մարկոս	Ղուկաս
ժե	զ	ժե	ձգ	Ծգ	ճժբ	ճԽԹ	կզ	Խգ
Խա	ժ	ԼԲ	ձե	Ցե	ճժգ	ճԽԹ	կզ	Լե
5 Լա	ճբ	ճձե	ձե	Ցե	ձը	ճԾգ	կԹ	ԼԳ
ԼԲ	ԼԹ	ճԼԳ	ձը	ճԽա	ճԽը	ճկգ	հԹ	ճԽգ
ԼԲ	ԼԹ	հԹ	ձը	ճԽա	մԾա	ճկը	ձգ	ղե
Ծ	Խա	Ծզ	ղԲ	Խ	ձ	ճկը	ձգ	մզ
կբ	ժգ	գ	ղղ	ձզ	ղէ	ճհ	ձե	ղզ
10 կբ	ժգ	Խդ	ղղ	ձզ	ճԽզ	ճհբ	ձէ	ղը
կգ	ժը	ԼԳ	ճգ	ա	հ	ճհգ	զա	ղԹ
կէ	ժե	Խզ	ճժգ	Խդ	Խա	ճհզ	ղզ	ճա
կԹ	Խէ	ձգ	ճժզ	Խե	Խբ	ճհը	ղե	ճբ
հա	Խա	ԼԲ	ճժզ	Խե	ճկե	ճհը	ղե	մժէ
15 հբ	Խբ	ԼԹ	ճժզ	Խե	ճհէ	ճհԹ	ղԹ	ճղէ
հբ	Խբ	ճձզ	ճԽա	ԼԲ	ճԻէ	ճզ	ճե	ճղե
հգ	Խգ	Խ	ճԽբ	ԼԳ	ճԻԹ	ճղբ	ճզ	մժզ
հզ	ԽԹ	ձե	ճԽգ	ԼԳ	ճԽէ	ճղգ	ճէ	ճԽա
հզ	Ցբ	ճկԹ	ճԼ	Լե	ձբ	ճղգ	ճէ	մժը
20 հԹ	ԻԹ	ձզ	ճԼա	ԼԳ	հզ	ճղդ	ճը	ճՑբ
ձ	Լ	Խգ	ճԼե	ԼԲ	հը	ճղդ	ճը	մժԹ
ձբ	Ցգ	ձէ	ճԼէ	Խգ	ճկէ	ճղե	ճԹ	մԻ
ձբ	Ցգ	ճժ	ճԽգ	Ցէ	ղ	ճղը	ճժ	մԻա
ձգ	Ցզ	ձէ	ճԽզ	ՑԹ	ժբ	ճղԹ	ճժա	ճհգ

4 Հայն ու հայ ստորին լուսանցագրութիւնները ունին «խալ յԾգ, մԼբ, յԼէ, մժա, մինչ յոյնն ունի ուղիղ 352, 231, 336, 211։

1 Հ ունի Ա. Կանոնին նմանողութեամբ՝ կանոն երկրորդ յորս երեքն -ՀՀ- ‖ 6—7 Ղուկասու գլխաթիւերու խառնակ կարգ, զոր ունին ուղիղ յոյնն ու հայ ստորին լուսանցագրութիւնները ‖ 26—27 Նոյն ծանօթութիւն ‖ 36—37 Համաձայնութիւնները չկան ինծի ծանօթ կանոններուն մէջ, կան ստակայն յոյն կանոններու եւ հայ ստորին լուսանցագրութիւններու մէջ ‖ 12—13 երկ. ս. յոյնն եւ հայ ստորին լուսանցագրութիւնները ունին ուղիղ կարգ։

Մատթէոս	Մարկոս	Ղուկաս	Մատթէոս	Մարկոս	Ղուկաս	Մատթէոս	Մարկոս	Ղուկաս
մա	ճԺբ	միբ	միսը	ճիպ	մԹ	մղզ	ճՀէ	մձզ
մզ	ճԺզ	մՀ	միսը	ճիպ	մԾզ	յա	ճձբ	մձզ
մև	ճԺզ	միզ	միսԹ	ճիպ	մԾզ	յԼը	ճձԹ	յի
մզ	ճԺէ	մԼբ	մԾա	ճիպ	մԾև	յԺբ	ճղզ	մղԹ
մը	ճԺը	մԼզ	մԾզ	ճիսը	մզ	յԺզ	ճղէ	մղզ
մԺէ	ճիէ	միս	մԾը	ճԾ	մԾէ	յԺէ	ճղը	մղև
մԺԹ	ճիը	միսա	մԾԹ	ճԾա	մԾը	յիբ	մբ	յԹ
միզ	ճԼ	միսզ	մկզ	ճԾև	ճԾզ	յԼը	մԺը	յիբ
միև	ճԼզ	միսև	մկԹ	ճԾզ	միը	յԼԹ	մԺԹ	յիև
միզ	ճԼզ	միսզ	մՀա	իսբ	մԼ	յիս	մի	յիէ
միԹ	ճԼև	ճԼէ	մՀը	ճկ	մկզ	յիսբ	միբ	յիզ
միԹ	ճԼև	միսզ	մձա	ճկզ	մկը	յիսզ	միզ	յիը
միսբ	ճԼէ	մԼէ	մձև	ճկզ	մկև	յիսզ	միև	յԼ
միսբ	ճԼէ	միսը	մձև	ճկզ	մկէ	յԾզ	մԼբ	յԼէ
միսզ	ճԼը	միսԹ	մղզ	ճՀէ	մձ	յԾզ	մԼզ	յԼը

Կանոն գ., յոթս երեքն։

Մատթէոս	Ղուկաս	Յովհաննէս	Մատթէոս	Ղուկաս	Յովհաննէս	Մատթէոս	Ղուկաս	Յովհաննէս
ա	ժզ	ա	զ	Ծը	ճԼԹ	ճԺբ	ճԺԹ	ը
ա	ժզ	զ	զէ	մԺա	ճև	ճԺբ	ճԺԹ	Հզ
ա	ժզ	և	ճԺա	ճԺԹ	ճիսը	ճԺբ	ճԺԹ	զ
է	զ	բ	ճԺա	ճԺԹ	Լ	ճԺբ	ճԺԹ	ճԾզ
է	զ	իև	ճԺա	ճԺԹ	ճԺզ	ճԺբ	ճԺԹ	ճիսբ
ԾԹ	կզ	ճԺզ	ճԺբ	ճԺԹ	ձէ	ճիսզ	զբ	իսէ
կզ	կև	Լէ	ճԺբ	ճԺԹ	իսզ			
զ	Ծը	ճԺը	ճԺբ	ճԺԹ	կա			

Կանոն դ., յոթս երեքն։

Մատթէոս	Մարկոս	Յովհաննէս	Մատթէոս	Մարկոս	Յովհաննէս	Մատթէոս	Մարկոս	Յովհաննէս
ԺԼ	Ը	իզ	ճԾ	կէ	Ծա	մզ	ճԺև	զա
ճԺէ	իզ	զզ	ճկա	Հէ	իզ	մզ	ճԺև	ճԼև
ճԺէ	իզ	զև	ճկա	Հէ	Ծզ	մԺզ	ճիև	ճԾ

5 7 երկ. ս. եւ 8—11 երկ. ս. եւ 3—7 երբ. ս. Յովհ. գլխաթիւերը խառնակ են, յոյնին եւ Հայ սաստին լուսանցագրութիւններուն կանոնաւոր կարգն է Լ, ճԺզ, ճիսը եւ Ը, իզ, կա, Հզ, ձէ, զ, ճիսբ, ճԾզ։

4 երբ. ս. Նոյն ծանօթութիւն։

Մատթէոս	Մարկոս	Յովհաննէս	Մատթէոս	Մարկոս	Յովհաննէս	Մատթէոս	Մարկոս	Յովհաննէս
մժզ	ձիւ	ձիը	մձէ	ձկը	ձծբ	յիա	մա	ձղբ
մժզ	ձիւ	ձլէ	մղգ	ձհգ	ձէ	յիգ	մգ	ձձգ
մժզ	ձիւ	ձլգ	մղէ	ձհը	հ	յիթ	մէ	ձձւ
մհէ	ձծթ	ղը	մղթ	ձձ	ձգ	յիթ	մէ	ձձէ
մհթ	ձկա	հբ	յէ	ձձը	ձկգ	յլգ	մժա	մգ
մհթ	ձկա	ձիա	ւիա	մա	ձձ			

Կանոն Ե., յոլս երկուն։

Մատթէոս	Ղուկաս	Մատթէոս	Ղուկաս	Մատթէոս	Ղուկաս	Մատթէոս	Ղուկաս
գ	ր	ծգ	ծգ	ձը	ձժւ	միը	ձլթ
ժ	ը	ծւ	ձհ	ձժ	ձժը	մլա	ձհթ
ժբ	ժա	ծէ	կա	ձժթ	ձիգ	մլա	մժւ
ժզ	ժզ	ծը	կ	ձիւ	կբ	մլբ	ձխբ
իւ	խզ	կ	ձհա	ձիէ	ձիը	մլգ	ձլզ
իզ	խը	կա	կգ	ձիը	ձլբ	մլզ	ձլւ
իը	խէ	կւ	ձհբ	ձիթ	ձլ	մլէ	ձլբ
լ	խթ	կզ	կզ	ձլբ	ձա	մլը	ձխ
լդ	ձղդ	կը	ձւ	ձլգ	ձի	մխ	ձխա
լզ	ձկբ	հը	ձը	ձլը	ձկը	մխա	ձհւ
լը	ծգ	ձգ	ձժա	ձծգ	ծէ	մծւ	մբ
խ	ծբ	ձզ	ձթ	ձծը	միզ	մծզ	մւ
խա	ծւ	ղգ	ձխւ	ձհւ	մ	մծէ	մժգ
խզ	ձիգ	ղւ	ձկ	ձձբ	ձձէ	մկա	մէ
խզ	ձծգ	ղզ	ձձբ	ձձբ	ձձթ	մկբ	մժբ
խէ	ձլգ	ղզ	ձձգ	ձձգ	ձղը	մկւ	ձծէ
խը	ձղա	ձբ	կթ	ձձէ	ձղթ	մկզ	ձծւ
խթ	ձծ	ձգ	հա	ձղէ	մհբ	մկէ	ձծը
ծա	ծթ	ձւ	ձղդ	մժգ	մլւ	մհ	միթ
ծգ	ձիւ	ձէ	հգ	միա	ձձա	մհբ	մլա

2—4 ա. ա. Նոյն ծանօթութիւն ‖ 6 երկ. ա. յոյնը չունի այս տողի համաձայնութիւնը, որ կայ նաեւ հայ ստորին լուսանցագրութիւններուն մէջ։

8 ա. ա. յոյնն ունի փխնկ "իզ դի սխալ 27, հայ ստորին լուսանցագրութիւնները նոյնպէս ունին միշտ իզ։ Իսկ "իէ դի դէմ ոչ մէկ համաձայնութիւն, հետեւաբար "իէ դ կը պատկանի ժ. կանոնին իբր մատթէոսեան գլխահամար։

Կանոն Զ., յոլս երկուն։

Մատթէոս	Մարկոս	Մատթէոս	Մարկոս	Մատթէոս	Մարկոս	Մատթէոս	Մարկոս
Թ	գ	ՃԾէ	հբ	Մժե	Ճիգ	Մձբ	ՃկԹ
ժէ	է	ՃԾԹ	հգ	Միգ	ՃԼա	Մղ	Ճհա
ի	Թ	Ճկ	հզ	Միզ	Ճիս	Մղբ	Ճհգ
իբ	ժա	Ճկբ	հբ	Միէ	Ճիսբ	Մղբ	Ճհթ
իգ	Ճիզ	Ճկգ	հբ	ՄԾ	Ճիսե	յե	Ճձե
հէ	կգ	Ճկե	ձ	ՄԾբ	Ճիսէ	յԹ	Ճղ
Ճ	ղբ	ՃկԹ	ձգ	ՄԾգ	ՃիսԹ	յժա	Ճղբ
ՃԼԹ	իսե	Ճհգ	ձԹ	Մկ	ՃԾբ	յԼ	Մբ
Ճիսե	կ	Ճձ	Ճ	Մկգ	ՃԾգ	յԼէ	Մժէ
Ճիսբ	կե	ՃձԹ	Ճգ	Մհե	ՃԾէ	յիսա	Միա
ՃԾբ	կբ	Մբ	Ճժգ	Մձբ	Ճկգ	յիսէ	Միզ
ՃԾգ	հա	Մժգ	Ճի	Մձզ	Ճկէ	յԾ	ՄիԹ

Կանոն Է., յոլս երկուն։

Մատթէոս	Յովհաննէս	Մատթէոս	Յովհաննէս	Մատթէոս	Յովհաննէս	Մատթէոս	Յովհաննէս
և	ձգ	ժԹ	ԼԲ	ՃիԹ	ձբ	Մէ	Ճա
ժԹ	ժԹ	ժԹ	ԼԴ	Ճձե	Մժե		

Կանոն Ը., յոլս երկուն։

Ղուկաս	Մարկոս	Ղուկաս	Մարկոս	Ղուկաս	Մարկոս	Ղուկաս	Մարկոս
իգ	ժբ	իբ	ժէ	Ճ	հե	յԼե	ՄԼ
իե	ժգ	ձգ	իբ	Ճգ	ղէ		
իէ	ժզ	ձԹ	Ծզ	Միէ	ՃԼզ		
իէ	իբ	զա	կա	Մհէ	Մժզ		

Կանոն Թ., յոլս երկուն։

Ղուկաս	Յովհաննէս	Ղուկաս	Յովհաննէս	Ղուկաս	Յովհաննէս	Ղուկաս	Յովհաննէս
Լ	ՄժԹ	Մկբ	Ճժգ	Մհգ	ՄիԹ	Մհզ	ՄԼա
Լ	Միբ	Մկբ	Ճիզ	Մհզ	Միէ	յզ	Ճղ

6 Զ. Կ., Կարսի Զ. ունի "կանոնն Զ. յոլս Մ երկուքն", Մ ե ս ր ո պ Եպ., Արարատ 1910, էջ 334 երկ. ս. համաձայնութիւն չկայ յոյնին մէջ, կայ սակայն նաեւ հայ սաղմոսին լուսանցագրութիւններուն մէջ։

7—8 Թ. Կ., ա. ս. Յովհաննու գլխահամարները դարձեալ խառնակ կարգով, յոյնն ունի

Ղուկաս	Յովհաննէս	Ղուկաս	Յովհաննէս	Ղուկաս	Յովհաննէս	Ղուկաս	Յովհաննէս
յէ	ձղ	յժբ	ձձզ	յկ	մժզ	յկա	միև
յժբ	ձղ	յգ	ձձբ	յկ	մժէ		
յգ	ձձզ	յէ	ձձբ	յկա	միա		
5 յէ	ձձզ	յժբ	ձձբ	յկա	միզ		

Կանոն ԺԵ., յորս առանձինն իւրաքանչիւր ոք։

Մատթէոս

բ	Լև	ձա	ձժե	ձկէ	ձղզ	մԼգ	յիզ
դ	Լէ	ձթ	ձժը	ձհա	մ	մԼզ	յիէ
5 զ	ԼԹ	ղա	ձիզ	ձհէ	մժ	մԼԹ	յկե
ժզ	խբ	ղԹ	ձիզ	ձձա	մժբ	մխև	յծա
իզ	խև	ձա	ձԼզ	ձձզ	մժը	մկը	յծե
իէ	ծբ	ձզ	ձխ	ձձզ	միբ	մհզ	
իԹ	ծզ	ձԹ	ձծա	ձձը	միէ	մձզ	
10 ԼգԹ	հե	ձժզ	ձծե	ձղա	մԼ	յգ	

Մարկոս

ժԹ	խզ	հ	ձը	ղզ	ձիզ	ձձզ
Լա	ծը	հզ	զ	ձա	ձԼբ	մժզ
խզ	կբ	ձա	ղբ	ձզ		

Ղուկաս

ա	Լև	ժը	իբ	Լա	ծա	կը	հե
գ	ԼԹ	ի	իԹ	ծ	կէ	հբ	ձզ

227, 229, նոյնպէս հայ ստորին լուսանցագրութիւնները ‖ 4 – 8 երբ. ս. եւ 3 – 5 շաբբ. ս. հայ համաձայնութիւնը եռեւառաջ կ'աւանդէ գլխաթիւերը, յոյնն ունի կանոնաւոր կարգով այսպէս

303	182	307	182	312	182
303	186	307	186	312	186
303	190	307	190	312	190

1 Ժ կանոնն Ժ յորս առանձինն իւրաքանչիւր, Կ կանոնն Ժ յորս առանձինն իւրաքանչիւր իւրան, ՀԾՐՏ կանոն Ժ յորս առանձին, ԶԸՄՈ յորս առանձինն, Ղ կանոն Ժ յորս առանձին իւրաքանչիւր ոք ը-ո էէ, ԷՄ կանոնս Ժ յորս առանձին, Ճ յորս առանձին իւրաքանչիւր ՠ-ն, Վենետ. թ. 91, Սարգիսեան, Ցուցակ Ա., էջ 412, ունի (°) կանոնն Ժ. յորս առանձինն Ղուկաս եւ Յովհաննէս, որ անպայման սխալ ըմբռնուած եւ սխալ յառաջ բերուած պիտի ըլլայ Սարգիսեանէ, Ֆ ունի ինքնահնար՝ կանոն տասներորդ, յորս ՠ-ՆՅՆ-ԼՏ-ԼՆ իւրաքանչիւրքն

ՃՂ	ՃԽԹ	ՃՀՂ	ՃՂՂ	ՄԻԷ	ՄՀՂ	ՅՂ	ՅԽԲ
ՃԷ	ՃԾա	ՃՀՂ	Մա	ՄԼՂ	ՄՀԸ	ՅԸ	
ՃԺՂ	ՃԾՂ	ՃՀԸ	ՄՂ	ՄԾԲ	ՄՃՂ	ՅԺՂ	
ՃԺԷ	ՃԾԹ	ՃՃ	ՄԸ	ՄԾՂ	ՄՃԸ	ՅԻ	
ՃԻԲ	ՃԿա	ՃՃՂ	ՄԺ	ՄԾԹ	ՄՂՂ	ՅԿՂ	
ՃԻՂ	ՃԿՂ	ՃՃԸ	ՄԺՂ	ՄԿՂ	ՄՂԸ	ՅԼա	
ՃԼա	ՃԿՂ	ՃՂ	ՄԻՂ	ՄՀա	Յա	ՅԼԴ	
ՃԽՂ	ՃԿՂ	ՃՂԲ	ՄԻԼ	ՄՀՂ	ՅԴ	ՅԼԹ	

Յովհաննէս

Դ	ԼՂ	ԿՂ	ՂԴ	ՃԻԼ	ՃԾա	ՃՃա	ՄԺԸ
Է	ԼԹ	ԿԸ	ՂԷ	ՃԻԷ	ՃԾՂ	ՃՃԹ	ՄԻ
Թ	ԽԽա	Հա	ՂԹ	ՃԼ	ՃԾԼ	ՃՂա	ՄԻՂ
Ժա	ԽՂ	ՀՂ	ՃԲ	ՃԼԲ	ՃԾԷ	ՃՂՂ	ՄԻՂ
ԺՂ	ԽԼ	ՀԼ	ՃՂ	ՃԼՂ	ՃԾԹ	ՃՂԼ	ՄԻԸ
ԺՂ	Ծ	ՀՂ	ՃՂ	ՃԼՂ	ՃԿՂ	Մ	ՄԼ
ԺԸ	ԾԲ	ՀԸ	ՃԸ	ՃԼԲ	ՃԿԼ	ՄԲ	ՄԼԲ
ԻԲ	ԾԴ	Ճ	ՃԺ	ՃԽ	ՃԿԷ	ՄԼ	
ԻՂ	ԾՂ	Ճա	ՃԺԲ	ՃԽՂ	ՃԿԹ	ՄԷ	
ԻԷ	ԾԸ	ՃՂ	ՃԺԼ	ՃԽՂ	ՃՀա	ՄԺ	
ԻԹ	Կ	ՃՂ	ՃԺԷ	ՃԽԼ	ՃՀՂ	ՄԺԲ	
Լա	ԿԲ	ՃԹ	ՃԺԹ	ՃԽԷ	ՃՀԷ	ՄԺՂ	
ԼԳ	ԿԴ	ՂԲ	ՃԻՂ	ՃԽԹ	ՃՀԹ	ՄԺՂ	

առանձին ‖ 9 չիք յայնին մէջ Ղուկասու "ՃԿա„ թիւը, որ կայ նաեւ իբրեւ առանձին թիւ Ղուկասու հայ ատորին լուսանցագրութիւններու մէջ ‖ 18 յայնը չունի Յովհաննու "ՀՂ„ թիւը, որ կայ նաեւ իբրեւ առանձին թիւ Յովհաննու հայ ատորին լուսանցագրութիւններուն մէջ ‖ 22 "ՃԽՂ„ գլխատամարի մասին նոյն ծանօթութիւն։

ԲԱՌԱՑԱՆԿ

Ակնք 114
ածեմ, — ամբողջ, ողջ 145
ահեկան 227
ապագ, յ—ա 206
ամբողջ 145
ամուսնութիւնքնկալ 198
ամպաչու 180—181
ամպաչուեմ 181
այլաբանութիւն 59
այլուստ 65, 110
այն ինչ 86—87
անաւոր 169
անիւ 87
անկիւն 198
անուանակիր 165
անապ 163
անքնին 174
ապիրատ 82
առաջին 160
առաջնորդ 126
առաջնորդեմ 59
առասպել 54
արքնիք դնեմ 226
— աս յոյն. հայց. վերջ. 190
ասեմ 211
ասիք, հասանեմ, յ—ա 209—210
աստուածակերա 139
աստուածակերպ 138—139, 160
աստուածամերժ 160
աստուածամուխ 140, 160
աստուածայպիտ 88, 160
աստուածեղէն 146
աստուածութիւն 81
աստուածպաշտութիւն 81
աստիկեցի 57—58
արդար 133
արդարեւ 164
արդարութիւնարեր 198
արդիւնակատար 167
արուեստախաւսեմ 93
արտաքին 133
արտաքինք 131
արքայութիւնարեր 198
աւալոց եկանեմ 81
աւուլոց եկանեմ 81
աւելոց եկանեմ 81
աւգուստական 101
աւգուստաս 100—101
աւետարանեմ 96
աւծութիւնքնկալու 198
աւրհնութիւնարեր 198
աւրհնութիւնքնկալու 198
աւրէնք 134—135
աւրինակ 157
աւրինաւոր 182

Բամբասեմ 59

Գալարեմ 61
գարշիմ 59
գեղեցկանուն 164—165
գիրք 95
գլխակարգութիւն 172
գլուխք գրոց 227
գլուխ եպիսկոպոսաց 58
գոհութիւն 142
գուհիկ 54, 110—111

Դատաւոր 133
դարմանեմ 59
դաւանութիւն 174
դիպիմ 226
դիր 172
դիւրահաս, դիւրահասոյց 155–156

Եղեալ 138
երգագիր 54
երկնաշու 180
երկրածին 211
երկրորդութիւն 201

Զարդական 87
Զմիւռն 158
զիջանիմ ըստ 172—173

Ըղձութիւն 56
ընդունիմ 211
ընկալու 198
ընտրութիւն 143

Թակարգապատիմ 165
Թեւադրութիւն 156—157

Ինդիկտիոն 100—101
–իոյ 187—188
իրք 95
իւր 136

Լիւսարա, լիւսարոս 158, 178

Խաբէութիւն 141
խմբեմ 89
խնամեմ 59
խորհիմ 165, 167
խորհուրդք 165

Կանոն 57—58
կաշառակուրծ, կաշառակրծութիւն 207
կարդ 226
կարեւոր 159
կարմիր, կարմրագիր 226
կենդանաւոր 166
կոզմն 85
կրաւնք 150, 182
կրեմէ 114
կրթիմ 165
կրթութիւն 165
կրպակ 190

Հակառակ 164
համարարարտ 226
համագրեմ 95
համաւրէն 193
հանիմ յայոց կենաց 88
հարցուկ 56
հաւատացեալ 132
հեաք 148
հերձուած 151, 152
հերձուածական 151, 152
հերձուածագեա 151, 152
հերձուածող 151, 152
հերձուածողական 151, 152
հերձուածողութիւն 151, 152
հոգեմուխ 140
հոչակաւոր 164
հոչակաւորութիւն 164—165
հրամայիմ 161
հրաման 56

Զեռնամուխ 140

Ճառապլուխ 227
ճառք գրոց 227

Մանաւոր 173, 226
մատեան 61
մատենագրեմ 95
մարդայ 89, 100, 228
մարդամուխ 140
մարքիր 89
Մելիտէ 159
մեղադիր լինիմ 59
մեռանիմ 211
մեքենայ 168
մեքենագործ 168
մեքենայեմ 168
մեքենաւոր 168
մեքենաւորեմ 168
մեքենաւորութիւն 168
միայոր 170, 227
միաւորք 170, 227
միանգամայն 163
միջամուխ 140
մի ըստ միոջէ 226
միջամուխ իմաստութեան 164
Միւռա 159
մխիթարութիւնարեր 198
մշտախոկ 165
մշտակոխ 165
մշանջենախոկ 165

մչանջենակոխ 165
մոլորութիւն 81, 82, 83, 87, 96
— մուխ 139—140
մտածնոյց 207
մտացածին 207
մտացի 207
մտացծնոյց 207

Յանկածահաս 201
յանկարծակամ 201
յառաջաբան 93
յառաջաբանութիւն 93
յառաջապէս ասեմ 227
յառաջ խոսցամ 227
յառաջ մատչիմ 227
յառաջդիտութիւն 180
յարութիւնապարծ 198
յարութիւնական 198
յաւդուածոյ 210
յաւժարեցութիւն 146—147
յաւժարութիւն 146—147
յարդար 168
յարդարեմ 168
յուլիս 228
յունիս 89, 228
յսուակ 169—170
Նախապրեալ 116
Նախապրեալ 116
Նախակարգեմ 77—78
Նախամկոյ 80
Նուաչու 180
Նեղութիւնակիր 198
Ներքնաբաժին 227
Ներքնադրոշմ 227
Ներքնակարգեալ 227
Ներքոյ, (ի—) դրոշմեմ, կարգեմ 227
Նորուսուն 161

Շամբին 176
Չիջուցանեմ 81
Չուրջ 165

Ողջ 163
ողջ ածեմ 145
—ան յոն. հայց. վերջ. 188—189
որ 170
որդոսաս 190
որդոսաս 190
որոճուն 165
—ութիւն 198
—ուհի 152
—ուս, յոն. հայց. վերջ. 188
ուսուցանակիր 78

Զարշարանք 61
Չյաւդուածոյ 210

Պայման 169
պատասխանատուութիւն 97, 207
Պատիւ 136
պատճառանք 135
պատճառաք 135
պարտական 131
պարտաւորեմ 59

Ջան 162

Ռամիկ 111

—ա, յոն. հայց. վերջ. 188
Սարեսատս 101
սակաւ 190
սարկաւագ 152—153
Սկրտատս 101
սկիզբն 204—206
Սմիւռա 158
Սմիւռնա 158
սարքերան 155

Վատասակ 162
վարիմ 148
Վարք 141
վկայեմ 96
վկայութիւն 93

Տարեռնա 190
տաժեմ 59
տասնեբորդ առաջնորդ 126—127
— հինգերորդ 126—127
— վեցերորդ 126—127
— եւթներորդ 126—127
տարաբերութիւն 132
տասն եւ երկու 127
տասն եւ եւթն 127
տաւնախմբեմ 89
տկարութիւն 162

Ցուցանեմ 85

Փառատրութիւն 207
փառաւորութիւն 207
փոյթ 78
փրկութիւնապարծ 198

Քաղցրուսոյց 168
քաջ արանց 101
քաւութիւնարիր 198
քնին 174—175

ԿԱՐԵՒՈՐ ՈՒՂՂԵԼԻՔՆԵՐ

էջ		տող	
3	վերջէն	8	Bibliothekwesens = Bibliothekwesen
4	„	2	հասնալ = հասկնալ
6	վերջէն	16	τῶν = τὴν
7	„	15	of = on
8	վերջէն	11	he = the
8	„	5	riechischen = griechischen
8	„	3	kirchliche kirchliche = kirchliche
11	„	12	φιλομαδής = φιλομαθής
14	„	3	գնատկատար = գնրատկատար
16	վերջէն	1	թ = թկ
16	„	19	ջան = ջանս
16	„	29	հրաւ-մոյեցեր = հրա-մոյեցեր
30	վերջէն	4	Rergi = Regio
30	„	2	habentu = habentur
34	„	2	Ηλία = Ἠλία
34	„	2	Ησαία = Ἠσαία
35	վերջէն	9	թուոցն = թուոյն
35	„	24	թղթոյն = թղթոցն
35	„	25	ընթերցուածոցն = ընթերցուածոյն
35	„	26	զքանիաւնութիւն = զքանիաւնութիւնն
38	„	16	որ = որ եւ
38	„	17	(ունին) = ունին
40	„	14	ւշ՛ = ւշ՞
44	„	29	հեթանոս = հեթանոսս
81	վերջէն	8	աւուրց ելանը = աւուրց ելանէրը
110	„	1	առասպելաց = առասպելէ
112	վերջէն	7	սարմոսէն = Սարմոսէն
120	„	18	անկանի = անկան ի
122	վերջէն	8	nom = non
124	վերջէն	10	Հերբայեցւոց = Ցերբայեցւոց
126	„	5	(ԻԹ. 7) = (ԼԹ. 8)
143	„	13	յօժարութիւն = յաւժարութիւն
143	„	14	աղօթք = աղաւթք
144	„	13	երբայեցի = երբայեցիս
153	վերջէն	11	սաբ-կաւակի = սաբ-կաւազի
167	վերջէն	7	հեզդացելոցն = հեզդացելոցն
167	„	11	հեզդալ = հեզդալ
169	„	6	սատդիւբութեամբ = մատդիւբութեամբ
178	„	3	վան = վասն
202	„	3	ԱՌԱՋԻՆ = ԱՌԱՋԻՆ
207	„	18	մռացծեաց = մոռացեաց
218	„	23	հակակնոսոթիկեան = հակագնոսոթիկեան
230	վերջէն	5	լոյս = ըսա
232	վերջէն	20	լոյս = ըսա
250	„	1	ԿԵՍԱՐԱՑԻՈՑ = ԿԵՍԱՐԱՑԻՈՑ

Kel 00

ՔՆՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆ

ՆԱԽՆԵԱՑ ՀԱՅՈՑ

ՔՆՆՈՒԹԻՒՆՔ ԵՒ ԲՆԱԳԻՐՔ

ՀՐԱՏԱՐԱԿԵԱԼ

Ի ՎԻԵՆՆԱԿԱՆ ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵՆԷ

ՀԱՏՈՐ Գ. ԳՐԱԿ Ա.

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ ԵՒԹԱԼԻ

KRITISCHE AUSGABE DER ALTARMENISCHEN SCHRIFTSTELLER UND ÜBERSETZUNGEN

HERAUSGEGEBEN VON DER WIENER MECHITHARISTEN-KONGREGATION

III. BAND — 1. HEFT

EUTHALIUS WERKE

EX BIBLIOTHECA DR. H. GOUSSEN BONNAE (RIBL. GRIV.)

ՎԻԵՆՆԱ
ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ
1930

Bibl. Goussen 4856

n
er
r. 63

ՔՆՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽՆԵԱՑ ՀԱՅՈՑ

Վիեննայի Մխիթարեան Միաբանութեան վերին հսկողութեան տակ ձեռնարկուած է հրատարակել Նախնեաց Մատենագրութիւնը քննական ուսումնասիրութեամբ:

Ձեռնարկութիւնս պիտի ընդգրկէ առանց ժամանակագրական կարգի Նախնեաց բովանդակ Մատենագրութիւնը, թէ ինքնագիր եւ թէ թարգմանական, Ե. դարէն մինչեւ ԺԸ. դար:

Մէն մի հատոր լոյս պիտի տեսնէ կամ ամբողջութեամբ առանձին եւ կամ սրբակ առ սրբակ, ըստ յարմարութեան նիւթին եւ պարագաներուն:

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԾ ԵՆ

ՀԱՏՈՐ Ա. — ***Որբազան պատարագամատոյցք Հայոց:*** *Քննութիւն եւ բնագիր. աշխատասիրութեամբ Հ. Յ. Գաթըրճեանի եւ Հ. Յ. Տաշեանի: 1897, մեծ 8°, էջ ԻԱ + 747: Գինն՝ Փր. 34.—:*

ՀԱՏՈՐ Բ. — ՊՐԱԿ 1. — ***Ս. Եփրեմի Մեկնութիւն Գործոց առաքելոց:*** *Բնագիր. հրատարակեց Հ. Ն. Ակինեան: 1921, մեծ 8°, էջ 40: Գինն՝ Փր. 2.50:*

— — ՊՐԱԿ 2. — ***Եղիշէի Վարդապետի Հարցմունք եւ Պատասխանիք ի գիրս Ծննդոց:*** *Բնագիր. հրատարակեց Հ. Ն. Ակինեան: 1924, մեծ 8°, էջ 38: Գինն՝ Փր. 2.50:*

ՀԱՏՈՐ Գ. — ՊՐԱԿ Ա. — ***Մատենագրութիւնք Եւթագի:*** *Յաւելուած՝ Եւսեբեայ Կեսարացւոյ թուղթ առ Կարպիանոս. Քննութիւն եւ բնագիր. հրատարակեց Հ. Ա. Վարդանեան: 1930, մեծ 8°, էջ Ը + 260: Գինն՝ Փր. 15.—:*

Bucheinband von
Josef Schreyer
Bonn, Kessenicherstr. 63